PAPER DETAILS

TITLE: Gümüshane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi-Sayi 13

AUTHORS: Gümüshane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisisayi 13

GÜMÜSHANE ÜNIVERSITESI SOSYAL BILIMLER ENSTITÜSÜ ELEKTRONIK DERGISISAYI 13

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/635266

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ELEKTRONİK DERGİSİ

ISSN: 1309-7423

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 6 Sayı/Number: 13 Yıl/Year: 2015

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ

Cilt: 6
Sayı 13
Haziran 2015

Sahibi
Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Editörler
Yrd. Doç. Dr. Salih YILDIZ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Hanefi TOPAL
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ

Dergi Sekreteryası
Arş. Gör. Şerife DEMİRELLİ
Öğr. Gör. Özlem SEKMEN

İletişim Adresi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi Sekreteryası
Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE
Tel: 0456 233 7425 Dahili: 2203
Fax: 0456 233 7553 sbedergi@gumushane.edu.tr
http://sbedergi.gumushane.edu.tr/

ISSN
1309-7423

GÜSBEED ***ve*** ***Tarafından Taranmaktadır.***

HAKEM İNDEKSİ / REFEREE INDEX

Dr. A. Mesud Küçükkalay
Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi

Dr. Abdülkadir Buluş
Selçuk Üniversitesi

Dr. Abdülsamet Yaman
Ardahan Üniversitesi

Dr. Adem Çaylak
Yıldırım Beyazıd Üniversitesi

Dr. Ahmet Hamdi Aydın
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Ahmet Hamdi Topal
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Ahmet Vecdi Can
Sakarya Üniversitesi

Dr. Ahmet Yatkın
Fırat Üniversitesi

Dr. Ali Yavuz
Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Alparslan Özmen
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dr. Arif Bilgin
Sakarya Üniversitesi

Dr. Arslan Topakkaya
Erciyes Üniversitesi

Dr. Aşkın Keser
Uludağ Üniversitesi

Dr. Aydın Çevirgen
Akdeniz Üniversitesi

Dr. Bayram Nazır
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Bekir Gövdere
Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Bilal Yalçın
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Birdoğan Baki
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Burçin Cevdet Çetinsöz
Mersin Üniversitesi

Dr. Bülend Aydın Ertekin
Anadolu Üniversitesi

Dr. Bülent Dilmaç
Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Bülent Doğru
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Bünyamin Er
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Büşra Tosunoğlu
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Celal Gülşen
Fatih Üniversitesi

Dr. Celalettin Vatandaş
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Cenap Çakmak
Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi

Dr. Demokaan Demirel
Niğde Üniversitesi

Dr. Derya Yayman
Akdeniz Üniversitesi

Dr. Dursun Arıkboğa
İstanbul Üniversitesi

Dr. Ebru Temiz
Niğde Üniversitesi

Dr. Ebru Tümer Kabadayı
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü

Dr. Ekrem Cengiz
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Elbeyi Pelit
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dr. Emel Yıldız
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Emrah Cengiz
İstanbul Üniversitesi

Dr. Ercan Yılmaz
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Erkan Konyar
İstanbul Üniversitesi

Dr. Erkan Özdemir
Uludağ Üniversitesi

Dr. Erkan Taşkıran
Düzce Üniversitesi

Dr. Ersin Uzman
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Fatih Deyneli
Pamukkale Üniversitesi

Dr. Fatih Yardımcıoğlu
Sakarya Üniversitesi

Dr. Fatma Okur Çakıcı
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Fazıl Kırkbir
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Fazlı Yıldırım
Okan Üniversitesi
Dr. Fehmi Karasioğlu
Selçuk Üniversitesi
Dr. Ferhat Pirinççi
Uludağ Üniversitesi
Dr. Figen Çam Tosun
Bayburt Üniversitesi
Dr. Gökhan Erderm
Ankara Üniversitesi
Dr. Gönül Alkan
Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Gülay Ekici
Gazi Üniversitesi
Dr. Gülten Eren Gümüştekin
Dumlupınar Üniversitesi
Dr. H. Dilara Keskin
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. H. Gülçin Beken
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Hakan Özden
Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Harun Arıkan
Çukurova Üniversitesi
Dr. Harun Güngör
Erciyes Üniversitesi
Dr. Hasan Alacacıoğlu
İstanbul Üniversitesi
Dr. Hasan Ayaydın
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Hasan Ayyıldız
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Hasret Aktaş
Selçuk Üniversitesi
Dr. Hayati Beşirli
Gazi Üniversitesi
Dr. Haydar Akyazı
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Hıdır Karaduman
Anadolu Üniversitesi
Dr. Hilmi E. Yayla
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Hüsamettin İnaç
Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Hüseyin Altunbaş
Selçuk Üniversitesi
Dr. Hüseyin Dalğar
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Hüseyin Sabri Kurtuldu
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. İbrahim Attila Acar
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. İbrahim Sirkeci
Regent's University
Dr. İhsan Günaydın
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. İskender Peker
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. İsmail Çalık
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. İsmail Dülgeroğlu
Kırıkkale Üniversitesi
Dr. İsmail Şahin
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. İsmail Ulutaş
Siirt Üniversitesi
Dr. İstemi Çömlekçi
Düzce Üniversitesi
Dr. İzzet Yücetoker
Giresun Üniversitesi
Dr. Kadir Caner Doğan
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Kadir Sancak
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Kamer Kasım
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Levent Kösekahyaoğlu
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Levent Yahya Eser
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. M. Ferhat Özbek
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. M. Muhsin Kalkışım
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Mehmet Cural
Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Mehmet Dikkaya
Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Mehmet Hanefi Topal
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Mehmet Kurt
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Mehmet Yüce
Uludağ Üniversitesi

Dr. Metin Aksoy
Gümüşhane Üniversite
Dr. Metin Bayrak
Atatürk Üniversitesi
Dr. Mikail Altan
Selçuk Üniversitesi
Dr. Mitat Çelikpala
Kadir Has Üniversitesi
Dr. Mohammed Maghaminia
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Murat Ali Dulupçu
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Murat Can Genç
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Murat Çiftçi
Trakya Üniversitesi
Dr. Murat Delice
Emniyet Genel Müdürlüğü
Dr. Murat Esmeray
Erciyes Üniversitesi
Dr. Murat Taşdemir
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Musa Eken
Sakarya Üniversitesi
Dr. Mustafa Yıldıran
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Muzaffer Koç
İnönü Üniversitesi
Dr. Müzehher Yamaç
Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Nazım Öztürk
Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Nazmi Avcı
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Necdet Konan
İnönü Üniversitesi
Dr. Nihat Yılmaz
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Niyazi Kurnaz
Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Numan Elibol
Ekişehir Osman Gazi Üniversitesi
Dr. Osman Emir
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Osman Karamustafa
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Osman Okka
KTO Karatay Üniversitesi
Dr. Osman Pehlivan
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Osman Titrek
Sakarya Üniversitesi
Dr. Ömer Torlak
KTO Karatay Üniversitesi
Dr. Özgür Emre Koç
Hitit Üniversitesi
Dr. Özlem Özkanlı
Ankara Üniversitesi
Dr. Pınar Pınarcık
Düzce Üniversitesi
Dr. Ramazan Armağan
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Ramazan Cengiz Derdiman
Uludağ Üniversitesi
Dr. Rasim Yılmaz
Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Recep Kök
Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Recep Öz
Erzincan Üniversitesi
Dr. S. Sadi Seferoğlu
Hacettepe Üniversitesi
Dr. Salih Akkanat
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Salih Şimşek
Sakarya Üniversitesi
Dr. Salih Türedi
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Salih Yıldız
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Salim Şengel
Anadolu Üniversitesi
Dr. Sedat Şimşek
Selçuk Üniversitesi
Dr. Sefer Yılmaz
İçişleri Bakanlığı
Dr. Selahattin Turan
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Selim Adem Hatırlı
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Selim Sanlısoy
Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Sema Sevinç
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Serap Çabuk
Çukurova Üniversitesi

Dr. Serkan Bertan
Pamukkale Üniversitesi
Dr. Serkan Çınarlı
İzmir Üniversitesi
Dr. Serpil Ağcakaya
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Serpil Aytaç
Uludağ Üniversitesi
Dr. Sezai Temelli
İstanbul Üniversitesi
Dr. Soner Mehmet Özdemir
Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Suat Hayri Şentürk
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Süleyman Seydi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Şakir Sakarya
Balıkesir Üniversitesi
Dr. Şebnem Aslan
Selçuk Üniversitesi
Dr. Şevki Özgener
Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi
Dr. Şuayıp Özdemir
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Talip Türcan
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Taner Acuner
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Tarhan Okan
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Timuçin Kodaman
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Tufan Özsoy
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Uğur Akdu
Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Uğur Kaya
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Utku Özer
Gaziantep Üniversitesi
Dr. Veysel Bozkurt
İstanbul Üniversitesi
Dr. Yusuf Alper
Uludağ Üniversitesi
Dr. Yüksel Arslantaş
Fırat Üniversitesi
Dr. Yüksel Pirgon
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Zeynep Sezgin
Ruhr-Universitat Bochum

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1.) Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması
Durmuş Ümmet
Mustafa Otrar 1-14

2.) Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin 'Kıbrıs' Boyutu
Ferhat Durmaz 15-39

3.) Hakkari ve Çevresinin Eskiçağ'daki Konumu
Harun Oy 40-50

4.) Politik Belirsizlikler ve Finansal Performans: BIST Örneği
Hasan Ayaydın
İbrahim Karaaslan 51-63

5.) Finansal İstikar İle Cds Primleri Arasındaki İlişkinin Bulanık Regresyon Analizi İle Tespiti: Türkiye Örneği
İbrahim Bozkurt 64-80

6.) Dünyada ve Türkiye'de Uygulanan Kamusal Sosyal İçerikli Harcamalar ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme
İhsan Günaydın
Barış Yıldız 81-116

7.) Bölgesel Kalkınmanın Yeni Aktörleri Olarak Kalkınma Ajansları: Eleştiriler ve Beklentiler
İsmail Sevinç 117-135

8.) Türk Sinemasında Kullanılan Klasik Müziklerin Duygudurum Değiştirmesi Açısından İncelenmesi
İzzet Yücetoker 136-144

9.) Pakistan Ombudsmanı: Yapısal-Kurumsal ve İşlevsel Yönleri
Kadir Caner Doğan 145-157

10.) Finansmanı İdare Bütçesinden Yapılan Kamu Alımlarında Yasak Fiil ve Davranışlara Karşı Mali Yaptırımın Önemi ve Etkinliği Üzerine Bir Öneri
Mehmet Aksoy 158-176

11.) Deneyimsel Pazarlama ve Satın Alma Karar Sürecine Etkisi: Termal Turizm Sektöründe Bir Uygulama
Mehmet Kara
Behiye Çiçek..... 177-200

12.) Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Notu İle Hisse Senedi Getirisi İlişkisi: BIST Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) Üzerine Bir Uygulama
Melek Aksu
Sinan Aytekin 201-219

13.) Modernliğin Romantik Eleştirisi: George Lukács'ın Roman Kuramı'nda Romantik Antikapitalizm
Salih Akkanat 220-237

14.) TV Reklamlarının Kişisel Kullanımının Tutum ve Satın Alma Kararları Üzerine Etkileri: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama
Salih Yıldız
İbrahim Durmuş..... 238-252

15.) Rusya'nın Geri Dönüşü: Arap Ayaklanmaları Örneği
Seven Erdoğan..... 253-263

16.) Yükseköğretimde Verilen Muhasebe Eğitiminin Muhasebe Mesleğine Giriş Sınavlarına Katkısı: Devlet Üniversiteleri Üzerine Bir Araştırma
Şuayyip Doğuş Demirci
Merve Kıymaz
Ahmet Ağsakal 254-281

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

KAMU PERSONELİ SEÇME SINAVINA (KPSS) YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Durmuş ÜMMET[1]

Mustafa OTRAR[2]

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavı'na (KPSS) yönelik tutumlarını ortaya koyacak bir ölçme aracı geliştirmektir. Bu amaçla, konuyla ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra, alan uzmanlarından alınan görüşler ve öğretmen adaylarıyla yürütülen görüşmeler sonucunda 45 maddelik ölçek hazırlanmış ve cevaplama formu beşli derecelendirme yoluyla yapılandırılmıştır. Geliştirilen ölçek, 2013 yılında KPSS'ye girecek olan ve İstanbul'daki üniversitelerin farklı Eğitim Fakültelerinden mezun olan toplam 197 kişiye uygulanmıştır. Geçerlik ve güvenirliği belirlemek için yapılan istatistiksel işlemler sonucunda ölçeğin asıl formundaki ifade sayısı 9 olumsuz, 14 olumlu olmak üzere 23 olmuştur. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin 6 alt boyuttan oluştuğu görülmüştür. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Yapılan analizler, ölçeğin öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavı'na ilişkin tutumlarını ortaya koyabilecek geçerli güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Personel Seçme Sınavı, Tutum, Tutum Ölçeği

A STUDY OF ATTITUDES SCALE FOR PUBLIC STAFF EXAMINATION

ABSTRACT

The aim of this project is to improve an assessment instrument that shows the teacher candidates' attitude towards Public Staff Examination. With this aim; as a result of the literature review about the subject, meetings conducted to the teacher candidates and expert opinions received; 45 items scale is prepared and answering part is structured with 5 point rating. Improved scale is applied to 197 people totally who will have Public Staff Examination in 2013 and graduated from different Education Faculties in Istanbul. As a result of statistical procedures done to find out the validity and reliability, statement numbers in the original form of the scale are 23 in total; 9 negative, 14 positive. As a result of explanatory factor analysis, it is seen that the scale has six subdimensions. Cronbach Alpha reliability coefficient of the scale is found .85. Analyses show that the scale is a valid reliable scale which can show the teacher candidates' attitude towards the Public Staff Examination.

Keywords: Public Staff Examination, Attitude, Attitude Scale.

DOI: 10.17823/gusb.186

[1] Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, dummet@marmara.edu.tr

[2] Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı, motrar@marmara.edu.tr

GİRİŞ

İnsanoğlu hayat boyu birçok yaşantıyı peş peşe yaşamaktadır. Üzüntü, mutluluk, kaygı, stres, coşku vs. birçok yaşantı gündelik hayatın ve insan olmanın kaçınılmaz olgularıdır. Birey diğer insanlar, dış çevre, çeşitli objeler vb. ile kurduğu etkileşimler sayesinde bunlara karşı olumlu ya da olumsuz çeşitli düşünceler, davranışlar ve duygular geliştirir. Çeşitli insanlara, olgulara, objelere vs. karşı geliştirilen bu duygu, düşünce ve davranışların bir tutarlılık içinde bireyde süreklilik arz etmesi literatürde "tutum" olarak adlandırılmaktadır. Tutum, bireyin deneyimlediği yaşam olaylarına karşı da geliştirilen bir olgudur ve olumlu yönde olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Hayatımız boyunca deneyimlediğimiz yaşantıların bir kısmı gündelik hayatın zorunlulukları bir kısmı ise seçimlerimizle ilgilimizdir. Bu seçimlerimiz arasında belki de en önemlilerinden biri mesleki tercihlerimizdir ve bu tercihlerimizin gerektirdiği sınav, işe girme koşulları gibi zorunluluklarımız bulunmaktadır. Bu bağlamda öğretmen adaylarının, yaşamlarının devam edecek sürecini belirleyecek olan KPSS'ye yönelik bir tutum geliştirmeleri beklenen bir durumdur. Bu tutumun ne yönde olduğunu bilimsel bir yolla belirlemek ise geliştirilecek geçerli ve güvenilir bir tutum ölçeği ile mümkündür.

Bu araştırmada, öğretmen adaylarının zorlu bir süreç gerektiren ve geleceklerinde önemli bir rol oynayan Kamu Personeli Seçme Sınavı'na yönelik tutumlarını ölçmeyi hedefleyen bir tutum ölçeği geliştirmek amaç edinilmiştir.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Tutum Kavramı

Literatürde çeşitli tutum tanımlarına rastlanmaktadır. Öncül (2000) 'tutum'u; belirli kişilere, nesnelere, olaylara ya da kurumlara her zaman aynı türden (olumlu, olumsuz veya yansız) davranmamıza yol açan sürekli ve değişmez bir inanç, duygu ve eğilim şeklinde tanımlamaktadır. Bir diğer tanım olarak, Karasar (1999)'a göre tutum; bireylerin belli uyarıcılar karşısında bırakıldıklarında şu ya da bu şekilde tepkide bulunma, harekete hazır olma durumudur. Özgüven ise (1999) tutumu; bireylerin belirli bir kişiyi, grubu, kurumu veya bir düşünceyi kabul ya da reddetme şeklinde gözlenen duygusal hazır oluş hali veya eğilimi şeklinde tanımlamaktadır. Benzer bi tanım olarak; Alport (1935) tutumu, kişinin nesnelere karşı geliştireceği davranışlar ve durumlar üzerinde yönlendirici ya da etkin bir güç oluşturan, zihinsel ve sinirsel bir davranışta bulunmaya hazır olma hali olarak adlandırır.

Tutumların çeşitli tanımlarından yola çıkarak (Tavşancıl, 2002: 66), tutumlarla ilgili aşağıda belirtilen özellikler sıralanabilir:

- Tutumlar doğuştan gelmez, sonradan yaşanarak kazanılır, yaşantılar yoluyla öğrenilir.
- Tutumlar geçici değillerdir, belli bir süre devamlılık gösterirler.
- Tutumlar, birey ve nesne arasındaki ilişkide bir düzenlilik olmasını sağlarlar.

- İnsan-nesne ilişkisinde tutumların belirlediği bir yanlılık ortaya çıkar. Birey bir nesneye ilişkin bir tutum oluşturduktan sonra ona yansız bakamaz.
- Bir nesnenin bir diğeriyle karşılaştırılması sonucu o nesneye ilişkin olumlu ya da olumsuz bir tutum oluşur.
- Kişisel tutumlar gibi toplumsal tutumlar da vardır.
- Tutum bir tepki şekli olmaktan çok bir tepki gösterme eğilimidir.
- Tutumlar olumlu veya olumsuz davranışlara yol açabilir.

Bu tanımlardan hareketle, tutum, bireyin kendine ya da çevresindeki herhangi bir nesne, toplumsal konu ya da olaya karşı deneyim, motivasyon ve bilgilerine dayanarak örgütlediği zihinsel, duygusal ve davranışsal bir tepki ön eğilimi olarak görülür. Tutumların zihinsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere üç öğesi vardır ve bu öğeler arasında genellikle iç tutarlılık olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayıma göre, bireyin bir konu hakkında bildikleri ona olumlu bakmasını gerektiriyorsa, birey o nesneye karşı olumlu davranışlar sergiler. Tutumun duygu, düşünce ve davranış olmak üzere üç öğresi bulunmaktadır. Bir tutum bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını birleriyle uyumlu kılarak etkiler. Tutumlarda genellikle birbirleriyle uyum halinde bulunan bu öğelere tutumun öğeleri denir. Bilişsel, duygusal ve davranışsal öğeler, yerleşmiş, güçlü tutumlarda tam olarak bulunur. Bazı daha zayıf tutumlarda ise özellikle davranışsal öğe çok zayıf olabilir.

Tutumlar bireyin başkalarından edindiği bilgiye göre de oluşurlar. Bireyin, eğer bir şey hakkında hiç bilgisi yoksa çeşitli araçlar kullanarak (başkalarının yaşatınlarına tanık olma gibi dolaylı yaşantılar) o konu ile ilgili pozitif veya negatif tutum edinebilir. Genellikle salt bilgi tutumu belirlemez. Yeni bilgiler daha önce varolan tutumlar oluşturur.

Tutum, birbirinden farklı öğelere sahip olduğuna göre, tam gelişmiş bir tutum yalın değil karmaşıktır. Öğeleri, bir tutumu kendi içinde tutarlılığı olan bir sistem haline sokar. Başka bir değişle tutum, bireyi davranışa hazırlayıcı karmaşık bir eğilimdir. Böylece, bireyin çevresindeki çeşitli objelere karşı beslediği duyguları, o objeler hakkındaki fikirleri ve bilgileri ve onlara karşı davranışları devamlılık gösterir. Tutumlar; kendileri gözlenemeyen fakat gözlenebilen bazı davranışlara yol açtığı varsayılan bazı eğilimlerdir. Böylece, olayları incelemede ara değişken olarak kullanılabilir. Tutumların her bir öğesinin bazı gözlenebilen ve ölçülebilen tepkilere yol açtığı ve bunların gözlemi sonucu bu öğelerin de varsayıldığını düşünürsek, öğeler de ara değişken olarak ortaya çıkmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1999).

Günümüzde tutumların insan davranışını etkilediği yönünde yaygın bir inanç vardır. Örneğin trafik ortamındaki tutumların sürücü ve yayaların davranışlarını etkilediği varsayılmaktadır. Her ne kadar tutum ve davranış arasındaki bağ hala tartışılmakta ise de genel olarak tutumlarda bir tepki ön eğiliminin varlığı kabul edilir. Araştırmalarda temel varsayıma göre, tutumlar davranışları etkilemektedir.

İnsanlar tutumlara sahip olarak doğmazlar, tutumları sonradan öğrenirler. İnsanların belli konular hakkındaki tutumlarını nasıl oluşturdukları konusunda çeşitli fikirler vardır. Bazı tutumlar insanların kendi deneyimlerine dayanırken, bazıları başka kaynaklardan elde edilirler. Örneğin "logaritma konusuna karşı olan tutumumuz; logaritma konusunu bir matematik kitabından çalıştıktan sonra veya bir başkasının fikrine dayanarak (logaritma çok zor bir konudur, logaritma lise 2'nin en kolay konusudur, gibi) oluşabilir. Tutumlar genellikle doğrudan deneyim, pekiştirme, taklit veya sosyal öğrenme yoluyla elde edilir (Kağıtçıbaşı, 1999).

B. Tutum ve Kaygı İlişkisi

Kaygı, tehdit veya tehlike karşısında duygusal, davranışsal ve fiziksel alanlarda otomatik olarak ortaya çıkan bir takım değişiklikler ve bunların öznel yaşantılarını tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Kaygı gündelik hayatımızın normal ve kaçınılmaz bir parçasıdır. Genelde kaygı, korku ve stres ile birlikte ele alındığında insanın hayatta kalması ve soyunu sürdürmesi açısından doğal hatta vazgeçilmez bir tepki olarak değerlendirilebilir. Kaygı, korku ve stres tepkileri insanın belli amaçlar doğrultusunda hareket edebilmesini ve kendini tehlikelere karşı korumasını sağlar (Berksun, 2003). Kaygı, insanın temel duygularından biri olarak kabul edilebilir. Hepimiz tehlikeli gördüğümüz durumlarda bir miktar kaygı duyarız (Öner ve Le Compte, 1985). Ancak, kaygı yoğun ve sürekli bir hal aldığında, kişinin gündelik hayatındaki işlevselliğini olumsuz olarak etkilediği noktada bir problem olarak karşımıza çıkar.

Kaygı, olması muhtemel şeylerden kaynaklanan zor, gergin, endişe veya şüphe duyma hislerinden ya da stres nedeniyle kişisel tehlike ve tehdit olan bir durumun algılanmasıyla oluşan olumsuz bir duygu durumudur (Stephan ve Gudykunst, 1999).

Bilişsel yaklaşıma göre insanların yaşadıkları kaygının en önemli nedeni olaylar değil, bu olaylarla ilgili beklentileri ve getirdikleri yorumlardır. Beck'e (1976) göre korku ve kaygı tehlike durumunda bir işaret olarak ortaya çıkmaktadır. Gerçek bir tehlikenin olduğu, insan hayatını tehdit eden ilkel bir çevrede, kaygı programı kaçmak ya da savaşmak üzere organizmayı hazırlamakta ve hayatta kalmasını kolaylaştırmaktadır.

Kişilerin sahip oldukları çeşitli olumsuz tutumlar kişide, o objeye maruz kaldığında ya da maruz kalma olasılığı olduğunda kaygıyı da beraberinde getirir. Başka bir bakış açısıyla; kişide sürekli kaygı yaratan bir durum, bir süre sonra kişide olumsuz tutuma neden olacaktır. Farklı kuramlara göre çeşitli tanımları bulunan kaygı bozukluklarının, psikolojik, davranışsal, bilişsel ve bedensel bazı belirtileri bulunmaktadır. Öğrencilerin gireceği çeşitli sınavlar da bu belirtilerle kendini ortaya koyan "kaygıyı" beraberinde getirmektedir. Bu kaygı, literatürde sınav kaygısı olarak adlandırılmaktadır.

Bir formal sınav veya herhangi bir değerlendirme ortamında yaşanan fizyolojik, davranışsal ve bilişsel öğelere sahip, hoşlanılmayan bir duygu ya da heyecansal durum olarak tanımlanan sınav

kaygısı 1960'lı yıllardan beri ilgi çeken önemli bir konu olmuştur. Yüksek düzeyde akademik başarı beklentisi, öğrenciler üzerinde ilkokuldan itibaren bir baskı oluşturmaktadır. Sınav kaygısı birçok öğrenci için akademik yaşamlarında ciddi bir problemdir. İlköğretim ve ortaöğretimde bulunan öğrencilerin yaklaşık % 18'inin akademik başarıları bu öğrencilerin yüksek kaygı düzeylerinden olumsuz etkilenmektedir (Ergene 1994; Öner 1990).

Sınav kaygısı, eğitim başarısı önündeki en ciddi engeldir. Türkiye'de üniversite giriş sınavlarına hazırlanan 4711 öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmada, öğrencilerin sürekli kaygı düzeylerinin, ameliyat olacak hastaların kaygı düzeylerinden daha yüksek olduğu ortaya konmuştur. Bununla beraber eğitim başarısı önündeki en ciddi engel olan sınav kaygısı, çeşitli uygulamalarla kontrol altına alınabilir (Adana ve Kaya, 2002).

C. Kamu Personeli Seçme Sınavı

Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ülkemizde kamuya istihdam edilecek personelin seçiminde uygulanan bir sınavdır. KPSS'ye giren adayların büyük bir bölümünü de öğretmen adayları oluşturmakta ve öğretmen adayları geleceklerini belirleyen bu sınavla ilgili olumsuz tutumları nedeniyle kaygıyı oldukça fazla düzeyde yaşamaktadırlar.

ÖSYM verilerine göre, 2013 yılında Kamu Personeli Seçme Sınavı'na 252.741 öğretmen adayı girmiş ve bu adaylardan sadece 40.000'i istihdam edilmiştir. Giren öğretmen adayı sayısı ve atanan öğretmen sayısı arasındaki farkın büyüklüğü göz önüne alındığında da öğretmenlerin kaygılarının ne denli yüksek olacağı ve bu bağlamda Kamu Personeli Seçme Sınavı'na ilişkin tutumlarının olumsuz olduğunu tahmin etmek hiç de zor olmayacaktır. Yapılan çeşitli araştırmalar, öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavı'na ilişkin olumsuz tutumlarını ortaya koymaktadır. Kaya ve Büyükkasap'ın (2005) yapmış oldukları araştırmalarında; öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavı'na ilişkin olumsuz bakış açılarını, atamaların zorluğu ve gelecek endişesi ile ortaya koymuşlardır. KPSS'nin olumsuz bir algı oluşturduğuna yönelik bir diğer araştırma olarak; Kolaç (2007) yapmış olduğu araştırmasında, öğretmen adaylarının kitap okumaya ilişkin zaman sıkıntısı yaşamalarında en önemli faktörlerden birinin KPSS olduğunu bildirmiştir.

Yapılan literatür taramasında, Öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS)'na ilişkin tutumlarını doğrudan araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada; alana katkı sağlayacağına inanılan, öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS)'na yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla hazırlanan ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmasına yer verilmiştir.

II. ARAŞTIRMA

A. Araştırmanın Modeli

Yapılan araştırma bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Dolaysıyla araştırma, amacına uygun olarak ölçek (KPSS'ye yönelik tutum ölçeği) geliştirme işlemlerini kapsamaktadır. Çalışma dört aşamada gerçekleştirilmiştir. Bu aşamalar; ölçek maddelerini belirleme, uzman görüşüne başvurma, ölçeği uygulama ile geçerlik ve güvenirliği test etme olarak adlandırılmıştır.

B. Araştırmanın Evreni ve Çalışma Grubu

Öğretmen adaylarının KPSS'ye yönelik tutum ölçeğinin verileri; İstanbul'da farklı üniversitelerin eğitim fakültelerinin son sınıfında öğrenim gören veya bu okullardan mezun olmuş ve 2013 yılında KPSS'ye girecek olan 197 öğretmen adayına ulaşılarak elde edilmiştir. Katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Özelliklerine Dair Bilgiler

Cinsiyet	f	%
Kadın	112	56,85
Erkek	85	43,15
Toplam	197	100
Bölüm		
Rehberlik ve Psikolojik Danışma	35	17,76
Coğrafya Öğretmenliği	32	16,24
Fizik Öğretmenliği	25	12,69
Fen Bilgisi Öğretmenliği	29	14,72
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	36	18,27
Okul Öncesi Öğretmenliği	40	20,30
Toplam	197	100
Daha Önce KPSS'ye Girme Durumu		
Evet	138	70,05
Hayır	59	29,95
Toplam	197	100

C. Geliştiren Öğretmen Adaylarının KPSS'ye Yönelik Tutum Ölçeği

Ölçek geliştirmenin ilk aşamasında öncelikle tutum ölçeği geliştirme çalışmaları ile ilgili literatür araştırmasıyla sürece başlanmış ve yapılan araştırmalar incelenmiştir. Aynı zamanda KPSS'ye girecek öğretmen adaylarıyla yarı yapılandırılmış görüşme yapılmış ve KPSS ile ilgili duygu, davranış ve düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bilgiler sitematik bir şekilde çözümlenmiş ve tutum ifadelerinin yazılmasına başlanmıştır. 45 maddelik tutum ölçeği hazırlanmış ve taslak uzman görüşüne sunulmuştur. Alınan geribildirimler ışığında ölçekte yer alacak ifadelere son şekli verilmiştir. Asıl forma son şeklini vermek için 45 ifade alt alta sıralanmış ve ifadelerin karşısına; Tamamen katılıyorum, Katılıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum, Hiç katılmıyorum biçiminde beşli derecelendirilme yapılmıştır. Ölçeğin başına da; araştırmanın amacı ve nasıl doldurulacağını açıklayan bir yönerge konulmuştur.

45 ifadelik tutum ölçeğinin ilk formunda 30 olumsuz 15 olumlu tutum ifadesi yer almaktadır. Olumlu ve olumsuz ifadeler ölçeğe karışık bir şekilde yerleştirilmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda ölçeğin asıl formundaki ifade sayısı 9 olumsuz 14 olumlu olmak üzere 23'e düşmüştür.

D. Verilerin İstatistiksel Analizi

Veriler toplandıktan sonra istatistiksel işlemlere geçilmiştir. Bu aşamada; 45 maddelik ölçek öğretmen adaylarına uygulandıktan sonra veriler SPSS paket programında analize sokulmuştur. Yapılmış olan geçerlik ve güvenirlik çalışmaları bulgular bölümünde verilmiştir.

III. BULGULAR

Tablo 2. KMO ve Bartlett's Testi Değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği		,832
Bartlett's Test of Sphericity	Ki-kare Değeri	1522, 651
	S.Derecesi	253
	P	,000

Tablo 2'de verilen temel bileşenler analizinde KMO değeri ,832 olarak bulunmuştur. Buna göre örneklem büyüklüğü faktör analizi yapmaya uygundur. Bartlett's test sonucu 1522,651 olarak bulunmuştur. Bu değer istatistiksel açıdan ,001 düzeyinde anlamlıdır. Bu bulguya göre örneklemden elde edilen verilerin çok faktörlü bir yapı oluşturduğu ortaya konmuştur.

Faktör analizine 45 madde ile başlanmıştır. İlk faktör analizinde 11 alt boyutlu bir sonuca ulaşılmıştır. Ancak farklı boyutlardan yük alan maddeler olduğu görülmüş ve bunlar (10 madde) ölçekten çıkarılarak ikinci analize geçilmiştir. İkinci faktör analizinde 8 alt boyutlu bir sonuca ulaşılmıştır. Ancak yine farklı boyutlardan yük alan maddeler olduğu görülmüş ve bunlar (9 madde) ölçekten atılarak üçüncü analize geçilmiştir. Üçüncü faktör analizinde 6 alt boyutlu bir sonuca ulaşılmıştır. Ancak yine farklı boyutlardan yük alan maddeler olduğu görülmüş ve bunlar da (3 madde) ölçekten çıkarılmış ve dördüncü analize geçilmiştir. Dördüncü faktör analizinde 6 alt boyutlu bir sonuca ulaşılmış ve şekil 1'de görülğü gibi diğer boyutlardan yük alan madde kalmamıştır.

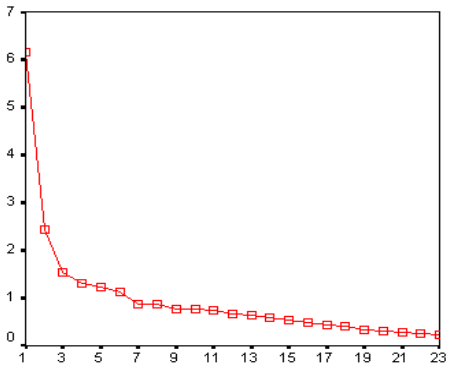

Şekil 1. Scree Sınaması

"Scree" sınaması grafiğinde, grafik eğrisinin hızlı düşüş gösterdiği nokta altıncı faktörün olduğu yerdir. Altıncı faktörden sonra eğrinin aynı doğrultuda ilerlediği görülmektedir. Buradan ölçekteki faktör sayısının altıda kalması gerektiği düşüncesine ulaşılmıştır. Bulunan altı faktöre ilişkin özdeğerler, ve kümülatif varyans yüzdeleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Oluşan Faktörler ve Açıkladıkları Toplam Varyans Miktarları

Faktör	Özdeğer	Kümülatif %
1	29,789	29,789
2	10,216	40,004
3	6,442	46,447
4	5,412	51,859
5	5,101	56,960
6	4,667	61,627

Oluşan altı faktörün açıklanan toplam varyans miktarı %61,627'dir. Faktörlerin açıkladıkları varyans miktarları sırasıyla birinci faktör için %29,787, ikinci faktör için %10,216, üçüncü faktör için %6,442, dördüncü faktör için %5,412, beşinci faktör için %5,101 ve altıncı faktör için %4,667 olarak belirlenmiştir.

Faktör analizi sonucunda ölçekte kalmasına karar verilen maddelerin faktörlere dağılımı ile faktör yükleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Faktör Analizi Sonucunda Maddelere İlişkin Elde Edilen Bulgular

	FAKTÖR YÜKLERİ					
Mad.No	F1	F2	F3	F4	F5	F6
20	,774					
17	,749					
4	,715					
8	,678					
3	,646					
14	,623					
21	,569					
16		,789				
13		,701				
18		,594				
11		,584				
5			,834			
2			,781			
22			,635			
12				,714		
10				,697		
6				,584		
9				,455		
19					,651	
23					,650	
15					,640	
1						,795
7						,720

Yapılan çözümleme sonucunda elde edilen değerlere göre maddelerin ölçekte yer almasında bir maddenin yalnızca bir faktörde, en az 0,4 faktör yükü ile yer alması ve birden çok faktörde yer alan bir maddenin faktörlerden birindeki yükünün diğerinden en az 0,1 değerinden daha büyük olması ilkesi benimsenmiştir. Tablo 4'te görüldüğü gibi, ölçekte yer alan 23 maddeye ilişkin faktör yükleri ,45 ile ,83 arasında değişmektedir. Bu özellik bakımından 23 maddenin de ölçekte yer alacak nitelikte olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Alt boyutlara giren maddeler ve her boyutta yer alan madde sayıları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Faktör Analizi Sonucunda Belirlenen Alt Boyutlar ve Bu Boyutlardan Yük Alan Maddeler

Faktör	Madde Sayı	Madde Numarası
1	7 Madde	3, 4, 8, 14, 17, 20, 21
2	4 Madde	11, 13, 16, 18
3	3 Madde	2, 5, 22
4	4 Madde	6, 9, 10, 12
5	3 Madde	15, 19, 23
6	2 Madde	1, 7

Tablo 5'te görüldüğü üzere birinci faktör 7 maddeden (3, 4, 8, 14, 17, 20, 21), ikinci faktör 4 maddeden (11, 13, 16, 18), üçüncü faktör 3 maddeden (2, 5, 22), dördüncü faktör 4 maddeden (6, 9, 10, 12), beşinci faktör 3 maddeden (15, 19, 23) ve altıncı faktör ise 2 maddeden (1, 7) oluşmaktadır. Son halinde ölçek 23 maddeden oluşmaktadır.

Her bir faktör içine giren maddeler incelenerek oluşan alt boyutlar isimlendirilmiştir. Bu bağlamda; birinci alt boyuta giren maddelerin öğretmen adaylarının KPSS'ye yönelik kaçınma davranışlarını içermesi nedeniyle "*kaçınma*" alt boyutu olarak, ikinci alt boyuta giren maddelerin öğretmen adaylarının bilgi ve mesleki becerilerini arttıran maddeler içermesi nedeniyle "*akademik katkı*" alt boyutu olarak; üçüncü alt boyuta giren maddelerin sınavın öğretmen atamalarındaki adaleti sağlamasını ifade eden maddelerden oluşması göz önünde bulundurularak "*adalet düşüncesi*" alt boyutu olarak; dördüncü alt boyuta giren maddelerin öğretmen adaylarının duygusal zorlanmalarını, kaygılarını ve olumsuz hislerini içermesi açısından "*duygusal zorlanma*" alt boyutu olarak; beşinci alt boyuta giren maddelerin ise öğretmen adaylarının uzmanlık alanları ile KPSS müfredatının örtüşmemesine yönelik ifadeler içermesinden dolayı "*sınav içeriğinin uyumsuzluğu*" alt boyutu olarak; altıncı alt boyuta giren maddelerin sınavla ilgili olumlu yaklaşma ifadeleri içermesi nedeniyle "*yaklaşma*" alt boyutu olarak isimlendirilmesinin uygun olacağına karar verilmiştir.

Tablo 6. KPSS Tutum Ölçeği Alt boyutları Arasındaki Korelatif İlişkiler

KPSS Tutum Ölçeği Alt Boyutları		Kaçınma	Akademik Katkı	Adalet Düşüncesi	Duygusal Zorlanma	Yaklaşma	Sınav İçeriğinin Uyumsuzluğu
Kaçınma	**r**		,430	,214	,429	,473	,194
	p		,000	,002	,000	,000	,006
	N		197	197	197	197	197
Akademik Katkı	**r**			,456	,365	,328	,363
	p			,000	,000	,000	,000
	N			197	197	197	197
Adalet Düşüncesi	**r**				,369	,149	,273
	p				,000	,036	,000
	N				197	197	197
Duygusal Zorlanma	**r**					,291	,118
	p					,000	,098
	N					197	197
Yaklaşma	**r**						,214
	p						,003
	N						197
Sınav İçeriğinin Uyumsuzluğu	**r**						
	p						
	N						

Tablo 6'da görüldüğü gibi, KPSS Tutum Ölçeği alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment korelasyon analizi sonucunda, Duygusal Zorlanma-Sınav içeriğinin Uyumsuzluğu puanları dışında tüm alt boyutlar arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<.05$).

KPSS Tutum Ölçeği için hesaplanan Cronbach alpha iç tutarlılık korelasyon katsayısı değerleri ,852 olarak, Gutman spilt half içtutarlılık katsayısı ise ,808 olarak bulunmuştur. Hesaplanan bu iki iç tutarlılık katsayısı da ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan istatistiksel çözümlemelere göre, ölçekteki 23 maddenin yedisi 1. faktörde, dördü 2. faktörde, üçü 3. faktörde, dördü 4. faktörde, üçü 5. Faktörde ve ikisi de 6. faktörde toplanmıştır. Birinci faktörde toplanan yedi maddenin ifade ettiği anlamlara bakarak "öğretmen adaylarının KPSS'ye karşı olumsuz tavırlarına, kaçınma davranışlarına, isteksizliklerine" dönük tutumlarını yansıttığı ileri sürülebilir. İkinci faktörde toplanan dört maddenin "öğretmen adaylarının KPSS'nin bilgi ve beceriyi arttırmaya ve akademik bilgi sağlamaya" ilişkin tutumları, üçüncü faktör kapsamında

bulunan diğer üç maddenin "öğretmen adaylarının atamalarda KPSS'nin adalet sağladığına" ilişkin tutumları yansıttığı ifade edilebilir. Dördüncü faktörde yer alan maddeler incelendiğinde bu faktörün "öğretmen adaylarının KPSS'ye dönük kaygılarına, olumsuz duygularına" ilişkin tutumları işaret ettiği ileri sürülebilir. Beşinci faktörde yer alan maddelerin ise "öğretmen adaylarının KPSS'ye yönelik olumlu bakış açılarına" ilişkin tutumları yansıttığı ileri sürülebilir. Son olarak altıncı faktördeki 2 maddenin ise öğretmen adaylarının kendi alan bilgileri ile KPSS içeriğindeki tutarsızlığa yönelik tutumları yansıttığı söylenebilir. Sonuç olarak; ölçek bir bütün olarak ele alındığında, "öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) yönelik tutumlarını ortaya koyduğu ifade edilebilir.

Ayrıca öğretmen adaylarının KPSS'ye yönelik tutumlarını ölçtüğü düşünülen bu ölçek, öğretmenler adaylarının tutumları ile diğer olgular arasındaki ilişkileri belirlemek üzere başka araştırmalarda kullanılabilir. Çünkü bireylerin herhangi bir konudaki tutumunun, o tutumun duygu, düşünce ve davranış oluşturmadaki itici gücü bağlamında, onların diğer psikolojik özellikleri ile ya da başka durumlara ilişkin tutumlarında etkili olduğu çeşitli araştırmalarda görülmektedir. Bu çalışmalardan biri olarak; Atav ve Sönmez (2013) öğretmen adaylarının KPSS'ye ilişkin görüşlerini incelemişler ve araştırma sonuçlarında öğretmen adaylarının KPSS sürecinde sosyal yaşam ve lisans eğitimlerinin olumsuz etkilendiğine, sınavın yeterlilikleri ile ilgili endişe taşıdıklarına yönelik olumsuz bulgular ortaya koymuşlardır. Bir diğer araştırmada ise (Okçu ve Çelik, 2009) öğretmen adaylarının KPSS'ye yönelik görüşleri ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları arasında anlamlı ilişkiler olduğunu bildirilmektedir. Buna göre, öğretmen adaylarının KPSS'ye ilişkin olumsuz görüşleri arttıkça öğretmenlik mesleğine dair tutumları da olumsuz olmaktadır. Paralel bulguların bulunduğu başka bir araştırmada, (Sezgin ve Duran, 2011) öğretmen adaylarının KPSS'ye zaman ayırırken çevreyle iletişimlerinin, sosyal ilişkilerinin, sanat, spor, kültürel vb yaşantılarının olumsuz etkilendiğine dair bulgular elde edilmiştir. Benzer şekilde, Karataş ve Güleş'in (2013) çalışma bulguları da öğretmen adaylarının KPSS'ye ilişkin olumsuz tutumlarını tansıtmaktadır.

Kamuya istihdam edilecek kişilerin seçimi için açılan Kamu Personeli Seçme Sınavına giren adayların büyük bir kısmını öğretmen adayları oluşturmaktır. Toplumların kalkınmasında anahtar bir rolde bulunan öğretmenlerimizin atanmasında sınav yönteminin kullanılması niteliği arttırma, adil bir atama şekli olma, mesleğin değerini ortaya koyma gibi olumlu katkılar sağlamakla beraber birçok olumsuz durumu da beraberinde getirmektedir. Sınav hazırlığı için dershane sektörünün oluşması ve bunun öğretmen adayları için maddi bir külfet oluşturması, kadro azlığı ve yüksek puanla atanma gibi nedenlerle sınav kaygısı, gelecek endişesi, ümitsizlik, tükenmişlik gibi psikolojik sıkıntıların üst düzeyde yaşanması gibi dolaylı ya da doğrudan adaylara yansıyan KPSS'nin bu yönleri ile de ele alınmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ADANA, Filiz - Kaya, Nurten (2002), "Lise Öğrencilerinin Sınav Kaygısı Düzeyi Üzerine Sınav Kaygısı İle Başaçıkma Eğitiminin Etkisi"***, Kriz Dergisi,*** 13 (2): 35-42.

ALPORT, Gordon (1935), ***Attitudes***. In C. Murchison (Ed.) A Handbook of Psychology. Mass: Clark University Pres.

ATAV, Esin – SÖNMEZ, Suzan (2013), "Öğretmen Adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS)'na İlişkin Görüşleri", ***Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi***, Özel Sayı (1): 01-13.

BECK, Aaron T. (1976), ***Cognitive Therapy and Emotional Disorders***. New York: New American Library.

BERKSUN, Oğuz, E. (2003), ***Anksiyete ve Anksiyete Bozuklukları.*** İkinci Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No:7.

ERGENE, Tuncay (1994), "Sınav Kaygısı ile Başaçıkma Programının Etkinliği", ***Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmakoloji Dergisi***, 2 (1):9-16.

KAĞITÇBAŞI, Çiğdem (1999), ***Yeniden İnsan ve İnsanlar.*** Evrim Yayınları, İstanbul.

KARASAR, Niyazi (1999), ***Bilimsel Araştırma Yöntemleri***. 9. Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

KARATAŞ, Süleyman - GÜLEŞ, Hatice (2013), "Öğretmen Atamalarında Esas Alınan Merkezi Sınavın (KPSS) Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi" ***Kuramsal Eğitimbilim Dergisi***, 6 (1), 102-119.

KAYA, Ali - Büyükkasap, Erdoğan (2005), "Fizik Öğretmenliği Programı Öğrencilerinin Profilleri, Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum ve Endişeleri: Erzurum Örneği", ***Kastamonu Eğitim Dergisi***, 13 (2): 367-380

KOLAÇ, Emine (2007), "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuyucu Profilleri", ***Anadolu Üniversitesi VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu,*** 27-29 Nisan Eskişehir.

OKÇU, Veysel - ÇELİK, Halil C. (2009), "Öğretmen Adaylarının Kpss'ye İlişkin Görüşlerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarına Etkisi", ***I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi***, 1-3 Mayıs, Çanakkale.

ÖNER, Necla (1990), ***Sınav Kaygısı Envanteri El Kitabı***, Yükseköğrenimde Rehberliği Yayma Vakfı, İstanbul.

ÖNCÜL, Remzi (2000), ***Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü.*** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

ÖNER, Necla - Le Compte, Ayhan (1985), ***Süreksiz Durumluluk Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı***. 2. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, No: 33, İstanbul.

ÖSYM (2013), ***KPSS verileri*** http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2013/KPSS1/2013-KPSS%20A%20GRUBU%20ve%20%C3%96%C4%9ERETMENL%C4%B0K.pdf. (02.04.2014).

ÖZGÜVEN, İbrahim, E. (1999). ***Psikolojik Testler***. PDREM Yayınlan, Ankara.

SEZGİN, Ferudun – DURAN, Erol (2011), "Kamu Personeli Seçme Sınavı'nın (KPSS) Öğretmen Adaylarının Akademik ve Sosyal Yaşantılarına Yansımaları", ***Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*** Yıl: 15 Sayı: 3.

STEPHAN, Wolter, G. - GUDYKUNST, William, B. (1999), "Anxiety In Intergroup Relations: A Comparison of Anxiety/Uncertainty Management Theory And Integrated Threat Theory", ***International Journal Intercultural***, 23 (4): 613-628.

TAVŞANCIL, Ezel (2002), ***Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi***, Nobel Yayınları, Ankara.

EK

KAMU PERSONELİ SEÇME SINAVI (KPSS) TUTUM ÖLÇEĞİ

		Tamamen katılıyorum	**Katılıyorum**	**Kararsızım**	**Katılmıyorum**	**Hiç Katılmıyorum**
1	KPSS'ye hazırlanmanın bana yeni şeyler öğrettiğine inanıyorum					
2	KPSS'nin öğretmen atamalarında objektiflik için yararlı olduğu kanısındayım					
3	KPSS'ye çalışırken sürekli kaçmak/çalışmamak istiyorum					
4	KPSS'ye çalışmaya başlayınca bedenimde ağrı/ağırlık gibi sağlıksız bir durum hissediyorum					
5	KPSS'nin öğretmen atamalarında mutlaka gerekli bir eleme sistemi olduğunu düşünüyorum					
6	KPSS olmasaydı hayatımda başka önceliklerim olurdu					
7	KPSS'ye çalışmak genel kültür bilgilerimi zenginleştiriyor					
8	21. KPSS'ye çalışmak için her oturduğumda içime sıkıntı basıyor					
9	Eğitim Fakültesi'nden mezun olmuş birinin KPSS sınavına girmesini anlamsız buluyorum					
10	KPSS'ye bir kez daha hazırlanabilecek tahammülüm yok					
11	KPSS'nin öğretmen adaylarını daha bilinçli hale getirdiğine inanıyorum					
12	KPSS olmasa daha mutlu olurdum					
13	KPSS sorusu çözmekten keyif alıyorum					
14	KPSS ile ilgili ders çalışmaya başlamaktan hep kaçınıyor, erteliyorum					
15	KPSS kapsamındaki birçok ders ilgimi çekmiyor					
16	KPSS'ye çalıştıkça kendimi daha iyi bir öğretmenmişim gibi					

	hissediyorum					
17	KPSS'ye çalışmaya başlar başlamaz uykum geliyor					
18	KPSS'ye çalışırken öğrendiğim konuların hayat boyu işime yarayacağını düşünüyorum					
19	KPSS derslerinin içeriği benim alanımla hiç alakalı değil					
20	KPSS ile ilgili kısa süreli bir çalışma yaptığımda dahi hemen yoruluyorum					
21	KPSS'ye çalışmaya başlayınca aklıma hep başka şeyler geliyor					
22	KPSS öğretmen atamalarında mutlaka olmalıdır					
23	KPSS konuları ile üniversite bilgilerim çeliştiği için çalışmak zor geliyor					

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN 'KIBRIS' BOYUTU

Ferhat DURMAZ[1]

ÖZ

Türkiye'nin uzun soluklu Avrupa Birliği macerasında Kıbrıs sorununun etkisi Soğuk Savaş sonrası dönemde belirgin bir hal almıştır. Bunun temel nedeni de Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin birliğe üye olmaları sonucunda birliğin Soğuk Savaş döneminde benimsediği tarafsız bakış açısını değişikliğe uğratmasından kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısı Annan Planı sonrasında Kıbrıslı Türklerin mağdur olmasında ve Türkiye'ye yönelik tarafsızlığın kaybedilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bununla bağlantılı olarak birliğin Kıbrıs sorunu çerçevesinde ortaya çıkan gelişmeleri Türkiye'nin üyelik süreciyle ilişkilendirmesi ve Türkiye'nin de Rum Yönetimi'nin üyeliğinin tanıma anlamına gelmediğini belirtmesi dolayısıyla Ek Protokolü uygulamaya aktarmaması ikili ilişkilerde bir duraklama dönemi ortaya çıkarmış ve müzakereler askıya alınmıştır. Her iki tarafında kendi üzerinde düşen sorumlulukları yerine getirmesi ve tarafsız bir bakış açısına sahip olması ilişkilerin tam üyelik yönünde gelişmesi ve sorunların çözülmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Tam Üyelik Müzakereleri.

'CYPRUS' ASPECT OF TURKISH-EUROPE UNION RELATIONS IN THE PERIOD AFTER THE COLD WAR

ABSTRACT

During the Turkey's long-term Europe-Union struggle, the effect of the Cyprus trouble had became apparent. This scenario can be considered to be resulted from that the objective perspective of the Union in the period of the cold war had been affected negatively with the membership of the Greece and Greek Cypriot administration of Southern Cyprus to the Union. This perspective of the Union had a vital role on the damnification of the Turkish Cypriots and the loss of the objectivity of the Union against Turkey after the Annan Plan. As a result of this, the membership of Turkey's being associated with the developments in Cyprus issue by the Union and the reception of the membership of the Southern Cyprus to the Union by Turkey, which causes the disapplication of the supplementary protocol, gave rise to the discontinuance in the bilateral relations. Therefore, negotiations had been ascended. Having objection and carrying out obligations by both side will have a significant role in the improving of the relations in the direct of full membership and solving the current problems.

Keywords: Turkey, Europe Union, Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus, Turkish Republic of Northern Cyprus, Full Membership Negotiations.

DOI: 10.17823/gusb.203

[1] Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler A.B.D, Yüksek Lisans Öğrencisi.
f.d.71@hotmail.com

GİRİŞ

Doğu Akdeniz'de stratejik bir konumda bulunan Kıbrıs adası tarihi boyunca bölge devletlerinin ve büyük güçlerin ilgi odağında yer almıştır. Bu ilgi kimi zaman kimlik gibi soyut faktörlerin etkisinden kaynaklanırken kimi zaman da askeri üsler gibi somut faktörlerin etkisi altında gelişmiştir. Kıbrıs adasına yönelik ortaya çıkan bu ilgi adanın uluslararası ilişkilerde de merkez bir konumda yer almasına yol açmıştır. Nitekim Soğuk Savaş döneminde Kıbrıs adasında iki toplum arasında yaşanan çatışmaların toplumların soydaşı olan Türkiye ve Yunanistan arasında da çatışmaya yol açabileceğini ve bununda Batı blokuna zarar vereceğini düşünen ABD'nin harekete geçmesi, bu devletin girişimleriyle ve teşvikiyle Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması bu bağlamda ortaya çıkan bir gelişmedir (Vatansever, 2010; Bozkurt, 2002; Uslu, 2000). Fakat ortaya çıkan cumhuriyetin sadece üç yıl ayakta kalabilmesi EOKA'nın Türklere yönelik şiddet faaliyetlerini artırması ada da barışın tesis edilemeyeceğini anlayan Türkiye'yi harekete geçirmiş ve 1974'te müdahaleyi ortaya çıkarmıştır. Müdahalenin ardından ada da iki ayrı toplum temelinde bir bölünmüşlük ortaya çıkarken bu döneme kadar Avrupa Birliği(AB)'nin soruna müdahil olması ve bu sorunun Türkiye-AB ilişkilerini etkilemesi gibi bir durum söz konusu olmamıştır.[2]

1974'te müdahalenin gerçekleşmesiyle farklı bir niteliğe bürünen Kıbrıs sorununa AB'nin ilgisi ve Türkiye-AB ilişkilerini etkilemesinin alt yapısı Yunanistan'ın 1981 yılında AB üyesi olmasıyla gerçekleşmiştir. Bu zamana kadar soruna tarafsız bir şekilde yaklaşan birlik Yunanistan'ın üye olmasıyla bu devletin etkisi altında kalarak tutumunu değiştirmeye ve sorunun çözümünü Türkiye'nin üyelik süreciyle ilişkilendirmeye başlamıştır. Birliğin bu tutumu Soğuk Savaş sonrası dönemde değişik düzeylerde sürekli tekrarlanmıştır. Bunun yanında birliğin oluşturduğu bu tutuma Güney Kıbrıs Rum Yönetimi(GKRY)'nin de üye olması eklenince ortaya çıkan durum sorunun çözümünden ziyade Türkiye'nin üyelik sürecinde GKRY'yi adanın tek temsilcisi olarak tanıması ve Ek Protokolü uygulaması temelinde gelişmiştir. Türkiye'nin ise bu süreçte GKRY'nin üye olmasının tanıma anlamına gelmediğini belirtmiş ve Kıbrıs konusunda kendi vizyonunun devam edeceğini söylemiştir. Sonuçta iki tarafın iradesinde ve davranış kalıplarında bir uyumsuzluk ortaya çıkarmıştır. Nitekim tarafların iradelerindeki bu uyumsuzluk 2005' e kadar düşük yoğunlukta, Türkiye'nin tam üyelik müzakere tarihlerini aldığı 2005 sonrasında ise etkin bir şekilde ilişkilerin gelişmesini engellemiştir.

Bu çalışma da Soğuk Savaş Sonrası dönemde Türkiye-AB ilişkilerinin Kıbrıs boyutu aktarılacaktır. Bu bağlamda öncelikle AB'nin Kıbrıs sorununa bakış açısı açıklanacak olup bunun Türkiye-AB ilişkilerine ne gibi etkilerinin olduğu belirtilecektir. AB'nin soruna ilişkin ortaya koyduğu

[2] Bu makalede isim karışıklığına yol açmamak için Birliğin, Soğuk Savaş dönemindeki farklı isimleri (AET, AT) içinde Avrupa Birliği (AB) ifadesi kullanılacaktır.

bakış açısının GKRY'nin üyelik sürecine nasıl bir etkide bulunduğu üyelik süreci üzerinden incelenecek bu da Türkiye-AB ilişkileri ile karşılaştırmalı bir şekilde yapılacaktır. Böylelikle AB'nin tutumu daha sağlıklı ve tarafsız bir şekilde gözlemlenmiş olacaktır. Devam eden kısımda Türkiye'ye adaylık statüsü verilen Helsinki'den Brüksel'e uzanan süreçte AB, Kıbrıs ve Türkiye eksenindeki gelişmeler incelenecektir. Bu bağlamda bu dönemde ortaya çıkan iki önemli gelişme Annan Planı ve GKRY'nin üyeliğinin Türkiye-AB ilişkileri açısından niteliği ayrı başlıklar altında incelenecektir. Son olarak Kıbrıs konusunun tam üyelik müzakerelerini nasıl şekillendirdiği aktarılarak ortaya çıkardığı sonuçların tarafların tutumlarına ve ilişkilere etkisi ayrıntılı bir şekilde analiz edilecektir.

Bu çalışmanın varsayımına göre Türkiye-AB ilişkilerinde Kıbrıs konusu nedeniyle yaşanan sorunlar AB'nin iradesini yeterince ortaya koymamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Türkiye'nin ilişkilerdeki tıkanıklığı gidermek adına gerekli adımları atmasına rağmen birliğin aynı şekilde cevap vermemesi dolayısıyla ufak bir adım bile atılamaması bize bunu göstermektedir. Bununla bağlantılı bir diğer varsayım Kıbrıs konusunun Türkiye-AB ilişkilerinde kritik eşik haline geldiği ve bundan sonraki süreçte ilişkilerin gelişmesinin Kıbrıs konusunda atılan adımlara bağlı olduğudur. Çünkü Türkiye, tam üyelik müzakerelerine başladığı günden bugüne AB'nin daha önce adımlar atmasını istediği konularda türban, vakıflar, ruhban okulu, düşünce ve ifade özgürlüğü ve dini özgürlükler konusunda önemli adımlar atmış ve bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Dolayısıyla ilişkilerin gelişmesi için engel olarak ortaya çıkan sorunların çözülmeye başlanması ve önemli bir dönüşüm sürecinin gerçekleşmesi birliğe tam üye olmak isteyen Türkiye'yi Kıbrıs konusuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Fakat önceki sorun alanlarından farklı olarak bu sorun alanın çözülmesi ve atılan adımların karşılık bulması için AB'nin de yeterli iradeye sahip olması gerekmektedir.

I. AB'NİN KIBRIS SORUNUNA BAKIŞI VE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

AB, Kıbrıs'ta olayların yoğun bir şekilde başladığı ve devam ettiği dönemde tarafgir bir tutum takınmamıştır. Bu bağlamda birlik bu tutumunun bir sonucu olarak Kıbrıs'ın bölünmemesi bütüncül yapıda kalması şeklinde bir anlayış benimsemiştir. Bu anlayış birliğin her iki tarafın temsil edildiği cumhuriyetle üyelik sürecini başlatmasında en önemli etken olmuştur. Diğer yandan birliğin bu dönemde aktif bir tutum takınamamasının nedeni gelişim sürecinde olması dolayısıyla uluslararası ortamda hareket geliştirebilecek kapasiteye sahip olamaması ve ABD'nin Kıbrıs Sorununu NATO ittifakı içinde değerlendirip kendi müttefikleriyle çözüm araması nedeniyle AB'nin girişimlerine destek vermemesi olmuştur (Uslu, 2004: 312). Dolayısıyla birlik 1974 yılına kadar geçen süreçte Kıbrıs konusunda net bir tutum takınmadığı gibi Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan Ege ve Azınlıklar sorunu gibi ihtilaflara da müdahil olmamıştır (Kızıltan ve Takım, 2004: 311). Hatta 1974 yılında adadaki düzenin yıkılmasından dolayı İngiltere ve diğer Avrupa devletleri Yunanistan'ı kınayan bir tutum içerisinde olmuşlardır (Arık, 2011: 16). Fakat birliğin zaman içinde bu tutumunun

değişmesine yol açan unsur Yunanistan'ın AB üyesi olması olmuştur. 1981 yılında AB'ye üye olan Yunanistan aynı tarihte Papandreu'nun iktidara gelmesiyle Kıbrıs sorununu Türk-Yunan ilişkileri ve NATO çerçevesinden çıkartma politikası izlemiştir (Kasım, 2007: 59). Bu yolla sorunu AB platformuna taşımayı hedefleyen Yunanistan, ABD'nin yer almadığı yönlendirme düzeyinin belli derecede olduğu ve Türkiye'nin tam üyelik hedeflediği bu oluşum içerisinde Kıbrıs konusunda Türkiye'ye karşı avantajlar elde etmeyi ve böylelikle sorunun istediği yönde çözümlenmesini hedeflemiştir (Arıkan, 2004:). Bunun sağlanmasının yöntemi olarak da önce birlik üyesi ülkelerden destek arayışına gitmiş daha sonra da birlik üyesi ülkelerde kendisi lehine oluşacak algıyı tüm birliğin algısı haline getirmeye çalışmıştır. Yunanistan bu çabasında belli bir süre sonra başarı yakalayarak birliğin Kıbrıs konusunda Türkiye karşıtı bir tutum takınmasına yol açmıştır.

Yunanistan'ın birliğe üye olması ve Kıbrıs konusunda AB ülkelerinin desteğini alması AB organlarının belgelerine ve kararlarına da yansımıştır. Avrupa parlamentosu, adanın 1974 yılından beri Türk askeri tarafından işgal altında tutulduğunu, Anadolu'dan insanların kanun dışı bir şekilde adaya yerleştirilerek bu yolla ada vatandaşlığı verildiğini ve asıl amacın adayı sömürge haline getirmek olduğunu belirten belgeler yayımlamıştır (Kızıltan ve Takım, 2004: 303; Efegil, 2010: 628). Benzer ifadeleri zaman içinde tekrarlayan Birlik, adadaki çözümün nasıl sağlanacağı konusunda Kıbrıs Rum tarafı ve Yunanistan'ın görüşlerini destekleyen bir tutum ortaya koymuştur. Buna göre Birlik, adadaki çözümün iki bölgeli ve iki toplumlu bir federasyon şeklinde olacağını belirtmekte Kıbrıslı Türkler ve Türkiye'den gelen konfederasyon benzeri önerilere karşı çıkmaktadır (Efegil, 2010: 630).

AB'nin Kıbrıs Rum ve Yunanistan eksenli bu bakış açısının Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri açısından çeşitli sonuçları olmuştur. Türkiye ve Kıbrıslı Türkler, AB'nin objektif olmayan bu tutumu nedeniyle bu platformdan gelen önerileri değerlendirmede ihtiyatlı davranmak ihtiyacı hissetmemektedirler (Bağcı ve Uslu, 2006: 278). Bununla bağlantılı olarak Türkiye, Kıbrıs sorununda ki gelişmelerin yanlı tutumu nedeniyle AB ekseninde gelişmesinden çok BM çerçevesinde gelişmesini istemekte ve bu platformdaki girişimlere destek vermektedir (Özer, 2009: 132). Türkiye bu tutumuna paralel olarak Soğuk Savaş döneminde Kıbrıs sorununun Batı bloku içinde bir sorun haline dönüşmesini istemeyen ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında da AB'yi belli ölçüde etkileyeceğini düşünerek bu ülkenin desteğini arama yoluna gidilmiştir. Belirtilmesi gereken en önemli sonuç, Türkiye'nin üyeliği ve Kıbrıs sorunu gibi ayrı niteliğe sahip konuların AB üyelik sürecinde birbiriyle ilişkilendirilmesi dolayısıyla AB ve Türkiye'nin bu konularda görüş ayrılığına düşmesinin Türkiye'nin üyelik sürecini zora sokmasıdır (Gözen, 2009: 481; Bağcı ve Uslu, 2006: 253).

II. GKRY'NİN AB ÜYELİĞİNE GİDEN SÜREÇ VE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

GKRY ve Türkiye'nin AB'ye üyelik maceraları birbirlerine yakın tarihlerde başlamış fakat AB'nin Yunanistan eksenli bakış açısı GKRY'nin Türkiye'den önce AB'ye üye olmasını sağlamıştır.

Bu bağlamda bu başlıkta Türkiye ve GKRY'nin AB ile ilişkileri karşılaştırmalı şekilde analiz edilecek olup, GKRY'nin üyeliğine giden sürecin Türkiye-AB ilişkilerine etkisi aktarılacaktır.

Türkiye'nin temelde batılılaşma mücadelesi özelde de Kıbrıs konusunda Yunanistan'ın üye olması halinde Avrupalı devletler nezdinde Türkiye aleyhine karşıt bir tutum oluşmasını önlemek amacıyla başvurduğu AB ile ilişkiler 1959 yılında başlamıştır (Gözen, 2009: 384). 1960'ta bağımsız bir devlet olan Kıbrıs Cumhuriyeti ise ihracatının % 40'ını yaptığı İngiltere'nin birliğe katılımının hızlandığı bir ortamda ürünlerine uygulanan ortak gümrük tarifelerinin artacağı gerekçesiyle 1962 yılında AB'ye tam üyelik için başvurmuş ve böylece tercihli bir rejim sistemi oluşturmak istemiştir (Uğur, 2000: 225). Bu sürede Türkler ve Rumlar arasında çatışmalar başlamış ve Türklerin sistemden dışlandığı gerekçesiyle Türk yöneticilerin ortak hükümetten ayrılması üzerine müzakereleri Rumlar, Kıbrıs'ın bütününü temsil ettikleri gerekçesiyle tek başına yürütmüşlerdir (Mor, 2008: 988). Başlangıçta her iki tarafında AB'yle ilişkileri dengeli bir şekilde gelişmiştir. Bunda birliğin gelişim sürecinde olması nedeniyle aday ülkelerle ilişkilerin aynı paralelde gitmesine önem vermesi etkili olmuştur. Hatta Türkiye, bu dönemde, Rum tarafına göre daha gelişmiş olması gerekçesiyle ve diplomatik alandaki hareket kabiliyetiyle AB ile ortaklık ilişkisini kuran anlaşmayı GKRY'den dokuz yıl önce 1963 tarihinde imzalarken GKRY bu anlaşmayı 1972 yılında imzalamıştır. Fakat süreç içerisinde mevcut durumu Rum tarafı lehine bozan önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme, Türkiye'nin 1974 Kıbrıs müdahalesi nedeniyle AB ile ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde Kıbrıs Sorununun tarafı olan ve Kıbrıslı Rumların soydaşı olan Yunanistan'ın 1975'te AB'ye tam üyelik için başvuruda bulunması olmuştur (Balcı, 2013: 189). GKRY'ye göre daha gelişmiş olan ve Avrupalı ülkelerin nezdinde kendilerine ait değerleri taşıyan Yunanistan ile tam üyelik müzakereleri hızlı bir şekilde ilerlemiş, Yunanistan 1981 yılında AB'ye üye olmuştur. Yunanistan'ın üyeliğinin gerçekleştiği bir ortamda Türkiye'nin AB ile ilişkileri 12 Eylül 1980 darbesi nedeniyle askıya alınmış bir durumda olmasının yanı sıra GKRY'nin AB ile olan ilişkileri Türkiye'ye göre daha iyi bir görünüm sergilemekteydi.

Bu dönemde tam üye olan Yunanistan ve üyelik süreci hızla ilerleyen GKRY'nin girişimleri neticesinde Kıbrıs'ın Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir yer tutacağının habercisi olan gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, Turgut Özal'ın 1987'de AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunması ve komisyonun buna verdiği olumsuz cevabında ekonomik yetersizlik, demokrasi, insan hakları problemleri, azınlık sorunları ve Kıbrıs'la ilgili anlaşmazlıklara atıf yapması olmuştur (Cem, 2005: 8; Gözen 2009: 391; Balcı, 2013: 190). Bundan daha da önemli olan ikinci gelişme ise, 25 Nisan 1988'de toplanacak olan Ortaklık Konseyinde yapılacak açılış konuşmasının, "Kıbrıs sorunu, AB ile Türkiye arasındaki ilişkileri ertelemektedir" şeklinde bir ifade içerdiği anlaşılınca Türk tarafının olumsuz tepki vermesi ve toplantıyı boykot etmesi olmuştur (Özer, 2010: 559).

Kıbrıs konusunun Türkiye-AB ilişkilerini etkileme ihtimalinin tartışıldığı bir ortamda AB, 1990 yılının Haziran ayındaki Dublin Zirvesinde, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların Türkiye-AB ilişkilerini olumsuz etkilediğini ve bu sorunların çözümünün Türkiye'nin üyeliği için bir önkoşul olduğunu belirtmiş ve böylece, Kıbrıs Sorunu ve Türkiye'nin AB üyeliği arasında doğrudan bağlantı kurmuş; Temmuz ayında da GKRY tam üyelik için başvurmuştur (Arıkan, 2014). Türkiye'nin bu başvuruya tepkisi hem söylem hem de uygulama aşamasında olmuştur. Söylem aşamasında dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer, başvurunun hukuki temelden yoksun dolayısıyla geçersiz olduğunu belirtirken eylem aşamasında, Türkiye KKTC ile ekonomik ve sosyal ilişkileri derinleştirme kararı almıştır (Demir, 2005: 357). Fakat buna rağmen GKRY'nin başvurusunu değerlendiren AB komisyonunun görüşü Kıbrıs'ın Avrupa kimlik ve karekterine sahip olduğu gerekçesiyle olumlu yönde olurken ada da bir çözüm olması gerektiğine işaret etmiştir (Çalış, 2001: 268). AB'nin çözüme işaret etmesinin nedeni, sorun çözülmeden GKRY'nin üye olarak alınmasının kendisini doğrudan soruna taraf yapacağının farkında olmasıdır (Kasım, 2007: 61). Türkiye, bu süreçte komisyonun olumlu yöndeki tutumuna düşük düzeyde tepki vermiştir. Bunun nedeni Kıbrıs dolayısıyla AB ile olan ilişkilerin yıpratılmaması gerektiğini düşünen Özal felsefesinin etkinliğini devam ettirmesiydi (Demir, 2005: 358).

Mart 1995'te Genel İşler Konseyi, Kıbrıs'ın AB için uygunluğunu teyit ettikten sonra 1996'da sonuçlanacak olan hükümetler arası konferansın bitiminden itibaren altı ay içinde Kıbrıs ile üyelik görüşmelerinin başlaması kararı almıştır (Efe, 2010: 112). Bu karar Türkiye'de büyük bir hayal kırıklığı oluşturmuştur. Bunun yansıması olarak kamuoyunda tepkiler artmış ve KKTC'de de büyük bir rahatsızlık ortaya çıkmıştır. Toplumlarından gelen bu tepkileri seslendirerek politik alanda güç kaybetmek istemeyen Süleyman Demirel ve Rauf Denktaş, Aralık 1995'te ortak deklarasyon yayınlayarak Federal Kıbrıs'ın ancak Türkiye ile birlikte tam üye olacağını belirtmişlerdir (Uğur, 2000: 235; Demir, 2005: 359). Böylece hem toplumlarının tepkilerini ifade ederek onlar nezdindeki etkinliklerini kaybetmemişler, hem de AB'nin ortaya koyduğu tutuma karşı tepkilerini ortaya koymuşlardır. Ayrıca Türk yetkililer eylem aşmasında AB'nin GKRY'nin üyeliğiyle ilgili kararlar almasını önlemek ya da en azından yavaşlatmak için kendi düşüncesini AB üyesi ülkelere anlatma ile küresel güç olan ve AB'yi belli ölçüde etkileme olanağına sahip olan ABD'nin desteğini sağlamaya çalışmış, söylem aşamasında da KKTC ile ilişkileri derinleştireceğini ayrıca GKRY'nin üyeliğinin çözüm girişimlerini zedeleyeceğini belirtme yoluna gitmiştir (Cem, 2005: 12; Uslu, 2004: 311).

Türkiye'nin girişimlerinin ve tepkisinin uygulamadaki ekinliğini azaltan unsur Yunanistan'ın Gümrük Birliği müzakerelerini Türkiye'nin GKRY'nin üyeliğine itiraz etmesi durumunda veto etme ihtimalini barındırmasıydı (Çalış, 2001: 270; Mor, 2008: 994). Bu nedenle Türkiye, Gümrük Birliğini sorunsuz bir şekilde gerçekleştirmek başka bir ifadeyle Yunanistan'ın vetosunu aşmak için GKRY ile yapılacak üyelik görüşmelerinin takviminin belirlenmesine tepki göstermemiştir (Aksu, 2007: 29-30).

AB, Türkiye'nin tepkisinin alt düzeyde kaldığı konjonktürel bir ortamda Lüksemburg zirvesinde, Türkiye'ye adaylık statüsü vermediği gibi Yunanistan'ın baskısı altında kalarak GKRY adaylık statüsü vererek üyelik görüşmelerinin Mart 1998'de başlayacağını belirtmiştir. AB, bu zirvede Türkiye ile ilişkilerin gelişmesi için Kıbrıs'ta siyasi çözüm gerçekleşmesi gerektiğini belirtmiş insan hakları, demokrasinin gelişmesi, azınlık haklarının iyileştirilmesi ve Yunanistan'la ilişkilerin düzeltilmesi gibi konularda adımlar atmasını istemiştir (Balcı, 2013: 215-216). AB'nin bu tutumu Türkiye-AB ilişkileri açısından çeşitli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. İlk olarak, uluslararası meşrutiyeti sorunlu olan Güney Kıbrıs'a adaylık perspektifi verilip, üyelik görüşmelerinin başlayacağının belirtilmesi ve Türkiye'nin genişleme dışında tutulması üzerine Türkiye, AB'nin beklemediği bir şekilde bu örgüt ile ilişkilerini Gümrük Birliği seviyesine çektiklerini ve Kıbrıs ile diğer siyasi konuları AB ile görüşmeyeceğini açıklamıştır (Usul, 2006: 193). İkinci olarak, Türkiye'nin AB nezdinde yürüttüğü girişimlerin ve ortaya koyduğu fikirlerin, AB nezdinde yeterli sonuç doğurmadığı ortaya çıkmış ayrıca Yunanistan'ın birliği doğrudan Kıbrıs sorunu konusunda dolaylı yoldan da bu sorunu kullanarak Türkiye-AB ilişkileri konusundaki etkileme potansiyeli net bir şekilde hissedilmiştir.

Süreç içerisinde AB'nin tutumunun değişmesine yol açan unsur ise Türkiye'nin Lüksemburg kararlarına sert bir şekilde tepki vermesi ve Soğuk Savaş sonrası dönemde ki önemli gelişmelerin Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya da yaşanması olmuştur. Böyle bir durumda Türkiye'nin artan önemi nedeniyle AB merkezinin dışına itilmemesi gibi bir düşünce ortaya çıkmıştır. Bunun yolu da AB'den uzaklaşmış bir durumun aksine AB'ye yakınlaşmış bir Türkiye ile olacağı birlik üyesi ülkelerde ortak bir görüş haline gelmiştir. Bu ortak görüşün temelini oluşturan unsur ise Türkiye'nin AB'ye yakınlaşmasıyla Kıbrıs, Ege ve Azınlıklar gibi sorunların AB'nin istediği şekilde çözülmesi ihtimalinin düşünülmesidir (Usul, 2006: 193; Gözen, 2009: 436). Tüm bunların bir sonucu olarak AB, 1998 yılında yayımladığı ilerleme raporunda, Türkiye'yi on iki aday ülkeden biri olarak tanımlaması ilişkilerin düzelmesi konusunda önemli bir adım olmuştur (Balcı, 2013: 239). Bundan sonraki süreçte AB, Türkiye'nin Lüksemburg zirvesinin sonucunda takındığı tutumda görüldüğü gibi, bir tarafla ilişkileri ileri bir seviyeye götürmenin diğer tarafın aşırı tepkisine neden olacağı gerekçesiyle GKRY ve Türkiye'nin üyelik süreçleri arasında paralellik kurmaya başlamıştır. Bu doğrultu da gelişmeler iki ülkeyi aynı anda ilgilendirecek şekilde yaşanırken Kıbrıs sorununun Türkiye'nin AB üyelik sürecinde bir engel olarak çıkarılmaya başlanması daha belirgin bir hal almıştır.

III. HELSİNKİ'DEN BRÜKSEL'E: AB, KIBRIS VE TÜRKİYE DENKLEMİ

1998 yılında Türkiye'nin aday ülkeler arasında sayılması AB ile ilişkilerde olumlu bir hava ortaya çıkarmış bu olumlu havanın resmi bir şekilde ifade edildiği 1999 Helsinki zirvesi ise önemli bir dönüm noktası olmuştur. "Helsinki'de tescil edilen adaylığımız dolayısıyla genel olarak o zamana kadar söylemlerde yer alan Kıbrıs meselesinin Türkiye'nin AB ilişkilerinde belirleyici olacağı ifadesi

ilk defa resmen yazıya dökülmüştür (Ersoy, 2002: 123)." Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir sayfa açan bu zirvede AB, Kıbrıs'ı birleşmiş olarak üye almayı tercih ettiğini belirterek bu doğrultu da sorunun çözümünün BM çatısı altında sürdürülmesini taraflarında bunu desteklemesini istemiştir (Özer, 2010: 564; Çalış, 2001: 341). Ayrıca AB, Türkiye'den Türk Silahlı Kuvvetleri'nin adadan çekilmesi gibi radikal bir değişikliğin yapılmasını istemiştir (Gözen, 2009: 396). Helsinki Zirvesinde bir taraftan Türkiye'ye adaylık statüsü veren AB, diğer yandan Yunanistan eksenli bakış açısını yansıtarak, Kıbrıs'ın tam üyeliğinin gerçekleşmesi konusunda adadaki sorunun çözümünün bir ön şart olarak görmediğini açıklayarak kendi politikasında köklü bir değişikliğe gitmiştir. Bu değişikliğin bir yansıması olarak Kıbrıs'ın üyeliği konusunda sorunun çözümünü bir ön şart olarak ortaya koyan birlik bundan sonraki süreçte bunu Türkiye'nin üyelik sürecine ilişkilendirmiştir. Zirve sonrası AB, milliyetçi bir karaktere sahip olan ve Kıbrıs konusunda statükoyu koruma politikası izleyen bir koalisyon hükümeti tarafından yönetilen Türkiye'ye baskılarını artırmıştır (İnat, 2005: 50).

Helsinki zirvesinde Kıbrıs konusunda alınan kararlar, bu konunun başka devletlerle ya da örgütlerle olan ilişkilerini etkilememesini istemesine rağmen Türkiye'de olumlu yankı bulmuştur. Bunun nedeni Türkiye'deki yönetimlerin ve toplumun büyük bir kısmının batılılaşma mücadelesi olarak tam üyeliği öncelikli hale getirmesi ve karar alıcıların adaylık statüsünü kamuoyuna yönelik politik bir araç olarak kullanmalarıdır. Adaylık statüsünü elde eden Ankara, diğer yandan GKRY'nin çözüm olmadan üye yapılmasını önlemek için, KKTC ile olan yakın ilişkilerini adanın birleşme ihtimalini ortadan kaldıracak şekilde daha da güçlendireceğine dair söylemlerini düşük düzeyde de olsa tekrarlamıştır (Özer, 2010: 566).

Helsinki zirvesinde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesinin ardından Türkiye, AB üyeliği ile Kıbrıs sorunu arasında bağlantı kurmaktan kaçınsa da (Kyris, 2011: 98), Türkiye-AB ilişkilerinde ortaya çıkan olumlu havayı zedeleyen gelişmeler olmuştur. Bu gelişmelerin merkezinde Kıbrıs konusu yer almış bazen doğrudan bazen de dolaylı bir şekilde Türkiye-AB ilişkilerini etkilemiştir. 2001 yılında açıklanan Katılım Ortaklığı Belgesinde, Kıbrıs sorununun kısa vadeli öncelikler arasında yani aynı yıl içinde çözümlenmesi gereken konular arasında yer alması ve BM Genel Sekreterinin sorunun çözümüne ilişkin çabalarının desteklenmesi gerektiğinin belirtilmesi olumlu havayı zedeleyen gelişmelerin başlangıcı olmuştur (Özarslan, 2009: 208-209). Türkiye, AB'nin bu tutumu bir dayatma olarak algılamış, sorunun kendi ulusal çıkarlarına uygun çözülmeyeceğini düşünerek itiraz etmiş ve bunun sonucunda sorunun orta vadede çözüme kavuşturulmasına karar verilmiştir (Özgöker, 2010: 583; Mor, 2008: 1008-1009; Demir, 2005: 362). Hatta AB'nin bu tutumuna tepki olarak Türkiye'nin de desteğiyle Denktaş müzakerelerden çekilmiştir, ancak belli bir süre sonra AB'ye ve üyeliğe sıcak bakan tarafların baskısıyla müzakerelere yeniden dönmüştür.

Helsinki zirvesiyle aday ülkeler arasında sayılan Türkiye'nin içeride önemli bir reform sürecini başlatarak kronikleşmiş sorumların çözülmesi konusunda önemli adımlar atması gerekiyordu

(Fırat, 2010: 441). Fakat bu dönemde Türkiye milliyetçi bir tutum benimseyen ve sorunlara yönelik telkinleri ve önerileri iç işlerine müdahale olarak algılayan bir koalisyon hükümeti tarafından yönetilmekteydi. Bu bağlamda Brüksel'in Kıbrıs konusundaki görüşleri dikkate alınmadığı gibi talep ettiği reformlarda yerine getirilmemiş dolayısıyla Türkiye'yi AB'ye yakınlaştıracak gelişmeler sağlanamamıştır (İnat, 2005: 51).

Helsinki zirvesi sonrası AB'nin dışişleri ve güvenlik konularında koordinasyon ve işbirliğini amaçlayan ve kollektif savunmayı NATO'ya bırakmayı öngören AGSP girişimi yoğun bir şekilde gündemde yer almaya başlamıştır (Zhussıpbek, 2009: 73). Bu dönemde AGSP'nin NATO'nun önemli bir üyesi olan Türkiye'yi içermemesi ve herhangi bir güvencenin verilmemesi Türk yöneticilerinde Kıbrıs, Ege ve Balkanlar gibi yakın bölgelerdeki ulusal çıkarlarında olumsuzluklar oluşturulacağının düşünülmesine neden olmuş bu da Türk yöneticilerin olumsuz bir tutum takınmasını beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak Türkiye'nin NATO konseyi içinde veto yetkisi koyması genel olarak Batı ile ilişkilerinde özelde de AB'yle ilişkilerindeki olumlu havayı zedelemiştir (Gözen, 2009: 396-397). ABD'nin bu süreçte devreye girerek AGSP krizinin ortadan kalkmasını sağlamış ve AB, Türkiye'nin yakın alanlarında operasyon yapmayacağını belirtmiştir (Gözen, 2009: 397). Fakat AB'nin AGSP konusunda attığı bu olumlu adım Kıbrıs sorunu konusunda pek fazla hissedilmemiş ve Türkiye ile ilişkilerde olumlu olarak nitelendirilebilecek bir etki ortaya çıkarmamıştır.

Belirtilmesi gereken önemli hususlardan birisi de AB'nin Helsinki zirvesi sonrasında Kıbrıs konusundaki tutumunda ciddi bir değişiklik yapmayarak, Yunanistan eksenli bakış açısını devam ettirmesi olmuştur. Bunun sonucunda AB, Kıbrıs Rum kesiminin birliğe üyeliği konusunda, Türkiye'nin Rum tarafının üyeliğinin sorunun çözümünü daha da zorlaştıracağı ve karmaşık bir hale getireceği şeklindeki tezleri dikkate almamış ve adaylık statüsü verdiği halde Türkiye ile üyelik görüşmelerini başlatmamıştır (Uslu, 2004: 314). Bu durum AB'nin Kıbrıs konusunda tek taraflı bir bakış açısıyla hareket ettiği ve Türkiye'ye karşı atması gereken adımları atmadığı gerekçesiyle benimsediği tutumun sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

Helsinki Zirvesi sonrasında AİHM'nin mülkiyet sorunuyla ilgili Loizidou davasında Türkiye'yi tazminat ödemeye mahkum etmesi Türkiye'de büyük bir tepki ortaya çıkarmıştır (Özersay, 2004: 49-64). AİHM'nin bu kararı siyasetçilerde Kıbrıs nedeniyle Türkiye'ye engeller çıkarıldığı şeklinde bir düşüncenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu düşüncenin yansıması olarak koalisyon hükümeti AİHM'nin belirlediği tazminatı ödemeyi reddetmiştir. Loizidou davası mevcut durumu daha karmaşık hale getirirken (Brewin, 2002: 6), bu gelişmelerin ardından Başbakan Ecevit, Güney Kıbrıs'ın AB üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda kuzeyinde Türkiye ile bütünleşebileceği ihtimalinden bahsetmiştir (İnat, 2005: 53). Türkiye'nin tazminatı ödemeyi reddetmesi ve üstüne KKTC ile bütünleşme durumunu yoğun bir şekilde dile getirmeye başlaması AB nezdinde,

Türkiye'nin tazminat ve diğer konularda kendisinden istenileni yerine getirmemesinin yanında birliği bütünleşme durumuyla tehdit etmesi nedeniyle olumsuz bir algı ortaya çıkarmıştır.

Tüm bu etkenler Helsinki zirvesi sonrasında Türkiye-AB ilişkilerindeki yakınlaşmayı zayıflatarak ilişkilerin tekrar durağan bir görünüm sergilemesine yol açmıştır. Bunda her iki tarafında ilişkilerin gelişmesi için gerekli iradeye sahip olmaması ve gereken adımları atmaması da ayrıca önemli bir rol oynamıştır.

IV. AKP'NİN PERSPEKTİFİ: ÇÖZÜM ARAYIŞI VE ANNAN PLANI

Türkiye-AB ilişkilerinin durağan bir görünüm sergilediği dönemde, AB'ye tam üyelik perspektifini benimseyen bu bağlamda da Kıbrıs gibi ilişkilerdeki sorun alanlarının ortadan kalkmasını isteyen Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP) hükümetinin iktidara gelmesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. 28 Şubat 1997'de gerçekleşen 'Postmodern Darbe' ile siyaset merkezinin dışına itilen insanların büyük kısmının katılımıyla oluşan AKP'nin iktidara geldikten sonra meşrutiyetinin sağlanmasında AB dolaylı bir şekilde destek vermiştir (İnat, 2005: 49). Bu durum AKP hükümetinin Kıbrıs sorununda daha önceki hükümetlerden farklı bir vizyon benimsemesinde ve önemli adımlar atılarak bu yolla AB ile ilişkilerin gelişmesinin sağlanması düşüncesinde en önemli etkeni oluşturmuştur.

AKP hükümeti, Kıbrıs sorunu ve bunun Türkiye-AB ilişkilerine etkisi konusunda iktidara geldiği döneme kadar yürütülen sorunu görmezden gelme ve çatışma eksenli politikaların terk edilerek, bu sorunun AB ve Yunanistan ile ilişkilerin geliştirilmesinde engel olmaktan çıkarılmasını istemekteydi (Gözen, 2009: 468; İnat, 2005: 48). Çünkü AKP hükümeti açısından AB, Türkiye'nin hem ekonomik hem de siyasi normalleşmesini katkı sağlayacak bir platform görevi görmektedir (Usul, 2006: 205). AB'nin cazibesiyle ve itici gücüyle Türkiye'de sorunların çözümü konusunda önemli adımlar atılabilir, bu yolla da birlik üyeleri nezdinde Türkiye lehine olumlu bir hava ortaya çıkarılarak ilişkilerin gelişmesi sağlanabilirdi. Bu durum belli bir süre sonra müzakerelerin başlamasıyla da sonuçlandırılırsa iktidar partisi hem meşruiyetini güçlendirmiş olur, hem de politik alanda büyük bir kazanç sağlayarak bunu seçimlerde kullanabilirdi. AKP hükümetinin benimsediği bu anlayışın Kıbrıs politikasına yansıması çözümsüzlük çözümdür anlayışının terk edilerek, iki devletten söz eden çözüm girişimlerinin yerine iki toplumdan oluşan bir devletten söz edilmesi kısaca uluslararası sistemde bunun en bilinen örneği olan Belçika modelinin benimsenmesi olmuştur (Özgöker, 2010: 585; Fırat, 2010: 444). Yani AKP hükümeti yeni dönemde zayıf iki siyasi oluşum ve güçlü bir merkezi hükümetten oluşacak bir federasyon kurulmasını uygun bir çözüm yöntemi olarak görmektedir (Bağcı ve Uslu, 2006: 285). AKP hükümetinin çözüm konusunda bu kadar ısrarcı olmasının nedenlerinden biriside GKRY'nin çözüm olmadan birlik üyesi olmasıyla Kıbrıs ve diğer konularda birliği kullanarak

Türkiye'den ve Kıbrıs Türk toplumundan daha fazla tavizler isteyeceği bunun bir süre sonra da Türkiye'nin AB ile ilişkilerine zarar vereceğini öngörmesidir.

AKP'nin iktidara gelmesinden sonraki süreçte benimsediği vizyonun hayata geçmesini sağlayan ve Türkiye-AB ilişkilerine canlılık kazandıran gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda Kıbrıs konusunda halkın artık uzlaşmanın sağlanması gerektiği inancıyla hükümete destek vermesi, Türkiye'deki medya ve iş dünyasının Kıbrıs sorununun çözülerek AB ile ilişkilerde engel olmaktan çıkarılması şeklinde bir vizyona sahip olması ve 2003 tarihli ilerleme raporunda Kıbrıs konusunda aktif olunmaya çağrılması atılan adımlar karşısında yer alan milliyetçi kesimlere karşı AKP'nin pozisyonunun güçlenmesine yol açmıştır (Kyris, 2011: 101; Balcı, 2013: 268; İnat, 2005: 51). Bunun yanında 2003 yılında başlayan Irak savaşı öncesinde, Türkiye'nin ABD'nin kuvvet kullanımını önceleyen girişimlerine destek vermemesi ve kullanılmaması gerektiğini düşünmesi aynı düşünceye sahip olan Almanya ve Fransa gibi AB'nin önde gelen ülkeleriyle bir uyum ortaya çıkarmıştır. Bu uyum AB nezdinde Türkiye lehine olumlu bir hava oluşturulmuş ve ilişkilerin Kıbrıs gibi sorunlardan arındırılarak ilerlemesi gerektiği düşüncesi her iki tarafta ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın kendi adıyla anılan sorunun çözümüne ilişkin plan taraflar açısından bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır. AB tarafından da desteklenen Annan Planı, içerdiği düzenlemelerle iki toplumu temsil eden iki ayrı devletin bir araya gelmesini öngörmekteydi. Uzun vadede Kıbrıs Türk toplumunun çıkarlarını ortadan kaldırma potansiyelini barındıran planı AKP hükümeti, soruna çözüm sağlaması ve AB ile ilişkilerdeki en önemli sorun alanlarından birini ortadan kaldırması sebebiyle ortaya konduğu andan itibaren desteklemiştir. Fakat AKP'nin bu desteğine karşı Denktaş plana aynı düzeyde destek vermemiştir. Bu durum Türkiye ve KKTC arasında görüş ayrılığının oluşmasına dolayısıyla sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlememesine neden olmuştur. Denktaş'a göre plan Kıbrıslı Türklerin davasının ve uzun yıllar yürüttüğü mücadelenin geçerliliğini ve etkisini ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla plan Türkiye tarafından desteklenmemesi ve uygulamada da kabul edilmemesi gereken bir düzenlemeydi. Denktaş'ın bu tutumu ve görüşlerinin Türkiye'deki milliyetçi kesimler tarafından desteklenmesi elinin güçlenmesine yol açarken, planı destekleyen ve ortaya çıkaracağı çözümle Türkiye-AB ilişkilerinin hızlı bir şekilde gelişeceğini düşünen AKP'yi zor durumda bırakmıştır. AKP'nin zor durumda kaldığı bu süreçte Avrupa komisyonunun yeni adımlar atılması gerektiği çağrısı, KKTC'de Annan Planı temelinde çözüm yanlısı partilerin başarılı olması, AB Komisyonu Başkanı Romano Prodi'nin ve Alman Dışişleri Bakanı Fischer'in Türkiye'yi ziyaret ederek reformlara destek vermeleri ve Kıbrıs konusunda yeni adımları teşvik etmeleri AKP hükümetinin ülke içerisindeki pozisyonunu güçlendirerek Annan Planı çerçevesinde görüşmelere başlanması konusunda Denktaş'a baskı yapma imkânı vermiştir (Kyris, 2011: 102; İnat, 2005: 59).

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde Kıbrıs sorununun çözülmesinin üyelik için bir ön şart olarak ima edilmesi ve GKRY'nin üyelik sürecinin hızlanmasıyla AKP hükümeti, Annan Planı çerçevesinde

önemli adımlar atarak ve Denktaş'a da plan çerçevesinde çözümün gerçekleşmesi için gerekli adımların atması konusunda baskı yaparak, bir yandan çözümsüzlükten sorumlu tutulma gibi bir anlayışı ortadan kaldırmaya çalışmış, diğer yandan da AB üyelik sürecini hızlandırmak istemiştir (Mor, 2008: 1013). Denktaş'ın plan karşıtı tutumuna rağmen Kıbrıslı Türkler aksine bir tutum içerisinde olmuşlardır. Kıbrıslı Türklere göre Annan Planı çerçevesinde soruna bir çözüm bulunabilirse Rumlarla birlikte AB'ye üye olunabilir ve Türkiye'nin de AB üyelik süreci hızlanabilirdi (Bağcı ve Uslu, 2006: 259-260). Bundan dolayı da plan hem Türkiye'nin hem de KKTC'nin çıkarlarına hizmet eden bir düzenleme olduğu için desteklenmesi gerekmekteydi. Denktaş'ın Kıbrıslı Türklerin olumlu tutumu karşısındaki olumsuz tutumunun kırılmasına ve AKP hükümetinin plan çerçevesinde yoğun bir diplomasi yürütmesine yol açan gelişme ise AB'nin 2004 yılını çözüm için son yıl olarak belirterek, tarafların anlaşamaması durumunda sorunun çözümünü Kıbrıs Rum tarafının üyeliği bakımından bekletici mesele yapmayacağını ifade etmesiydi (Özarslan, 2009: 210). AB'nin geliştirdiği bu politika Annan Planının çok büyük bir önem kazanmasına ve plan karşıtı Denktaş'ta dâhil olmak üzere herkes tarafından isteyerek ya da istemeyerek bir şekilde planın desteklenmesine yol açmıştır. Bu durum referanduma Rum tarafının hayır, Türk toplumunun büyük çoğunlukla evet demesiyle kendisini göstermiştir. Böyle bir sonucun ortaya çıkması başta AB olmak üzere herkeste bir şok etkisi oluşturmuştur. Rum tarafının plana hayır demesinin sebebi ise referandumdan bir hafta sonra AB üyeliğinin kesinleşecek olması dolayısıyla plana evet denmesinin bir anlamının kalmaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Annan Planının kabulüne ilişkin referanduma Türk tarafının evet demesi çözüme yanaşmayan tarafın Türk toplumu olduğu ve Türkiye'nin de bunu desteklediği şeklindeki bir algının AB'de etkisini kaybetmesine ve bunun yerine olumlu bir algının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Fakat ortaya çıkan bu olumlu algının etkisi uzun sürmemiş GKRY'nin AB'ye üye olması birliğin dolaylı bir şekilde müdahil olduğu sorunun tam anlamıyla taraflarından biri haline gelmesine neden olurken, GKRY'nin birliğe üyeliği, birliğin daha önce Yunanistan'ın üyeliğiyle ortaya çıkan Rum eksenli bakış açısının daha yoğun hissedilmesine, bunun sonucunda da Annan Planı sürecinde Türk tarafının çıkarlarının gözardı edilmeyeceği şeklindeki görüşün etkisini kaybetmesine yol açmıştır (Cem, 2005: 152; Balcı, 2013: 269). Kıbrıs eksenli ortaya çıkan bu durum sadece Kıbrıs sorununda hissedilmemiş zaman içerisinde birlik diğer konularda da Yunanistan-GKRY ikilisinin etkisinde kalarak Türkiye'ye karşı gerekli adımları atmadığı gibi Türkiye'nin çıkarlarını zedeleyen bir tutum içerisinde olmuş ve bu doğrultuda kararlar almıştır.

V.GKRY'NİN AB ÜYELİĞİ VE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN DEĞİŞEN NİTELİĞİ

GKRY'nin AB üyeliği Türkiye'nin o dönem itibariyle yarım asra yaklaşan AB ile ilişkilerinde en önemli gelişmelerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni Rum yönetiminin birliğe

üyeliğinin Türkiye'nin birlikle olan ilişkilerinde yapısal değişikliklere yol açmasından kaynaklanmaktadır. Rum yönetiminin birliğe üyeliğiyle Türkiye-AB ilişkilerine egemen konular ve bu konuların ilişkilerdeki görünümü önemli bir şekilde değişmiştir. Daha önce demokratikleşme, insan hakları ve azınlık haklarının korunması yanında ikinci gündem maddesi olan Kıbrıs sorunu, bundan sonraki süreçte, birinci gündem maddesi haline gelmiş ve nitelik değiştirerek çözümden ziyade üye olan GKRY'nin tanınması çerçevesinde ilişkilerin gündeminde yer almaya başlamıştır. GKRY'nin AB üyeliği Kıbrıs sorununun daha karmaşık bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Sorun çözülmeden adanın bir bölümünü temsil eden GKRY'nin AB'ye üye olması çözüm ihtimalini zayıflatmış ayrıca Türkiye üyelerinden birini tanımadığı bir birliğe üye olma durumuyla karşı karşıya kalmıştır (Özer, 2010: 568). GKRY'nin üyeliğinin ikili ilişkiler açısından önemli bir sonucu da AB içerisinde, Türkiye ile sorunları olan iki üye ülkenin varlığı veto engelinin nasıl ortadan kaldırılacağını gündeme getirmekte dolayısıyla Türkiye'nin hareket alanını sınırlandırmasıydı (Aksu, 2007: 35). Bir başka ifadeyle GKRY'nin AB üyesi olması nedeniyle Türkiye'ye göre daha fazla pazarlık gücüne sahip olmasıydı (Chislett, 2006: 5). Ayrıca GKRY'nin AB üyeliği ve bu üyelikten sonra birlik tarafından geliştirilen söylemler ve ortaya konan politikalar, Türk kamuoyu üzerinde olumsuz bir etki oluşturmuş, bu durum uyum çabalarıyla birlikte Batılılaşma sürecinin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır (Baykal ve Arat, 2013: 379).

GKRY'nin üyelik sürecinin tamamlanmasına Türkiye'nin ciddi bir itiraz getirmemesinin nedeni AB'nin Türkiye ile üyelik görüşmelerinin başlaması için Yunanistan'ın veto engelinin ortadan kaldırılması gerektiğinin düşünülmesiydi (Uslu, 2004: 327). Bir nevi Yunanistan veto kartını kullanmayarak, Türkiye-AB yakınlaşmasında GKRY'nin yararına olacak şekilde Türkiye'nin yanında yer almıştır (Axt, 2005: 374). Nitekim bunun sağlanması sonucunda 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesinde, AB, Türkiye ile müzakerelerin 3 Ekim 2005'te başlamasına karar vermiştir. Fakat AB'nin Yunanistan eksenli bakış açısına GKRY'nin üye olması da eklenince Türkiye'ye tam üyelik müzakereleri tarihi verilirken bu durum Ek Protokol'ün on yeni ülkeye genişletilmesi şartına bağlanmıştır. Türkiye ise bu süreçte Ek Protokolü imzalamasının bütün bir adayı temsilen AB'ye üye olduğu iddiasında bulunan GKRY'yi tanıma anlamına geleceği yönündeki gelişmeleri engellemek için yayımladığı deklarasyonla bunun GKRY'yi tanıma anlamına gelmediğini ve mevcut politikanın korunduğunu belirtme yoluna gitmiştir (Talmon, 2006: 593; Özer, 2010: 569). AB ise yayınladığı karşı deklarasyonla Türkiye'nin yayınladığı deklarasyonun AB hukuku açısından bağlayıcı olmadığını Türkiye'nin Ek Protokolü uygulamakla yükümlü olduğunu belirtmiştir. Böylece tam üyelik müzakerelerini şekillendirecek konu kendisini göstermiştir.

VI. TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİNDE KIBRIS SORUNU

A. Müzakerelerin İlk Yılları: Beklentiler ve Sonuçlar

Annan Planı'nın reddedilmesinin ardından Türkiye çözüm yönünde kendisinden istenileni yapmış olduğu gerekçesiyle referandum sonrasında somut bir eylemde bulunmazken, AB siyaseti de kendisi açısından birincil derece de önem taşıyan Avrupa Anayasası gibi önemli bir konuya odaklandığı için ilişkilerde genel olarak bir sessizlik ve hareketsizlik hâkimdi (Kaygusuz, 2010: 418). Bu sessizliği ve hareketsizliği bozan ve tam üyelik müzakereleri sürecinde Türkiye-AB ilişkilerini şekillendiren konu, AB'nin Ek Protokol'ün yeni üye olan GKRY'yi kapsayacak şekilde uygulanması yönündeki talepleri ve Türkiye'nin, beklentisi olan, KKTC'ye uygulanan izolasyonların kaldırılması şeklindeki söylemleri olmuştur.

Hukuki açıdan bakıldığında liman ve havaalanlarının yeni üye olan GKRY'ye açılması Türkiye'nin bir yükümlülüğüdür. Ancak Türkiye bu yükümlülüğü doğuran Ek Protokolü imzalamadan önce AB, KKTC'ye uygulanan izolasyonların kaldırılacağı yönünde yazılı olmayan bir taahhütte bulunmuş ve Türkiye bunun karşılığında liman ve havaalanlarını GKRY gemi ve uçaklarına açmayı kabul etmiştir (Sandıklı ve Akçadağ: 5-6). AB, Gümrük Birliğinin GKRY'yi kapsayacak şekilde uygulanması için onay işleminin bir an önce yapılması gerektiği konusunu sürekli ifade etmektedir. Türkiye ise KKTC'ye uygulanan izolasyonların kaldırılması talebini dile getirmektedir. Türkiye'nin bu talepleri AB konseyini, KKTC'yi ekonomik anlamda iyileşmesi için, KKTC'de üretilen malların Yeşil Hat üzerinden AB'ye girmesine yönelik daha önce hazırlanan ancak Rum kesiminin engellemeleri nedeniyle uygulamaya aktarılamayan tüzüğü, 17 Şubat 2005'te tarafından onaylamaya itmiştir. Fakat bu durum KKTC'nin ekonomik durumunda tam anlamıyla bir iyileşme ortaya çıkarmadığı gibi izolasyonları da tam anlamıyla ortadan kaldırmamıştır. Dolayısıyla Türkiye daha kapsamlı uygulamaların hayata geçirilmesini istemeye başlamıştır.

Türkiye'nin KKTC'ye uygulanan izolasyonların kaldırılması şeklindeki söylemleri AB'nin de Ek Protokol'ün GKRY'yi kapsayacak şekilde uygulanması şeklindeki görüşü iki taraf arasındaki ilişkilerde bir görüş ayrılığı ortaya çıkarmıştır. Bu durum iki tarafın söylemlerine ve eylemlerine de yansımıştır. Türk yetkililerde birliğin Annan Planı sürecinde belirttiği hususları yerine getirmemesi bir aldatılmışlık duygusu ortaya çıkarırken, AB tarafında birliğe üye olmaya çalışan bir ülkenin belirttiği hususları yerine getirmemesi bu ülkeye karşı negatif bir bakış açısıyla bakmasına neden olmuştur. Nitekim bu bakış açısı ilerleme raporlarına da yansımıştır. 2005 yılında ortaya konan ilerleme raporundaki ifadelerden anlaşılan husus AB'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tanınmasını Türkiye'nin AB üyeliği için bir şart olarak koyduğudur (Usul, 2006: 210). Bu anlayışa göre müzakereler tamamlanmadan Türkiye, GKRY'yi birliğin söylemiyle Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımalıdır. AB üyesi ülkelerin yetkilileri de bu doğrultuda açıklamalar yapmışlardır. Dönemin Avusturya Başbakan Yardımcısı Hubert Gorbach, "Türkiye'nin, sınırları devletler hukukuna göre belirlenmiş olan Güney

Kıbrıs'ı tanımadan AB'ye tam üye olmasının mümkün olmadığı" yönünde yazılı bir açıklama yapmıştır (Karluk, 2006: 76). Oysaki sorun, GKRY'nin tanınmasından ziyade Ek Protokol'ün uygulanması ya da uygulanmaması noktasındadır. Bunun göz ardı edilip tanımanın birinci gündem maddesi olarak belirlenmesi ve Ek Protokol'ün uygulamaya aktarılmasının tanımayla beraber dile getirilmesi daha önce de belirttiğimiz gibi GKRY'nin birliğe üye olması ve Türkiye-AB ilişkilerinin yapısını değişikliğe uğratmasından kaynaklanmaktadır.

Tanıma ve Ek Protokol'ün uygulamaya aktarılmamasının çok fazla ön plana çıkarılması çeşitli konuları içeren müzakere sürecinin bu gelişmelerin gölgesinde kalmasına dolayısıyla hızlı bir şekilde ilerleyememesine yol açmıştır. Bu durum zamanla daha fazla gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Nitekim 2006 yılında yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgesinde AB'nin Ankara Anlaşmasının on yeni AB üyesine, Kıbrıs Rum tarafı da dâhil olmak üzere, teşmil edilmesi gerekliliğini ifade ederek, Türkiye'nin Kıbrıs Rum tarafı da dâhil olmak üzere bütün AB üyesi ülkelerle ikili ilişkilerini mümkün olan en kısa sürede normalleştirmesi yönünde somut adımlar atılması gerektiğini ifade etmesini bu bağlamda okumak gerekir (Özarslan, 2009: 211). Ayrıca AB, 2006 yılında yayınladığı ilerleme raporunda ısrarlı ve net bir biçimde Türkiye'nin Gümrük Birliği ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmesinin Kıbrıslı Türklere uygulanan kısıtlamalarla bağdaştırılamayacağının da altını çizmiştir (Kaygusuz, 2010: 428).

Türkiye, Ek Protokol ve tanıma çerçevesinde ortaya çıkan AB ile ilişkilerdeki tıkanıklığı gidermek ve limanların açılması konusundaki baskıları hafifletmek amacıyla 24 Ocak 2006'da 'Kıbrıs Eylem Planı' adı altında bir girişimde bulunmuştur. Eylem Planı çerçevesinde Türkiye'nin görünürdeki amacı ada da gerçek bir işbirliği ve karşılıklı güven ortamı oluşturmakken asıl amaçlanan bu planla AB ile ilişkilerdeki tıkanıklığı gidermektir (Kasım, 2007: 68). Eylem planında KKTC hava alanının ve deniz limanlarının açılması, KKTC'nin AB ile aramızdaki Gümrük Birliğine dâhil edilmesi ve Kıbrıslı Türklerin uluslararası spor müsabakalarına, kültürel ve sosyal aktivitelere katılımının sağlanması karşılığında, Türk hava ve deniz limanlarının Kıbrıslı Rumlara açılacağı teklif edilmiştir(Efe, 2010: 129). Planın birlik tarafından kabul edilmesi halinde Türkiye hareketsiz kaldığı yönündeki eleştirilerin ortadan kalkmasını sağlayarak çözüm yönünde ilerleme kaydetmiş olacaktı. Ayrıca plan, AB ile Gümrük Birliğine ve uluslararası faaliyetlere KKTC'nin de katılmasının öngörmesiyle uluslararası alanda dışlanmış olan bu devletin sürece dâhil olmasını sağlamaktaydı. Bunu yaparken de hava ve deniz limanlarının Rumlara açılacağını belirtmekte dolayısıyla Rum tarafının isteklerine cevap verirken aynı zamanda AB'nin baskılarını ortadan kaldırma potansiyelini barındırmaktaydı. Kısaca plan karşılık esası gözeterek her iki tarafında çıkarlarına ve beklentilerine yer vermekteydi. Planın belirttiğimiz bu nitelikleri genel olarak AB ülkelerinin olumlu karşılamasına yol açmıştır. Fakat planın uygulamadaki etkinliğini azaltan unsur ise GKRY'nin takındığı tavır olmuştur. GKRY, Türkiye'nin bu girişimini üyelik sürecinde yerine getirmesi gereken yükümlülükleri

teklif ettiği gerekçesiyle reddetmiştir. Bu durum Türkiye'nin gerekli iradeyi göstererek çözüm yönünde adımlar atmasına rağmen GKRY'nin uzlaşmaz tutumunu göstermesi açısından önemlidir.

İlişkilerdeki tıkanıklığı gidermek isteyen Türkiye, Aralık 2006 AB Zirvesi öncesinde de yeni bir öneride bulunmuştur. Kıbrıs eylem planında ortaya konan önerilerle paralel olan bu yeni girişimde bir liman ve hava alanını Kıbrıs Rum kesimi sivil araçlarına bir yıl açmayı teklif etmiş, karşılığında AB'den BM şemsiyesi içinde bir çözüme destek olmasını ve AB komisyonunun hazırladığı Doğrudan Ticaret Tüzüğü çerçevesinde Magosa limanının KKTC idaresinde ticarete ve Ercan havaalanında yine KKTC idaresinde 12 ay içerisinde doğrudan uluslararası uçuşlara açılmasını istemiştir (Kasım, 2007: 68). Türkiye'nin bu önerisi daha önceki önerisi gibi genel olarak olumlu karşılanırken, dönem başkanı Finlandiya öneriyi müzakerelerin sorunsuz bir şekilde devam etmesi için yeterli olmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin AB adaylığına ehliyetinin Finlandiya'nın dönem başkanlığı sırasında gerçekleştiği ve bu ülkenin Türkiye'nin üyelik sürecini güçlü şekilde destekleyen ülkelerden biri oluğu düşünüldüğünde (www.mfa.gov.tr, 2015), Finlandiya'nın ortaya çıkan bu tutumunu Yunanistan-GKRY ikilisinin etkisi altında gerçekleştiğini söylemek zor olmayacaktır.

B. Müzakerelerde Duraklama Dönemi

Türkiye'nin gerekli iradeyi göstermesine rağmen iki girişiminin de Rum kesiminin gereken iradeyi göstermemesi sonucu sonuç vermemesi, AB'nin ilişkilerin normalleşmesi için 2006 yılını son tarih olarak göstermesiyle birleşince AB tarafından 11 Aralık 2006 tarihinde Türkiye-AB ilişkilerinde olumsuz olarak değerlendirilecek bir karar alınmıştır. Bu kararda Türkiye'nin AB süreci kısmen askıya alınmış ve sekiz fasılda Türkiye ile müzakerelerin yapılmayacağına karar verilerek açılan herhangi bir fasılın Türkiye'nin GKRY'nin Gümrük Birliğine girmesini onaylamadığı sürece geçici olsa dahi kapanmayacağını ilan edilmiştir (Usul, 2011: 229). Bu kararla birlikte 1959 yılından bu yana Türkiye'nin iç ve dış siyasetindeki gelişmelerle duraksama dönemleri yaşayan Türkiye-AB ilişkileri yine bir dış etken nedeniyle en alt düzeye inmiştir. Bu durumun düzelmesi ise GKRY'nin Gümrük Birliğine dâhil edilmesi şeklinde bir etkene bağlanmıştır. AB'nin bu kararı aynı zaman da GKRY'nin birliğe üye olmasının Türkiye açısından ne gibi dezavantajları olduğunu en net şekilde gösteren bir durum olmuştur.

İlişkilerin alt düzeyde seyir izlediği dönemde Türkiye, ilişkileri canlandırmak ve Kıbrıslı Rumların uzlaşmaz tutumlarının arkasına saklanmadığını göstermek amacıyla benimsediği iyi niyet misyonu çerçevesinde yeni bir girişimde bulunmuştur. Bu yeni girişim yaya geçişlerine açılmak üzere Lokmacı Barikatının KKTC'de bulunan üst geçidin sökülmesi çalışmalarını tamamlamak olmuştur (Fırat, 2010: 455). Türkiye'deki iktidarın ortaya koyduğu bu misyon Kıbrıslı Rumların uzlaşmaz tutumlarına rağmen adımlar atıldığı gerekçesiyle eleştirilere konu olmuştur. Bu durum mevcut iktidarın daha önceki girişimlerde olduğu gibi çözüm yönündeki iradesini göstermesi açısından

önemlidir. Fakat Türkiye'nin sürecin kısmen askıya alınmasına rağmen yaptığı bu girişim durumu düzeltme çabası olarak algılanmış beklenen etkiyi ortaya çıkarmamıştır. Türkiye'nin sorunu çözme ve iyi niyet iradesini göstermek amacıyla 2007 yılının başlarında yaptığı bu girişim devam eden süreçte yeni girişimlerle desteklenmemiştir. Bunun nedeni iktidarda bulunan AKP Hükümetini birincil derecede ilgilendiren cumhurbaşkanlığı krizi gibi siyasi krizlerin ortaya çıkması ve AB üyelik sürecinin Kıbrıs ön planda olmakla birlikte türban, düşünce-ifade özgürlüğü ve dini özgürlükler alanında içeride yapılamayan reformlar ile Rum tarafının lideri olan Papadopulos'un uzlaşmaz tutumu yüzünden tıkanmasıdır (Fırat, 2010: 455).

Kıbrıs nedeniyle ilişkilerde yaşanan tıkanma sürekli yinelenmiş AB, Gümrük Birliği kapsamında limanların ve hava sahasının Rum kesimine açılması konusundaki taleplerini defalarca tekrarlamıştır. AB'nin Türkiye'nin daha önceki iyi niyet girişimlerine rağmen bunu sürekli dile getirmesi, ortaya koyduğu girişimlere rağmen AB nezdinde sorunun kaynağının sadece Türkiye olarak görüldüğü şeklindeki bir izlenimin Türk yöneticilerde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu izlenim 2008 tarihli ulusal programda yapılan düzenlemelerle Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin benimsenen ilkelerin daha önceki ulusal programlara göre sayısının artırılmasıyla AB'ye bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Türk yöneticilerde ortaya çıkan izlenimin yanında bunun nedeni olarak AB'nin taahhüt ettiği adımları atmaması ve Türk yöneticiler ile kamuoyunda AB'nin Kıbrıs konusunda ikircikli tavrının sorgulanması yer almaktadır. Nitekim AB tarafından varlığı kabul edilen fakat içeriği dikkate alınmayan Garanti ve İttifak anlaşmalarının yürürlükte kalacağının ilk defa 2008 yılındaki ulusal programda ifade edilmesi Türkiye'nin sorgulayan tavrını bize göstermektedir (Özarslan, 2009: 215-216).

Rum yetkililerin Ek Protokol çerçevesindeki yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde fasılların açılmayacağı dolayısıyla Türkiye'nin üyelik sürecinin ilerlemeyeceği şeklindeki söylemlerini AB'nin tutumu haline getirdiği bu dönemde Türk yetkililer yaptıkları açıklamalarda limanların açılmasının Kıbrıs sorununun bütünü içerisinde değerlendirmenin daha doğru olacağını ve KKTC'ye yönelik izolasyonların kaldırılması konusunda AB'nin hiçbir adım atmamasına rağmen Türkiye'ye aynı konuda adım attırılmaya çalışıldığını bununda hakkaniyet ilkesiyle bağdaşmadığını belirtme yoluna gitmişlerdir (Uslu, 2011: 277-278). Bu söylemlerin birlik nezdinde yeterli etkiyi oluşturmadığını anlayan Türk yetkililer, 2010'a gelindiğinde, yeni bir strateji geliştirmişlerdir. Bu yeni strateji ilişkilerdeki tıkanıklığı gidermek adına Birlik nezdinde faaliyet yürütmekten çok birliğin önde gelen ülkelerine öncelik verilerek onların ikna edilmesi ve bu ülkelerinde zaman içerisinde AB'nin tutumunu değiştireceği anlayışıdır. Bu bağlamda 2010 yılında Almanya'yı ziyaret eden Davutoğlu meslektaşı Westerwelle ile yaptığı görüşmenin ardından yaptığı açıklama da Kıbrıs meselesinin Türkiye-AB ilişkilerinde engel teşkil etmemesi konusunda mutabık kaldıklarını ve Kıbrıs'ta adil ve kalıcı bir barışın sağlanması için neler yapılması gerektiği konusunda görüş alışverişinde

bulunduklarını belirtmişlerdir (Özgöker, 2010: 597). Fakat mutabık kalınan bu durum uygulamaya yeterince yansımamış Kıbrıs konusu ilişkilerin gelişmesine ve Türkiye'nin AB üyelik sürecine giden yolda önemli bir engel olmaya devam etmiştir. Bunun en önemli nedeni birlik içerisinde çeşitli nedenlerle Türkiye'nin üyeliğini istemeyen devletlerin Kıbrıs konusunda Türkiye'nin girişimlerinin etkinliğini azaltmaları ve bu sorunu müzakerelerin ilerlemesine engel olmak için bir araç olarak kullanmalarıdır.

İlerleme raporlarında Türkiye'nin Ek Protokol çerçevesinde yükümlülüklerini yerine getirmediğine vurgu yapılırken AB komisyonunun genişlemeden sorumlu üyesi Stefan Füle, Türkiye'nin tren kazasından kaçınmak için Ek Protokol yükümlülüklerinin uygulamaya aktarılmasının aciliyet arz ettiğini ifade etmiştir (Sandıklı ve Akçadağ, 2011: 12). AB temsilcilerinin yaptığı bu ve benzeri açıklamalar Türkiye tarafından olumlu karşılanmamakta, kendisine yapılan bir dayatma olarak görülmektedir. AB temsilcilerinin sık sık ifade ettikleri söylemler karşısında Türkiye'nin de söylemlerinin gittikçe sertleştiği ve ilişkilerdeki tıkanıklığı gidermek adına girişimlerde bulunmadığı görülmektedir. Üçüncü Büyükelçiler Konferansının açılışında dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 'Türkiye'nin önüne "Kıbrıs mı AB mi?" şeklinde bir tercih getirilmemesi gerektiği belirtilerek uluslararası çıkarları söz konusu olduğunda Türkiye, zor şartlarda, gerektiğinde en beklenmeyen kararları alabildiğini göstermiştir ve alır da' şeklinde konuşmuştur (Usul, 2012: 380). Benzer bir açıklama da dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'dan gelmiştir. Erdoğan, KKTC adına GKRY'nin herhangi bir tasarrufta bulunma yetkisi olmadığını belirterek Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecindeki mevcut engellerin açılmasının bedelinin Kıbrıs Türklerinin yalnız bırakılması anlamına gelmeyeceğini ifade etmiştir (Akgün, 2012: 403). Bu ve benzeri açıklamaların birlik nezdinde yeterli etkiyi oluşturmadığı ilişkilerde gelinen mevcut durumla kendini göstermektedir. Bu satırların yazıldığı tarih itibariyle ilişkiler temelde Kıbrıs konusu ve bununla bağlantılı gelişmelerin etkisiyle bir duraklama dönemine girmişken, taraflar arasında birbirlerinden olan beklentilerini ve kendilerince haklı noktaların ifade edildiği bir söylem yarışı başlamıştır. Buna AB içerisindeki çeşitli nedenlerle Türkiye'nin üyeliğini istemeyen devletlerin tutumu da eklenince ilişkiler onarılmayı bekleyen bir hal almıştır. İlişkilerde gelinen durumu her iki tarafta oluşan isteksizlik ve irade kaybında görmek mümkündür. Her ne kadar Türkiye'nin yeni Avrupa Birliği stratejisinde Kıbrıs sorunu gibi siyasi konuların gündemi işgal etmesinin AB sürecinin Türkiye açısından önemini azaltmadığı belirtilse de bu durum sadece söylemde kalmıştır (www.abgs.gov.tr, 2015). Uygulama da şu anda Türkiye ilişkilerdeki tıkanıklığı gidermek ve tam üyelik müzakere sürecini hızlandırmak adına yeni bir girişimde bulunmamaktadır. Türkiye'nin bu tutumunda daha önceki girişimlerinin AB nezdinde karşılık bulamamasının ve birliğin yeterli iradeyi ortaya koyamamasının payını unutmamak gerekir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin yarım yüzyılı aşan AB ile ilişkilerini etkileyen en önemli konulardan biriside Kıbrıs konusudur. Soğuk Savaş döneminde alt düzeyde ilişkileri etkileyen bu konu Soğuk Savaş sonrası dönemde daha önemli hale gelmiş ve ilişkilere egemen olmuştur. Kıbrıs konusu sadece Türkiye-AB ilişkilerinin niteliğini değiştirmekle kalmamış aynı zamanda birliğin soruna olan bakış açısını, sorunun tarafı olan aktörlerin birliğe olan bakış açısını ve sorunun nasıl çözüleceğine ilişkin tutumlarının değişmesine yol açarak çok boyutlu bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bunu ortaya çıkaran olay ise önce Yunanistan sonra da GKRY'nin AB üyesi olması olmuştur. Bu iki devletin üye olmasıyla birlikte AB, Kıbrıs konusuna olan bakış açısını değiştirmiş ve konuyu Türkiye'nin üyelik süreci bağlamında algılamaya başlamıştır. Bunu yaparken de ortaya çıkan krizlerin nasıl çözüleceğine ilişkin bir irade ortaya koymaktan çok tek taraflı bir dayatma şeklinde bir tutum geliştirmiştir. Birliğin bu tutumu ilişkilerin normalleşmesi için 2006 yılını son tarih olarak göstermesi ve Türkiye'nin girişimleri karşısında etkin bir tutum geliştirememesiyle görülmektedir.

Kıbrıs konusu aracılığıyla birlik nezdinde Türkiye'ye karşı avantajlar elde eden Yunanistan ve GKRY ise sorunun çözümü ve Türkiye'nin ilişkilerin gelişmesi için attığı her adımda ortaya çıkan girişimi sürümce de bırakmak ya da uzlaşmaz bir tutum ortaya koymak şeklinde bir davranış geliştirmiştir. Birliğinde desteğini elde eden Yunanistan ve GKRY bu yolla uzun vadede birliğe tam üye olmayı benimseyen Türkiye'yi istedikleri yönde adım attırmaya çalışmaktadırlar. Böylelikle, Türkiye'nin attığı adımlarla Kıbrıs konusu her iki devletinde istedikleri şekilde çözümlenmiş olacaktır. İki devletin Kıbrıs konusundaki kendi vizyonları için birliği araç olarak kullanmaları şeklindeki tutumlarına birlik içinde çeşitli nedenlerle Türkiye'nin üyeliğini istemeyen devletlerin tutumları da eklenmiştir. Bu devletler önceden demokrasi, insan hakları ve ifade özgürlüğü gibi nedenlerle Türkiye'nin üyeliği hakkında olumsuz düşünceler ortaya koymuşlardır. Son dönemde Türkiye'nin sözü edilen konularda önemli adımlar atması sonucunda bu devletler için Kıbrıs sorunu çerçevesinde ortaya çıkan gelişmeler yeni bir işlev görmüştür. Bu durum aynı zamanda Yunanistan ve GKRY'nin tutumlarını da destekler bir işlev kazanınca iki devlet daha özgüvenli bir şekilde adım atmışlardır.

AB ile ilişkilerde Kıbrıs konusu nedeniyle ortaya çıkan gelişmeler Türkiye açısından çeşitli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Siyasi açıdan, Türk yetkililerde Ek Protokol ve diğer gelişmelerde nasıl bir tutum takınılacağının belirtilmesine ve ilişkilerdeki tıkanıkların aşılması için adımlar atılmasına rağmen Türkiye'nin önüne sürekli engeller çıkarıldığı şeklinde bir izlenim ortaya çıkmakta bu da AB perspektifinden uzaklaşılmasını beraberinde getirmektedir. Buna bağlı olarak AB yetkililerin ifade ettiği söylemlere Türk yetkililer sert bir üslupla cevap vermekte ve ulusal programlarda sorunun çözümüne ilişkin ilkeler arttırılma yoluna gidilmektedir. Ayrıca AB'nin KKTC'ye uygulanan izolasyanların kaldırılacağı şeklindeki söylemlerinin uygulamaya geçirilememesi ve Kıbrıs konusunda

objektif bir bakış açısı geliştirememesi Türk toplumunda ve siyasetçilerde AB'nin tavrının sorgulamasını beraberinde getirmektedir.

Belirtilmesi gereken en önemli sonuçlardan birisi de Kıbrıs konusunun ikili ilişkilerin gelişmesini engelleyen yapay bir sorun olduğudur. Çünkü Kıbrıs ilişkilerin temel konularından birini oluşturmayan dolayısıyla sonradan ortaya çıkan bir konudur. Fakat yapay bir sorun olarak ortaya çıkan Kıbrıs konusu aynı zamanda ikili ilişkilerin niteliğini zedeleyen bir konu olma durumunu kazanarak kritik bir eşik haline gelmiştir. Bunu oluşturan temel sebep ise tarafların tutumları olmuştur. AB, GKRY ve Türkiye'ye karşı geliştirmiş olduğu davranış kalıpları ile çözümü desteklemek ve ilişkilerdeki tıkanıklığı gidermekten çok Rumları odak noktası haline getiren bir bakış açısına sahip olmuştur. Ayrıca AB, Annan Planı sonrası dönemde her iki tarafı gözeten bir bakış açısı oluşturamamasının yanında çözümü destekleyici politikalarda ortaya koyamamıştır. Bunda en büyük etken GKRY ve Yunanistan ikilisinin süreci kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeleri olmuştur. Referandum sonrası Rum vetosu nedeniyle doğrudan ticaret tüzüğünün uygulamaya aktarılamaması, Avrupa Parlamentosu'na bağlı olan Kıbrıslı Türkler ile Yüksek Seviyede Temas Grubunun önerilerinin dikkate alınmaması ve AB dönem başkanı ülkelerin önerilerinin uygulamaya aktarılamaması bize bunu göstermektedir (Özcan, 2008: 11-12). Ayrıca bu örnekler AB politikalarının Kıbrıs sorununun çözüm boyutundaki etkisizliğini ortaya koymaktadır. Bunun farkında olan AB liderleri referandum sonrası yeniden Annan Planını ve BM'yi merkeze yerleştiren bir tutum ortaya koymuşlardır. AB liderleri Annan Planını tamamen sorunun dışına itilmesi yerine tarafların beklentilerine ve konjonktüre göre uyarlanabileceğini belirtmişler ayrıca AB komiseri Rehn'in görüşmelerin BM himayesi altında gerçekleştirilmesinin uygun olacağı ve komisyon sözcüsünün Kıbrıs'ın tanınması konusunun tartışılacağı en uygun yerin AB'den çok BM olduğunu şeklindeki söylemlerinde olduğu gibi BM'yi ön plana çıkaran bir tutum içerisinde olmuşlardır (Uslu, 2008: 56).

Tarafların 11 Şubat 2014'te açıkladıkları BM'nin öngördüğü misyon çerçevesinde iki toplumlu ve iki devletli birleşik bir Kıbrıs devletinin kurulması doğrultusunda müzakerelere başlamaları ve ekonomi, mülkiyet ve toprak gibi belirli müzakere başlıklarında belli aşamalar kaydetmeleri AB'nin yeni geliştirdiği misyonun BM nezdinde cevap bulduğunu göstermektedir (Şenay ve Ekinci, 2014: 13-14). Kıbrıs'ta ekonomik ve toplumsal olarak çok yoğun bir değişimin yaşandığı bu süreçte (Diez, 2005: 173), AB soruna çözüm bulunması için birtakım davranışlar üstelenebilir. Bunu da daha önceki süreçte GKRY'nin AB üyeliği ile kendisinin sorunun bir tarafı olduğunu, taraflardan diplomatik girişimlerde bulunulmasını istediğini, sorunun çözülmemesinin NATO ile arasındaki yapıcı ilişkileri engellemeye devam edeceğini ve AB enerji güvenliğinde birtakım sorunlara neden olacağını hatırlayarak yapabilir (Talmon, 2006: 580; Calleya, 2006: 42; Tocci, 2014: 6-7). Bu doğrultuda AB uygulamada tarafları müzakerelere devam etmesi yönünde teşvik edebilir ve müzakerelerin tıkandığı aşamalarda uzlaştırıcı bir tutum üstlenebilir. Tüm bu yöntemlerin

işe yaramaması durumunda AB havuç ve sopa yönteminde havuç yerine sopayı gösterebilir. Yani AB imkanları ve cazibesi yerine AB dışında kalmanın maliyetinin farkına varmalarını sağlayarak tarafların sürece dahil olmaları ya da süreci çözüm yönünde tamamlamalarını sağlayabilir. Bunu yaparken de Soğuk Savaş döneminde Kıbrıs nedeniyle bloklar arasında çatışma çıkmasını istemeyen bu doğrultuda süreci yönlendiren fakat Soğuk Savaş sonrasında çok fazla müdahil olmayan ABD'nin tekrar desteğini alabilir ya da sürece müdahil olmasını sağlayabilir. Küresel güç olan ABD'nin müdahalesi tarafları birtakım davranışlarda bulunmaya itebilir.

BM, AB ve bir ölçüde ABD'nin teşvik ve müdahaleleri ile tarafların iradeleri sonucunda çözümün gerçekleşmesi halinde bunun Türkiye-AB ilişkilerine nasıl bir etkide bulunacağı daha fazla önem kazanmaktadır. Kanaatimiz böyle bir durumun yani çözümün gerçekleşmesinin Türkiye-AB ilişkilerinde radikal değişikliklere yol açacağıdır. Şöyle ki, 2006 yılına kadar ilişkilerdeki tıkanıklığın aşılması yönünde bir iradeye sahip olan fakat muhataplarında aynı iradeyi bulamayan Türkiye, çözümün gerçekleşmesi durumunda bu iradeyi daha da kuvvetlendirecek ve birleşik bir Kıbrıs'a liman ve hava sahasını açarak onu tanımış olacaktır. AB ise çözümün gerçekleşmesiyle imkanlarını Kuzey Kıbrıs'ı kapsayacak şekilde uygulayacak dolayısıyla izolasyonları kaldırmış olacaktır. Böylesi bir durum Türkiye'nin beklentilerine cevap vermesinin yanında diğer durumlarla birlikte tüm taraflar için bir uzlaşı ortamı ortaya çıkaracak ve bu uzlaşı ortamı Türkiye-AB ilişkilerinin Kıbrıs'a endeksli bir ilişki olmaktan çıkarıp ilerlemesini sağlayabilecektir.

Yukarıda anlatılan durum müzakerelerin başarıyla sonuçlanması ve bu süreçte AB'nin yapabilecekleri ile bunun Türkiye-AB ilişkilerine olası etkileri hakkındadır. Ancak bir de müzakerelerin başarıyla sonuçlanmaması ve BM, AB, ve ABD'nin politikalarının etkisiz kalma durumu vardır. Böylesi bir durum ise sorunun sorun olarak devam etmesinin yanında, ilişkilerin şu anki görünümünün devam etmesine yol açacaktır. Bu durumu yani çözümsüzlüğü ancak soruna taraf olan aktörlerin süreci sağlıklı bir şekilde değerlendirmeyenleri ile çözümsüzlükten menfaati bulunan kesimler isteyecektir. Bu nedenle taraflar sürece zarar verecek milliyetçi duygularını kontrol etmelerinin yanında bir uzlaşma ruhuna sahip olmalı (Hannay, 2006: 4), ve rasyonel bir sonucun gerçekleşmesini istemelidirler. Tarafların çözüm yanlısı bir tutumda olmaları halinde rasyonel bir sonucun tarafların çıkarlarına ve çözüme hizmet edeceği açıktır.

KAYNAKÇA

AKGÜN, Sibel; (2012), "Türkiye'nin Kıbrıs Politikası 2011", iç. Burhanettin DURAN, Kemal İNAT ve Ali Resul USUL(Ed.), **Türk Dış Politikası Yıllığı 2011**, SETA Yayınları, Ankara, ss. 393-420.

AKSU, Fuat; (2007), "Türkiye-Avrupa Birliği Tam üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs ve Ege Uyuşmazlıkları", iç. Mehmet S. EROL ve Ertan EFEGİL(Der.), **Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları**, Alp Yayınları, Ankara, ss. 25-59.

ARIK, Umut; (2011), Kıbrıs Krizi, **Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2(1), ss. 3-21.

ARIKAN, Harun; (2004), "Avrupa Birliği'nin Kıbrıs Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 1(3), 2004. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/comuybd/article/viewFile/5000037423/5000036298 (E.T:01.11.2014).

AXT, Heinz-Jürgen; (2005), "Relations with Turkey and Their Impact on the European Union", **Southeast European and Black Sea Studies,** 5(3), ss. 365-378.

BAĞCI, Hüseyin ve Nasuh USLU; (2006), "Kıbrıs Sorunu ve AB: Son Gelişmeler ve Tarafların Tavrı", iç. Zeynep Dağı(Der), **Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar**, Orion Yayınevi, Ankara, ss. 253-292.

BALCI, Ali; (2013), **Türkiye'nin Dış Politikası**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 344s.

BAYKAL, Sanem ve Tuğrul ARAT; (2013), "AB'yle İlişkiler", iç. Baskın ORAN(Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt: III: 2001-2012**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 337-400.

BOZKURT, İsmail; (2002), "Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış", iç. Ertan EFEGİL ve İrfan Kaya ÜLGER(Ed.), **Avrupa Birliği Kıskacında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarın)**, Gündoğan Yayınları, Ankara, ss. 9-16.

BREWIN, Chrıstopher; (2002), "Turkish and European Union Interests in a Cyprus Settlement", **Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe,** Issue:2, ss. 1-20.

CALLEYA, Stephen C.; (2006), "EU-Turkish Relations: Prospects and Problems", **Mediterranean Quarterly**, 17(2), ss. 40-47.

CEM, İsmail; (2005), **Türkiye, Avrupa, Avrasya**: **Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye**, 2. Cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 367s.

CHISLETT, William; (2006), "Turkey's EU Accession Negotiations: On the Rocks", **Working Paper (WP)**, 19/2006, ss. 1-28.

ÇALIŞ, Şaban; (2001), **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, Nobel Yayınları, Ankara, 432s.

DEMİR, Nesrin; (2005), "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 15(1), ss. 347-367.

DIEZ, Thomas; (2005), "Turkey, the European Union and Security Complexes Revisited", **Mediterranean Politics**, 10(2), ss. 167–180.

EFE, Haydar; (2010), "Türk Dış Politikasının Değişmeyen Gündemi Kıbrıs ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi", iç. Osman Bahadır DİNÇER, Habibe ÖZDAL ve Hacali NECEFOĞLU(Ed.), **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası**, 2.Baskı, USAK Yayınları, Ankara, ss. 105-136.

EFEGİL, Ertan; (2010), "AB'nin Kıbrıs Algılaması", iç. Cüneyt YENİGÜN ve Ertan EFEGİL(Der.), **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Nobel Yayınları, Ankara, ss. 625-640.

ERSOY, Hamit; (2002), "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri", iç. Ertan EFEGİL ve İrfan Kaya ÜLGER(Ed.), **Avrupa Birliği Kıskacında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarın)**, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, ss. 118-125.

FIRAT, Melek; (2010), "AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası", iç. İlhan Uzgel ve Bülent Duru(Der.), **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara, ss. 439-462.

GÖZEN, Ramazan; (2009), **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası**, Palme Yayınları, Ankara, 578s.

HANNAY, David; (2006), "Cyprus, Turkey and the EU: Time for a Sense of Proportion and Compromise", **Centre for European Reform Policy Brief**, ss. 1-4.

İNAT, Kemal; (2005), Türkiye'nin Kıbrıs Politikasının Dönüşümü, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7,(2), ss. 43-65.

KARLUK, Rıdvan; (2006), Güney Kıbrıs'ın Gümrük Birliği'ne Katılım Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Prof. Dr. Ahmet Gökdere'ye Armağan**, 5(2), ss. 69-89.

KASIM, Kamer; (2007), "Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu", **Gazi Akademik Bakış**, 1(1), ss. 57-72.

KAYGUSUZ, Özlem; (2010), "Türkiye-AB İlişkilerinin 'Möbius' Şeridi: AKP Reformculuğu ve AB Çokkültürlülüğü", iç. İlhan UZGEL ve Bülent DURU(Der.), **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara, ss. 410-438.

KIZILTAN, Alaattin ve Abdullah TAKIM; (2004), Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 25, ss. 295-322.

KYRİS, George; (2011), "Turkey, Cyprus and the Turkısh Cypnot Polıtıcal Partıes: the Ephemeral Catalyst of EU?", **Turkish Policy Quarterly**, 10(2): 97-105.

MOR, Hasan; (2008), "Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenme Süreci" **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 12(1-2), ss. 983-1026.

ÖZARSLAN, Bahadır Bumin; (2009), "Katılım Ortaklığı Belgelerinde ve Ulusal Programlarda Kıbrıs Sorunu", 21. Yüzyıl Dergisi, 3(8-9), ss. 207-218.

ÖZCAN, Mehmet(Ed.); (2008), "Kıbrıs Sorununa Alternatif Açılımlar: "Çok Bileşenli Adım Modeli"", **USAK Raporları**, No: 08-02, ss. 1-51.

ÖZERSAY, Kudret; (2004), Avrupa Birliği Normları ve AİHM Kararları Çerçevesinde Kuzey Kıbrıs, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 3(2), ss. 49-64.

ÖZGÖKER, Uğur; (2010), "Türk Dış Politikasının Kilit Konusu: Kıbrıs Sorunu", iç. Cüneyt YENİGÜN ve Ertan EFEGİL(Der.), **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Nobel Yayınları, Ankara, ss. 577-600.

ÖZER, Mehmet Akif; (2009), Avrupa Birliğine Tam Üyelik Eşiğinde Türkiye, **Yönetim ve Ekonomi**, 16(1), ss. 89-105.

ÖZER, Yonca; (2010), "Kıbrıs Meselesinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerindeki Rolü", iç. Cüneyt YENİGÜN ve Ertan EFEGİL(Der.), **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Nobel Yayınları, Ankara, ss. 557-576

SANDIKLI, Atilla ve Emine AKÇADAĞ; (2011), "Kıbrıs Sorunu Kapsamında AB-Türkiye İlişkileri", **Bilge Strateji**, 2(4), ss. 1-17.

ŞENAY, Furkan ve Mehmet Uğur EKİNCİ; (2014), "Birleşik Kıbrıs İçin "Son Şans": Federal Çözüm Müzakereleri", **SETA Analiz**, Sayı:94, ss. 1-28.

TALMON, Stefan; (2006), "The European Union–Turkey Controversy over Cyprus or a Tale of Two Treaty Declarations", **Chinese Journal of International Law**, 5(3), ss. 579–616.

TOCCİ, Nathalıe; (2014), "Turkey and the European Union: A Journey in the Unknown", **Turkey Project Policy Paper**, Number:5, ss. 1-18.

UĞUR, Mehmet; (2000), **Avrupa Birliği ve Türkiye: Bir Dayanak/İnandırıcılık İkilemi**, Everest Yayınları, İstanbul, 355s.

USLU, Nasuh; (2000), **Türk- Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 407s.

USLU, Nasuh; (2004), "Kıbrıs Sorunu", iç. İdris BAL (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Nobel Yayınları, Ankara, ss. 303-342.

USLU, Nasuh; (2008), "Avrupa Birliği Kıbrıs Sorununa Çözüm Getirebilir mi?", **Avrasya Etüdleri** 34(2), ss. 35-60.

USLU, Nasuh; (2011), "Türkiye'nin Kıbrıs Politikası 2009", iç. Burhanettin DURAN, Kemal İNAT ve Muhittin ATAMAN(Ed.), **Türk Dış Politikası Yıllığı 2009**, SETA Yayınları, Ankara, ss. 247-292.

USUL, Ali Resul; (2006), Helsinki'den Müzakerelere Türkiye-AB İlişkileri, iç. Zeynep DAĞI(Der.), **Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar**, Ankara: Orion Yayınevi, Ankara, ss. 189-218.

USUL, Ali Resul; (2011), "Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikası 2009", iç. Burhanettin DURAN, Kemal İNAT ve Muhittin ATAMAN(Ed.), **Türk Dış Politikası Yıllığı 2009**, SETA Yayınları, Ankara, ss. 223-246.

USUL, Ali Resul; (2012), "Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikası 2011", iç. Burhanettin DURAN, Kemal İNAT ve Ali Resul USUL(Ed.), **Türk Dış Politikası Yıllığı 2011**, SETA Yayınları, Ankara, ss. 371-392.

VATANSEVER, Müge; (2010), "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", Dokuz Eylül **Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 12(Özel Sayı), ss. 1487-1530.

ZHUSSPBEK, Galym; (2009), Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Tanımı ve Düşünsel Arka Planı, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 5(19) ss. 71-88.

AB BAKANLIĞI, "Türkiye'nin Yeni Avrupa Birliği Stratejisi", http://www.abgs.gov.tr/files/pub/turkiyenin_yeni_ab_stratejisi.pdf, Erişim Tarihi: 22.01.2015

T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, "Türkiye-Finlandiya Siyasi İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/turkiye-finlandiya-siyasi-iliskileri-.tr.mfa, Erişim Tarihi:22.01.2015

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

HAKKARİ VE ÇEVRESİNİN ESKİÇAĞ'DAKİ KONUMU

Harun OY[1]

ÖZ

Dağlık bir bölgede yer alan Hakkari M. Ö. I. Binde Hakkari Kalesi'nde (Çölemerik) oturan yerel bir bey idaresindedir. Urartu ile Asur arasında kalan Hakkari Bölgesi Urartu Ordu Yolu'nun geçtiği bir bölgede olmasının yanı sıra kutsal kent Muşaşir'e yakın olması nedeniyle stratejik önemi olan bir merkezdir. M. Ö. I. Binde madencilik ve hayvancılık Hakkari Bölgesi'nin en önemli geçim kaynağıdır. Hakkari'de bulunmuş olan 13 savaşçı steli bölge tarihinin aydınlatılması için önemlidir.Bu makalede Hakkari'nin M. Ö. I. Bindeki durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hakkari, M. Ö. I. Bin, Madencilik, Hayvancılık, Tarihi Yol Güzergahları.

SITUATION IN THE ANCIENT OF HAKKARI AND SURROUNDING AREA

ABSTRACT

Hakkari being situated in mountainous region had been managed by the feadul lord lived in Hakkari castle in first millennium BC. Hakkari region between Urartu and Assyria was a strategically important centre due to being nearly Muşaşir holy city, as well as it was located in the passing route of "Urartu Army".In years of first millennium BC, minning and animal breeding were the most important source of income of Hakkari region. The 13 warior stelae having been founded in Hakkari is important for illuminating the history of its region. In this article, the history of Hakkari region have been tried to illuminated in years of first millennium BC.

Keywords: Hakkari, First Millennium BC, Minning, AnimalBreeding, Historic Road Route.

DOI: 10.17823/gusb.184

[1]Yrd. Doç. Dr. Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, harun_oy@hotmail.com

GİRİŞ

Hakkari, Türkiye'nin doğusunda İran ve Irak sınır bölgesinde yer almaktadır. Güneyde Irak, doğuda İran, kuzeyde Van, batıda Şırnak illeriyle çevrilidir. 1700 m. yükseklikte kurulu olan Hakkari, Türkiye'nin en sarp ve dağlık alanlarındandır. Dağlık bir bölge olması sebebiyle ulaşım dağların arasındaki derin vadilerden sağlanmaktadır. (Altınlı, 1966: 38-39) Seyrek nüfuslu olan Hakkari Yüksekova, Şemdinli ve Çukurca ilçelerine sahiptir. Yüksekova ve Şemdinli İran ile sınır olup Çukurca Irak ile sınırı oluşturmaktadır. Yüksekova adından da anlaşılacağı gibi yüksek bir yerde ovalık bir alanda kurulmuştur. Çukurca ilçesi de engebeli bir coğrafyada çukur bir alanda yer almaktadır. Bölge ve Hakkari için çok önemli olan Zap Suyu Van Başkale'den doğmakta ve Hakkari'den geçerek Kuzey Irak'a ulaşmaktadır. Zap Vadisi oldukça dik ve derin bir vadidir.

Hakkari ve çevresinde yeterli sayıda tarihi ve arkeolojik araştırma yapılmamıştır. Bunun başlıca nedenleri, bölgenin çok dağlık olması nedeniyle ulaşımın güçlüğü ve güvenlik sorunları olarak belirtilebilir. Hakkari'de, F.E.Schulz (Schulz, 1840), Muvaffak Uyanık (Uyanık, 1968), Veli Sevin (Sevin, 2000), Mehmet Top (Top, 2000), Aynur Özfırat (Özfırat, 2002), Oktay Belli (Belli 2008) gibi araştırmacıların çalışmaları görülmektedir.

I. TARİHİ COĞRAFYA

Van Bölgesi hakkında, M.Ö. I bin yıllarına ait Asur kaynaklarında Asur ile Urartu arasında siyasi ilişkilerin varlığı ve bölgede konfederasyon şeklinde örgütlenmiş olan Uruatri, Nairive Hubuşkia gibi ülkelerden söz edilmektedir. (Melikişvili, 1954: 13; Tarhan, 1978: 178; Sevin, 2005a: 64-68,Pınarcık, 2012: 466-467).[2]

Hubuşkia Ülkesi Van Gölü'nün güneyinde Zap Vadisi'ni de içine alan, İran ve Irak'a uzanan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır (Melikişvili, 1954: 193; Van Loon, 1966: 7; Piotrovsky, 1966: 75; Çilingiroğlu, 1977: 249; Gündüz 1996: 242; Salvini, 2006: 34). Lanfranchi, Hubuşkia Ülkesini Küçük Zap Vadisi'nin yukarılarına yerleştirmektedir. (Lanfranchi, 1995: 127). Medvedskaya ise Hubuşkia'yı Hakkari çevresine lokalize eder (Reade, 1994: 185-187; Medvedskaya, 1997; 197-206).

Doğu Anadolu'da, M. Ö. I Binde dikkat çekici olan nokta dağınık şekilde örgütlenmiş pek çok idari yapının varlığıdır. Bu dağınık bölgeler Urartu ile Asur arasında mücadelenin yaşandığı ve iki taraf arasında el değiştiren bölgelerdir(Belli, 1983: 31-35).Hakkari Bölgesi'nin de bu dönemlerde sözü edilen bölgelerden olup yerel bir bey tarafından idare edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Asur Kralı I.Salmanasar'ın oğlu I. Tukulti-Ninurta (M. Ö. 1244-1208) yıllıklarında Nairi ülkelerinin ele geçirildiğinden ve bölgedeki 40'tan fazla kralın mağlup edilerek Yukarı Deniz'e kadar haraca bağlandığından bahsedilmektedir (Luckenbill, 1926: 57, Erzen, 1992, 24-25).

[2] Urartular hakkında detaylı çalışmalar için bakınız. Erzen 1992, Çilingiroğlu, 1994, 1997, Salvini 2006.

Asur Kralı II. Sargon'un M.Ö. 714 yılında Batı İran ve Urartu üzerine yapmış olduğu 8. Seferinde Yukarı ve Aşağı Zap Nehirlerini geçtiğinden, bölgedeki yüksek dağlardan, dağ geçitlerinden ve dağların arasında akan nehirlerden, bölgede hüküm süren pek çok yerel bey ve yöneticiden, kuvvetli surlar ve duvarlarla çevrili kalelerden, kentlerden, Urartu Kralı I. Rusa (M. Ö. 730-713) ve Urartu – Asur sınırlarından bahsedilmektedir (Çilingiroğlu, 1984: 1-25). Asur kaynakları bölgenin coğrafi yapısının yanı sıra bölgedeki idari yapılanma hakkında da detaylı bilgiler vermektedir.

II. Sargon'un 8. Seferi'nde adı geçen yerlerden olanUaiais kentinin Hakkari ve Başkale dolaylarında olduğu düşünülmektedir (Levine, 1977: 143; Çilingiroğlu, 1984: 18; Zimansky, 1990: 17; Gündüz, 1996: 248). Pınarcık, II. Sargon'un 8. Seferi güzergahında yer alan Uaiais kentinin bugünkü Başkale olduğunu kabul eder ve buradan hareketle Asurluların Hoşap'ı geçerek Başkale'den Urmiye'ye ve Muşaşir kentinden Kelişin geçidine doğru hareket ettiklerini kabul etmektedir (Pınarcık, 2012: 463-464). Barnet de aynı şekilde Başkale'nin Asur kaynaklarında adı geçen Uesi (Uaiais) kenti olabileceğini düşünmektedir (Barnet, 1987: 54). Jakubiak ise Uaiais kentinin Urmiye Gölü'nün batısı veya güneybatısında olması gerektiğinin belirtir (Jakubiak, 2004: 192).

Asur kaynaklarında II. Sargon'un Uaiais kentinden ayrıldıktan sonra Nairi Ülkesi Kralı İanzu'nun 4 beru (8 saatlik yürüyüş mesafesi) mesafedeki Hubuşkia'dan gelerek kendisine çeşitli hediyeler getirdiğinden bahsedilmektedir. Bundan sonra Muşaşirli Urzana'nın haraç ve armağan vermediğinden, elçiler göndermediğinden bahsedilir. Muşaşir yolunun zorlu olduğu, bölgedeki yüksek dağlardan ve Yukarı Zap vadisini geçtiğinden, buradaki dar geçitlerden, yaya olarak zorla yürünen yollardan geçildiğinden, Muşaşir'i ele geçirdiğinden, pek çok esir ve ganimet aldığından, buradan da büyük ganimetlerle ülkesine döndüğünden bahsedilmektedir (Çilingiroğlu, 1984: 1-25).

Muşaşir, içinde Haldi tapınağının bulunduğu önemli bir kutsal kenttir. Urartular bu kente Ardini demektedir. Bu kentin nerede olduğu tartışmalıdır. İran'da Urmiye Gölü'nün güney çevresinde, Hakkari'nin Yüksekova ile Van'ın Başkale İlçesi dolaylarında olduğunu düşünenlerde vardır (Zimansky, 1990: 3). Yine Muşaşir kentinin İran'da Ravendız civarında olduğu, İran-Irak sınırına yakın Kelişin ve Topzavastellerinin olduğu bölgelerde olduğu da düşünülmektedir (Gündüz, 1996: 258). Belli, Muşaşir'in Hakkari'nin 60-70 km. güneyinde bugünkü kuzey Irak topraklarında olduğunu belirtmektedir (Belli, 2008c: 48).[3] Yukarıda bahsedilen bölgeler Hakkari'ye yakın veya Hakkari çevresinde aranması gereken yerler olduğu düşünülmektedir.

II. TARİHİ YOL GÜZERGAHLARI

Hakkari Bölgesi'nin çok dağlık olması nedeniyle ulaşım derin vadiler ve vadi aralarındaki geçitler ile düzlüklerden sağlanmaktadır. Ayrıca kış şartlarının ağır olması nedeniyle 6 aya yakın karla

[3] Muşaşir kenti hakkında bütünüyle değerlendirmeler için bakınız. Radner, 2012: 245-254.

kaplı olan coğrafyada iklim şartları ulaşımı kısıtlamaktadır. Bu nedenle çok eski dönemlerden beri yol güzergahları coğrafi nedenlerle fazla bir değişikliğe uğramadan aynı kalmıştır.[4]

Hakkari, Urartu Devleti ile Asurlular arasında el değiştiren bir bölgedir. Bölgede yerleşimler yüksek kayalıklar üzerine kurulu sağlam duvarlı kalelerden oluşmaktadır. Bu kalelerde önemli yol güzergahlarını kontrol eden stratejik noktalara hakim yerlerde kurulmuşlardır. [5]

Van'dan (Tuşpa) başlayan Urartu "Ordu Yolu" Kelişin'e ulaşmaktadır (Belli, 1986: 181-182). Bu yol Tuşpa'dan başlayıp Harami Gediği'nden Gürpınar Ovası, (Tarhan ve Sevin, 1977: 286; Belli ve Dinçol, 1982: 167-168) Çavuştepe (Sardurihinili), Hoşap,Çuh Gediği, Başkale,Yüksekova, Haruna Gediği üzerinden Kelişin'e ulaşılmaktadır.(Belli, 2001: 372).[6] Kelişin'den sonra Urmiye Gölü'nün güneyinde kalan bölgelere ulaşılmaktadır (Lehmann-Haupt, 1926: 302; Burney, 1957: 40;Tarhan ve Sevin, 1977:286).

300 km. uzunluğundaki bu yol M. Ö. 9. Yüzyıldan başlayarak Urartuların ardından Osmanlının çöküşü ve günümüze kadar fazla bir değişikliğe uğramadan kullanılagelmiştir (Belli ve Dinçol, 1982: 168).

Çavuştepe Gürpınar'a bağlı bir yer olup Van'a 25 km. uzaklıktadır. Çavuştepe Kalesi Urartu Kralı Sarduri II (M. Ö. 764-735) tarafından inşa ettirilmiştir. Kale Hoşap Çayı'nın içinden geçtiği vadide yer almakta ve Van Gölü'ne kadar uzanan ovaya hakim bir yerdedir(Erzen vd., 1961: 30).

Hoşap yol güzergahları için önemli bir noktada yer almaktadır. Buradan Başkale, Yüksekova ve Kelişin'e doğru giden ana yol üzerinde olmasının yanında Kotur-Van yoluna da bağlanmaktadır. Bu iki yola bağlanması nedeniyle Hoşap stratejik bir öneme sahiptir (Kleiss ve Hauptmann, 1976: 23; Tarhan ve Sevin, 1977: 287).[7]

Hakkari'ye ulaşan yol güzergahı ise Berçelan Yaylası üzerinden daha elverişlidir. Van, Harami Gediği, Gürpınar Ovası, Kırkgeçit, Şahmanis, Karacadağ Geçidi, Berçelan Yaylası ve Hakkari'ye ulaşan yol modern karayolundan daha kısa bir yoldur (Belli, 2008d: 72).

Diğer bir yol güzergahı ise Van (Tuşpa), Kasrik, Hakkari, Beytüşşebab, Kuzey Irak yoludur (Belli, 1983: 35). Bu yol Van-Tuşpa'dan başlayarak Hakkari merkeze uğramadan Kuzey Irak'a uzanan kullanışlı bir yoldur. Van Bölgesi'nde çok sayıda yol ağı bulunmaktadır. Bu yollar Van Gölü'nün kuzeyinden ve güneyinden geçmektedir. Van Gölü'nün kuzeyinden giden yol Erciş, Ahlat, Tatvan, Bitlis üzerinden Kuzey Suriye'ye ulaşmaktadır(Belli, 2011: 37-43). Van Gölü'nün batısından da pek çok yol güzergahı Anadolu'nun iç kesimlerine, Suriye ve Irak topraklarına ulaşımı sağlamaktadır (Sevin, 1989: 32-35).

[4] Bölgedeki tarihi yol güzergahları hakkında geniş bilgi için bakınız. Belli, 1977: 36-92; Belli, 2000: 409-414; Belli, 2007: 342-347.

[5] Van Bölgesi'nde yer alan kaleler hakkında değerlendirmeler için bakınız. Erzen, 1977: 18-19.

[6] İran-Irak sınırında yer alan bu KelişinSteli ve yakınlarındaki TopzavaSteli Urartu ve Asur çalışmaları için önemlidir.

[7] Barnet Başkale'nin Asur kaynaklarında adı geçen Uesi (Uaiais) kenti olabileceğini düşünmektedir. Barnet, 1987:54.

III. M. Ö. I. BİNDE HAKKARİ

Kale yerleşimleri, güvenlik ve savunma açısından tercih edilen yapılardır. Bu nedenle Hakkari bölgesinde kale tipi yerleşimler dikkat çekmektedir.

Hakkari Kalesi (Çölemerik), şehir merkezinde kuzey güney doğrultusunda uzanan 100-200 m. yükseklikte bir tepe üzerine kurulmuştur. Bay Kalesi, Hakkari'nin 7-8 km. güneyinde 2025 m. yükseklikte sarp bir kayalık üzerinde yer almaktadır. Buradaki buluntulardan kalenin Demir Çağı'ndan Orta Çağ'a kadar yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır(Top, 2000: 3).

1998 yılında Hakkari merkez Dağgöl Mahallesi Kaledibi Mevkiinde 13 adet stel bulunmuştur. Hakkari Kalesinin (Çölemerik) kuzey eteklerinde ortaya çıkarılan bu steller yöresel sert taşlardan yapılmış olup yan yana ve arka arkaya dizilmiş bir şekilde sıralanmıştır. 11 erkek 2 kadın betimlemesi olan bu stellerin yükseklikleri 0.70 ile 3.10. m. arasında değişmektedir (Sevin ve Özfırat, 2001a: 11-26; Sevin ve Özfırat, 2001b: 503-506). Stellerin üzerinde savaşçılar silahlarıyla tasvir edilmişlerdir. Hakkari stelleri üzerindeki betimlemeler taş işleme tekniği açısından oldukça gelişmiştir (Sevin, 2004: 125). Buradaki steller farklı ustalar tarafından yapılmış olmalıdır (Sevin, 2000*:* 46-51; Sevin vd., 2001: 357-359; Sevin,2001: 79-88). Hakkari stellerinin Hubuşkia Krallarına ait olabileceği düşünülmektedir. (Sevin, 2000:46-51).Bu stellerin yakın benzerleri Kuzey Suriye, Kuzey Irak, Kuzeybatı İran ve Transkafkasya'da görülmektedir (Sevin, 2000: 46-51; Sevin ve Özfırat, 2001b:508-513; Azarnoush ve Helving, 2005: 233; Sevin, 2005b).

Hakkari'de,1998 yılında bir okul inşaatı sırasında ortaya çıkarılan taş örgü oda mezar (M2 mezarı) Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'na tarihlenmektedir (Özfırat, 2002a: 297). M2 oda mezarında bulunan hocker durumunda 15 kadar erişkin iskeleti ile çok sayıda demir ve tunçtan yapılmış silah, ziynet eşyaları ve çeşitli aletler ele geçirilmiştir. Bu mezar buluntuların benzerleri Van Bölgesi, Doğu Anadolu, Batı Azerbaycan ve İran Bölgesi M. Ö. I. Bin merkezleri buluntularıyla benzerlik göstermektedir (Sevin vd., 2001: 356; Belli, 2008b:29).

Yine bu alanda bulunan M1 mezarı içinde 50 kadar insan iskeleti, çeşitli çanak çömlek buluntuları M2 mezarından daha eskiye tarihlenmektedir. Mezarda bulunan Van-Urmiye veHabur çanak çömleği benzeri kaplar nedeniyle M1 mezarı M. Ö. II. Bin yılın ilk yarısı ve ikinci yarısının ortalarına tarihlenmektedir (Özfırat, 2002a: 298-299; Özfırat, 2002b: 141-151; Özfırat, 2002c: 209-228). Bu mezardaki insan iskeletleri üzerinde yapılan radyokarbon analizleri M. Ö. 2030-1690 tarihlerini vermektedir (Sevin, 2004: 125).

Hakkari'de bulunan 13 savaşçıya ait steller ve Erken Demir Çağına tarihlenen M1 mezarı buluntuları nedeniyle Hakkari Kalesi'nin Asur kaynaklarında adı geçen Ukku kenti olduğu ileri sürülmektedir (Radner, 2012: 257-260). Asur Kralı Sanherib (M. Ö. 704-681) Ukku kentini ele geçirdiğinden ve yaktığın dansöz eder(Johns, 1904: 154-157). Sanherib'in Ninova'daki sarayının

duvarlarında Ukku kentinin betimlemesi bulunmaktadır. Bu betimlemede Ukku Kalesi ve kuşatmayı yapan Asur askerleri betimlenmiştir (Radner, 2012:259). Bu betimlemeler sarp bir kayalık üzerinde sağlam bir kaleyi tasvir etmektedir. Hakkari Kalesi de (Çölemerik) konumu itibariyle betimlemelerde görülen kaleye çok benzemektedir. Bu nedenle Radner bu benzerliğe dikkat çekmektedir.

II. Sargon'un 8. Seferinde adı geçen Zap Vadisi kaynağının olduğu bölgedeki Kirhi kenti Hakkari Merkez ve Kiran bölgesine yerleştirilmektedir. Kirhi halkı Yukarı Zap'ı "Elarnunia" olarak adlandırmaktadır. Bu nedenle Kirhi halkının Yukarı Zap civarında olduğu kanaatine varılmaktadır (Gündüz, 1996: 242-243).

A. Madencilik

Van Gölü'nün güneyinde yer alan Nairi-Hubuşkia Ülkeleri zengin maden yataklarına sahiptir. Asurluların bölgeye yapmış olduğu çok sayıda seferin maden kaynakları nedeniyle olduğu değerlendirilmektedir (Belli, 1983:39; Belli, 2008e: 91-102).

Nitekim M. Ö. 714 yılında II. Sargon'un 8. Seferi'nde ele geçirdiği Muşaşir kentindeki Haldi tapınağının yağmalanmasında ele geçen tonlarca altın, gümüş ve demirden yapılmış madeni buluntunun zenginliği ve çeşitliliği madeni eserlerin ve maden işleme sanatının ne kadar gelişmiş olduğunu gösteren en önemli belgelerdendir.

Urartu Devleti'nin kuruluşunda yani M. Ö. I. Binde Siirt-Bitlis-Van-Hakkari bölgesindeki demir yatakları Urartu Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde önem arz etmektedir. Devlet genişledikçe Malatya-Erzincan-Divriği bölgelerindeki demir yataklarından da yararlanılmıştır. Urartu devletinin kuruluş aşamasında ise çekirdek bölge olan Van Gölü ve çevresine yakın demir ve maden yatakları önemlidir. Van Gölü'nün güneyinde çok sayıda maden ergitme merkezi belirlenmiştir. Van Gölü'nün güneyinde yapılan demir üretimi ve madencilik tekniğinin M.Ö. I. Binde Doğu Anadolu ve Kuzeybatı İran bölgelerindeki madencilik faaliyetlerin de önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir(Belli, 1985: 366-372).

M. Ö. I. Binde Van Bölgesi'nde çok sayıda maden işleme atölyesi tespit edilmiştir. Tuşpa başta olmak üzere, Çavuştepe'de tespit edilen maden atölyeleri ve diğer Urartu merkezlerinde bulunan Urartu Devleti maden atölyeleri maden işleme ve üretim tekniği açısından çok gelişmiştir (Erzen, 1983: 157; Belli, 2001: 338-345).

Hakkari Bölgesi Doğu Anadolu'nun en zengin arsenik yataklarına sahiptir. Hakkari Bölgesi'nde arsenik başta olmak üzere diğer madenlerin üretimi ve ticareti bölge için çok önemlidir (Belli, 2008c: 51-52; Belli, 2008e: 91-92). Burada üretilen arsenik Irak, Suriye ve Mısır'a ihraç edilmiştir. Van Bölgesi Urartu kalelerinde ele geçen arsenik buluntularının Hakkari kaynaklı olduğu görülmektedir.

1998 yılında Hakkari Kalesi eteklerinde bulunan Hakkari stelleri üzerindeki savaşçı kabartmalarında tasvir edilen kılıç, mızrak, balta gibi silahlar bölgedeki maden kullanımının yaygınlığına işaret etmektedir.[8]

B. Hayvancılık

Coğrafi olarak 1700 m. yükseklikte olan Hakkari ve çevresinde düz alanların yeterli olmaması nedeniyle tarımsal faaliyetlerin yerine hayvancılığın tercih edildiği anlaşılmaktadır. Karasal iklim nedeniyle Hakkari'de kışlar 6 aydan fazla sürmekte ve bu durum tarımsal faaliyetleri kısıtlamaktadır. Bu gibi nedenler hayvancılığı en önemli geçim kaynağı olarak öne çıkarmaktadır.

Hakkari Sat Dağları Gevaruk Vadisi ve Van-Hakkari sınırındaki Tirişin Yaylası kaya üstü resimlerinde betimlenmiş olan geyik, bizon, ceylan, yaban koyunu ve dağ keçileri tasvirleri prehistorik dönemlerden beri hayvancılığın bölge için olan önemine işaret etmektedir.[9]

Asurluların bölge üzerine yapmış olduğu seferleri neticesinde yağmalanan pek çok kale ve yerleşmeden çok sayıda altın, gümüş, demir gibi ganimetin yanı sıra büyük miktarlarda hayvan sürülerini de yağmalamış olmaları bölgenin geçim kaynaklarından olan hayvancılığın önemine işaret etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hakkari'de bulunan, Hakkari Kalesi (Çölemerik) ve Bay Kalesi dağlık olan bölgede yerleşim ve savunma açısından dikkati çeken iki önemli M. Ö. I Bin merkezidir.

Nitekim II. Sargon'un M. Ö. 714 yılında gerçekleştirdiği 8. Seferinde adı geçen Uaiais, Ukku, Kirhi gibi kentler çeşitli araştırmacılar tarafından Hakkari'ye lokalize edilmiştir. Bu lokalizasyon yapılırken II. Sargon'un sefer güzergahı ve Zap Vadisi dikkate alınmıştır. Bunun haricinde kesin kanıtlar ileri sürülememektedir.

Asur kaynaklarına göre Hakkari Bölgesi Urartu ve Asur arasında kalan bir bölgedir. Ayrıca Hakkari'nin kutsal Muşaşir kentine yakın olduğu düşünülmektedir. Asur Kralı II. Sargon'un M.Ö. 714 tarihinde yapmış olduğu 8. Seferinde Muşaşir kentinin yanı sıra bölgedeki çok sayıda kale ve kenti ele geçirdiği bilinmektedir. Muşaşir kentinin Hakkari'nin 60-70 km. güneyinde Kuzey Irak topraklarında yer aldığı düşünüldüğünde II. Sargon'un Hakkari'yi de Asur egemenliğine almış olması kaçınılmazdır.

M. Ö. I. Binde Hakkari ve çevresinde madencilik çok önemlidir. Hakkari, Van Gölü'nün güneyindeki zengin maden yataklarına yakın olmasının yanı sıra zengin arsenik yataklarına da sahip olduğu göz önüne alındığında madenciliğin bölge için vazgeçilmez olduğu sonucuna varılmaktadır.

[8] Hakkari'de bulunan 13 adet stel hakkında detaylı değerlendirme ve bilgi için bakınız. Sevin, 2005b.

[9] Hakkari Bölgesi kaya üstü resimleri üzerine değerlendirmeler için bakınız. Belli, 2008a: 1-18.

Madenciliğin yanı sıra bölge için önemli olan diğer ekonomik etkinlik hayvancılıktır. Dağlık arazi şartları tarım alanlarını kısıtlamaktadır. Sert karasal iklim nedeniyle uzun süren kış şartları da tarımı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle hayvancılık bölge için vazgeçilmezdir. M.Ö. I. Binde Hakkari için madencilik ve hayvancılık en önemli ve başta gelen ekonomik uğraştır.

Hakkari'den geçen Urartu "Ordu Yolu" hem askeri yönden hem de Afganistan, İran, Kuzey Irak üzerinden gelen ticaret yolu üzerinde olması nedeniyle önemli bir konuma sahiptir.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde yapılmış olan çeşitli lokalizasyon çalışmalarında net olarak belirlenememiş olsa da Hakkari kent merkezi kale eteklerinde bulunan ve Demir Çağı'na tarihlenen 13 savaşçı steli ile kalenin konumu göz önüne alındığında,Hakkari'nin yerel bir yönetici idaresinde, madencilik ve hayvancılıkla uğraşan önemli bir M.Ö. I Bin yerleşimi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

ALTINLI, I. Enver; (1966), "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Jeolojisi" **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, 66, ss. 35– 74.

AZAMOUSH, M. ve Barbara HELVİNG; (2005),"Recent Archaeological Research in Iran – PrehistorytoIron Age", **Archaologische Mitteilungenaus Iran und Turan**, Band 37, ss. 189-246.

BARNETT, R.D.(1987), "Phrygianand the Peoples of Anatolia in the Iron Age", **CAH**II/2, 1975, ss. 417-442. (Çev. Ömer Çapar, "Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri", **DTCF-D** XXXI 1-2,ss. 42-73.

BELLİ, Oktay(1977), Urartular Çağında Van Bölgesi Yol Şebekesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

BELLİ, Oktay;(1983), "Nairi-Hubuskia Ülkesi Araştırmaları", **Araştırma Sonuçları Toplantısı** I, ss. 31-39.

BELLİ, Oktay; (1985), "Doğu Anadolu Bölgesinde Antik Demir Metalürjisinin Araştırılması",**Araştırma Sonuçları Toplantısı** III, ss. 365-378.

BELLİ, Oktay; (1986), "Untersuchungenzur Eisenmetallurgie in Hubuskia", **Anadolu Araştırmaları** 10, ss. 271-299.

BELLİ, Oktay; (2000), "Doğu Anadolu'da Urartu Yol Şebekesinin Araştırılması", **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)**, (Ed. O. Belli),ss. 409-414.

BELLİ, Oktay; (2001), "The Greatest Metal Working Kingdom of the Ancient World: Urartu", **İstanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000)**, (Ed. O. Belli), ss. 338-245.

BELLİ, Oktay; (2007), "Van Bölgesi'nin En Eski ve Düzenli Kara Yolları", **Tarih Boyunca Van**, Promat Basım Yayın, ss. 342-347.

BELLİ, Oktay; (2008a),"Van Gölü'nün Güneydoğusu ile Hakkari Bölgesi'nde Bulunan Tarih Öncesi Döneme Ait Kayaüstü Resimleri", **III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu**, 06-08 Haziran 2007, (Ed. O. Belli), Ajans-Türk Basım, ss. 1-18, Ankara.

BELLİ, Oktay; (2008b), "Erken Demir Çağı'nda Hakkari Bölgesi", **III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu**, 06-08 Haziran 2007, (Ed. O. Belli), Ajans-Türk Basım, ss. 19-42, Ankara.

BELLİ, Oktay; (2008c), "Hakkari'nin Kabartmalı Dikilitaşları", **III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu**, 06-08 Haziran 2007, (Ed. O. Belli), Ajans-Türk Basım, ss. 43-70, Ankara.

BELLİ, Oktay; (2008d), "Van Gölü'nün Güneyi ile Hakkari Bölgesi'nde Bulunan Anıtsal Mimarlık Anıtları: Dev Evleri", **III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu**, 06-08 Haziran 2007, (Ed. O. Belli), Ajans-Türk Basım, ss. 71-90, Ankara.

BELLİ, Oktay; (2008e), "Van Gölü'nün Güneyi ile Hakkari Bölgesi'nde İşletilen Maden Kaynakları", **III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu**, 06-08 Haziran 2007, (Ed. O. Belli), Ajans-Türk Basım, ss. 91-120, Ankara.

BELLİ, Oktay; (2011), "Bitlis-Dikilitaş Kaya Tüneli'nin Doğu Anadolu Bölgesi Ticareti İçin Önemi", **BETAV Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayın Organı**, Yıl: 24, Sayı: 17, ss. 37-43.

BELLİ, Oktay ve DİNÇOL, A. M. (1982), "Hazine Piri Kapısı ve Aşağı Zivistan Taş Ocakları", **Anadolu Araştırmaları** 8, ss. 167-173.

BURNEY, C. A; (1957), "UrartianFortressesandTowns in the Van Region", **AnatolianStudies** VII, ss. 37-53.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan;(1977), "Sargon'un Sekizinci Seferi ve Bazı Öneriler", **Anadolu Araştırmaları** IV-V, ss. 235-251.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan; (1984), "Tanrı Assur'a Bir Mektup", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi** II, ss. 1-25.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan;(1994),**Urartu Tarihi**, İzmir.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan;(1997),**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**, İzmir.

ERZEN, Afif;(1977), "Çavuştepe Yukarı Kale ve Toprakkale 1976 Dönemi Kazıları", **Anadolu Araştırmaları**, Sayı 4-5,ss. 1-25.

ERZEN, Afif; (1983), "Çavuştepe Kazısı Çalışmaları", **Kazı Sonuçları Toplantısı** IV, ss. 155-163.

ERZEN, Afif;(1992),**Doğu Anadolu ve Urartular**, TTK Basımevi (3.baskı), Ankara.

ERZEN, Afif; Emin BİLGİÇ, Yusuf BOYSALve Baki ÖĞÜN; (1961), "Van-Toprakkale Kazı Heyetinin 1961 Yılı Kısa Çalışma Raporu", **Türk Arkeoloji Dergisi** XI-2, ss. 30-32.

GÜNDÜZ, Serhan; (1996), "M.Ö. I. Binde Doğu Anadolu ve Kuzeybatı İran Tarihi Coğrafyası", **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1995 Yıllığı**, ss. 234-273.

JAKUBİAK, K; (2004), "Some Remarks on Sargon II's Eighth Campaign of 714 BC", **Iranica Antiqua**, vol. XXXIX, ss. 191-202.

JOHNS, C. H. W; (1904),**Babylonian and Assyrian Laws, Contracts and Letters**, New York.

KLEİSS, W. veH. HAUPTMANN; (1976), **Topographische Kartev on Urartu**, Berlin.

LANFRANCHİ, G.B; (1995),"AssyrianGeographyand Neo-AssyrianLetters", Liverani, M. (ed.) **Neo-Assyrian Geography, Quadernidi Geografia Storica 5**, ss. 127-137.

LEHMANN-HAUPT, C. F. (1926); **Armenian EinstundJetzt** II/1, Berlin.

LEVİNE, L.D. (1977), "Sargon'sEighthCampaign" **Mountains and Lowlands: Essays in the Archaeology of Greater Mesopotamia, Bibliotheca Mesopotamica** 7, (Ed). L. D. Levineand T.CuylerYoung, ss. 135-151.

LUCKENBİLL, D. D; (1926), **Ancient Records of Assyria and Babylonia** I, Chicago.

MEDVEDSKAYA, I.N. (1997),"The Localization of Hubushkia", (Ed. S. Parpolaand R. Whiting), **Assyria**1995, ss. 197-206.

MELİKİŞVİLİ, G. A.(1954); **Nairi-Urartu**, Tbilisi.

ÖZFIRAT, Aynur; (2002),"2000 Yılı Hakkari Kazıları", **Kazı Sonuçları Toplantısı**23-2, ss. 297-306.

ÖZFIRAT, Aynur. (2002), "Khabur Ware from Hakkâri", **Ancient Near Eastern Studies**, Volume XXXIX, ss. 141-151.

ÖZFIRAT, Aynur; (2002), "Van-Urmia Painted Pottery from Hakkari", **Archäologische Mitteilungenaus İran und Turan** 34, ss. 209-228.

PINARCIK, Pınar;(2012), "Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler",**Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi**,Cilt XXVII, Sayı 2, ss. 459-482.

PİOTROVSKY, B; (1966), **IlRegnodi Van Urartu**, Roma.

RADNER,K; (2012), "Between a Rockand a Hard Place: Muşaşir, Kumme, UkkuandSubria – TheBufferStatesBetweenAssyriaand Urartu", **BIAINILI-URARTU**. TheProceedings of theSymposiumheld in Munich12-14 October 2007TagungsberichtdesMünchnerSymposiums 12.-14. Oktober 2007, (Ed. S. Kroll, C. Gruber, U. Hellwag, M. Roaf, P. Zimansky),ss. 243-264, Munih.

READE, J.E; (1994), "Campaigning around Musasir", in Cilingiroglu, A & French, D. (eds.), **AnatolianIronAges 3**. TheProceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquiumheld at Van, 6-12 August 1990. British Institute of Archaeology at Ankara Monograph 16, ss. 185-188, Ankara.

SALVİNİ, M;**(**2006), **Urartu Tarihi ve Kültürü**, İstanbul.

SCHULZ, F. E; (1840), "Mémoire sur le Lac de Van et ses environs", **Journal Asiatique**3/9, ss. 257-323.

SEVİN, Veli; (1989),"Doğu Anadolu'da Dünyanın En Eski Karayolu", **Müze-Museum** I, ss. 32-35.

SEVİN, Veli;(2000), "MysteryStelae", **Archaeology**, Vol.53. July/August, ss. 46-51.

SEVİN, Veli;(2001),"HakkariStelleri: Zap Irmağı Kıyısında Bozkır Göçebeleri/The Hakkari Stelae: A NomadicImpact on theRiverZap", **TÜBA-AR**4, ss. 79-88.

SEVİN, Veli;(2004), "Urartu Devleti", **Arkeo-Atlas Dergisi** 3, ss. 104-129.

SEVİN, Veli;(2005a), "Urartu Devleti", **Arkeo-Atlas Dergisi** 4, ss. 64-78.

SEVİN, Veli;(2005b), **Hakkâri Taşları Çıplak Savaşçıların Gizemi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

SEVİN, Veli veAynur ÖZFIRAT; (2001a), "Die Sitelenaus Hakkari: Steppennomaden in Vorderasien", **İstanbuler Mitteilungen** 51, ss. 11-26.

SEVİN, Veli veAynur ÖZFIRAT;(2001b),"Hakkari Stelleri: Doğu Anadolu'da Savaşçı Çobanlar İlk Not", **Belleten** LXV/243, ss. 501-518.

SEVİN, Veli; Aynur ÖZFIRAT ve Ersin Kavaklı; (2001),"1997-1999 Hakkari Kazıları", **Kazı Sonuçları Toplantısı** 22-1, s. 355-368.

TARHAN, M. Taner;(1978), M. Ö. XIII. Yüzyılda Uruatri ve Nairi Konfederasyonları, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul.

TARHAN, M. veVeli SEVİN;(1977), "Van Bölgesinde Urartu Araştırmaları, I, Askeri ve Sivil Mimariye Ait Yeni Gözlemler", **Anadolu Araştırmaları** 4-5, ss. 273-304.

TOP, Mehmet. (2000), "Hakkari ve Çevresindeki Sanat Eserleri Yüzey Araştırması, 1998", **Araştırma Sonuçları Toplantısı** 17-1, ss. 1-14.

UYANIK, Muvaffak; (1968), "Van-Hakkari Sınırında Trişin Yaylasında Bulunan Kaya Resimleri Hakkında Kolloquium", **Belleten**, cilt. XXXII, sayı 125, ss. 97-104.

VAN LOON, M. N;(1966), **Urartian Art**, NHAI Yayını, İstanbul.

ZIMANSKY, P; (1990), "Urartian Geography and Sargon's Eighth Campaign", **Journal of Near Eastern Studies**, Vol. 49, No. 1, ss. 1-21.

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

POLİTİK BELİRSİZLİKLER VE FİNANSAL PERFORMANS: BIST ÖRNEĞİ*

Hasan AYAYDIN[1]

İbrahim KARAASLAN[2]

ÖZET

Bu çalışmanın amacı politik belirsizliğin firmaların finansal performanslarına etkisini incelemektir. Bu amaçla çalışma, 2008-2013 dönemine ilişkin olarak; Borsa İstanbul'da (BIST) sanayi sektöründe faaliyet gösteren 147 firmayı kapsamaktadır. Politik belirsizlik ile finansal performans arasında ilişki panel veri analizi kullanılarak ilgili dönemdeki çeyrek verilerle analiz edilmektedir. Analiz sonucunda politik belirsizlik göstergesi olarak 29 Mart 2009 Genel Mahalli İdareler seçimini temsilen kullanılan değişken ve 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumunu temsilen kullanılan değişken ile finansal performans göstergesi olarak kullanılan değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmezken, 12 Haziran 2011 Milletvekili Genel Seçimini temsilen kullanılan değişken ile finansal performans göstergesi olarak kullanılan değişkenler arasında istatistiksel olarak negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, "seçimler belirsizlik nedeniyle verimsiz sermaye tahsisi kanalıyla şirket performansını düşürebilir" önermesini doğrulamaktadır. Ayrıca bu sonucun politik belirsizliğin reel ekonomik etkileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu yönünde güçlü bir mesaj verdiği söylenebilir. Öte yandan sonuçlar firma yöneticilerinin ve yatırımcıların 29 Mart 2009 Genel mahalli idareler seçimini ve 12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği referandumunu bir belirsizlik olarak algılamadıkları ancak, 12 Haziran 2011 Milletvekili genel seçimini bir belirsizlik unsuru olarak algıladıkları şeklinde yorumlanabilir. Türkiye için politik belirsizliklerin firmaların finansal performansına etkisi üzerine firma bazında inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle çalışmanın literatürdeki bu boşluğu doldurması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Politik Belirsizlik, Seçimler, Finansal Performans, TOBİNQ

POLITICAL UNCERTAINTY AND FINANCIAL PERFORMANCE: AN EXAMPLE ON BIST

ABSTRACT

The purpose of the study is to examine the effects of political uncertainty on financial performance. For this purpose, the study consists of 147 firms operating in the industrial sector in Istanbul Stock Exchange (BIST) for the period of 2008-2013. The relationship between political uncertainty and financial performance has been analyzed for the quarter data period by using panel data analysis. Analysis indicated that there is no statistically significant relationship between the 29th of March 2009 General election of local administrations variable and the 12th of September 2010 constitutional amendment referendum variable as an indicator for the political uncertainty and financial performance indicators, although there is a negative statistically significant relationship between the 12th of June 2011 Parliamentary general election variable as an indicator for the political uncertainty and financial performance indicators. This result confirms the proposition that" election uncertainty may reduce the company's performance due to the inefficient allocation of capital channel". This result also sends a strong message that political uncertainty has a significant impact on real economic outcomes. This founding implying that firm manager and investors not perceive the 29th of March 2009 General election of local administrations and the 12th of September 2010 constitutional amendment referendum as an uncertainty sources, but perceive the 12th of June 2011 Parliamentary general election as an uncertainty sources. The study examining the impact of political uncertainty on firms' financial performance on has not been found. This aspect of the study is expected to fill this gap in the literature.

Keywords: Political Uncertainty, Elections, Financial Performance, TOBİNQ

DOI: 10.17823/gusb.202

* Bu çalışma Pamukkale Üniversitesi tarafından 15-18 Ekim 2014 tarihinde Denizli'de düzenlenen 18. ULUSAL FİNANS SEMPOZYUMU'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

[1] Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İİBF-İşletme Bölümü, hayaydin61@gumushane.edu.tr

[2] Araş. Gör., Anadolu Üniversitesi, İİBF-İşletme Bölümü, ibrahimkaraaslan@anadolu.edu.tr.

GİRİŞ

Birçok çalışma, politik belirsizliğin ulusal seçimler sırasında arttığını göstermektedir. Bu çalışmalardan Mei ve Guo (2004) ve Bialkowski vd. (2008) seçimler sırasında hisse senedi piyasasının daha değişken olduğunu bulmuşlardır. Boutchkova vd. (2012) ise seçim dönemlerinde nakit akışlarının belirsizliğini politik olarak daha hassas olan sektörler açısından daha yüksek tespit etmişlerdir.

Politik faktörlerin reel ekonomi, varlık fiyatları, sermaye piyasası ve finansal risk ile ilişkisi üzerine çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen[3] çok az sayıda çalışma politik belirsizliklerin firmaların finansal performanslarına etkisini firma bazında incelemiştir. Durnev (2012) 79 ülke için 1980-2006 döneminde 466 seçim döneminde, seçimlerin aktif karlılık oranı ve satış büyüme oranı üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında; seçim dönemlerinde firmaların aktif karlılık oranının ve satış büyüme oranının düştüğünü tespit etmişlerdir. Daha önce yapılan çalışmalardan Wurgler (2000), Bushman ve Smith (2001), Durnev vd. (2004), Chen vd. (2007), Biddle vd. (2009), Claessens vd. (2010) yüksek kalitedeki finansal bilginin yatırım verimliliğini artırdığını iddia etmişlerdir. Hisse senedi fiyatlarının seçim dönemlerinde daha hareketli olmasından dolayı yatırım-fiyat duyarlılığı düşük ise varlık dağılımının daha az etkin olması olasıdır. Buna karşılık, seçimlerin tetiklediği politik belirsizlik yatırımların etkinliğini azaltması durumunda, firma performansının da düşmesi muhtemeldir (Durnev, 2012: 10). Bu nedenle bu çalışmada seçimlerin finansal performans üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Politik belirsizlik üzerine yakın zamanda yapılan çalışmalar incelendiğinde; küresel finansal kriz süresince şirket yatırım harcamalarındaki düşüşün yükselen politik belirsizliğe bağlandığı görülmektedir. Bu çalışmalarda farklı politik belirsizlik değişkenleri kullanılmıştır. Örneğin, Julio ve Yook (2012) ve Durnev (2012) politik belirsizlik ölçüsü olarak başkanlık seçimi, milletvekili seçimi, mahalli seçim zamanlarını kullanmıştır. Baker vd. (2013) ve Gulen ve Ion (2013) ise Baker vd. (2013)'in geliştirdiği politik belirsizlik endeksini kullanmıştır. Bu endeks üç temel faktörü içermektedir. İlki, belirsizlik, belirsiz, ekonomik, ekonomi, kongre, yasama, beyaz saray, düzenleme, federal rezerv ya da bütçe açığı olmak üzere 10 başlıktan en az birini içeren medyada geniş yer bulan gazete haberi. İkincisi, vergi düzenlemeleriyle ilgili beklenti ve sonuncusu ise para politikası ve hükümet harcamaları ile ilgili belirsizliktir. Bu içeriklerden tek bir politik belirsizlik endeksi hesaplanmaktadır ve ağırlıkları ise sırasıyla 1/2, 1/6, 1/3 şeklindedir. Bu endeks incelendiğinde sadece politik faktörlerin dikkate alınmadığı, politik faktörlerden ziyade vergi, para politikası ve hükümet harcamaları gibi ekonomik faktörlerin ön planda olduğu görülmektedir. Bu araştırmada ise Julio ve

[3]Alesina ve Rodrik (1994), Bloomberg ve Hess (2001) ve Knack ve Keefer (1995) politik reel ekonomiyi nasıl etkilediği yönünde bulgular sunmuşlardır. Politik belirsizliklerin, politik krizlerin yada seçimlerin sermaye piyasasındaki etkisi ile ilgili olarak, bazı araştırmacılar politik faktörlerin sermaye piyasasındaki varlıkların fiyatlarını önemli ölçüde etkilediğini tespit etmişlerdir (Ör: Pastor ve Veronesi, 2012, 2013; Frijns vd., 2012; Goodel ve Vahamaa, 2013; Bialkowski vd., 2008; Boutchkova vd., 2012).

Yook (2012) ve Durnev (2012)' i takiben politik belirsizlik ölçüsü olarak 29 Mart 2009 Genel mahalli idareler seçimini, 12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği referandumunu ve 12 Haziran 2011 Milletvekili genel seçim zamanlarını temsilen kukla değişken kullanılmıştır.

Literatür taramasında Türkiye için politik belirsizliklerin firmaların finansal performansına etkisini firma bazında inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ulusal seçimler çerçevesinde politik belirsizliklerin firmaların finansal performanslarını nasıl etkilediği yönünde literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. 2008-2013 dönemine ilişkin; Borsa İstanbul'da (BIST) sanayi sektöründe faaliyet gösteren 147 firmayı kapsamaktadır. Değişkenler arasındaki ilişki, serilerin hem zaman boyutunu hem de kesit boyutunu birlikte dikkate alan panel veri analizi kullanılarak ilgili dönemdeki çeyrekli verilerle analiz edilmektedir.

I. METODOLOJİ VE VERİ

A. Metodoloji

Araştırmada, politik belirsizlik ile finansal performans değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı, bu ilişkinin yönünün ve derecesinin ne şekilde olduğunu ortaya koyabilmek için panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır. Yatay kesit ve zaman serisi verilerini bir araya getirerek bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri analiz için kullanılan temel panel veri regresyon modelinin basit biçimdeki gösterimi şu şekildedir (Greene, 2002: 285):

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_1 X_{1it} + \varepsilon_{it} \qquad i=1,2,..,N \quad t=1,2,....,T \qquad (1)$$

(1) nolu denklemde i alt simgesi, hane halkı, firma, ülke gibi yatay kesit boyutunu ifade ederken, t alt simgesi, zaman serisi boyutunu ifade etmektedir. Denklemde y_{it} modele ait bağımlı değişkenleri, X_{1it} bağımsız değişkenleri, α_i sabit kesişim katsayısını ve ε_{it} hata terimini göstermektedir (Baltagi, 2005: 11-12).

Panel veri analiz yöntemlerinde karar verilmesi gereken önemli konulardan biri sabit etkiler modellerinin mi yoksa tesadüfi etkiler modellerinin mi kullanılacağıdır (Baltagi, 2005: 19-20). Bu durumda sabit etkili model parametre tahmincileri ile tesadüfi etkili modelin parametre tahmincileri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla tesadüfi etkiler modelinin mi yoksa sabit etkiler modelinin mi kullanılacağı Hausman testi ile ortaya koyulabilir. Hausman testi; birim etki dolayısıyla hata terimi ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon olup olmadığını yani tesadüfi etkili modelin uygun olup olmadığını ölçmektedir. Hausman Testi (1978) ile sabit etkiler modeli parametre tahmincileri ile rassal etkiler modelinin parametre tahmincileri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı incelenmektedir. Hausman test istatistiğinin hipotezleri şöyledir:

H_0: $E(\varepsilon_{it} \mid X_{it}) = 0$ kesit verisi ve zaman serisi etkileri rastsaldır

H_1: $E(\varepsilon_{it} \mid X_{it}) = 0$ kesit verisi ve zaman serisi etkileri sabittir

Bu testte sıfır hipotezinin kabul edilmesi rastsal etkiler modelinin sabit etkiler modeline tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir. Hausman testinde, tesadüfi etkiler modelinden elde edilen katsayılar ile sabit etkiler modelinden elde edilen katsayıların aynı olduğunu gösteren boş hipotezin reddedilmesi sabit etkiler modelinin reddedilememesi ise tesadüfi etkiler modelinin daha etkin sonuçlar verdiğini göstermektedir.

B. Model

Çalışmada Durnev (2012)'nin çalışmalarında kullandığı model temel alınarak oluşturulan statik panel veri modeli aşağıdaki gibidir:

$$PERFORMANS_{it}=\alpha_t+\beta 1 POLİTİKBELİRSİZLİK_{it}+\beta 2 FİRMA_{it}+\beta 3 GDP_{it}+u_{it}+\varepsilon_i$$

$$i = 1, \ldots, N; \qquad t = 1, \ldots, T \qquad (2)$$

Modellerde, i ve t sırasıyla firma ve zaman periyodunu ve ε_i hata terimini temsil etmektedir. Modellerde $PERFORMANS_{it}$ değişkeni bağımlı değişkendir ve bağımlı değişken olarak her bir firmanın finansal performansını temsil eden aktif karlılık oranı, satış karlılık oranı, satış büyüme oranı ve TobinQ oranı kullanılmaktadır. $POLİTİKBELİRSİZLİK_{it}$ sırasıyla *SEÇİM2009, SEÇİM2010 ve SEÇİM2011* değişkenlerini temsil etmektedir. $FİRMA_{it}$ değişkeni, firmaya özgü değişkenler olarak modellere eklenen firma büyüklüğü, kaldıraç oranı, satış büyüme oranı, aktif devir hızı oranı ve likidite oranını; GDP_{it} ise modellerde makroekonomik değişken olarak kullanılan ekonomik büyüme değişkenini temsil etmektedir.

C. Veri

Bu çalışmada, politik belirsizliğin Borsa İstanbul'a (BIST) kayıtlı sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmaların finansal performansları üzerindeki etkisi olarak incelenmektedir. Söz konusu etkilerin tahmininde, Türkiye için 2008:1-2013:1 dönemine ait çeyrekli kullanılmıştır. Araştırmada, bağımlı değişken olarak her bir firmanın finansal performansını temsil eden aktif karlılık oranı, satış karlılık oranı, satış büyüme oranı ve TobinQ kullanılmaktadır. Çalışmada politik belirsizliği temsilen kullanılan seçim verileri Yüksek Seçim Kurulu'ndan, firmaya özgü değişkenlere ilişkin veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan, Gayri safi yurtiçi hasıla büyüme oranı verisi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'ndan sağlanmıştır. Çalışmada seçim dönemi olarak ilgili seçim zamandan bir çeyrek dönem önceki ve bir çeyrek dönem sonraki zaman aralığı kullanılmıştır[4].

Politik belirsizlik değişkenleri; birçok çalışma, politik belirsizliğin ulusal seçimler sırasında arttığını tespit etmiştir (Mei ve Guo, 2004; Bialkowski vd., 2008; Boutchkova vd., 2012).

[4] Seçim dönemi olarak ilgili seçim zamandan iki çeyrek dönem önceki ve iki çeyrek dönem sonraki zaman aralığı kullanılmamasının nedeni; çalışmada üç seçim değişkeninin kullanılmasından dolayı çalışmanın kapsadığı dönemin tamamına yakınının seçim dönemi olarak belirlenmesine yol açacağından seçimlerin performans üzerindeki etkisi tam olarak ortaya konmamış olabilir.

Yakın zamanda yapılan çalışmalar (Baker vd., 2013; Gulen ve Ion, 2013; Julio ve Yook, 2012 ve Durnev, 2012) küresel finansal kriz süresince şirket yatırım harcamalarındaki düşüşü yükselen politik belirsizliğe bağlamaktadırlar. Bu çalışmada Julio ve Yook (2012) ve Durnev (2012)' i takiben 29 Mart 2009 Genel mahalli idareler seçimini, 12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği referandumunu ve 12 Haziran 2011 Milletvekili genel seçimini temsilen kukla değişkenler kullanılmıştır. Seçim öncesi 1 çeyrek dönem ve seçim sonrası bir çeyrek dönem seçim dönemi olarak alınmıştır. Seçim dönemi için 1, diğer dönemler için 0 verilmiştir. Dolayısıyla çalışmada seçim türü de incelenmiştir. Çalışmada politik belirsizlik ölçüsü olarak seçimler gibi 12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği referandumunun kullanılmasının nedeni, söz konusu referandumun köklü değişiklikler içermesi[5] ve referandumun genel seçim havasında geçmiş olmasıdır. Araştırmada kullanılan değişkenler Tablo 1'de sunulmuştur**.**

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişkenler		**Tanımlama**
Finansal Performans Değişkenleri	ROA	Net Kar / Toplam Aktifler
	ROS	Net Kar / Net Satışlar
	ΔS	$Satışlar_t – Satışlar_{t-1}$ / $Satışlar_{t-1}$
	TOBİNQ	[Toplam Borçlar + (Hisse senedi sayısı * hisse senedi fiyatı) / Toplam Aktifler]
Bağımsız Değişkenler		**Tanımlama**
Politik Belirsizlik Değişkenleri	SEÇİM2009	29 Mart 2009 Genel mahalli idareler seçimini temsilen kullanılan kukla değişken. Seçim dönemi için 1, diğer dönemler için 0 kodlanmıştır.
	SEÇİM2010	12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği referandumunu temsilen kullanılan kukla değişken. Seçim dönemi için 1, diğer dönemler için 0 kodlanmıştır.
	SEÇİM2011	12 Haziran 2011 Milletvekili genel seçimini temsilen kullanılan kukla değişken. Seçim dönemi için 1, diğer dönemler için 0 kodlanmıştır.
Firmaya Özgü Değişkenler	BÜYÜKLÜK	Firma büyüklüğünü temsilen toplam aktiflerin doğal logaritması
	KALDIRAÇ	Toplam Borçlar / Toplam Aktifler
	LİKİDİTE	[(Dönen varlıklar – Kısa vadeli borçlar / Toplam Aktifler]
	ETKİNLİK	Net Satışlar / Toplam Aktifler
Makro Ekonomik Değişkenler	GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyüme oranı

Araştırmada Borsa İstanbul'da imalat sanayinde işlem gören 147 sanayi firması analiz edilmiştir. Araştırma kapsamındaki firmaların %15, 6'sı Gıda, İçki ve Tütün, %13,1'i Dokuma, Giyim

[5] 12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği referandumunda; Anayasa Mahkemesi üye yapısının değiştirilmesi, Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun meslekten çıkarma cezalarına yargı denetimi getiriliyor olması, Kurulun üye yapısının değiştirilmesinin önerilmesi, Yüksek Askeri Şura'daki ihraç kararlarına yargı denetimi getiriliyor olması, memurlara verilen uyarma ve kınama cezalarına karşı yargıya gidilebilecek olması, askeri yargının görev alanı daraltılıyor olması, 12 Eylül Darbesinin sorumlularının yargılanmasını engelleyen "geçici 15. madde" kaldırılıyor olması, Kamu Denetçiliği Kurumu (ombudsmanlık) kuruluyor olması, çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gazilere pozitif ayrımcılık getiriliyor olması, memurlara toplu sözleşme hakkı veriliyor olması, Toplu sözleşme sırasında uyuşmazlık çıkması durumunda Uzlaştırma Kurulu'na başvurulacak olması ve diğer değişiklikler olmak üzere toplamda Anayasanın 23 maddesinde değişiklik önerilmektedir. Bu değişiklik önerilerinin âdete mini bir reform niteliğinde olduğu söylenebilir. Bu değişiklikler toplumun önemli bir kısmını doğrudan etkilemektedir. Bu köklü değişiklikler oylaması siyasi kutuplaşmanın beraberinde getirdiği bir atmosferde geçmiştir. Bu durum referandumun genel seçim havasında geçmesine yol açmıştır ve bir politik belirsizlik kaynağı olarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Şöyle ki, referandum sonucunda birbirine yakın oranlarda evet ve hayır oyu çıkmıştır. Referandum sonucunda %57.88 evet ve %42.12 hayır oyu çıkarak anayasa değişiklikleri kabul edilmiştir.

Eşyası ve Deri, %3,4'ü Orman Ürünleri ve Mobilya, %7,5'i Kağıt ve Kağıt Ürünleri, Basım ve Yayın, %15,6'sı Kimya Sanayii, %17,7'si Taş ve Toprağa Dayalı, %8,8'i Metal Ana Sanayi, %18,3'ü Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapım sanayi kolunda faaliyet göstermektedir.

II. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın ampirik bulguları, değişkenlere ilişkin genel istatistikler, değişkenler arasındaki ilişki, birim kök test sonuçları ve panel regresyon analizi sonuçları olmak üzere 4 kısımda ele alınabilir.

A. Değişkenlere İlişkin Genel İstatistikler

Modelin panel veri tahmin sonuçlarına geçmeden önce, panel veri analizinde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin temel bazı tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
ROA	3087	0,0816	0,2164	-0,1248	1,8634
ROS	3087	0,1165	0,3124	-107,18	9,600
ΔS	3087	1,8546	35,127	-39,691	12,253
TOBİNQ	3087	5,2042	35,412	0,10	645,12
BÜYÜKLÜK	3087	8,3283	0,757	5,59	10,25
KALDIRAÇ	3087	0,6127	1,202	0,01	30,25
LİKİDİTE	3087	1,7823	16,179	-73,84	59,64
ETKİNLİK	3087	0,5991	0,743	-0,010	26,90
GDP	3087	0,0124	0,0907	-0,140	0,170

Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde analiz kapsamındaki firmaların varlıklarından elde edilen karlılıklarının (ROA) yaklaşık %8,2 ve satışları üzerinden elde edilen karlılıklarının (ROS) %11,6 olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra firmaların toplam varlıklarının %61'inin borçla finanse edildiği görülmektedir. Analiz döneminde firma likidite göstergesi olarak kullanılan dönen varlıkların kısa vadeli borçlara oranı'nın (LİKİDİTE) ise ortalama 1,78 olduğu söylenebilir.

B. Değişkenler Arasındaki Korelâsyon

Modeldeki bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon matrisi Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Korelasyon matrisi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
SEÇİM2009 (1)	1,00										
SEÇİM2010 (2)	-0,105	1,00									
SEÇİM2011 (3)	0,113	-0,123	1,00								
ROA (4)	-0,024	-0,024	-0,045	1,00							
ROS (5)	-0,002	-0,032	-0,015	0,6184	1,00						
ΔS (6)	-0,016	-0,012	-0,113	0,113	0,002	1,00					
TOBİNQ (7)	-0,019	0,007	-0,006	-0,005	-0,006	0,006	1,00				
BÜYÜKLÜK(8)	-0,021	-0,006	-0,007	0,149	0,100	0,004	-0,328	1,00			
KALDIRAÇ(9)	-0,016	-0,021	-0,021	-0,492	-0,361	0,074	0,028	-0,169	1,00		
LİKİDİTE (10)	-0,014	-0,011	-0,011	0,181	0,340	0,002	-0,008	0,008	-0,377	1,00	
ETKİNLİK(11)	-0,123	0,091	0,013	0,161	0,033	0,494	0,318	-0,077	0,280	0,023	1,00
GDP (12)	-0,081	0,134	0,259	0,012	0,002	0,201	0,003	-0,07	-0,08	0,004	0,04

Analiz sonuçları incelendiğinde politik belirsizlik göstergesi olarak kullanılan SEÇİM2009, SEÇİM2010 ve SEÇİM2011 değişkenleri ile finansal performans göstergesi olarak kullanılan ROA, ROS, ΔS TOBİNQ değişkenleri arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

C. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Sahte regresyon sorunu ile karşılaşmamak için her bir değişkenin durağan düzeyleri ile regresyon analizine katılması gerekir. Bu amaçla IPS ve LLC panel birim kök testleri yapılarak serilerin durağanlıkları araştırılmıştır.

Çalışmada ortak birim kök testlerinden Levin, Lin ve Chu (2002) testi ile ortak birim kök süreçleri araştırılırken, bunun yanı sıra Im, Peseran ve Shin (2003) birim kök testi ile analiz edilmiştir. Birim kök testleri için hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

H_0: Seride bir birim kök vardır.

H_1: Seride bir birim kök yoktur.

Im, Peseran, Shin (2003) ile ortak birim kök testleri olarak bilinen Levin, Lin, Chu (2002) birim kök testlerine ait sonuçlara Tablo 4'de yer verilmiştir.

Tablo 4: IPS ve LLC Panel Birim Kök Testi Sonuçları*

Değişkenler	**LLC t istatistiği**	**IPS W istatistiği**
ROA	-49,798	-27,310
ROS	-20,782	-19,134
ΔS	-2,801	-5,140
TOBİNQ	-33,001	-65,610
BÜYÜKLÜK	-38,546	-40,670
KALDIRAÇ	-9,159	-15,339
LİKİDİTE	-9,497	-35,319
ETKİNLİK	-84,802	-56,359
GDP	-1,234	-1,1004
* Bütün seriler %1 anlamlılık seviyesinde durağandır Değişkenler için gecikme uzunluğu, Levin, Lin ve Chu testinde Bayesci Bilgi Kriteri (BIC)'n göre, Im, Peseran ve Shin testinde ise Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'ne göre otomatik olarak belirlenmiştir.		

Birim kök testlerinin sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; analize dâhil olan tüm değişkenlerin her iki modelde birim kök testlerinin bütününde seride genel bir birim kök vardır şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmekte, serilerin düzeyde durağan, yani I(0) oldukları anlaşılmaktadır. Analiz sonuçlarına göre; serilerin farklı birim kök testleri için durağan olduğu ve bu seriler ile oluşturulacak herhangi bir modelde sahte regresyon sorununa rastlanmayacağı görülmüştür. Dolayısıyla serilerin durağan düzeyleri bundan sonraki aşamada politik belirsizlikler ile finansal performans arasındaki ilişkinin analiz edilmesinde daha rahat kullanılabilecektir.

D. Panel Veri Analizi Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde panel veri sonuçları sunulmuştur. Analizde rastsal etkiler mi yoksa sabit etkiler yaklaşımının mı kullanılacağı ile ilgili karar Hausman (1979, 1981) testi sonuçlarına göre verilmiştir. Sabit ve tesadüfi etkiler modelleri arasındaki en önemli farklardan birisi birim etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonu olup olmadığıdır. Eğer aralarında korelasyon yoksa tesadüfi etkiler modeli geçerlidir. Hausman testi tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğu biçimindeki temel hipotezi, k serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uyan istatistik yardımıyla test etmektedir.

Hausman testinde hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmaktadır:

H_0: $E(\varepsilon_{it} \mid X_{it}) = 0$ kesit verisi ve zaman serisi etkileri rastsaldır

H_1: $E(\varepsilon_{it} \mid X_{it}) = 0$ kesit verisi ve zaman serisi etkileri sabittir

Sabit etki model parametre tahmincileri ile tesadüfi etkili modelin parametre tahmincileri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının incelenmesi için oluşturulan Hausman

test sonuçları ilgili tablolarda verilmiştir. Hausman test istatistiklerinin sonucunda elde edilen %5'in altındaki bir olasılık değeri tesadüfi etkiler modelinin uygun olmayacağı, sabit etkiler modelinin tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir. Hausman test istatistiği sonucu tüm modellerde sabit etkiler modeli (fixed effect model) tercih edilmiştir. Ayrıca tüm modellerde otokorelasyon sorunu ile karşılaşıldığından, AR(1) süreci işletilerek modeller otokorelasyondan arındırılmıştır.

Firma performansları üzerinde politik belirsizliklerin etkisini incelemek üzere panel veri analizinden yararlanılmıştır. Tablo 5'de kurulan modellere (Model 1, 2, 3 ve 4) ilişkin regresyon analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5: Alternatif Bağımlı Değişkenli Panel Veri Model Sonuçları

Bağımlı/Bağımsız değişkenler	**Model 1 ROA**	**Model 2 ROS**	**Model 3 Δ S**	**Model 4 TOBİNQ**
SEÇİM2009	0,0039	0,1217	5,1320	-1,9870
	(0,0107)	(0,1664)	(1,8811)	(0,7850)
SEÇİM2010	-0,0196	-0,5130	-8,0642	1,0479
	(0,0109)	(0,1643)	(1,9005)	(0,7808)
SEÇİM2011	-0,0303*	-0,2847*	-2,2272*	-1,9526**
	(0,0111)	(0,1693)	(1,9404)	(0,8019)
BÜYÜKLÜK	0,0158***	1,5950***	0,3142	-0,2964**
	(0,0047)	(0,5024)	(0,8047)	(0,9732)
KALDIRAÇ	-0,1106***	-0,5120***	-3,0718***	1,0071**
	(0,0031)	(0,0636)	(0,5395)	(0,2960)
LİKİDİTE	-0,0009***	-0,0132***	-0,1010***	0,0012
	(0,0002)	(0,0034)	(0,0369)	(0,0162)
ETKİNLİK	0,1012***	0,5497***	5,9978***	0,0553**
	(0,0045)	(0,0852)	(0,7934)	(0,3851)
GDP	0,0143	0,4066	3,8416	1,2381
	(0,0359)	(0,5438)	(6,2701)	(2,5807)
SABİT	-0,1129***	-13,342***	-8,8071	7,008
	(0,0397)	(0,4216)	(6,7949)	(6,7602)
R^2	0,30	0,13	0,30	0,11
F Testi	148,81	154,40	120,14	4,23
F Testi olasılık	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Hausman Testi	5211,87	688,04	227,81	19,89
Hausman olasılık	0,0000	0,0000	0,0000	0,0046
Gözlem sayısı	3087	3087	3087	3087
Grup sayısı	147	147	147	147

*, **, *** sırasıyla %10, :%5, %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki değerler standart hataları göstermektedir.

Modellerde politik belirsizlik göstergesi olarak 29 Mart 2009 Genel mahalli idareler seçimini temsilen kullanılan değişken ve 12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği referandumunu temsilen kullanılan değişken ile finansal performans göstergesi olarak kullanılan *ROA, ROS, ΔS, TOBİNQ* değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmezken, 12 Haziran 2011 Milletvekili genel seçimini temsilen kullanılan değişken ile finansal performans göstergesi olarak kullanılan *ROA, ROS, ΔS, TOBİNQ* arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu bulgu Durnev (2012)'nin iddia ettiği gibi; fiyatlar yatırım projelerinin gelecekteki karlılığını yansıtıyorsa, yatırım-fiyat duyarlılığı sermaye tahsisi kalitesinin bir ölçüsü olarak yorumlanabilir. Çünkü sermaye verimli bir şekilde tahsis edilirse, sermaye karlı olmayan sektörlerden çekilir ve karlı sektörlere yatırılır. Bu yüzden "politik belirsizlik yatırımların etkinliğini azaltır ve bu durum firma performansının düşmesine yol açabilir" yönündeki önermeyi doğrular niteliktedir. Bu sonuç, seçimlerin belirsizlik nedeniyle verimsiz sermaye tahsisi kanalıyla şirket performansını düşürebilir önermesini doğrulamakta ve bu sonucun politik belirsizliğin reel ekonomik sonuçlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu yönünde güçlü bir mesaj verdiği söylenebilir.

Sonuçlar incelendiğinde finansal performans değişkenleri (*ROA, ROS, ΔS, TOBİNQ*) ile kontrol değişkeni olarak kullanılan *BÜYÜKLÜK, ETKİNLİK* arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre büyük firmaların ölçek ekonomisinden yararlanarak birim maliyetlerini azaltarak finansal performanslarını artırdıkları söylenebilir. Bu sonuçlardan ayrıca aktiflerini verimli kullanan firmaların finansal performanslarını artırdıklarını söylemek de mümkündür.

Buna karşın finansal performans değişkenleri (*ROA, ROS, ΔS, TOBİNQ*) ile *KALDIRAÇ, LİKİDİTE* değişkenleri arasında ters yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur. Bu sonuç firmaların kullandıkları borç kaynağı verimli kullanamadıkları, kaldıracın pozitif etkisinden yararlanamadıklarını gösterir niteliktedir. Diğer bir ifadeyle ancak firmaların borç kaynak yerine daha fazla öz kaynağa ağırlık vererek borçlanma düzeylerini azaltarak, finansal performanslarını artırabilecekleri şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlardan ayrıca likiditesi yüksek olan firmaların finansal performanslarının beklendiği gibi düşük olduğunu söylemek mümkündür. Bu sonuç risk ile getiri arasında doğru yönlü bir ilişkiyi öngören finansal varlık fiyatlandırma modelini de destekler niteliktedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada, politik belirsizlik ile finansal performans değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı, bu ilişkinin yönünün ve derecesinin ne şekilde olduğunu ortaya koyabilmek için panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Türkiye için politik belirsizliklerin firmaların finansal performansına etkisi üzerine firma bazında inceleyen bir

çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ulusal seçimler çerçevesinde politik belirsizliklerin firmaların finansal performanslarını nasıl etkilediği yönünde literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Analiz sonuçlarından politik belirsizlik göstergesi olarak 29 Mart 2009 Genel Mahalli İdareler seçimini temsilen kullanılan değişken ve 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumunu temsilen kullanılan değişken ile finansal performans göstergesi olarak kullanılan ROA, ROS, ΔS, TOBİNQ arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmezken, 12 Haziran 2011 Milletvekili Genel Seçimini temsilen kullanılan değişken ile finansal performans göstergesi olarak kullanılan ROA, ROS, ΔS, TOBİNQ arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu bulgu Durnev (2012)'nin iddia ettiği gibi; fiyatlar yatırım projelerinin gelecekteki karlılığını yansıtıyorsa, yatırım-fiyat duyarlılığı sermaye tahsisi kalitesinin bir ölçüsü olarak yorumlanabilir. Bu sonuç, seçimlerin belirsizlik nedeniyle verimsiz sermaye tahsisi kanalıyla şirket performansını düşürebilir önermesini doğrulamakta ve bu sonucun politik belirsizliğin reel ekonomik sonuçları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu yönünde güçlü bir mesaj verdiği söylenebilir. Bu sonuçlar firma yöneticilerinin ve yatırımcıların 29 Mart 2009 Genel mahalli idareler seçimini ve 12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği referandumunu bir belirsizlik olarak algılamadıkları ancak, 12 Haziran 2011 Milletvekili genel seçimini bir belirsizlik ölçüsü olarak algıladıkları şeklinde yorumlanabilir. 12 Haziran 2011 Milletvekili genel seçiminden Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 1. Parti olarak çıkacağı beklenmiş olsa da, bu noktada genel seçimlerin diğerlerinden farklılığı hükümet değişikliği olasılığını, bir başka ifade ile ekonomi ve maliye politikaları değişikliği olasılığını içinde barındırmasıdır. Dolayısıyla belki de girişimciler bu nedenle referandum ve yerel seçimleri ekonomi politikası değişikliğine yol açmayacağı gerekçesiyle risk olarak algılamıyor olabilirler.

Sonuçlar incelendiğinde; analiz kapsamındaki büyük firmaların ölçek ekonomisinden yararlanarak birim maliyetlerini azaltarak finansal performanslarını artırdıkları iddia edilebilir. Bu sonuçlardan ayrıca aktiflerini verimli kullanan firmaların finansal performanslarını artırdıklarını söylenebilir. Buna karşın analiz sonuçlarından çalışma kapsamında yer alan firmaların kullandıkları borç kaynağı verimli kullanamadıkları, kaldıracın pozitif etkisinden yararlanamadıkları görülmektedir. Bu sonuçlardan ayrıca likiditesi yüksek olan firmaların finansal performanslarının beklendiği gibi düşük olduğunu da söylemek mümkündür. Bu sonuç risk ile getiri arasında doğru yönlü bir ilişkiyi öngören Finansal varlık fiyatlandırma modelini destekler niteliktedir. Bu noktada ekonomi politikası önerisi olarak girişimcilere forward, futures yada opsiyon işlemlerinden oluşan türev finansal ürenler ile seçim belirsizliğinden kaynaklanabilecek kur ve faiz riski gibi riskleri minimize edecek enstrümanlar tavsiye edilebilir. Böylece riski minimize etmiş olan firma kaynaklarını daha rasyonel, verimli ve etkin kullanabilir. Daha sonraki çalışmalarda Türkiye'ye özgü bir politik belirsizlik endeksi oluşturularak, politik belirsizliğin finansal performans üzerindeki etkisi incelenebilir.

KAYNAKÇA

ALESINA, Alberto ve Dany Rodrik; (1994), "Distributive Politics and Economic Growth", ***Quarterly Journal of Economics***, 109 (2), pp.465–90.

BAKER, Scott R; Nicholas Bloom ve Steven J. Davis; (2013), ***Measuring Economic Policy Uncertainty***. Chicago Booth Paper No. 13-02. http://www.policyuncertainty.com/media/BakerBloomDavis.pdf, (06.09.2014).

BALTAGI, Badi H; (2005), ***Econometric Analysis of Panel Data***, Third Edition, England: .John Wiley & Sons LTD.

BIALKOWSKI, Jedrzej; Katrin Gottschalk ve Thomasz P. Wisniewski; (2008), "Stock Market Volatility Around National Elections", ***Journal of Banking and Finance,*** 32, pp.1941–1953.

BIDDLE, Gary; Gilles Hilary ve Rodrigo Verdi; (2009), "How Does Financial Reporting Quality Relate To Investment Efficiency?" ***Journal of Accounting and Finance***, 48(2-3), pp.112-131.

BLOOMBERG, S. Brock ve Gregory Hess; (2001), "Is The Political Business Cycle For Real?", ***Journal of Public Economics***, 87, pp.1091-1121.

BOUTCHKOVA, Maria; Hitesh Doshi; Art Durnev ve Alexsander Molchanov; (2012), "Precarious Politics and Return Volatility", ***Review of Financial Studies,*** 25, pp.1111–1154.

BUSHMAN, Robert M. ve Abbıe J. Smıth; (2001), "Financial Accounting Information and Corporate Governance", ***Journal of Accounting and Economics***, 31, pp.237-333.

CHEN, Qi; Itay Goldstein ve Wei Jiang; (2007), "Price Informativeness and Investment Sensitivity to Stock Price", ***Review of Financial Studies***, 20, pp.619-650.

CLAESSENS, Stıjn; Kenıchı Ueda ve Yıshay Yafeh; (2010), ***Financial Frictions, Investment, and Institutions***, Working Paper, International Monetary Fund, https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10231.pdf, (13.04.2015).

DURNEV, Art (2012), ***The Real Effects of Political Uncertainty***, Unpublished Working Paper. University of Iowa, http://siteresources.worldbank.org/INTFR/Resources/ArtDurnev_Feb28_12.pdf, (13.04.2015).

DURNEV, Art; Randall Morck ve Bernard Yeung; (2004), "Value Enhancing Capital Budgeting and Firms Specific Stock Return Variation", ***Journal of Finance***, 59 (1), pp.65-105.

FRIJINS, Bart, Alizera Rad ve Ivan Indriawan; (2012), "Political Crises and the Stock Market Integration of Emerging Markets", ***Journal of Banking & Finance***, 36(3), pp.644–653.

GOODELL, John W. ve Sami Vahamaa; (2013), "US Presidential Elections and Implied Volatility: The Role of Political Uncertainty", ***Journal of Banking & Finance,*** 37(3), pp.1108–1117.

GULEN, Huseyin ve Mihai Ion; (2013), ***Policy Uncertainty and Corporate Investment***, Purdue University Mimeo, http://web.stanford.edu/group/SITE/SITE_2013/2013_segment_2/2013_segment_2_papers/gulen.pdf, (13.04.2015).

HAUSMAN, Jerry A. ve William E. Taylor; (1981), "Panel Data and Unobservable Individual Effects", ***Econometrica,*** 49(6), pp.1377–1398.

HAUSMAN, Jerry A.; (1978), "Specification Tests in Econometrics", ***Econometrica***, 46(6), pp. 1251-1271.

IM K.S, M.H. Pesaran ve Y. Shin; (2003), "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", ***Journal of Econometrics***, 115 (revise version of 1997's work), pp.53-74.

JULIO, Brandon ve Youngsuk Yook; (2012). "Corporate Financial Policy under Political Uncertainty: International Evidence from National Elections", ***Journal of Finance***, 67(1), pp.45–84.

KNACK, Stephen ve Philip Keefer; (1995), "Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures", ***Economics and Politics***, 7, pp.207-227.

LEVIN, A.; C. Lin, ve S. J. Chu; (2002), "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", ***Journal of Econometrics***, 108, pp.1–24.

MEI, Jianping ve Limin Guo; (2004), "Political Uncertainty, Financial Crisis, and Market Volatility", ***European Financial Management***, 10, pp.639–57.

PASTOR, Lubos ve Pietro Veronesi; (2012). "Uncertainty about Government Policy and Stock Prices", ***Journal of Finance***, 67, pp.1219–1264.

PASTOR, Lubos ve Pietro Veronesi; (2013), "Political Uncertainty and Risk Premia", ***Journal of Financial Economics***, 110, pp.520-545.

WURGLER, Jeffrey; (2000), "Financial Markets and the Allocation of Capital", ***Journal of Financial Economics***, 58, pp.187-214.

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

FİNANSAL İSTİKRAR İLE CDS PRİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BULANIK REGRESYON ANALİZİ İLE TESPİTİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İbrahim BOZKURT[1]

ÖZ

Yatırım yapılmadan önce yatırım yapılacak ülkenin ülke riskinin seyri analiz edilmelidir. Bir ülkeye ait ülke riskinin nasıl bir seyir içinde olduğunu görmenin en pratik yolu, CDS (Credit Default Swap) primlerine bakmaktır. Bu çalışmanın amacı, finansal istikrar göstergelerinin CDS primleri üzerindeki etkisi analiz etmek ve finansal istikrar ile CDS primleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Çalışmada finansal istikrar göstergeleri (Tablo 2) ile CDS primleri veri olarak kullanılmış ve veriler bulanık regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda; finansal istikrar ile CDS primleri arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal İstikrar, CDS, Ülke Riski, Bulanık Regresyon Analizi.

DETERMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL STABILITY AND CDS PREMIUMS BY USING FUZZY REGRESSION ANALYSIS: EVIDENCE FROM TURKEY

ABSTRACT

Before making an investment, it should be analyzed the course of the sovereign risk of the country where investors would invest. The most practical way to view the course of the sovereign risk of a country is to check the CDS premiums. The aim of this study is to analyze the effect of the financial stability indicators on CDS premiums and is to determine of the relationship between financial stability and CDS premiums. In this study, indicators of the financial stability and CDS premiums were used as data and these data were analyzed by using fuzzy regression method. As a result of this analysis; it was found that there is a negative relationship between financial stability and CDS premiums.

Keywords: Financial Stability**,** Credit Default Swap, Sovereign Risk, Fuzzy Regression Analysis.

DOI: 10.17823/gusb.188

[1] Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü, ibozkurt@karatekin.edu.tr

GİRİŞ

Bir ülkenin ekonomik, finansal ve siyasi tüm risk unsurlarını bünyesinde barındıran ülke riski (Beers ve Cavanaugh, 2008: 5), o ülkenin dış borçlarını ödeyememe ya da ödemek istememe olasılığıdır. Yatırımcıların ülke riski algısı, uzun yıllar boyunca, genellikle salt kredi derecelendirme kuruluşları tarafından verilen "ülke kredi notlarına" (sovereign ratings) göre şekillenmiştir. Fakat 2000'li yıllara girerken kredi derecelendirme kuruluşları, verdikleri notların ülke risklerini yansıtmadaki yetersizliği nedeniyle eleştirilmiştir (Mora, 2006). Yüksek kredi notuna sahip birçok ekonomik birimin yaşanan krizlerde iflasa sürüklenmesi, kredi derecelendirme kuruluşları tarafından verilen notlara alternatif bir gösterge arayışı içine girilmesine neden olmuş ve sonrasında CDS primlerinin kredi derecelendirme kuruluşları tarafından verilen notların yerini alabileceği ortaya konulmuştur (Flannery vd., 2010: 2085).

CDS; koruma satıcısının (protection seller), koruma alıcısının (protection buyer) ödeyeceği belli bir bedel (CDS primi) karşılığında referans varlıktan kaynaklanan kredi riskini kısmen ya da tamamen üstlendiği ve ödeme koşulunun gerçekleşmesi durumunda koruma alıcısına koruma tutarını ödemeyi taahhüt ettiği sözleşmelerdir. Bu yönüyle CDS, belirli bir ödeme (CDS primi) karşılığında, kredi riskinin, koruma alıcısından koruma satıcısına transfer edilmesini sağlamaktadır[2] (Fontana ve Scheicher, 2010: 5).

Piyasada alınıp satılabilen türev ürünlerden biri olan CDS'lere ilişkin arz ve talep, yatırımcıların risk algısına göre belirlenmekte ve arz-talep eğrilerinin kesiştiği yerde, CDS primi oluşmaktadır. Ülke risk priminin göstergesi olan CDS primi yatırımcıların o ülke ile ilgili nasıl bir risk algılaması içinde olduklarını ortaya koyan en önemli göstergedir.

Ülke riskindeki artış, yerli-yabancı tüm yatırımcıların ülkede yapacağı yatırımları ve finansal varlık fiyatlarını genellikle olumsuz yönde etkilediğinden (Huang, 1985; Erb vd., 1998; Cosset ve Suret, 1995; Ferson ve Harvey, 1997; Lobo, 1999; Harvey vd., 2002; Mateus, 2004;Yapraklı ve Güngör, 2007); yatırım yaparken öncelikle o ülkenin ülke riskinin nasıl bir seyir içinde olduğu analiz edilmelidir. Bir ülkeye ait ülke riskinin nasıl bir seyir içinde olduğunu görmenin en pratik yolu, CDS (Credit Default Swap) primlerine bakmaktır. Çünkü ülkenin riski artmaya (azalmaya) başladığında bu durumun ilk yansımaları kendini CDS piyasasında göstermekte ve CDS primleri (CDS Spread) yükselmektedir (düşmektedir). CDS primleri; piyasaların, ilgili ülkenin borçlarını ödeyebilme kabiliyetine olan inancını temsil etmekte ve yatırımcılar için vazgeçilmez bir gösterge niteliği taşımaktadır. Bu öneminden dolayı literatürde CDS'ler ile ilgili yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları (Duffie, 1999; Hull ve White, 2000), CDS'lerin değer

[2] Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çıkarmış olduğu devlet tahvili/hazine bonosunu ya da eurbond'unu satın alan yerli ya da yabancı yatırımcılar aynı zamanda Türkiye'nin ülke riskini de almış olurlar. İşte bu noktada CDS, Türkiye'nin ülke riskini, ödenecek prim karşılığında başka bir yatırımcıya ya da kuruma transfer etmektedir.

tespitine yönelik modeller ortaya koymayı amaç edinmişken bazısı (Di Cesare ve Guazzarotti, 2010; Sand, 2012; Longstaff vd., 2011) da CDS primlerine etki eden faktörleri tespit etmeyi amaç edinmiştir. CDS primleri üzerinde etkili olan faktörleri inceleyen çalışmalarda; genellikle, makroekonomik ve finansal göstergelerin, kredi derecelendirme kuruluşlarınca verilen kredi notlarının ve risk algısının göstergesi olan VIX ve RTI endekslerinin değerleri gibi unsurların CDS primleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir (Tablo 1).

Bu çalışma, finansal istikrar göstergelerinin CDS primleri üzerindeki etkisini Türkiye özelinde tespit etmeyi; böylelikle finansal istikrar ile CDS primleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaç edinmiştir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sırasıyla konu ile ilişkili literatür çalışmalarına, çalışmanın veri ve metodolojisine ilişkin bilgilere, çalışma bulgularına ve son olarak çalışmada ulaşılan sonuçlara yer verilmektedir.

I. LİTARATÜRDE YER BULAN ÇALIŞMALAR

(i)CDS primlerinin, kredi derecelendirme kuruluşları tarafından verilen notların yerini alabilmesi (ii)CDS piyasasında yaşanan hızlı gelişimeler, (iii)ülke riskinin yatırımları ve finansal varlık fiyatlarını etkileyebilmesi ve (iv)yatırımcıların yatırım yaparken öncelikle ülke riskini analiz etmelerinin gerekliliği, CDS primlerine etki eden faktörlerin incelenmesine yönelik çalışmaların yapılmasına ortam hazırlamıştır. Literatürde yer alan ve çalışma kapsamı içerisinde CDS primlerine etki eden faktörlere ilişkin bulgulara yer veren araştırmalardan bazısı, aşağıda yer alan Tablo 1'de özetlenmektedir

Tablo 1: Literatür Taraması

Çalışma Sahibi ya da Sahipleri	Araştırmanın Örnek Kütlesi	Yöntem	Sonuç
Skinner ve Towned, 2002	29 ülkenin Eylül 1997-Şubat 1999 dönelerine ait CDS primleri.	Regresyon Analizi	Ülkelere ait CDS primleri ile (i)risksiz faiz oranı, (ii)referans varlığın getirisi, (iii)Faiz oranı volatilitesi, (iv)CDS vadesi ve (v)referans varlığı ihraç edenin yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda, koruma satıcısının yapacağı ödeme miktarı arasındaki ilişkinin analiz edildiği çalışmada; risksiz faiz oranının, referans varlığın getirisinin ve CDS vadesinin CDS primi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu ortaya konulmuştur.
Cossin ve Jung (2005)	Arjantin, Brezilya, Çin, Meksika, Filipinler, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye'ye ait CDS primlerinin Haziran 1997 - Şubat 2000 dönemlerindeki değerleri.	Regresyon Analizi	Ülkelere ait kredi notları ile CDS primleri arasındaki ilişkinin, önemli finansal krizlerin öncesinde ve sonrasında analiz edildiği çalışmada; reyting algılarının finansal kriz sonrasında aşırı değiştiğini, bunun da kriz öncesindeki değişkenlerle sonrasındaki değişkenlerin farklılaşmasından kaynaklandığı ortaya konulmuştur.

Remolona vd., 2008	24 ülkenin Ocak 2002-Mayıs 2006 dönemine ait aylık CDS primleri.	Regresyon Analizi	Ülke risk primi ile ülke riski üzerinde etkisi olduğu kabul edilen faktörlerin ülke riski ve ülke risk primi ile ilişkisinin analiz edildiği çalışmanın sonucunda; ülkelere özgü enflasyon oranlarının, belirsizliğin göstergesi olarak kabul gören VIX endeksinin ve JP Morgan tarafından oluşturulan risk tolerans endeksinin (Risk Tolerance Index – RTI) ülke riski ve risk primi üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.
Norden ve Weber 2009	58 firmanın Temmuz 1998-Aralık 2002 dönemine ait CDS primleri	VAR Analizi	CDS primleri, şirket tahvil primleri ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmanın sonucunda; hisse senedi getirilerinin CDS primlerinin granger nedeni olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmada, pozitif hisse getirilerinin beraberinde negatif CDS primleri getirdiği de tespit edilmiştir.
Di Cesare ve Guazzarotti 2010	Finans sektöründe yer almayan ve borsada işlem gören 167 ABD firmasının tahvilleri üzerine yazılı 5 yıl vadeli CDS primlerinin Ocak 2002- Mart 2009 dönemine ilişkin gün sonu ortalama fiyatları	Regresyon Analizi	Ocak 2002 – Mart 2009 periyodunda ABD firmalarının tahvilleri üzerine yazılı olan CDS primlerindeki değişikliklerin belirleyicilerinin analiz edildiği çalışmada; Merton (1974) modeli kullanılarak bulunan teorik CDS primleri, firmaların kaldıraç düzeyleri, volatilite değerleri, risksiz faiz oranı, firmaların hisse değerleri, verim eğrisinin eğimi ve belirsizliğin göstergesi olarak VIX endeksi gibi değişkenler, veri olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; krizin başlangıç dönemi olarak belirlenen Temmuz 2007 döneminin öncesinde ve sonrasında ilgili değişkenlerin CDS primlerindeki değişimlerin %50'sinden fazlasını açıklayabildiği ortaya konulmuştur.
Plank (2010)	Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya, Rusya ve Türkiye'ye ait 5 yıl vadeli CDS primlerinin Ocak 2001-Aralık 2009 dönemlerindeki değerleri	Yazarca Oluşturulan Revize Model	Ülkelerin dış borçlarını ödeyebilme yeteneklerini belirlemeye çalışan bir modelin oluşturulduğu çalışmada; oluşturulan model ile belirlenen dış borç ödeme gücü ile CDS primleri arasında yüksek bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir.
Brandorf ve Holmberg (2010)	Portekiz, İtalya, İrlanda, Yunanistan ve İspanya'ya ait CDS primlerinin Mart 2004-Eylül 2009 dönemlerindeki değerleri	Regresyon Analizi	Birtakım makroekonomik değişkenler (GSYH büyüme hızı, brüt borç stoku, enflasyon oranı ve işsizlik oranı) ile ülkelerin CDS primleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmanın sonucunda; elde edilen bulguların ülkeden ülkeye değişim göstermesine rağmen, genellikle (i)kamu borcunun artması ile CDS primlerinin arttığı, (ii)CDS primleri üzerinde en az etkisi olan değişkenin enflasyon oranı olduğu ve (iii) CDS primleri üzerinde etkili olan değişkenin işsizlik oranı olduğu ortaya konulmuştur.
Fontana ve Scheicher (2010)	Euro bölgesindeki 10 ülkenin Ocak 2006-Eylül 2008 dönemine ait haftalık CDS primleri	Regresyon Analizi	Ülke CDS primlerinin, risksiz faiz oranı, risk algısı, komu borçları ve iTraxx endeksinin değeri gibi değişkenlerle arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada; azalan global risk algısının CDS primlerinde artışa neden olduğu ortaya konulmuştur.
Longstaff vd., (2011)	26 ülkenin Ekim 2006-Ocak 2010 dönemine ait aylık CDS primleri.	Korelasyon ve Regeresyon Analizi	Bu çalışmada, Ülkelerin CDS primlerindeki değişimin, 4 gruba ((i)ülkelere ait ekonomik değişkenler grubu, (ii)global finansal piyasa değişkenleri grubu (iii)global risk primi değişkenleri grubu ve (iv)global piyasa likiditesi değişkeni grubu) ayrılmış açıklayıcı değişkenler ile ilişkisi analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda; ülke kredi riskinin önemli bir kısmının global risk faktörleri ile ilişkili olduğu ve Ülke CDS primlerindeki değişimin, ilgili ülkelerin yerel ekonomik değişkenlerinden ziyade ABD hisse ve tahvil piyasası ile belirsizliğin göstergesi olarak kabul gören VIX endeksi ile ilişkili olduğu ortaya konulmuştur.

Sand (2012)	16 Euro Bölgesi ülkesinin 5 yıl vadeli CDS primlerinin Aralık 2007 - Mart 2011 dönemlerindeki değerleri.	Regresyon Analizi ve Olay Çalışması Yöntemi	Ülke CDS primlerinin belirleyicilerinin analiz edildiği çalışmada; şu 7 değişkenin CDS primleri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. (i)cari denge/GSYH oranı, (ii)risksiz faiz oranı, (iii)borç/GSYH oranı, (iv) reel döviz kuru, (v)hane halkı borcu/GSYH oranı, (vi) kişi başı risk iştahı ve (vii) enflasyon oranı. Bu değişkenlerden enflasyon oranı, borç/GSYH oranı ve hane halkı borcu/GSYH oranı ile ülkelerin CDS primleri arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmişken diğer değişkenler ile CDS primleri arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada makroekonomik göstergelere ilişkin duyuruların CDS primleri üzerinde anormal getiriler sağlayamadığı da ortaya konulmuştur.

En genel haliyle finansal istikrar; finansal sistemin (finansal kuruluşlar, piyasalar, ödemeler, netleştirme ve takas) düzgün bir şekilde işlemesi olarak tanımlanır (Gençay, 2007: 26). Bir ekonomide finansal istikrarın sağlanamamasının o ekonomi için en şiddetli sonucu, finansal krizlerdir (Chant vd., 2003: 8). Davis'e (2003: 2) göre; finansal kriz riskini artıran finansal istikrarsızlık; finansal sistemin çöküşüne, ödemeler hizmetinin sağlanmasında ve kredilerin verimli yatırım fırsatlarına tahsis edilmesinde yetersizliğe yol açmaktadır. Chant vd.'ne (2003: 8) göre de finansal istikrarsızlık, hâlihazırdaki istihdamı ve üretimi direkt olarak etkiler ve finansal istikrarsızlığın sonuçları, uzun vadeli ekonomik büyümeye yönelik endişeler için önemli bir nedendir.

Bir ülkenin kredibilitesi arttıkça o ülkenin temerrüde düşme olasılığı yani ülke riski azalır ve CDS primlerinde düşüşler meydana gelir. Finansal istikrara kavuşan ülkelerde, kredibilite artar ve dolayısıyla da temerrüt olasılığı ile ülke riski azalır. Buna göre; finansal istikrar ile ülke riskinin göstergesi olan CDS primleri arasında negatif bir ilişki söz konusu olmalıdır.

Literatürde (Tablo 1), makroekonomik ve finansal göstergelerin ya da haberlerin, ülkelerin CDS primleri üzerindeki etkisi yeterince irdelenmişken, direkt olarak finansal istikrarın CDS primleri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara ulaşılamaması; finansal istikrarın göstergeleri ile CDS primleri arasındaki ilişkiyi, Türkiye özelinde tespit etmeyi amaç edinen bu çalışmanın yapılmasında en önemli isteklendirici unsur olmuştur. Belirlenen amaca sahip çalışmanın, literatürde var olan boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

II. VERİ VE METODOLOJİ

A. Veri

Finansal istikrar; Gençay'ın (2007: 51) çalışmasında da yer verdiği üzere, bankacılık sektörünü, reel sektörü, hane halkını ve makroekonomik gelişimi temsil edecek olan göstergeler aracılığı ile ölçülür. Bu çalışmada bankacılık sektörünü, hane halkını ve makroekonomik gelişimi temsil edecek olan göstergeler Gençay'ın (2007: 51) çalışmasında; reel sektörü temsil edecek göstergeler ise TC Merkez Bankasının Finansal İstikrar Raporu'nda (2001: 93) yer verilen göstergeler arasından seçilmiştir. Finansal istikrarın belirleyici unsurlarını (bankacılık sektörünü, reel sektörü, hane halkını ve makroekonomik gelişimi) temsil eden göstergeler; bu göstergelerin temsil ettiği

unsurların neler olduğunu, göstergelerin finansal istikrarın seyri ile olan ilişkisini ve göstergelerin CDS primleri üzerindeki beklenen etkilerini de açıklayacak şekilde Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Finansal İstikrar Göstergeleri

(1) Göstergeler (Rasyolar)	(2) Temsil Ettiği Unsurlar	(3) Göstergelerin Finansal İstikrarın Seyri İle İlişkisi*	(4) Göstergelerin CDS Primleri Üzerindeki Beklenen Etkisi**	(5) Verilerin Elde Edildiği Kaynaklar
Krediler / Mevduatlar	Bankacılık Sektörü	pozitif	negatif	BDDK
Brüt Takipteki Alacaklar / Brüt Krediler	Bankacılık Sektörü	negatif	pozitif	BDDK
Net Takipteki Alacaklar / Özkaynaklar	Bankacılık Sektörü	negatif	pozitif	BDDK
Sabit Varlıklar / Toplam Aktifler	Bankacılık Sektörü	negatif	pozitif	BDDK
Likit Aktif / Toplam Aktif	Bankacılık Sektörü	pozitif	negatif	BDDK
YP Aktif/YP Pasif	Bankacılık Sektörü	pozitif	negatif	BDDK
Net Kar / Özkaynaklar (ROE)	Bankacılık Sektörü	pozitif	negatif	BDDK
Net Kar / Toplam Aktif (ROA)	Bankacılık Sektörü	pozitif	negatif	BDDK
Serbest Sermaye / Toplam Aktif	Bankacılık Sektörü	pozitif	negatif	BDDK
Özkaynaklar / Toplam Aktif	Bankacılık Sektörü	pozitif	negatif	BDDK
Finans Dışı Kesimin Borcu / GSYİH	Reel Sektör	negatif	Pozitif	Hazine Müst.
Mevduat Faiz Oranları	Hane Halkı	negatif	pozitif	TCMB
Enflasyon Oranı	Makroekonomik	negatif	pozitif	TUİK
GSYİH'daki Büyüme (Sabit Fiyatlarla)	Makroekonomik	pozitif	negatif	TUİK
Devlet İç Borçlanma Faiz Oranı	Makroekonomik	negatif	pozitif	Hazine Müst.

* Finansal istikrarın seyri ile çalışmaya konu olan göstergeler arasındaki ilişkinin pozitif olması, finansal istikrarın var olduğu (olmadığı) bir ortamda ilgili gösterge değerinin artacağını (azalacağını) ifade etmektedir. Finansal istikrarın seyri ile çalışmaya konu olan göstergeler arasındaki ilişkinin negatif olması ise finansal istikrarın var olduğu (olmadığı) bir ortamda ilgili gösterge değerinin azalacağını (artacağını) ifade etmektedir

** Çalışmaya konu olan göstergelerin CDS primleri üzerindeki etkisinin pozitif olması, ilgili gösterge değerinin artması (azalması) ile CDS primlerinin dolayısıyla da ülke riskinin artıracağını (azalacağını) ifade etmektedir. Göstergelerin CDS primleri üzerindeki etkisinin negatif olması ise ilgili gösterge değerinin artması (azalması) ile CDS primlerinin dolayısıyla da ülke riskinin azalacağını (artacağını) ifade etmektedir.

Sonuç olarak finansal istikrar ile CDS primleri arasında negatif bir ilişki mevcut olmalıdır.

Kaynak: Tablonun 1., 2. ve 3. Sütunları, Gençay'ın (2007) çalışmasından derlenmiştir.

Finansal istikrar göstergelerinin CDS primleri üzerindeki etkisini, Türkiye özelinde tespit etmeyi amaç edinen bu çalışmada; Tablo 2'de yer alan değişkenlerin (bağımsız değişken olarak) Aralık 2002 ile Haziran 2014 dönemleri asındaki çeyrek dönemlik değerleri ile aynı dönem aralığındaki Türkiye'nin 5 yıl vadeli CDS primlerinin günlük kapanış fiyatları kullanılarak hesaplanan üç aylık ortalama CDS değerleri (bağımlı değişken olarak), veri olarak kullanılmıştır. Değişkenlerin logaritmik değişimleri hesaplanmış ve bağımsız değişkenlerin logaritmik değişimleri ile bağımlı değişken olan CDS primlerinin logaritmik değişimlerinin bir dönem sonraki değerleri analize tabi tutulmuştur. Ayrıca kriz yılı olan 2008 yılı da analizlerde kukla değişken olarak yerini almıştır.

Değişkenlerin logaritmik değişim verilerine ilişkin temel analizleri ve bağımsız değişkenlerin birbirleri ile olan korelasyon ilişkileri EK-1 ve EK-2'de gösterilmiştir.

B. Metodoloji

Toplamda 705 bağımsız değişken verisinin kullanıldığı çalışmada; finansal istikrar göstergelerinin CDS primleri üzerindeki etkisi, bulanık regresyon analizi ile incelenmiştir.

Regresyon analizi, bağımlı veya açıklanan değişken Y ile bağımsız veya açıklayıcı değişkenler (X'ler) arasındaki ilişkiyi tanımlama ve ilişkinin derecesini hesaplama ile ilgilenir (Tarı, 2002: 15). Y, bağımlı değişkeni; X, açıklayıcı ya da bağımsız değişkeni; β, regresyon katsayısını; u, hata terimini ve β_1 de sabit terimi ifade etmek üzere; k-1 tanesi bağımsız olmak üzere k tane değişkenli regresyon modeli genel olarak Denklem 1 ile ifade edilebilir.

$$Y_{i1} = \beta_1 + \beta_2 X_{i2} + \beta_3 X_{i3} + \ldots\ldots + \beta_k X_{ik} + u_i \qquad (1)$$

Denklem 1 ile oluşturulan model sonuçlarına ilişkin sağlıklı yorumlar yapılabilmesi, regresyon analizinin dayanağını oluşturan varsayımların doğrulanmasına bağlıdır. Bu varsayımlardan bazısı (Gujarati, 2006); (i) çoklu doğrusal bağlantının, (ii) otokorelasyonun ve (iii) değişen varyansın olmaması ile (iv) artıkların normal dağıldığı ve (v) artıkların ortalamasının sıfır olduğu varsayımlarıdır. İlgili varsayımların geçerliliğini yitirdiği ve gözlem sayısının yetersiz olduğu durumlarda klasik regresyon analizinin sonuçları sorun teşkil etmektedir (Shapiro, 2005: 3). İlgili varsayımların geçerli olmadığı ve gözlem sayısının yetersiz olduğu durumlarda; bulanık regresyon analizi yöntemi, en uygun analiz yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır (Armutlu ve Yazıcı, 2012).

Çalışmada kullanılan açıklayıcı değişkenlerin bir çoğu farklı yöntemlerle banka mali tablolarına ilişkin rasyoları belirlemektedir; dolayısıyla aralarında büyük ölçüde bir korelasyon olması muhtemeldir. EK-2'de yer verildiği üzere bağımsız değişkenler arasında önemli derecede korelasyon ilişkisi olduğu görülmektedir. Bağımsız değişkenler arasındaki yüksek korelasyon çoklu doğrusallık (multicollinearity) problemini doğurabilmekte ve regresyon modelinden çıkan değişkenlerin standart hatalarının yanlı olmasına sebep verebilmektedir. Çoklu doğrusal bağlantı gibi varsayımların geçerliliği olmadığı durumlarda kullanılabilmesinden dolayı, bu çalışmada bulanık regresyon analizi tercih edilmiştir.

Veri yapısına ilişkin varsayımları göz ardı eden bulanık regresyon yönteminin genel yapısı, Denklem 2'deki gibi ifade edilir (Tanaka vd., 1982: 904; Ghoshray, 1997: 307).

$$\tilde{Y} = f(x, \tilde{A}) = \tilde{A}_0 + \tilde{A}_1 x_1 + \ldots + \tilde{A}_n x_n \qquad (2)$$

Burada x, kesin (reel) değerli açıklayıcı değişkenleri; n, gözlem sayısını; $\tilde{Y}$, bulanık sayı değerli bağımlı (açıklanan) değişkenleri ve $\tilde{A}$ da bulanık sayı değerli regresyon katsayılarını ifade etmektedir.

Klasik bir kümede bir elemanın o kümeye ait olup olmadığı kesin sınırlamalarla ortaya konur. Örneğin $A = \{x|1 \leq x \leq 3, x\ bir\ tam\ sayı\}$ kümesi ele alındığında 1,2 ve 3, A kümesinin elemanı iken; söz gelimi 5, A kümesinin elemanı değildir. Klasik bir kümede, bir elemanın o kümeye ilişkin aitlik derecesi de ya 1 ya da 0'dır. Klasik bir kümede, bir elemanın aitlik derecesi 1 ise, sözü edilen elemanın ilgili kümeye ait olduğu; 0 ise sözü edilen elemanın ilgili kümeye ait olmadığı ortaya konulur. Aitlik derecelerine ilişkin kesin limitleri olmayan, aitlik derecesi [0,1] kapalı aralığında herhangi bir sayı olabilen, elemanlara sahip olan ve bu özelliğiyle klasik kümelerden ayrışan kümelere, bulanık küme denilir. $\mu_{\tilde{A}}(x)$, bulanık bir kümeye ait x elemanının aitlik derecesini göstermek üzere, herhangi bir $\tilde{A}$ bulanık kümesi, Denklem 3'deki gibi ifade edilebilir (Bansal, 2011: 39).

$$\tilde{A} = \{(x, \mu_{\tilde{A}}(x))|x \in X\} \qquad (3)$$

Bulanık sayı ise aitlik derecesi [0,1] kapalı aralığında herhangi bir değer alabilen sayıdır. Bir aralık olarak tanımlanan bulanık sayılar, belirtilen aralıkta sonsuz sayıda değer alabilmektedir. Bu tür sayıların en az bir noktada aitlik değeri 1'e eşittir. Yapılan açıklamalar doğrultusunda, her bulanık sayının bir bulanık kümeyi ifade ettiği söylenebilir. Sözgelimi $\mu_{\tilde{A}}(x)$: R→[0,1] olmak üzere bulanık sayılar, $\tilde{A} = \{m, n, u\}$ şeklinde ifade edilir (Göksu, 2008: 13). $\tilde{A} = \{2,3,4\}$ şeklinde tanımlanan bir bulanık kümenin aitlik derecesi de Denklem 4'teki gibi ifade edildiğinde, bu bulanık sayılara ilişkin aitlik derecesi grafiği, şekil 1'deki gibi olacaktır.

$$\mu_{\tilde{A}}(x) = \begin{cases} 0, & x < m \\ \dfrac{x-m}{n-m}, & m \leq x \leq n \\ \dfrac{u-x}{u-n}, & n \leq x \leq u \\ 0, & x > u \end{cases} \qquad (4)$$

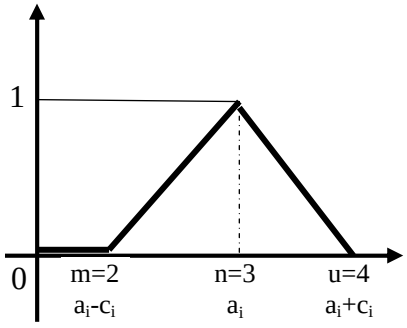

Şekil 1: Bulanık Sayılarda (Kümelerde) Aitlik Derecesinin Gösterimi

Şekil 1'de yer alan gösterimden de anlaşılacağı üzere, tek bir sayı yerine belli bir merkezi değere (a) ve belli bir yayılıma sahip (c) bir küme gibi ele alınan bulanık sayı, alt (a_i - c_i) ve üst (a_i + c_i) sınıra sahip olup bu aralıkta sonsuz değer alabilmektedir. Buna göre Denklem 2 ile gösterilen bulanık regresyon modelinde yer alan bulanık regresyon katsayıları $(\tilde{A})$, $\tilde{A} = (a_i, c_i)$ şeklinde ifade

edildiğinde oluşacak yeni regresyon modeli Denklem 5'teki gibi olacaktır (Wang ve Tsaur, 2000: 638).

$$\tilde{Y} = (a_0, c_0) + (a_1, c_1)x_1 + \ldots\ldots + (a_n, c_n)x_n \qquad (5)$$

Denklem 5 ile gösterilen parametrelerin belirlenmesiyle regresyona ait bulanık katsayıların alt ve üst sınırları hesaplanabilecektir.

Denklem 2 ve 5'de x bağımsız değişkenlerinin reel değerli bir sayı, $\tilde{Y}$ bağımlı değişkeninin ise bulanık değerli bir sayı olması gerekiyormuş gibi görünse de; klasik regresyon analizinin uygulanamadığı durumlarında uygulanabilecek en uygun yöntem olan bulanık regresyon yöntemi, hem bulanık hem de reel sayılarla modelleme yapabilmektedir (Choi ve Buckley, 2008: 258). Bulanık regresyon yönteminin veri türlerine göre ürettiği parametreler Tablo 3'te gösterilmektedir (Başaran, 2007: 22).

Tablo 3: Bulanık Regresyonda Yönteminde Değişken ve Parametrelerin Alabileceği Durumlar

Bağımlı Değişken $(\tilde{Y})$	Bağımsız Değişken (x)	Parametreler $(\tilde{A})$
Reel	Reel	Bulanık
Bulanık	Reel	Bulanık
Bulanık	Bulanık	Bulanık
Sözel	Sözel	Bulanık

Bu çalışmada değişkenlerin reel değerli ancak değişkenler arasındaki ilişkinin, diğer bir değişle regresyon katsayılarının, bulanık olduğu durum incelenmektedir.

Bulanık regresyona ilişkin model katsayılarının çözümlenmesinde, genellikle, (i)bulanık en küçük kareler yöntemi, (ii)regresyon parametrelerinin bulandırılması yöntemi ve (iii)doğrusal programlama yöntemleri olarak bilinen üç temel yöntem kullanılmaktadır. Sözü edilen yöntemlerden, bulanık en küçük kareler yöntemi oldukça karmaşık ve zaman alıcı bir yöntem olduğundan (Yücel, 2005: 64) bu çalışmada kullanılmamıştır. En kolay yöntem olarak kabul gören, regresyon parametrelerinin bulandırılması yöntemi de teorik olarak bağımlı değişken üzerinde etkisi olduğu bilinen ancak klasik regresyon analizleri sonucunda modelden çıkarılması gereken değişkenleri dikkate almadığından (Yücel, 2005: 64) dolayı, çalışmada kullanılmamıştır. Sonuç olarak bulanık regresyona ilişkin model katsayıları, doğrusal programlama yöntemi ile tahmin edilmiştir. Doğrusal programlama yöntemi, Tanaka modeli olarak bilinen ve bir çok çalışmada kullanılan Tanaka vd.'nin (1982) çalışmasında önerdiği şekliyle uygulanmıştır.

III. BULGULAR

Tanaka'nın (1982) doğrusal bulanık regresyon analizi modelinin kullanıldığı bu çalışmada, regresyon parametreleri aşağıdaki aşamalar dahilinde belirlenmiştir:

1. Aşama: Bulanık Regresyon Modelinin Oluşturulması*:*

Çalışmada kullanılacak model Denklem 6'da; Denklem 6'da yer alan değişkenlerin temsil ettiği göstergeler tablo 4'te ve bulanık parametreler de Tablo 5'te gösterilmiştir.

$$\tilde{Y}_{t+1} = \tilde{A}_0 + \tilde{A}_1 KM_t + \tilde{A}_2 BTA_t + \tilde{A}_3 NTK_t + \tilde{A}_4 SV_t + \tilde{A}_5 LA_t + \tilde{A}_6 YA_t + \tilde{A}_7 ROE_t + \tilde{A}_8 ROA_t + \tilde{A}_9 SS_t + \tilde{A}_{10} O_t + \tilde{A}_{11} B_t + \tilde{A}_{12} M_t + \tilde{A}_{13} E_t + \tilde{A}_{14} GSYIH_t + \tilde{A}_{15} DIB_t + \tilde{A}_{16} K_t \quad (6)$$

Tablo 4: Denkelm 6'da Yer Alan Bağımsız Değişkenlerin Temsil Ettiği Göstergeler

Bağımsız Değişkenler	(1) Göstergeler (Rasyolar)	(2) Temsil Ettiği Unsurlar
X_1 = KM	Krediler / Mevduatlar	Bankacılık Sektörü
X_2 = BTA	Brüt Takipteki Alacaklar / Brüt Krediler	Bankacılık Sektörü
X_3 = NTK	Net Takipteki Alacaklar / Özkaynaklar	Bankacılık Sektörü
X_4 = SV	Sabit Varlıklar / Toplam Aktifler	Bankacılık Sektörü
X_5 = LA	Likit Aktif / Toplam Aktif	Bankacılık Sektörü
X_6 = YA	YP Aktif/YP Pasif	Bankacılık Sektörü
X_7 = ROE	Net Kar / Özkaynaklar (ROE)	Bankacılık Sektörü
X_8 = ROA	Net Kar / Toplam Aktif (ROA)	Bankacılık Sektörü
X_9 = SS	Serbest Sermaye / Toplam Aktif	Bankacılık Sektörü
X_{10} = Ö	Özkaynaklar / Toplam Aktif	Bankacılık Sektörü
X_{11} = B	Finans Dışı Kesimin Borcu / GSYİH	Reel Sektör
X_{12} = M	Mevduat Faiz Oranları	Hane Halkı
X_{13} = E	Enflasyon Oranı	Makroekonomik
X_{14} = GSYIH	GSYİH'daki Büyüme (Sabit Fiyatlarla)	Makroekonomik
X_{15} = DIB	Devlet İç Borçlanma Faiz Oranı	Makroekonomik
X_{16} = K	2008 Yılı Kukla Değişkeni	2008 Yılı Ekonomik Krizi
Y	CDS Primleri	-

Tablo 5: Bulanık Parametreler

Regresyon Katsayıları	Bulanık Parametreler	Bulanık Regresyon Katsayısın Alt Sınırı (A^L)	Bulanık Regresyon Katsayısın Üst Sınırı ($A^Ü$)
$\tilde{A}_0$	(a_0 , c_0)	$(a_0 - c_0)$	$(a_0 + c_0)$
$\tilde{A}_1$	(a_1 , c_1)	$(a_1 - c_1)$	$(a_1 + c_1)$
$\tilde{A}_2$	(a_2 , c_2)	$(a_2 - c_2)$	$(a_2 + c_2)$
$\tilde{A}_3$	(a_3 , c_3)	$(a_3 - c_3)$	$(a_3 + c_3)$
$\tilde{A}_4$	(a_4 , c_4)	$(a_4 - c_4)$	$(a_4 + c_4)$
$\tilde{A}_5$	(a_5 , c_5)	$(a_5 - c_5)$	$(a_5 + c_5)$
$\tilde{A}_6$	(a_6 , c_6)	$(a_6 - c_6)$	$(a_6 + c_6)$

$\tilde{A}_7$	(a_7 , c_7)	$(a_7 - c_7)$	$(a_7 + c_7)$
$\tilde{A}_8$	(a_8 , c_8)	$(a_8 - c_8)$	$(a_8 + c_8)$
$\tilde{A}_9$	(a_9 , c_9)	$(a_9 - c_9)$	$(a_9 + c_9)$
$\tilde{A}_{10}$	(a_{10} , c_{10})	$(a_{10} - c_{10})$	$(a_{10} + c_{10})$
$\tilde{A}_{11}$	(a_{11} , c_{11})	$(a_{11} - c_{11})$	$(a_{11} + c_{11})$
$\tilde{A}_{12}$	(a_{12} , c_{12})	$(a_{12} - c_{12})$	$(a_{12} + c_{12})$
$\tilde{A}_{13}$	(a_{13} , c_{13})	$(a_{13} - c_{13})$	$(a_{13} + c_{13})$
$\tilde{A}_{14}$	(a_{14} , c_{14})	$(a_{14} - c_{14})$	$(a_{14} + c_{14})$
$\tilde{A}_{15}$	(a_{15} , c_{15})	$(a_{15} - c_{15})$	$(a_{15} + c_{15})$
$\tilde{A}_{16}$	(a_{16} , c_{16})	$(a_{16} - c_{16})$	$(a_{16} + c_{16})$

2. Aşama: *Kısıtların Oluşturulması:*

Uygulamanın bu aşamasında beli bir bulanıklık kriteri "h" için her bir döneme ait iki kısıt oluşturulmalıdır. Sözü edilen kısıtlar, Denklem 7, 8 ve 9'da gösterilmiştir.

c $\geq$ 0 olmak üzere;

$$Minimize = c_0 + c_1 \sum X_1 \ldots\ldots + c_n \sum X_n \qquad (7)$$

$$\sum_{j=0}^{l} a_i X_{ij} + (1-h) \sum_{j=0}^{l} c_i |X_{ij}| \geq \tilde{Y}_i + (1-h)_e \qquad (8)$$

$$\sum_{j=0}^{l} a_i X_{ij} - (1-h) \sum_{j=0}^{l} c_i |X_{ij}| \leq \tilde{Y}_i - (1-h)_e \qquad (9)$$

Denklem 8 ve 9'da yer alan "e" bulanık dağılım ölçüsü olup sıfıra eşittir. Yine Denklem 8 ve 9'da yer alan "h" ise bulanıklık kriteri olup 0 ile 1 arasında bir değer almakta ve genellikle çalışmalarda 0,5 olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada da h, 0,5 olarak kabul edilmiştir.

İkinci aşama doğrultusunda; beli bir bulanıklık kriterinde "h" her bir döneme ait iki adet kısıt oluşturulması gerektiği için, çalışmada toplam (46 dönem * 2 kısıt) 92 adet kısıt oluşturulmuştur.

3. Aşama: *Kısıt Denklemlerinin Çözülmesi:*

Uygulamanın son aşamasında, bir önceki aşamada belirlenen kısıt denklemleri çözülerek regresyon katsayılarının alt ve üst sınırları hesaplanır. Çalışmanın kısıt denklemleri Excel programındaki Çözücü eklentisi ile çözülmüş olup, Denklem 6 ile gösterilen regresyonun bulanık katsayıları Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde, finansal istikrar göstergelerinin CDS primleri üzerindeki etkisinin, Tablo 2'de yer verilen teorik ilişkiyle çoğunlukla uyumlu sonuçlar verdiği ve 2008 yılı ekonomik krizinin de CDS primlerini artırdığı görülmektedir.

Tablo 6'da yer alan bulgular; "Brüt Takipteki Alacaklar/Brüt Krediler", "Net Takipteki Alacaklar / Özkaynaklar", "Sabit Varlıklar / Toplam Aktifler", "Devlet İç Borçlanma Faiz Oranı" ve "Enflasyon Oranı" değişkenleri ile CDS primleri bir diğer ifadeyle ülke riski arasında pozitif bir ilişkinin var olduğunu, ilgili değişkenlere ait değerlerin artmasıyla (azalmasıyla) CDS primlerinin de (ülke riskinin de) artacağını (azalacağını) ortaya koymaktadır. Teorik olarak finansal istikrarın var olduğu (olmadığı) bir ekonomik sistemde, ilgili değişkenlere ait değerlerin azalacak (artacak) olması (Tablo 2), Tablo 6 ile tespit edilen pozitif ilişkiden ötürü, sözü edilen değişkenlerdeki değer azalışlarının (artışlarının) ülkenin CDS primlerini de düşürücü (artırıcı) bir etkiye sahip olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla da bulgular, finansal istikrar ile CDS primleri arasında beklenildiği üzere (Tablo 2) negatif bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Bulgulara göre finansal istikrar arttıkça CDS primleri (ülke riski) azalır.

Tablo 6: Bulanık Regresyon Analizinin Sonuçları

Katsayılar	Bağımsız Değişkeler	Bulanık Parametreler		Bulanık Regresyon Katsayılarının Alt ve Üst Sınırları	
		Bulanık Katsayının Merkez Değeri "a"	Bulanık Katsayının Yayılım Değeri "c"	Bulanık Regresyon Katsayısın Alt Sınırı ($a_i - c_i$) (A^L)	Bulanık Regresyon Katsayısın Üst Sınırı ($a_i + c_i$) (A^U)
$\tilde{A}_0$	Sabit Terim	0.0838	0.5127	-0.4289	0.5965
$\tilde{A}_1$	Krediler / Mevduatlar	-0.5811	0.1229	-0.7040	-0.4582
$\tilde{A}_2$	Brüt Takipteki Alacaklar / Brüt Kred.	0.2596	0.0094	0.2503	0.2690
$\tilde{A}_3$	Net Takipteki Alacaklar / Özkaynaklar	0.2321	0.0815	0.1506	0.3136
$\tilde{A}_4$	Sabit Varlıklar / Toplam Aktifler	1.7853	0.4031	1.3822	2.1884
$\tilde{A}_5$	Likit Aktif / Toplam Aktif	0.1313	0.3773	-0.2460	0.5086
$\tilde{A}_6$	YP Aktif/YP Pasif	-0.8582	0.8653	-1.7235	0.0071
$\tilde{A}_7$	Net Kar / Özkaynaklar (ROE)	1.7784	0.9968	0.7816	2.7752
$\tilde{A}_8$	Net Kar / Toplam Aktif (ROA)	-1.7782	0.3099	-2.0881	-1.4683
$\tilde{A}_9$	Serbest Sermaye / Toplam Aktif	-0.3146	0.7378	-1.0524	0.4232
$\tilde{A}_{10}$	Özkaynaklar / Toplam Aktif	-1.7751	0.5046	-2.2797	-1.2705
$\tilde{A}_{11}$	Finans Dışı Kesimin Borcu / GSYİH	0.0450	0.2793	-0.2343	0.3243
$\tilde{A}_{12}$	Mevduat Faiz Oranları	0.5287	0.6868	-0.1581	1.2155
$\tilde{A}_{13}$	Enflasyon Oranı	0.1829	0.0613	0.1216	0.2441
$\tilde{A}_{14}$	GSYİH'daki Büyüme	-3.5091	1.6942	-5.2033	-1.8149
$\tilde{A}_{15}$	Devlet İç Borçlanma Faiz Oranı	0.6641	0.7248	-0.0607	1.3889
$\tilde{A}_{16}$	2008 Yılı Kukla Değişkeni	0,21653	0	0,21653	0,21653

Her ne kadar bulanık regresyon katsayısının alt sınırı negatif olsa da bulanık regresyon katsayısının merkez değeri pozitif olarak tespit edilen "Finans Dışı Kesimin Borcu / GSYİH" ile "Mevduat Faiz Oranları" değişkenlerine ilişkin bulgular da benzer niteliktedir. Sözü edilen değişkenler ile CDS primleri arasında kısmen pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Finansal istikrarın var olduğu bir ortamda ilgili değişken değerlerinin azalması beklenir ve ilgili değişkenlerin CDS primleri ile olan pozitif ilişkisi, bu değişkenlere ilişkin değerlerin azalması ile CDS primlerinin de azalacağını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak finansal istikrar ile CDS primleri arasındaki beklenen negatif ilişki, ilgili bulgular ile de desteklenmektedir.

"Krediler / Mevduatlar", "Net Kar / Toplam Aktif (ROA)", "Özkaynaklar / Toplam Aktif" ve "GSYİH'daki Büyüme" değişkenleri ile CDS primleri arasında ise negatif bir ilişkinin var olduğu, diğer bir ifadeyle ilgili değişkenlere ait değerlerin artmasıyla (azalmasıyla) CDS primlerinin (ülke riskinin) azalacağı (artacağı) tespit edilmiştir. Bu tespit, finansal istikrar ile CDS primleri arasında teorik olarak var olması beklenen negatif bir ilişkiyi doğrular niteliktedir. Şöyle ki finansal istikrarın var olduğu ekonomik bir sistemde sözü edilen değişken değerleri artacak ve regresyon bulgularına göre bu değerlerin artması da CDS primlerini düşürecektir.

Her ne kadar "Yabancı Para Aktif/Yabancı Para Pasif" ile "Serbest Sermaye / Toplam Aktif" değişkenlerine ilişkin bulanık regresyon katsayılarının üst sınırı pozitif olsa da bu değişkenlerin bulanık regresyon katsayılarının merkez değeri negatif olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu değişkenler ile CDS primleri arasında da yine kısmen de olsa negatif bir ilişkinin mevcut olduğu görülmüştür.

Tablo 2'de yer verilen ve finansal istikrar ile CDS primleri arasında negatif bir ilişkinin mevcut olması gerektiğini ortaya koyan ilişkisel durumlar, sadece "Likit Aktif / Toplam Aktif" ve "Net Kar / Özkaynaklar (ROE)" değişkenlerine ilişkin elde edilen bulgularla doğrulanamamıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir ülkenin ekonomik, finansal ve siyasi tüm risk unsurlarını bünyesinde barındıran ülke riski, o ülkenin dış borçlarını ödeyememe ya da ödemek istememe olasılığıdır. Ülke riskindeki artış, yerli-yabancı tüm yatırımcıların ülkeye yapacağı yatırımları ve finansal varlık fiyatlarını genellikle olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle de yatırımcılar, öncelikle yatırım yapacakları ülkenin ülke riskinin nasıl bir seyir içinde olduğu analiz etmelidirler. Bir ülkeye ait ülke riskinin nasıl bir seyir içinde olduğunu görmenin en pratik yolu, CDS primlerine bakmaktır. Ülke risk priminin göstergesi olan CDS primi, yatırımcıların o ülke ile ilgili nasıl bir risk algılaması içinde olduklarını ortaya koyan en önemli göstergedir. CDS primleri; piyasaların, ilgili ülkenin borçlarını ödeyebilme kabiliyetine olan inancını temsil etmekte ve yatırımcılar için vazgeçilmez bir gösterge niteliği taşımaktadır. Bu öneminden dolayı literatürde CDS primlerine etki eden faktörleri tespit etmeyi amaç edinmiş çokça çalışma

bulunmaktadır. CDS primleri üzerinde etkili olan faktörleri inceleyen çalışmalarda; genellikle, makroekonomik ve finansal göstergelerin, kredi derecelendirme kuruluşlarınca verilen kredi notlarının ve risk algısının göstergesi olan VIX ve RTI endekslerinin değerleri gibi unsurların CDS primleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Bu çalışma; finansal istikrar göstergelerinin CDS primleri üzerindeki etkisini, Türkiye özelinde tespit etmeyi amaç edinmiştir. Belirlenen amaç doğrultusunda finansal istikrar; bankacılık sektörünü, reel sektörü, hane halkını ve makroekonomik gelişimi temsil edecek olan göstergeler aracılığı ile ölçülmüştür. İlgili göstergelerin Aralık 2002 ile Haziran 2014 dönemleri asındaki çeyrek dönemlik değerleri ile aynı dönem aralığındaki Türkiye'nin 5 yıl vadeli CDS primlerinin günlük kapanış fiyatları kullanılarak hesaplanan üç aylık ortalama CDS değerleri de çalışmada veri olarak kullanılmıştır. Sözü edilen veriler bulanık regresyon analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda; finansal istikrar göstergelerinin CDS primleri üzerindeki etkisini ortaya koyan bulguların, finansal istikrar ile CDS primleri (ülke riski) arasında beklenen negatif ilişkiyi (Tablo 1 ve Tablo 2) doğrular nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç; ülke riskini azaltılmak isteyen ülkelerin finansal istikrarın sağlanmasına yönelik gayretlerde bulunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

ARMUTLU, İsmail H. ve Murat YAZICI (2012), "Fuzzy Robust Regresyon'un Diğer Regresyon Teknikleriyle Karşilaştirilmasi ve Bir Uygulama", **Öneri Dergisi**, 10 (38), ss.33-52

BANSAL, Abhinav; (2011), "Trapezoidal Fuzzy Numbers (a, b, c, d): Arithmetic Behabvior", **International Journal of Physical and Mathematical Sciences**, 2(1), ss.39-44.

BAŞARAN, M. Alper (2007), ***Çok Değişkenli Bulanık Regresyonda Parametre Tahmini***, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

BEERS, David T. ve Marie CAVANAUGH; (2008), ***Sovereign Credit Ratings: A Primer***, Standard & Poor's, New York.

BRANDORF, Christoffer ve Johan HOLMBERG (2010), ***Determinants of Sovereign Credit Default Swap Spreads for PIIGS– A Macroeconomic Approach, Bachelor Thesis***, Lund Uniiversity School of Economics and Management.

CHANT, John; Alexandra LAI; Mark ILLING ve Fred DANIEL; (2003), ***Essay on Finansial Stabilitiy, Bank of Canada***, Technical Report, No. 95.

CHOİ, Seung Hoe ve James J. BUCKLEY; (2008), "Fuzzy regression using least absolute deviation estimators", ***Soft Computing*** 12(3), ss.257-263.

COSSET, Jean-Claude ve Jean-Marc SURET; (1995), "Political Risk and The Benefits of International Portfolio Diversification", ***Journal of International Business Studies***, 26(2), ss.301-18.

COSSIN, Didier ve Gero JUNG; (2005), "Do Major Financial Crises Provide İnformation On Sovereign Risk to The Rest of The World? A Look at Credit Default Swap Markets", ***International Center for Financial Asset Management and Engineering***, 134, ss.1-31.

DAVIS, E. Philips; (2003), ***Towards A Typology for Systemic Financial Instability***, Economics And Finance Working Papers, Brunel University, s.3-20,

DI CESARE, Antonio ve Giovanni GUAZZAROTTI; (2010), "An Analysis of The Determinants Of Credit Default Swap Spread Changes Before and During the Subprime Financial Turmoil", ***Banca D'İtalia***, 749, ss.5-37.

DUFFIE, Darrell; (1999), "Credit Swap Valuation", ***Financial Analysts Journal***, ss.73-87.

ERB, Claude; Campbell HARVEY ve Tadas VISKANTA; (1998), "Risk in Emerging Markets", ***The Financial Survey***, ss.42-46.

FERSON, Wayne E. ve Campbell R. HARVEY; (1997), "Fundamental Determinants of National Equity Market Returns: A Perspective on Conditional Asset Pricing", ***Journal of Banking & Finance***, 21(11), ss.1625-665.

FLANNERY, Mark J.; Joel F. HOUSTON ve Frank PARTNOY; (2010), "Credit Default Swap Spreads as Viable Substitutes For Credit Ratings", ***University of Pennsylvania Law Review***, ss.2085-123.

FONTANA, Alessandro ve Martin SCHEICHER; (2010), ***An Analysis of Euro Area Sovereign CDS and Their Relation with Government Bonds***, European Central Bank (ECB) Working Paper Series, No.1271.

GENÇAY, Oya (2007), ***Finansal Dolarizasyon ve Finansal İstikrar Arasındaki İlişki: Türkiye Değerlemesi,*** TCMB Yayınlanmamaşı Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.

GHOSHRAY, Sabyasachi; (1997)., "Fuzzy Linear Regression Analysis by Symmetric Triangular Fuzzy Number Coefficients", ***IEEE***, ss. 307 – 313.

GÖKSU, Ali (2008), ***Bulanık Analitik Hiyerarşik Proses ve Üniversite Tercih Sıralamasında Uygulanması***, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.

GUJARATI, Damodar, N; (2006), ***Temel Ekonometri***, Çev: Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen, Dördüncü Basım, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

HARVEY, Campbell R.; Bruno SOLNİK, ve Guofu ZHOU; (2002), "What determines expected international asset returns?", ***Annals of Economics and Finance***, 3(2), ss.249-98.

HUANG, Roger D; (1985), "Common Stock Returns and Presidential Elections", ***Financial Analysts Journal,*** 41, ss.58-61.

HULL, John C., ve Alan WHİTE; **(**2000), "Valuing Credit Default Swaps I: No Counterparty Default Risk", ***Journal of Derivatives***, 8, ss.29-40.

LOBO, Bento J; (1999), "Jump Risk in the U.S. Stock Market: Evidence Using Political Information", ***Review of Financial Economics***, 8(2), ss.149-63.

LONGSTAFF, Francis A.; Jun PAN; Lasse H. PEDERSEN and Kenneth J. SİNGLETON; (2011), "How Sovereign Is Sovereign Credit Risk?", ***American Economic Journa***l, 3(2), ss.75-03.

MATEUS, Tiago; (2004), "The Risk and Predictability of Equity Returns of The EU Accession Countries", ***Emerging Markets Review***, 5(2), ss.241-66.

NORDEN, Lars ve Martin WEBER; (2009), "The Co-movement of Credit Default Swap, Bond and Stock Markets: An Empirical Analysis", ***European Financial Management***, 15(3), ss.529-62.

PLANK, Thomas J; (2010), "Do Macro-Economic Fundamentals Price Emerging Market Sovereign CDS Spreads?", Available at SSRN: http://ssrn.com/abstract=1765352 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1765352, (12.07.2014).

REMOLONA, Eli M.; Michela SCATİGNA ve Eliza WU; (2008), "The Dynamic Pricing of Sovereign Risk in Emerging Markets: Fundamentals and Risk Aversion", ***The Journal of Fixed Income***, 17(4), ss.57-71.

SAND, H.J.H (2012), ***The Impact of Macro-Economic Variables On The Sovereign CDS Spreads Of The Eurozone Countries***, Master's Thesis, University of Groningen.

SHAPIRO, Arnold F; (2005), ***Fuzzy Regression Models***, ARC.

SKİNNER, Frank S. ve Timothy G. TOWNEND; (2002), "An empirical Analysis Of Credit Default Swaps", ***International Review of Financial Analysis***, 11(3), ss.297 -09.

TANAKA, Hideo; Satoru UEJIMA ve Kiyoji ASAI; (1982), "Linear Regression Analysis with Fuzzy Model", ***IEEE Trans. Systems Man Cybern***, 12, ss.903-907.

TARI, Recep; (2002), ***Ekonometri***, İkinci Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.

TCMB; (2011), ***Finansal İstikrar Raporu***, Sayı: 13, TCMB: Ankara.

WANG, Hsiao-Fan ve Ruey-Chyn TSAUR; (2000), "Resolution of fuzzy regression model." ***European Journal of Operational Research***, 126(3), ss.637-650.

YAPRAKLI, Sevda ve Bener GUNGOR; (2007), "Ülke Riskinin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: İMKB 100 Endeksi Üzerine Bir Araştırma", ***Ankara Üniversitesi SBS Dergisi***, 62(2), ss.199-18.

YONG, Dang; (2006), "Plant Location Selection Based on Fuzzy TOPSIS", ***The International Journal of Advanced Manufacturing Technology***, 28 (7-8), ss.839-844.

YÜCEL, L. İşbilen (2005), ***Bulanık Regresyon: Türkiye'de 1980-2004 Döneminde Kayıt Dışı Ekonominin Bulanık Yöntemlerle Tahminine İlişkin Bir Uygulama***, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

EK 1: Değişkenlere İlişkin Temel İstatistikler

	Mean	Median	Maximum	Minimum	Std. Dev.	Skewness	Kurtosis	Jarque-Bera	Probability
KM	0.02559	0.02221	0.12629	-0.06524	0.03147	0.35753	5.18832	10.15842	0.00623
BTA	-0.04358	-0.02713	0.20228	-0.52613	0.11149	-1.46918	9.27901	92.11484	0.00000
NTK	-0.02927	-0.00475	0.24576	-0.81613	0.17649	-2.02909	10.00861	125.71290	0.00000
SV	-0.02736	-0.01734	0.06671	-0.21478	0.05578	-0.85304	4.11241	7.95067	0.01877
LA	0.02995	0.00339	0.96290	-0.23550	0.16146	4.25180	25.64386	1121.35600	0.00000
YA	-0.00110	-0.00096	0.05424	-0.04899	0.02122	0.31755	3.48008	1.21484	0.54475
ROE	-0.01459	0.23633	1.24727	-1.89639	0.82180	-0.86809	2.42291	6.41571	0.04044
ROA	-0.01526	0.27950	1.35536	-1.83144	0.81399	-0.85839	2.41535	6.30426	0.04276
SS	0.01607	0.00093	0.41153	-0.15054	0.10924	1.25657	5.59089	24.97147	0.00000
O	-0.00067	0.00476	0.10809	-0.18406	0.05908	-0.87967	4.30190	9.18129	0.01015
B	0.02923	0.03135	0.15106	-0.05668	0.04249	0.34891	3.55720	1.52841	0.46571
M	-0.03322	-0.02437	0.11298	-0.27760	0.08312	-0.62192	3.51089	3.46565	0.17678
E	0.02031	0.02023	0.05297	-0.00371	0.01291	0.13539	2.52404	0.57472	0.75024
GSYIH	0.01131	0.01096	0.04708	-0.06096	0.02122	-1.26581	6.48436	35.55381	0.00000
DIB	-0.03906	-0.04731	0.30939	-0.31725	0.13871	0.31920	3.21987	0.87380	0.64604
CDS	-0.03432	-0.06036	0.48343	-0.57611	0.26207	0.21115	2.32729	1.20917	0.54630

EK 2: Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon İlişkisi

	KM	BTA	NTK	SV	LA	YA	ROE	ROA	SS	O	B	M	E	GSYIH	DIB
KM	1.00														
BTA	-0.78	1.00													
NTK	-0.33	0.79	1.00												
SV	-0.90	0.89	0.52	1.00											
LA	0.72	-0.68	-0.36	-0.83	1.00										
YA	-0.74	0.38	-0.01	0.63	-0.61	1.00									
ROE	-0.07	-0.06	-0.13	-0.10	0.15	0.13	1.00								
ROA	-0.15	0.00	-0.13	-0.02	0.11	0.19	0.99	1.00							
SS	0.41	-0.07	0.14	-0.04	-0.17	-0.24	-0.27	-0.29	1.00						
O	-0.61	0.42	-0.03	0.56	-0.34	0.47	0.01	0.16	-0.23	1.00					
B	0.94	-0.72	-0.24	-0.91	0.80	-0.72	0.02	-0.06	0.20	-0.60	1.00				
M	-0.85	0.94	0.67	0.92	-0.71	0.49	-0.01	0.05	-0.11	0.37	-0.78	1.00			
E	0.97	-0.65	-0.19	-0.83	0.66	-0.74	-0.11	-0.18	0.46	-0.52	0.92	-0.78	1.00		
GSYIH	0.98	-0.77	-0.35	-0.88	0.71	-0.76	-0.07	-0.15	0.43	-0.57	0.89	-0.85	0.96	1.00	
DIB	-0.79	0.91	0.73	0.87	-0.68	0.44	-0.03	0.00	-0.08	0.24	-0.73	0.97	-0.73	-0.79	1.00

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN KAMUSAL SOSYAL İÇERİKLİ HARCAMALAR VE TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME[1]

İhsan GÜNAYDIN[2]

Barış YILDIZ[3]

ÖZ

Yoksulluk, çok boyutlu bir sorun olduğu için bu sorunla mücadele birçok aracın kullanımını gerektirmektedir. Bu araçlardan en önemlisinin kamusal sosyal içerikli harcamalar olduğu söylenebilir. Birçok alt kalemden oluşan bu harcamaların her biri ayrı bir çalışma konusu yapılacak önemde ve içeriktedir. Çalışmada dünyada ve Türkiye'de yoksullukla mücadelede kullanılan kamusal sosyal içerikli harcamalar incelenmiştir. Bu tedbirlerin Türkiye'de kullanılanları performanslarını, işleyişlerini ve etkililiklerini görebilmek amacıyla öznel olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu analizlerle, kamusal sosyal içerikli harcamaların Türkiye'de yoksullukla mücadelede etkili birer araç oldukları, ancak bu harcamaların hala yeterli ve verimli kullanılamadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele, Kamusal Sosyal İçerikli Harcamalar

PUBLIC SOCIAL SPENDING CONTENT APPLIED IN TURKEY AND IN THE WORLD AND AN ANALYSIS IN TERMS OF TURKEY

ABSTRACT

As poverty is a multi-dimensional problem, it is required to make use of many different tools for the fight against this problem. Regarding this fact, it can be stated that public social spending is the most important tool. Of these spendings which consist of several subgroups, each of them has a content and importance to be a subject of a different study. In the study, public social spendings applied in the world and in Turkey concerning the fight against poverty were analyzed. It was aimed to analyze these precautions implemented in Turkey subjectively in order to determine their performance, operation, and effectiveness. Concerning these analyses, it was concluded that public social spendings are effective tools for the fight against poverty in Turkey; however, these expenditures are not used sufficiently and productively.

Keywords: Poverty, Fight Against Poverty, Public Social Spending Content

JELClassification Codes: I38,H50, H53

DOI: 10.17823/gusb.230

[1]Bu çalışma, danışmanlığını Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN' ın yaptığı ve Barış YILDIZ (2013)' ın hazırladığı "Dünyada ve Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Mali Tedbirler ve Türkiye Analizi" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

[2]Prof. Dr. Gümüşhane Üniversitesi.

[3]Yrd.Doç.Dr.,Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, barisyildiz61@hotmail.com

GİRİŞ

Yeni üretim tarzları ve ilişkileri ortaya çıkaran Endüstri Devrimi, toplumsal alt üst oluşlara neden olmuş sonucunda da yeni sınıflar ortaya çıkmıştır. İnsan eyleminin sınırlarının aşıldığı, hızlı sermaye birikiminin sağlandığı, devlet ve piyasa, ulus devlet ve küreselleşme arasında önemli gri alanların oluştuğu, gelişen teknoloji ile birlikte kitle iletişim araçlarının son derece hızlı bir biçimde hayatımıza girdiği bu sancılı yeni dönemde bir yandan çok ciddi zenginleşmeler ortaya çıkarken diğer yandan da yoksulluk daha görünür hale gelmiştir. Yoksulluk rakamlarına bakıldığında gerek az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde gerekse de gelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerdeki milyonlarca insanın temel ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak bir yaşantı sürdüğü görülmektedir. Bu nedenle yoksulluk devletlerin, ulusal ya da uluslararası kurum ve kuruluşların; ekonomi, sosyoloji ve felsefe gibi bilim dallarının daha çok ilgilendiği ve mücadele edilmesine katkıda bulunmaya çalıştığı bir olgu haline gelmiştir.

19. yüzyıldan itibaren üç tarihsel yoksulluk sürecinin yaşanmıştır. 19.yüzyıl sonları ve 20.yüzyıl başlarında işçi sınıfı yoksulluğu söz konusudur. Daha sonra 1945-70 döneminde yükselen refah düzeyinden pay alamayan (daha çok azınlıklar olmak üzere) "yoksulluk cepleri" ortaya çıkmıştır. Son olarak küreselleşmeyle bağlantılı olan günümüzdeki yoksulluk görülmeye başlamıştır (Kesici, 2007:124). Yoksullukla sistemli mücadele ise II. Dünya Savaşı sonrasında, gelişmiş ülkelerde refah devleti olgusunun ortaya çıkışıyla başlamış; sosyal politika önlemleri, giderek çalışmaya bağlı olmaksızın toplumun tüm fertlerini kapsayacak şekilde kamusal sosyal içerikli yardımlar adıyla hak temelli olarak genişletilmiştir (Mahiroğulları, 2010: 115-116).

Yoksulluğu tek bir nedene dayalı olarak açıklayabilme ve çözümleme olanağı yoktur. Doğal afetler, savaş, iç çatışma ve terörizm, adil olmayan gelir dağılımı ve kaynak dağılımındaki çarpıklıklar, ekonomik krizler, küreselleşme, küresel sermaye hareketliliğindeki değişmeler, sağlık koşulları, eğitim imkânlarından mahrum kalmak, ekonomik gelişmeler, kültürel ihtiyaçların karşılanamaması, vasıfsız işgücü, otomasyondan dolayı işsizlik, çalışamayacak durumda olan özürlü sayısının fazla olması, toprağın eşitsiz paylaşımı, yanlış tarımsal politikalar, enflasyon, adaletsiz vergi sistemi, yüksek faiz ve rant ekonomisi, sosyal dışlanma, duygusal problemler, geniş tıbbi harcamalar, alkolizm, uyuşturucu alışkanlığı, geniş aileler yoksulluğu ortaya çıkarabilecek nedenler olarak sayılabilir.

Yoksulluk kavramının uluslararası alanda kabul edilen ortak tanımına bakıldığında bu kavramın "mutlak yoksulluk" ve "göreli yoksulluk" olarak genel olarak iki kategoride ele alındığı görülür. Mutlak ve göreli yoksulluk, insani yoksulluk, objektif ve subjektif yoksulluk, yeni yoksulluk, kırsal ve kentsel yoksulluk, yapabilirlikten yoksunluk, sosyal imkânlar yoksulluğu, çalışan yoksullar ve ultra yoksulluk gibi[4] birçok yoksulluk tanımı aslında sorunun çok boyutluluğundan, farklı

[4]Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız, 2013: 7-12.

tezahürlerinden ve bakış açılarından kaynaklanmakta bunlarda farklı yoksullukla mücadele yöntemlerinin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

Lipton (1997:1001)'a göre yoksulluk kişi başına özel tüketimin belirli bir düzeyin altında kaldığı durumdur. Alagh (1992: 109)'a yoksulluk, göre mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma ve yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamamasıdır. Bauman (1999: 10)'a göre yoksul olmak, bir zamanlar anlamını işsiz olma durumundan aldıysa da, bugünkü anlamını esas olarak yeterince tüketemiyor olamama durumundan almaktadır. Bu da kendini değersiz görmeyle, şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle ya da her ikisiyle sonuçlanır. Yoksulluğu mutlu bir yaşamı ifade eden tüm olanaklardan yoksun bırakılmakla eş görür ve aynı zamanda şiddeti artıran bir unsur olarak değerlendirir.

Yoksulluk konusundaki en önemli çalışmaları yapan Dünya Bankası ise yoksulluğu ağırlıklı olarak parasal gelir açısından değerlendirmekte ve asgari yaşam standardına erişememe durumu olarak ifade etmektedir. Bu tanımda yoksulluğun sosyal boyutları, sebep ve sonuçları ihmal edildiği için 1990 yılında hazırlanan rapora eğitim ve sağlığa erişim ile toplumsal ve politik hayata katılım gibi unsurlarda dâhil edilmiştir. 2000 yılından sonra ise yoksulluk kavramını daha da genişleten kurum mal ve varlıktan yoksunluk, kırılganlık, savunmasızlık, riske açık olma, söz hakkı olmama ve güçsüzlük gibi unsurları da yoksulluk tanımlamasına ilave etmiştir (Coşkun ve Tireli, 2008: 35).

Yoksullukla mücadele, yoksulluğun nedenlerini tespit edip yoksulluğu azaltmak, yoksulluğun yarattığı etkileri azaltmak ve yoksulluğu önlemek anlamına gelmektedir. Yoksulluk çok boyutlu bir kavram olduğundan, tek bir politika aracı ile yoksullukta azalma sağlandığını söylemekte doğru olmayacaktır. Yoksullukla mücadelede iki temel uygulama vardır. Bunlardan birincisi, hızlı ve her kesimin yararlandığı büyümeyi arttırmak ve dolayısıyla makroekonomik istikrarı sağlayıcı dolaylı tedbirler uygulamaktır. İkincisi ise çoğu gelişmekte olan ülkenin yaşam kalitesinin arttırılması için önemli olan ve gelir dağılımının iyileştirilmesini sağlayan; toprak mülkiyet reformu, marjinal ve ortalama vergi oranlarındaki değişiklikler ve yoksul yanlısı kamusal sosyal içerikli harcamalar gibi doğrudan politikalardır (Ames ve diğerleri, 2001). Büyüme stratejisi için eğitim ve sağlığa önem vererek beşeri ve fiziki sermayenin etkin biçimde kullanıma geçirilmesi ve liberal dış ticaret ve yatırımlar yoluyla da ekonominin kendi içerisinde ve uluslararası ölçekteki rekabet için teşvik edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ancak ekonomik reform ve makroekonomik denge gibi politikalar yoksullar üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir ve hatta yeni yoksulların oluşumuna neden olabilir. Bunu bertaraf etmek amacıyla zarar görebilecek kesimler için güvenlik ağları oluşturulması, kamu harcamalarından kamusal sosyal içerikli harcama ve hizmetlere daha çok pay ayrılması ve bunların etkinliğinin artırılması gibi doğrudan mücadele önlemlerinin uygulanması da zorunlu olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Dünya ve Türkiye'de yoksullukla mücadele amacıyla yapılan kamusal sosyal içerikli harcamaları incelemek, Türkiye'de yapılan kamusal sosyal içerikli harcamaların

performansını, işleyişini ve etkililiğini tespit etmek ve ulaşılan bulgulara dayalı olarak politika çıkarımı yapmaktır. Bu amaçla çalışmanın bundan sonraki kısmı şöyle planlanmıştır. Öncelikle, konunun önemi ve boyutunun anlaşılması için yoksulluğun Dünyada ve Türkiye'deki boyutuna ilişkin açıklamalar yapılmış, daha sonra hangi harcamaların kamusal sosyal harcama olduğuna ilişkin sistemler açıklanmış ve bu çalışmada kullanılan sistem belirtilmiştir. Devamında, Dünya'da ve Türkiye'de kamusal sosyal içerikli harcama türleri ayrıntılı olarak açıklanmış ve Türkiye'de yoksullukla mücadelede kullanılan kamusal sosyal içerikli harcamaların etkililiği analiz edilmiştir. Sonuç kısmında ise ulaşılan sonuçlar ve bunlara dayalı politika çıkarımları özetlenmiştir.

I. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞUN BOYUTU

Dünya Bankası tarafından 1990 yılında yoksulluk üzerine hazırlanan Dünya Kalkınma Raporu'ndan bu yana yoksul ülkelerde kullanılan mutlak yoksulluk sınırı, uluslararası standart sağlamak ve basitleştirme amacıyla satın alma paritesine göre günde 1 dolar sınır olarak sabitlemişti. Bu veri 1990 yılından günümüze kadar da düşük gelirli ülkeler arasında yapılan karşılaştırmalarda tipik bir çizgi olmuştur (Chen ve Ravallion, 2008: 2) . Uzun yıllar boyunca günde 1 dolar olan yoksulluk sınırı Dünya Bankası tarafından 2008 yılında ekonomik gerekçelerle 1,25 dolar olarak güncellenmiştir. Sabit bir hat olarak kabul edilen bu veri doğal olarak zengin ülkelerde 2,15 dolar, 4,3 dolar gibi daha yüksek ulusal yoksulluk hatları şeklinde de kullanılmaktadır. Nitekim banka, belirli gelişmekte olan ülkeler ile ilgili çalışmalarında, her ülke için en uygun olduğu düşünülen ulusal yoksulluk sınırını kullanmaktadır (Worldbank, 2014).Dünyada mutlak yoksulluk sınırı altında yaşayanların sayısı ve bunların dünya nüfusuna oranları yaklaşık olarak:1987'de 1,2 milyar ve %30,1, 1990 yılında 1,8 milyar ve %33, 2005 yılında 1,4 milyar ve %21,5, 2012 yılında 1,3 milyar ve %17 olarak gerçekleşmiştir. Rakamların gösterdiği gibi mutlak yoksulluk içinde yaşayan insan sayısında 1987-2012 yılları arasında sayısal bir azalma olmamakla birlikte dünya nüfusuna oranında azalma görülmektedir. Geçtiğimiz birkaç on yılda meydana gelen bazı değişikliklerinde yoksulluk oranını %85'den %15,9'a düşüren Çin'den kaynaklandığı belirtilmektedir (Shah, 2013). Bu durum dünyada yoksullukla mücadelenin maalesef "yoksulluğu kontrol altında tutmak" şeklinde devam ettirilmeye çalışıldığı izlenimi vermektedir.

Türkiye'de eşdeğer hane halkı kullanılabilir medyan gelirinin %40, %50, %60 ve %70'i kullanılarak farklı "gelire dayalı göreli yoksulluk sınırlarına göre yoksul sayıları, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı hesaplanmaktadır. Eşdeğer hane halkı kullanılabilir medyan gelirin %50'si dikkate alınarak belirlenen gelire dayalı göreli yoksulluk sınırına göre nüfusun yoksulluk oranı2006'da %18,4, 2007'de %15,4, 2008'de %16,1 2009'da %16,9, 2010'da %16,56, 2011'de %16, 2012'de %16,2 ve 2013'de %14,9 şeklinde gerçekleşmiş ve ciddi bir değişim olmamıştır. Dört yıllık panel veri kullanılarak hesaplanan "sürekli yoksulluk" oranı, son yılda ve önceki üç yıldan en az ikisinde

yoksulluk riski altında olanlar olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de sürekli yoksulluğun hesaplanmasında eşdeğer hane halkı kullanılabilir medyan gelirin %60'ı dikkate alınmaktadır. Buna göre, 2012 yılında sürekli yoksulluk riski altında olanların oranı %16 iken 2013 yılında bu oran %13 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2014a)

Türkiye geneli için kişi başı günlük harcaması satın alma gücü paritesine göre de yoksulluk miktarları hesaplanmaktadır. Buna göre; 2,15 doların altında kalan fert oranı 2003 yılında %2,4, 2004 yılında %2,49, 2005 yılında %1,55, 2006 yılında %1,46, 2007 yılında %0,52, 2008 yılında %0,47, 2009 yılında %0,22, 2010 yılında %0,2, 2011 yılında %0,14, 2012 yılında %0,06 ve 2013 yılında %0,06 olarak gerçekleşmiştir. 4,3 dolar sınırına göre ise 2003 yılında %23,8, 2004 yılında %20,89, 2005 yılında %16,36, 2006 yılında %13,33, 2007 yılında %8,41, 2008 yılında %6,83, 2009 yılında %4,35, 2010 yılında %3,7, 2011 yılında %2,79, 2012 yılında %2,27 ve 2013 yılında %2,06 olarak gerçekleşmiştir (TUİK, 2014b).

Cari satın alma gücü paritesine göre 2,15 dolar sınırı itibariyle kentsel yerlerin yoksulluk oranı yıllar itibarıyla 2002 %2,37, 2003 %1,54, 2004 %1,23, 2005 %0,97, 2006 %0,24, 2007 %0,09, 2008 %0,19, 2009 ve 2010 %0,04, 2011, 2012 ve 2013 %0,02 olarak hesaplanmıştır. Cari satın alma gücü paritesine göre 4,3 dolar sınırı itibariyle kentsel yerlerin yoksulluk oranı yıllar itibarıyla2002 %24,67, 2003 %18,31, 2004 %13,51, 2005 %10,05, 2006 %6,13, 2007 %4,40, 2008 %3,07, 2009 %0,96, 2010 %0,97, 2011 %0,94, 2012 %0,60 ve 2013 yılında %0,64 olarak hesaplanmıştır (TUİK, 2014b).

Cari satın alma gücü paritesine göre 2,15 dolar sınırı itibariyle kırsal yerlerin yoksulluk oranı yıllar itibarıyla 2002 %4,06, 2003 %3,71, 2004 %4,51, 2005 %2,49, 2006 %3,36, 2007 %1,49, 2008 %1,11, 2009 %0,63, 2010 %0,57, 2011 %0,42, 2012 %0,14 ve 2013 yılında %0,13 olarak hesaplanmıştır. Cari satın alma gücü paritesine göre 4,3 dolar sınırı itibariyle kırsal yerlerin yoksulluk oranı yıllar itibarıyla 2002 %38,32, 2003 %32,18, 2004 %32,62, 2005 %26,59, 2006 %25,35, 2007 %17,59, 2008 %15,33, 2009 %11,92, 2010 %9,61, 2011 %6,83, 2012 %5,88 ve 2013 yılında %5,13 olarak hesaplanmıştır (TUİK, 2014b).

Türkiye'de rakamların da gösterdiği gibi satın alma gücü paritesine göre günlük 2,15 ve 4,3 doların altında kalanların oranı her yıl düzenli olarak azalmaktadır. Türkiye genelinde yaşanan düşüşler kırsal ve kent ayrımında da yaşanmakta ve hatta en hızlı gerileme tarım kesiminde olmaktadır. Ancak 2,15 ve 4,3 dolar sınırına göre kırsal kesimde yaşayanların yoksulluk riski kentlere göre her dönem yüksektir. Ayrıca kırsalda en yoksullar olarak değerlendirilebilecek olan günlük kişi başı 2,15 dolar altında kalanlarda sağlanan başarı günlük kişi başı 4,3 dolar altında kalanlarda sağlanamamıştır. Bu durum yoksullukla mücadelede kullanılan mali tedbirlerin faydalarının tarımsal ve kırsal alanlarda yaşayanlara yeteri kadar ulaşamadığı izlenimi vermektedir. Özellikle küresel

finansal krizin yaşandığı 2009 yılında yaşanan düşüşler dikkat çekicidir. Bunun nedeni krizin yaşandığı yıl yapılan sosyal harcamaların artışına bağlanabilir (TÜİK, 2013a)[5].

II. KAMUSAL SOSYAL İÇERİKLİ HARCAMA TÜRLERİ

Yoksullukla mücadelede kullanılan harcamaların hangilerinin kamusal sosyal içerikli harcama olduğunu tespit etmek güçtür. Bunun için EUROSTAT tarafından derlenen ESSPROS (European System of Integrated Social Protection Statistics), OECD tarafından derlenen SOCX (Social Expenditure Database) ve ILO tarafından derlenen SPERS (Social Protection Expenditure and Performance Reviews) istatistiklerinden yararlanılabilir (Şeker, 2011: 18).

ILO sistemine göre; sağlık hizmetleri (önleyici sağlık hizmetleri, temel sağlık hizmetleri ve diğer sağlık hizmetleri), hastalık, engellilik, iş kazası, sağlık, aile ve çocuk, yaşlılık, işsizlik ve işgücü piyasası politikaları, işgücü piyasası programları, konut, gıda ve beslenme (gıda yardımı, gıda pulları ve gıda sübvansiyonları), temel eğitim, sosyal yardım (vergi avantajları dâhil okul kuponları, okul yemeği programları, taşımalı eğitim, materyal yardımı gibi nakdi ve ayni yardımlar ve hizmetler) (ILO, 2012; Hagemejer, 7-4; Buğra ve Adar, 2007: 47) gibi alanlar için yapılan kamusal harcamalar bu sınıflandırma içerisinde yer almaktadır. ILO tarafından derlenen SPERS istatistikleri temel eğitimi ve temel gıda maddelerine verilen sübvansiyonlar gibi bazı kalemleri içine alacak şekilde sosyal harcama kapsamını diğer sistemlere göre çok daha geniş değerlendirilmektedir (Şeker, 2011: 19). Türkiye gibi eğitim sorunları olan ülkelerde eğitimi öncelikli bir sosyal harcama alanı olarak değerlendirmek gerekliliktir. Bu nedenle çalışmada ILO tarafından benimsenen SPERS sistemi esas alınmıştır.

III. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN KAMUSAL SOSYAL İÇERİKLİ HARCAMA TÜRLERİ

Yoksullukla mücadelede kullanılmakta olan kamusal sosyal içerikli her programın ayrı parametreleri ve özellikleri olmakla birlikte, temel hedef eğitim, sağlık ve beslenme eksikliğini ve özellikle çocuk, genç, kadın ve yaşlılarla ilgili olarak, yoksullukla mücadele çerçevesinde, toplumsal risk durumlarını ortadan kaldırmaktır. Türkiye'de yoksullukla mücadeleye dönük kamusal sosyal içerikli harcama türleri ülkenin sosyo-ekonomik öncelikleri dikkate alınarak dünya uygulamalarına paralel uygulanmaktadır.

[5]Bu harcamaların ve verilerin daha ayrıntılı açıklaması için bkz. Yıldız, 2013:173.

A. Aile Yardımları

Aile yardımları, sosyal politikalar kapsamında sadece herhangi bir geliri olmayan yoksulu aileler değil, sosyal refah devletinin bir çözüm önerisi olarak özellikle gelir seviyesi düşük sosyal giderleri nispeten yüksek olan ailelerinde faydalanabildiği, faydalanan bireylerin sisteme herhangi bir katkısının söz konusu olmadığı primsiz sistemce sağlanan yardımlardır. Aile yardımları ve kamusal sosyal içerikli yardımlar bazen birbirinden ayrı olarak bazen de birlikte uygulanabilmektedir. Örneğin, mutlak olarak yoksul aileler, her ikisinden yararlanabilirken, gelir seviyesi yetersiz olan aileler ise daha çok aile ödenekleri kapsamında değişik yardımlardan istifade edebilmektedirler. Bu yardımlar çeşitli ülkelerde çocuk parası, aile eğitim yardımı, , doğum yardımı çocuk bakımı için istihdam yardımı, burs, özel eğitim yardımı, aile destek yardımı, konut iyileştirme kredisi, kira yardımı, barınma yardımı, gıda yardımı ve yakacak yardımı gibi gelir durumuna bakılmaksızın farklı şekillerde uygulanabilmektedir (Buğra ve Keyder, 2007: 282).

Gıda yardımları yiyecek kuponu şeklinde de yapılabilmektedir. Orta ve Doğu Avrupa gibi eski sosyalist ülkelerde geçiş öncesinde aile yardımı ve çocuk yardımı gibi yardımlar sosyal yardımların en önemli şeklini oluşturmuştur. Macaristan'da kullanılan bu tür yardımlar ile özellikle yoksulluk içinde bulunan çocuk sayısının azaltıldığı tespit edilmiştir (Barrientos ve DeJong, 2006: 545-546).

Belçika'da aile yardımları doğum yardımı, evlat edinme yardımı, yıllık aile yardımı, yetim yardımı, çocuk yardımı ve tamamlayıcı yardımlar olarak sınıflandırılmaktadır. Belçika Anayasasında barınma hakkı açıkça tanımlanmış bunu sağlama sorumluluğunun da dar alan hedefleme mekanizmaları doğrultusunda bölgeler ve ayrıca federal devlete ait olduğu vurgulanmıştır. Ülkede sosyal konut faaliyetleri de anayasada tanımlanan barınma hakkı çerçevesinde uygulanmaktadır (Özdağ ve diğerleri, 2013: 27-28 ve 34).İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde bu yardımlarla ihtiyaç sahiplerinin sağlıksız ve eski evlerinin yerine yeni ev yapılmakta ve evlerinin onarımı gerçekleştirilmektedir (SYDGM, 2011: 51).

Avusturya'da federal devlet, kışın, vatandaşların ciddi zorluk yaşamalarını engellemek için kaynak türü ayırt etmeksizin ısınma yardımı yapmaktadır. İngiltere'de 60 yaş üzerindeki tüketicilere, devlet tarafından, kış mevsiminde, £100 ile £300 arasında değişen nakdi yakıt yardımı yapılmaktadır. Romanya'da gelir düzeyi belirli seviyenin altında olanlara doğal gaz ile ısınma için maddi yardım yapılmaktadır (Uzun ve Erdoğan, 2012: 23).

Amerika Birleşik Devletleri'nde verilen gıda yardımları "gıda kuponu" şeklinde de verilebilmektedir. ABD'de uygulanan "Tamamlayıcı Beslenme Destek Programı" kupon sisteminin en tipik örneğidir. ABD'de yaşayan 42 milyon kişi yemek kuponlarıyla yaşamını sürdürmektedir. Bugün 8 Amerikalıdan biri devlet tarafından dağıtılan yemek kuponlarını almaktadır. Yoksul kişilere ayda 133 dolar değerinde yemek kuponu dağıtılmaktadır. Program 2010 yılında çoğu çocuk olmak üzere 3,9 milyon kişiyi yoksulluk sınırı üzerine çıkarmıştır. Bu programda ihtiyaç sahibi hanelere verilen

yardımlar kartlara yüklenmektedir. Sağlanan yardımla yemeye hazır sıcak gıda, vitamin, ilaç, evcil hayvan yemleri, herhangi bir gıda dışı ürün (tohum ve bitki hariç),alkollü içecek, tütün ve tütün mamulleri alımı mümkün değildir (Food and Nutrition Service, Erişim Tarihi: 28.02.2014;RESULT, Erişim Tarihi: 13.03.2014).

Brezilya'da aile yardımı programı çerçevesinde hedef alınan kitle, kişi başı aylık geliri 17 doların altında olan açlık sınırındaki aileler ve aylık geliri 34 dolar seviyesinde olan yoksulluk sınırındaki ailelerdir. Brezilya'da gıda yardımı programı ise kişi başı aylık geliri 44 doların altında olup hamilelerin veya 0 ile 6 yaş arası yetersiz beslenen çocukların bulunduğu yoksul aileleri hedef almaktadır (Silva, 2007: 234-226).

Pakistan'da aile yardımları gıda yardımı şeklinde yapılmaktadır. Bu ülkede Gıda Yardım Programı, Pakistan Postanesi ve Eyalet Hükümetlerinin işbirliği ile yoksulların buğday alım gücünü arttırmak amacıyla uygulanmaktadır. Federal Hükümet hiçbir destek ve gelir kaynağı olmayan hastalıklı ya da engelli muhtaç bireylere, küçük çocuğu bulunan dullara, küçük çocuğu bulunan engellilere, 65 yaş üzerindeki yaşlılara, yetimlere, sefillere ve tahmin edilemeyen koşullardan etkilenenlere destek sağlamaktadır (Sham, 2011: 100).

Türkiye'de aile yardımları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından barınma yardımları, gıda yardımları, aşevleri ve yakacak yardımları şeklinde yapılmaktadır. Türkiye üzerine yapılan çalışmada, en fazla ihtiyaç duyulan yardım türünün gıda ve yakacak yardımı olduğu görülmüştür (Dönmez ve diğerleri, 2010:116). Bu durum sosyal yardımlardan yararlananların büyük kısmının mutlak yoksulluk durumunda olduğuna işaret etmektedir.

Barınma yardımları Türkiye'de 2009 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'de barınma yardımlarından faydalanabilmek için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) bütünleşik sosyal yardım hizmetleri bilgi sisteminden "Başvuru Kayıt Formu/Başvuru Dilekçesi"nin doldurulması, "Barınma İhtiyaç Raporu"nun hazırlanması ve varsa "Hasar Tespit Raporu"nun hazırlanması gerekmektedir.

Türkiye'de yoksulların temel ihtiyaçlarının karşılanması için dini bayramlar öncesinde SYDV'ye gıda yardımı için kaynak gönderilmektedir. Ayrıca, Türkiye'de işsizliğin ve yoksulluğun yaşandığı belirli yerlerde özel amaçlı yardımlar altında değerlendirilen aşevleri aracılığıyla günlük sıcak yemek verilmektedir. SYDV tarafından işletilen 47 aşevi bulunmaktadır. Yoksul ve dar gelirli ailelerin evlerine aylık bir litre sütün girmediği, özellikle gelişme çağındaki çocukların alması gereken gıdaların başında yer alan sütü alamadıkları görülmektedir. Bu doğrultuda Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığınca ortaklaşa hazırlanan ve 2012 yılı içerisinde yürütülmeye başlanan Okul Sütü Programı kapsamında, özel okullar hariç, anasınıfından itibaren beşinci sınıf öğrencileri dâhil olmak üzere; ilköğretim okulu öğrencilerine uzun ömürlü kutu süt

dağıtılarak, çocukların dengeli beslenmesini sağlamak suretiyle gelişme oranlarını arttırmak ve arz fazlası sütün değerlendirilerek üretimde istikrarı sağlamak amaçlanmıştır

Türkiye'de yakacak yardımları kış mevsimi öncesi yapılmaktadır. Yakacak yardımları, aile yardımları içerisinde en çok kullanılan yardım türüdür. Kömür yardımları Türkiye'de 2003 yılından itibaren Türkiye Kömür İşletmeleri tarafından sağlanmaktadır. Kömürler SYDV'ler tarafından belirlenen ailelere verilmekte, miktarı en az 500 kg olmakta ve ihtiyaç sahiplerinin evlerine teslim edilmektedir. Kömürün illere kadar ulaştırılması Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, ilçelere ve köylere dağıtımı ise valiliklerin sorumluluğunda SYDV'ler tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de yakacak yardımları kapsamında dağıtılan kömür ve yararlanan aile sayısı her yıl düzenli olarak artmaktadır (SYDGM, 2012: 25).

B. Sosyal Sağlık Yardımları

Dünyada en fakir olarak niteleyeceğimiz ülkelerin ulusal ekonomileri gelişse de bu ülkelerin sağlık problemleri azalmayabilir. Kötü sağlık koşulları ile yoksulluk arasında çok tehlikeli bir kısır döngü vardır (Tokat, 1994: 69). Beaglehole ve Bonita (2004) yoksulluğun dünya genelinde sağlık için süregelen en büyük tehdit olduğu uyarısında bulunmaktadır. Kötü sağlık koşullarının da yoksulluğun en önemli kaynaklarından biri olduğu bilinmektedir.

Evrensel sağlık hizmetlerindeki en eski uygulama Bismark Almanyası dönemidir. Almanya'da sistem şu anda işveren ve çalışanların katkılarıyla yürümektedir. Kanada'da sistem vergi gelirleri ve doğrudan hükümet desteği ile yürütülmektedir. Fransa'da primler kâr amacı gütmeyen ve bu amaçla kurulmuş kurum tarafından toplanmaktadır. Finlandiya'da kamusal sağlık tüm bireylerin eşit bir biçimde sağlık hizmetlerine ulaşmasını amaçlamaktadır. Kamu sağlık hizmetlerini bedava sunmaktadır (Juhana ve diğerleri, 2006). Belçika sosyal koruma sisteminde sadece çalışanlar değil işsizler vb. gruplarda sağlık güvencesinden faydalanabilmektedir. Sağlık hizmetlerine finansal erişim en önemli hedeftir. Hastanelerin ödeme gücü olmayanları reddetmesini engellemek için bazı önlemler alınmıştır. Tüm bu önlemlere rağmen riskli gruplar için sağlık hizmetlerine erişim finansal açıdan hâlâ zordur (Özdağ ve diğerleri, 2013: 32-29).

Türkiye'de ise genel sağlık sigortası (GSS) öncesinde hiçbir sosyal güvencesi olmayan ve sağlık hizmetlerinin giderlerini karşılayacak durumda bulunmayan kişilere hastanelerde yatarak yararlanacakları teşhis, tedavi ve ameliyat hizmetlerinin bedellerinin devletçe karşılanması amacıyla yeşil kart verilmiştir. Yeşil kart uygulamasını, sağlık hizmetleriyle ilintili olmasına rağmen, sosyal sağlık yardım kapsamında ele almanın mantığı, yeşil kart sahibi olabilmenin yolunun muhtaçlık esasına dayalı olması ve daha da önemlisi kıstasın yoksulluk ekseninde işlemesidir (Taşçı, 2009:489).

Yeşil kart kapsamındaki sağlık harcamaları 2005 yılında Sağlık Bakanlığına devredilmiş ve uygulama GSS sistemi ile 2012 yılında tamamen sona ermiştir. Türkiye'de yeşil kartla karşılanamayan

ve yeşil kartı olmayanların ödeme güçlerini aşan sağlık giderleri ile sosyal güvenceden yoksun kişilerin ilaç ve tedavi giderleri sağlık yardımı kapsamında karşılanmaktadır. Bu yardımlarda GSS kapsamına alınmıştır. GSS zorunlu bir sigortalılık kavramıdır. GSS'ye göre bazı vatandaşlar prim öderken bazıları ise devlet priminden yararlanmaktadır. Yeşil kart sahipleri, sigortasız işsizler, anne ve babasının sigortasından yararlanamayan 18 ve 25 yaşın üzerindeki çocuklar, bir yıldan fazla Türkiye'de bulunan yabancılar, kısmi süreli çalışıp 30 gün altında prim ödeyenlerin primleri gelir tespiti yaptırmaları durumunda devlet tarafından ödenmektedir (Fırat, 2012). Bu test 2012 yılından itibaren "Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Bilgi Sistemi" üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu testlere göre hane halkı kavramı önemlidir ve aile içinde kişi başına geliri asgari ücretin 1/3'ünden az olanların primi devlet tarafından ödenmektedir. Örneğin hanede 4 kişi varsa 4 kişinin geliri toplanıp 4'e bölünecek, çıkan rakam brüt asgari ücretin 1/3'ünden az ise 33 liralık primi devlet ödeyecektir. Geliri asgari ücretin 1/3'ü ile asgari ücret arasında olanlar aylık 33 lira 48 kuruşluk prim ödeyerek sağlık hizmetlerinden yararlanabileceklerdir.

C. Sosyal Eğitim Yardımları

Yoksulluğun yoğun yaşandığı ülkelerde en önemli sorun kalifiye ve eğitimli insandır. Ülkelerde hane halklarının eğitim seviyelerinin yükseltilmesinin yoksulluk döngüsünü kırmaya yardımcı olacağı genel kabul görmektedir. Okul yemekleri, ulaşım hizmetlerinden indirimli olarak yararlanma ya da taşımalı eğitim, eğitim materyali yardımı, okul kuponları, burslar ve bilimsel teşvik bursları başlıca eğitim yardımlarıdır.

Okul kuponları, öğrencinin eğitim görmek istediği herhangi bir okulda eğitim alması sonucu ortaya çıkan masraflarına yardımcı olunması amacıyla tahsis edilen, parasal karşılığı olan ve eğitim vergi kredisine alternatif olabilecek makbuzdur (NCSL, 2013). Okul kuponu Belçika, Hollanda, İrlanda, İsveç, Hong Kong, ABD (12 eyalette uygulanmaktadır), Şili gibi birçok ülkede uygulanmasına rağmen Türkiye'de henüz kullanılmamaktadır. Aynı şekilde Norveç (1890), Şili (1920), Hindistan (1920), Japonya (20. yüzyılın ilk yıllarından), İsveç-Danimarka (Okul Beslenme Yasası, 1902), İrlanda Cumhuriyeti (1914), İsveç (1937) ve ABD (1939) (Bundy ve diğerleri, 2009: 21 ve 91) gibi birçok ülkede eğitimin bir parçası olmuş, okul yemeği programının da Türkiye'de tam bir karşılığı bulunmamaktadır. Ayrıca 72 ülkede Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP)'nın desteğiyle de okul yemeği programları başlatılmıştır (Harper ve diğerleri, 2008: 30). Devletin sorumluluğunda yürütülmesi halinde çok daha başarılı olan Okul Yemeği Programlarının yoksul öğrencilerin okula devamlarının sağlanmasında aktif bir rol oynadığı belirtilmektedir (Candaş ve diğerleri, 2011: 12).

Türkiye'de taşımalı eğitim sisteminde 8 yıllık temel eğitim için okulların bulunduğu yerlere taşınan öğrencilere SYDGM tarafından sosyal eğitim ve sosyal gıda yardımı kapsamında

değerlendirilebilecek ücretsiz öğle yemeği verilmektedir. Ancak bu uygulama daha öncede belirtildiği gibi Okul Yemeği Programı'nın karşılığı değildir. Türkiye'de tüm ilköğretim öğrencilerine gıda yardımları kapsamında da değerlendirilebilecek süt dağıtımı yapılmaktadır. Türkiye'de eğitim materyali yardımları, SYDV yardım faaliyetleri içerisinde büyük bir yer tutmaktadır. Bu yardımla, ilköğretim ve ortaöğretimde okuyan yoksul çocukların kitap dışında kırtasiye, önlük, ayakkabı gibi ihtiyaçları karşılanmakta ve nakdi sosyal yardımlar yapılmaktadır. Türkiye'de yükseköğrenimde eğitim gören başarılı ve ihtiyaç sahibi öğrencilere 5102 sayılı "Yüksek Öğrenim Öğrencilerine Burs, Kredi Verilmesine İlişkin Kanun" hükümlerine göre eğitim bursları kapsamında destek sağlanmaktadır (SYDGM, 2011: 87).

D. Şartlı Nakit Transferleri

Şartlı nakit transferler belli hedefler doğrultusunda eğitim, sağlık, beslenme gibi öncelikli alanlarda yoksul ailelerin nakdi olarak desteklenmesi için genellikle kadınlara verilen ve yoksul olmayanları dışlayan yardımlardır (Brazil Ministry of Social Development and Fight Against Hunger, 2006: 5). Şartlı Nakit Transferleri (ŞNT)'nde okula devam edilmesi ve 0-6 yaş arasında olan okul öncesi çocukların düzenli sağlık kontrollerine götürülmesi istenmektedir.

Bolsa Escola programı2001 yılında Brezilya'da uygulanmaya başlanmış bir ŞNT'dir. Program asgari ücretin yarısının altında gelire sahip haneleri hedeflemiştir. 6-15 yaş arası çocukların özellikle eğitime erişimleri arttırılmaya çalışılmış ve başarılı olunmuştur. Meksika'da ŞNT'den yararlanan hanelerin %67,4'ünde yoksulluk oranının 11,7 puan azaldığı (Barrientos ve DeJong, 2006: 547) ve 6 ve 7. sınıflar arasındaki okul terk oranının 9 puan düştüğü görülmüştür. Kamboçya'da iki pilot program ise 6 ve 7. sınıflar arasındaki okul terk oranını 20-30 puan düşürmüştür. Pakistan'da güçlü bir toplumsal cinsiyet odağı olan ŞNT programları 10-14 yaş grubu kızlar arasındaki okullaşma oranını 11 puan yükseltmiş ve ev içindeki kadınların statüsünün artırılmasını sağlamıştır (Son, 2008: 7). Şartlı Nakit Transferi uygulaması, sağlık programlarından yararlanma oranını Kolombiya, Honduras, Meksika ve Nikaragua'da 8 ile 33 puan arasında yükseltmiştir. Bu gelişmelerin çoğu en yoksul aileler arasında yoğunlaşmıştır. Buna rağmen Bangladeş'te ŞNT'ler den yararlananların toplamı içinde yoksul olmayanların oranı %40 civarında olmuştur. Yine Nikaragua ve Meksika'da bu oran %20 civarında gerçekleşmiştir (Barrientos ve DeJong, 2006: 548).

Türkiye ise 2001 yılında ŞNT uygulamasını Avrupa çapında kabul eden ilk ülkedir. Şartlı Sağlık Yardımı, nüfusun en yoksul kesiminde yer alan ailelerin 0-6 yaş arası çocuklarını düzenli olarak sağlık kontrollerine götürmeleri şartı ile verilmektedir. Aylık ödemeler sağlık kontrollerinin yaptırılmasından sonraki ödeme döneminde olmak üzere aylık çocuk başına 30 TL'dir (SYDGM, 2012: 26). Ayrıca yoksul ailelere gebelik yardımı adı altında 30 TL, doğum yardımı adı altında ise 70 TL yardım yapılmaktadır. Şartlı eğitim yardımları kapsamında çocuklarını düzenli bir şekilde okula

göndermek koşuluyla Türkiye'nin her yerindeki ailelerin, ilköğretime (1 ve 8. sınıf arası) devam eden erkek çocukları için aylık 30 TL, kız çocukları için aylık 35 TL, ortaöğretime (9 ve 12. sınıf arası) devam eden erkek çocukları için aylık 45 TL, kız çocukları için aylık 55 TL nakit yardımı yapılmaktadır. Ödenen miktarlardan anlaşılacağı üzere ŞNT eğitim yardımları kapsamında kız çocuklarına daha fazla ödeme yapılarak kız çocukları adına pozitif ayrımcılık yapılmıştır (SYDGM, 2012: 31).

ŞNT yardımından yararlanmak ve kullanıcı olarak devam edebilmek için kullanıcı ve eşi) Bağ-Kur, Emekli Sandığı veya SSK'lı olarak çalışmamalı, ii)Kullanıcının kendisini/ailesini geçindirmeye yetecek miktarda düzenli bir geliri ya da mal varlığı olmamalı (maddi durum düzeldiğinde ŞNT kesilir),iii)Bakmakla yükümlü olduğu 0–6 yaş arasında ya da ilköğretim/lisede eğitim gören çocukları olmalı, iv)Okul çağındaki çocuk okulda 2 ay arka arkaya 4 gün ve üzeri (okulun açık olduğu gün sayısı üzerinden %20 ve fazlası gün) devamsızlık yapmamalı, v) Eğitim yardımı alan çocuk okuldan atılmamalı ya da Vakfa haber vermeksizin okul değiştirmemelidir (mezun olduğunda ŞNT kesilir), vi) İkamet adresi haber vermeksizin değiştirilmemeli, vii) Sağlık yardımı alan çocukların belirlenen tarihlerde kontrolleri yapılmalı, viii)Başvuran bilgisayar ortamında yapılan puanlama sonucunda yeterli "fakirlik puanı" almalı ve ekonomik durumda iyi yönde bir değişiklik olmamalı, ix)Mütevelli Heyetince başvuranın bu yardımdan yararlanabilmesi uygun görülmelidir (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Bilgi Broşürü, t.y., 5).

E. Vatandaşlık Geliri Uygulamaları

Vatandaşlık geliri, gelir seviyesinin düşüklüğüne bağlı yoksulluk yanında gelirin düzensizliğine bağlı olarak ortaya çıkabilecek yoksulluğa karşı da bir önlem olarak sunulmaktadır. Bu sistemin hayata geçirilmesi ve sağlıklı şekilde işlemesi için adil ve etkili bir vergileme sistemine ve kayıt dışılıkla mücadeleye ihtiyaç vardır (Alper ve Arabacı, 2010: 46). Vatandaşlık geliri uygulamasının Şartsız Temel Gelir, Vatandaşlık Kâr Payı, Asgari Gelir Desteği, Paydaş Gelir Transferi gibi değişik biçimleri bulunmaktadır. Dünyanın değişik ülkelerindeki bazı uygulamalar "Şartsız Temel Gelir"e doğru gitmektedir. İsviçre'de Folkpensio, Belçika'da GRAPA, Brezilya'da Renda Básica De Cidanania uygulamaları bunlardan sadece bazılarıdır. ABD'nin Alaska Eyaleti ise petrol ve benzeri doğal kaynaklardan elde ettiği kârın bir kısmını Alaska Daimi Fonunda toplamakta ve 1976 yılında yarı bağımsız şirket şeklinde kurulmuş bir anayasal kurum vasıtasıyla "Vatandaşlık Kâr Payı" olarak dağıtmaktadır (Zararsız, 2010: 41). 1982–2008 dönemi itibarıyla yılda ortalama olarak 1.110 USD vatandaşlık geliri ödenmiştir (Seyyar, 2010: 58). "Paydaş Gelir Transferi" ise teorik anlamda ele alınmakta ve her vatandaşa, yetişkinlik yaşına geldiklerinde istedikleri gibi kullanabilecekleri toplu bir para verilmesini önermektedir. Ackerman ve Alstott bu transferin 80.000 dolar olmasını önermektedir (Wright, 2007: 54-55).

Vatandaşlık geliri uygulamasının en yaygın biçimi olan "Asgari Gelir Desteği", geliri belirli bir düzeyin altında olan vatandaşlara, kamu kaynaklarından düzenli olarak yapılan ve bazen şarta bağlı olarak da verilebilen nakit transferleridir. Bugün birçok AB üyesi ülkede Asgari Gelir Desteği uygulaması bulunmaktadır (Buğra, 2005: 10; Coşkun ve diğerleri, 2011:132). Bu destek, kredi desteği, asgari ücret tespiti, öğrenci kredisi, öğrenci bursu, çocuk parası, şartlı transfer gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir (Zararsız, 2010: 41). Fransa'da 1989'da yürürlüğe giren ve Aile Yardım Fonu ile Tarım Yardımlaşma Fonu tarafından ödenen bir gelir desteği olan Asgari Tutundurma Geliri (RMI -Le Revenu minimum d'insertion-) hak sahibiyle toplum arasında yapılan sözleşme fikrini içeren bir (Buğra ve Keyder, 2007: 33) Asgari Gelir Desteği uygulamasıdır. Brezilya'da şartsız "Vatandaşlık Hakkının Temel Geliri- Renda Básica De Cidanania" sistemi ise 2005 tarihinde uygulamaya konulmuştur. Bu sistemden şu anda sadece yoksullar yararlandığı (Seyyar, 2010: 57) için sistem Asgari Gelir Desteği halini almıştır. Arjantin'de de 2001 krizi sonrasında oldukça kapsamlı olarak hayata geçirilen "Trabajar" adlı uygulama Asgari Gelir Desteği'nin karşılıklılık esasını ortaya koyan bir uygulamadır (Tcherneva ve Wray, 2005).

Türkiye'de şartsız vatandaşlık geliri modeli şu anda sadece teorik olarak ele alınmaktadır. Ancak 2022 sayılı "65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun", "Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakit Sosyal Yardım Programı" gibi bazı sosyal yardım modelleri sınırlı ve şartlı vatandaşlık geliri uygulamalarına örnek olabilecek girişimlerdir. Ayrıca "Muhtaç Asker Ailelerine Yardım Programı" ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından oğlu ya da eşi askerde olan muhtaç vatandaşlara çeşitli şartları sağlamaları halinde sürekli bir maaş verilmekte ve düzenli olarak asker kişinin askerde olduğu 15 ay boyunca ilgililerin hesaplarına yatırılmaktadır. Asker ailelerin alacağı maaş PTT'ye ilgilinin hesabına yatırılır ve 2 ayda bir 500 TL olmak üzere aylık 250 TL'dir.

F. Sosyal Konut Uygulamaları

Ülkeler dezavantajlı durumda olan vatandaşlarının barınma ihtiyacını sosyal devletin bir uygulaması olan sosyal konut çerçevesinde karşılamaya çalışmaktadır. Sosyal konut, devletin, yerel yönetimlerin ya da sosyal kurumların kâr amacı gütmeden ürettiği konut anlamına gelmektedir (Tapan, 1996: 58).

Çin, konut ihtiyacı olanlara terk edilmiş mallar, devlet arazileri ve eski daireler aracılığıyla toplu konut sağlamaktadır. Ek konut geliştiricilerine ücretsiz arazi ve muafiyet sağlayarak sosyal konut inşa ettirilmektedir (Jianfang, 2011).Brezilya hükümetinin sosyal konut programı 1 milyon ev inşa etmek için 36.000.000.000 Brazilya reali (US $ 18 milyar) bütçe ile 2009 yılı Mart ayında başlamıştır. Hükümet "Büyümeyi Hızlandırma Programı"nı 2010 yılında projeye dâhil ederek ikinci aşamayı başlatmış ve 2 milyon ev daha yapmayı öngörmüştür (Ministério do Planejamento, 2011).

Türkiye'de kentlerde toplu konut ihtiyacını karşılamak üzere Toplu Konut İdaresi (TOKİ) kurulmuştur. TOKİ gerçekleştirdiği bazı projelerle kaynak yaratmakta, yoksulların oldukça ekonomik bir rakamla ev sahibi olmalarını sağlamaya çalışarak yoksullara kaynak aktarmaktadır. Türkiye'de ihtiyaç sahiplerine yönelik, geri ödeme koşuluyla konut sağlanması için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı arasında protokoller imzalanmaktadır. TOKİ konutları 1984'de kuruluşundan 2009 yılına kadar sadece orta gelirli kent gruplarına yönelik olmuş ve buda sosyal konutlar içinde Dar ve Orta Gelir Grubun oranının ciddi şekilde yüksek olmasına neden olmuştur. Üretilen konutların 527.531 (%85,79) adedi Sosyal Konut niteliğindedir. Sosyal konutların 249.335 (%40,55) adedi Dar ve Orta Gelir Grubu, 144.309 (%23,63) adedi Alt-Yoksul Gelir Grubu, 89.461 (%14,55) adedi Gecekondu Dönüşümü şeklinde gerçekleşmiştir (TOKİ, 2014).

Yoksul grup için üretilen konutlar peşinatsız olarak satılmaktadır. Yoksul Gruba yönelik 45-55 m² konutlar; peşinatsız 20 yıl vadeli, 100 TL'den başlayan taksitlerle satışa sunulmaktadır. Taksit ödemeleri, konut teslim tarihini takip eden ay itibarıyla başlar. Yoksul grup için üretilen konutlara başvuru koşulları 1-Konut almak istenilen il veya ilçe sınırları içerisinde belli bir süredir (bu süre başvuru ilanlarında belirtilmektedir) ikamet ediyor olmak, 2-Toplu Konut İdaresinden konut satın almamış ve konut kredisi kullanmamış olmak, 3-Kendisine, eşine ve/veya velayeti altındaki çocuklara ait tapuda kayıtlı herhangi bir gayrimenkulü bulunmamak,4-30 yaş ve üzerinde olmak (Eşi vefat etmiş olan çocuklu dul bayanlarda yaş şartı aranmamaktadır),5-Yeşil Kart sahibi olmak veya 2022 sayılı Kanun kapsamında maaş almak veya 3294 sayılı Kanun kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan yararlanıyor olmak ya da sosyal güvenlik kurumlarına tabi olmamaktır (TOKİ, 2010: 18).

G. Proje Destekleri

Proje destekleri, çalışabilecek durumda olan ancak iş bulamayan, herhangi bir sermaye desteği bulamadığı içinde kendi işini kuramayıp gelir getirecek herhangi bir faaliyete başlayamayan kişilere belirli bir vadeden sonra geri ödeme yapma şartıyla faiz tahakkuk ettirilmeyerek verilmektedir. Tarımsal alanda da önemli gelişmeleri beraberinde getirebileceği düşünülen proje destekleri ile mikro kredi programları arasındaki en belirgin farklar mikro kredi yararlanıcılarının aynı zamanda dış kaynaklarla finanse edilmiş projelerde girişimci olmaları (Al-Arhabi, 1998: 5) ve faizdir.

Tanzanya hükümeti tarafından "Tanzanya 2025 Ulusal Kalkınma Vizyonu" çerçevesinde yürürlüğe konan projelerden "Dar es Salaam Daha Güvenli Şehirler Gelir Getirici Aktiviteler" (Safer Cities Project Dar es Salaam Income Generating Activities) projesi hırsızlık, fuhuş, gasp ve uyuşturucu gibi problemlerin çözümünde etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Projenin öncelikli

hedef kitlesini kadınlar oluşturmaktadır (Tandari, 2004: 17-19).Pakistan'da ana kaynağı zekât olan Beyt'ül Mal tarafından finanse edilen projeler uygulanmaktadır (Sham, 2011: 98).

Türkiye'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından proje destekleri verilmektedir. Bu kapsamda üretken duruma geçebilecek kişilere yönelik en önemli projeler Gelir Getirici Proje Destekleri' dir. Gelir getirici projeler için kırsal ve kentsel ayrımı gözetmeksizin kişi başına 15 bin lira destek sağlanmaktadır. Gelir getirici projelerde geri dönüşler ilk 2 yıl ödemesiz, geri kalan 6 yılda 6 eşit taksit şeklinde, 8 yıl vadeyle faizsiz gerçekleştirilmektedir (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu Proje Destek Esasları, Karar Tarihi: 10.06.2010, madde:6). Dezavantajlı konumdaki kişilerin sosyal hayata katılımlarını artırıcı Sosyal Hizmet Projeleri de desteklenmektedir. İstihdam eğitimi projeleri ile yoksul kadınlara, işsiz gençlere, düzenlenecek kısa süreli kurslarla çeşitli teknik ve sosyal beceriler kazandırılmaya ve bu kişilerin daha nitelikli işler bulmalarına katkı sağlanmaya çalışılmaktadır (Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, 2014).Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi kapsamında SYDF tarafından Tarımsal Amaçlı Kooperatifler aracılığıyla yoksul çiftçi ailelerine kredi verilmektedir. Proje, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı işbirliği ile 2003yılındanberiuygulanmaktadır.

H. Aktif İstihdam Tedbirleri

Aktif istihdam tedbirleri işsizlere sadece gelir desteği sağlamak yerine işgücü yetiştirme ve işbaşı eğitimleri ile çalışanların nitelik düzeyini geliştirerek işsizlerin iş bulmalarını ve işe yerleştirilmelerini kolaylaştırmayı, işgücü verimliliğini arttırmayı, işgücü piyasasına erişimde fırsat eşitliğini geliştirmeyi, iş arayanla işvereni bir araya getirmeyi, istihdam danışmanlığı hizmetleri yapmayı amaçlayan finansmanı kamu tarafından sağlanan doğrudan mali tedbirlerdir (Arslan ve Ulaş, 2004; 106; Koning ve diğerleri, 2001: 1; Robinson, 2000: 10; Karabulut, 2007: 45; Bilgin ve Arı, 2010: 101). Aktif istihdam tedbirlerinin en yaygın biçimleri istihdam edilebilirliğin arttırılmasını hedefleyen mesleki eğitim ve karşılıklılık esasına dayanan (workfare) istihdam programıdır.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde uygulanan aktif istihdam politikaları, ekonomik olarak dezavantajlı grupları hedeflemektedir. ABD'de bu harcamalarının temel kalemlerinden biri iş arama yardımı/desteğidir. Varoşlardaki gençleri hedefleyen "The Job Corps Program" bunun tipik bir örneğidir. ABD'nin aktif emek piyasası programlarına yönelik harcamalarının OECD standartlarına göre oldukça düşük olduğu söylenebilir (Bilgin ve Arı, 2010: 102). Avrupa Birliği (AB)ülkelerinde işsizlere gelir desteği sağlamaya yönelik pasif istihdam politikaları yerine işsizliği önlemeye ve sınırlamaya çalışan aktif istihdam politikalarına geçilmesi gerektiği yönünde bir eğilim vardır. Ancak AB ülkelerinde aktif istihdam politikalarına yapılan harcamaların 1985 yılından itibaren düşüş eğiliminde olduğu dikkat çekmektedir. Bunun nedeni çoğu ülkede artan işsizlik nedeniyle pasif istihdam politikalarına yapılan mecburi harcamaların payının yüksek oluşudur (Uşen, 2007: 68).

Eğitim programlarına en fazla yatırım yapan ülkeler Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Yunanistan ve Hollanda'dır. Avusturya eğitim programlarına AB ortalamasının üzerinde kaynak ayırmaktadır (European Commission, 2005: 22).

Aktif istihdam politikalarından olan istihdam programı (kamu yararına çalışma programları-workfare), anglo-sakson uygulamalardır. Workfare'de işsizlik ödemelerinden veya sosyal yardımlardan yararlananların bir işte çalışması zorunludur. Programın süresi altı ay kadar olabilmekte ve ihtiyaç duyulduğunda bu süre uzatılabilmektedir. Bu programlar ekonomik kriz, özelleştirme gibi işsizliğin olağandışı yükseldiği dönemlerde daha sık uygulanmaktadır (Özşuca, 2003: 147). Türkiye'de Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)'nun başlattığı geçici işçi çalıştırma uygulamaları (Toplum Yararına Çalışma Programları) zorunluluk unsuru taşımaması bakımından workfare programlarından ayrılmaktadır.

Workfare programları Hollanda, İngiltere ve Lüksemburg gibi çoğu Avrupa ülkelerinde yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmektedir. Avrupa ülkelerinde workfare programlarında uyum sağlama amacı öne çıkmaktadır. ABD, Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya gibi ülkelerde ise çalıştırmacı amaçlara ağırlık verilmektedir (Kapar, 2006: 361-362). Yapılan çalışmalar Avustralya workfare uygulamalarının uzun vadeli işsizliğin azaltılması üzerinde önemsiz bir etkisinin olduğunu ortaya koymuş (Marston ve McDonald, 2007) ve katılımcıların sürdürülebilir istihdam olanaklarına katkısında etkisiz olduğu kanıtlanmıştır. Kanıtlanan bu olumsuzluklarına rağmen Avustralya'da işsizlerin kısa süreli de olsa istihdam edilmesi, konseyler tarafından işletilen toplum projeleri ve hayır işleri gibi faaliyetlere katılımı, bir iki hafta için karşılıklılık esası gözetilerek kendilerine 20 dolarlık bir katkı sağlanması ve işsizlere çalışma alışkanlığı aşılanması programın esas amacıdır (Crisp ve Fletcher, 2008: 15). Arjantin'de workfare programları 1993'den beri değişik isimlerle uygulanmakta ve Avustralya'daki programlara benzer amaçlar taşımaktadır. Örneğin programlar aile reisi olan en vasıflı işsizleri hedef almakta, katılımcılar kamuda ya da kâr amacı gütmeyen kuruluşlardaki toplumsal projelerde 3 ya da 6 ay boyunca haftada 20 ila 40 saat çalışarak ya da eğitim alarak asgari ücretin altında olan aylıklar elde etmektedir. Arjantin'de bu programların amacı kısa dönemli güvenlik ağı sağlamak ve en vasıflı işsizler arasındaki işsizliği önlemektir (Franceschelli, 2005: 5).

Türkiye'de İŞKUR'un uygulayıcısı olduğu aktif istihdam politikaları son yıllarda artış göstermiştir. Türkiye'deki işgücü yetiştirme kurslarında "İstihdam Garantili Mesleki Eğitim Programları" kendi işini kurmak isteyenlere, özürlülere ve eski hükümlülere yönelik mesleki ve iyileştirme çalışmaları, Toplum Yararına Çalışma Programları ve işsizlik sigortası kapsamındaki işsizlere verilen eğitimler başlıca aktif istihdam tedbirleridir (Uşen, 2007: 85-90). Türkiye'de iş dünyasının istihdam ihtiyacını göz önünde bulundurarak açılan iş garantili kurslar en az 3 ay sürmektedir. Bu süreç içerisinde İŞKUR mesleki eğitim kursuna katılan kişilerin sağlık sigortalarını

yapmakta ve günlük 20 TL para ödemektedir. Eğitimlerin süresi ise en az 60, en çok 600 saat olarak değişmektedir.

Çalıştırmacılık (workfare) kavramıyla yaygınlaşan uygulama ise Türkiye'de Toplum Yararına Çalışma Programı olarak uygulanmaktadır. Bu programlar workfare gibi zorunluluk unsuru içermemektedir. İŞKUR'a kayıtlı olanlar sadece kamuda yaratılan işlerde 8 ay ve sigortalı olarak çalıştırılmaktadır.

I. Kamusal Kolaylıklar

Elektrik, gaz, doğal gaz ve su hizmetlerinin kamu kesimi tarafından üretilmesi halinde fiyatların maliyetlerden daha düşük belirlenerek yoksul kesimin korunması mümkündür. Ancak toplumun tamamını kapsayan bu tür bir politikanın gelir dağılımını bozabileceği unutulmamalıdır (Bağdadioğlu ve diğerleri, 2009: 9). AB'de elektrik, doğal gaz ve şebeke suyu hizmetleri bütün kesimlerin erişimine açılması gereken ve hassas kesimlerin desteklenmesi türünden hizmetlerdir (Uzun ve Erdoğan, 2012: 19-20). Belçika'da İtalya ve Fransa'da olduğu gibi korunmaya muhtaç tüketiciler, elektriği düşük fiyattan tüketmektedir. Her hane için kişi başı yıllık 100 kWh ücretsiz elektrik tüketim hakkının yanı sıra hane başı da yıllık 100 kWh ücretsiz tüketim hakkı bulunmaktadır. Ayrıca evin ısınma ve su ısıtma sistemine göre değişen indirimli gaz tarifesi de uygulanmaktadır. Bu indirimli tarifelerin bedeli, diğer tüketicilerden toplanan elektrik vergisiyle karşılanmaktadır (Uzun ve Erdoğan, 2012: 23). Son yıllarda Arnavutluk, Sri Lanka, Ermenistan ve Gana'da da yoksullukla mücadelede elektrik ve su için verilen destekler önemli bir araç olmuştur. Kamusal kolaylıklardan hedef kitlenin dışındakilerin de yararlanması bu uygulamaların etkililiğini sınırlandırmaktadır. Ukrayna için yapılan bir çalışmada, kamu kolaylıklarına olan erişimin çok yüksek ancak desteklenmesi hedeflenen kitleye ulaşımda başarısızlık olduğu görülmüştür. Desteği hak edenlerin sadece 1/8'i yardım alabilmektedir. Desteklerin 4/5'i ise yanlış hedefe gitmektedir (Bağdadioğlu ve diğerleri, 2009: 70-72).

Türkiye'de kamusal kolaylıklarla ilgili bir düzenleme olmadığı gibi yoksul tüketicilerin aleyhine uygulamalar da görülmektedir. Kamusal kolaylıklarda tüketicilerin desteklenmesine ilişkin düzenleme sadece elektrik sektöründedir. Bu düzenlemeyle geri ödemeye (fatura) ilişkin olarak muhtaç tüketicilere destek verilecek ve tarife üzerinden desteklere izin verilmeyecektir. Ancak elektrik sektöründeki liberalizasyon çalışmalarının hızlanması bir yana bugüne kadar bu konuda ciddi bir mevzuat çalışması yapılmamıştır. Su ile ilgili olarak yapılan çalışmalar ise daha çok mahalli idareler önceliğinde devam ettirilmektedir. ASKİ'de %40 ve üzeri raporu olan özürlülere %90 indirim vardır.

IV. TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE KULLANILAN KAMUSAL SOSYAL İÇERİKLİ HARCAMALARIN ETKİLİLİK DEĞERLENDİRMESİ

Demir Şeker (2008: 173), 2002 ve 2005 yılları arasında Türkiye'de yapılan sosyal transferlerin yoksulluğun azaltılmasında ne kadar etkin olduğunu ortaya koyabilmek için transfer öncesi ve sonrası yoksulluk oranlarının karşılaştırmasını yapmış ve Türkiye'de kamusal sosyal içerikli harcamalarla birlikte yoksulluk oranının % 40, yoksulluk açığının ise % 60 civarında azaldığını tespit etmiş ve bu harcamaların gelir eşitsizliğini azaltıcı etki sergilediği de gözlenmiştir. Ancak transferlerin yoksulluk üzerindeki etkisi gerekenden düşük çıkmıştır.

Aynı şekilde Sarısoy ve Koç (2010)'da, Türkiye'de 2002–2007 yıllarını kapsayan dönemde, yoksulluk harcaması hiç yapılmadığı durumda kadınların yoksulluk oranının %33,9, erkeklerinkinin de %33,47 olduğunu belirlemişlerdir. Yoksulluk harcaması durumunda ise her bir birimlik harcamanın (1 milyon TL'lik harcama) kadın yoksulluk oranını 0,002491, erkek yoksulluk oranını ise 0,002556 kadar azalttığını tespit etmişlerdir. Aynı çalışmayı sanayi, hizmet ve tarım gibi iktisadi alanlarda da yapmışlar ve yoksulluk harcamalarının bu alanlarda da yoksulluk oranını düşürdüğünü görmüşlerdir.

Ayrıca şartlı nakit transferlerinin de kısa vadede ailelerin gelirleri üzerinde olumlu etki yaparak Türkiye'de yoksulluğun kontrol altında tutulmasında (Özdemir ve Kutlu, 2011: 372), eğitim ve sağlığa yaptıkları katkı ile orta ve uzun vadede kuşaklar arası yoksulluk döngüsünün kırılmasında, (Sauma, 2008: V) ve hatta Türkiye'de günlük 1 doların altında gelir elde eden kişi kalmamasında en önemli araçlardan biri olduğu kaydedilmektedir.

Görüldüğü gibi Türkiye'de yapılan birçok çalışma ve araştırmanın sonucuna göre[6] kamusal sosyal içerikli harcamaların verimli ve etkili bir şekilde kullanılması durumunda yoksulluk oranları düşmektedir. Türkiye'de bu çalışmaları destekler nitelikte, kurumların sosyal güvenlik, sağlık (mahalli idareler dâhil), sosyal yardım ve primsiz ödemeleri (mahalli idareler hariç) içine alan sosyal koruma harcamalarının (eğitim hariç) GSYH' ya oranı yatay bir seyir izleyerek artmıştır. 2004'de %10,9, 2005'de %11, 2006'da %11,4, 2007'de %11,6 ve 2008'de de %11,6 olarak gerçekleşen oranlar kriz yılı olan 2009'da %13,4'e yükselmesine rağmen 2010'da %13,1'e, 2011 yılında ise %12,9'a düşmüştür. 2012 yılında ise kriz yılı oranı olan %13,4'e, 2013'de de %13,8'e ulaşılmıştır. 2014'te gerçekleşme tahmini %13,7 olan bu harcamaların, 2015 programında tahmin edilen GSYH' ya oranı da %13,6'dır (Kalkınma Bakanlığı, 2015).Bu artışlara paralel olarak yapılan çalışmalarla doğru

[6] Şunu belirtmek gerekir ki yarı kamusal hizmet olarak nitelendirilen eğitim ve sağlık harcamalarının verimliliğini somut olarak ifade etmek ve yoksulluk üzerindeki etkilerini analitik olarak görebilmek çoğu zaman mümkünken (Arslan, 2002: 11) diğer birçok kamusal sosyal içerikli harcamanın miktar olarak artışını görebilmek dışında maliyet-fayda analizini yapmak, her birinin tek tek verimliliğini parasal olarak ölçmek ve dolayısıyla yoksulluk üzerindeki etkilerini analitik olarak değerlendirmek zordur. Ayrıca çoğu zaman verilerdeki ciddi eksikliklerde doğru bir değerlendirme yapmaya müsaade etmemektedir. Bu nedenlerle kısıtların, kamusal sosyal içerikli harcamaların yoksulluk üzerinde yarattığı etkilerin anlaşılması için yapılan çalışmaların sonuçlarına etki ettiğinin ve harcamaların etkinliğinin çoğu zaman istenildiği kadar pozitif çıkmamasına neden olduğunun bilinmesi gerekir.

orantılı olarak mutlak yoksulluk rakamlarında da ciddi düşüşler olduğu görülürken aynı başarı göreli yoksulluk oranlarında gösterilememiştir. Sosyal koruma harcamalarının (sağlık ve sosyal koruma toplamı) GSYH' ya oranının, 2010-2012 döneminde %13 civarına yükselmesi ve 2014-2015 dönemi için en az bu oranda kalmanın planlanması olumlu bir gelişmedir. Ancak ortalama %13 civarında kalan bir sosyal koruma harcaması oranı, birçok ülkenin sosyal koruma harcamasının GSYH' ya oranı ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmakta ve beklide göreli yoksulluğun kaynak yetersizliğine bağlı olduğunu göstermektedir. 2009 yılında mahalli idareler dâhil Yunanistan'ın sosyal koruma harcamalarının %28, Çek Cumhuriyeti'nin %20,4, Polonya'nın %19,7 ve son üç sıradaki ülkelerden Bulgaristan'ın %17,2, Romanya'nın %17,1 ve Letonya'nın %16,8 olduğu görüldüğünde oranının yetersizliği anlaşılabilir (Yentürk, 2012: 8).

Türkiye'de ekonomik büyüme ve kalkınma, dolayısıyla yoksulluk üzerinde olumlu etkileri olan sağlık harcamalarının toplamına baktığımızda (Sağlık Bakanlığı + genel ve özel bütçeli idarelerin tüm sağlık harcamaları + Sosyal Güvenlik Kurumu'nun (SGK) prim ödeyenlere yönelik yaptığı harcamalar) bir tek kriz yılı olan 2009 yılında GSYH'nin %5'i olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılıyla birlikte azalarak %4,6 olarak gerçekleşen bu oran, 2011-2012-2013 yıllarında da oransal olarak azalarak %4,4 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılı gerçekleşme miktarı ve 2015 yılı programında%4,3 ve %4,2 azalan oranları görülmektedir. İlgili yıllara TL cinsinden bakıldığında ise artış dikkat çekmektedir(Kalkınma Bakanlığı, 2015). Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre, 2008 yılında satın alma gücü paritesine bağlı hesaplanan kişi başına kamu sağlık harcaması, Fransa'da 2.983, Litvanya' da 806, Bulgaristan'da 526, Çek Cumhuriyeti'nde 1.426, Estonya' da 841, Almanya'da 2.837, Yunanistan'da 1.735, Macaristan'da 997, Polonya'da 825, Romanya'da 539, Türkiye'de 479 dolardır. Bu veriler Türkiye'de sağlık harcamalarının hızla artırılması gereğine işaret etmektedir.

Türkiye'de ki sağlık harcamalarının GSMH içindeki payı oransal olarak düşmüş olmasına rağmen sağlık hizmetlerinde artan verim olumlu yönde gelişmeler sağlamış, yoksulluk kısırdöngüsünün kırılmasına yardımcı olmuştur. Kişi başına düşen sağlık harcamaları ve yaşam beklentisi artmıştır. Türkiye'de şartlı sağlık yardımlarının yürürlüğe girmesinden bu yana Sağlık Bakanlığı istatistiklerine göre bebek, çocuk ve hamile kadınlar için ortalama takip sayısında sürekli artış olmuştur. Bebek ve yeni doğan bebek ölüm oranları da düşüş eğilimi göstermektedir. Aşılama oranları neredeyse %98'e ulaşmıştır. Hastanede doğum oranı 2003 yılında %78 iken 2010 yılında %92'ye yükselmiştir. En ciddi yükseliş ise 2003 yılında %54 iken 2010 yılında %82'ye yükselen doğum öncesi bakım (sağlık ocağına en az dört kez ziyaret) oranlarında görülmüştür. Olumlu bir gelişme olarak Sağlıkta Dönüşüm Programı'ndan sonra katastrofik (yıkıcı) sağlık harcaması da yok denecek kadar azdır. Sağlık harcamalarında yıllar itibarıyla TL bazında meydana gelen artışların ve yapılan harcamaların daha verimli kullanılmasının bu gelişmelerin ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Türkiye'de sağlık harcamalarının koruyucu hizmetler ve tedavi hizmetleri arasındaki

dağılımı çok çarpıktır. Koruyucu sağlık hizmetlerinin ihmal edilmesi ve harcamalarının kısılması, daha yüksek maliyetli olan tedavi hizmetlerine yönelik harcamaları artırmaktadır. Sağlık Bakanlığı'nın evde sağlık hizmeti verilmesi konusundaki çabaları da önemlidir. Ancak bu konuda gerekli mevzuat olmasına rağmen uygulamanın esas olarak sağlık personelindeki yetersizlik nedeniyle yaygınlaşamadığını görüyoruz.

Türkiye'de kamusal sosyal içerikli harcamalar içerisinde ki eğitim harcamaları miktarı da TL cinsinden sürekli bir artış içerisindedir. Eğitim harcamalarının GSYH' ya oranı ise yıllar itibarıyla 2004'de %3,3, 2005'de %3,2, 2006'da %3,1, 2007'de %3,2, 2008'de %3,4, 2009'da %3,9, 2010 ve 2011'de %4, 2012'de %4,2 ve 2013'de %4,4 şeklinde gerçekleşmiştir. 2014'te gerçekleşme tahmini %4,4 olan bu harcamaların, 2015 programında tahmin edilen GSYH' ya oranı da aynı şekilde %4,4'tür (Kalkınma Bakanlığı, 2015).Türkiye'de eğitim ile ilgili yapılan harcamalarda ki artışların gerekçesi olarakta değerlendirilebilecek şekilde Erdoğan (1998), Alıcı (2002) ve Kızılgöl (2009) tarafından yoksulluk üzerine yapılmış olan çalışmalarda Türkiye'deki yoksulluk ve eğitim oranları arasında ters bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara uygun şekilde şartlı eğitim yardımlarının, Milli Eğitim Bakanlığı eğitim göstergelerindeki okullaşma oranlarında artan bir eğilim ortaya koyduğu tespit edilmiştir (Öcal, 2012: 36). TÜİK'e ait Türkiye ile ilgili eğitim ve fert yoksulluk oranlarına bakıldığında ise eğitim seviyesi yükseldikçe yoksulluk oranlarında düşüşler olduğu görülmektedir (TÜİK, 2013c). Eğitimin yoksulluk oranlarını düşürdüğü gerçeğinden hareketle Türkiye'de eğitim materyali, okulda yemek ve süt yardımları gibi çeşitli yardımlar yapılmakta, yardımların miktarları her geçen gün artmakta ve ulaşılan kesimlerin sayısında da artışlar olmaya devam etmektedir. Şeker (2011: 30) tarafından yapılan çalışmaya göre de, Türkiye için İnsani Gelişme Endeksinde en fazla artış sağlayabilecek değişkenler eğitime ilişkin değişkenlerdir.

Sağlık ve eğitime yapılan harcamaların eşitsizliği azaltıcı etkisi kesin olmakla birlikte yoksullara mutlak katkısı sosyal yardımlardan daha az olmaktadır. Bu analizler bazı gıda yardımı, nakit transferler, kamu istihdam programları ve diğer transfer programlarının bazen yoksullara daha çok katkıda bulunduğunu, bazılarının ise yoksullara yönelik söylemlere rağmen hedefe ulaşmadığını göstermektedir. Bu uygulamalardan en önemlisi belki de aile yardımlarıdır. Türkiye'de var olan politikalar değerlendirildiğinde; aileyi sürekli gelir sahibi yapacak ekonomik önlemler ve iş bulma (istihdam) politikalarını içeren aile güçlendirme politikalarının neredeyse hiç olmadığı söylenebilir. Aile yardımları ve ayni nakdi yardımlardan söz edilebilse de bunların yeterli olmadığını ve aileyi güçlendirmekten çok, bağımlı kılıcı bir pozisyonda tuttuğunu söylemek mümkündür. Yapılan bu eleştirilere rağmen yardımların özellikle mutlak yoksulluk içerisinde bulunan ailelerin hayata tutunmasında büyük önem taşıdığı söylenebilir.

Asgari Gelir Desteği programlarının yoksullukla mücadelede tek başına yeterli olmadığı, başka ciddi programlarla ve dolaylı mücadele araçları ile desteklenmesi gerektiği Avrupa Birliği ve

Türkiye'nin yoksulluk rakamlarına bakıldığında görülebilir. Buna göre; Asgari Gelir Desteği programlarını yoksullukla mücadelede yoğun bir şekilde kullanan Avrupa Birliği AB-28 içerisinde 2013 yılı için saptanan yoksul, dışlanmış Avrupalı sayısı 122 milyondur. Bu sayı eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelir medyan değeri %60'a göre Avrupa Birliği genelinde halkın % 24,3'üne (göreli yoksulluk) karşılık gelmekte ve neredeyse her dört Avrupalıdan birinin göreli yoksulluk içinde olduğunu göstermektedir **(**Eurostat, 2014**).** Aynı dönemde Asgari Gelir Desteğini çok daha az kullanan Türkiye'nin eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelir medyan değeri %60'a göre göreli yoksulluğu ise %22,3 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2015).

SYDGM tarafından SYDV'ye aktarılan kaynak (sosyal yardım) içinde proje desteklerine ayrılan paya bakıldığında yıllar itibarıyla gözle görülür bir artış olduğu söylenebilir. Zira söz konusu oran 2003 yılında %1,6, 2005 yılında %14,6 ve 2007 yılında rekor bir artışla %22,5'e ulaşmıştır. Projelerden faydalanmak isteyen kişiler ikametlerinin bulunduğu yerdeki Vakfa başvurularını yapmaktadır. Projelerden yararlanmak için başvuran kişilerde a)Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna tabi olmamak ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almamak, fakir ve muhtaç durumda olmak, b)Başvuru tarihi itibarıyla 18-60 yaş arasında olmak, c)Erkek başvuru sahipleri için askerlik hizmetini fiilen tamamlamış olmak veya askerlik ile ilişiği olmamak, d)Başvuru yapılan Vakfın sorumluluk bölgesinde en az altı aydır ikamet ediyor olmak, e)Proje konusu işin gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip olmak, f)Evvelce Fon kaynaklarıyla desteklenen gelir getirici projelerden (Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi dâhil) yararlanmamış olmak şartları aranmaktadır (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu Proje Destek Esasları, Karar Tarihi: 10.06.2010; Madde: 9).

Türkiye'de proje destekleri ile ilgili olarak SYDGM tarafından 2006 yılında kırsal alana yönelik uygulanan projelerin etkisini ölçmeye yönelik bir araştırmada 2.338 kişiden oluşan bir yararlanıcı grubu örneklemi incelenmiştir. Bu araştırmada, proje desteği alan kişilerin yaklaşık %82,4'ünün faaliyetini sürdürdüğü ve yine proje desteği alan kişilerin %73,7'sinin geri ödeme yapabildiği görülmüştür (SYDGM, 2006). Proje desteklerinin yoksullukla mücadeledeki etkilerini görebilmek için 2007 yılında SYDGM tarafından "Etki Değerlendirme" araştırması yaptırılmıştır. Araştırma 6.012 kişi üzerinde yapılmış, ortaya konulan bulgular genellikle olumlu olmakla birlikte yeterli gelir elde edememe, geri ödemede güçlük çekme, nakliyat ve pazarlama sorunu yaşama, danışmanlık hizmetlerine ulaşamama, sosyal güvenlik primlerini ödemekte güçlük çekme gibi olumsuzluklar tespit edilmiştir (Biçer, 2009: 19 ve 63-64). Proje desteklerinin başarısı için çalışabilecek durumda bulunan bireylerin teknik bilgi ve beceri ile donatılmaları gerektiği unutulmamalıdır. Proje desteklerinin SYDGM açısından bir sosyal yardım modeli olmasına rağmen geri ödeme şartının olması, sosyal yardımların karşılıksız olarak verilmesinin bireyleri tembelliğe sevk ettiği, pasif-alıcı konumda bıraktığı ve ekonomik olarak verimsiz ve etkisiz olduğu gibi eleştirileri hafifletebilmektedir (Güneş, 2009: 117).

Aktif istihdam politikaları Türkiye'de son yıllarda uygulanmaya başlanmıştır. 1988- 2008 yılları arasında kurs ve programlardan yararlanan kişi sayısı 215.000 civarındayken; işsizlik sorunu ile daha etkin bir şekilde mücadele etmek amacıyla yapılan yasal düzenlemeler sonrasında 2009 yılından bu yana kurs ve programlardan yararlanan kişi sayısı bir buçuk milyona ulaşmıştır. Bu çalışmalar işsizlik Sigortası Fonundan 2009 yılından itibaren her yıl Kanun gereğince aktarılan kaynakla yürütülmektedir. İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonundan kurs ve programlar için 2009 yılından 2014 yılı sonuna kadar 1,44 milyar TL kaynak kullanmıştır. 2015 yılında ise 1,03 milyar TL tahsis edilerek 2009-2014 yılları arasında tahsis edilen toplam kadar kaynak tahsisi bir yılda yapılmıştır. Elde edilen verilere göre İŞKUR vasıtasıyla 2004'de 76.257 kişi, 2005'de 81.685 kişi, 2006'da 85.882 kişi (toplam başvuru yapan 564.388 kişinin %15'i), 2007'de 111.375 kişi (toplam başvuru 656.969 kişi - %17), 2008'de 109.595 kişi (toplam başvuru 1.275.674 kişi - %8,6) , 2009'da 118.278 kişi (toplam başvuru 1.435.024 kişi - %8,2) , 2010'da 205.231 kişi (toplam başvuru 1.217.936 kişi - %16,8), 2011'de 363.672 kişi (toplam başvuru 1.398.355 kişi - %26), 2012'de 556.587 kişi (toplam başvuru 2.296.325 - %24), 2013'de 671.578 (toplam başvuru 2.359.304 kişi - %28), 2014'de 701.435 ve 2015 yılı Ocak-Mart döneminde 248.623 kişi işe yerleştirilmiştir. 2015 yılı Ocak-Mart döneminde 705.311 kişi İŞKUR'a sunduğu hizmetlerden faydalanmak için başvuruda bulunmuş ve bunların yaklaşık %30'u işe yerleştirilmiştir. 2014 yılının aynı dönemine göre kuruma başvurularda %32 oranında bir artış olduğu görülmektedir. İşe yerleştirmeler 2014 yılının Ocak-Mart dönemine göre %43 oranında artmıştır. İş için İŞKUR'a başvuranların yıllar içinde işe yerleştirilmelerinin hem rakamsal olarak hem de toplam başvurular içerisinde yüzde olarak miktarında artışlar dikkat çekmektedir. Bu artışların en önemli nedeni aktif istihdam politikalarında 2009 yılından sonra yapılan geliştirmelerdir (İŞKUR, 2015).

Mesleki Eğitim Kurslarından 2004-2008 yılları arasında 71.363 kişi ve 2009 yılından bu yana da dalgalı bir seyir izleyerek bir milyonun üzerinde işsiz yararlanmıştır. Maksimum yararlanıcı sayısına 2012 yılında (206.946 kişi) erişen kurslardan, 2013'de 124.152 kişi, 2014'de 109.666 kişi ve 2015'de (ocak-mart dönemi) 41.714 kişi yararlanmıştır. Mesleki kurslarla ilgili kurslara katılanların ne kadarının işe yerleştiği bilgisi yoktur.2011 yılı içinde toplam 191 "iş garantili kurs" düzenlenmiş, bu kurslarda 8 bin 703 kişiye eğitim verilmiş ve 2011 yılında "iş garantili kurs" eğitimi alan kursiyerlerin % 50'si 2012 yılı itibarıyla istihdama katılmıştır.2009 yılından uygulamaya başlanan İşbaşı Eğitim Programı'nda 2012 yılından itibaren yapılan mevzuat değişiklikleri ile daha fazla işveren ve işsizin faydalanması sağlanmıştır. 2012'de 31.773 kişi olan yararlanıcı sayısı, 2013 'de 63.660 kişiye ulaşarak yapılan kanuni bir değişikliğin yaratabileceği etkiyi göstermektedir. 2014 yılı yararlanıcı sayısı ise 59.456 kişidir. Yapılan düzenlemeler sonrası programdan yararlananların sayısı son 3 yılda yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. Programın başladığı 2009 yılından bu yana ise 200.000'e yakın kişi bu programdan yararlanmıştır (İŞKUR, 2015).

Girişimcilik Eğitim Programı'ndan başladığı 2009 yılından bu yana 120.000'e yakın kişi yararlanmıştır. Kullanıcı sayısı her yıl artan programdan 2009'da 9 kişi, 2010'da 8.306 kişi, 2011'de 24.145 kişi, 2012'de 25.475 kişi, 2013'de 25.166 kişi, 2014'de 31.648 kişi yararlanmıştır. Bu programa katılıp kaç kişinin kendi işini kurduğu veya mevcut işini geliştirdiği hakkında bilgi yoktur (İŞKUR, 2015).

Toplum Yararına Çalışma Programları (TYP)'dan 2011 yılında Türkiye genelinde 64.085 kişi yararlanmıştır. 2012 yılı ilk altı ayında ise 44.089 kişi programlara katılmıştır. 2015 yılı Ocak-Mart döneminde sayısı 1.125 olan programdan 12.385' i erkek, 10.313'ü kadın olmak üzere toplam 22.698 katılımcı yararlanmıştır (İŞKUR, 2015). Görüldüğü gibi toplum yararına çalışma programlarının etkisi ve sayısı hakkında yıllar itibar ile yeterli bilgi yoktur.

Aktif istihdam politikalarının etkilerinin sağlıklı bir şekilde bilinememesinden ötürü proje bütçesi 2 milyon TL olan "Aktif İşgücü Programlarının Etki Değerlendirmesi Projesi" başlatılmıştır. İŞKUR tarafından uygulanan mesleki eğitim kursları, işbaşı eğitim programları, girişimcilik eğitim programları ve diğer kurs, program ve uygulamaların etki değerlendirmesinin yapılarak kurs/programların yeniden tasarlanması amaçlanmaktadır. Proje çerçevesinde, bu programlarının piyasada konjonktürel işgücü talebi değişmelerine duyarlı olup olmadığı, işgücü piyasası üzerindeki etkileri, toplam istihdam üzerindeki etkisi, kursiyer/katılımcılar üzerindeki etkileri, fayda-maliyet analizi ve politika önerileri gibi sorulara cevap bulunması hedeflenmektedir.

Türkiye'de sosyal konut projeleri uygulanmasına rağmen toplam nüfusta ev sahibi olanların oranı 2007 yılında %60,8, 2008 yılında %61, 2009 yılında %60,8, 2010 yılında %60, 2011 yılında %59,6 ve 2012 yılında %60,6 (TÜİK, 2014b) olarak gerçekleşmiş ve ciddi bir değişiklik olmamıştır. Toplam nüfusta kiracıların oranı da2007 yılında %22,2, 2008 yılında %22,4, 2009 yılında %22,0, 2010 yılında %22,1, 2011 yılında ise %23,7 (TÜİK, 2013b) olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler hâlihazırda evi olanların bu imkânlardan yararlandığı ve alt ve orta gelir grubunda yer alanların bu imkânlardan yeterince yararlanamadığı fikrini yaratmaktadır.

Yoksullukla mücadeledeki önemli araçlardan olan kamusal sosyal içerikli harcamaların Türkiye'de ki öneminin de anlaşılması ile özellikle son yıllarda daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başladığı görülmektedir. Birçok kamusal sosyal içerikli harcama türünün olması ve bunların aynı anda kullanılmaya çalışılması bu araçların iç içe giren karmaşık bir yapıya bürünmesine, izlenmelerinde zorluklara, verimliliğinin ve etkililiğinin azalmasına dolayısıyla kamusal sosyal içerikli harcamaların israfına neden olabilmektedir. Bu nedenlerle Türkiye'de ki; i) yoksulluğu tanımlamada ve yoksulluk sınırını belirlemede karşılaşılan sıkıntıları anlamak, ii) kamusal sosyal içerikli harcamaların genel olarak neler olduğunu görmek, iii) kamusal sosyal içerikli harcamaların yoksulluk üzerindeki genel etkililiğini, verimliliğini değerlendirebilmek, iv) kamusal sosyal içerikli harcamaların karşılıklı etkileşimini analiz edebilmek, v) kamusal sosyal içerikli harcamaların etkililiğinin arttırılması için

nelerin yapılması gerektiğini planlayabilmek ve sonuç olarak vi) daha gerçekçi, anlaşılabilir çözüm önerileri ortaya koyabilmek için bazı ölçütler oluşturularak Tablo 1 hazırlanmaya çalışılmıştır. Tabloda kullanılan ölçütler kamusal sosyal içerikli harcamaların yoksullukla mücadeledeki başarısı üzerinde nelerin etkili olabileceği dikkate alınarak, geniş bir bilimsel literatürün taranması sonucunda oluşturulmuş ve genel kullanımlı ifadeler ilk defa ölçüt oluşturulmak için kullanılmıştır.

Bu amaçla oluşturulan ölçütler şunlardır:[7] i) Hak Sahiplerine Erişebilirlik (Yoksula Ulaşabilme Ölçütü-Kapsam) (Bağdadioğlu ve diğerleri, 2009: 79) , ii) Yoksula Giden Destek Payı (Bağdadioğlu ve diğerleri, 2009: 79), iii) İstenen Amaçların Başarılması (Calamitsis, 161: 2004), iv) Olası Suistimaller, v) İdari Maliyetler, vi) Kullanıcı Maliyeti, vii) Bağımlılık Düzeyi, viii) Denetim, ix) Objektiflik ve Eşitlik, x) Statik Etkililik, xi) Dinamik Etkililik, xii) Organizasyon, xiii) İstihdam Bağlantısı Kurulabilirliği, xiv) Hedef Kitle (Montgomery ve Weiss, 2005: 7). Bütün ölçütlerin önemi aynı değildir. Kapsamın geniş olmasının hedef kitlede başarısızlığa neden olabilmesi örneğinde olduğu gibi bazı mekanizmaların bütün ölçütlerde başarılı olmayabileceği unutulmamalıdır. Benzer şekilde bütün ölçütlerde bütün hizmetlere aynı başarıyla uygulanamayabilir (Bağdadaioğlu ve diğerleri, 2009: 79). Kamusal sosyal içerikli harcamalarla ilgili yapılan çalışmalar, araştırmalar, eldeki veriler ile yoksulluk rakamları dikkate alındığında Türkiye'de yoksullukla mücadelenin etkililiğinin giderek arttığını söyleyebiliriz. Ancak daha önceki değerlendirmelerle birlikte Tablo 1 incelendiğinde ve özellikle Avrupa Birliği, OECD ve bazı gelişmiş ülkeler dikkate alındığında hâlâ bazı temel sorunların olduğu görülmekte ve bu nedenle yoksullukla mücadelede beklenen başarılara ulaşılmasında gecikmeler yaşanmaktadır. Örneğin Eurostat (2008) tarafından sosyal transferlerden önceki ve sonraki yoksulluk oranları ile ilgili yapılan hesaplamalarda Türkiye'de bu harcamaların yoksulluk oranlarını AB ülkeleri kadar azaltmadığı görülmüştür. 2010 yılında Türkiye'de transfer öncesi göreli yoksulluk oranı %29,3, transfer sonrası göreli yoksulluk oranı %23,8 iken, AB-27 için aynı oranlar sırasıyla %25,7 ve %16,4'tür (2013 Yılı Programı, 2012). Türkiye'deki kamusal sosyal içerikli harcamaların etkinliğine gölge düşüren temel sorunların şunlar olabileceği düşünülmektedir:

-Yoksullara yapılan gelir destekleri Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu ve Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi farklı kurumlarca farklı kıstaslara göre yapılmaya çalışılıyordu. Sosyal hizmet ve yardım alanında dağınıklığa, hizmet bütünlüğünün sağlanamamasına, bazı kurumların değişik adlar altında genişlemeye devam etmesine, kamusal sosyal içerikli harcamalara ilişkin verilerin derlenememesine ve toplam miktarına ulaşılamamasına neden olan bu durum yoksullukla mücadelenin daha çok toplumdaki geleneksel dinamiklere bırakılmasına neden olmaktaydı. 03.06.2011 tarih ve 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bu eksiklikleri giderip çalışmaları merkezi düzeyde koordine ettiğinde yoksullukla mücadelenin daha başarılı olması mümkündür.

[7]Oluşturulan bu ölçütlerin ayrıntılı açıklaması için bkz. Yıldız, 2013: 219.

Tablo1: Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Kullanılan Kamusal Sosyal içerikli Harcamaların Etkililiği

	Hak Sahiplerine Erişebilirlik	Yoksula Giden Destek Payı	İstenen Amaçların Başarılması	Olası Suistimaller	İdari Maliyetler	Kullanıcı Maliyeti	Bağımlılık Düzeyi	Denetim	Objektiflik ve Eşitlik		Statik Etkililik	Dinamik Etkililik	Esneklik	Organizasyon	İstihdam Bağlantısı Kurulabilirliği	Hedef Kitle
Kamusal Sosyal İçerikli Harcamalar																
Aile Yardımları	Yeterli Değil	Yeterli Değil	Yeterli Değil	Var	Yüksek	Yok	Yüksek	Kötü	Yeterli Değil		+		İyi	Yeterli Değil	Kötü	Tüm Yoksullar, Aileler
Sosyal Sağlık Yardımları	İyi	İyi	İyi	Bazen	Yüksek	Yok	Yüksek	Yeterli Değil	Yeterli Değil			+	İyi	İyi	Kötü	Çocuk, Kadın, Erkek ve Engelli Tüm Yoksullar
Sosyal Eğitim Yardımları	Yeterli Değil	Yeterli Değil	İyi	Bazen	Yüksek	Yok	Yüksek	Yeterli Değil	Yeterli Değil			+	İyi	Yeterli Değil	Kötü	Çocuk, Kadın, Erkek ve Engelli Tüm Yoksullar
ŞNT	Yeterli Değil	İyi	İyi	Bazen	Yüksek	Yok	Yüksek	Kötü	Yeterli Değil		+	+	İyi	Yeterli Değil	Yeterli Değil	Kadın, Çocuk
Vatandaşlık Geliri Uygulamaları	TÜRKİYE'DE SADECE TEORİDE TARTIŞILMAKTADIR Sadece "Yaşlılık Maaşı", "Özürlü Maaşı" ve "Gazi Maaşı", "Muhtaç asker ailelerine yardım programı" gibi benzeri uygulamalar var.															Kanunen Hak Sahibi Olanlar
Sosyal Konut Politikaları	Kötü	Kötü	Yeterli Değil	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Düşük	Kötü	Yeterli Değil		+	+	Yeterli Değil	Kötü	Yeterli Değil	Yoksulluk Sınırı Altında ya da Sınırda Olanlar
Proje Destekleri	Yeterli Değil	Yeterli Değil	Yeterli Değil	Bazen	Düşük	Düşük	Düşük	Yeterli Değil	Yeterli Değil		+	+	İyi	Yeterli Değil	Yeterli Değil	Kadın, Erkek
Zorunlu Çalışma Programları (Workfare)	TÜRKİYE'DE "WORKFARE" PROGRAMLARININ UYGULAMASI YOK. "Toplum Yararına Çalışma" programları var. Ancak veriler net değil.														Yeterli Değil	İŞKUR'a Kayıtlı Olanlar
Mesleki Eğitim Politikaları	İyi	İyi	Belirsiz	Bazen	Yüksek	Yok	Yok	Kötü	İyi		+	+	İyi	İyi		İşsiz Gençler, Kadınlar, Kalifiye Olmayanlar
Elektrik-Su-Gaz Kamu Kolaylıkları	TÜRKİYE'DE BELEDİYELERİN SU İLE İLGİLİ BAZI UYGULAMALARI DIŞINDA HERHANGİ BİR UYGULAMA BİÇİMİ YOK															Özürlü ve Gazilere Suda Kısmi Kolaylık Var

-Yoksullukla mücadelenin herhangi bir yasal düzenlemeye bağlı olmaması genellikle siyasi müdahalelere maruz kalınmasına neden olabilmektedir. Türkiye'de aileye ilişkin yasal mevzuat incelendiğinde bütüncül ve sistemli aile politikalarına gereksinim olduğunu söylemek mümkündür. Mevcut hizmet ve olanaklarla ihtiyaç sahibi aileye, iyileşmeler olduğu kabul edilmekle birlikte yeterince ulaşılamamaktadır.

-Türkiye'de yoksullukla mücadeledeki en önemli sorunlardan bir diğeri de planlama eksikliğidir. Gelir aktarım programlarının birbirleriyle ve iyileştirici sonuçlar doğurabilecek diğer programlar, hizmetler ve faaliyetlerle arasında yeterli bağlantı kurulamadığı tespit edilmiştir. Başarılı

programlarda ise birden fazla hedefleme mekanizması[8]birlikte kullanılmaktadır (Coady ve diğerleri, 2004). Türkiye'de ise hedefleme mekanizmaları birbirinden bağımsız programlanmaktadır. Geniş alanlı coğrafi hedeflemede ısrar edilerek dar alan coğrafi hedeflemen ihmal edilmektedir. Hâlbuki Çin'de yapılan bir deneysel çalışmada yerel yönetim harcamalarının yoksulluğu azaltmadaki etkisinin merkezi hükümet harcamalarından daha fazla olduğu tespit edilerek (Karakoyun, 2013) dar alan coğrafi hedeflemenin önemi ortaya konulmuştur. Ağırlıklı olarak son yıllarda kullanılmaya başlanan demografik hedefleme mekanizmalarının da (sadece yaşlılar, engelliler ve eşi vefat etmiş kadınlar gibi sınırlı belli gruplar) yeterince gelişmediği dikkat çekmektedir.

-Kamusal sosyal içerikli harcamalarla yoksullukla mücadelede başarı sağlanması hedeflenen yoksul kitlenin iyi belirlenebilmesine de bağlıdır. Ancak Türkiye'de mali tedbirlerin kullanıcılarının seçiminde somut ve sağlıklı ölçütlerin[9] geç oluşturulması aile yardımları gibi bazı yardım uygulamalarının ihtiyaç sahiplerinin gereksinimlerinden bağımsız bir şekilde hazırlanmasına neden olmaktadır. Türkiye'de ayni ve nakdi şekillerde yapılan bu aile yardımlarının yeterli olmadığı, aileyi güçlendirmekten çok bağımlı kıldığı (Çoban ve Özbesler, 2009: 35), mükerrer yardımların farklı kurumlar tarafından yapıldığı ve örgütlenmesinde dağınıklık yaşandığına dair eleştiriler bulunmaktadır.

-Türkiye'de ortak veri tabanı eksikliği ve denetim mekanizmasındaki yetersizlikler dikkat çekmektedir. Süreçlerin ve programlardan faydalananlar üzerindeki etkilerin izlenmesi ve değerlendirilmesine çoğu kez dikkat edilmemektedir. İzleme ve değerlendirme, eğer yapılıyorsa çoğunlukla aileler üzerinde ve aileler programdayken yapılmakta, aileler program kapsamından çıkarıldıktan sonra düzenli bir inceleme ve değerlendirme yapılmamaktadır. Bunlardan ötürü; i) bazı durumlarda hedef kitleye hiç ulaşılamamakta, ii) yardıma ihtiyacı olmayanlarda kamusal sosyal içerikli harcamalardan yararlanabilmekte, iii) bir kişi aynı anda iki hizmetten faydalanabilmekte, iv) uygulanan tedbirlerin sonuçları sağlıklı bir şekilde izlenememekte ve denetlenememekte ve v) bazı hizmetler için yardımdan faydalanan kişilerin sayısı tam olarak bilinememektedir. Demir Şeker (2008: 173) tarafından Türkiye üzerine yapılan bir çalışmada yoksulluğun azaltılmasını hedefleyen harcamalardan yaralanan kesim içinde yoksul olmayanların oranı da yüksek çıkmıştır. Türkiye'de Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) ve Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Bilgi Sistemi gibi modern projelerin hayata geçirilmiş olması bu sorunların kısa ve uzun vadede çözümü için atılmış çok önemli adımlardır.

[8]Hedefleme Mekanizmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Yıldız:2013, 119-137.
[9]Türkiye'de somut ve sağlıklı ölçütlerin oluşturulması için yapılan gelir testi işlemleri 1 Ocak 2012'den itibaren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Bilgi Sistemi üzerinden yürütülmektedir. Gelir testi ile vakıflara başvuru yapan kişilerin sistem üzerinden merkezi veri tabanlarında kayıtlı mal varlığı bilgileri ve gelir durumları incelenmekte, gerekli görülen durumlarda hane ziyaretleri yapılmaktadır.

-Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riski azalmakta ve yoksullukla sağlık arasındaki karşılıklı ilişki dikkat çekmektedir. Endonezya ve Malezya üzerine yapılan deneysel çalışmalarda olduğu gibi, hem büyüme hem de kamu kaynaklarının eğitim ve sağlığa tahsisi yoksulların faydasına olmaktadır (Karakoyun, 2013). Ancak Türkiye'de ki eğitim ve sağlık kuruluşları kendilerinden beklenen fonksiyonları geçmiş yıllarda tam anlamıyla yerine getirememiş ve düşük çıktıyla hizmet vermişlerdir. Türkiye'de eğitimde ki kısmi okul yemeği programları ve taşımalı eğitim, sağlıkta ise Genel Sağlık Sigortası gibi çalışmaların geçmişle kıyaslandığında belirgin farklar yarattığı görülmektedir.

-Aktif istihdam politikalarının etkileri uzun dönemde ortaya çıkmaktadır. Bu politikalar Türkiye'de daha yoğun olarak son yıllarda kullanılmaya başlandığı için yoksulluk üzerindeki etkilerini sağlıklı olarak tespit etmek şimdilik mümkün değildir. Türkiye'deki uygulamaların workfare biçiminde uygulanması karşısındaki en büyük engel toplumsal değer yargıları ile ilgilidir. Türkiye'de workfare programlarının emek piyasası koşullarını göz ardı ettiği ve piyasanın sosyal politikayı etkisi altına almasına ortam hazırladığına dair düşünceler yaygındır. Verilen yardımlar karşılığında hizmet istenmesi toplum tarafından doğru görülmemektedir. Bu programlara katılanların program sonrasında yeterince takip edilmemesi hâlâ ciddi bir problemdir. Yaratılan işler kişilerin yeteneklerini geliştirebileceği işlerden uzaktır ve İŞKUR'a yaptırılan kayıtlarda kişilere sadece hangi konularda yetenekli olduklarına dair sorular sorulmakta, gerçekte kişilerin yeteneklerini belirlemek için çalışma yapılmamaktadır. Denetim yetersizliği fazla emek sarf etmeden gelir elde etmek amacını taşıyan yanlış beyanlara neden olabilmektedir.

-İşsizlik oranını azaltmanın, yoksullukla mücadeledeki en etkili yöntemlerden biri olduğu ve hiçbir devletin kendi yoksul kitlesini hayat boyu besleyecek bir mali güce sahip olmadığı kabul edildiğinde çalışabilecek durumda olan yoksulların iş gücüne katılmasının sağlanması özellikle uzun vadede getirdiği çözümlerle önemli olmaktadır. Ancak kamusal sosyal içerikli harcamaların şarta bağlı olmadan çoğu zaman karşılıksız yapıldığı ve yoksulların istihdamla bağlantılarının kurulamadığı durumlarda bu harcamalar yararlanıcıları için tek ve düzenli gelir kaynağı olabilmektedir. Türkiye'de de workfare programlarından farklı olan toplum yararına çalışma programları ile yoksulların istihdam içerisine çekilmesi ve karşılıklılık esası gözetilmeye çalışılmaktadır. Programın başlangıcı yeni olduğu için toplam yararlanıcısı hakkında sağlıklı bilgi yoktur. Program sonrası denetim eksiklikleri ve programdan yararlananların yeteneklerinin çoğu kez göz ardı edildiği dikkat çekmektedir. Uygulanan diğer programlar genellikle istihdamla ilişkilendirilmek istenmekle birlikte istenen başarı çoğu yerde yakalanamamıştır.

-Türkiye'de ki bir diğer önemli problemde kayıt dışılık olarak görülmektedir. Kayıt dışılık kişi ya da hanelerin asgari gelirlerinin tespitini güçleştirmektedir. Kayıt dışılık nedeniyle kaybedilen vergilerde mücadelede zaten var olan kaynak yetersizliği problemini daha da görünür kılmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyada ve Türkiye'de yoksullukla mücadelede kullanılan kamusal sosyal içerikli harcamalar istenen amaçları başarmada hedeflendiği kadar etkili olmamakla birlikte yoksulluk oranlarını hissedilir seviyelerde düşürmekte ve özellikle yoksulluğu kontrol altında tutmak için kullanılmaktadır. Özellikle mutlak yoksulluk oranlarının 2002 yılından bu yana önemli oranda azaltılmasında, ekonomik gelişmelerin yanı sıra sosyal transferlerin de en alttaki yoksul kesim için daha etkili ve yoğun bir şekilde kullanılmasının önemli olduğu söylenebilir. Göreli yoksulluk oranlarındaki düşüş ise daha sınırlı kalmıştır. Ancak Türkiye'de sosyal transferlerin büyük bir bölümünün primli sistem kapsamındaki transferlerden oluşmasından ve yoksul kesimin primsiz transferlerden yeterli ölçüde yararlanamamasından dolayı sosyal transferlerin yoksulluk üzerindeki etkisi sınırlı olmuştur (2015 Yılı Programı, 2015).

Dünya ve Türkiye uygulamaları karşılaştırıldığında kamusal sosyal içerikli harcamalardan eğitim kuponları, gıda kuponları, workfare ve elektrik-gaz-su ile ilgili kamusal kolaylıkların Türkiye'de kullanılmadığı görülmektedir. Kamusal harcamalardan asgari gelir desteği ise Türkiye'de sadece yaşlılar, engelliler, eşi vefat etmiş kadınlardan ve muhtaç asker ailelerine yardım programından oluşan demografik hedefleme ile tespit edilmiş belli kesimlere verilmektedir.

Türkiye'de kamusal sosyal içerikli harcamaların etkililiğinin arttırılıp mutlak yoksulluğun ihmal edilebilir seviyelere indirilip gelişmiş ülkelerde olduğu gibi göreli yoksulluğa odaklanılabilmesi için şu hususların dikkate alınmasının faydalı olacağı söylenebilir:

i) Sosyal transferlerden yararlanacak hedef kitlenin muhtaçlık kıstasları net olarak tespit edilmeli, verilen yardımların öncesi-sonrası denetlenmeli ve mücadele bir kurumun koordinatörlüğünde programlanarak devam ettirilmelidir. Hayata geçirilmiş modern projelerin yanında sosyal hizmet ve yardımlar alanında bütüncül hizmet sunulmasını sağlamaya yönelik olan Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) modeli de bir an önce uygulanmaya başlanmalı ve söz konusu tüm bu hususlara yasal düzenlemeler getirilmelidir.

ii) Yoksul kimseler için "vatandaş aylık hesabı'' açılması, kendilerine harcama kartı verilmesi ve nakdi yardımların yoksulların bulunduğu yerlerdeki esnaftan ABD-Brezilya örneklerinde olduğu gibi sadece belli temel ürünlerin satın alınmasında kullanılması uygulaması Türkiye açısından da faydalı olabilir. Böylelikle yoksul vatandaşların kendi ihtiyaçlarını en iyi bilebileceği gerçeği hayata geçirilmiş, ayni yardımların depolama ve dağıtım masrafları da ortadan kalkmış ve küçük esnafa da destek olunmuş olunacaktır.

iii) Sosyal yardım sisteminin şarta bağlanması etkililiği arttıran bir faktör olarak değerlendirilebilir. Özellikle eğitim ve sağlığın içinde olduğu şartlı mücadele yolları daha yüksek destek miktarları ile birlikte yoğun bir şekilde kullanılmaya devam edilmelidir. Bu şekilde verilen yardımların sonrasının takip edilebilmesi için yollar araştırılmalıdır.

iv) Sosyal yardım ve istihdam bağlantısının geliştirilmesi ile birlikte destek uygulamaları yoksulları üretim sürecine daha fazla dâhil edebilir. Bu amaçla kullanılabilecek proje desteklerinin iyi planlanmış mikrokredi faaliyetleri ile birlikte uygulanması istihdam edilebilirliğe ciddi katkılar yapacaktır. Aktif istihdam politikalarından toplum yararına çalışma programları ihtiyaçlar ve kullanıcıların yetenekleri göz ardı edilmeksizin daha yoğun bir şekilde ve sonuçları takip edilerek uygulanmalıdır. Aktif istihdam politikaları maliyetli uygulamalardır ve başarısız olunması çok fazla israfın ortaya çıkmasına neden olur. Bu nedenle tüm aktif istihdam politikaları gerçekler göz ardı edilmeden uygulanmalıdır. Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde işsizlere gelir desteği sağlamaya yönelik pasif istihdam politikaları yerine işsizliği önlemeye ve sınırlamaya çalışan aktif istihdam politikalarına geçilmesi gerektiği yönünde bir eğilim vardır.

v) Yoksul ailelerin ve kişilerin ekonomik durumunun iyileşmesini engelleyen en önemli sebepler; bu insanların başlangıçta yeterli eğitime ve sağlığa sahip olmaması ve gelişimleri ile yapabilirliklerini kısıtlayan diğer sosyal ve kişisel koşulların yetersizliğidir. Bu nedenlerle yoksulluğun nesiller arası aktarımını engellemek için eğitim ve sağlık alanındaki sosyal yardımlarda artışlar yapılmalı, yoksul ailelerin çocukları tüm eğitim yaşamları boyunca burs sistemi ile desteklenmeli ve kendilerinden hiçbir şekilde eğitime katkı payı alınmamalıdır. Ayrıca tespit edilen yoksul öğrencilerin üniversite eğitimlerinde katlandıkları yurt ücretleri, yurtlarda yemek ve yemekhane hizmetlerinin maliyetleri de devlet tarafından bedava karşılanmalıdır. Üniversite öncesi tüm öğrenciler içinde okul yemeği programları yaygınlaştırılmalıdır. Böylece çocukların ve özellikle fakir çocukların daha sağlıklı beslenmelerine katkıda bulunulabilir, fast-food kültürünün yarattığı sağlıksız beslenme bozuklukları önlenebilir, obezite azaltılabilir ve uzun vadede sağlıklı bireylerin yetiştirilmesiyle sağlık masraflarında azalma dahi sağlanabilir. Yemek hizmetlerinin yemek firmaları tarafından verilmesi durumunda ilgili bölgede istihdam artışı sağlanabilir.

vi) Türkiye'de her ilde en az bir üniversitenin bulunması, her yıl binlerce öğrencinin değişik illerden gelip bu üniversitelere kayıt yaptırması nedeniyle yoksul ailelere ulaşmak için buralar kullanılabilir. Her üniversitede bir SYDV koordinatörlüğü bulunması hedef kitleye ulaşmaya katkı sağlayabilecektir.

vii) Gelir düzeyi düşük ailelerin çocuklarının bakım hizmetlerinden yararlandırılması çocukların ihtiyaç duydukları gelişime erişimi arttırabilir ve kadınların işgücüne katılımına katkıda bulunabilir. Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik öncelikle aile yanında bakım olmak üzere koruyucu aile ve evlat edinme gibi alternatif modellerin yaygınlaştırılması çocuk yoksulluğunu kırmada faydalı olabilir. Türkiye'de yaşlı bakım hizmetlerinin de ağırlıklı olarak ev hanımları tarafından verildiği gerçeğinden hareketle yaşlıların kendi çevrelerinden uzaklaşmadan evlerinde bakımını sağlamaya yönelik hizmetlerin çeşitlendirilerek yaygınlaştırılması ve yaşlılara yönelik kurumsal bakım hizmetlerinin sayı ve niteliğinin artırılması da kadınların işgücüne katılımına katkıda bulunabilir. Bu

uygulamalar çocuk ve yaşlılar gibi korunmaya muhtaç insanların yoksulluk içinde kalma riskini de azaltacaktır.

viii) Yoksul ailelerin bütçelerinde elektrik, su, gaz ve telefon gibi mesken giderleri önemli yer tutmaktadır. Bu hizmetlere belli oranlarda, kilowatt başına, belli saatlerde ya da belli saatler arasında indirim uygulanması ve bunun kanunlarla garanti altına alınması da yoksulların kullanılabilir gelirlerinin artışına katkı sağlayacaktır. Ayrıca yoksul ailelere ve özellikle öğrencisi bulunan yoksul ailelere belirli kısıtlarla ücretsiz internet hizmetinin verilmesi bu ailelerdeki bireylerin bilgi toplumuna dönüşüm sürecine katılımını artırabilir ve böylece yoksulluğun nesiller arası aktarımının engellenmesine katkı sağlayabilir.

ix) Kamusal sosyal içerikli harcamaların kullanımında etkililiği arttırmak ve istenilen amaçların başarılıp başarılamadığını takip edebilmek adına bu harcamaların şeffaf olması yanında her aşamada sağlıklı kararlar alabilecek profesyonel bir ekip eşliğinde uygulanmaları da gereklidir. Sosyal hizmet ve yardım alanında nitelikli personel eksikliği giderilerek, aile yanında bakımı destekleyen modeller geliştirilmeli, kurum bakımı hizmetlerinin standart ve niteliği iyileştirilmelidir.

Tüm bu önerilere ilave olarak kamusal sosyal içerikli harcamalar hakkında toplumun ve yoksulların yeterince bilgi sahibi olmadığı görülmektedir. Tedbirlerin ulaşılabilirliğini kısıtlayan bu durum kamu spotu şeklinde yazılı ve görsel medya araçları kullanılarak yapılan tanıtımlarla düzeltilebilir. Şartlı Nakit Transferleri, eşi vefat etmiş kadınlara maaş bağlanması, proje destekleri gibi kamusal sosyal içerikli harcamaların tanıtımının yapılması hem toplumsal farkındalık yaratılmasına hem de hedef kitleye ulaşılmasına katkı yapabilecektir.

KAYNAKÇA

ALAGH, K. Y (1992), *" Growth Performance Of The Indian Economy 1950–89 Problem of Employment and Poverty"*, **Developing Economies**, Vol:30, Issue: 2, pp: 97–116.

AL-ARHABİ, A. (1998), *"Approach of Micro Credit and Income Generating Projects Financed by the Social Fund for Developement in Yemen",* **Economic Developement And Poverty Reduction Workshop**, Marrakech, Morocco: Mediterranen Developement Forum.

ALICI, S.(2002), *"Türkiye'de Yoksulluğun Sosyo-Ekonomik Analizi"*,C.C.Aktan (Ed.), **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, 1.Baskı içinde (1-30), Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

ALPER, Y. ve ARABACI, Y.R. (2010), *"Yoksullukla Mücadele, Vatandaşlık Geliri ve Aile Ödenekleri Sigortası"*, **Türk-iş Dergisi**, 389, 44-51.

AMES, B. ve diğerleri (2001), *"Macroeconomic Policy and Poverty Reduction"*, **Prepared by the International Monetary Fundandthe World Bank**, http://www.imf.org/external/pubs/ft/exrp/macropol/eng/index.htm#3 (05.01.2015)

ARSLAN, A. (2002), *"Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim"*, **Maliye Dergisi**, 140 (Mayıs-Ağustos), 1-14.

ARSLAN, H.B. ve ULAŞ, D. (2004), *"İstihdamın Korunması ve İşten Çıkarılanlara Uygulanan Yardımlar"*, **Ege Akademik Bakış**, 4(12), 102-114.

BAĞDADİOĞLU, N. ve diğerleri (2009),*"Kamu Kolaylıkları Yönetişiminde Yoksulluğun Dikkate Alınması"*, **BMKP&PEGEM**, Sözkesen Matbaacılık Tic.Ltd.Şti, Ankara.

BARRIENTOS, A. ve DEJONG, J. (2006), *"Reducing Child Poverty with Cash Transfers: A Sure Thing?"*, **Development Policy Review**, 24(5), 537-552.

BAUMAN, Z, (1999), **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, (Çev. Ümit Öktem), 1. Baskı, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

BEAGLEHOLE, R. ve BONITA, R. (2004), **Public Health at the Cross road: Achievements and Prospects**, 2nd ed., Cambridge University Press.

BİÇER, E. (2009), **Yoksullukla Mücadelede Proje Destekleri ve Proje Desteklerinin Zaman Serisi Olarak Modellenmesi,** Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Yayınlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.

BİLGİN, H. M. ve ARI, S. (2010), **ABD Deneyimi Işığında Emek Piyasası Reformu ve İşsizliği Azaltıcı Politikalar**, Yayın No: 2010-25, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası.

BRAZILMINISTRY OF SOCIAL DEVELOPMENT AND FIGHT AGAINST HUNGER (2006), **Social Development and Fight Against Hunger: Government and Society Working Together, Federative Republic of Brazil**, http://www.mds.gov.br/saladeimprensa/pecaspublic itarias/mds/foldemirs-institucionaismds/arquivos/finalingles.pdf (13.04.2015)

BUĞRA, A. (2005), **Yoksulluk ve Sosyal Haklar**, Sosyal Politika Forumu, http://www.spf.boun. edu.tr/docs/STGP_Bugra. pdf (15.02.2015)

BUĞRA, A. ve KEYDER, Ç. (2007), **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, İletişim Yayınları, İstanbul.

BUĞRA, A.ve ADAR, S. (2007), **Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi**, Sosyal Politika Forumu, http://www.spf.boun.edu.tr/docs/Social PolicyWatch_Rapor__TR_.pdf (10.01.2015)

BUNDY, D. ve diğerleri (2009),*"Rethinking School Feeding: Social Safety Nets"*, **Child Development and Education Sector**, Washington DC,The World Bank.

CALAMITSIS, A.E. (2004), *" Summing Up: Taking Stock and Future Steps"* S.M. Nsouli (Ed.), **The New Partnership For African's Development Macroeconomics, Intitutions, and Poverty**, içinde (159-170), International Monetary Fund, Washington D.C.

CANDAŞ, A. ve diğerleri (2011), **Devlet İlköğretim Okullarında Ücretsiz Öğle Yemeği Mümkün mü? Farklı Ülke ve Modelleri ve Türkiye'ye Yönelik Öneriler**, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Açık Toplum Vakfı Yayını, İstanbul.

CHEN, S. ve RAVALLION, M. (2008), "The Developing World Is Poorer Than We Thought, But No Less Success ful In The Fight Against Poverty" , **World Bank**, August 2008

COADY, D. ve diğerleri (2004), **Targeting of Transfers in Developing Countries: Review of Lessons and Experience**, Washington: The International Bank for Reconstructionand Development / The World Bank.

COŞKUN, S. ve TİRELİ, M. (2008), **Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

COŞKUN, S. ve diğerleri (2011), *"Asgari Gelir Desteği ve Türkiye'de Uygulanabilirliği: Bir Model Denemesi"*, **Gazi Üniversitesi, İİBF Fakültesi Dergisi**, 13/3 (129-158).

CRISP, R. ve FLETCHER, D. R. (2008), **A Comparative Review of Workfare Programmes in The United States**, Canada and Australia, Department for Workand Pensions Research Report No:533.

ÇOBAN, İ.A. ve ÖZBESLER, C. (2009),*"Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler"*, **Aile ve Toplum**, 11-5(18).

DEMİR ŞEKER, S. (2008), **Türkiye'de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri**, DPT Uzmanlık Tezi.

DÖNMEZ,A. ve diğerleri (2010), **Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü, Türkiye'de Kamusal Sosyal Yardım Alanların Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü Araştırması**, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

ERDOĞAN, G. (1998), **Poverty Profiles in Turkey**, ECLAC-Meeting of the Expert Group on Poverty Statistics (Rio Group), Rio de Janerio.

EUROPEAN COMMİSSİON(2005), **Study on Effectiveness of ALMPs**, Essen.

EUROSTAT (2008), **Income Poverty and Social Exclusion in the EU25**.

EUROSTAT (2014), **Eurostat, Newsrelease**

FIRAT,H.İ. (2012), **Genel Sağlık Sigortası ile İlgili Bilmemiz Gerekenler**, http://www.alomaliye.com/2012/huseyin_irfan_firat_gss.htm (13.02.2015)

FOOD AND NUTRİTİON SERVİCE (t.y.), **Supplemental Nutrition Assistance Program**, http://www.fns.usda.gov/snap/applicant_recipients/ eligibility.htm (28.02.2015)

FRANCESCHELLI, I. (2005), *"Poverty and Employ ability Effects of Workfare Programs in Argentina"*, **4th PEP Research Network General Meeting**, Colombo, Sri Lanka.

GÜNEŞ, S. (2009), **Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri**, Yayınlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.

HAGEMEJER,K. (t.y.), **Social Protection Expenditure And Performance Reviews**, Financial, Actuarialand Statistical Services International Labour Office, http://www.ilo.org/legacy/english/ protection/secsoc/downloads/spersmet.pdf

HARPER, C. ve diğerleri (2008), **The Provision of School Food in 18 Countries**, School Food Trust (SFT),http://www.childrensfoodtrust.org.uk/assets/researchreports/school_food_in18countries.pdf (22.09.2013)

ILO (2012), **Social Security for All Building Social Protection Floors and Comprehensive Social Security Systems**. The Strategy of the International Labour Organization, http://www.ilo.org/secsoc/information-resources/publicationsand-tools/books-and-reports/WCMS_SECSOC_34188/lang--en/index.htm (05.04.2015)

JIANFANG, S. (2011), *"Will Housing Projects Boost GDP?"*, **The Economic Observer**, http://www.eeo.com.cn/ens/2011/1209/217531.shtml (04.03.2015)

JUHANA, A. ve diğ. (2006), **Lukiolaisenyhteiskuntatieto**, Kustantaja: Sanoma Pro Oy, Painos, 1-3.

KALKINMA BAKANLIĞI (2015), **Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri** 2015

KAPAR, R. (2006), *"Aktif İşgücü Piyasası Politikaları"*, **Prof. Dr. Toker Dereli 'ye Armağan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,** 55 (1), 341-371.

KARABULUT, A. (2007), **Türkiye'deki İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği,** Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.

KARAKOYUN, İ. (2013), **Sosyal Yardımlar ve Yoksulluk**, http://www.investdiyarbakir.com/tr-tr/koseyazilari/sosyal-yardimlar-ve-yoksulluk-369/ (03.06.2015)

KESİCİ, R.M. (2007), *"Yoksulluk Şiddet Döngüsünün Sosyal Politika Açısından Analizi"*, **Çalışma ve Toplum Dergisi,** (2), 121-158.

KIZILGÖL, Ö. (2009), **Türkiye'de Yoksulluk Sorunu: Ekonometrik Bir Bakış**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

KONING, DE J. ve diğerleri (2001), *"Introduction: Active Labour Market Policies, Social Exclusion, and Transitional Labour Markets"*, Jaap de Koning, Hugh Mosley (Ed.), ***Labour Market Policy and Unemployment,*** içinde (1-19), UK: Edwary Elgar Publishing Limited.

LIPTON, M.(1997), "Poverty-Are There Holes in The Consensus?", **World Development**, , pp. 1000-1012.

MAHİROĞULLARI, A, (2010), *"Yoksullukla Mücadelede Sosyal Politika Önlemleri: Sivas Örneği"*,**11. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Kitabı**, Ankara: TÜRK-İŞ, 115-129.

MARSTON, G. ve MCDONALD, C. (2007), *"Assessing the Policy Trajectory of Welfare Reform in Australia"*, **Benefits: A Journal of Poverty and Social Justice**, 15 (3), 233-245.

MINISTÉRIO DO PLANEJAMENTO (2011), **Minha Casa Minha Vida entregará 500 mil moradias este ano, Brasília,** http://www.planejamento.gov.br/conteudo.asp?p=noticia&ler=7242 (23.02.2015).

MONTGOMERY, H. ve WEISS, J. (2005), *"Great Expectations: MicrofinanceandPovertyReduction in Asiaand Latin America"*, **ADB Institute Research Paper Series**, Asian Development Bank Institute, No. 63, 1-34.

NCSL (2013), **School Vouchers: Legal and Constitutional Issues**, http://www.ncsl.org/documents/educ/voucher-webinar.pdf (18.12.2014).

ÖCAL, Y.J. (2012),*"Türkiye'de Şartlı Nakit Transferleri: Nitel Analiz"*, **UNESCO Sosyal Dönüşüm, Biyoetik ve Kamu Politikaları Konferansı**, içinde (31-41), Ankara.

ÖZDAĞ, R. ve diğerleri (2013), *"Belçika, Avusturya ve Suudi Arabistan' da Sosyal Politika ve Sosyal Konut Faaliyetleri"*, Selim Coşkun ve Nevzat F. Kunduracı (Ed.), **Dünyada Sosyal Politika ve Sosyal Konut Uygulamaları,** içinde (9-69), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

ÖZDEMİR, Y.G. ve KUTLU, D. (2011), *"Türkiye'de Sosyal Yardımlar: İktisadi, Siyasi ve Kültürel Yapılar Üzerine Bir Çözümleme"*, Mahmut Kardaş (Baş Ed.), **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Deneyimler ve Yeni Fikirler Bildiriler Kitabı,** Cilt 1, içinde (363-380), SYDGM Yayınları, Ankara.

ÖZŞUCA,T.Ş. (2003), **Esneklik ve Güvenlik İkileminde Türkiye Emek Piyasası**, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu Proje Destek Esasları (Karar Tarihi: 10.06.2010), Karar No:2011/4, EK-11.

RESULT (t.y.), **Nutrition and Health Care for All Americans**, http://www.results.org/issues/us_poverty_campaigns/health_care_for_all/supplemental_nutrition_assistance_program/ (13.03.2014)

ROBINSON, P. (2000), *"Active Labour Market Policies: A case of Evidence Based Policy-Making?"*,**Oxford Review of Economic Policy**, 16(1), 13-26.

SARISOY, İ. ve KOÇ, S. (2010), *"Türkiye'de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi"*, **Maliye Dergisi**, 158 (Ocak-Haziran), 326-348.

SAUMA, P. (2008), **Child Labourand Conditional Cash Transfer Programmes in Latin America,** International Labour Office, Geneva.

SEYYAR, A. (2010), *"Yoksullukla Mücadelede Vatandaşlık Geliri Modelleri Tartışmaları: Tarihi Perspektiften Günümüze Bir Yolculuk"*, **Türk-iş Dergisi**, 389, 52-60.

SHAH, A. (07.01.2013**), Poverty Facts and Stats**, http://www.globalissues.org/article/26/poverty-facts-and-stats (08.06.2015)

SHAM,I.S. (2011), *"Yoksulluğun Giderilmesi: Pakistan'da Örnek Vaka"*, Mahmut Kardaş (Baş Ed.), **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Deneyimler ve Yeni Fikirler Bildiriler Kitabı**, Cilt II, 93-102, SYDGM Yayınları, Ankara.

SILVA,O.S.M. (2007), *"Asgari Gelirden Vatandaşlık Gelirine: Brezilya'da Gelir Aktarımı Programlarının Gelişimi"*, Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (Ed.), ***Bir temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru,*** *içinde* 215-242, İletişim Yayınları, İstanbul.

SON, H.H. (2008), **Conditional Cash Transfer Programs: An Effective Tool for Poverty Alleviation?,** Erd Policy Brief, 51, Asian Development Bank.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Bilgi Broşürü (t.y.), **ŞARTLI NAKİT TRANSFERİ (ŞNT) Eğitim, Sağlık ve Gebelik Yardımları**, http://www.sosyalyardimlar. gov. tr/upload/sosyalyardimlar.gov.tr/mce/2008-2010/snt.pdf (15.03.2015)

SYDGM(2006), **Sosyal Riski Azaltma Projesi Yerel Girişimler Unsuru Kapsamında Gelir Getirici Alt Projelerin Değerlendirilmesi**, Sürkal, Final Raporu, Ankara.

SYDGM (2011),**2011 Yılı Faaliyet Raporu**, http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/mce/2012/genel/sygm_2011_yili_faaliyet_raporu.pdf (15.03.2015)

SYDGM (2012), **2012 Sosyal Yardım İstatistikleri Bülteni**, Araştırma Geliştirme ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı, Ankara.

ŞEKER, M. (2011), **Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu**, Tesev Yayınları, İstanbul.

TANDARI, K.C. (2004), **Mid-Term Review for the Income Generating Projects of the Safer Cities Dar es Salaam Project in the City of Dar es Salaam, Tanzania,** http://www.unhabitat.org/downloads/docs/5441_2498_1501_Income_generating_Project_assessment.pdf (07.05.2015)

TAPAN, M. (1996), **Toplu Konut ve Türkiye'deki Gelişimi, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşim**, Yıldız Sey (Ed.), Tarih Vakfı, İstanbul.

TAŞÇI, F. (2009), "Yoksulluğa Ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 57(482-514).

TCHERNEVA, R.P. ve WRAY, L.R. (2005), *"Gender and the Job Guarantee: The Impact of Argentina's Jefes Program on Female Heads of Poor Households"*, **Working Paper**, No. 50, http://www.cfeps.org/pubs/wp/wp50.htm (23.09.2014)

TOKAT, M. (1994), **Sağlık Ekonomisi**, No: 793, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

TOKİ (2010), **Konut Edindirme Rehberi**, http://www.toki.gov.tr/docs/yayinlar/KonutEdinme Rehberi.pdf (20.04.2014)

TOKİ (2014), **TOKİ Konut Üretim Raporu**, Ankara.

TÜİK (2013a),**Yoksulluk Çalışması 2012**, (16023), http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id =16023 (26.12.2014)

TÜİK(2013b),**Nüfus ve Konut Araştırması, 2011,** Sayı: 15843, http://www.tuik.gov.tr/PreHaber Bultenleri.do?id=15843 (12.02.2015)

TUİK (2013c), **Yoksulluk Analizleri**, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=23 (04.05.2015).

TÜİK (2014a), **Haber Bülteni**, Sayı: 16083, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16083 (09.07.2015)

TÜİK (2014b), **Haber Bülteni**, Sayı: 16204, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id= 16204 (02.12.2014)

TÜİK (2015), **Yoksulluk İstatistikleri, Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı** (Türkiye), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 (29.006.2015)

UŞEN, Ş. (2007), *"Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Aktif Emek Piyasası Politikaları"*, **Çalışma ve Toplum Dergisi,** 2, 65-95.

UZUN, Y. ve ERDOĞAN,F.H. (2012), *"Korunmaya Muhtaç Tüketicilerin Enerji İhtiyaçlarının Karşılanması"* ,**Enerji Piyasası Bülteni**, Ağustos, 19-26.

WORLDBANK(2014), **Poverty Overview** (Oct 08, 2014), http://www.worldbank.org/en/topic/ poverty/overview (Erişim Tarihi:09.12.2014).

WRIGHT,O.E.(2007), *"Temel Gelir, Paydaş Gelir Transferleri ve Sınıf Analizi"*, Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (Ed.),**Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, içinde (51-62), İstanbul: İletişim Yayınları.

YENTÜRK, N. (2012), **STK'lar İçin Kamu Harcamaları Okuma-Yazma Kılavuzu**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 330, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/KAMUHARCAMA KILAVUZU. pdf (16.05.2015).

YILDIZ, B. (2013), **Dünyada ve Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Mali Tedbirler ve Türkiye Analizi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.

ZARARSIZ, E. (2010), *"Vatandaşlık Ücreti"*, **Türk-İş Dergisi**, 389,41-42.

2013 Yılı Programı (2012), **Resmi Gazete**, 28445, 18 Ekim 2012.

2015 Yılı Programı (*2014), Resmi Gazete, 29148, 18.10.2014.*

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

BÖLGESEL KALKINMANIN YENİ AKTÖRLERİ OLARAK KALKINMA AJANSLARI: ELEŞTİRİLER VE BEKLENTİLER

İsmail SEVİNÇ[1]

ÖZ

Kalkınma ajansları bölge ölçeğinde çalışan, kalkınmanın bölge ölçeğindeki kurumsal yapılarını oluşturan yapılanmalar olarak ortaya çıkmışlardır. Bölge bazında kalkınmanın örgütlenmesi ihtiyacı, doğal, ekonomik ve toplumsal şartların bölgeler arasında farklılık göstermesi sonucunda ortaya çıkan bölgeler arası gelişmişlik farklarının kapatılması gereğinden doğmaktadır. Bölgesel dengesizliklerin giderilememesi, ülkelerin gelişme hızının düşmesine, o bölgenin üretim kaynaklarının gelişmiş merkezlere doğru akmasına neden olabilmektedir. Ülkelerin kaynaklarının etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkı sağlamak amacıyla kalkınma ajansları kurulmuştur. Çalışmada öncelikle bölge ve kalkınma kavramları ele alınmış, kalkınma ajanslarının Avrupa Birliği bağlamında ortaya çıkışı ortaya konulmuş, kalkınma ajanslarına hem bölgesel hem de ulusal anlamda getirilen eleştiriler ve beklentiler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Kalkınma Ajansları, Eleştiri ve Beklentiler

DEVELOPMENT AGENCIES AS NEW ACTORS OF REGIONAL DEVELOPMENT: CRITICISMS AND EXPECTIONS

ABSTRACT

Development agencies emerged as foundations that operate at local level and that embodies institutionalization of development at local level. The need for organization of development at regional level arises from the need to gap the differences in natural, economic and social conditions in regions. Not being able to remove differences lead to decrease in countries growth rate and to the flow of production sources of regions to already developd central regions. Development agencies were founded to ensure effective use of country's resources and enhance regional development by tapping local potential and to contribute abatement of inter-regional and intra-regional differences. In this study, initially the concepts of region and development were discussed, the emergence of development agencies in the context of European Union and e xpectations and criticisms of development agencies at regional and national level are presented.

Keywords: Regional Development, Development Agencies, Criticisms and Expectations

DOI: 10.17823/gusb.181

[1] Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, isevinc@selcuk.edu.tr

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin öncelikli etkilediği alanlar üretim, örgütsel fonksiyonlar, toplumsal rollerdeki değişimler vb. olarak görülmekte iken zamanla ülkelerin kamu yönetimi sistemleri de bu değişimin kapsamına girmiştir. Bu süreçte, geleneksel yönetim anlayışlarının yerini yeni değerler ve anlayışlar almaya başladığı görülmektedir. Devletin daha etkin ve daha verimli bir mekanizma olarak var olması, hem özel sektörün hem de toplumun tüm katmanlarının daha rahat bir gelişme göstermesine neden olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda kamu yönetimi, toplumsal dinamikleri harekete geçiren, ekonomik potansiyeli kullanan, yatırım ve hizmetlerin yönlendirilmesi ile makro politikaların işleyişini daha kaliteli duruma getiren bir sistemin oluşmasını sağlayan büyük bir mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır. Merkezde belirlenen makro politikaların bölge ölçeğinde başarılı olması ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısına uyumlaştırılmasında temel rolü, günümüzde kalkınma ajanslarının gerçekleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda bölgenin dünya ile rekabet edebilen potansiyele kavuşturulması, uzun vadeli yatırımları teşvik edecek kaynakların değerlendirilerek, toplumun her kesiminin iradesini yansıtan bir politika oluşturulması için kalkınma ajansları; özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve bölgenin her kesiminin aktif katılımı sonucunda belirlenen ihtiyaçların yansıtıldığı açık bir yapılanmanın öncüsü olan kurumlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye, 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla kalkınma politikalarını bir plan doğrultusunda yapmaya başlamıştır. Ülkenin planlı dönemle birlikte uygulamaya başladığı bölgesel gelişme ve bölgeler arasındaki dengesizlikleri giderici yöndeki politikalarını günümüzde yeniden gözden geçirme zorunluluğu ile karşı karşıya kaldığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu zorunluluğun esas nedeni Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde bölgesel gelişme politikalarının entegre edilmiş olmasıdır. Bu bağlamda Türkiye, yaklaşık 40 yıldır uygulamakta olduğu bölgesel gelişme model, politika ve araçlarını bir yana bırakarak yeniden bir yapılanma sureci içine girmiştir. Bu yeni yapılanmanın ana unsurunu kalkınma ajansları olarak adlandırılan birimler oluşturmaktadır.

Kalkınma ajanslarıyla başlayan bu sürece bakıldığında ortaya konan yaklaşım, dünya ekonomisinin rekabetçi koşullarına uyum sağlamak açısından yerel girişimciliğe dayalı bir kalkınma modeli önermekte, yerel-bölgesel yönetimlere de bu sürecin desteklenmesi görevini yüklemektedir. Temelde, kentsel/bölgesel gelişmenin yerel girişime dayanması anlayışından hareket eden bu yaklaşım, merkezi devletin gerek ulusal kalkınma gerekse yerel/bölgesel kalkınma açısından aktif bir rol oynamaması gerektiği varsayımından hareket ederek, piyasa mekanizmasını temel almakta, yerel/bölgesel yönetimlere de daha çok düzenleyicilik, katalizörlük ve organizasyon işlevi yüklemektedir (Ataay, 2007: 216).

I. BÖLGE KAVRAMI

Latince kökeni 'regio: çevre, alan' anlamına gelen bölge, devlet içerisinde bir alt birimi simgelerken, diğer yandan uluslar arası alanda hukuksal bir çerçevede siyasal ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda coğrafi yakınlık içerisinde olan devletlerin oluşturduğu yapılanmayı ifade etmektedir (Kaya, 2007: 58). Bölge kavramı içerik ve tanım bakımından dönemlere göre farklılık gösterebilmektedir. Bir dönem çiftçilerin toprak, topografya ve iklim koşullarının benzerliklerine göre bazı yerleri aynı isimle tanımlamaları ile başlayan bölge kavramı, aynı zamanda bir mekân parçasının diğerinden farklılıklarını da belirtmek için kullanılmıştır (Paasi, 2008: 77). Bilimsel anlamda bölgenin tanımlanması ise 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. Haritacılar sınır tanımlamaları yapmaya çalışırken su havzalarının belirli bir bütünlük gösterdiğinin farkına varmışlar ve ilk bölge tanımları nehirler ve dağ zirveleri tanımlanarak yapılmaya çalışılmıştır. Ulus devletlerin ortaya çıkması ile bölge tanımı farklı bir boyuta taşınmıştır. Kalkınma ekonomisinin 1950'li yıllardan başlayarak güncellik kazanması, bölgesel politikalar ve bölge planlama kavramlarının yükselen değer olarak gündeme gelmesini sağlamış, bölge biliminin gelişmesi, bölge planlamada kullanılan yöntem ve tekniklerin ortaya çıkışı ya da uyarlanmasının bu dönemde gerçekleştirildiği ifade edilmektedir (Eraydın, 2004: 126).

Küreselleşme ve bölgesellesme (bölgesel birliklerin oluşumu), post–fordist üretime geçiş, postmodernizm, bilgi toplumu vb. ekonomik, toplumsal, teknolojik ve siyasal değişimler, geleneksel bölge kavramını da tartışılır duruma getirmiştir. Geleneksel anlayışta bölge, yan yana gelmiş yerel birimlerin mekânsal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin denetiminde, sınırları çizilmiş bir birim iken yeni anlayışta bölge, ilişkiler ağı temelinde belirlenen, uluslararası ilişkilere doğrudan açılabilen, sınırları değişken bir birim olarak değerlendirilmektedir. İlişkiler ağının yapısı ve ilişkilerin yoğunluğu bölgenin gelişmişliğini de belirleyebilmektedir (DPT, 2000: 7).

Ülkelerin sınırları içerisinde ekonomik faaliyetlerin yapılabilmesi bağlamında bazı alanların birbirinden ayrılması gerekmektedir. Ekonomik alan diye adlandırılan bu alanlar, daha çok ulusal ve bölgesel kalkınma çalışmalarının yapılabilmesi açısından önemlidir. Ekonomik alan, o alanda yaşayan bireylerin refah seviyelerini yükseltmek için farklı teknikler kullanılarak belirlenmektedir (Dinler, 2005: 72).

II. BÖLGESEL KALKINMA

Kalkınma kavramı, ulusun her yönüyle istenilen seviyeye gelmesi, maddi refahın artırılması, yoksulluğun minimize edilmesi vb. süreçleri içerisinde bulunduran bir kavram olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda kalkınma, bulunulan durumdan ya da bir önceki konumdan hareket ederek, değişime girmeyi öneren dinamik bir kavramdır. Kalkınma kavramı, üzerinde en çok tanım yapılan kavramlardan birisi olup bir ülkenin yapısal değişikliklerinin olumlu yönde değişiminde kullanılan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır (Tolunay ve Akyol, 2006: 116).

Bölgesel kalkınma kavramı, ülke bütününde yer alan bölgelerin, çevre bölgeler ve dünya ile karşılıklı etkileşimi ile oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik ve sosyal potansiyelin harekete geçirilmesi yoluyla bölgenin gelişmişlik seviyesinin yükseltilmesini amaç edinen çalışmaların tümü olarak ifade edilmektedir (Ildırar, 2004: 16). Bölgesel kalkınma kavramının geleneksel tanımında, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının en aza indirilmesi ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasına vurgu yapılırken, yeni bölgesel kalkınma kavramı yaklaşımında; geleneksel tanımda yer alan bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının en aza indirilmesi amacının yanı sıra, özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve birliğe aday ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeylerinin birbirlerine yaklaştırılması, bölgelerin kendi içindeki kırsal ve kentsel gelişmişlik düzeyleri farklılıklarının giderilmesi, bölgelerin küresel rekabet güçlerinin artırılması, yerel dinamiklerin harekete geçirilerek bölgesel potansiyelin değerlendirilmesi ve ülkelerin bir bütün olarak kalkındırılması hedeflenmektedir (Akın, 2006: 295).

Ülkeler ya da bölgeler arasında gelişmişlik farkları, kalkınma sorununu ortaya çıkarmış ve kalkınma sadece yerel anlamda değil bölgesel anlamda da gündeme gelmeye başlamıştır. Bölgesel kalkınma, ülke ölçeğinde yer alan bölgelerin, çevre bölgeler ve dünya ile karşılıklı etkileşimi ile oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik ve toplumsal potansiyellerin harekete geçirilmesi ile bölge refahının artırılmasını amaçlayan çalışmalar bütünü olarak tanımlanmaktadır (TÜİK, 2003: 250; Ildırar, 2004: 17). Bölgesel kalkınmanın öneminin anlaşılmasında az gelişmiş ülkelerde tarıma dayalı ekonominin varlığı, sermayenin kıt olmasına karşın nüfusun hızla arttığı, aktif nüfusun dışarıya göç etmesi ve geri kalanların niteliksiz çalışanlar olması, ülke içinde geri kalmış bölgelerin oluşmasına neden olmuş, böylece ülkeler geri kalmış bölgeleri için bölgesel kalkınma politikaları ortaya koymaya başlamışlardır (Taş, 2008: 7).

Bölgelerin gelişmişlik düzeylerinde farklılıkların oluşması, merkeziyetçi kalkınma politikalarının yanı sıra bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmasını ön plana çıkardığı ifade edilmektedir. Bu kalkınma anlayışı, bölgenin beşeri, doğal, ekonomik, teknolojik ve kültürel kaynaklarının harekete geçirilmesi ile yerel kaynakların sunduğu fırsatlardan en üst düzeyde yararlanmayı amaçlamaktadır (Pehlivan, 2013: 415; Tiftikçigil, 2009: 717).

III. PLANLI DÖNEM ÖNCESİ KALKINMA POLİTİKALARI

Dünyada yaşanan 1930 krizinden sonra ve özellikle 1950'li yıllardan başlayarak kalkınma ekonomilerinin güncellik kazanması, bölgesel politikalar ve bölge kavramının yükselen değer olarak ön plana çıkmasını sağlamıştır. Ulusal kalkınma stratejilerinde benimsenen sektörel ve gelir dağılımında denge kavramlarına bölgeler arası denge kavramı da eklenmiş ve ulusal kalkınmaların bir parçası olarak sunulduğu ifade edilmektedir (Eceral, 2005: 91).

II. Dünya Savaşı sonrası dünya ülkelerinde uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının büyük oranda merkezi hükümetler tarafından yürütüldüğü ifade edilmektedir. Savaş sonrası dönemde tam istihdam ve büyüme hedefini gözeten devletler bağlamında bölgesel ekonomik sorunlar marjinal bir sorun olarak görülmüştür. Bölgesel sorunlar bir takım spesifik politikalarla ekonomik açıdan durgun ya da sorunlu bölgeleri ulusal ekonomilerle bütünleştirmek amacıyla uygulanmıştır. Bu dönemde bölgesel sorunlar, sanayi atılımında geri kalmış bölgeler, tarımsal işgücü açısından gizli işsizliğin görüldüğü bölgeler, tarımsal üretim potansiyeli açısından zengin ancak modernize olamamış bölgeler ve modern sanayilere ayak uyduramayan bölgeler vb. açıdan sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda bölgesel sorunlar bir kaynak dağılımı sorunu olarak görülmüş ve kaynakların ve endüstriyel faaliyetlerin bir bölgeden diğerine aktarılması şeklinde bölgesel politikaların içeriğinin belirlendiği ifade edilmektedir (Keating, 1998: 47).

Kurtuluş Savaşı'nın ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti uzun savaşların yol açtığı yıkım nedeniyle bölgesel kalkınma için yeterli kaynaklara sahip değildi. 1923 yılında İzmir'de düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde özel girişimcilerin desteklenmesi, yatırımcılara kredi sağlayacak bankaların kurulması, hammaddesi yurt içinde olan endüstri kollarının kurulması, günlük tüketim mallarına öncelik verilmesi, önemli kuruluşların millîleştirilmesi ve limanlarda kabotaj hakkının kullanılması vb. kararlar alınarak yeni hükümetin ekonomi politikasının temellerinin atıldığı görülmektedir (Coşkun, 2003: 73).

Türkiye'de 1929 yılına kadar yürürlükte kalan 1870 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'nde[•] ülkenin teftiş bölgelerine ayrılması, yönetimin kolaylaştırılması açısından uygun görülmüş, bu nizamname çerçevesinde görevlendirilen yetkililerle bir tür bölge plancılığı yapılacağı öngörülmüştür. 1927'de çıkarılan 1164 Sayılı Arsa Üretimi ve Değerlendirilmesi Hakkında Kanun ile de birden çok ili kapsayan çalışmaların yürütülmesi amacıyla genel müfettişliklerin kurulması planlanmıştır. Bölgesel planlama konusu ilk defa İstanbul şehri sanayi bölgesi ve asma köprü yapımının ortaya çıkaracağı sorunlar çerçevesinde ele alınmıştır. 1957 yılında Bayındırlık Bakanlığı tarafından Yapı ve İmar Reisliği'ne bağlı Bölge Planlama Fen Kurulu Müdürlüğü kurulmuştur. 9 Mayıs 1958 tarih ve 7116 sayılı İmar ve İskân Bakanlığı Kuruluş ve Vazifeleri Hakkında Kanun'la

[•] II. Meşrutiyet döneminde 1913'de İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkati (İllerin Genel Yönetimine İlişkin Geçici Kanun) çıkarılmıştır. Kanunda il özel idaresi, taşınır ve taşınmaz mallara sahip ve bu kanunla belirlenmiş ve sınırlandırılmış özel görevleri gerçekleştirmekle yükümlü bir tüzel kişi olarak ifade edilmektedir. Buna göre vilayetin mülki taksimat dairesi olarak vilayet ve adem-i merkeziyet birimi olarak vilayet olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Vilayetin organları ise umumi meclis, vilayet encümeni ve validir. Bu kanunun 74. maddesinden sonra gelen maddeleri, il özel idareleriyle ilgilidir. İllerin genel yönetimini düzenleyen 1-74. maddeler, 1929'da yürürlükten kaldırılmış ve yerini 1426 Sayılı İl İdaresi Kanunu'na bırakmış, 1426 Sayılı Kanun da 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır (Detaylı bilgi için bkz: Remzi Çiftepınar, "Yeni İl Özel İdaresi Yasası'na Eleştirel Bir Bakış", Yasama Dergisi, Yasama Derneği Yayınları, S: 2, 2006, s. 124).

bölge imar planlarını hazırlama yetkisi İmar ve İskân Bakanlığı'na verilmiş ve bakanlık bünyesinde Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Sinan, 2007: 1).

1950'li yıllarda uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının temel hedefi; ülkenin genel ekonomik kalkınmışlığının dengeli bir biçimde sürdürülmesini sağlamak olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda 1950-60'lı yıllara damgasını vuran korumacı-müdahaleci ekonomi politikaları altında ülkenin ekonomik gelişmişliğinin sürdürülebilmesinde gerekli olan sermaye birikimini sağlamak, sosyo-ekonomik gelişme sürecinin iç bütünlüğünü oluşturabilmek, ülke kaynaklarını optimal biçimde kullanabilmek, ulusal ve bölgesel ölçekte dengeli, sürdürülebilir ve sürekli pozitif büyümeyi gerçekleştirmek, geri kalmış bölgelerin gelişme düzeyini yükseltebilmek vb. amaçlarla ilgili bölgelere yönelik planlı bir müdahalenin gerekliliği vurgulanmıştır. Böyle bir planlama ise ancak, keynesyen ulus- devlet paradigması temelinde, temsili demokrasi içinde meşruluk kazanan siyasal güç tarafından gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir (Çakmak ve Erden, 2004: 80).

IV. PLANLI DÖNEM SONRASI KALKINMA POLİTİKALARI

Ülkemizde 1960'lı yıllardan sonra Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla kalkınma planları hazırlanarak bölgesel kalkınmada planlı döneme geçildiği görülmektedir. 1963 yılından itibaren beşer yıllık periyotlarla hazırlanan kalkınma planlarında şu an itibariyle 2014-2018 yıllarını kapsayan onuncu kalkınma planı yürürlüktedir. Bu planlarda temel amaç olarak bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi hedeflenmiştir. Ancak bu planlar ile hedeflenen bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinin olumlu sonuçlanmadığı aksine bölgeler arasındaki farkın daha da arttığı gözlemlenmiştir. Bunun nedeni olarak Türkiye'de o dönemde merkezden bağımsız yerel/bölgesel kurumların kurulmamış olması ve merkezin uyguladığı yerel/bölgesel politikaların etkinsizliği olarak ifade edilmektedir (Berber ve Çelepçi, 2006: 151). Aşağıdaki tabloda birinci beş yıllık kalkınma planından itibaren dokuzuncu kalkınma planına kadar planların içeriğinde yer alan bölgesel politikalara ilişkin ilkeler, hedefler ve araçlar ortaya konulmuştur.

Tablo 1: Beş Yıllık Kalkınma Planları (1963-2013)

KALKINMA PLANI	İLKELER	HEDEFLER	ARAÇLAR
Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	Bölgelere ekonomik kalkınmanın nüfuz etmesi ve bölgesel ekonomik bütünleşme	Dengeli kentleşme, bölgeler arasında denge, yatırım etkinliği	Finansal teşvikler, az gelişmiş bölgelere yönelik yatırım temelli önlem
İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)	Hızlı kentleşmeden kaynaklanan nüfus sorunlarına odaklanma	Dengeli bölgeler arası gelişme, sosyal eşitlik açısından bölgeler arasında dengeli dağılım, yatırım etkinliği	Vergi indirimleri, özel sektör yatırımlarına yönelik finansal teşvikleri

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	Bölgesel farklılıkların giderilmesi ve belirli az gelişmiş bölgelerin kalkınması	Dengeli bölgeler arası gelişme, sosyal eşitlik açısından bölgeler arasında dengeli dağılım ve yatırım etkinliği	Finansal teşvikler, az gelişmiş bölgeler için sanayileşme programları envanter çalışmaları, il planlaması, sektörel planlama, paket projeler ve kalkınmada öncelikli iller
Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	Bölgesel sorunlara yönelik kaynakların mobilizasyonu	Az gelişmiş illerin kalkınması, sektörel ve bölgesel karşılıklı bağımlılık ve mekânsal organizasyon	Yatırım için faiz indirimleri, çeşitli finansal yardımlar, paket projeler, il ve bölge düzeyinde yatırımlar, Çukurova Kentsel Kalkınma Projesi ve GAP
Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	Az gelişmiş ve sektörel olarak potansiyele sahip bölgelerde kaynak kullanımını rasyonelleştirerek kalkınmanın hızlandırılması	Sosyal eşitliği dikkate alan dengeli bölgesel kalkınma	Potansiyel kaynakların belirlenmesi için bölgesel gelişme programlarının Hazırlanması, bu programlar doğrultusunda ilgili yatırımların seçilmesi, öncelikli bölge ve sektörlerdeki altyapının sanayileşme projeleri için geliştirilmesi ve kalkınmada öncelikli illerdeki yatırımlar için finansal yardımlar
Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	Uygulama için sosyal, idari ve finansal boyutların bütün olarak ele alınması ve uluslararası standartlara uygun istatistiksel sistemin uyarlanması	Bölgelerde dengeli kalkınma ve ilçelerin köylerden kente göçün engellenmesi için desteklenmesi	Kalkınmada öncelikli yörelere yönelik finansal kaynakların artırılması, kalkınmada öncelikli illere yönelik teşvikler ve bu amaca yönelik özel bir fon oluşturulması ve sanayi bölgeleri
Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	Sektörel ve mekânsal Çalışmaların bütünleştirilmesi, illerin sektörel uzmanlaşması, şehir planlaması, bölgesel farklılıkların giderilmesi ve rekabet gücünün artırılması	Göç ve demografik değişimin rasyonalizasyonu, metropol bölgelerin, sorunlarının ayrı bir kategoride ele alınması, konut sorunu için politika geliştirme çalışmaları ve bölgesel farklılıklar	Kalkınmada öncelikli yöreler politikasına devam edilmesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu için acil destek programı, GAP, yasal düzenlemeler, konut projeleri, kalkınmada öncelikli illerdeki KOBİ'lerin desteklenmesi, ZBK, Yeşilırmak Havzası, DOKAP ve DAP
Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	Katılımcı planlama, sürdürülebilirlik, kaynak kullanımının etkinleştirilmesi ve AB bölgesel politikalarına uyum	Rekabet edebilirliğin genişletilmesi, yerel girişimcilik ve yerel kaynakların mobilizasyonu ve bölgesel farklılıklar	KOBİ destekleri, AB fonları, ilk kapsamlı bölgesel planlar ve beşeri sermaye
Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)	Bütüncül yaklaşım, insan odaklı yönetim anlayışı, rekabetçi bir piyasa, kaynak kısıtı gözetilerek önceliklendirme yapılması	Rekabet gücünün artırılması, istihdamın artırılması, beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, bölgesel gelişmenin sağlanması, kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması	Yerel düzeyde planlama araçları, kalkınma ajansları

Kaynak: DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2008: 14-15,

2014-2018 yıllarını kapsayan onuncu kalkınma planında bir önceki plan döneminde (2007-2013) Türkiye'ye Katılım Öncesi Mali İşbirliği aracılığıyla (Instrument for Pre-accession Assistance-IPA) bölgesel kalkınma ve insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik yaklaşık 2,2 milyar avro kaynak tahsis edildiği ifade edilmiş, bu kaynakların bölgesel rekabet edebilirlik, çevre, ulaştırma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi operasyonel programları kapsamında hazırlanan projeler aracılığıyla kullanıldığı belirtilmiştir. Yine bu bağlamda onuncu kalkınma planında vurgulandığı gibi bölgesel gelişme politikalarıyla, bir taraftan bölgesel gelişmişlik farkları azaltılarak refahın ülke sathına daha dengeli yayılması sağlanacak, diğer taraftan tüm bölgelerin potansiyeli değerlendirilip rekabet güçleri artırılarak ulusal büyümeye ve kalkınmaya katkıları azami seviyeye çıkarılacaktır. Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik açısından ulusal düzeyde öncelik ve hedefleri

belirlemek, mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasındaki uyumu güçlendirmek ve alt ölçekli plan ve stratejilere genel çerçeve oluşturmak üzere, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) yürürlüğe konulacaktır. Bölge düzeyinde katılımcı süreçlerle üretilen bölgesel gelişme planı ve stratejileri, bölgesel programlar ve eylem planları aracılığıyla uygulamaya geçirilecektir. Düşük gelirli bölgelerde ekonomik faaliyet kolları çeşitlendirilecek, KOBİ ve mikro işletmeler geliştirilecek, tarımsal verimlilik artırılacak, kentsel ve kırsal alanda yaşam kalitesi iyileştirilecek, beşeri ve sosyal sermaye güçlendirilecektir. Bu bölgelerin ulusal pazarla ve diğer bölgelerle bütünleşme düzeyi yükseltilecek; eğitim, sağlık, iletişim ve yerel yönetim hizmetlerinin sunum kalitesi ve erişilebilirliği artırılacaktır. Başta düşük gelirli bölgelerde olmak üzere sosyo-ekonomik gelişme ve altyapı imkânları bakımından çevrelerine hizmet verme potansiyeli bulunan merkezleri destekleyen programlar güçlendirilerek sürdürülecek, göçün bölgesel büyüme odağı işlevi görecek bu merkezlere yönelmesini kolaylaştıran şartların oluşumu desteklenecektir. Orta gelirli bölgelerde üretim yapısının dönüşümü, sektörel çeşitliliğin artırılması, girişimcilik ortam ve kültürünün geliştirilmesi ve yeni istihdam alanlarının oluşturulması sağlanacaktır. Şehirlerin alt ve üst yapısının iyileştirilmesiyle bu bölgelerin yaşam ve yatırım koşulları bakımından cazibesi artırılacaktır. Bölgesel düzeyde değer zinciri ilişkileri dikkate alınarak, yenilikçi ve yüksek katma değerli küme oluşumları teşvik edilecek, mevcut kümelerdeki işletmeler arası işbirlikleri artırılacak, kümelerin uluslararası piyasalarla bütünleşmeleri güçlendirilecek ve desteklerde merkezi ve bölgesel düzey uyumu gözetilecektir. Bölgelerin rekabet edebilirlikleri ile iş ve yatırım ortamının karşılaştırmalı olarak analiz edilmesine yönelik kurumsal ve beşeri altyapı geliştirilecektir. Kalkınma ajanslarının aralarındaki ağ bağlantıları güçlendirilecek, merkezi ve yerel düzeydeki kurum ve kuruluşlarla daha yakın ve koordinasyon içinde çalışmaları ve uzmanlık kuruluşlarıyla işbirliği mekanizmaları oluşturmaları sağlanacaktır. Kalkınma ajanslarının, AB fonları başta olmak üzere kaynak yönetimindeki rolü ve etkinliği artırılacaktır. Sivil toplum kuruluşlarının yerel ve bölgesel kalkınmaya katkılarını artırmak üzere karar alma süreçlerine katılımları artırılacak, mali yönetim ve teknik kapasiteleri güçlendirilecek, proje geliştirme ve uygulama becerileri geliştirilecektir. Kamu kurumlarının özellikle kalkınma konularında çalışan sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğinin geliştirileceği ifade edilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 120-125).

V. AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE KALKINMA AJANSLARI

Avrupa Birliği'ne katılımı öngörülen aday ülkelerin kaydettikleri ilerlemeleri düzenli olarak izlemek ve gelişmeleri ortaya koymak için Avrupa Toplulukları Komisyonu 1998 yılından itibaren her yıl İlerleme Raporu" hazırlamaktadır. Avrupa Birliği müktesebatının unsurlarından birisi olan bölgesel politika, 1998'den beri her yıl hazırlanan Türkiye'nin katılım yönünde ilerlemesi üzerine düzenli bir

şekilde raporlarda yer almaktadır. 1998–2005 yılları arasındaki düzenli raporlarda Türkiye'deki bölgeler arasında demografik, sosyo–ekonomik ve altyapısal dengesizlikler olduğu, bunun da göç baskısı doğurduğu belirtilerek en ciddi bölgesel sorunların Türkiye'de olduğu tespiti yapılmaktadır. Ayrıca yapısal politikalar uygulanması için ihtiyaç duyulan kurumsal yapının oluşturulması, istatistikî bölge birimleri sınıflandırmasına geçilmesi, bölgesel kalkınmaya yönelik etkin bir politika oluşturulması, bölgesel kalkınma otoritelerinin kurulması, özel yatırım için elverişli bir ortamın oluşturulması önerilmektedir. Bölgesel politikanın uygulanmasına yönelik merkezî ve bölgesel düzeyde yeterli kapasite geliştirilmesi, bunun için ihtiyaç duyulan kurumların oluşturulması, bunların yeterli insan ve finansman kaynaklarıyla donatılması gerekliliği raporlarda belirtilmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2005: 118-121).

Kalkınma ajanslarının temel fonksiyonu ve hedefi, bölgesel kalkınmanın sağlanmasıdır. Ancak bu amaca çeşitli şekillerde ulaşmak mümkündür. Özellikle Avrupa ülkelerinde kalkınma ajanslarının fonksiyonları farklılık göstermiştir. Kalkınma ajansları bir yandan stratejileri dikkate almak suretiyle sektörler arası gelişme projelerinin oluşturulması, desteklenmesi ve yönlendirilmesi faaliyetlerini yürütürken, diğer yandan bilgi bankalarının oluşturulması, bölgenin ulusal ve uluslararası platformda desteklenmesi, küçük ve orta boy işletmelere destek verilmesi ve girişim potansiyelinin ortaya çıkarılması vb. fonksiyonları da yerine getirdikleri ifade edilmektedir (Özer, 2012: 44).

Türkiye'de Avrupa Birliği'ne uyum süreci çerçevesinde NUTS• sisteminin oluşturulması ve bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması amacıyla 2000'li yıllardan itibaren bir çalışma başlatılmıştır. AB NUTS sistemi 22 Eylül 2002 tarih ve 4720 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiştir. Daha sonra 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde katılım öncesi mali yardım programından yararlanabilmek için kalkınma ajanslarının kurulması öngörülmüş ve 5449 sayılı 'Kalkınma Ajansları'nın Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı' Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 25.01.2006 tarihinde kabul edilmiş ve 08.02.2006 tarih ve 26074 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Kayasü ve Yaşar, 2006: 206). Kalkınma ajanslarının kuruluş aşaması ile ilgili tarihsel süreç aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

• Bölgelerarası dengesizliği ortadan kaldırmak amacıyla Avrupa Birliği'nin üye ülkeler içinde oluşturmuş olduğu bölgeleme sistemi NUTS olarak adlandırılmaktadır. Bu bölgeleme sisteminin oluşturulması ile bölgeler arasındaki dengesizliklerin azaltılması ve geri kalmış bölgelerin AB'nin sağladığı fonlardan yararlanmaları hedeflenmektedir. Türkiye`nin Avrupa Birliği'ne uyum süreci doğrultusunda Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsü üç ayrı düzeyde NUTS (The Nomenclature of Territorial Units for Statistics**)** bölgesi oluşturmuşlardır. NUTS, Avrupa Birliği ülkelerinin kullandığı istatistik bölge sınıflandırmasıdır. İstatistiksel bölgelerin tanımlanmasında kullanılan temel faktörler ise nüfus, bölgesel kalkınma planları, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması, temel istatistiksel göstergeler ve coğrafya olarak sıralanmaktadır (Detaylı bilgi için bkz: Kübra Cihangir Çamur, Özge Gümüş, 'İstatistikî Bölge Birimleri (NUTS Sistemi)', Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir, Der: Menaf Turan, Paragraf Yayınları, 2005, Ankara).

Tablo 2: Kalkınma Ajanslarının Kuruluş Aşamaları

2001	AB Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Türkiye'den topluluk kurallarına uygun bir NUTS sistemi hazırlanması istenmiştir.
28 Ağustos 2002	Türkiye tarafından hazırlanan NUTS, AB tarafından onaylandıktan sonra 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulmuş ve bu karar kapsamında bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesinde bu sistemin esas alınması kararlaştırılmıştır.
22 Eylül 2002	Bakanlar Kurulu kararı ile ülkenin AB NUTS sistemine paralel olarak üç düzey halinde istatistiki bölgeye ayrılması tamamlanmıştır. Düzey 1 olarak 12, Düzey 2 olarak 26, Düzey 3 olarak 81 istatistikî bölge birimi sınıflandırılmıştır.
2003	Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Türkiye'nin, AB'nin katılım öncesi mali yardım programı kapsamında sunduğu bölgesel kalkınma desteklerinden yararlanabilmesi için, NUTS Düzey 2'lerde bölge birimlerinin oluşturulması istenmiş, kalkınma ajansların kurulması öngörülmüştür.
2003	Türkiye ÖUKP' de bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak, AB programlarını uygulamak için, özel sektör ve STK'larla kamu kesimi arasında işbirliğini geliştirmek ve bu çerçevede iller arası koordinasyonu sağlamak üzere, NUTS Düzey 2'lerde kalkınma ajansların kurulmasına yönelik kanun tasarısı taslağı hazırlama çalışmalarının tamamlanacağı ifade edilmiştir.
2006	5449 sayılı Kalkınma Ajansları'nın Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, 25.01.2006 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda görüşülerek kabul edilmiş, 08.02.2006 tarihli ve 26074 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
2006	06.07.2006 tarih ve 26220 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 'Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma Ajansları Kurulmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı' ile Adana ve Mersin illerini kapsayan Çukurova ve İzmir ilini kapsayan bölgelerde kalkınma ajansları kurulmuştur. İkincil mevzuat kapsamında; -25.07.2006 tarih ve 26239 sayılı Resmi Gazete'de "Kalkınma Ajansları Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik", - 25.07.2006 tarih ve 26239 sayılı Resmi Gazete'de "Kalkınma Ajansları Personel Yönetmeliği", -28.09.2006 tarih ve 26303 sayılı Resmi Gazete'de "Kalkınma Ajansları Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği" yayımlanmıştır.
2007	Kurumsal yapı oluşturulup işlevsellik kazandırıldıktan sonra Çukurova Kalkınma Ajansı 06.01.2007 tarihinde, İzmir Kalkınma Ajansı da 13.01.2007 tarihinde resmen faaliyete başlamıştır. İzmir ve Çukurova bölgeleri için hazırlanan, bütün bölge aktörlerinin bölgesel kalkınma faaliyetlerinin kısa vadedeki temel çerçevesini belirleyecek Ön Bölgesel Gelişme Planları, Mart 2007 tarihinde DPT tarafından onaylanmıştır.
2007	Anayasa Mahkemesi'nde Kanun, Danıştay'da da Çalışma Yönetmeliği ve Kuruluş Kararnameleri aleyhine açılan davalar ve yürütmeyi durdurma kararları nedeniyle kurulan ajanslar, faaliyetlerini yaklaşık bir yıl süreyle durdurmak zorunda kalmışlardır.
2008	Anayasa Mahkemesi'nin kanun hakkındaki kararının olumlu olması sonucunda İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajansları Mart 2008'de yeniden faaliyetlerine başlamış ve yeni ajansların kurulmasının önünde herhangi bir hukuksal engel kalmamıştır.
2008	22.11.2008 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 10.11.2008 tarih ve 2008/14306 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İstanbul, Samsun, Diyarbakır, Konya, Erzurum, Gaziantep, Mardin ve Van illerinin merkez olduğu, 23 ile hizmet edecek sekiz kalkınma ajansı daha kurulmuştur. "Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeligi", DPT Müsteşarlığı tarafından tamamlanmış ve 08.11.2008 tarih ve 27048 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve gerekli altyapı oluşturulmuştur.
2009	25.07.2009 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu'nun 2009/15236 sayılı Kararı ile geri kalan 16 Düzey 2 bölgesinde kalkınma ajansı kurulmuştur.

Kaynak: Ataay, 2005: 15-35.

Avrupa Birliği'ne üye olma hedefi doğrultusunda atılan adımlar tüm diğer alanlarda olduğu gibi bölgesel kalkınma alanında da ülkenin gelişmiş ülkeler kategorisinde yer almasında oldukça önemli katkıları olmaktadır. Bu bağlamda, altıncı kalkınma planı ile başlayan bölgesel politikaların uyumlaştırılması çabaları sekizinci beş yıllık kalkınma planı döneminde olumlu sonuçları ortaya

çıkmış ve daha ilk planlama döneminde eksikliği hissedilen bölgesel kalkınmaya ilişkin kurumsal yapılanmalar ve bölgesel kalkınmaya ilişkin kaynak ayrılması ve kalkınma ajanslarının kurulmasına ilişkin kanun ile AB'ye tam üyelik konusunda önemli bir aşama daha sonuçlandırılmıştır.

VI. TÜRKİYE'DE KALKINMA AJANSLARINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE BEKLENTİLER

Türkiye'de bölgeler arası gelişmişlik farklarının dengeli bir yapıya kavuşturulması, bölgesel/yerel kalkınmanın hızlandırılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için öngörülen bölgesel kurumlar olan kalkınma ajanslarının bölgesel gelişme politikalarının geleceği için önemli olduğu ifade edilmektedir. Bölgesel gelişme, ülke içinde ve dışındaki aktörlerle çok yönlü bir etkileşim sürecini gerektirmektedir. Salt merkezî yönetimin yer aldığı ve katılımın sınırlı olduğu, içe dönük yerel bölgesel gelişme modelleri başarılı olamamıştır. Bu bağlamda bölge bazlı kurumsal yapılar olan kalkınma ajansları, yerel aktörlerin planlama ve uygulama aşamalarında aktif olmasını, konunun sahiplenilmesini, bölgenin potansiyelinin araştırılmasını ve bölge için proje üretilmesini sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda kalkınma ajansları, bu faaliyetlerin kurumsallaştırılarak süreklilik göstermesini sağlayacaklardır. Ajansların, bölgesel kalkınma için hazırlanan planların esnek, dinamik ve paylaşımcı bir anlayışla yapılması ve bu planlara ilişkin uygulamaların takip edilerek eksikliklerin giderilmesi yoluyla ciddi bir eksikliği giderecekleri ifade edilmektedir (Cilavdaroğlu, 2008: 109-110). Ancak kalkınma ajanslarını Avrupa Birliği'nin bölgeselleşme politikası adını verdiği sürecin uygulaması olarak gören ve 'AB'nin malı" olarak niteleyen Güler, ajansların hem merkezi yönetim kurumlarının kendi aralarında hem de yerel kurumların kendi aralarında yaşanan çatışmaları şiddetlendireceğini ifade etmektedir. 26 ayrı bölgede kurulan ajansların birkaç sözde yatırımcının, rakiplerine karşı fark atmaları uğruna, ülkenin illerini birbirine düşürmekten; ülke kaynaklarıyla işgücünü birkaç tekelin kâr hırsına araç ederek heba etmekten başka bir sonuç yaratmayacağını iddia etmektedir (Güler, 2006: 2). Keleş ise tüzel kişiliği bulunan ve tüm işlerinde özel hukuk hükümlerine bağlı olan kalkınma ajansları yatırım destek ofisleri aracılığı ile yatırımcı kurum ve kuruluşların izin, ruhsat ve benzeri gereksinimlerini takip edecek olup kamu önceliğinde değil de özel kesimin güdümünde çalışacağını; dolayısıyla bölge içi ve bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesinde ajanslardan fazlaca bir etkinlik beklenmemesi gerektiğini ifade etmektedir (Keleş, 2006: 372).

Ajansın karar organının başında hem hükümetin hem de devletin temsilcisi olan valinin bulunması, ajanslar üzerinde merkezi teşkilatın etkin bir kontrol mekanizması kurduğu yönünde düşünceleri güçlendirmektedir. Kalkınma ajanslarında kararların alındığı organın başında valinin bulunmasıyla ajansların sözde özerk olma düşüncesi, geleneksel Türk kamu yönetimi anlayışı düşünüldüğünde pek olası gözükmemektedir. Kuşkusuz valiler de görev yaptıkları illerin menfaatleri doğrultusunda karar alma eğilimindedir. Ancak yönetişimi bölgeye yayması beklenen bir kurumun

mevcut yapısında kendi içerisinde bile yönetişimi sağlayamadığı gözlemlenmektedir. Valinin karar organının başı olarak bulunduğu bir kurumda yönetişimin unsurlarından ziyade hiyerarşik bir yapının egemen olacağı düşünülmekte; dolayısıyla yönetim kurulunun daha sivil nitelik taşıyan bir yapıya dönüştürülmesi ve genel sekreterin yetkilerinin göreviyle orantılı olarak artırılması, ajansların etkinliğini ve verimliliğini artıracağı ileri sürülmektedir (Milliyet, 2005).

5449 sayılı Kalkınma Ajansları'nın Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'a göre ajansların görevleri arasında yer alan bölge plan ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak, bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak, bölgedeki önemli görülen diğer projeleri izlemek, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak/yaptırmak, bu yöndeki araştırmaları desteklemek, ulusal ve uluslararası düzeyde bölgenin tanıtımını yapmak, işletmelerin izin ve ruhsat işlemlerini takip etmek, KOBİ'leri ve yeni girişimcileri desteklemek vb. faaliyetler olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda 1980 öncesi bölgesel kalkınmada merkezi idare tarafından gerçekleştirilen yatırımların ajansların kurulmasıyla birlikte merkezi idareden kalkınma ajanslarına geçtiği, bu durumun da merkezi idarenin gerekli yatırımları yapmada yetersiz kalmasından dolayı bölgenin yeterince kamu yatırımı alamayacağı eleştirileri getirilmiştir. Merkezi idarenin makro kalkınma hedefleri doğrultusunda gerekli yatırımları yapması, bölge özelinde ise kalkınma ajanslarının daha aktif rol oynamasının bölgenin gelişiminde daha etkin rol oynayacağı düşünülmektedir.

5449 sayılı Kanun'a göre kalkınma ajansları, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu hükümlerinden muaf tutulmuştur. 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'nun gerekçesinde kamu kaynağı kullanan tüm kurumlar için ihale sistemine bütünlük getirilmesi, saydamlığın sağlanması amacı güdülmüştür. Kamudaki ihale sisteminin etkin işleyebilmesi için kamu kaynağı kullanan tüm kurumların Kamu İhale Kanunu kapsamında olması gereklidir. Yeni oluşturulacak olan ve ihale konusunda hiçbir birikimi olmayan kalkınma ajanslarının Kamu İhale Kanunu kapsamı dışında bırakılması, ajansların farklı uygulamalar yapmasına yol açabilecek ve ihale işlemleri üzerinde yeterli bir denetim olmadığı için kamu yararını zedeleyecek ve kamunun kaynaklarını israf edecek uygulamalara yol açabilecektir (Koçberber, 2006: 49). Bu bağlamda yine eleştiri noktalarından birisi de kalkınma ajanslarının faaliyetlerinin sonucunda bir zarar oluşması durumunda ne gibi uygulamalar yapılacağı kanunda belirtilmemiştir. Kamunun kaynaklarını kullanan bir kurumun faaliyetleri sonucu bir zarar oluşmuş ise bunun mutlaka sorumluluk, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde ilgili birimlere hesap verilebilmesi, kamu kaynaklarının israf edilmemesi bağlamında önem arzetmektedir.

Kalkınma ajanslarının uyguladığı politikalar tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bir bölgeyi kapsamaktadır. Türkiye'de de bu kuruluşlar önce 'Bölge Kalkınma Ajansları' olarak

adlandırılmış, daha sonra bu tanımın başından 'bölge' ifadesi kaldırılmış, sadece 'kalkınma ajansı' terimi kullanılmaya başlanmıştır. Diğer eleştirilen bir unsur ise 'ajans' kelimesidir. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde (Türk Dil Kurumu, 2014) ajans kelimesi 'haber toplama işiyle uğraşan kuruluş; bir ticari kuruluşu tanıtan, onunla ilgili bilgi aktaran ve bu yolla kazanç sağlayan işkolu; bu işkollarının çalıştığı büro' vb. olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla 'ajans' kelimesinin Türkçe karşılıkları dikkate alındığında yönetim bağlamında bir anlam ifade etmediği görülmektedir. Kalkınma ajanslarına getirilen eleştiriler, maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralanabilir (Maç, 2006: 7):

- Anayasal tanımlara uygun olmayan ve ne yerel ne merkezi ne özel ne kamu idaresi niteliği taşıyan, kimliği belirsiz bir yapı oluşturulması,

- Anayasa'ya göre yürütme organının ancak kanun ile asli olarak düzenlenmiş olan bir alanda düzenleme yetkisi kullanabileceği, bu nedenle kalkınma ajanslarının kurulmasında ya da kaldırılmasında Bakanlar Kurulu'na yetki verilmesinin Anayasa'ya aykırılık teşkil edebileceği,

- Kamu kaynağı kullanan ve yönetiminde önemli kamu görevlilerini barındıran bir tüzel kişiliğin kamu tüzel kişisi olarak tanımlanmamasında ısrar edilmesi,

- Kalkınma ajanslarının yönetim kurulu başkanı olan valilerin, toplanan fonları, tarafsız bir kamu görevlisi sıfatı dışına çıkarak dar bir kesime kullandırabilecek olması,

- Kalkınma ajanslarının iş takipçisi devlet modeli yaratması ve diğer kamu kurumlarının yetki alanlarına müdahale edebilmesi,

- Kalkınma ajanslarında toplanacak fonların (esas olarak kamu kaynakları ve AB yardımlarının) hangi temel ilkelere, önceliklere ve sektörel teşvik politikalarına göre kullanılacağının yasada açık ve net olmaması,

- Merkezi bütçenin vergi gelirlerinin yüzde yarımının kalkınma ajanslarına aktarılmasında gelişmişlik derecesi vb. ölçütlerin hangi yönde etki edeceğinin belirlenmemiş olması,

- Kamu gücünün ve kamu kaynağının aktarıldığı bu yeni idari kademenin kamu denetimi dışında bırakılması,

- Devlet İhale Kanunu, Kamu İhale Kanunu ve Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu hükümlerine tabi olmaması ve göstermelik bir iç denetim üzerine dış denetim olarak da sadece bağımsız denetim kuruluşlarının denetiminin öngörülmesi,

- Sayıştay denetiminin fiilen dışlanması,

- Bürokrasiyi azaltma iddiasıyla yeni bürokrasiler, iller ve bölgeler arasında yeni çekişmeler, yeni idari kademeler ve denetim dışı 26 adet yeni harcama birimi yaratılması;

- Kalkınma ajansları yönetim kurulları bileşiminin bir ekonomik sosyal konsey oluşumunun gerisinde kalması; bölgede tarımsal etkinliklerin yoğunluğuna karşın ziraat odasının, ticaret borsasının, Ziraat Mühendisleri Odasının temsilcilerine yer verilmemiş olması olarak sıralanabilir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın (mülga) 'Yeni Bölgesel Gelişme Politika ve Uygulamaları' adlı raporunda kalkınma ajanslarının yerel potansiyeli harekete geçirmek üzere, ulusal plan ve stratejiler ile tümüyle uyumlu bölgesel plan ve stratejilerin daha katılımcı usulle hazırlamasına yardımcı olacağı vurgusu yapılmakta ve kalkınma ajanslarının, DPT'nin koordinasyonu ve rehberliğinde üretim ve kalkınma kültürünün merkezi olacağı ifade edilmektedir. Bu bağlamda kalkınma ajanslarının, DPT tarafından hazırlanan kalkınma planlarının uygulayıcısı olmadığı, DPT'nin belirlemiş olduğu bölgesel kalkınma plan ve programlarına bilgi akışı sağlayacak, bağlı oldukları bölgedeki yatırım olanaklarını belirleyecek, yapılan uygulamaları denetleyecek ve tüm bu konularda DPT'ye bilgi akışı sağlayacak bir kurum olarak dizayn edildiği ifade edilmektedir (DPT, 2007: 18-19; Hekimoğlu ve Altındeğer, 2006: 4).

Ajansın yönetim kurulu ve kalkınma kurulunda yer alan kamu kurumu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri, yatırım kararı alma süreçlerinde bilgi kaynağı sağlamakta ve yönlendirmelerde bulunabilmektedir. Bu bağlamda yine meslek örgütleri ve gönüllü iş çevrelerinden oluşan dernekler de sağladıkları iletişim ağı ile yatırımcıların ihtiyaç duyduğu veriye erişimi kolaylaştırmakta, toplumsal sermaye ile yatırımın önünü açabilmektedir.

Kalkınma ajanslarının kuruluş felsefesinde en önemli unsur bölgeye özgü planlamaların başarılı olmasıdır. Bu bağlamda planlar arasındaki hiyerarşi ve zamanlamayla ilgili yasal düzenlemeler arasında analitik bağlantının kurulması gerekmektedir. Bu planların başarılı olarak uygulanabilmesi için o bölgedeki kurumların da planlarla uyumlu hareket etmeleri bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu uyumu sağlama görevi Devlet Planlama Teşkilatı'na verilmiş iken 06.04.2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanun'un[•] verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulu'nca 03.06.2011 tarihinde Kalkınma Bakanlığı kurularak ülke kalkınmasında alınacak kararların ve uygulanacak politikaların oluşturulmasında müsteşarlık düzeyinden bakanlık düzeyine geçilmiştir. Kalkınma Bakanlığı'nın görevleri arasında hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda makro ekonomik, sektörel (sosyal ve ekonomik) ve bölgesel gelişme alanlarında, ulusal ve yerel düzeyde analiz ve çalışmalar yaparak kalkınma planı, orta vadeli program, yıllık programlar, stratejiler ve eylem planları hazırlama sayılmıştır. Ayrıca Kalkınma Bakanlığı'nın AB'ye üyelik müzakereleri sürecinin yönetimini sağlaması ve dolayısıyla üyelik sürecinde kalkınma ajanslarının aktif bir şekilde rol almasını sağlaması, yapısal dönüşümün sağlanması açısından daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

[•] 6223 Sayılı Kamu Hizmetlerinin Düzenli, Etkin Ve Verimli Bir Şekilde Yürütülmesini Sağlamak Üzere Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Teşkilat, Görev Ve Yetkileri İle Kamu Görevlilerine İlişkin Konularda Yetki Kanunu, Resmi Gazete Yayın Tarihi: 03.05.2011.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kalkınma ajanslarının yapılanma şekline bakıldığında daha çok teknik bir kadroya sahip ve koordinasyon rolünü üstlenen kuruluşlar şeklinde yapılandıkları görülmektedir. Bu bağlamda kalkınma ajanslarının sorumlu oldukları alandaki temel görevi, sahip oldukları donanımı yüksek teknik kadrosu ile bölgenin potansiyellerini ortaya çıkaran araştırma çalışmaları yapmak ve bölgenin kalkınması için gerekli stratejileri ortaya koymak olarak ifade edilebilir. Son dönemde özellikle Avrupa Birliği hibe programlarından yararlanmak amacıyla kalkınma ajanslarının bölgelerinin daha rekabetçi olmasını sağlamak üzere, bölgesel kümelenme ve inovasyon stratejileri geliştirdiği, bölge dışından da bölgeye yatırımcı çekebilmek için çalışmalar yaptığı görülmektedir. Nitekim bu konuda AB ülkelerinin başarılı uygulamaları bulunmaktadır. AB üyesi ülkeler, AB'nin kuruluş aşamasından itibaren bölgesel kalkınmaya özel önem vermiş, bu bağlamda Avrupa Bolgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Fund- ERDF), Avrupa Sosyal Fonu (European Social Fund), Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund-EAGGF), Balıkçılığı Yönlendirme Mali Aracı (The Financial Instrument for Fisheries Guidance-FIFG) ve Avrupa Yatırım Bankası (European Investment Bank-EIB) vb. kurumsal yapılanmalar oluşturulmuştur. Özellikle Batı Avrupa örneklerinde kalkınma ajanslarının bahsedilen kurumsal yapılanmalarla geliştirilen stratejiler ve çalışmalar sonucunda başarılı oldukları ve ülkelerinin hükümetlerince ciddi bir biçimde desteklendiği söylenebilir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın 30.09.1960 tarihinde kurulmasıyla birlikte planlı döneme geçilmiş, ulusal ve bölgesel düzeyde kalkınma planı yapma görevi DPT'ye verilmiştir. Planlı dönemde bölgesel gelişmişlik farklarını gidermeye yönelik olarak kalkınma planlarınca belirlenen temel kriterler doğrultusunda sürekli çaba gösterilmiştir. Bu dönemde uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planları bölgesel gelişmişlik farklarını gidermeyi öncelik olarak görmüş, hatta buna esas olmak üzere bölgesel gelişme özel ihtisas komisyonu raporları hazırlanılmıştır. Bu dönemde yatırım maliyetini düşürmeye yönelik teşvik uygulamaları, sektörel planlama ve kamu yatırımlarına dayanan bölgesel kalkınma projeleri kullanılmasına rağmen bölgesel gelişmişlik farklarını gidermede istenilen sonucun elde edilemediği görülmektedir. Ülkenin geleneksel kamu yönetimi anlayışında merkeziyetçiliğin egemen olması, bölgeler arasındaki farklılıkların göz ardı edilerek her bölgeye aynı kriterlerin uygulanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda farklı yerel/bölgesel dinamiklere sahip olan bölgelerin aynı kriterleri uygulamaya çalışması ve karar alma süreçlerine yerel/bölgesel dinamiklerin katılmaması, bölgelerin potansiyel dinamiklerinin ortaya çıkmasına engel olmuş, dolayısıyla kalkınma ajanslarının kurulmasıyla her bölgenin kendine özgü dinamikleriyle kalkınmışlık seviyesini artırması hedeflenmiştir.

1973 yılında dünyada yaşanan petrol krizi ardından 1980'li yıllarda ortaya çıkıp varlığını hala sürdüren yeni bölgesel kalkınma yaklaşımında; merkezi planlamayla kalkınma kriterlerinin yukarıdan

aşağıya belirlendiği, karar alma ve uygulama mekanizmalarında merkeziyetçiliğin esas olduğu, her bölgeye standart kalkınma modelini benimseyen, kitlesel üretimi ön plana alan yaklaşımların yerini, her bölgenin görece üstün yönlerini ve dinamiklerini ortaya çıkarmaya yönelik olarak kalkınma kriterlerinin aşağıdan yukarıya belirlendiği, karar alma ve uygulama mekanizmalarında bölgesel/yerel yönetişimin işletildiği, KOBİ temelli ve esnek üretim yapısını benimseyen bir yapı almıştır. Bu bağlamda yerel/bölgesel dinamiklere daha yakın olan kalkınma ajanslarının alacakları kararların bölgenin gelişme düzeyine yapacağı katkının küçümsenmemesi gerektiği düşünülmektedir.

Türkiye'de kalkınma ajanslarının ortaya çıkış süreci, ülkenin Avrupa Birliği'ne üyelik müzakerelerinin hızlanmasıyla ivme kazandığı görülmektedir. Özellikle AB'nin sağladığı bölgesel/yerel düzeydeki fonlardan yararlanabilmek için kalkınma ajanslarına ihtiyaç duyulmuş, AB ile müzakere sürecinde fasıllar açıldıkça fonlardan yararlanma oranının gittikçe arttığı gözlemlenmekte, özellikle yerel/bölgesel girişimcilerin bu fonlardan yararlanmak için gerekli başvuru ve işlemleri başarıyla yerine getirdikleri tespit edilmiştir.

Ülkenin kalkınma planları oluşturmadan önce bölgelerin ekonomik, beşeri, sosyal vb. potansiyellerinin belirlenmesi ve planın bu potansiyelin dikkate alınarak yapılandırılması ulusal kalkınma açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bölgelere ilişkin verilerin ve bilgilerin toplanması, işlenmesi ve bir sistematiğe oturtulması merkezi teşkilatın koordinasyonunda bölgelerde bulunan aktörlerin etkin katılımlarıyla sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilecektir. Kalkınma ajanslarının bölgenin şartları ve durumları hakkında bilgi sahibi olması, kalkınma ajanslarının da bu bağlamda merkezi teşkilata doğru bilgilerin aktarılmasında önemli bir rol üstleneceği düşünülmektedir. Kalkınma ajanslarının bu görevlerini yerine getirirken esnek bir yapıya sahip olmaları ve bölgesel hassasiyetleri merkeze göre daha iyi bilmeleri nedeniyle kalkınma ajansları, piyasanın çalışmasına engel olan asimetrik bilgi, dışsallıklar ve piyasa başarısızlıklarını azaltıcı yönde etki yapacak araçlar olarak görülmektedir (Greta ve Danson, 2000: 15).

Kalkınma ajanslarının bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi çabalarında sadece özel sektörü teşvik etmesinin yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Gelişmemiş bölgelerde kalkınma kutuplarının oluşturulması, tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi, büyük kamu yatırımlarının devreye sokulması, bu bölgelerin ulaşım olanaklarının artırılması, mevcut demiryolu hatlarının rehabilite edilmesi, limanlara ve gelişmiş sanayi bölgelerine bağlantı kurulmasıyla coğrafî koşulların getirdiği olumsuz şartların azalması ve bölgenin gelir düzeyinin artması sağlanabilecektir (DPT, 2000: 99; Baltacı, 2012: 7).

Ülkemizde geleneksel merkezi yönetimin anlayışının egemen olduğu düşünüldüğünde kalkınma ajanslarının bölge planı hazırlama sürecinde yer almaları hatta koordine eden kuruluş şeklinde rol almaları, kamu yönetimi sisteminde de yönetişim anlayışının ortaya konulmaya çalışıldığını göstermektedir. Bölge planının hazırlanması, yerel aktörlerin taleplerinin dikkate

alınması, sorunların yine yerel aktörler tarafından belirlenip çözüm önerilerinin de aynı şekilde yerel aktörler tarafından tespit edilmesi kamu yönetimi sisteminde bir zihniyet dönüşümünü ortaya koymaktadır. Ancak söz konusu zihniyet değişiminin başarıya ulaşabilmesi için ulusal, bölgesel ve yerel planlar ile diğer kuruluşlarca uygulanan politikalar arasında uyumun sağlanması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

AKIN, Naci; (2006), "Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu*",* ***Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiriler Kitabı****,* ODTÜ Yayınları, Ankara, ss. 295-305.

ATAAY, Faruk; (2005), "BKA Tasarımının Kalkınma Anlayışı Üzerine", iç. ***Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?****,* Der: Menaf Turan, Ankara: Paragraf Yayınları.

ATAAY, Faruk; (2007), ***Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması***, Ankara: De Ki.

AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI; (2005), ***2005 Türkiye İlerleme Raporu***, Avrupa Komisyonu, Brüksel, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf , (25.12.2014).

BALTACI, Mustafa; (2012), "Kara Kıta Afrika'nın Yoksulluk İle Mücadelesinde Yeni Arayışlar", ***Karacadağ Bölgesel Kalkınma***, Y: 2, S: 3, ss. 7-9.

BERBER, Metin ve Ebru Çelepçi; (2006), "Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", www.metinberber.com/kullanici_dosyalari/file/12.doc, (09.01.2015).

CİLAVDAROĞLU, Ahmet Alptekin; (2008), ***Bölgesel Kalkınma Ajansları, Türkiye'de Kuruluş ve İşleyiş Sorunları***, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

COŞKUN Ali; (2003), "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi", ***Atatürkçü Düşünce Dergisi***, Kasım, S. 4.

ÇAMUR, Kübra Cihangir ve Özge Gümüş; (2005), "İstatistikî Bölge Birimleri (NUTS Sistemi)", ***Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?,*** Der: Menaf Turan, Ankara: Paragraf Yayınları.

ÇİFTEPINAR, Remzi; (2006), "Yeni İl Özel İdaresi Yasası'na Eleştirel Bir Bakış", ***Yasama Dergisi,*** Yasama Derneği Yayınları, S: 2, ss. 123-145.

DPT (2000), ***Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu***, Ankara: DPT Yayınları.

DPT; (2000), ***Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu****,* Ankara: DPT Yayınları.

DPT (2007), **Yeni Bölgesel Gelişme Politika ve Uygulamaları,** Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.

DPT; (2008), Dokuzuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, http://www.oran.org.tr/materyaller/Editor/decument/9.%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1%20B%C3%B6lgesel%20Geli%C5%9Fme%20%C3%96zel%20%C4%B0htisas%20Komisyonu%20Raporu.pdf, (18.12.2014).

DİNLER, Zeynel; (2005), ***Bölgesel İktisat***, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

ECERAL, Tanyel Özelçi; (2005), "Bölgesel/ Yerel Kalkınma Kuramlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimleri", ***Ekonomik Yaklaşım Dergisi***, C: 16, S: 55, ss. 89-106.

ERAYDIN, Ayda; (2004), "Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler", **Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu**, C: 1, DPT Yayını, Ankara.

GRETA, Cameron ve Mike Danson; (2000), **The European Partnership Model and the Changing Role of Regional Development Agencies: A Regional Development and Organisation Perspective,** Ed: Mike Danson, Henrik Halkier, Greta Cameron, Governance, Institutional Change and Regional Development, Ashgate Publishing, USA, 11-36.

GÜLER, Birgül Ayman; (2006), **Merkezi Yatırım Destek Ajansı Işığında Bölgesel Kalkınma Ajansları**, http://www.yayed.org/id198-gorusler/ajanslar-sistemi-uzerine-b-a-guler.php Erişim Tarihi: 11.12.2014.

HEKİMOGLU, Burhan ve Mustafa Altındeğer; (2006), **Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim: Bölgesel Kalkınma Ajansları,** Samsun Tarım İl Müdürlüğü Strateji Geliştirme Birimi Yayınları, Samsun.

ILDIRAR, Mustafa; (2004), **Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri,** Nobel Yayın, Ankara.

KALKINMA BAKANLIĞI; (2013), Onuncu Kalkınma Planı, (2014-2018), http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/518/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf Erişim Tarihi: 30.12.2014.

KARAÇAY Çakmak, Hatice ve Lütfi Erden; (2004), "Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Kamu Destekleme Politikaları: Türkiye'den Bölgesel Panel Veri Setiyle Ampirik Bir Analiz", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** C: 6, S: 3, ss. 77-96.

KAYA, Kılıç; (2007), **Bölgesel Kalkınmada Yeni Bir Model; Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.

KAYASÜ, Serap ve Suna S. Yaşar; (2006), "Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Kalkınma Politikaları: Yasal ve Kurumsal Dönüşümler"**, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu,** Orta Doğu Teknik Üniversitesi, ss. 199-213. ().

KEATING, Michael; (1998), ***The New Regionalism in Western Europe-Territorial Restructuring and Political Change,*** USA: Edward Elgar Publishing Inc.

KELEŞ, Ruşen; (2006), ***Kentleşme Politikası***, Ankara: İmge Yayınevi.

KOÇBERBER, Seyit; (2006), "Kalkınma Ajansları ve Sayıştay Denetimi", ***Sayıştay Dergisi***, Nisan-Haziran 2006, S. 61, 37-55.

MAÇ, Nazlı; (2006), ***Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye, Araştırma Raporu***, Konya: Konya Ticaret Odası Etüd - Araştırma Servisi.

MİLLİYET GAZETESİ; (2005), 'Kalkınma ajansları tasarısı merkeziyetçi yapıdan kurtulmalı', 08.05.2005, http://www.milliyet.com.tr/2005/05/08/ekonomi/eko01.html, (28.11.2014).

ÖZER, M. Akif; (2012), "Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Sosyal Ekonomik İşlevleri", ***Kamu-İş,*** C: 12, S: 2, ss. 37-74.

PAASİ, Ansi; (2008), ***The Institutionalization of Regions: A Theoretical Framework For Understanding The Emergence Of Regions and The Constitution of Regional Identity, Regions Critical Essay In Human Geography*** (Ed: J. Nicholas Entrikin), England: Ashgate Publishing.

PEHLİVAN, Pınar; (2013), "Türkiye'de Kalkınma Ajanslarının Yerel Ekonomi Üzerine Etkileri: Zafer Kalkınma Ajansı Örneği", ***Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi***, C: 11, s. 3, ss. 438-412.

SİNAN, P. Ebru; (2007), "Planlama ve Siyaset kavramları Ekseninde Bölge Kalkınma Ajansları", http://sehircilik.ktu.edu.tr/depo/YAZILAR/metinler/SinanPlanlama%20Siyaset%20Kavramlari%20Ekseninde%20Bolge%20Kalkinma%20Ajanslari.pdf, (10.12.2014).

TAŞ, Cesurhan; (2008), "Kalkınmaya Giden Yol Kalkınma Ajanslarından mı Geçer?", ***Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Gündem***, C: 45, ss. 52, 7-17.

TİFTİKÇİGİL, Burcu Y.; (2009), "Bölgesel Kalkınmada Aşağıdan Yukarıya Yönetim Anlayışı ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Ortaya Çıkışı", ***TODAİE Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler Kongresi,*** 19-20 Ekim, Ankara, 715- 726.

TOLUNAY, Ahmet ve Ayhan Akyol; (2006), "Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar", ***Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi***, S: 2, ss. 116-127.

TDK; (2014), Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54cfe639cb1bb3.85311207, (20.12.2014).

TÜİK; (2004), Bölgesel Gelişme Birimi, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması, http://tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?surumId=164, 28.12.2014().

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

TÜRK SİNEMASINDA KULLANILAN KLASİK MÜZİKLERİN DUYGUDURUM DEĞİŞTİRMESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

İzzet YÜCETOKER[1]

ÖZ

Bu araştırmadaki amaç, Türk sinemasında kullanılan klasik müziklerin insanların klasik müzik algılarına yönelik duygu durumları değişimini incelemektir. Araştırmanın temel sorusu, görsel özelliklerin klasik müzikle birleşmesinde, deney ve kontrol grupları için duygu değişiminin olup olmadığıdır. Bu amaca yönelik 2 deney gerçekleştirilmiştir. Deney grubu ve kontrol grubu için yapılan deney arasında sadece kullanılan görsel öğeler değiştirilmiş, müzik ise aynı kalmıştır. Duygu değişimleri aracı olarak ilk deney J. S. BACH'ın Aria'sı, ikinci deney aracı ise aynı Aria ile bir doğa belgeseli ve "Mustafa Hakkında Herşey" filmi kullanılmıştır. Her deney sonrasında klasik müziğe bakış açılarını ölçebilmek için araştırmacı tarafından geçerliliği yapılmış ölçek verilmiş ve cevaplamaları istenmiştir. Elde edilen verilerin sonuçlarına ulaşmak için t testi, Anova ve Tukey HSD testleri yapılarak çözümlenmiştir. Araştırmanın bulgularında, sadece müzik dinleyenlerin ve bu müzikle ilişkili belgesel izleyenlerin klasik müziğe yönelik duygu durum değişimleri olumsuz sonuç vermiş olup, film ile müziği aynı anda izleyip dinleyenlerin ise klasik müziğe duygu durum değişimlerinde olumlu sonuçlar alınmıştır. Sonuç olarak duygu durum tutarlılık etkisinin, verilen materyale göre değişkenlik gösterdiği görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar kelime: Klasik Müzik, Sinema, Duygudurum

THE INVESTIGATION ABOUT IN THE ASPECTS OF CHANGE OF MOOD IN THE CLASSICAL MUSICS USED IN TURKISH CINEMA

ABSTRACT

The aim of this study was to change the situation for classical music perception sense of classical music used in humans to examine the relationship between the Turkish cinemas. The main question of the merger of the visual characteristics of the study classical music, the sense of change is whether to try and control groups. Two experiments were performed for this purpose. The experimental group and the control group in experiments only used for visual elements are changed, the music remains the same. Feeling changes as a means of J.S. Bach's Aria is the first experiment, the second test tool is a nature documentary with the same Aria and "Everything about Mustafa" movie is used. Made by researchers to measure the validity of classical music perspectives and answer given after each experiment were asked to scale. The resulting t-test to achieve the results of the data were analyzed by ANOVA and Tukey HSD tests. Findings in the study, only listen to music of those and music-related documentary mood changes for classical music the audience is given a negative result, the film with music and those that listen to or watch at the same time positive results in mood changes classical music has been taken. As a result, consistency of mood effects was found to vary depending on the material. This results in the light of various ideas.

Keywords: Classical Music, Cinema, Mood.

DOI: 10.17823/gusb.176

[1] Dr., yucetoker21@hotmail.com

GİRİŞ

Müzik tek başına bir sanat olarak değerlendirilmesinin yanında birçok alanda da disiplinler arası çalışmalara ortak olmuştur. Çağlar boyu çeşitli disiplinlerde kullanılan müzik sanatı, çizgi filmlerde, çeşitli reklamlarda, televizyon dizilerinde ve filmlerde görsel öğeleri vurgulamak için vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkar. Sinemada müziğin kullanımı sessiz sinema ile başladığı bilinmektedir. Konuralp, (2004: 19 – 27) e göre, ilk film müziği skoru 1908'de L'assasinat du Duc de Guise filmine Saint-Saens tarafından yapılmıştır. Daha sonra farklı farklı filmlere müzikler yapılması meşhur hale geldiği için - özellikle filmlere uygun özel müzik besteleme yöntemleri popüler hale geldiği için - birçok besteci bu alanla uğraşmaya başlandığı bilinmektedir. Film müziği bestelenmesinin yanında birçok filmde klasik müzik bestecilerinin müzikleri kullanılmaya başlanmıştır. Tanrısever, (2001:6), Universal film şirketinin yaptığı tüm filmleri başarıyla angaje eden Max Winkler'in Beethoven, Mozart, Tchaikovsky gibi ünlü bestecilerin eserlerinden örnekler kullandığını belirtmiştir. Türk sinemasında da durum pek farklı değildir. "1931 yılında Muhsin Ertuğrul'un çektiği "İstanbul Sokakları" adlı film için Hasan Ferit Alnar ve Hüseyin Saadettin Arel çeşitli şarkılar, türküler ve tangolar bestelemiştir." (Alço, 2013:145). Yapılan bu örneklemeden sonraki birçok dizi ve filmlerde de Türk müziği motifleri kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Ayrıca son zamanlarda televizyon kanallarında ve Türk sineması perdelerinde yer alan filmlerde klasik müzik motiflerini görmek mümkündür. Çağan Irmak'ın yönetmeliğini yapmış olduğu "Mustafa Hakkında Herşey" son zamanlarda Klasik Batı Müziğinin Türk sinemasında kullanılması açısından çok değerli bir yapıttır.

"Mustafa Hakkında Herşey" filminde başrol oyuncu Fikret Kuşkan, Mustafa karakteriyle ortaya çıkmıştır. Değişik bir ruh yapısına sahip olan Mustafa, çok iyi bir klasik müzik dinleyicisi ve bu müziğe tutkun bir insandır. Çok sinirli olduğu anlarda duygu durumunu değiştirmek için klasik müzik dinlemekte ve bu arada sakinleştiği görülmektedir. Özellikle eşinin geçirmiş olduğu trafik kazası anında yanında bir adamın olduğunu gören ve aldatılma hissi ile depresif bir hale giren Mustafa, annesiyle konuşma anında Johann Sebastian Bach'ın "Erbarme Dich" Aria'sını dinlemiştir. Bu eser, Mustafa'nın içerisindeki duygusallığı, intikam duygularını ve bunun gibi olumsuz duygu durumları ortaya çıkarmayı başarmıştır. Bu hisler eşliğinde eşinin yapmış olduğu heykelleri kırarak rahatlamaya çalışmış ve o anda müzik yüksek noktaya çıkarak izleyicileri etkilemeyi başarmıştır.

Bu araştırma, çeşitli illerde yaşayan ve çeşitli forumlarda bu müzik ve sahne hakkında yorum yapan kişilerden esinlenerek ortaya çıkmıştır. Bu yorumların bir kaçı aşağıdaki gibidir:

1. Kişi: *çoğu kaydında yalvarışı duymak mümkündür, ama pişmanlık kayıptır... yorumu sakat bırakan bir durumdur*.
2. Kişi: *mustafa hakkında herşey filminde fikret kuşkan'ın karısının ölümünün akşamı annesi ile girdiği bir diyalogda arka fonda çalan ve annesine "bak anne, bu parçada ne diyor biliyormusun?*

-merhamet tanrım, merhamet gözyaşlarıma" o andan itibaren uzunca bir süre aradığım ve sonunda bulduğum tüylerimin ayaklandığı harkulade bir eser "bach" amcamıza selamlar, saygılar, ceketimi ilikliyor, içli bir nefes ile ruhunu şad ediyorum...

3. Kişi: *klasik müzik dinlenilmeye başlanılabilecek aryalardandır. arya nedir ben bilmem ama arya imiş dediler, kurcalamadım..*
4. Kişi: *tüylerimi diken diken eden yalvarıştır;*
5. Kişi: *bir yalvarış bu derece kahve kokmamalı, bu derece burun direği sızlatmamalı... bach'ın tanrısal vahiylerini topladığı bir eser. dev. burada aşktan, sevgiden, nefretten ya da benzerlerinden bir şey bulamazsınız. direkt olarak bir tanrısal yazıttır bu.*
6. Kişi: *mustafa hakkında herşey filminde fikret kuşkan'ın canlandırdığı mustafa karısınn ölüm haberini aldığında ve bu vesileyle aldatıldığını öğrendiğinde eve gelmiş bu parçayı dinlemektedir annesi mukadder (şerif sezer) hanıma der ki: "burada ne diyor anne biliyor musun? merhamet tanrım, gözyaşlarımın hatrına" filmin en etkileyici sahnelerinden birini yaratmıştır bu parça.*
7. Kişi*: mustafa hakkında bir şeyler anlatır...*

Yukarıdaki yorumlara bakıldığında dinleyicileri bu müziğin etkilemediği açıktır. Onları etkileyen duygu, görsel öğelerin müzik öğesiyle birleşerek klasik müziğe karşı duygu durumlarının değişmesi olarak değerlendirilebilir.

"Duygular, psikolojideki temel vurgusuna rağmen bir araştırma konusu olarak çoğu kez ihmal edilmiştir. Bu konudaki ilgiler yakın bir zamana kadar, sınırlı bir alan dahilinde kalmıştır. Bunun olası nedenlerinden biri; duygunun, bilimsel açıdan tanımlanmasının oldukça zor olmasıdır." (Er ve diğerleri, 2008:2) Bu görüşe göre duygular her insanın içinde beslediği ancak her bireye göre farklı anlamlar taşıması olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle "Mustafa hakkında Herşey" filmindeki klasik müzik hakkındaki yorumlar birbirinden değişik duygular göstermektedir. Bu duyguların değişkenliği ve klasik müziğe olumlu duydu durum değişimi açısından bazı sorular ortaya çıkmıştır.

- Yorum yapan izleyiciler bu filmden önce klasik müzik dinliyorlar mıdır?
- Yorum yapan izleyicilerin klasik müziğe karşı duyguları hangi derecededir?
- Yorum yapan izleyiciler klasik müziği bu filmden sonra mı sevdiler?

Bu sorular ışığında araştırmanın temelleri atılmıştır. İnternet forumlarında yorum yapan kişilerin nick isimleri araştırılmış ancak mail yolu ile ulaşılamamıştır. Bu nedenle bu araştırmada müzik bölümü haricinde farklı bölümlerde okuyan birçok öğrenci seçilerek bu soruların cevaplarının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

I. YÖNTEM

A. Araştırmanın Modeli

Araştırmada alt problemlerin yapısına bağlı olarak çeşitli nicel ve nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Ayrıca bu araştırma bir boyutuyla da deneysel bir çalışmadır.

Nicel yöntemler deney - kontrol öntest – sontest deneysel desen ve genel tarama modelinden olan tekil tarama modelidir. Deneysel desen modelleri, değişkenler arası ilişkilerin kesinlikle saptanabilmesi sonucu kuramların geliştirilebildiği kontrollü ve ulaştığı sonuçların kesin olması nedeniyle de en güvenilir araştırma olarak kabul edilmektedir. (Ural, Kılıç, 2006). Bunlardan bu araştırmada kullanılacak olan tek grup öntest – sontest deneysel desen modeli, gelişigüzel bir gruba bağımsız değişken uygulanabilen, hem deney öncesi hem de deney sonrası ölçmeleri gerektiren bir modeldir. Modelin deneysel görünüşü aşağıda verilmiştir. (Karasar, 2006).

B. Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2014 – 2015 eğitim ve öğretim yılında Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi, Sosyal Bilgiler ve Sınıf Öğretmenliği öğrenim gören kız ve erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklem dağılımında eşitlik sağlanabilmesi için müzik eğitimi öğrencileri alınmamış ve deney kontrol gruplarına farklı üç bölümden öğrenciler rasgele dağıtılmıştır. Bu bölümlerdeki öğrencilerin sınıfları seçkisiz olarak belirlenmiştir. Katılımcılar, gönüllülük esasına uygun olarak araştırmaya davet edilmişlerdir. 210 katılımcıdan oluşan örneklemde 115 kız öğrenci, 95 ise erkek öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşları ise 19 – 22 arasında değişmektedir.

C. Veri Toplama Aracı

Araştırma verilerinin elde edilebilmesi için araştırmacı tarafından klasik müziğe yönelik duygu durum sorularından oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Bu sorular kaynak tarama yoluyla elde edilmiş ve konuyla ilgili sorular hazırlanmıştır.

Görsel öğeler olmadan müzik dinletilmesi ve görsel öğeler ile aynı anda müzik dinletilmesi amaçlanan deney için 6 soru taslak olarak hazırlanmış ve 13 alan uzmanına geçerlik çalışması için gönderilmiştir. Uzmanlardan gelen cevaplar Lawshe kapsam geçerlik formülüne göre hesaplanmıştır. (Lawshe:1975) Gelen sonuçlara göre 6 soru da deney için uygun görülmüştür. Ölçme aracının kapsam geçerlik indeksi 0,69 olduğundan ölçeğin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. (Belirlenen ölçüt 0,54).

D. Deney I

Farklı bölümlerden seçilen 210 öğrencinin 105'i deney grubuna diğerleri ise kontrol grubuna seçilmiştir. Deney I de kontrol grubu ve deney grubu farklı iki amfide 5.58 dakikalık Johann Sebastian

Bach'ın eseri olan "Erbarme Dich" Aria dinletilmiş ve dinleme sonunda ölçme aracı verilerek soruları cevaplamaları istenmiştir.

E. Deney II

Farklı bölümlerden seçilen 210 öğrencinin 105'i kontrol grubuna diğerleri ise deney grubuna seçilip ilk deney yapıldıktan sonra aynı denekler bir ay sonra yine iki farklı amfide toplanmıştır. Kontrol grubuna aynı müzik, bir doğa belgeseli ile dinletilmiş ve görsel öğeler ile klasik müziğe karşı duygu durumlarını ifade edecek bir ölçme aracı verilmiştir. İzleme ve dinleme sürecinden sonra ölçme araçları toplanmıştır.

Deney grubuna ise yansıtma aracı ile büyük bir ekranda "Mustafa Hakkında Herşey" filmine ait aynı müzik eserinin geçtiği kesitler izletilmiştir. İzleme sonunda görsel öğeler ile klasik müziğe karşı duygu durumlarını ifade edecek ölçme aracı verilmiştir. Film sonunda ölçme araçları araştırmacı tarafından toplanmıştır.

II. BULGULAR

Deney ve kontrol grupları arasında klasik müziği dinleme sonrası duyguların farklılaşmasına yönelik t- testi sonuçları Tablo 1 de verilmiştir. Tablo incelendiğinde deney ve kontrol grupları açısından klasik müziğe olan duyguları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. (p 0,82).

Tablo 1: Deney ve Kontrol Grupları Arasında Klasik Müziği Dinleme Sonrası Duyguların Farklılaşmasına Yönelik t – Testi Sonuçları

Grup	X	S	Sd	t	p
Deney	2,04	0,85	344	-0,225	**0,82**
Kontrol	2,06	0,95			

Araştırmaya katılan deney grubunun %82'si dinlediği klasik müzikten hoşlanmamakta, % 10'u dinlediği klasik müzikten kısmen hoşlanmakta, %8 i ise dinlediği klasik müzikten hoşlandığı tespit edilmiştir. Bunun yanında araştırmaya katılan kontrol grubunun %85'i dinlediği klasik müzikten hoşlanmamakta, %11'i dinlediği klasik müzikten kısmen hoşlanmakta, %4'ü ise dinlediği klasik müzikten hoşlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 2: Deney ve Kontrol Grupları Arasında İzleme Unsuru İle Birlikte Klasik Müziği Dinleme Sonrası Duyguların Farklılaşmasına Yönelik t – Testi Sonuçları

Grup	X	S	Sd	t	p
Deney	4,20	0,79	294	20,976	**0,000**
Kontrol	3,40	1,26			

Deney ve kontrol grupları arasında izleme unsuru ile birlikte klasik müziği dinleme sonrası duyguların farklılaşmasına yönelik t- testi sonuçları Tablo 2 de verilmiştir. Tablo incelendiğinde deney ve kontrol grupları açısından klasik müziğe olan duyguları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. (p 0,000).

Araştırmaya katılan deney grubunun %2'si dinlediği klasik müzikten hoşlanmamakta, % 15'i dinlediği klasik müzikten kısmen hoşlanmakta, %83 ü ise dinlediği klasik müzikten hoşlandığı tespit edilmiştir. Bunun yanında araştırmaya katılan kontrol grubunun %71'i dinlediği klasik müzikten hoşlanmamakta, %9'u dinlediği klasik müzikten kısmen hoşlanmakta, %20'si ise dinlediği klasik müzikten hoşlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 3: Kontrol Grubunun Deney Öncesi ve Sonrasındaki Duygu Durum Değişimine Yönelik Görüşleri

Sorular	Deney öncesi (105)		Deney sonrası (105)	
Klasik müzik	Dinlerim (7)	Dinlemem (98)	Dinlerim (11)	Dinlemem (94)
Klasik müzikten	Hoşlanırım (8)	Hoşlanmam (97)	Hoşlanırım (9)	Hoşlanmam (96)
Dinlediğim eseri	Sevdim (7)	Sevmedim (98)	Sevdim (15)	Sevmedim (90)
Eseri dinlerken kendimi– hissettim.	Sıkılmamış (5)	Sıkılmış (100)	Sıkılmamış (17)	Sıkılmış (88)
Bundan sonra klasik müzik	Dinleyeceğim(5)	Dinlemeyeceğim(100)	Dinleyeceğim(18)	Dinlemeyeceğim(87)
Klasik müzik beni	Yansıtıyor (1)	Yansıtmıyor (104)	Yansıtıyor (5)	Yansıtmıyor (100)

Tablo 3'de göre kontrol grubunun deney öncesi ve sonrasındaki duygu durum değişimine yönelik görüşleri merkezi dağılım ölçülerinden biri olan frekans belirleme yoluyla gösterilmiştir. Yukarıdaki sonuçlara bakıldığında kontrol grubundaki öğrenciler deney öncesi ve sonrasında klasik müziğe olan duygu durumlarının değişmediği ve bu müzik türüne karşı olumsuz duygularının olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Deney Grubunun Deney Öncesi ve Sonrasındaki Duygu Durum Değişimine Yönelik Görüşleri

Sorular	Deney öncesi (105)		Deney sonrası (105)	
Klasik müzik	Dinlerim (9)	Dinlemem (96)	Dinlerim (72)	Dinlemem (33)
Klasik müzikten	Hoşlanırım (12)	Hoşlanmam (93)	Hoşlanırım (68)	Hoşlanmam (37)
Dinlediğim eseri	Sevdim (7)	Sevmedim (98)	Sevdim (102)	Sevmedim (3)
Eseri dinlerken kendimi– hissettim.	Sıkılmamış (3)	Sıkılmış (102)	Sıkılmamış (105)	Sıkılmış (0)
Bundan sonra klasik müzik	Dinleyeceğim(12)	Dinlemeyeceğim(93)	Dinleyeceğim(103)	Dinlemeyeceğim(2)
Klasik müzik beni	Yansıtıyor (5)	Yansıtmıyor (100)	Yansıtıyor (89)	Yansıtmıyor (16)

Tablo 4'de deney grubunun deney öncesi ve sonrasındaki duygu durum değişimine yönelik görüşleri merkezi dağılım ölçülerinden biri olan frekans belirleme yoluyla gösterilmiştir. Yukarıdaki sonuçlara bakıldığında deney grubundaki öğrenciler deney öncesi ve sonrasında klasik müziğe olan duygu durumlarının olumlu yönde değiştiği ve bu müzik türüne karşı olumlu duygularının olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Klasik müziğin hayatımızın birçok yerinde var olduğu görülmektedir. Çocukluk dönemlerinde çizgi filmlerin alt yapısı olarak kullanılması, o yaştaki çocukların bu müzikle tanışmasına olanak kılmaktadır. Televizyonlarda reklamların alt yapılarında kullanılması, bu müziğin yaygınlaşması açısından önem taşımaktadır. Bunun yanında son zamanlarda klasik müziğin dizilerde ve filmlerde kullanılması, izleyici kitlelerin bu müzik türü hakkındaki görüşlerinin olumsuzdan olumluya dönüştüğü görülmektedir. "Mustafa Hakkında Herşey" filminde sıklıkla kullanılan klasik batı müziği yapıtları, birçok insana bu eserlere karşı olumlu duygu durum geliştirmesi açısından oldukça önemli bir filmdir. Ayrıca "Aşkı Memnu" ve "Çemberimde Gül Oya" dizilerindeki ölüm sahnelerinde klasik müziğin kullanılması, izleyicileri derinden etkileyici unsurlardan biri olmuştur.

Yapılan ilk deneyde deneklere dinletilen klasik müzik, deneklerin dikkatini çekmemiş ve ölçme aracında bu müzik türüne yönelik olumsuz duygu durumlarını belirtecek seçenekleri işaretlemişlerdir. Bu durum deneklerin klasik müzikten hoşlanmadıkları ve bu müzik türüne alışık olmadıkları olarak değerlendirilebilir. İkinci deneyde ise kontrol grubuna belgesel ile aynı anda klasik müzik dinletilmesinden sonra yine aynı ölçme aracı sonuçlarına göre duygu durumlarında hiçbir farkın olmadığı görülmektedir. Bunun bir nedeni belgeselin, bu müzikle bağdaşmadığı, görüntü ile müziğin aynı duyguları taşımamaları olarak değerlendirilebilir. Ancak deney grubundaki denekler, klasik müzik ile "Mustafa Hakkında Herşey" filmini izlerken oldukça etkilenmiş ve müzik türüne karşı duygu durumlarında olumlu yönde gelişim sağlamıştır. Filmde annenin feryadı, Mustafa'nın aldatılma

duygularını aşamaması nedeniyle bağırıp heykelleri kırması, o esnada müziğin o anda yükselmesi ve "merhamet et tanrım merhamet gözyaşlarıma" sözleri, müzik ile sahnenin birbiriyle uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu deney sonucunda en önemli sonuçlardan biri, görsel öğelere en uygun klasik müzik seçiminin olmasıdır.

Klasik batı müziğine yönelik tutum araştırmaları daha önce de yapılmış ancak bu müzik türünün dinleyicilere göre çok tercih edilmediği sonuçları alınmıştır. Tek başına opera, senfoni ve bunun gibi müzik türleri ne yazık ki çok büyük kitlelere ulaştırılamamaktadır. Bunun için kitle iletişim araçları büyük önem taşımaktadır. En çok kullanılan kitle iletişim araçlarından biri olan televizyon, istenilen duyguları kişilere aktarmanın en kolay yollarından biridir. Bu nedenle bireylerin müzik kültürlerini değiştirmek, onlara iyi müzik kavramını öğretebilmek için gerek Batı gerekse Türk müziği eserlerinden seçkin olanları televizyon dizilerinde ve filmlerde kullanmak, bireylere olumlu duygular geliştirmek açısından bir etken olabileceği düşünülmektedir. Yönetmenlerin ve senaristlerin iyi bir müzik dinleyicisi olmasının yanında müzisyenler ile iletişim halinde olmaları görsel ile duyuşsal birleşmenin kalitesini artırıcı bir etken olabilmesi açısından önerilmektedir. Son olarak müzik, psikoloji ile yakın disiplinlerdir. Eskilerde müzik ile ruhsal hastalıkların tedavi edildiği ve günümüzde de hala bunun gibi çalışmaların denendiği bilinmektedir. Bu nedenle duygu durum çalışmalarında, belirli ruhsal hastalıklarda psikologların müzik bilim adamlarıyla çalışmaları, ya da tam tersi etkende müzik bilim adamlarının psikologlardan bilgi edinmeleri, farklı çalışmaların ortaya çıkarabilmesi açısından önerilmektedir.

KAYNAKÇA

ALÇO, Pınar (2013), "Sinema ve Müzik; Kısa Bir Tarihsel Bakış", ***İdil Dergisi***, Cilt 2, Sayı 7, ss. 135-149.

AYDEMİR, Aslı (2014), "Pandora'nın Kutusu Filminde Alzheimer Hastası Yaşlının Konumlandırılması", ***Nesne Psikoloji Dergisi*** 2, (4), ss. 1-20.

AYTEKİN, Nihan (2012), "Reklam Müziğinde Kültürel Motiflerin Kullanımı ve Marka Kişiliğinin Sunumu", ***İletişim Fakültesi Dergisi***, İstanbul Üniversitesi Baskısı, ss. 19-35.

ÇAĞLAYAN, Saniye, KORKMAZ, Murat, ÖKTEM, Gönül (2014), "Sanatta Görsel Algının Literatür Açısından Değerlendirilmesi", ***Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi***, Cilt 3, Sayı 1, ss.160-173.

DEMİRKOL, Perçin (2013), ***Televizyon Çocuk Programlarında Yer Alan Müziklerin Müzik Dersi Öğretim Programı Genel ve Özel Amaçları Açısından İncelenmesi***, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.

Ekşi Sözlük; https://eksisozluk.com/erbarme-dich--142159, (02,05, 2014).

ER, Numan, HOŞRİK, Evren, ERGÜN, Handan, ŞERİF, Moustafa (2008), "Duygu Durum Değişimlerinin Otobiyografi k Bellek Üzerindeki Etkileri", ***Türk Psikolojisi Dergisi***, 23 (62), ss. 1-13.

HOŞCAN, Cemre (2012), ***Müzik Ve Duygu: Besteci Ve Dinleyici Arasındaki İfade Ve Algı Farklılıkları,*** Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyon.

KONURALP, Sadi; (2004), ***Film Müziği Tarihçe ve Yazılar***, İstanbul: Oğlak Yayınları.

KUYUCU, Mihalis (2013), "Türkiye'de Radyo Mecrasının Üniversite Öğrencilerinin Müzik Tüketim Alışkanlıklarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma", ***Akademik Bakış Dergisi***, Sayı 38, 1-20.

PEKMAN, Cem (2004), **Türk Sinemasında Müzik: Bir Tarihçe Denemesi". Görüntünün Müziği Müziğin Görüntüsü.** Ed. Pekman, C., İstanbul: Pan Yayınları.

SÖZEN, Mustafa (2013**),** "Estetik Bir Öğe Olarak Sinemada Ses Tasarımı Ve Örnek Bir Film Çözümlemesi", ***International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,*** Volume 8/8 Summer, pp. 2097-2109.

TANRISEVER, Benal (2001), ***Opera Functioning As Narrative İn Films: Apocalypse Now, Godfather III, Phialdelphia***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi, Ankara.

TAŞKIRAN, N, Öncel, BOLAT, Nursel (2013), "Reklam ve Algı İlişkisi: Reklam Metinlerinin Alımlanmasında Duyu Organlarının İşlevleri Hakkında Bir İnceleme", ***Sosyal Bilimler Dergisi***, Beykent Üniversitesi, Cilt 6, ss. 49-70.

Uludağ Sözlük; http://www.uludagsozluk.com/k/erbarme-dich/ , (03,02,2014).

URL 1; http://alkislarlayasiyorum.com/icerik/146105/bach-erbarme-dich (03,02,2014).

URL 2; https://tr.instela.com/erbarme-dich--54593 (04,02,2014),

YAŞIN, Fatma (2014), "Yrd. Doç. Dr. MERT KARABEY ile Müzik ve Psikoloji Üzerine", ***Nesne Psikoloji Dergisi***, Cilt 2, Sayı 3, ss. 39 – 46.

Kullanılan Materyal Kaynakları

IRMAK Çağan; (2004), ***Mustafa Hakkında Herşey.***

BACH, Johann Sebastian; ***Erbarme Dich, mein Gott (Matthäuspassion*** - Galou (Roth).

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

PAKİSTAN OMBUDSMANI: YAPISAL - KURUMSAL VE İŞLEVSEL YÖNLERİ

Kadir Caner DOĞAN[1]

ÖZ

Ombudsman, genel anlamıyla kamu yönetimine ait bir kavramdır ve hak ve yetki ihlaline uğrayan vatandaşların devlet kurumları karşısında savunuculuğunu ve koruyuculuğunu yapmaktadır. Ayrıca ombudsman, kamu yönetimi ve vatandaşlar arasında iletişim görevi de gören bir arabulucudur. Dolayısıyla ombudsman, vatandaşlar ve kamu yönetimi arasında ortaya çıkan sorunları gidermeye çalışmaktadır. Dünyanın tüm kıtalarında farklı devlet düzeylerinde uygulama alanı bulan ombudsman, Asya'da da uygulanmaktadır. Ombudsman öncelikle Avrupa'da ortaya çıkmış ve oradan da dünyanın diğer kısımlarına yayılmıştır. Bu makalenin amacı, Asya'dan Pakistan Ombudsmanı'nın yapısal-kurumsal ve işlevsel yönlerine bağlı olarak bilgi verilmesidir. Bu sayede de ombudsmanın Pakistan demokrasisi ve kamu yönetimi açısından yeri, yararları ve önemi üzerinde durulmak istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Asya, Ombudsman, Denetim, Pakistan.

PAKISTAN OMBUDSMAN: ASPECTS OF STRUCTURAL - INSTITUTIONAL AND FUNCTIONAL

ABSTRACT

The Ombudsman is a concept belonging to the public administration in general and powers to the ombudsman who has suffered a violation of citizens against state institutions operate advocacy and guardianship. In addition, the ombudsman is a mediator who served as communication between public administration and citizens. Therefore ombudsman is working to resolve problems arising between citizens and public administration. In all continents of the world find application in various state-level ombudsman is also implemented in Asia. The ombudsman first emerged in Europe and and from there spread to other parts of the World. The purpose of this article, is given information about Pakistan Ombudsman depending on structural-institutional and functional aspects. In this way, in terms of Pakistan's democracy and public administration of the ombudsman are asked to focus on place, benefits and importance.

Keywords: Asia, Ombudsman, Auditing, Pakistan.

DOI: 10.17823/gusb.179

[1] Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kadircanerdogan@gumushane.edu.tr.

GİRİŞ

Ombudsman, çok kısa ve en genel anlamıyla kamu yönetimleri karşısında hak ve yetki gaspına uğrayan vatandaşların şikâyetleri ve sorunları ile ilgilenen bir kurumdur. Ombudsman, esas olarak kamu yönetimine ilişkin bir olgudur ve ombudsman-kamu yönetimi arasındaki ilişki bir ülkede devlet ve vatandaş düzeyinde bir takım olumlu ve olumsuz izlenimler oluşturulmasına katkı sağlayabilmektedir.

Günümüzde dünyanın tüm kıtalarına yayılım göstermiş bulunan ombudsman veya ombudsmanlık kurumu, ülkelerin önemli idari reform konularından biri haline gelmiştir. Ombudsmanlık, daha öncesinde bu kurumu tecrübe etmiş ve uygulamış ülkelerin başarılı uygulamaları ile henüz bu kurumu kendi bünyelerine adapte etmeyen ülkelerin de dikkatini çekmiş, uygulama alanı bulmuş ve yaygınlık kazanmıştır.

Dünyanın farklı kıtalarından biri olan Asya'da da ombudsmanlık kurumları farklı devlet düzeylerinde kurulmuştur. Bu makalenin amacı, dünyanın farklı kıtalarına yayılım göstermiş bulunan ombudsmanlık kurumunun bir Asya ülkesi olan Pakistan üzerinden açıklanmasıdır. Bu amaçla makalede, Pakistan Ombudsmanlık Kurumu'na ilişkin yapısal-kurumsal ve işlevsel yönlerine yönelik bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede de ombudsmanlık kurumunun Pakistan demokrasisi ve kamu yönetimi açısından önemi, sağladığı avantajlar ve kazanımlar üzerinde durulmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada öncelikle ombudsman ile ilgili genel düzeyde bilgi verilecektir. İkinci bölümde de Pakistan Ombudsmanlık Kurumu'nun yapısal-kurumsal ve işlevsel yönlerinin açıklanması yapılacaktır. Ayrıca bu çalışmada; İngilizce ve Türkçe kaynaklardan yararlanılarak Pakistan'da ombudsmanlık kurumu incelemesi yapılması, bir Asya ülkesinde ombudsmanlığın hangi kural, kaide ve süreçler çerçevesinde uygulandığının belirlenmesi, ombudsmanın bir Asya ülkesi için öneminin ortaya konması ve bu çerçevede ombudsmanlığın dünya boyunca yayılımına ilişkin bir örnek verilmesi yöntemi tercih edilmiştir.

I. OMBUDSMAN: KAVRAM VE ÖZELLİKLER[2]

Ombudsman, İsveççe bir kelimedir ve İsveç dilinde Kral ile halk arasında meydana gelen ilişkilerde elçi, avukat, vekil, bir kişinin yerine onun yerine hareket etmeye yetkili kişi manasına gelmektedir (Fendoğlu, 2011: 26). Bu bağlamda ombudsman, İsveç dilinde *"halkın koruyucusu ve çıkarların savunucusu"* olarak ifade edilebilmektedir. Kelime kökenine bakıldığında ombudsman kelimesi, *"ombuds"* ve *"man"* kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen bir birleşik kelimedir (Büyükavcı, 2008: 10). Bu birleşik kelimede ombuds, sözcü, temsilci, delege anlamı taşımakta (Eren, 2000: 81); man ise bunun bir kişi olduğunu ifade etmektedir (Tayşi, 1997: 106). Bu doğrultuda

[2] Bu bölüm, 2014 yılında Uludağ Üniversitesi'nde Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda bu çalışmanın yazarı tarafından sunulan ve kabul edilen *"Karşılaştırmalı Ülke İncelemeleri Bağlamında Türk Kamu Yönetiminde Ombudsmanın Uygulanabilirlik Analizi"* adlı doktora tezinden alınmıştır.

ombudsman kelimesinin kısa bir biçimde, *"halkın temsilcisi olan kişi"* anlamına geldiği söylenebilmektedir (Özden, 2010: 24).

Ombudsman, etkili bir kamu yönetimi denetim kurumudur. İsveççe olan ombudsman kavramı, kelime kökeni itibariyle *"halkı koruyan kurum"* olarak anlaşılmakta olup, bugün birçok ülkede uygulanmakta olan çağdaş bir denetim aracıdır. Ülkelerin farklı siyasal, sosyal ve kültürel özelliklerine göre farklı biçimlerde uygulanmakta olan ombudsman, ombudsmanlık veya ombudsmanlık kurumu, İngiltere'de *"Parlamento Komiseri (Parliamentary Commissioner)"*, Fransa'da *"Arabulucu (Médiateur)"*, KKTC'de *"Yüksek Kamu Denetçisi"*, Türkiye'de de *"Kamu Denetçisi"* gibi adlar almıştır. Yargısal denetimin çok fazla etkin işleyememesi, sınırlı bir biçimde hareket etmesi, çağdaş yönetim ve yargı anlayışına cevap verememesi üzerine (Avşar, 2007: 27) ve idarelerin kendi kendilerine yerine getirmiş oldukları yönetsel denetim yöntemlerinin tek yönlü ve objektif bir biçimde işleyememesi gibi gerekçelerle İsveç'te doğup gelişen ombudsman denetimi giderek önemini artırmıştır (Eroğlu, 1978: 361). Buna bağlı olarak günümüzde 100'den fazla ülkede ve dünyanın tüm kıtalarında çeşitli tür ve şekilleriyle uygulanmakta olan ombudsman denetimi, her geçen gün başarılı ülke uygulamalarına dayalı olarak geniş coğrafyalara yayılmaktadır ve demokrasinin hakim siyasi ve yönetsel örgütlenme ideolojisi olmasına binaen de demokratik hukuk devletinin temel mekanizmalarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Ombudsman, bürokrasinin (kamu yönetimi) denetlenmesi ve vatandaşların idareye yönelik olarak uğramış olduğu zararlardan korunması için faaliyetler gerçekleştirmektedir (Yıldız, 1998: 32). Bu bağlamda ombudsman, idare karşısında vatandaşların şikayetlerini ve sorunlarını inceleyerek, vatandaş adına idareyi denetleyen bir kurum özelliği taşımaktadır (Eryılmaz ve Şen, 1994: 55) ve bir anlamda da vatandaşın idare karşısında avukatlığını yapmaktadır. Diğer yandan ombudsman, kamu yönetiminin hukuk kuralları çerçevesinde ve hakkaniyet ölçütleri içerisinde kalarak faaliyette bulunması amacıyla siyasi denetim ve kamuoyu denetimini de harekete geçirmektedir (Köse, 1999: 70). Genel olarak ombudsmanlık kurumu denetimi, yürütme amaçları bakımından düşünüldüğünde yasama organına bağlı olarak çalışmaktadır ve işlevlerini de yasama organından aldığı yetkiyle yerine getirmektedir. Ancak, yasama organından kesinlikle bağımsız faaliyet yürütmektedir (Oosting, 2001: 5). Nitekim ombudsman, çeşitli faaliyet ve işlemleri sonucunda ulaşmış olduğu sonuçları içeren raporu, yasama organına sunmaktadır. Bu şekilde, yasama organının ve kamuoyunun ilgisini çekmektedir. Diğer yandan ombudsman, vatandaşların şikâyetleri üzerine ve kendisi faaliyete geçerek, kamu yönetiminin aksayan yönlerini tespit etmekte, kamu yönetimlerini bu aksayan yönleri konusunda da uyarmaktadır ve sorunların aşılması için çözüm önerileri getirmektedir.

Anlaşıldığı üzere ombudsman, ombudsmanlık veya ombudsmanlık kurumu, görevinde geniş oranda bağımsız olan, dolayısıyla görevini icra ederken herhangi bir devlet organından talimat ve emir almayan bir denetim kurumudur. Ombudsman, vatandaşların idare karşısındaki haklarını savunarak,

idarenin aksayan yönlerini iyileştirmeyi kendisine görev edinmektedir. Ombudsmanın diğer önemli bir görevi de insan haklarını koruyucu bir sistem olarak işlev görmesidir. Ombudsman, yıl sonunda yasama organına sunmuş olduğu raporlarla dikkatleri, raporda beyan edilen düzenlemelere çekmektedir ve vatandaşların görüş, şikâyet ve yönlendirmeleriyle şekillenen çalışmaları ile kamu yönetimlerinin yasal mevzuat çerçevesinde hareket etmesini sağlamakta ve bu olumsuzluklara dayalı insan hakları ihlallerini önlemektedir. Bu özellikleriyle ombudsman, vatandaşın eli, kulağı, sesi olmasıyla *"katılımcı demokrasi"* ilkesine göndermede bulunurken, kamu yönetiminin hukuk kuralları çerçevesinde kalmasını sağlayarak da "*hukuk devleti"* ilkesine bir gönderme yaptığı söylenebilmektedir.

II. PAKİSTAN'DA OMBUDSMAN

Pakistan'da ombudsman veya ombudsmanlık kurumu, çalışmanın ilerleyen bölümünde yapısal-kurumsal ve işlevsel yönlerine bağlı olarak açıklanacaktır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle ombudsmanlık kurumunun kuruluşu, görevleri, atanması ve statüsü gibi yönlerine bağlı olarak genel düzeyde bilgiler verilecektir. Daha sonrasında ise ombudsmanlık kurumunun şikâyet başvurularını kabul şekilleri, çalışma biçimleri, denetimlerinin sonuçlandırılması ve yapılan denetimlerin etkinliği ve verimliliğine bağlı olarak işlevsel yönleri hakkında bilgi verilecektir. Ancak Pakistan Ombudsmanı ile ilgili sözü edilen açıklamalara geçmeden önce ombudsmanla ilgili olduğu düşünülerek genel hatlarıyla Pakistan'ın siyasi yapısı ve kamu yönetimi örgütlenmesine değinilecektir.

A. Pakistan'ın Siyasi Yapısı ve Kamu Yönetimi

Resmi adı Pakistan İslam Cumhuriyeti olan Pakistan devleti, Federal Cumhuriyet (parlamenter demokrasi) ile yönetilmektedir (KTO, 2007: 4). Pakistan, 1947 yılında bağımsızlığına kavuşarak İngiliz Hindistan'ından (British India) ayrı bir devlet haline gelmiştir (Lau, 2010: 376). 1972 yılına kadar Batı Pakistan ve Doğu Pakistan (bugünkü Bangladeş) olarak aralarında 1700 km mesafe olan iki bölümden oluşan bir ülke olan Pakistan, Bangladeş'in bu tarihte bağımsızlığını ilan etmesiyle bugünkü sınırlarına ulaşmıştır (Yüzal, 2011: 3). Pakistan'da 1973 yılında halen yürürlükte olan ve parlamenter demokratik rejim çerçevesinde yürütme yetkilerinin Başkana ve Hükümete verilmesini öngören Anayasa kabul edilmiştir (KTO, 2007: 5). Pakistan'da yasama organı, Ulusal Meclis (the National Assembly) ve Senato (the Senate) olmak üzere iki yapılı bir öğütlenmeye dayanmaktadır (Hong, 2011: 131). Diğer yandan Pakistan'da yargı organları arasında; Yargıtay, Yüksek Yargı Konseyi, Federal Şeriat Mahkemesi ve Yüksek Mahkemeler gibi yapılar bulunmaktadır (Chene, 2008: 9; Sial, 2013).

Pakistan, 4 eyalet, 2 federal bölge ve federal başkentin oluşturduğu federal yapıdan meydana gelen bir ülkedir. Eyalet ve bölgeler şunlardan meydana gelmektedir (KTO, 2007: 7):

- ✓ Pencap Eyaleti (Başkent Lahor),

- ✓ Sind Eyaleti (Başkent Karaçi),
- ✓ Belucistan Eyaleti (Başkent Ketta)
- ✓ Kuzey Batı Sınır Eyaleti (North West Frontier Province- NWFP) (başkenti Peşaver),
- ✓ Federal Yönetime Tabi Kabileler Bölgesi (Federally Administrated Tribal Areas- FATA),
- ✓ Kuzey Bölgesi (Gilgit Agency),
- ✓ Federal Başkent Bölgesi İslamabad.

B. Pakistan Ombudsmanı

1. Pakistan Ombudsmanı'na İlişkin Genel Bilgiler: Yapısal-Kurumsal Yönler

Pakistan'da yedi ombudsmanlık kurumu bulunmaktadır (Hussain, 2011: 31). Bunlardan üçü eyalet (il) düzeyinde ve dördü de federal düzeyde faaliyet göstermektedir. Bu ombudsmanlık kurumlarından federal ombudsmanlar içerisinde; Federal Ombudsman (Wafaqi Mohtasib), Federal Vergi Ombudsmanı (the Federal Tax Ombudsman), Banka Ombudsmanı (the Banking Mohtasib-Ombudsman) ve Federal Sigorta Ombudsmanı (the Federal Insurance Ombudsman) bulunmakta iken eyalet (il) düzeyindeki ombudsmanlar içerisinde; tek görevli kurumlar olarak adlandırılan ve Belucistan (Balochistan), Pencep (Punjab) ve Sind (Sindh) eyaletlerinde bulunan Eyalet (İl) Ombudsmanları (Provincial Ombudsmen) yer almaktadır (Husain, 2011: 233; Reif, 2004: 242; Malik, 2007: 174). Bu çalışmanın konusu, federal düzeyde kurulmuş olan Federal Ombudsman (Wafaqi Mohtasib) ile sınırlı tutulmuştur. Dolayısıyla çalışmanın amacı bağlamında ilerleyen kısımlarda Federal Ombudsman (Wafaqi Mohtasib) ile ilgili bilgiler verilecektir.

Pakistan'da ombudsmanlık kurumunun kurulmasına dair ilk resmi düzenleme, 1972 tarihli Geçici Anayasası'nın 276. Maddesi'nde; bir Federal Ombudsman ve Eyalet (İl) Ombudsmanı'nın atanacağına dair bir hüküm ile ortaya koyulmuştur (Hong, 2011: 133). Diğer yandan 1973 tarihli Anayasa'da da Federal düzeyde bir ombudsmanlık kurumunun kurulacağı hüküm altına alınmıştır (INP, 2014). Bununla beraber Pakistan'da ombudsmanlık kurumu, ulusal düzeyde olmak üzere Devlet Başkanı'nın emriyle (Chene, 2008: 9; Yasmeen ve Ali, 2011: 4) Wafaqi Mohtasib (Federal Ombudsman) adı altında (Sarker ve Alam, 2010: 16; Reif, 2000: 160), 1983 yılında bir yasal düzenleme (the Establishment of the Office of Wafaqi Mohtasib (Ombudsman) Order) ile kötü yönetim karşısında "*idari adalet kurumu*[3]*"* işlevini yönetmek çerçevesinde kurulmuştur (Carmona, 2014: 14; Reif, 2004: 242). Bu bağlamda ombudsmanlık kurumunun amacı, bir federal organ veya ajans tarafından kötü yönetim (yolsuzluk) uygulandığına dair vatandaşlardan gelen şikâyetleri incelemek ve bu şekilde de ülke içerisinde idari hesap verebilirliğin kurumsallaşmasına katkı sağlamaktır (Hong, 2011: 133; Maheshwari, 1974: 151). Diğer yandan ombudsmanlık kurumu, 8

[3] Pakistan'da kurumsal resmi adalet sistemi ile ilgili yapılanmalar arasında; Federal ve Eyalet Ombudsmanları, Federal Vergi Ombudsmanı ve Alternatif Anlaşmazlık Çözüm Komiteleri bulunmaktadır (Akhtar vd., 2014: 12).

Ağustos 1983 tarihinde görev ve faaliyetlerine başlamıştır (INP, 2014). Yukarıda belirtilen söz konusu ombudsman kanunu da, 2002 yılında gerçekleştirilen bir kararname ile geliştirilmiştir (DESA, 2004: 10).

Pakistan'da ombudsman, dört yıllık bir dönem için Devlet Başkanı tarafından atanmaktadır (Chene, 2008: 9) ve ombudsmanın tekrar atanabilme hakkı kesinlikle bulunmamaktadır (Bokhari, 2014; Hong, 2011: 135). Ombudsman, seçilme kriterlerini yitirirse yine Başkan tarafından görevinden alınabilmektedir (http://prr.hec.gov.pk/Chapters/ 3085H-5.pdf, 2014). Pakistan'da ombudsmanlık kurumu (Wafaqi Mohtasib), yargı kurumları (Husain, 2011: 235) ve ordu (silahlı kuvvetler) hariç olmak üzere tüm Federal hükümet kurumları ve kamu yönetimleri karşısında bireylerin korunması için şikâyetleri inceleme ve değerlendirme yetkisine sahiptir (Raza, 2014: 489; Demir, 2002: 160). Ombudsmanlık kurumu, partiler üstüdür, siyaset yapamamaktadır (Altuğ, 2002: 123). Pakistan'da ombudsmanlık kurumu, görev ve faaliyetlerinde tüm hükümet organları karşısında bağımsız olarak faaliyet göstermektedir (Malik, 2007: 165; http://www.pakinformation. com/index.html, 2014). Ayrıca ombudsmanlık kurumu, görev ve faaliyetlerini dürüst, adil ve güvenilir olarak gerçekleştirmek zorundadır (Hong, 2011: 135).

2. Pakistan Ombudsmanı'nın Uygulama Düzeyine İlişkin Bilgiler: İşlevsel Yönler

Pakistan'da her vatandaş, Federal hükümet organ ve ajanslarından mağdur olduğu bir konuda ombudsmanlık kurumuna başvuruda bulunabilmektedir ve kurumun hizmetleri ücretsizdir (Hong, 2011: 136). Pakistan'da ombudsmanlık kurumuna yapılacak olan şikâyetlerin, yazılı bir dilekçe ile veya e-mail ve diğer iletişim araçları ile gönderilmesi mümkündür (http://prr.hec.gov.pk/Chapters/3085H-5.pdf, 2014). Ayrıca şikayetlerin resmi bir biçimde yazılı olarak olayın ilk meydana gelişinden itibaren üç ay içerisinde yapılması gerekmektedir. Ancak ombudsmanlık kurumu, özel durumlar karşısında zamana bağlı süre kısıtlamasını uzatabilmektedir (Salam, 2000: 128). Ombudsmanlık kurumu, bir şikâyet aldığında bu şikayet konusunun yetki alanına girip girmediğini incelemektedir. Bu amaçla kurum, şikâyetleri eleme için bir kod tablosu oluşturmuştur (Bokhari, 2014). Nitekim ombudsmanlık kurumu, bir şikayet konusu eline ulaştığında öncelikle bu şikayetin kendi yetki alanına girip girmediğine ilişkin bir ön değerlendirme yapmaktadır. Sonrasında da duruma göre şikayet konusunu reddetmekte veya daha derin incelemeye geçmektedir.

Pakistan'da ombudsmanlık kurumu, bir şikayet konusunun incelemesini bitirdiği zaman, hükümet kuruluş ve ajanslarına uymaları gereken konular üzerine tavsiyeler yapabilmekte ve hükümet kuruluşlarından bilgilendirme istemektedir (Office of the Ombudsman, 2014: 96; the Establishment of the Office of Wafaqi Mohtasib (Ombudsman) Order, 1983: 9). Bunlara ek olarak ombudsmanlık kurumu, incelemesi ve değerlendirmesi sonrasında kamu yönetimleri tarafından işlenmiş bir yetki aşımına rastlarsa ilgili kamu yönetimine veya Federal hükümet dairesine konuyu tekrar incelemesini ve kararında değişiklik yapmasını veya ortadan kaldırmasını, suçlu görülen kamu görevlisi aleyhine

disiplin cezası verilmesini, bunların belirli bir süre içinde gerçekleştirilmesini ve diğer tedbirlerin alınmasını istemektedir. Bu uyarılara rağmen ilgili kamu yönetimi, ombudsmanlık kurumunun tavsiyelerine uymazsa durum Devlet Başkanı'na bildirilmektedir (Altuğ, 2002: 123). Bu sayede de durum, devletin en üst yürütme organının takdirine bırakılmaktadır.

Pakistan'da ombudsmanlık kurumu, kişilerin huzura çağrılması, belgelerin verilmesi, delillerin toplanması yönlerinden Hukuk Usul Yasası'na göre bir hukuk mahkemesinin sahip olduğu yetkilere haizdir ve bunun yanı sıra Pakistan Yüksek Mahkemesi'nin adliye düzenlerine uymamak nedeniyle vermiş olduğu cezalara benzer uyarılar verebilmektedir. Nitekim ombudsmanlık kurumunun en önemli yetkisi şunlardan meydana gelmektedir (Altuğ, 2002: 124):

> "*Yüksek mahkemeler keyfi veya haksız veya acı veren fakat kanunlara uygun idarecilerin emirlerini değiştiremezlerse de ombudsman nasafet yönünden bunları yasaklamamakla beraber iptal edilmelerini veya değiştirilmelerini tavsiye edebilmektedir. Aynı şekilde yasa veya kurallar bir makamı takdir hakkını kullanmakla yetkili kılıyorsa, hiçbir mahkeme bunun uygulanmamasını emredememektedir. Sadece ombudsman eğer takdir hakkının haklı olarak kullanılmadığını görürse kararı iptal edebilir veya doğru bulduğu yolda değiştirebilmektedir. Bu ombudsmana kanuni emirlerdeki keyfilik ve haksızlığı iptal ederek iyilik ve adalet yapmasını sağlamaktadır."*

Pakistan'da ombudsmanlık kurumu, her yıl Başkan'a bir yıllık rapor sunmaktadır. Kurum ayrıca yıl içerisinde Başkana bazı özel raporlar da sunabilmektedir. Bu raporlardan ayrıca Ulusal Meclisi (Parlamento)'n de bilgisi olmaktadır (the Establishment of the Office of Wafaqi Mohtasib (Ombudsman) Order, 1983: 14-15). Bu yıllık raporun içerisinde yıl içerisinde gerçekleştirilmiş olan eylem ve faaliyetlerin bir değerlendirmesi ve istatistikleri bulunmaktadır. Diğer yandan, Pakistan'da ombudsmanlık kurumu, medya tarafından desteklenmektedir ve ombudsman kararlarına medya kuruluşlarında yer verilmektedir (http://prr.hec.gov.pk/Chapters/3085H-5.pdf, 2014). Bu bilgiler çerçevesinde, Pakistan'da ombudsmanlık kurumunun en önemli etkisi, kamu yönetiminin hesap vermesi kavramına katmış olduğu canlılıktır. Bu çerçevede kamu yöneticileri ve görevlileri işlerini yerine getirirken daha dikkatli olmakta ve artık hesap verilen bir makam olduklarının bilincine varmaktadırlar. Diğer yandan vatandaşlar da bir idarenin veya memurun yola gelmezliği veya erişilemezliği durumunda ombudsmanlık kurumuna başvurabileceklerini bilmektedirler (Altuğ, 2002: 124).

Pakistan'da ombudsmanlık kurumu, kendisine ulaşan yolsuzluk veya kötü yönetim olaylarına ait şikâyet incelemelerinde; *"kabul, düzeltme ve red"* olmak üzere üç türlü karar vermektedir (Raza,

2014: 489; INP, 2014). Pakistan'da ombudsmanlık kurumu, 1983 ve 1993 yılları arasında 401.897 şikayet almıştır. Bu şikayetlerin ancak %50'si incelemeye değer bulunmuştur ve yine bu süre içerisinde 119.684 şikayet incelenmiş ve bunlar içerisinden de %71'i haklı görülmüştür. 1993 yılında da 44.578 şikayet alınmış ve bunların 20.934'ü incelenmiş ve bunlar içerisinden de %79'unun haklı olduğu sonucuna varılmıştır (Altuğ, 2002: 124). Diğer yandan ombudsmanlık kurumu, 1983 ve 1997 yılları arasında toplam 557.010 şikâyet almıştır. Ancak bu şikâyetlerden 164.248'i eyalet (yerel-il) yönetimlerini ilgilendiren konulardan gelmiştir (http://www.commonlii.org/pk/other/PKLJC/reports/15.html, 2014: 214). Dolayısıyla şikayetlerin önemli bir bölümü, ombudsmanlık kurumunun yetki alanına girmediği gerekçesiyle reddedilmiştir.

Aşağıda Tablo 1'de Pakistan'da ombudsmanlık kurumunun 2004 ve 2009 yılları arasındaki alınan şikayet sayıları gösterilmektedir.

Tablo 1: Pakistan Ombudsmanlık Kurumu Tarafından Yıllara Göre Alınan Şikâyet Sayıları

	2004	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
Ombudsmanlık Kurumu Tarafından Alınan Şikâyetlerin Sayısı	25.327	15.136	11.887	23.290	23.332	29.700

Kaynak: Wafaqi Mohtasib (Ombudsman) of Pakistan, 2008: 18; Wafaqi Mohtasib (Ombudsman) of Pakistan, 2009: 18; Hong, 2011: 140; Jha, 2014: 16.

Tablo 1'den de görüldüğü üzere ombudsmanlık kurumu tarafından 2004 ve 2009 yılları arasında artan oranda şikayet başvurusu alınmıştır. Nitekim 2004'de 25.327 olan şikayet başvuru sayısı, 2005 ve 2006 yıllarında azalış göstermiş, ancak 2007, 2008 ve 2009 yıllarında tekrar artarak, 2009 yılında 29.700'e ulaşmıştır.

Aşağıda Tablo 2'de Pakistan'dan ombudsmanlık kurumunun 2004 ve 2009 yılları arasındaki şikâyet başvurularına ilişkin kabul, düzeltme ve red kararlarına ilişkin istatistiki bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 2: Pakistan Ombudsmanlık Kurumu Tarafından Yıllara Göre Şikâyetlerin Kabul, Düzeltme ve Red Sayıları

Tanımlama	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İmzalanan Toplam Bulgu	22,030	10.713	1.734	13.288	21.368	20.809
İnceleme Sonrasında Düzeltme Sağlanan Tavsiyeler					4.105	3.285
Düzeltme Sağlanan Tavsiyelerin Yüzdesi					%19	%16
Düzeltmeye Kapalı Bulgular					9.263	10.756
Düzeltmeye Kapalı Yüzde					%43	%52
Toplam Düzeltilen Bulgular	18,433	8.934	1.507	11.657	13.368	14.041
Düzeltilen Bulguların Yüzdesi	%84	%83	%87	%87	%63	%68
Düzeltme Olmaksızın Kapanan Bulgular					5.287	4.470
Düzeltme Olmaksızın Kapanan Bulgular Yüzdesi					%25	%21
Reddedilen Bulgular	3,597	1.779	227	1.731	2.713	2.298
Reddedilen Bulguların Yüzdesi	16%	%17	%13	%13	%37	%11

Kaynak: Wafaqi Mohtasib (Ombudsman) of Pakistan, 2008: 20; Wafaqi Mohtasib (Ombudsman) of Pakistan, 2009: 19; Hong, 2011: 141.

Tablo 2 değerlendirildiğinde; Pakistan'da ombudsmanlık kurumunun eline geçen şikayet dosyalarından kabul, düzeltme ve red kararlarına bakılarak etkinliği ve verimliliği hakkında bir takım kestirimlerde bulunulabilmektedir. Nitekim ombudsmanlık kurumu tarafından düzeltme sağlanan tavsiyelerin yüzdesi değerlendirildiğinde; 2008 yüzdesi %19 iken 2009'da %16 olarak gerçekleşmiştir. Diğer yandan düzeltmeye kapalı bulguların yüzdesi ise 2008'de %43 ve 2009'da %52 olarak gerçekleşmiştir. Toplam düzeltilen bulguların yüzdesi ise 2004'te %84 iken 2009'da %68 olarak meydana gelmiştir. Düzeltme olmaksızın kapanan bulguların yüzdesi 2008'de %25 ve 2009'da %21 olarak gerçekleşmiştir. Son olarak da reddedilen bulguların yüzdesine bakıldığında; 2004'te %16, 2005'te %17, 2008'de %37 ve 2009'da %11'lik bir tablo ile karşılaşılmaktadır.

Yeniden Tablo 2 çerçevesinde, kısa bir değerlendirme yapılmak istendiğinde; ombudsmanlık kurumunun etkinlik ve verimliliğine bağlı performans yüzdesinin orta seviyelerde bulunduğu söylenebilmektedir. Nitekim ombudsmanlık kurumu tarafından 2004 ve 2009 yılları arasında doğrudan reddedilen şikayet başvuru sayılarının düşük olduğu görülmekte, dolayısıyla ombudsmanlık kurumunun eline geçen başvuruların büyük bölümünü değerlendirdiği, ancak değerlendirdiği şikayet

başvuruları açısından düzeltme kararları bağlamında yüksek yüzdelere ulaşamadığı görülmektedir. Ancak bu rakamlar ve istatistiki bilgiler, Pakistan'da ombudsmanlık kurumunun önemini ve değerini ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Pakistan'da federal düzeyde tüm ülkeyi kapsayan bir ombudsmanlık kurumu uygulaması bulunmaktadır. Buna karşın Pakistan'da ombudsmanlık kurumu uygulaması, eyalet düzeyinde de uygulanmaktadır. Nitekim ülke içerisinde bazı eyaletlerde bölgesel düzeyde ombudsmanlık kurumları kurulmuştur. Pakistan'da ombudsmanlık kurumu (Wafaqi Mohtasib), belirli bir kanuna dayanılarak kurulmuş tarafsız ve bağımsız olarak tasarlanmıştır. Ayrıca ombudsmanlık kurumları, hızlı ulaşılabilen, etkili, uzman, kamu yönetimlerini dışarından objektif bir biçimde denetleyen ve hem kamu yönetimlerine hem vatandaşlara katkıları olan bir kurum olarak oluşturulmuştur.

Pakistan'da ombudsmanlık kurumları, Başkan'a ve Parlamento'ya sunmuş olduğu raporlar ve medya ile olan ilişkileri sayesinde hem siyasi hem de kamuoyu denetimine katkılar sunmaktadırlar. Bu şekilde de ulusal ve bölgesel düzeyde demokrasi, insan hakları ve hukuk devletine katkıları vardır.

Sonuç olarak Asya'da Pakistan'da ombudsmanlık kurumu uygulamaları, dünyada aşama aşama ve dalga dalga gerçekleşen ombudsman yayılımına bir örnek oluşturmaktadır ve bu kurumsal uygulamalar demokratikleşme yolunda atılmış önemli bir adım olarak Parlamentolar'ın daha sağlıklı ve düzenli çalışmasına yardımcı olmaktadır. Diğer yandan Pakistan demokrasisine olduğu kadar kamu yönetimi açısından da önemli bir deneyim olan ombudsmanlık kurumu ile kamu yönetimlerinin daha vatandaş odaklı, hesap verebilir, açık ve katılımcı yol ve yöntemleri kullanmaları teşvik edilmektedir.

Bunun sonucunda Pakistan'da ombudsmanlık kurumu, hem demokrasiye hem de kamu yönetiminin örgütsel ve işlevsel yapısına önemli katkılar sağlayarak vatandaş tabanında devlete olan güven düzeyini artırmaktadır. Nitekim çalışma içerisinde ombudsmanlık kurumunun yıllara göre değişen şikâyet başvuru sayısı ve bu şikayetlerin performans açısından sonuçlarına bakıldığında durum açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu nicel verilerden de anlaşıldığı üzere ombudsmanlık kurumunun Pakistan'da devlet ve kamu yönetiminin demokratikleşmesi, şeffaflaşması ve insan haklarının, hukuk devletinin gelişimi açısından önemli katkıları ve etkisi bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

AKHTAR, Saleem, Mushir ALAM, Muhammad Shahid SHAFIQ and Iqbal Ahmed DETHO; (2014), ***Study on Informal Justice System in Pakistan***, Evaluation Report, Sindh Judicial Academy, Karachi, Pakistan, http://www.sja.gos.pk/Publicaiton/Misc/Report%20Informal%20Justice%20System%20in%20Pakistan.pdf, Erişim Tarihi: 03.07.2014.

ALTUĞ, Yılmaz; (2002), ***Kamu Denetçisi (Ombudsman)***, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayını.

AVŞAR, B. Zakir; (2007), ***Ombudsman: İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi***, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

BOKHARI, Syed Anwar-Ul-Hasan; (2014), ***Origin and Evolution of Wafaqi Mohtasib (Ombudsman) in Pakistan***, http://www.policy.hu/bokhari/ombud_pak.htm, (08.09.2014).

BÜYÜKAVCI, Mustafa; (2008), "Ombudsmanlık Kurumu", ***Ankara Barosu Dergisi***, 4, ss.10-13.

CARMONA, Cheselden George V.; (2014), ***Ensuring Accountability in Privatized and Decentralized Delivery of Public Services: The Role of the Asian Ombudsman (Conference Paper)***, http://www.soumu.go.jp/main_content/000144322.pdf, (10.10.2014).

CHENE, Marie; (2014), ***Overview of Corruption in Pakistan, Anti-Corruption Resoruce Centre,*** U4 Expert Answer, http://www.cmi.no/research/project/?1130=anti-corruption-resource-centre-u4, (05.05.2014).

DEMİR, Galip; (2002), ***Ombudsman Aranıyor***, İstanbul: Ahi Kültürünü Araştırma Yayınları.

DESA; (2004), ***Islamic Republic of Pakistan Public Administration Country Profile***, United Nations, February, http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023239.pdf, (12.03.2014).

EROĞLU, Hamza; (1978), ***İdare Hukuku***, Ankara: .Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Kalite Matbaası.

ERYILMAZ, Bilal ve Mustafa L. ŞEN (1994), ***2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de Yerel Yönetimler***, MÜSİAD Araştırma Raporları: 5, İstanbul: MÜSİAD Yayınları, Anadolu Matbaacılık.

Establishment of the Office of Wafaqi Mohtasib (Ombudsman) Order, "1983 (amended and updated vide ordinance no. lxxıı of 2002), Presıdent's Order No. 1 of 1983", http://www.mohtasib.gov.pk/gop/index.php?q=aHR0cDovLzE5Mi4xNjguNzAuMTM2L21vaHRhc2liL3VzZXJmaWxlczEvZmlsZS9Nb2h0YXNpYi9yZWd1bGF0aW9ucy9wcmVzaWRlbnRpYWwtb3JkZXItMTk4My5wZGY%3D, (12.10.2014).

FENDOĞLU, Hasan Tahsin; (2011), ***Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık)***, Ankara:.Yetkin Yayınları.

HONG, Seong-Pil; (2011), ***A Comparative Study on Ombudsman Institutions in Asian Region, Anti-Corruption & Civil Rights Commission***, Korea, Republic, 2011, www.acrc.go.kr/eng/file/file.do?command=downFile&encodedKey, (08.10.2014).

HUSAIN, Tariq; (2011), "The Role of the Ombudsman in Improving Public Service Delivery in Pakistan", iç. ***Strengthening the Ombudsman Institution in Asia: Improving Accountability in Public Service Delivery through the Ombudsman***, Public Management, Financial Sector, and Trade, Asian Development Bank, pp.233-275.

HUSSAIN, Faqir; (2011), ***The Judicial System of Pakistan***, Revised 15th February 2011, http://www.supremecourt.gov.pk/web/user_files/File/thejudicialsystemofPakistan.pdf, (04.05.2014).

INP; (2014), "Ombudsman Information KIT", http://inp.org.pk/ombudsman-mohtasib, (04.102.014).

JHA, Rajani Ranjan; (2014), ***Concept and Role of the Ombudsman Institution in Asia in Improving and Maintaining Public Service Delivery***, http://www.asianombudsman.com/ORC/RETAstudies/Prof.%20Jha%20Final%20Draft%20_For%20Printing_.pdf, (08.11.2014).

KÖSE, Hacı Ömer; (1999), "Denetim ve Demokrasi", ***Sayıştay Dergisi***, 33, ss.62-85.

KTO; (2007), ***Pakistan Ülke Raporu***, Konya: Konya Ticaret Odası, Etüd-Araştırma Servisi.

LAU, Martin; (2010), "Sharia and National Law in Pakistan", iç. Jan Michiel Otto (Ed.), ***Sharia Incorporated: A Comparative Overview of the Legal Systems of Twelve Muslim Countries in Past and Present***, Leiden University Press, Amsterdam, pp.373-432.

MAHESHWARI, Shriram; (1974), "Administrative Reforms in Pakistan", ***The Indian Journal of Political Science***, 35(2), pp.144-156.

MALIK, Mohammad Salim; (2007), ***A Comprehensive Analysis of the Law of the Ombudsman***, Aberdeen University Press, the United State of America.

Office of the Ombudsman; (2014), "On the strengthening of the Ombudsman Institution, A proposal by The Office of the Parliamentary Ombudsman", January 2014, Malta, http://www.ombudsman.org.mt/wp-content/uploads/2014/03/On-the-strengthening-of-the-Ombudsman-Institution.pdf, (23.04.2014).

OOSTING, Martin (2001). "Protecting the Integrity and Independence of the Ombudsman Institution: the Global Perspective", iç. REIF, L. C. (Ed.**),** ***The International Ombudsman Yearbook***, The International Ombudsman Institute, Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, The Netherlands, pp.1-23.

ÖZDEN, Kemal; (2010), ***Ombudsman: Türkiye'deki Tartışmalar***, Ankara: Seçkin Yayıncılık,

RAZA, Sadar Muhammad; (2014), ***The Effective Administration of Criminal Justice for the Prevention of Corrupt Activities by Public Officials***, 113th International Training Course Visiting Experts' Papers, Resource Material Series No. 56, http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No56/No56_42PA_Raza.pdf, (12.06.2014).

REIF, Linda C.; (2000), "Ombudsman and Human Rights Protection and Promotion in the Caribbean: Issues and Strategies", iç. Victor AYENI, Linda C. REIF and Hayden THOMAS (Ed.), ***Strengthening Ombudsman and Human Rights Institutions in Commonwealth Small and Island States***, Commonwealth Secretariat, London, pp.160-181.

REIF, Linda C.; (2004), ***The Ombudsman, Good Governance and the International Human Right* System**, Martinus Nijhoff Publishers, the Netherlands.

SALAM, Abdul Shakurul; (2000), "Complaint Handling and Ensuring Compliance to Recommendations", iç. Victor AYENI, Linda C. REIF and Hayden THOMAS (Ed.), ***Strengthening Ombudsman and Human Rights Institutions in Commonwealth Small and Island States***, Commonwealth Secretariat, London, pp.128-131.

SARKER, Masud and Bayezid ALAM; (2010), "Ombudsman for Good Governance: Bangladesh Perspective", ***Journal of Management and Social Sciences***, 6(1), ss.13-23.

SIAL Omar; (2013), ***A Legal Research Guide to Pakistan***, http://www.nyulawglobal.org/globalex/pakistan1.htm, November 2013,: (02.04.2014).

TAYŞİ, İsmail; (1997), "Ombudsman Kurumu ve Ülkemizde Uygulanabilirliği", **Sayıştay Dergisi**, 25, ss.106-123.

WAFAQI Mohtasib (Ombudsman) of Pakistan, "Annual Report 2008", http://www.theioi.org/downloads/1g618/pakistan%20Annual%20report%202008.pdf, (02.10.2014).

WAFAQI Mohtasib (Ombudsman) of Pakistan, "Annual Report 2009", http://www.theioi.org/downloads/g21o/pakistan%20Annual-Report-2009.pdf, (02.10.2014).

YASMEEN, Samina and Wajid ALI; (2011), "Role and Functions of Judicial System in Pakistan", ***Science, Technology & Development***, 30(3) (July-September), pp.1-12.

YILDIZ, Nihat; (1998), ***Türkiye'de Belediyelerin Dış Yönetsel Denetimi***, Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Kontrolörleri Derneği Yayını, No: 4.

YÜZAL, Sinan; (2011), ***Pakistan Ülke Raporu***, Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.

http://prr.hec.gov.pk/Chapters/3085H-5.pdf, Ombudsman (Wafaqi Mohtasib) in Pakistan, 03.07.2014.

http://www.commonlii.org/pk/other/PKLJC/reports/15.html, Wafaqi Mohtasib, (02.10.2014).

http://www.pakinformation.com/index.html, Wafaqi Mohtasib of Pakistan, Information about Wafaqi Mohtasib (Ombudsman) of Pakistan, (10.04.2014).

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

FİNANSMANI İDARE BÜTÇESİNDEN YAPILAN KAMU ALIMLARINDA YASAK FİİL VE DAVRANIŞLARA KARŞI MALİ YAPTIRIMIN ÖNEMİ VE ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR ÖNERİ

Mehmet AKSOY[1]

ÖZ

Kamu hizmetlerindeki artışa bağlı olarak mal, hizmet ve yapım işinden oluşan kamu alımları da artmaktadır. Daha fazla kamu kaynağının kullanımını gerektiren bu artış kamu alımlarının ekonomi içindeki önemini göstermektedir. GSYH içinde belli paya sahip kamu alımları politika aracı olarak ekonomik, mali ve sosyal alanda kullanılabilmektedir. Ekonomi dünyasında önemli bir yere sahip kamu alımlarında düzen tarihi gelişim seyri içinde 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve ikincil mevzuatı ile sağlanmaktadır. İhale mevzuatı ile getirilen yasal hükümler sahayı düzenleme, hakem olma ve caydırıcılık fonksiyonuna sahiptir. İhale mevzuatı ile getirilen ihale düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla ihaleye katılanların yasada sayılan yasak fiil ve davranışlarda bulunmaları yasaklanmıştır. Yasak fiil ve davranışta bulunanlara idari, cezai ve mali yaptırımlar uygulanmak suretiyle ihale düzeni ve sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Sayılan yaptırımlar arasında ilk sırada yer aldığı düşünülen mali yaptırımın etkinliğinin yasal boşluklardan kaynaklanan nedenlerle azaldığı ve yasak fiil ve davranışların önlenmesine yönelik caydırıcı etkisinin az olduğu değerlendirilmektedir. Makalede mali yaptırımın caydırıcılık özelliğine dayanılarak etkinliğinin artırılması ve bu yaptırımın etkinliğini azaltan yasal boşluğun giderilmesi için yapılabilecek çözüm önerisi incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Alımı, Yasak Fiil ve Davranışlar, Mali Yaptırım

A PROPOSAL REGARDING THE IMPORTANCE AND EFFECTIVENESS OF FINANCIAL SANCTIONS AGAINST ILLEGAL ACTS IN PUBLIC CONTRACTS FINANCED BY THE CONTRACTING AUTHORITY BUDGET

ABSTRACT

Depending upon the increase in public services, public procurement consisting of public goods, services and works contracts is also increasing. This increase requiring further use of public funds demonstrates the importance of public procurements in the economy. Public procurements which possess a certain share in the GDP can be used as a political means in economic, financial and social fields. The system in public procurements which have a big importance in the economic field, is provided via the Public Procurement Law numbered 4734 and the secondary legislation. Legal provisions which are implemented via procurement legislation have the functions of site grading, arbitration and dissuasiveness. In order to prevent the derangement of procurement system, it is forbidden for the participants of the contracts to act divergently from the Law. By implementing administrative, penal and financial sanctions to those who act divergently, procurement system and its sustainability are tried to be preserved. It is stated that the effectiveness of financial sanctions which are estimated to be the most effective among others, is decreased because of legal gaps and its dissuasive effect is decreasing towards the prevention of forbidden acts. This article focuses on the solution offers which can be made in order to increase the dissuasive effect of financial sanctions and to remove the legal gap decreasing this effect .

Keywords: Public Procurement, Prohibited Acts and Conducts, Financial Liability

DOI: 10.17823/gusb.180

[1] Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD Muhasebe-Finansman BD. Doktora Öğrencisi

GİRİŞ

Kamu idarelerinin mal, hizmet ve yapım işi ihtiyaçlarını karşılamak için kamu alımlarının ekonomik büyüklüğü her geçen yıl artış göstermiş ve GSYH içindeki yeri büyümüştür. Ekonomi içinde önemli yere sahip kamu alımları genellikle kamu kaynakları ile finanse edilmekte ve kamu idarelerinin alım ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli ödenekler idare bütçelerine konulmakta ve mali mevzuatta yer alan kurallara uygun kullanılmaktadır.

Kamu kaynaklarının kullanımı ile karşılanan kamu alımlarına ilişkin ilke, usul ve kurallar 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'nda yer almaktadır. Anılan Kanun'un amacı; kamu idarelerinin mal, hizmet ve yapım işi ihalelerinin belirlenen bu ilke ve kurallara uygun olarak yapılmasını sağlamak, idarelerin ve kamunun zararına sebep olunmasını önlemek, işlerin zamanında ve düzenli olarak yapılmasını gerçekleştirmektir (Doğanyiğit, 2010: 986). Kamu ihalelerine katılanların anılan Kanun'da ve ikincil ihale mevzuatında belirlenen ilke, usul ve kurallara uygun hareket etmeleri zorunludur. Ancak, ihalelere katılan bazı istekliler ihale mevzuatında belirlenmiş ilke, usul ve kurallara aykırı fiil ve davranışlarda bulunabilmektedirler. Kamu ihale mevzuatına aykırı her türlü fiil ve davranış ihale sürecine ilişkin disiplini ve ihale düzenini bozmaktadır. İhale düzeninin bozulduğu bir ortamda ihaleye katılanlar arasındaki rekabet ortadan kalkmakta ve bazı katılımcılar lehine kazanç, diğerleri aleyhine zarar doğabilmektedir. Bu sonucun meydana gelmesini önlemek ve ihale düzenini sağlamak için ihale sürecine katılan isteklilerin ve görevlilerin Kanun'a aykırı fiil ve davranışlarını önlemek amacıyla bazı idari, cezai ve mali yaptırımlar getirilmiştir. Bu yaptırımlar içinde mali yaptırımın öneminin daha fazla olduğu değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda makalenin temel amacı ihale mevzuatına aykırı fiil ve davranışta bulunan isteklilere uygulanacak mali yaptırımın önemini ortaya koymak ve bu yaptırımın etkinliğinin artırılması için geliştirilen öneriyi tartışmaya açmaktır. Ancak, ihale sürecinde görev yapan görevlilerin sorumlulukları başka bir çalışma konusu olabileceği için burada incelenmeyecektir.

Bu makalede kamu alımlarının büyüklüğü, GSYH içindeki payı, sosyal politika aracı olarak kullanılabilme özelliği ve ihale düzenini sağlamaya yönelik yaptırımlar değerlendirilmektedir. Bu yaptırımların en önemlisi olduğunu düşündüğümüz mali yaptırımın etkinliğini artırmaya dönük bir öneri tartışması ile makale sonlandırılmıştır.

I. TÜRKİYE'DE KAMU ALIMLARI VE EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ

Liberal devlet anlayışının terk edilerek sosyal devlet anlayışına geçilmesiyle birlikte devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etmesi ile birlikte kamu hizmeti alanı genişlemiş ve kamu ihtiyaçları artmıştır (Yılmaz, 2007:235). Kamunun artan ihtiyaçlarının büyük bir kısmı kamu kaynakları ile finanse edilen (Şahiner, 2012:17) kamu ihaleleri ile karşılanmaktadır.

İhale, kamu kurumlarının bir takım işlevlerini yerine getirmek amacıyla yaptıracağı işleri, kimin yapacağına karar vermesini sağlayan bir muhatap belirleme türüdür (Altıparmak, 2012:34).

Kamu alımları bakımından ihale kavramı; mal veya hizmet alımının ya da yapım işinin bir çok istekli arasından en uygun şartlarla kabul edene verilmesi, ihale etmek ise; "bir işi en uygun görülene bırakma" anlamına gelmektedir (Arslan, 2010:9). 4734 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesinde ihale; " Kanunda yazılı usul ve şartlarla mal veya hizmet alımları ile yapım işlerinin istekliler arasından seçilecek birisi üzerine bırakıldığını gösteren ve ihale yetkilisinin onayını müteakip sözleşmenin imzalanması ile tamamlanan işlemler," şeklinde tanımlanmıştır.

İdarenin ihaleye çıkması hukuki manada bir "icaba davet", ihaleye katılanların tekliflerini sunmaları "icap", ihalenin bu tekliflerden en uygun olanına verilmesi ise "kabul" olarak değerlendirilmektedir (Kutlu, 1997:76). Bu bakımdan ihale özünde bir karar alma yöntemidir. Doğrudan doğruya satın almak yerine ihale yolunun tercih edilmesindeki en önemli amaç satıcılar arasındaki rekabet sayesinde en uygun bedelin bulunmasıdır (Sayın, 2008:3).

Kamu alımlarında sağlanacak etkinlik ve verimlilik ülke kalkınması açısından son derece hayati önem taşımaktadır. Kamu ihalelerinin ülke ekonomisi içerisindeki yeri ve önemi kamu alımlarına ilişkin rakamlara bakılarak tespit edilebilir. Tablo 1 yıllar itibariyle toplam kamu alımlarını göstermektedir. Tabloda yer alan tutarlar; 4734 sayılı Kanun'da belirtilen ihale usullerine göre yapılan ihaleleri, anılan Kanun'un istisnası kapsamında yapılan ihaleleri, Kanun kapsamı dışında olan kuruluşların yaptıkları ihaleleri ve ihale usulü olmayan ve idarelerin hizmetlerini yürütmelerinde kolaylık sağlamaya yönelik olarak ihtiyaçların karşılanmasında başvurulan doğrudan temin yöntemine göre yapılan alımları kapsamaktadır. Bu değerlere kamu mallarının satışı ve özelleştirme ihaleleri de dahil edildiğinde ortaya çıkacak rakamın büyüklüğü ihale piyasalarının ekonomi açısından ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir (Bilir, 2004:8). Ancak bu son grup idarelerin kamu kaynağı kullanmasını gerektirmediğinden çalışma dışında tutulmuştur. Kamu alımlarının yıllar itibariyle GSYH içindeki payı ve dolayısıyla ekonomi içindeki büyüklüğü Tablo 1 de gösterilmiştir:

Tablo 1: Toplam Kamu Alımları ve GSYH İçindeki Payı (Bin TL)

Yıllar	GSYH	Toplam Kamu Alımları	(%)
2006	758.390.785	39.023.459	5.0
2007	843.178.421	65.978.292	7.8
2008	950.534.251	83.915.297	8.8
2009	952.558.579	66.224.836	6.9
2010	1.098.799.348	69.510.284	6.3
2011	1.297.713.210	91.771.406	7.1
2012	1.416.798.489	94.398.722	6.7
2013	1.561.510.015	105.504.100	6.8

Kaynak: Kamu İhale Kurumu Kamu Alımları İzleme Raporu

Tablodaki oranlar kamu alımlarının ekonomi içinde önemli yer tuttuğuna ve buradan hareketle kamu ihalelerinin politika aracı olarak kullanılabileceğine işaret etmektedir.

II. KAMU ALIMLARININ POLİTİKA ARACI OLMA ÖZELLİĞİ

İhale yöntemi, ihaleye konu mal, hizmet ve yapım işi tahsisinin alıcılar (idare) ile satıcılar (istekliler) arasında fiyat rekabetine göre yapıldığı bir sistemi ifade etmektedir. Bu anlamda ihaleler en önemli fiyatlama modeli ve dağıtım mekanizmalarından birisi olarak kabul edilmektedir (Bilir, 2004:10).

Kamu alımlarında ihaleler birçok amaç için kullanılabilir. İyi tasarlanmış bir ihale sistemi kamu kaynaklarının etkin dağıtımına hizmet eder. İhale yönteminin ihaleye katılan isteklilerin daha dürüst ve şeffaf olmalarını sağlayarak vergi ödeyenler açısından fayda elde edilmesini sağladığı söylenebilir (Bilir, 2004:16).

Kamu alımları bazı sosyal amaçlara ulaşabilmek için ülkeler tarafından kullanılan temel politika araçları arasında yer almaktadır.1980' li yıllardan itibaren neo-liberal ekonomi politika tercihlerinin bir yansıması olarak Devlet eliyle yürütülen hizmetler ile üretilen malların özel sektörden temin edilmesi yoluna gidilmesi çerçevesinde kamu alımlarının önemi giderek artmıştır. Kamu alımları yurdumuzda ekonominin itici gücü olma özelliğini sürdürmektedir.

A. Kamu Alımlarının Ekonomi ve Fiyatlandırma Politikası Boyutu

İktisadi faaliyetin önemli bir kısmını oluşturan kamu alımlarının makro ekonomi üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır (Emek, 2002:2). Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre kamu alımlarının toplam talep içindeki payı farklı olabilmektedir. AB ve ABD gibi gelişmiş ülkelerde bu pay uluslararası ticarete konu sektörlerde % 5-10 arasında değişmektedir (Zengin, A. ve M. İlbars, 2004:54). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de kamu alımlarının toplam talep içinde önemli bir yeri olduğu için kamu alımlarının sosyo ekonomik amaçlarının toplum üzerindeki etkisi artmaktadır.

Piyasa ekonomilerinde işlerliğin sağlanması ve korunması için uygulanan ekonomik politikanın temel ve merkezi unsuru rekabettir. Rekabet, firmaları verimli olmaya, kaliteli ve düşük bedelle daha fazla ürün ve hizmet sunmaya yönelten çok önemli bir süreçtir. Kamu alımlarında rekabeti bozan kartel (işbirliği) anlaşmalarının varlığı halinde devlete pahalı mal ve hizmet sunulması, kaynak dağılımında etkinliğin bozulması, kamu açıklarının artması ve vatandaşın ödediği vergilerin karşılığını alamaması söz konusu olur (Emek, 2002:35).

İhaleler, devletlerin gerek harcama gerekse gelir getirici faaliyetlerinde fiyatlandırma mekanizması olarak çoğunlukla tercih ettikleri bir yöntem haline gelmiştir (Arslan, 2010:2). Böyle bir yöntemdeki ihale sistemi, ihaleye konu olan mal ve hizmetlerin tahsisinin alıcılar veya satıcılar arasındaki fiyat rekabetine göre yapıldığı bir modeli ifade etmektedir (Bilir, 2004:1).

Ekonomik açıdan bakıldığında iyi işleyen bir kamu alımları sistemi ülkelere kaynaklarını optimum şekilde kullanma fırsatı sunarken özel sektöre de maliyetleri azaltmak ve yatırım politikalarını gözden geçirmek suretiyle ulusal ve uluslararası rekabete hazır olmak imkanı

vermektedir (Uz, 2005:13). Özetle, kalkınma sürecinde önemli bir araç olan (Yülek,2013:8) kamu alımları ekonomi politikalarının belirlenmesinde önemli yere sahiptir.

B. Kamu Alımlarının Mali Boyutu

Kalkınma planları ve yıllık programlar ve bütçeler tarafından disipline edilen (Uz,2005:14) kamu alımlarının maliye politikası yönünden önemi büyüktür. Kamu alımlarının azaltılması veya artırılması kamu finansmanında rahatlamaya ya da zorlanmaya neden olabilir. Bu bağlamda kamu borcu miktarında da değişimler olabilir.

Kamu alımlarının sermaye yoğun ya da emek yoğun sektörlerde veya ülkenin belli bölgelerinde yoğunlaştırılması durumunda vergi gelirlerinin miktarı ve dağılımı da değişebilmektedir. Vergi borcu olanların ihaleye katılamamaları da bu bağlamda belirtilebilir.

C. Kamu Alımlarının Sosyal Boyutu

Kamu alımları ülkenin sosyal politikalarını da destekleyici nitelikte kullanılabilmektedir. Kamu alımlarının sosyal politika aracı olarak kullanıldığı en önemli alanların başında işsizliğin azaltılmasının olduğu görülmektedir.

D. Kamu Alımlarının Çevre Politikası Boyutu

Kamu alımları çevrenin korunmasında güçlü bir enstrüman olarak görülmekte ve doğru mal ve hizmetler üzerinde yoğunlaşmak ve diğer politikalarla tamamlayıcı olmak kaydıyla etkin ve verimli bir çevre politikası aracı olabilmektedir (Uz, 2005:21). Kamu alımlarının çevre politikası aracı olarak kullanılması üretim ve tüketim süreçlerinin çevreye daha az zararlı hale getirilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi ve uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesinde önem arz etmektedir.

Ancak, Türkiye de çevreci kamu alımları bağlamında belirlenmiş bir politika yoktur. Sadece 4734 sayılı Kanun'un 5'nci maddesinde; ilgili mevzuatı gereğince Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporu gerekli olan işlerde ihaleye çıkılabilmesi için ÇED olumlu belgesinin alınmış olmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir.

III. KAMU ALIMLARININ TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ

Kamu alımlarının önceden belirlenmiş ilke ve kriterlere göre yürütülmesine duyulan ihtiyaç bu alanda Cumhuriyet öncesine kadar uzanan bazı kanuni düzenlemelerin yapılması sonucunu doğurmuştur. Cumhuriyetin ilanı öncesinde kamu ihaleleri ile ilgili ilk düzenleme Osmanlı döneminde çıkarılan 1857 tarihli Nizamname ile yapılmıştır. Ancak, kamu alımlarının esaslı bir şekilde kanuni düzenlemesi ise 22 Nisan 1925 tarihli ve 661 sayılı "Müzayede, Münakasa ve İhalat Kanunu'yla yapılmış ve 10 Aralık 1934 tarihinde de 2490 sayılı Arttırma, Eksiltme ve İhale Kanunu kabul

edilmiştir. Bu kanunlar ihtiyaca cevap veremeyince yeni bir yasa hazırlanması ihtiyacı hasıl olmuş ve 08.09.1983 tarihinde kabul edilen 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu 01.01.1984 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ancak, 2886 sayılı Kanun'un günün değişen ve gelişen ihtiyaçlarına cevap veremediği, uygulamada ortaya çıkan aksaklıkları gidermede yetersiz kaldığı, bütün kamu kurumlarını kapsamadığı (Başaran ve Mat, 2003:Önsöz), AB ve uluslararası ihale uygulamalarına paralellik göstermediği (Koçberber, 2008:1) hususlarından hareketle Türk kamu ihale sisteminde 2002 yılında köklü değişiklikler ortaya konulmuştur. Avrupa Birliği müktesebatı ve uluslararası normlara uyumlu olarak hazırlanmış olan 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu 22 Ocak 2002 tarih ve 24648 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış ve 01.01.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece kamu ihaleleri ile ihale sonucunda bağıtlanacak sözleşmelere ilişkin düzenlemeler ayrı kanunlar halinde yürürlüğe konulmuş olmaktadır (Altun, 2004:21). Kamu hukukuna tabi olan veya kamunun denetimi altında bulunan ya da kamu kaynağı kullanan kamu kurum ve kuruluşlarının her türlü kaynaktan karşılanan mal ve hizmet alımları, yapım işleri ve danışmanlık hizmet alımlarını kapsayan bu yeni düzenlemeler Türk Kamu İhale Sisteminin temelini oluşturmaktadır.

İhale hukuku alanında bir usul yasası olan Kamu İhale Kanunu'nda, ihalenin başlangıcından sonuçlanmasına kadar bir çok husus düzenlenmiş ve ayrıntılı şekil kurallarına yer verilmiştir (Özdemir, 2005:254). Ancak, kamu idarelerinin yapacakları ihalelerde uygulanacak esas ve usulleri belirleyen ve ihale sürecinde sürdürülebilir bir disiplin ve düzeni sağlamayı amaçlayan 4734 sayılı Kanun ile uygulamaya konulan ilke, usul ve esaslara aykırı fiil ve davranışlarda bulunan isteklilerin karşı karşıya oldukları yaptırımların, özellikle mali yaptırımın gereken etkinliği yasal boşluklardan dolayı sağlayamadığı değerlendirilmekte ve bu boşluğun kaldırılması gerektiği düşünülmektedir. Söz konusu boşluğun nasıl oluştuğu ve giderilmesi için yapılması gerekenler bu çalışmanın temel amacını meydana getirmektedir.

IV. KAMU ALIMLARINDA YASAK FİİL VE DAVRANIŞLARA KARŞI YAPTIRIMLAR, ÖNEMİ VE ETKİSİ

Kamu ihalelerine katılmayı engelleyen yasaklama hükümlerine ilişkin düzenlemeler birbirleri ile bağlantılı ve atıflı olmak üzere Kanun'un 10,11,17,58 ve 59'uncu maddelerinde ve Kamu İhale Genel Tebliğinin dördüncü bölümünde yer alan "İhalelere Katılmaktan Yasaklama" başlığı altında yer almıştır.

4734 sayılı Kanun'un 10'uncu maddesinde "İhaleye Katılımda Yeterlik Kuralları", 11'inci maddesinde "İhaleye Katılamayacak Olanlar", 17'nci maddesinde "Yasak Fiil ve Davranışlar", 58'inci maddesinde "İhalelere Katılmaktan Yasaklama", 59'uncu maddesinde de "İsteklilerin Ceza

Sorumluluğu" düzenlenmiştir. Kanun'da yazılı ilke, usul ve kurallara aykırı davranışlar nedeniyle ihaleye katılanlara uygulanacak yaptırımlar üç başlık altında toplanabilir;

- **İdari yaptırım**: Kanun'a ve ihale mevzuatına aykırı fiil ve davranışta bulunanların ihaleyi yapan idare tarafından o ihaleye ve yasaklama kararının yürürlüğe girdiği tarihe kadar yapacağı diğer ihalelere katılımlarının engellenmesidir.
- **Cezai yaptırım ve ihalelere katılmaktan yasaklama**: Kanun'a ve ihale mevzuatına aykırı fiil ve davranışta bulunanların belli süre ile ihaleyi yapan idare veya Mahkeme kararı ile Kanun'a tabi tüm idarelerin ihalelerine katılmalarının yasaklanmasıdır. Yasaklama süresi fiilin niteliğine göre değişmektedir.
- **Mali yaptırım**: İhale sürecinde ve sözleşmenin uygulanması esnasında Kanun'a ve ihale mevzuatına aykırı fiil ve davranışta bulunanların geçici teminatı veya kesin teminatının Hazineye gelir kaydedilmesidir.

İhale sürecinde yer alan fakat Kanun'a ve ihale mevzuatına aykırı fiil ve davranışta bulunanlar için en ağır cezanın mali yaptırım olduğu değerlendirilmektir. Bu çalışmada ihaleye katılanlar için mali yaptırımın idari ve cezai yaptırımdan daha etkili olduğu ortaya konulacaktır. Fakat mali yaptırım ihale sürecinde daha etkili olmasına rağmen ihale mevzuatında yer alan boşluklar nedeniyle anılan yaptırımdan beklenen caydırıcı etki kendisini gösterememektedir. Çünkü ihale mevzuatında yazılı yasak fiil ve davranışların bazılarının işlenmesi halinde mali yaptırım uygulanamamaktadır. Bu durum yasak fiil ve davranışta bulunanları teşvik edebilmekte ve tekrar tekrar istekli tarafından aynı fiilin işlenmesine neden olabilmektedir.

Mali yaptırımın Kanun' da yazılı her türlü fiil ve davranışa uygulanamıyor olması Kanun'un diğer hükümleri ile bir bütün olarak ihale sürecinin belirli bir düzen ve sistem içinde yürütülmesinin sağlanması amacına ve ihale ilkelerine aykırı bir sonuç doğurmakta ve Kanun'un diğer bazı hükümlerini geçersiz hale getirebilmektedir. Böyle bir durum "Kanun tüm maddeleri ile bir bütündür ve tüm maddelerinin uygulanması ile ihale düzeninin sağlanması mümkündür." temel değerlendirmesine aykırı bir sonuç doğurmaktadır.

A. İhale Mevzuatına Aykırı Fiil ve Davranışlar Nedeniyle İhalelere Katılamama ve İhale Dışı Bırakılma: İdari Yaptırım

İhaleye katılan isteklilerin ihale dışı bırakılma halleri 4734 sayılı Kanun'un 10'uncu maddesinin son fıkrasında sayılmıştır;

"Madde 10 -…..Aşağıda belirtilen durumlardaki istekliler ihale dışı bırakılır:

a) İflas eden, tasfiye halinde olan, işleri mahkeme tarafından yürütülen… durumda olan.

b) İflası ilân edilen, zorunlu tasfiye kararı verilen, … benzer bir durumda olan.

c) … kesinleşmiş sosyal güvenlik prim borcu olan.

d) … kesinleşmiş vergi borcu olan.

e) İhale tarihinden önceki beş yıl içinde, mesleki faaliyetlerinden… hüküm giyen.

f) İhale tarihinden önceki beş yıl içinde, ihaleyi yapan idareye yaptığı işler sırasında iş veya meslek ahlakına aykırı faaliyetlerde bulunduğu bu idare tarafından ispat edilen.

g) İhale tarihi itibariyle, … oda tarafından mesleki faaliyetten men edilmiş olan.

h) … . belgeleri vermeyen veya yanıltıcı bilgi ve/veya sahte belge verdiği tespit edilen.

i) 11 inci maddeye göre ihaleye katılamayacağı belirtildiği halde ihaleye katılan.

j) 17 nci maddede belirtilen yasak fiil veya davranışlarda bulundukları tespit edilen…"

Sayılan bu fiil ve davranışları tespit edilen isteklilerin ihaleye katılımı ihaleyi yapan idare tarafından engellenir ve söz konusu istekliler ihale dışı bırakılırlar. Gerçek ve tüzel kişiler yukarıda sayılan hallerden kurtulmadıkça istenilen bütün belgeleri ibraz etseler, bütün yeterlik şartlarını sağlasalar bile ihaleye katılamayacaklar, katılsalar bile ihale dışı bırakılacaklardır. Burada sayılan ihale dışı bırakılma halleri geçici bir durumu ifade eder. Bu durumları ortadan kalkanlar tekrar ihalelere katılabilirler. Örneğin, vergi ve prim borcu nedeniyle ihalelere katılamayanlar bu borçlarını ödedikten sonra ihalelere katılabilirler.

4734 sayılı Kanun'un "**İhaleye katılamayacak olanlar" başlıklı** 11'inci maddesinde sayılanlar da ihaleyi yapan idare tarafından ihale dışı bırakılırlar.

"Madde 11- Aşağıda sayılanlar doğrudan veya dolaylı veya alt yüklenici olarak, kendileri veya başkaları adına hiçbir şekilde ihalelere katılamazlar:

a) …Bu Kanun ve diğer kanunlardaki hükümler gereğince geçici veya sürekli olarak idarelerce veya mahkeme kararıyla kamu ihalelerine katılmaktan yasaklanmış olanlar ile …. veya örgütlü suçlardan veyahut kendi ülkesinde ya da yabancı bir ülkede kamu görevlilerine rüşvet verme suçundan dolayı hükümlü bulunanlar.

b) İlgili mercilerce hileli iflas ettiğine karar verilenler.

c) İhaleyi yapan idarenin ihale yetkilisi ile bu yetkiye sahip kurullarda görevli kişiler.

d) İhaleyi yapan idarenin ihale konusu işle ilgili her türlü ihale işlemlerini hazırlamak, yürütmek, sonuçlandırmak ve onaylamakla görevli olanlar.

e) (c) ve (d) bentlerinde belirtilen şahısların eşleri ve üçüncü dereceye kadar kan ve ikinci dereceye kadar kayın hısımları ile evlatlıkları ve evlat edinenleri.

f) (c), (d) ve (e) bentlerinde belirtilenlerin ortakları ile şirketleri (bu kişilerin yönetim kurullarında görevli bulunmadıkları veya sermayesinin % 10'undan fazlasına sahip olmadıkları anonim şirketler hariç).

İhale konusu işin danışmanlık hizmetlerini yapan yükleniciler bu işin ihalesine katılamazlar. Aynı şekilde, ihale konusu işin yüklenicileri de o işin danışmanlık hizmeti ihalelerine katılamazlar. Bu yasaklar, bunların ortaklık ve yönetim ilişkisi olan şirketleri ile bu şirketlerin sermayesinin yarısından fazlasına sahip oldukları şirketleri için de geçerlidir…

Bu yasaklara rağmen ihaleye katılan istekliler ihale dışı bırakılarak geçici teminatları gelir kaydedilir. Ayrıca, bu durumun tekliflerin değerlendirmesi aşamasında tespit edilememesi nedeniyle bunlardan biri üzerine ihale yapılmışsa, teminatı gelir kaydedilerek ihale iptal edilir."

İhaleyi yapan idare bünyesinde bulunan veya idare ile ilgili her ne amaçla kurulmuş olursa olsun vakıf, dernek, birlik, sandık gibi kuruluşlar ile bu kuruluşların ortak oldukları şirketler bu idarelerin ihalelerine katılamazlarken ihaleyi yapan idarenin sahibi veya ortağı olduğu şirketler o idarenin ihalesine katılabilecektir (Gök, 2009:569).

İdarelerin yapacakları ihalelerde ihale dışı bırakılacak olanlar arasında Kanun'un "**Yasak fiil veya davranışlar" başlıklı 17'** nci maddesinde sayılanlar da yer almaktadır.

"Madde 17-İhalelerde aşağıda belirtilen fiil veya davranışlarda bulunmak yasaktır:

a) Hile, vaat, tehdit, nüfuz kullanma, çıkar sağlama, anlaşma, irtikap, rüşvet suretiyle veya başka yollarla ihaleye ilişkin işlemlere fesat karıştırmak veya buna teşebbüs etmek.

b) İsteklileri tereddüde düşürmek, katılımı engellemek, isteklilere anlaşma teklifinde bulunmak …, rekabeti veya ihale kararını etkileyecek davranışlarda bulunmak.

c) Sahte belge veya sahte teminat düzenlemek, kullanmak veya bunlara teşebbüs etmek.

d) Alternatif teklif verebilme halleri dışında, ihalelerde bir istekli tarafından kendisi veya başkaları adına doğrudan veya dolaylı olarak, asaleten … birden fazla teklif vermek.

e) 11 inci maddeye göre ihaleye katılamayacağı belirtildiği halde ihaleye katılmak."

4734 sayılı Kanun'un 10' uncu fıkrasında belirtilen hallerde bulunanların, 11' inci maddesine göre ihaleye katılamayacak olanlardan ihaleye katılanların ve 17' nci madde de sayılan yasak fiil ve davranışlarda bulunanların ihaleyi yapan idare tarafından ihale dışı bırakılmaları idari yaptırımdır. İdareler idari tedbirlerle ihale düzenini sağlamaya çalışırlar.

B. İhalelere Katılmaktan Yasaklama ve Cezai Sorumluluk: Cezai Yaptırım

4734 sayılı Kanun'a ve ihale mevzuatına aykırı fiil ve davranışta bulunanlar belli bir süre ile ihaleyi yapan idare veya Mahkeme kararı ile kamu idarelerinin ihalelerine belli bir süre ile katılmaları yasaklanmaktadır. 4734 sayılı Kanun'un 58'inci maddesi uyarınca üzerine ihale yapıldığı halde mücbir sebep halleri dışında usulüne göre sözleşme yapmayanlar hakkında da ihalelere katılmaktan yasaklama kararı verilmektedir.

1. Kamu İhalelerine Katılmaktan Yasaklama Süreci ve Yasaklamanın Kapsamı

İhalelerden yasaklama; Kanun'un 17'nci maddesinde sayılan ve ihale sürecini bozan, ihale düzenlemelerine aykırı olan yasak fiil ve davranışlarda bulunan gerçek veya tüzel kişilerin geçici veya sürekli olarak ihalelere katılmasına engel olan tedbir niteliğindeki kararlardır.

İhalenin Kanun'da belirlenen ilkelere uygun yapılmasını sağlamak, idarelerin zararına sebep olunmasını önlemek, işlerin zamanında ve düzenli olarak yapılmasını gerçekleştirmek amacıyla; yasak fiil veya davranışlarda bulunanların, fiil veya davranışlarının özelliğine göre ihaleyi yapan bakanlık,

ilgili veya bağlı bulunulan bakanlık veya herhangi bir bakanlığın ilgili veya bağlı kuruluşu sayılmayan idarelerde bu idarelerin ihale yetkilileri tarafından haklarında Kanunda belirlenen süre ile kamu ihalelerine katılmaktan yasaklama kararı verilecektir.

Yasaklananların başka bir yöntem izleyerek dolaylı olarak kamu ihalelerine teklif vermesini önlemek üzere, haklarında yasaklama kararı verilen gerçek veya tüzel kişilerin ortağı bulundukları şirketler veya ortaklarına da sermaye veya şahıs şirketi ayrımı yapılarak aynı müeyyidenin uygulanacağı yine Kanun'da hükme bağlanmıştır. Haklarında yasaklama kararı verilen tüzel kişilerin şahıs şirketi olması halinde şirket ortaklarının tamamı hakkında, sermaye şirketi olması halinde ise sermayesinin yarısından fazlasına sahip olan gerçek veya tüzel kişi ortaklar hakkında yasaklama kararı verilir. Haklarında yasaklama kararı verilenlerin gerçek veya tüzel kişi olması durumuna göre; ayrıca bir şahıs şirketinde ortak olmaları halinde bu şahıs şirketi hakkında, sermaye şirketinde ortak olmaları halinde ise sermayesinin yarısından fazlasına sahip olmaları kaydıyla bu sermaye şirketi hakkında da aynı şekilde yasaklama kararı verilir.

4734 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinin son fıkrasında yer alan "Ceza ve ihalelerden yasaklama hükümleri hariç bu Kanuna tâbi değildir." hükmü uyarınca Kanun'da yer alan cezai yaptırımlar, ihalelere katılamama ve ihalelere katılmaktan yasaklama hükümleri istisna kapsamındakiler dahil bütün kamu alımlarını kapsar biçimde uygulanacaktır (Altun, 2004:75).

2. İhalelere Katılmaktan Yasaklama Süresi

Kamu ihalelerine katılmaktan yasaklamayı gerektirecek fiil ve davranışlarda bulunanlara verilecek yasaklama süresi Kanun'un 58 ve 59'uncu maddesinde belirtilmiştir. Bu süre bir yıldan iki yıla, altı aydan bir yıla, bir yıldan üç yıla kadar mahkeme kararıyla yasaklama ve yine mahkeme kararıyla sürekli yasaklama başlıkları altında değerlendirilmiştir.

a. Bir yıldan iki yıla kadar yasaklama

Kanun'un 17'nci maddesinde belirtilen fiil ve davranışlarda bulunanalar hakkında eylemin özelliğine göre, idare tarafından bir yıldan az olmamak üzere iki yıla kadar Kanun'da istisna edilenler dahil tüm kamu kurum ve kuruluşlarının ihalelerine katılmaktan yasaklama kararı verilir.

b. Altı aydan bir yıla kadar yasaklama

Üzerine ihale yapıldığı halde mücbir sebep halleri dışında usulüne göre sözleşme yapmayanlar hakkında Kanun'da istisna edilenler dahil bütün kamu kurum ve kuruluşlarının ihalelerine katılmaktan yasaklama kararı ilgili idare tarafından verilir.

Yukarıda belirtilen her iki durumda da yasaklama kararını verecek idari mercii, işlenen fiil veya davranışın niteliğine, ağırlığına, gerçekleşmiş veya teşebbüs halinde kalmış olması, mükerrer olması gibi hususlara dikkat ederek Kanunda belirtilen asgari ve azami süreler içinde kalmak şartıyla yasaklama süresini belirleyecektir.

c. Bir yıldan üç yıla kadar mahkeme kararıyla yasaklama

Kanun'un 59'uncu maddesine göre; taahhüt tamamlandıktan ve kabul işlemi yapıldıktan sonra tespit edilmiş olsa da, Kanun'un 17'nci maddesinde belirtilen fiil veya davranışlardan Türk Ceza Kanunu'na göre suç teşkil eden fiil veya davranışlarda bulunan gerçek veya tüzel kişiler ile ortak veya vekilleri hakkında Türk Ceza Kanunu hükümlerine göre ceza kovuşturması yapılmak üzere yetkili Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunulur. Hükmolunacak cezanın yanı sıra, idarece Kanun'un 58'inci maddesine göre verilen yasaklama kararının bitiş tarihini izleyen günden itibaren uygulanmak şartıyla bir yıldan az olmamak üzere üç yıla kadar bu Kanun kapsamında yer alan bütün kamu kurum ve kuruluşlarının ihalelerine katılmaktan mahkeme kararıyla 58'inci maddenin ikinci fıkrasında sayılanlarla birlikte yasaklanırlar.

d. Sürekli olarak mahkeme kararıyla yasaklama

Kanun'un 59/3 maddesi uyarınca; Kanun'da belirtilen yasak fiil veya davranışları nedeniyle haklarında mükerrer ceza hükmolunanlar ile bu kişilerin sermayesinin yarısından fazlasına sahip olduğu sermaye şirketleri veya bu kişilerin ortağı olduğu şahıs şirketleri, mahkeme kararı ile sürekli olarak kamu ihalelerine katılmaktan yasaklanır.

3. Yasaklama Kararını Verecek Mercii ve Takdir Hakkı

İhaleye katılmaktan yasaklama kararı, ihaleyi yapan bakanlık veya ilgili veya bağlı bulunulan bakanlık, herhangi bir bakanlığın ilgili veya bağlı kuruluşu sayılmayan idarelerde bu idarelerin ihale yetkilileri, il özel idareleri ve belediyeler ile bunlara bağlı birlik, müessese ve işletmelerde ise İçişleri Bakanlığı tarafından verilir. TBMM, Cumhurbaşkanlığı ve Sayıştay ile herhangi bir bakanlıkla ilgilendirilmeyen özerk kurumlarca yapılan ihalelere ilişkin yasaklama kararı, bunların ihale yetkilileri tarafından verilir (Doğanyiğit, 2010: 986).

İdareler, ihalelere katılmaktan yasaklamayı gerektirir bir durumla karşılaştıkları takdirde, gereğinin yapılması için bu durumu ilgili veya bağlı bulunulan bakanlığa bildirmekle yükümlüdür**.** Yasaklama kararını vermede idarenin herhangi bir takdir yetkisi yoktur.

4. Yasaklama Kararına Karşı İtiraz ve Yargı Yolu

İhalelerden yasaklama kararlarına karşı Kamu İhale Kurumuna Kanun'la herhangi bir yetki verilmesi söz konusu olmadığı için, bu tür kararlara karşı Kuruma şikâyet yoluyla başvuru yapılmayacaktır. Fakat yasaklama kararları idari bir işlem olduğundan, söz konusu idari işlemle ilgili olarak yürütmenin durdurulması dahil iptal istemiyle yargıya gidilebilecektir.

5. Yasaklama Kararının Verilme Süresi ve Başlangıç Tarihi

İdareler tarafından verilen yasaklama kararları yasaklamayı gerektiren fiil veya davranışın tespit edildiği tarihi izleyen en geç kırk beş gün içinde verilir ve Resmi Gazete'de yayımlanmak üzere en geç on beş gün içinde gönderilir ve yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

İdarelerin yasaklama kararı verilmesini gerektiren bir fiil veya davranışı tespit ettikleri tarihten itibaren en geç 45 gün içinde yetkili merci tarafından yasaklama kararı verilebilmesi için gerekli

düzenleme ve işlemleri yapmaları ve yasaklama kararı almaları gerekmektedir. Yasaklama işlemlerinin 45 günlük sürede tamamlanamaması halinde ilgili ve görevli kamu görevlileri hakkında disiplin ve ceza sorumluluğuna ilişkin hükümler uygulanabilecektir.

6. İhale Sırasında veya Sonrasında Yasak Fiil ve Davranışta Bulunduğu Tespit Edilenler Hakkında Yapılacak İşlemler

Yasaklama kararlarının yürürlüğe girmesinin zaman alacağı düşünülerek Kamu İhale Kanunu'nun 58'inci maddesi uyarınca; ihale sırasında veya sonrasında yasaklamayı gerektirir fiil veya davranışlarda bulundukları tespit edilenler, idarelerce o ihaleye iştirak ettirilmeyecekleri gibi yasaklama kararının yürürlüğe girdiği tarihe kadar aynı idare tarafından yapılacak sonraki ihalelere de iştirak ettirilmezler.

7. Kamu Davası Açılanların İhalelere Katılmaları Halinde Yasaklama Süreci

Kanun'un 10'uncu maddesinde, 11'inci maddeye göre ihaleye katılamayacağı belirtildiği halde ihaleye katılan isteklilerin tekliflerinin değerlendirme dışı bırakılacağı, 11'inci maddesinde ise, bu Kanun ve diğer kanunlardaki hükümler gereğince geçici veya sürekli olarak idarelerce veya mahkeme kararıyla kamu ihalelerine katılmaktan yasaklanmış olanların doğrudan veya dolaylı veya alt yüklenici olarak, kendileri veya başkaları adına hiçbir şekilde ihalelere katılamayacakları, bu yasaklara rağmen ihaleye katılan isteklilerin ihale dışı bırakılarak geçici teminatlarının gelir kaydedileceği hükme bağlanmış, 17'inci maddesinde de, 11'inci maddeye göre ihaleye katılamayacağı belirtildiği halde ihaleye katılanlar hakkında bu Kanun'un dördüncü kısmında belirtilen yasaklama hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir.

Anılan Kanun'un 4'üncü kısmında yer alan "İhalelere Katılmaktan Yasaklama" başlıklı 58'inci maddesinde, "17 nci maddede belirtilen fiil veya davranışlarda bulundukları tespit edilenler hakkında fiil veya davranışlarının özelliğine göre, bir yıldan az olmamak üzere iki yıla kadar … 2 nci ve 3 üncü maddeler ile istisna edilenler dahil bütün kamu kurum ve kuruluşlarının ihalelerine katılmaktan yasaklama kararı verilir…İhale sırasında veya sonrasında bu fiil veya davranışlarda bulundukları tespit edilenler, idarelerce o ihaleye iştirak ettirilmeyecekleri gibi yasaklama kararının yürürlüğe girdiği tarihe kadar aynı idare tarafından yapılacak sonraki ihalelere de iştirak ettirilmezler…"hükmü,

Aynı Kanun'un "İsteklilerin ceza sorumluluğu" başlıklı 59'uncu maddesinde ise "…Bu Kanun kapsamında yapılan ihalelerden dolayı haklarında birinci fıkra gereğince ceza kovuşturması yapılarak kamu davası açılmasına karar verilenler ve 58 inci maddenin ikinci fıkrasında sayılanlar yargılama sonuna kadar Kanun kapsamında yer alan kamu kurum ve kuruluşlarının ihalelerine katılamaz. Haklarında kamu davası açılmasına karar verilenler, Cumhuriyet Savcılıklarınca … Kamu İhale Kurumuna bildirilir…" hükmü yer almaktadır.

Kanunun 17'nci maddesinde belirtilen fiil ve davranışlardan Türk Ceza Kanunu'na göre suç teşkil eden eylemlerde bulunanlar hakkında kamu davası açılması halinde bunların yargılama sonuna[2] kadar kamu kurumlarının ihalelerine katılamayacağı, yargılama sonunda ise mahkemece verilecek mahkûmiyetle birlikte belli süre ile ihalelere katılmaktan yasaklanması halinde bunların ihalelere katılamama halleri devam edecektir. Bu bağlamda hakkında kamu davası açılanların ihaleye katılmaları halinde idarelerce ihale dışı bırakılmaları gerekmektedir.

8. İhalelerden Yasaklama Kararına İtirazen Şikayet

İsteklilerin tekliflerinin değerlendirilmesine ilişkin iddiaları yasaklama işlemine ilişkin ise itirazen şikayete konu iddia incelenmeksizin ret olunur[3]. İhalelerden yasaklanma kararına itiraz süresi yasaklama kararının ilgili gerçek ya da tüzel kişiye tebliğ edildiği tarihte başlar.

C. İhale Mevzuatına Aykırı Fiil ve Davranışlar Nedeniyle Teminatın Gelir Kaydı: Mali Yaptırım

İhaleye konu işi yapmaya istekli ve yeterli kişilerin teklif vermelerini sağlamak üzere teklif edilen bedelin belli oranında geçici teminat alınması kanuni bir zorunluluktur. İdareler, ihaleye katılacak olan isteklilerin ekonomik güçlerini görmek ve tekliflerinin ciddi olarak hazırlanmasını sağlamak amacıyla isteklilerden geçici teminat almaktadır.

4734 sayılı Kanun'un 34' üncü maddesinde geçici teminat olarak kabul edilen değerler arasında tedavüldeki Türk parası, devlet iç borçlanma senetleri ve teminat mektupları yer almaktadır. Teminat olarak kabul edilen değerler arasında bulunan teminat mektuplarının kapsam ve şeklini tespite Kamu İhale Kurumu yetkilidir. Bu yetkiye istinaden Kamu İhale Kurumu teminat mektuplarının kapsam ve şeklini belirlemiş ve teminat mektubu standart formlarını Uygulama Yönetmelikleri ekinde yayımlamıştır. İhalelerde sunulacak geçici teminat mektuplarının söz konusu standart forma uygun hazırlanması gerekir. Aksine bir durum isteklilerin tekliflerinin değerlendirme dışı bırakılmasına sebep olur. Ayrıca, isteklilerin, ihale dokümanına ve ihale mevzuatına uygun olmayan işlem ve eylemlerinin varlığı halinde geçici teminatların gelir kaydedileceği hususu da dikkat edilmesi gereken önemli noktalardandır.

1. İhalede Geçici Teminat Alınması

Kanun'un 33'üncü maddesi gereğince ihalelerde, teklif edilen bedelin % 3'ünden az olmamak üzere, istekli tarafından verilecek tutarda geçici teminat alınır. Teminat mektupları dışındaki teminatlar ihale komisyonlarınca teslim alınamaz. Bunların saymanlık ya da muhasebe müdürlüklerine yatırılması zorunludur. Sözleşme imzalandıktan sonra geçici teminat iade edilir. Danışmanlık

[2] "Yargılama sonu" ifadesi ile ilk derece mahkemesi kararının anlaşılması gerektiği 11.01.2013 tarih ve 2013/DK.D-7 sayılı Kamu İhale Kurulu kararında açıklanmıştır.
[3] 29.04.2013 tarih ve 2013/UY.IV-1961 sayılı, 28.08.2013 tarih ve 2013/UH.II-3389 sayılı ve 16.04.2014 tarih ve 2014/UY.I-1811 sayılı Kamu İhale Kurulu kararları

hizmetleri kişisel ve mesleki bilgi yeterliğine dayalı olarak yürütüldüğünden, bu ihalelerde katılımı kolaylaştırmak için geçici teminat istenmesi idarenin tercihine bırakılmıştır.

2. Geçici Teminat Mektupları ve Süresi

Kanun kapsamında gerçekleştirilen ihalelerde kullanılacak teminat mektuplarının Kamu İhale Kurumunca belirlenen kapsam ve şekle uygunluk arz etmesi teminat mektubunun geçerlilik şartı olup, aksi durumda isteklinin teklifinin değerlendirme dışı bırakılması gerekir (Gök, 2009:949). İlgili mevzuatına aykırı olarak düzenlenmiş teminat mektupları kabul edilmez.

4734 sayılı Kanun'un 32'nci maddesine göre, tekliflerin geçerlilik süresinden en az otuz gün fazla süreli olmak kaydıyla geçici teminat mektuplarında süre belirtilir. Teklif geçerlilik süresinin uzatılması halinde geçici teminat mektuplarının süresi de aynı süre ile uzatılır. Ancak, teklif zarfında geçici teminat mektubunun banka tarafından uzatıldığına dair herhangi bir vade uzatım yazısı olmaksızın mektubun geçerlilik tarihinde düzeltme yapılıp paraf atılamaz. Böyle bir işlem ve eylem Kanun'un 17'nci maddesinin birinci fıkrasının (c) bendine aykırı hareket olduğundan, tahrifat yapılmış geçici teminat mektubu sunulması istekliyi ihale dışı bırakacağı gibi anılan Kanun hükmünde yer verilen yasak fiil ve davranış kapsamına da girdirmektedir[4].

3. Geçici Teminat Mektuplarında Kapsam ve Şekil

Kamu İhale Kurumu tarafından belirlenen kapsam ve şekle aykırı olarak geçici teminat mektubu üzerinde teminatın gelir kaydedilmesi durumunu daraltacak biçimde yapılan değişiklikler isteklinin teklifinin değerlendirme dışı bırakılmasını gerektirir[5]. Eğer idare, geçici teminatın gelir kaydı gereken durumlarda sorunsuz bir şekilde ilgili bankadan teminatı tahsil edebiliyorsa geçici teminat mektubunda bir hatadan ya da eksiklikten söz edilmesi mümkün değildir. Böyle bir durumda sunulan geçici teminat mektubunun üzerinde bulunması gereken temel unsurları taşıdığı kabul edilir[6]. Anılan mektupların taşıması gereken temel unsurlarında eksiklik bulunması nedeniyle tahsili zora girerse teklifin değerlendirme dışı bırakılması gerekir.

4. Geçici Teminatın İade Edilmesi ve Gelir Kaydı

Mali tedbir gereği idarelerce alınan teminatlar ihale süreci tamamlanınca ilgililerine iade edilir. İhale sürecinde isteklilerin ihale mevzuatına aykırı davranışları söz konusu olursa mali ceza olarak geçici teminatları Hazineye irat kaydedilir**.**

a. Geçici teminatın geri verilmesi

İhale üzerinde kalan istekli ile ekonomik açıdan en avantajlı ikinci teklif sahibi istekliye ait geçici teminatlar sözleşme imzalanıncaya kadar iade edilmez, bunlar ihaleden sonra saymanlık ya da muhasebe müdürlüklerine teslim edilir. Diğer isteklilere ait teminatlar ise hemen iade edilir. Sözleşme imzalanması halinde geçici teminatı iade edilir.

[4] 2012 / UM.III- 5112 sayılı Kamu İhale Kurulu Kararı
[5] 2008 / UY.Z- 1594 sayılı Kamu İhale Kurulu Kararı
[6] 2009 / UH.I- 1710 sayılı Kamu İhale Kurulu Kararı

b. Geçici teminatın gelir kaydı

İhalelerde istekliler tarafından gerçeğe aykırı hususlar içeren taahhütname sunulması, ihaleye katılamayacak olanların ihaleye katılması, ihaleye katılım belgelerinde bilgi eksikliği bulunması halinde idarece belirlenen sürede istenilen bilgilerin tamamlanmaması ve sözleşmenin imzalanmaması durumlarında istekliler değerlendirme dışı bırakılır ve geçici teminatları gelir kaydedilir. Ancak, haklarında kamu davası açılanların ihaleye katılmaları durumunda bunlar ihale dışı bırakılır ve geçici teminatları iade edilir. Geçici teminatın gelir kaydedilmesini gerektiren hususlar aşağıda sıralanmıştır;

- **Gerçeğe aykırı hususlar içeren taahhütname sunulması**

4734 sayılı Kanun'un 10'uncu maddesinin son fıkrası hükmüne göre; Kamu İhale Kurumu tarafından belirlenen taahhütnamelerin istekliler tarafından gerçeğe aykırı hususlar içerecek şekilde sunulması veya ihale üzerinde kalan istekli tarafından taahhüt altına alınan durumu tevsik eden belgelerin sözleşme imzalanmadan önce verilmemesi halinde bu durumda olanlar ihale dışı bırakılarak teminatları gelir kaydedilir.

- **İhaleye katılamayacak olanların ihaleye katılması**

4734 sayılı Kanun'un 11'inci maddesinde sayılan ve doğrudan veya dolaylı veya alt yüklenici olarak, kendileri veya başkaları adına hiçbir şekilde ihalelere katılamayacakları belirtildiği halde ihaleye katılan istekliler ihale dışı bırakılarak geçici teminatları gelir kaydedilir. Ayrıca, bu durumun tekliflerin değerlendirilmesi aşamasında tespit edilememesi nedeniyle bunlardan biri üzerine ihale yapılmışsa, teminatı gelir kaydedilerek ihale iptal edilir.

- **Eksik bilgilerin tamamlanmaması**

4734 sayılı Kanun'un 37'nci maddesi uyarınca, tekliflerin değerlendirilmesinde, öncelikle belgeleri eksik olduğu veya teklif mektubu ile geçici teminatı usulüne uygun olmadığı 36'ncı maddeye göre ilk oturumda tespit edilen isteklilerin tekliflerinin değerlendirme dışı bırakılmasına karar verilir. Ancak, teklifin esasını değiştirecek nitelikte olmaması kaydıyla, belgelerde bilgi eksikliği bulunması halinde idarece belirlenen sürede isteklilerden bu eksik bilgilerin tamamlanması yazılı olarak istenir. Belirlenen sürede bilgileri tamamlamayan istekliler değerlendirme dışı bırakılır ve geçici teminatları gelir kaydedilir.

- **Sözleşmenin imzalanmaması**

4734 sayılı Kanun'un 44'üncü maddesine göre; ihale üzerinde kalan istekli Kanun'un 42 ve 43'üncü maddelerine göre kesin teminatı vererek sözleşmeyi imzalamak zorundadır. Sözleşme imzalandıktan hemen sonra geçici teminat iade edilir.

Bu zorunluluklara uyulmadığı takdirde, protesto çekmeye ve hüküm almaya gerek kalmaksızın ihale üzerinde kalan isteklinin geçici teminatı gelir kaydedilir. Bu durumda idare, ekonomik açıdan en avantajlı ikinci teklif fiyatının ihale yetkilisince uygun görülmesi kaydıyla, bu teklif sahibi istekli ile de Kanun'da belirtilen esas ve usullere göre sözleşme imzalayabilir. Ancak,

ekonomik açıdan en avantajlı ikinci teklif sahibi istekli ile sözleşme imzalanabilmesi için, Kanun'un 42'nci maddesinde belirtilen on günlük sürenin bitimini izleyen üç gün içinde ekonomik açıdan en avantajlı ikinci teklif sahibi istekliye 42'nci maddede belirtilen şekilde tebligat yapılır. Ekonomik açıdan en avantajlı ikinci teklif sahibinin de sözleşmeyi imzalamaması durumunda bu teklif sahibinin de teminatı gelir kaydedilerek ihale iptal edilir.

V. YASAK FİİL VE DAVRANIŞLARDA MALİ TEDBİRİN ETKİNLİĞİNİ ARTIRACAK BİR ÖNERİ

İhalelerde istekliler tarafından gerçeğe aykırı hususlar içeren taahhütname sunulması, ihaleye katılamayacak olanların ihaleye katılması, ihaleye katılım belgelerinde bilgi eksikliği bulunması halinde idarece istenilen bilgilerin tamamlanmaması ve sözleşmenin imzalanmaması durumlarında isteklilerin geçici teminatları gelir kaydedilecek ve haklarında kamu davası açılanların ihaleye katılmaları durumunda ise geçici teminatları gelir kaydedilemeyecektir.

İhale sürecinde 4734 sayılı Kanun'un 17'nci maddesinde sayılan yasak fiil ve davranışlarda bulundukları tespit edilen isteklilerin geçici teminatlarının gelir kaydedilip kaydedilemeyeceği hususu önem arz etmektedir. Yetim (2012:19) ihale süreci esnasında isteklilerden birinin sahte belge kullanmak süratiyle yasak fiil ve davranışta bulunduğunun tespit edilmesi durumunda geçici teminatının gelir kaydedilmeyeceğini belirtmiştir.

Ancak, 17'nci maddenin (e) bendinde belirtilen "11 inci maddeye göre ihaleye katılamayacağı belirtildiği halde ihaleye katılmak" yasak fiil ve davranışının vukuu halinde ise yine anılan 11'inci maddeye göre geçici teminat gelir kaydedilecektir. Fakat bu durumda 17'nci maddenin ilk dört bendi için cezaların kıyasla genişletilmesi mümkün değildir ilkesinden hareketle geçici teminatın gelir kaydı söz konusu olamayacak, fakat son bent için bu mümkün olacaktır. 4734 sayılı Kanun'un 17'nci maddesinde sayılan yasak fiil ve davranışlarda bulunanların geçici teminatlarının gelir kaydına ilişkin herhangi bir Kanun hükmünün bulunmaması hem bir çelişki hem de ihale düzenini sarsıcı bir etkiye sahiptir.

Kısaca bazı yasak fiil ve davranışta bulunan isteklilere idari ve cezai yaptırımlar uygulanabilecek ancak, mali yaptırım uygulanamayacaktır. Bu durumda isteklilerin alternatif yöntemlere başvurarak ihalelere katılabildikleri ve kendilerine uygulanan yasaklama hükümlerini geçersiz kılabildikleri görülmektedir. Bu ise anılan isteklilerin söz konusu yasak fiil ve davranışta bulunmaktan vaz geçmemelerine ve zaman zaman aynı fiili tekrar etmelerine neden olmaktadır. Bu isteklilere fiil ve davranışları nedeniyle mali yaptırım uygulanabilseydi söz konusu fiil ve davranışların tekrarına cesaret etmeleri mümkün olmazdı. Çünkü ihale sürecinde yasak fiil ve davranışlarda bulunmanın karşılığı olarak Kanun'da öngörülen idari, cezai ve mali tedbirlerin en ağırının mali yaptırım olduğu değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, Kanun'un amacının gerçekleşmesi için yasak fiil ve davranışlara karşı mali tedbirin etkinliğini artırmak bir zorunluluktur. Bu nedenle anılan Kanun'un 17'inci maddesinin son fıkrasının aşağıdaki şekilde değiştirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir;

Mevcut Hali	**Önerilen Hali**
"…Bu yasak fiil veya davranışlarda bulunanlar hakkında bu Kanunun … uygulanır."	*"…Bu yasak fiil veya davranışlarda bulunanların* ***geçici teminatları gelir kaydedilir ve bunlar*** *hakkında bu Kanunun … uygulanır."*

Yukarıda önerilen yasal değişikliğin 4734 sayılı Kanun'un 17'nci maddesinde sayılan yasak fiil ve davranışlarda bulunma sayısını ve oranını azaltacağı değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kamu alımlarının GSYH içindeki payının, ekonomik ve sosyal öneminin her geçen gün arttığı, ekonomik, mali, sosyal ve çevre politikası aracı olarak kullanılabildiği ve mal, hizmet ve yapım işi sektörüne yön vermekte olduğu görülmektedir.

Ekonomi içinde önemli bir yere sahip kamu alımlarının önceden belirlenmiş ilke, usul ve esaslar çerçevesinde gerçekleştirilmesi için tarihi gelişimi bağlamında 4734 sayılı Kanun ile gerekli düzenlemeler yapılmış ve uygulamaya konulmuştur. Anılan Kanun' da getirilen düzene aykırı fiil ve davranışları işleyenler hakkında Kanun'da yazılı tedbirlerin alınacağı ve uygulanacağı da yine anılan Kanun'da belirtilmiştir.

4734 sayılı Kanun ile getirilen ihale düzenine aykırı fiil ve davranışta bulunan isteklilerin karşılaşacakları yaptırımlar idari, cezai ve mali yaptırımlardan teşekkül etmektedir. Bu bağlamda istekliler ihale dışında bırakılabilmekte, haklarında yasaklama hükümleri uygulanabilmekte ve geçici teminatlarına Hazine adına el konulabilmektedir.

Söz konusu yaptırımlar kanalıyla kanun koyucu ihale düzeninin belli ilke ve kurallar çerçevesinde sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlamıştır. Yasak fiil ve davranışları tespit edilen istekliler anılan yaptırımlarla ihale ortamının dışına çıkarılmakta ve ihale düzeni sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak, mali yaptırımın uygulanmasına ilişkin yasal boşluklar bu yaptırımın etkinliğini azaltmakta ve mali yaptırımı gerektirecek fiil ve davranışlarda bulunan bazı istekliler ihale düzenini bozucu bu fiilleri nedeniyle ihale ortamı dışında gereği kadar tutulamamaktadır.

İsteklilerden alınan teminatlar mali yaptırımın temelini oluşturmakta ve taahhüdün ihale dokümanında yer alan hükümlere uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak amacıyla idareler tarafından teklif bedelinin belli oranında alınmaktadır. İhale sürecinde isteklilerin ihale mevzuatına ve ihale dokümanına aykırı işlem ve eylemlerde bulunmaları durumunda geçici teminatlarının gelir

kaydının söz konusu olması isteklilerin yasak fiil ve davranışlarda bulunmalarını engelleyen mali bir tedbir niteliğindedir.

Ancak, 4734 sayılı Kanun'un 17'nci maddesinde sayılan yasak fiil ve davranışlardan ilk dördünün işlenmesi durumunda teminatın gelir kaydedileceği hususu yasada yer almadığı için söz konusu fiil ve davranışları işleyen isteklilerin geçici teminatlarına Hazine adına el konulamamaktadır. İhale sürecinde isteklilerin karşılaşabileceği en önemli yaptırımın mali yaptırım olduğu değerlendirmesinden hareketle teminatı gelir kaydedilemeyen isteklinin alternatif yöntemler bularak tekrar aynı fiili işlemesi söz konusu olabilmektedir. Bu sonuç Kanun ile getirilen ihale düzenini bozmakta ve sürdürülebilirliğini engellemektedir.

Anılan engelin ortadan kaldırılması yasal boşluğun giderilmesi ile mümkün olabilir. Bu çerçevede 4734 sayılı Kanun'un 17'nci maddesinin son fıkrasının "..Bu yasak fiil veya davranışlarda bulunanların ***geçici teminatları gelir kaydedilir ve bunlar*** hakkında bu Kanunun … hükümler uygulanır." şeklinde değiştirilmesinin yeterli olacağı değerlendirilmektedir.

Özetle, kamu alımlarının rekabet ortamında ve eşit şartlarda yarışan istekliler arasında gerçekleştirilmesini sağlamak ve ihale düzenini yasaya uygun biçimde devam ettirebilmek için yasada belirtilen yasak fiil ve davranışlara karşı idarelerin isteklilere karşı uygulayabileceği yaptırımların etkinliğinin artırılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda mali yaptırımın caydırıcı özelliğinin ve etkinliğinin artırılması için yasal boşluğun bir an önce giderilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AKYAZI, Ayhan; (2012), "Avrupa Birliğinin Kamu Alımları ve Sektörel Alımlara İlişkin Direktiflerinde Değişiklik Çalışmaları", ***İnsan, İnşaat Sanayii Dergisi***, 132, ss.82-89.

ALTIPARMAK, Çetin; (2012), "İhaleye Fesat Karıştırma Suçu "Doğrudan Temin" Alımları İçin Geçerli Olabilir mi?", ***Güncel Mevzuat***, 80, ss.34-42.

ALTUN, Muhsin; (2004), ***En Son Değişikliklerle Yeni Kamu İhale Düzeni Uygulama Esaslarının Açıklanması,*** Ankara: Yaklaşım Yayınları.

ARSLAN, Çetin; (2010), ***İhaleye Fesat Karıştırma Suçu,*** İkinci Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi.

BAŞARAN, Sami ve Hidayet MAT; (2003), **Kamu İhale Mevzuatı,** Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.

BİLİR, Hakan; (2004), ***İhale Piyasalarında Rekabet Politikaları, Rekabetin Sağlanması ve Korunması,*** Ankara: Rekabet Kurumu Yayını No:142.

DOĞANYİĞİT, Saadettin; (2010), ***Açıklamalı-İçtihatlı- Sorun Çözümlü Kamu İhale Kanunu ve Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu,*** Dokuzuncu Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EMEK, Uğur; (2002), ***Kamu İhalelerinde Rekabetin Sağlanması ve Korunması,*** Ankara: DPT Yayın No:2657. (http//ekutup.dpt.gov.tr).

GÖK, Yaşar; (2009), ***Açıklamalı Kamu İhale Kanunu,*** Dördüncü Baskı, Ankara: İlksan Matbaası.

KOÇBERBER, Güler; (2008), ***Kamu İdareleri Tarafından Gerçekleştirilen İhalelerin İhale Mevzuatına Uygunluğunun Yeni Bir Yaklaşım İle İncelenmesi***, Kamu İhale Kurumu.

KUTLU, Meltem; (1997), ***İdare Sözleşmelerinde İhale Süreci,*** DEÜHF. İzmir: Döner Sermaye İşletmesi Yayınları. No:75.

ÖZDEMİR, Halit Eyüp (2005), ***Kamu İhale Kanununda Düzenlenen İhale İşlemleri***, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

SAYIN, İsmail Hakkı; (2008), ***Açıklamalı Kamu İhale Kanunu ve Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu,*** Ankara: İlksan Matbaası.

ŞAHİNER, Melih Serhat; (2012), ***Soru ve Açıklamalarla Kamu İhalelerinde Ekonomik ve Mali Yeterlik,*** Ankara: Matsa Basımevi.

UZ, Abdullah; (2005), ***Kamu İhale Hukuku, Kamu Alımlarının Hukuksal Rejimi, İhale İşlemlerinden Kaynaklanan Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları (Şikayet-İtirazen Şikayet-yargısal Denetim),*** Ankara: Turhan Kitabevi,

YILMAZ, Bekir Mustafa; (2007), ***Kamu Alımlarında İdari Denetim***, Ankara: Yetkin Yayınları.

YÜLEK, Murat; (2013), "Kamu Satın Alırken Kazansın", Zaman Gazetesi. (24.03.2013).

ZENGİN, Adnan ve Murat İLBARS; (2004), "Kamu Alımlarında Ayrıcalık Uygulaması", ***Yaklaşım Dergisi***, 133, ss.47-56.

Diğer Kaynaklar:

- 2013 Yılı Programı
- 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu
- 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun
- 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu
- 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu
- 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu
- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
- Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliği
- İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik
- İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Tebliğ
- İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Yönetmelik
- Kamu İhale Genel Tebliği
- Kamu İhale Kurumu Kamu Alımları İzleme Raporları (2006-2013 yılları)
- Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliği
- Yapım İşleri Genel Şartnamesi
- Yapım İşleri İhaleleri Uygulama Yönetmeliği

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

DENEYİMSEL PAZARLAMA VE SATIN ALMA KARAR SÜRECİNE ETKİSİ: TERMAL TURİZM SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA[1]

Mehmet KARA[2]

Behiye ÇİÇEK[3]

ÖZ

Deneyimsel pazarlama, deneyim ekonomisinin gelişimiyle ortaya çıkan bir pazarlama yaklaşımıdır. Deneyim ekonomisiyle birlikte, pazarlama dünyasının stratejileri, geleneksel olarak fayda odaklı ürün ve hizmet satmaktan, duygu odaklı tüketici deneyimi sağlamaya yönelik değişime uğramıştır. Tüketici deneyimlerinin en doğru şekilde anlaşılması, uygun deneyimsel pazarlama stratejilerinin oluşturulması, rekabetçi avantaj kazandırması ve müşteri sadakati açısından büyük önem taşımaktadır. Turistik ürün ve turizm hizmetleri, kişiye özel olma ve deneyim yaşatma niteliğine sahip olması açısından deneyim ekonomisinde fırsat elde etmektedir. Bu çalışmada; Nevşehir ili Kozaklı ilçesinde dört ve beş yıldızlı termal otellerde uygulanan deneyimsel modüllerin (duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal, ilişkisel) termal turizm tercihlerini ne yönde ve nasıl etkilediğinin, müşterilerin sosyo-demografik özelliklerini de dikkate alarak tespit etmek ve termal oteller için uygulanması gereken deneyimsel modüller hakkında önerilerde bulunmak amaçlanmıştır. Çalışmanın verileri mülakat ve anket yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen verilerin frekans ve yüzdeleri alınarak dört-beş yıldızlı termal otellerin uygulamış olduğu deneyimsel modüllerin müşterilerin sosyo-demografik özelliklerine göre termal turizm tercihlerini etkileyip etkilemediğine bakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deneyimsel pazarlama, deneyim ekonomisi, turizm pazarlaması.

THE EFFECT OF EXPERIENTIAL MARKETING AND PURCHASE DECISION PROCESS: AN APPLICATION OF THERMAL TOURISM SECTOR

ABSTRACT

Experiential marketing, which is a marketing approach, is resulting up with development of experience understanding. Along with the experience of economy, strategy of marketing world has been transformed for providing emotion-oriented consumer experience instead of traditionally selling benefit-oriented products and services. The most accurate way understanding of the consumer experience, establishment of appropriate experiential marketing strategy in terms of gaining a competitive advantage in and customer loyalty are of great importance. Tourist products and tourism services get opportunity in economy of experience in terms of personal and having relevant experiences. This study aimed to detect experimental models (sensorial, emotional, mental, behavioral, relational) are implemented at four and five-stars thermal hotels how it affects and what direction for thermal tourism preferences at Kozaklı district of Nevşehir province, taking into consideration socio-demographic characteristics of costumers and make suggestions about experimental modules need to be applied for thermal hotels. The study data set were obtained through interview and questionnaire. Using frequencies and percentages of those data, experimental modules which was implemented by four-five stars thermal hotels whether it effects thermal tourism preferences of costumers according to socio-demographic characteristics.

Keywords: Experiential marketing, experience economy, tourism marketing.

DOI: 10.17823/gusb.73

[1] Bu çalışma, **"**Deneyimsel pazarlama ve satın alma karar sürecine etkisi: termal turizm sektöründe bir uygulama" konulu yüksek lisans tez çalışmasından alınmıştır.

[2] Yrd.Doç.Dr. , Bozok Üniversitesi, İİBF, mehmetkara44@yahoo.com

[3] İşletme Bilim Uzmanı, Bozok Üniversitesi, cicek.behiye@hotmail.com

GİRİŞ

Günümüzde gerçekleşen artan rekabet koşulları, firmaların tüketicileri daha yakından ve daha dikkatli izlemelerini zorunlu kılmıştır. Bunun yanında karar verme aşaması, bu süreci etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve incelenmesi de büyük önem kazanmıştır. Bugünün postmodern dünyasında, tüketici ihtiyaçlarının önceliği değişmiştir. Postmodern tüketici artık fonksiyonel özellikler yerine, ürünün duygusal ve sembolik değerlerine daha fazla önem vermekte, duygusal olarak tatmin olmak istemekte ve markaların kendilerine unutulmaz deneyimler yaşatmalarını arzulamaktadırlar. Ürün veya hizmetin işlevsel özellikleri ve tüketiciye sağlayacağı yararlar yerine, müşterinin deneyimlerini anlamaya odaklanan deneyimsel pazarlama kavramı, müşteri deneyimi aracılığıyla müşteri memnuniyeti ve bunun sonucunda da müşteri bağlılığı yaratmak yolunda dile getirilmeye başlanan önemli bir araç olarak ortaya çıkmıştır.

Başarılı bir deneyimsel pazarlama uygulaması için işletmelere; öncelikle deneyim modülleri olarak isimlendirilen duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel deneyimlerden yararlanmaları önerilmiştir (Schmitt, 1999: 53). Deneyimsel pazarlamanın tam anlamı ile uygulanıyor olması için etkin bir müşteri deneyimi yönetiminin de sağlanması gerekmektedir.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Deneyim

Deneyim; duygulardan hareketle nesne, düşünce ya da davranışın anlaşılması, kavranması ya da olay ve aktivitelere aktif katılımdan doğan bilgi ya da beceri birikimi olarak tanımlanmıştır (Bostancı, 2007: 17). Deneyim, ne kadar duyulara hitap eder hale gelirse, müşteri için o kadar tekrar etme isteği doğuracaktır (Berry vd., 2002:85).

1. Deneyimsel Pazarlama

Temeli müşteri deneyimlerinin pazarlamada kullanılması olan deneyimsel pazarlama, ürünün faydalarından çok müşteri deneyimlerine odaklanmaktadır. Müşteri, ürünle birlikte tam bir hizmet beklerken, tüketimin de keyifli bir hale gelmesini istemektedirler. Bu noktada, şirketler sadece ürün değil o ürünle ilgili duygusal deneyim satmak durumunda kalmaktadırlar (Günay, 2008: 65). Deneyimsel pazarlama, ürün veya hizmet satmak istenilen her yerde kendi gösterebilmektedir (Tek, 2007: 53). Deneyimsel pazarlamanın amacı, aslında bayatlamış deyip geçilecek şeylere heyecan ve eğlence katmaktır (Kotler, 2005: 29).

2. Deneyimsel Pazarlama Modülleri

Deneyimsel pazarlama modülleri; duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel olarak beş gruba ayrılmıştır.

a. Duyusal Deneyim

Anahtar sözcüğü; algılatmaktır. Görme, duyma, koklama, dokunma ve tatma duyularından yararlanarak algılamasının sağlanması duyusal deneyim olarak adlandırılmaktadır. (Gentile, Spiller ve Noci, 2007: 405). Duyusal pazarlama stratejik olarak estetik ve heyecan duyularıyla müşterilerin motive edilmesi, ürünlere bir değer katılması, işletmelerin ve ürünlerin farklılaştırılmasında kullanılmaktadır (Schmitt, 1999: 61).

b. Duygusal Deneyim

Anahtar sözcüğünü hissettirmek olarak tanımlamaktadır. Müşterilerde, markayla ilgili güçlü duygular uyandıracak duygusal deneyimlerin yaratılmasıdır. Duygusal deneyim özellikle tüketim sırasında ortaya çıkmaktadır. (Genç, 2009: 71).

c. Düşünsel Deneyim

Anahtar sözcüğü düşündürmektir. Düşünsel deneyimleri yaratmak için düşünceye yönelik, farklı, şaşırtıcı görüntüler ve ünlü insanlar kullanılmaktadır. Görüntü ve mesajlarla ürüne yönelik merak uyandırılmaya çalışılmaktadır (Bostancı, 2007: 84).

d. Davranışsal Deneyim

Anahtar sözcüğü harekete geçmektir. Davranışsal deneyimler yaratabilmek için işletmelerde fiziksel unsurlara ilişkin deneyimler, davranış şekilleri, yaşam tarzları ve stilleri, pazarlama iletişiminde vurgulanmaktadır (Lin, 2006: 41).

e. İlişkisel Deneyim

Anahtar sözcüğü ilişkilendirmektir. Müşteriler kişisel duygular ile değil de olmak istedikleri ideal benlikleriyle ilişkilendirme yapmaktadırlar. Bir topluluğa ait olma, saygı görme, sosyal kimlik, referans gruplarından etkilenme gibi sosyal etkilerin de rol oynadığı görülmektedir. İlişkisel deneyim, Diğer dört deneyimi de kapsamaktadır. Kişiler, kendi kişilikleri ve duygularından öte, bireysel olarak diğer kişiler ve kişisel deneyimleri ile edindikleri şeyler ile ilişkilendirir (Sheu, Su ve Chu, 2009: 6).

II. İLGİLİ LİTERATÜR

Deneyimsel Pazarlama ile ilgili çeşitli yazarlar tarafından gerek Türkiye'de gerekse farklı ülkelerde çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları özetlenerek aşağıda sıralanmıştır.

Bahçecioğlu (2014) tarafından Türkiye'de kentlerde yaşayan, daha önce online alışveriş yapmış kişilere yönelik yapılan çalışmada, sanal deneyimsel pazarlama çerçevesinde; tüketicilerin sanal ortamlarda yaşadıkları deneyimlerin tüketici tutumuna etkisi araştırılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, online alışveriş sitelerinde yaşanan sanal deneyimler ile online alışverişe yönelik tutum arasında, sanal deneyimler hem bir bütün olarak değerlendirildiğinde hem de sanal deneyimsel boyutlarda pozitif ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmış, sanal deneyimlerin tutum üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Tümer Kabadayı ve Koçak Alan (2014) tarafından yapılan çalışmada, deneyimsel pazarlamanın, pazarlamadaki artan önemi incelenmiştir. Çalışma sonucunda, deneyim, deneyimsel pazarlama ve ilgili kavramları bir bütün olarak tartışılmış ve ayrıca bazı pazarlama çıkarımlarında bulunulmuştur.

Papatya, Güzel ve Papatya (2013) tarafından Muğla ilinde yapılan çalışmada, deneyimsel değer yaklaşımında, kritik değer sürücüleri üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Turizm sektörü bazında yapılan bu çalışmada; estetik, eğlence, teknoloji, duygusal, eğitim, aktivite, referans, imaj ve ekonomik boyutunun dokuz sürücüsünden yedi sürücüsü, bağımlı değişkene etki eden kritik deneyimsel değer sürücüleri olarak ortaya çıkmıştır.

Erdoğan (2013) tarafından İzmir ilinde yapılan çalışmada, hizmet sektöründe faaliyet gösteren üç işletme yöneticisiyle mülakat yapılarak, Türkiye'de deneyim pazarlaması hakkında farkındalık yaratmak ve bilgilendirme sağlama amacıyla bir örnek olay çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda, işletmelerin sistemli planlama ve iyi tasarlanmış pazarlama kararları olmaksızın bazı pazarlama ilkeleri ve uygulamalarına rastlanıldığına, işletmelerin belirgin müşteri memnuniyeti şeması kullanmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Yazıcı (2013) tarafından İstanbul ilinde 2013 yılı Dragon festivaline katılan Türk katılımcıları üzerinde yapılan çalışmada, deneyim, değer ve memnuniyet unsurları içeren bir model içerisinde davranışsal niyetlere etki eden faktörler araştırılmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, deneyimsel pazarlamanın ve algılanan değerlerin memnuniyet ve davranışsal niyetler üzerinde önemli etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Güzel ve Papatya (2012) tarafından yapılan çalışmada, duygusal arayışların, pazarlamayla dansı: deneyim pazarlaması, kavramsal analizi ile işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı yaratabilmesinde önemli olan deneyim pazarlamasının, kavramsal analizini ve belirgin özelliklerini kuramsal yapı çerçevesinde analiz etmek ve ortaya çıkan sonuçları detaylı olarak ortaya koymak amaçlanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, deneyim kavramının karakteristik özellikleri ve nitelikleri ortaya çıkarılmıştır.

Arıkan Saltık (2011), tarafından Muğla ilinde yapılan çalışmada, turizm işletmelerinde, deneyimsel pazarlamanın tüketici bağlılığı yaratma kapsamında, tekrar tatil satın alma eğilimi üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, seyahat işletmesinin sunduğu en önemli olumlu deneyimin, duygusal deneyim kapsamında değerlendirilebilecek olan ilgili ve eğlenceli rehber aracılığıyla sağlanan deneyim olduğu, duyusal deneyim kapsamında ise araçların konforu, temizliğinin sağlanması ile tur esnasında rehber veya şoförün gereksiz konuşmaları ya da gürültülü müzik yayının önlenmesi, seyahat işletmelerinin, müşterilerine olumlu deneyimler sağlamak için gözetmesi gereken önemli unsurlar olarak değerlendirilmesi gerekildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yeniçeri Alemdar (2010), tarafından İzmir ilinde yapılan çalışmada, deneyimsel pazarlama uygulamalarını gerçekleştiren AVM'lerde, atmosfer etkisini ve bu etkinin duygusal canlanma düzeyi ile AVM imajı oluşumu yolu ve AVM' ye yaklaşma davranışı gerçekleştirme etkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, insani ve sosyal faktörlerin etkiyi gerçekleştirmede ilk sırada yer aldığı, alışveriş atmosferinin, AVM imajının oluşumundaki tek neden olmadığını ancak gerçekleştirme yüzdesi nedeniyle belirleyici etkiye sahip olduğu, atmosfer unsurlarını takip eden etken, AVM' de satılmakta olan ürünler ve bu ürünlerin kalite algısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çeltek (2010), tarafından Türkiye'deki 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerinde yapılan çalışmada, Türkiye'deki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde oluşturulan deneyim boyutlarının, deneyim türlerinin ve deneyim sağlayıcılarda önem verilen deneyim türlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda, otellerde eğitim, eğlence, sıkıntılardan kaçış, duyusal/duygusal, düşünsel/eylemsel, ilişkisel, iletişim, kimlik/marka, ürün/hizmet, web sitesi ve elektronik medya ve insan boyutlarının, otel işletmeleri açısından önem taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Genç (2009), tarafından İzmir ilinde yapılan çalışmada, deneyimsel pazarlama kavramının, tüketicilerin satın alma kararları üzerindeki etkilerinin, hizmet deneyimi çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, müşterilerin sadece ürün veya hizmet satın almadıkları, ürünle birlikte bütünsel bir deneyim satın aldıkları bu doğrultuda işletmelerin satın alma öncesinde başlayan ve satın alma sonrasına kadar devam eden süreçte, deneyim odaklı stratejiler izlemesi, işletmeye rekabetçi avantaj sağlaması açısından büyük önem taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Brakus, Schmitt ve Zarantonello (2009) ise, markaları, güçlü ve zayıf deneyimsel markalar olarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, Abercrombie & Fitch, American Express, Apple/iPod, The Body Shop, BMW, Crest, Disney, Google, HBO, Home Depot, MasterCard, Nike, Starbucks, Target, W Hotel, Washington Mutual ve Williams-Sonoma markaları, güçlü deneyimsel markalar olarak nitelendirilirken, Canon, Dell, Dick‟s Sporting Goods, Douglas, Dunkin‟ Donuts, Hilton, Macy's, Microsoft, Reebok, Sony, Sur La Table, Tim Hortons, True Value, Visa, Volkswagen ve Wal-Mart ise zayıf deneyimsel markalar olarak nitelendirilmiştir.

Yuan ve Wu (2008) ,tarafından Taiwan'da yapılan çalışmada, Starbucks'ın yaşattığı müşteri deneyimi üzerine bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda, deneyimsel pazarlamanın, duygusal ve bilişsel boyutları ile servis kalitesinin, fonksiyonel ve duygusal değer kazandırarak müşteri memnuniyetini sağladığı görülmüş ve duyusal algılamaların, müşteri deneyiminde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Günay Gonca (2008), tarafından İzmir'de yapılan çalışmada, deneyimsel pazarlamanın boyutlarını araştırmak ve bir güzellik merkezinde müşteri memnuniyetinin deneyimsel pazarlama ile nasıl sağlanabileceğini araştırılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, müşterilerin keyif alarak memnuniyet sağlayabilmeleri deneyimsel boyutlarla mümkün olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Yalçın ve diğerleri (2008),tarafından İstanbul ilinde yapılan çalışmada, organize perakendeciliğin bir türü olan yapı market/ev gelişim perakendecilerinin, müşterilerine deneyim yaşatmak için ortaya koyduğu uygulamaları, müşterilerin bu uygulamaları nasıl algıladığını ve bunların mağaza bağımlılığı ile olan ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, deneyimsel perakendeciliğin ana boyutları olarak bulunan yerleşim, ürün denemesi, ürün bilgisi ve katılımın aynı oranda müşteri bağlılığına katkıda bulunduğu görülmüştür.

Gentile ve diğerleri (2007), müşteri deneyimini oluşturan boyutlara göre markaları incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, İkea, Gatorade ve Playstation; bilişsel ve pragmatik deneyim, Harley Davidson, Smart ve iPod; duygusal, fiziksel, bilişsel ve pragmatik deneyim, Swarovski ve Swatch ise duygusal ve fiziksel (yaşam tarzı) deneyim yaşatmakta olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Temiztürk (2006), tarafından İzmir ilinde yapılan çalışmada, deneyimsel pazarlamanın satış yeri iletişiminin uygulamalardaki yerinin rolü incelenmiştir. Çalışma sonucunda, satış yeri iletişiminin etkin kullanılmasının, tüketicilerin satın alma noktalarında, ürünü satın almaya motive edilmesinde kilit bir görev üstlenmekte olduğu araştırma sonuçlarından görülmüştür.

Schmitt ve Calkins (2004), tarafından Çin ve Amerika'da yapılan çalışmada, uluslararası lüks otel sektöründe, görsel tasarım ve uygulamaların tüketici tutumlarına etkisini ölçmeyi amaçlayarak, görsel kimlik ve müşteri deneyimi boyutlarını incelemişlerdir. Katılımcılara, lüks bir otelle ilgili bir takım görsel materyaller göstermişlerdir. Çinli katılımcıların, Amerikalılara göre görselliğe daha fazla önem verdiği ortaya çıkmıştır ve markaların görsel kimlik oluşturmaları gerektiği belirtilmiştir.

Grace ve O'Cass (2004), tarafından yapılan çalışmada, hizmet deneyimleri üzerinden, hizmetin ana konusu, çalışanların ve hizmet verilen ortamın, tüketicilerin duygusal durumuna etkisi üzerine araştırma yapılmıştır. Çalışma sonucunda, bu faktörlerin, müşterileri etkileyerek onların memnuniyetini ve marka tutumlarını belirlediği sonucuna ulaşılmıştır.

III. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI

Çalışmanın amacı; deneyimsel pazarlamanın, müşterilerin termal turizm tercihlerini ne yönde ve nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Çalışmanın alt amaçlarından ilki Nevşehir'in Kozaklı ilçesinde, termal turizm sektöründe faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı işletmelerin sunduğu deneyimsel modüllerin belirlenmesidir, ikincisi ise sosyo-demografik özelliklere göre belirlenen bu deneyimsel modüllerin müşterilerin turistik ürünlere karşı algılamalarının farklılaşıp farklılaşmadığının tespit edilmesidir.

Çalışma kapsamında, Nevşehir ili, Kozaklı ilçesinde termal turizm işletmelerinde tatil yapan iç müşterilerin yaşadıkları deneyimlerin, satın alma kararlarını ne yönde ve nasıl etkilediği araştırılmıştır. Çalışma, dört ve beş yıldızlı olan sekiz termal işletme de yürütülmüştür. Diğer işletmelerin müşterileri

örneklem içerisine dâhil olamadığı için önemli bir kısıt olarak belirlenmiştir. Bu nedenle, çalışma sonuçlarını bütün müşteriler için genellemek mümkün olmamıştır.

IV. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Müşterilerin sadece ürün veya hizmet satın almadıkları, bununla birlikte satın alma süreçlerini kapsayan bütünsel bir deneyimi satın aldıkları düşünülmektedir. Günümüz rekabet iş dünyasında, ürünler arasında fonksiyonel özellik, fiyat ve kalite farklılıkları giderek azalmaktadır. Artık işletmelerin ürün veya hizmet üzerine odaklanmak yerine, tüketiciye deneyim yaşatmaya yönelik stratejilere odaklanmaya başladıkları görülmüştür. Bu durum özellikle pazarlama stratejilerinde, deneyimsel ve duygusal özelliklerin ön plana çıkarılmasını gerektirmiştir. Turizm sektöründe yer alan işletmeler, tıpkı diğer sektörlerde olduğu gibi, pazar paylarını arttırmak, müşteri memnuniyeti ve bağlılığını sağlamak için pazarlama taktiklerini geliştirme gereksinimi duymaktadır. Müşteri bağlılığı sağlama konusunda iddialı olan ve son yıllarda pazarlama dünyasında adı giderek daha fazla anılmaya başlanan deneyimsel pazarlama, henüz her sektörde yeterince yaygın bir uygulama alanı bulamamıştır. Turizm sektörü de bu sektörlerden biri olmuştur. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışma, müşterilerin yaşadıkları duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel deneyimlerin, satın alma kararlarını nasıl ve ne yönde etkilediğinin tespitini kapsamıştır. Çalışma, diğer yapılan çalışmalardan farklı olarak; termal turizm sektöründe sunulan deneyimsel modüllerin, müşteri memnuniyeti ve sadakati üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak amacı ile yapılmıştır.

V. ÇALIŞMANIN MODELİ

Tanımlayıcı araştırma modelinin kullanıldığı bu çalışmanın modeli Şekil 1' de gösterilmiştir.

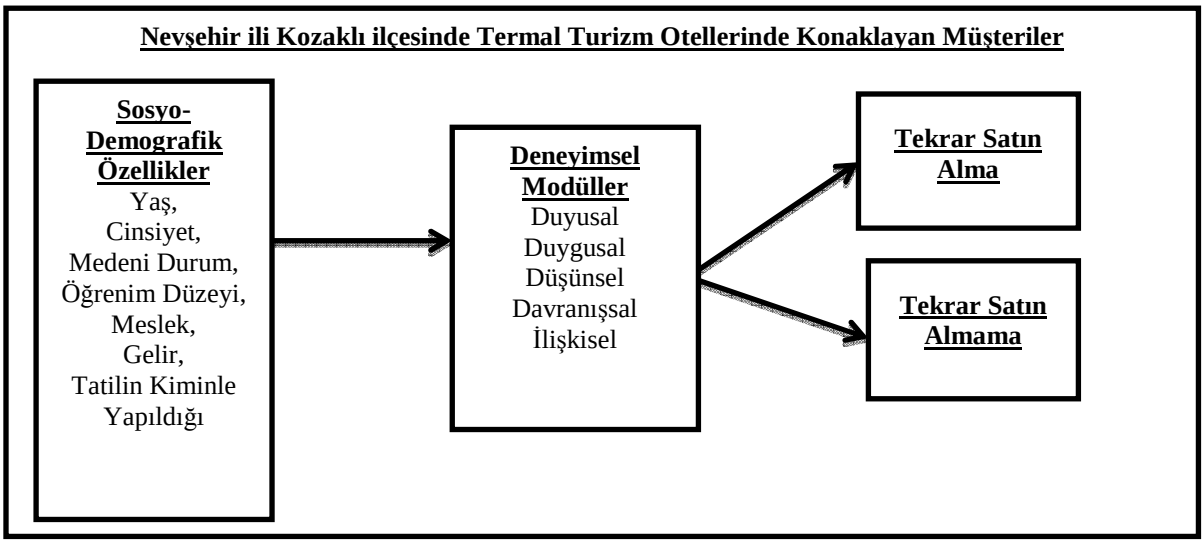

Şekil 1: Çalışmanın Modeli

Çalışma modeline göre, araştırma kapsamında yer alan müşterilerin, sosyo-demografik özelliklere (yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim düzeyi, meslek, gelir ve tatilin kiminle yapıldığı) göre yaşanılan deneyimlerin satın almada farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiştir.

VI. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Tanımlayıcı nitelik taşıyan bu çalışmada, ilk olarak yazın taraması yapılmıştır. Turizm sektöründe, müşteri deneyimi, deneyimsel pazarlama ve müşteri satın alma kararına etkisi gibi konularda yapılmış olan çalışmalar basılı ve sanal yayınlar üzerinden taranarak, çalışma konusunu açıklamaya yardımcı olacak eserlere ulaşılmıştır. Yapılan yazın taraması ile çalışma konusu olarak belirlenen konuyla ilgili gerekli bilgiler edinilmiştir.

Çalışmanın uygulamasında ilk olarak kullanılan yöntem, son dönemlerde turizm alanında yapılan araştırmalarda daha fazla kullanılır hale gelen, sıkı yapılandırılmış mülakat tekniğidir (Altındağ, 2005:8). Sıkı yapılandırılmış mülakat tekniğinde sorular önceden belirlenmiştir ve herkese aynı sorular sorulduğu için kolaylık ve hızlılık sağlamıştır. Bulgular düzenlenerek anlaşılır bir halde sunulması sağlanmıştır. Uygulamada ikinci olarak anket tekniği kullanılmıştır.

A. Veri Toplama

Tanımlayıcı nitelik taşıyan bu çalışmada, Nevşehir ili Kozaklı ilçesi dört ve beş yıldızlı termal turizm işletmelerinde tatil yapan iç müşteriler üzerinde mülakat ve anket teknikleri kullanılarak, birincil veriler toplanmıştır.

1. Evren ve Örneklemin Belirlenmesi

Çalışmada tesadüfî (ihtimalli) örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfî örnekleme uygulanmıştır. Çalışmanın evrenini, Nevşehir ili Kozaklı ilçesinde dört ve beş yıldızlı termal turizm işletmelerinde tatil yapan iç müşteriler oluşturmaktadır**.** %90 güven sınırı varsayımıyla hareket edilmiştir. Çalışma toplamda 335 anket ile yapılmıştır. Yapılan 335 anketten 5 tanesi boş bırakılmış veya hatalı doldurulmuştur. Bu nedenle değerlendirmeye alınan anket formu sayısı 330 olmuştur.

2. Veri Toplama Aracı

Çalışmada elde edilen verilerin toplanması, iki kısımda gerçekleştirilmiştir. İlk kısmında kullanılan anketin oluşturulmasında, Işıl Arıkan Saltık (2011) tarafından hazırlanmış anketten faydalanılarak soruların bir kısmı şekillendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilk kısmı, üç temel bölümden oluşmaktadır. Sosyo-demografik verilere yönelik ilk bölümde, görüşülen kişinin demografik özellikleri ve kiminle konakladıklarına ilişkin veriler toplanmıştır. İkinci bölümde yer alan sorular, katılımcıların son tatillerine yöneliktir. Katılımcılara, tatilleri sırasında yaşadıkları deneyimleri ve deneyimlerinin sonraki tatil satın alma kararı üzerine etkisini anlamaya yönelik sorular sorulmuştur.

Son bölümde, ikinci bölümdeki sorulara paralel biçimde tatillerinde yaşadıkları deneyimler ve bu deneyimlerin sonraki tatil satın alma kararına etkisine dair sorular yöneltilmiştir.

Çalışmanın ikinci kısmında ise kullanılan anket formu; Sandıkçı (2008), Özveren (2010), Allahyarı Sanı (2011) ve Erbaş (2010) tarafından hazırlanmış anketlerden faydalanılarak yaşanılan deneyimlerin müşterilerde oluşturduğu memnuniyeti ölçen sorular ile şekillendirilmiştir. Anket formunda 30 ifadeden oluşan bir ölçek yer almaktadır. Ölçekte, müşterilerin yaşadığı deneyimsel modüllerin satın alma kararlarını ne yönde ve nasıl etkilediği, 5=Kesinlikle katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 1=Kesinlikle katılmıyorum şeklinde derecelendirilmiş olan 5'li Likert Ölçeği kullanılarak ölçülmüştür.

Anket formu, 20 katılımcı üzerinde ön teste tabi tutularak gerekli düzeltmeler yapılmış ve anket formuna nihai şekli verilmiştir. Konu ile ilgili kısa bir açıklama yapıldıktan sonra anketler müşterilere dağıtılmış, müşteriler anketleri doldurduktan sonra toplanmıştır.

VII. ÇALIŞMADA TEST EDİLEN HİPOTEZLER

Sosyo-demografik değişkenler genellikle müşterilerin satın alma kararlarını etkileyen potansiyel faktörlerin başında gelmektedir. Bu nedenle birçok çalışmada bu değişkenlerin kullanılması ve ölçülmesi şaşırtıcı değildir. Bunlardan bazılarının (cinsiyet, yaş, öğrenim durumu gibi) müşterilerin satın alma kararlarına etkileri çeşitli çalışmalarda ortaya konulmuştur (Antonopoulou vd., 2009: 90-91). Bu çalışmada da müşterilerin deneyim yaşamaları, kişiden kişiye, yaşa, cinsiyete, öğrenim durumu, gelire göre vs. göre değişiklik gösterdiği için yaşanılan deneyimlerin test edilmesinde sosyo-demografik özellikler dikkate alınmıştır. Buna göre deneyimlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır**.** Bu noktadan hareketle çalışma hipotezleri aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir:

H_1: Müşterilerin deneyim modülü faktörleri itibariyle algılamaları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H_2: Müşterilerin deneyim modülü faktörleri itibariyle algılamaları yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir.

H_3: Müşterilerin deneyim modülü faktörleri itibariyle algılamaları medeni duruma göre farklılık göstermektedir.

H_4: Müşterilerin deneyim modülü faktörleri itibariyle algılamaları öğrenim düzeylerine göre farklılık göstermektedir.

H_5: Müşterilerin deneyim modülü faktörleri itibariyle algılamaları meslek gruplarına göre farklılık göstermektedir.

H_6: Müşterilerin deneyim modülü faktörleri itibariyle algılamaları gelir gruplarına göre farklılık göstermektedir.

H_7: Müşterilerin deneyim modülü faktörleri itibariyle algılamaları tatil yaptığı kişilere göre farklılık göstermektedir.

VIII. VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR

Çalışma sonucu elde edilen verilerin analizinde SPSS İstatistik Paket Programı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin ilk kısmı, betimsel analiz ile düzenlenerek ve yorumlanarak anlaşılır bir halde sunulması sağlanmıştır. İkinci kısmında ise deneyimlerin müşteri memnuniyetinin etkisine ilişkin ifadelerin aralarındaki tutarlılığı ve kullanılan ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır. Yine müşterilerin deneyimlere ilişkin kararlarını tespit etmek amacıyla ortalamalar, standart sapmalar hesaplanmıştır. Deneyimlere yönelik boyutları tespit etmek için faktör analizi yapılmıştır. Son olarakta sosyo-demografik özelliklere göre deneyimlerin farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla Tek Yönlü Manova analizi uygulanmıştır.

A. Sosyo-Demografik Bulgular

Çalışmaya katılan Kozaklı yöresinde tatil yapan müşterilerin yapılan anket sonucunda verdikleri cevaplarla cinsiyet, medeni durum, yaş, öğrenim düzeyi, meslek, gelir ve tatilin kiminle yapıldığının bilgileri belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların sosyo-demografik bilgileri tablo 1.'de verilmiştir.

Tablo.1: Müşterilerin Sosyo-demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Medeni Durum	Frekans	Yüzde
Kadın	192	58,2	Evli	197	59,7
Erkek	138	41,8	Bekâr	133	40,3
Öğrenim Durumu	**Frekans**	**Yüzde**	**Gelir Durumu**	**Frekans**	**Yüzde**
İlköğretim	85	25,8	1000tl ve altı	25	7,6
Lise	90	27,3	1001-2000	82	24,8
Lisans	155	47,0	2001-3000	159	48,2
			3001tl ve üstü	64	19,4
Yaş	**Frekans**	**Yüzde**	**Meslek**	**Frekans**	**Yüzde**
20-35	88	26,7	İşçi	38	11,5
36-45	134	40,6	Memur	89	27,0
46-55	70	21,2	Emekli	70	21,2
56 ve üstü	38	11,5	Esnaf	52	15,8
			Ev Hanımı	81	24,5
			Tatilin Kiminle Yapıldığı	**Frekans**	**Yüzde**
			Bireysel	75	22,7
			Aile İle	194	58,8
			Arkadaş İle	36	10,9
			Tur Grubu İle	25	7,6

Çalışma sonuçlarına göre cinsiyetlerin frekans dağılımı ve yüzdeleri incelendiğinde, kadınların (%58,2) katılım oranlarının erkeklerden (%41,8) daha fazla olduğu, katılımcıların yaşı açısından bakıldığında ise orta yaş katılımcıların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Anket yapılan katılımcıların medeni durumlarının frekans dağılım ve yüzdelerine bakıldığında, katılımcıların yarıdan fazlasını evli çiftler (%59,7) oluşturmaktadır. Katılımcıların öğrenim durumlarına bakıldığında ise yaklaşık %75' ini lise ve lisans mezunlarının oluşturduğu sonucuna ulaşılırken, meslek açısından bakıldığında memur ve ev hanımlarının diğerlerine göre daha çoğunlukta olduğu görülmektedir. Çalışmanın yapıldığı 6-7 Ekim 2014 tarihlerini de kapsayan Temmuz-Aralık 2014 döneminde ülkemizde, 18 yaşından büyükler için aylık asgari ücretin net olarak 891,03 TL (http://www.csgb.gov.tr/ ,Erişim:12.11.2014) olduğu göz önüne alınırsa katılımcıların gelirlerinin oldukça iyi durumda olduğu söylenebilir. Katılımcıların kiminle konakladığı bilgilerinin frekans dağılımları ve yüzdeleri incelendiğinde, tatillerini çoğunlukla aile ile birlikte yapmayı tercih ettikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

1. Deneyimlerin Tatil Satın Alma Davranışı Üzerine Etkisi

Katılımcılara tatil süresince hizmet veren turizm işletmelerinin kendilerinde uyandırdığı duygu ve düşünceler sorulmuş, bu işletmeler tarafından sağlanan ve eşsiz bir deneyim olarak nitelendirilebilecek bir deneyimin varlığı araştırılmıştır. Deneyimin varlığını belirten katılımcılara, ardışık sorulan soru ile yaşadıkları deneyimin sonraki tatil kararını nasıl etkileyeceği anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların bir kısmı unutulmayacak bir deneyim olarak nitelendirdikleri bir deneyimden bahsederken bir kısmı da deneyimlerini paylaşmaktan kaçınmıştır.

Olumlu deneyim yaşadığını belirten katılımcılardan bazılarının yaşadığı deneyimler şu şekilde olmuştur: Otelin kokusu, havası, yemekleri mükemmel. Dinlenmek için güzel, kahvaltı ve yemek çeşitliliği harika, personel hizmeti iyi, wifi süper, spa ve saunası kusursuz (Katılımcı 101). Çok güzel ve dinlendirici bir yer. Oda temiz ve yemekleri gerçekten harika. Personel dost canlısı. Spa çok iyi, wifi çalışıyordu. Spor salonu sıcak ve temiz (Katılımcı 173).

Olumsuz deneyim yaşadığını belirten katılımcılardan bazılarının ise yaşadığı deneyimler şu şekilde olmuştur: Sağlık amaçlı ani bir kararla gittik. Diğer otellerde yer bulamayınca buraya geldik. Havuzu temiz değil, asansörü bozuk. Çalışanlar kaba ve saygısız. Sürekli üşütmekle karşı karşıyasınız (Katılımcı 44). Yılda bir kez tatile çıkabiliyoruz. Bunu bayramda yapalım dedik. Bu oteli tercih ettiğimiz için çok pişman olduk. Otel pis, kurumsallık yok, yemeklerin çeşitleri ve lezzeti az, çalışanlar müşterilere kötü muamele yapıyorlar, suları soğuk (Katılımcı 198).

Katılımcıların olumlu ve olumsuz deneyimlerin tatil satın alma davranışına etkisi bilgileri tablo 2.'de verilmiştir.

Tablo.2: Müşterilerin Olumlu ve Olumsuz Deneyimlerin Tatil Satın Alma Davranışına Etkisi

Olumlu ve Olumsuz Deneyimlerin Tatil Satın Alma Davranışına Etkisi	Frekans	Yüzde
Tavsiye Etme	192	58,18
Tavsiye Etmeme	86	26,06
Tekrar Satın Alma	173	52,42
Tekrar Satın Almama	90	27,27
Çapraz Satın Alma	56	16,96

Tatilinde olumlu-olumsuz deneyim yaşadığını belirten katılımcıların frekans dağılımı ve yüzdeleri incelendiğinde, en yüksek yüzdeyi tavsiye etme oranı (%58,18) alırken en düşük yüzdeyi çapraz satın alma oranı (%16,96) almıştır. Katılımcılardan tavsiye edenlerin büyük çoğunluğunun tekrar satın alma davranışı gösterdiklerini, tavsiye etmeyenlerin ise tamamına yakınının tekrar satın almama eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Çapraz satın alma davranışını ise memnun kaldıkları halde farklı yerler görme isteği veya tekrar aynı yere gelme imkânlarının olmayışı sebebiyle ya da memnun kalmadığı durumlarda çapraz satın alma davranışı sergilediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların olumlu ve olumsuz deneyimlerin tatil satın alma davranışları üzerine etkisi toplamının %100'ün üzerinde olma sebebi ise tavsiye ederken aynı zamanda tekrar satın alma ya da çapraz satın alma davranışı sergilediği veya tavsiye etmezken tekrar satın almama ya da çapraz satın alma davranışı sergilemesidir.

Katılımcıların, satın alma davranışlarına etkisi hakkındaki olumlu izlenimlerinden bazıları şu şekildedir: Dinlenmek için güzel yer, kapalı havuzu ve spası var. Otelin yemek kalitesi, lezzeti oldukça güzel, çocuklu misafirler içinde rahat edebilecekleri güzel tesis. Tavsiye ederim (Katılımcı 108). Otelin çalışanları çok candan. Her zaman ilgililer ve güler yüzlüler. Tatil günüm az olduğu için farklı yerlere gitmeyi tercih ediyorum. Bu sebeple gelmem fakat tavsiye ederim (Katılımcı 260).

Katılımcıların, satın alma davranışlarına etkisi hakkındaki olumsuz izlenimlerinden bazıları şekildedir: Kaliteli otel değildi, otopark sıkıntısı vardı, aydınlatması da iyi değildi, termali iyi değildi, elemanlar iyiydi, güleryüzlü, yemek ve tatlı çeşitleri fazla yoktu. Paranıza yazık etmeyin. Asla tavsiye etmem, gelmem (Katılımcı134). Tavsiye üzerine geldik. Odaları berbat, suyu soğuk, çalışanlar asık suratlı, yemekleri iyi değil. Bize tavsiye edildi ama biz asla tavsiye etmeyeceğiz (Katılımcı 216).

2. Deneyim Modülleri ve Tatil Satın Alma Davranışı

Turizm işletmelerinin sağladığı deneyimlerin tatil satın alma davranışı üzerine etkisine ait bulguların analiz edildikten sonra, her bir katılımcının tatil süreleri boyunca yaşamış olduğu termal turizm ile ilgili deneyimler, (Schmitt,1999:61,62) tarafından deneyim modülleri olarak adlandırılan deneyimsel pazarlamanın beş farklı boyutu kapsamında sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Katılımcıların yaşadıkları deneyimsel modüllere ilişkin bilgileri tablo 3.'de verilmiştir.

Tablo.3: Müşterilerin Yaşadıkları Deneyimsel Modüller

Deneyim Modülleri	Frekans	Yüzde
Duyusal Modül	176	53,33
Duygusal Modül	96	29,09
Düşünsel Modül	112	33,93
Davranışsal Modül	43	13,03
İlişkisel Modül	32	9,69

Görüşme yapılan katılımcıların deneyimlerinin ardından sergiledikleri ve sergileme eğilimi gösterdikleri tatil satın alma davranışları, deneyim modülleri ile eşleştirilerek, termal turizm sektöründe deneyimsel pazarlamanın tüketici davranışları üzerindeki etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Belirlenen deneyim modüllerinin frekans dağılımına bakıldığında, duyusal deneyim (%53,33) ilk sırada yer alırken ilişkisel deneyim (%9,69) son sırada yer almaktadır. Katılımcıların tatilleri sırasında birden fazla deneyim yaşamaları (duyusal deneyim yaşarken aynı anda davranışsal deneyim tecrübe ettikleri vs.) sebebiyle deneyim modüllerinin toplamı %100'ün üzerinde çıkmıştır.

Ailecek keyifli bayram tatili geçirmek için geldik. Otel gayet güzel, dekorasyonu muhteşem, yemekleri lezzetli, suyu sıcak, odaları ve havuzu gayet temiz, çocuklar için oyun alanları var ve mekân nezih (Katılımcı 5). Otel gayet güzel ve çok kaliteli. Bizi kapıda karşıladılar ve yine otelden ayrılırken arabayı kapıya getiren görevli hem bizi hemde çocuklarımız için arabaya su ve atıştırmalık bırakması bizi çok tatmin etti (Katılımcı 167). Çalışanlar hem benimle hemde çocuklarımla çok güzel ilgilendiler. Bu termali tercih ettiğim için çok memnunum. Hayatımda ilk defa doktor balıklarla tedavi olma deneyimi yaşadım (Katılımcı 17). Termal suyun kalitesi, termal alandaki aktivite fazlalığından (Sıcak Taş Masajı, Aroma Terapi, Medikal Masaj, Spor Masajı, Çamur Terapi, Tuz Odası, Dr. Balıklar) çok iyi faydalandık. Her seferinde ayrı ayrı deneyim yaşadım. Ayrıca otelin konumu, temizliği, ferahlığı, yemekleri, personel davranışları mükemmele yakındı (Katılımcı 249). Kozaklıyı tercih etmeden önce termalin su özelliklerine bakarak geldim. Alman Kaplıcalar Birliği sınıflamasına göre şifalı sular grubuna girdiğini öğrendim. Bu eşsiz deneyime böylesine kaliteli bir otelde şahit oldum. Bu otelde olmak büyük ayrıcalık (Katılımcı 203).

B. Güvenilirlik Analizi

Müşterilerin deneyimsel modüller kapsamında memnuniyetlerini ölçmeye yönelik kullanılan ifadelerin aralarındaki tutarlılığı ve kullanılan ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda Cron-bach Alfa değeri 0.722 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

C. Faktör Analizi Sonuçları

Müşterilerin deneyimsel modüller kapsamındaki memnuniyetlerinin algılama, tutum ve beklentilerine yönelik boyutlarını tespit etmek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda, KMO testi 0.860 çıkmıştır. Bartlett testi ise anlamlıdır (Sig.=0.000). Bu sonuçlar değişkenler arasında yüksek korelâsyonlar olduğunu ve veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo.4: Müşterilerin Deneyimsel Modüller Kapsamındaki Memnuniyetlerinin Satın Alma Kararlarına Yönelik Boyutların Belirlenmesi İçin Yapılan Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve Faktörleri Oluşturan İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans %
Faktör1: Duyusal Deneyim		**7,346**	**24,486**
Otelimizdeki mobilyaların dokusu müşterilerin hoşuna gitmektedir.	,773		
Otelimizin dekorasyonu etkileyicidir ve görsel olarak iyi tasarlanmıştır.	,732		
Otelimizde sunulan yemeklerin lezzeti, müşterilerimizin beklentileriyle örtüşmektedir.	,713		
Otelimizdeki müzik rahatlatıcı ve huzurlu bir ortam sağlar.	,713		
Restoranlarımızda sunulan yemeklerin görüntüsüne ve lezzetine dikkat edilmektedir.	,701		
Otelimizde güzel ve etkileyici koku vardır.	,688		
Otelimizin diğer termal otellerden farklı ve ilgi çekici bir tasarımı vardır.	,667		
Web sayfamız müşterilerimize interaktif iletişim ortamı sağlamaktadır.	,639		
Faktör2: Düşünsel Deneyim		**3,413**	**11,378**
Otelimizde spa merkezi, sauna, jakuzili havuz, masaj gibi aktivitelerin olması müşterilerin hoşuna gitmektedir.	,801		
Otelimizde hizmetlerin sunulması vaat edilen sürede gerçekleşmektedir.	,768		
Otelimizde müşteriler tatminlerini sağladıktan sonra düşünmeye daha açık olurlar.	,756		
Otelimiz bilardo, tenis, toplantı salonları, palyaço gösterileri, kareoke gibi dikkat çekici değişik aktiviteler düzenler.	,752		
Otelimizde taahhüt edilin ile gerçekte verilen hizmetler tutarlıdır.	,741		
Otelimizde müşteriler için düzenlenen termal kaplıca hakkındaki sohbetler sonucunda, müşterilerimiz öğrendikleri yeni bilgileri faydalı bulmaktadır.	,731		
Faktör3: Duygusal Deneyim		**2,704**	**9,013**
Otelimizdeki çalışanların, ürünlerin ve dekorasyonun bir bütün olarak sağladıkları atmosfer müşterilerimizin duygularına hitap ediyor.	,798		

Otelimizde müşteriler keyifli vakit geçirmektedir.	,757		
Otelimiz konforlu ve samimi bir ortam sağlamaktadır.	,744		
Otelimizin termalinde vakit geçirmek eğlencelidir.	,736		
Müşterilerimiz otelde konaklarken günlük hayattaki sıkıntılardan tamamen uzaklaşmasına çaba gösterilmektedir.	,734		
Otelimizde müşteriler kendini rahatlamış ve mutlu hissetmektedirler.	,734		
Faktör4: Davranışsal Deneyim		**2,158**	**7,192**
Otelimizde, müşterileri termal su hakkında bilgilendirilmek üzere düzenlenen sohbetler müşterilerin otelimize olan ilgisini ve merakını artırmaktadır.	,797		
Otelimiz müşterilerin sosyalleşebileceği ve vakit geçirebileceği güzel bir mekândır.	,785		
Otelimizde toplantı ve çalışma salonların bulunması müşterilerin hoşuna gitmektedir.	,719		
Otelimizde müşteriler için kablosuz ve sınırsız internet kullanabilme imkânı sunulmuştur.	,687		
Otelimizdeki self servis anlayışı beğenilmektedir.	,648		
Faktör5:İlişkisel Deneyim		**1,961**	**6,537**
Otelimizin gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk projeleri beğenilmektedir.	,790		
Otelimiz çok iyi intiba uyandırmakta ve müşterilerimizin çıkarlarını gözetmektedir.	,747		
Otelimizde müşterilerimiz için kişiselleştirilmiş hizmetler verilmektedir.	,738		
Otelimiz müşterilerimize aile grubumuzun üyesi olduğu hissini vermektedir.	,714		
Otelimizi ziyaret etmek, müşterilerimizin yaşam biçimlerini değiştirerek, hayatlarının bir parçası haline gelmektedir.	,649		
TOPLAM			**58,607**

KMO: 0.860; Bartlett:4466,328 ; Sig.: 0.000

Tablo 4'te, beş faktör altında toplanan ifadelerin faktör yükleri, faktörlerin özdeğerleri ve açıkladıkları varyans yüzdeleri verilmiştir. Faktör analizi sonucunda, beş adet faktör ortaya çıkmıştır. Bu faktörler sırasıyla; "Duyusal Deneyim", "Düşünsel Deneyim", "Duygusal Deneyim", "Davranışsal Deneyim" ve "İlişkisel Deneyim" olarak isimlendirilmiştir.

Duyusal Deneyim (Faktör 1): İlk sırada yer alan bu faktör, sekiz ifadeden oluşmakta ve toplam varyansın %24,486'sını açıklamaktadır. Bu faktörü oluşturan ifadeler müşterilerin beş duyusuna hitap eden ifadeler ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu nedenle faktör duyusal deneyim olarak isimlendirilmiştir. Faktöre katkı sağlayan sekiz ifade içerisinde 0,773'lük değerle "Otelimizdeki mobilyaların dokusu müşterilerin hoşuna gitmektedir" en büyük değere sahip çıkmıştır. Tüm değişkenlerin faktör yükleri, % 50'nin üzerindedir. Müşteriler duyusal olarak etkilendikleri oranda deneyim yaşamışlardır.

Düşünsel Deneyim (Faktör 2): Bu faktör, altı ifadeden oluşmakta ve toplam varyansın %11,378'ini açıklamaktadır. Müşterinin vakit geçirebileceği aktiviteleri içeren ve müşteriyi otel hakkında düşündüren ifadeler yer aldığı için ikinci faktöre düşünsel deneyim ismi verilmiştir. Bu faktöre katkı sağlayan altı ifade içerisinde 0,801'lik değerle "Otelimizde spa merkezi, sauna, jakuzili havuz, masaj gibi aktivitelerin olması müşterilerin hoşuna gitmektedir" en büyük değere sahip çıkmıştır. Tüm değişkenlerin faktör yükleri, % 50'nin üzerindedir. İkinci sırada yer alan bu faktörü

oluşturan ifadeler incelendiğinde, bunların daha çok müşteriyi tatil satın almadan önce ve tatil sırasında herşeyi düşündürerek (sağlık, aktivite, konsept vb.) hareket ettiren ifadelerden oluştuğu gözlemlenmiştir.

Duygusal Deneyim (Faktör 3): Altı ifadeden oluşan bu faktör toplam varyansın %9,013'ünü açıklamaktadır. Bu faktörü oluşturan ifadeler müşterinin hizmet esnasında hoşluk, sempati hissetmesi ve keyif alması ile ilgili ifadeler olduğu için duygusal deneyim olarak isimlendirilmiştir. Bu faktöre katkı sağlayan altı ifade içerisinde 0,798'lik değerle "Otelimizdeki çalışanların, ürünlerin ve dekorasyonun bir bütün olarak sağladıkları atmosfer müşterilerimizin duygularına hitap ediyor" en büyük değere sahip çıkmıştır. Tüm değişkenlerin yükleri, % 50'nin üzerindedir. Duygusal deneyim faktörü içerisinde yer alan ifadeler müşterilerin hizmet alırken hissettikleri sonucu yaşadıkları deneyimleri içermiştir.

Davranışsal Deneyim (Faktör 4): Toplam varyansın %7,192'sini açıklayan ve beş ifadeden oluşan bu faktör, müşterilerin tatil gereksinimleri dışında yeni deneyimler yaşatan ve bireyi harekete geçiren ifadeler yer aldığı için faktöre davranışsal deneyim ismi verilmiştir. Bu faktöre katkı sağlayan beş ifade içerisinde 0,797'lik değerle "Otelimizde, müşterileri termal su hakkında bilgilendirilmek üzere düzenlenen sohbetler müşterilerin otelimize olan ilgisini ve merakını artırmaktadır" en büyük değere çıkmıştır. Tüm değişkenlerin faktör yükleri, % 50'nin üzerindedir.

İlişkisel Deneyim (Faktör 5): Toplam varyansın %6,537'sini açıklayan bu faktör beş ifadeden oluşmaktadır. Müşterilerin satın aldıkları hizmet karşılığında ilişkilendirme yaparak en iyi otellerden birinde kaldığını hissettirecek ifadelerden oluştuğu için bu faktöre ilişkisel deneyim ismi verilmiştir. Faktöre katkı sağlayan beş ifade içerisinde 0,790'lık değerle "Otelimizin gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk projeleri beğenilmektedir" en büyük değere sahip çıkmıştır. Tüm değişkenlerin faktör yükleri, % 50'nin üzerindedir. Müşteriler yaşadıkları deneyim sonrasında ilişkilendirme yaparak kendisinin iyi hizmet aldığını ve kaliteli bir otelde tatil yaptığını düşünür. Bu durum, müşterinin otel hakkındaki izlenimini olumlu yönde geliştirerek müşterinin sadakati sağlar.

D. Tek Yönlü Manova Analizi Sonuçları

Müşterilerin, sosyo-demografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim düzeyi, meslek, gelir ve konakladığı kişi) göre deneyimsel modül faktörlerine ilişkin farklılaşmanın olup olmadığını tespit etmek amacıyla Tek Yönlü MANOVA analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, medeni durum, öğrenim durumu ve meslek gruplarına göre müşterilerin deneyimsel modül faktörlerine ilişkin farklılaşma olduğu, cinsiyet, yaş, gelir ve tatil yaptığı kişilere göre ise farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre, çalışma hipotezlerinden 3. 4. ve 5. hipotez kabul edilmiş, 1. 2. 6. ve 7. Hipotez ise reddedilmiştir. Kabul edilen hipotezlerle ilgili ayrıntılı sonuçlar aşağıda açıklanmıştır.

Tablo.5: Faktörler Açısından Medeni duruma Göre Anlamlı Bir Fark Olup Olmadığını Gösteren Varyans Analizi (MANOVA) Sonuçları

Faktörler	Ortalamalar		F	F Anlamlılık Değeri
	Evli	**Bekâr**		
Faktör 1 (Duyusal Deneyim)	3,738	3,889	1,134	,288
Faktör 2 (Düşünsel Deneyim)	3,324	3,146	3,060	**,081**
Faktör 3 (Duygusal Deneyim)	3,649	3,374	3,287	**,071**
Faktör 4 (Davranışsal Deneyim)	3,892	3,744	13,506	**,000**
Faktör 5 (İlişkisel Deneyim)	3,120	3,025	0,404	,526

Hotelling T= 0,051 p= **0,006**

Faktörler için p değeri 0,006 <0,10 olduğundan dolayı hipotez (H_3) kabul edilmiştir. % 90 güven düzeyinde p değeri 0,10'dan küçük çıktığı için medeni duruma göre müşterilerin deneyim modülü faktörlerini algılamalarında farklılık vardır.

Düşünsel deneyim faktörü evliler ile bekârlar arasında satın alma davranışını, evlileri bekârlara oranla daha fazla etkilemektedir. Bu durum şu anlama gelebilir: Medeni duruma göre tatil satın almadan önce ve tatil sırasında herşeyi düşündürerek (sağlık, aktivite, konsept vb.) hareket etme davranışını, evliler bekârlardan daha fazla göz önünde bulundurarak satın alma kararı verdiklerini söylenebilir. Yani düşünsel deneyim faktörünün değerlendirilmesinde evliler ile bekârlar arasında anlamlı bir farklılık vardır. Duygusal deneyim faktörü de evliler ile bekârlar arasında satın alma davranışını etkilemektedir. Yine bu faktörde de evliler bekârlardan daha fazla etkilenmektedirler. Şöyle ki: Evli çiftlerin kendisi ve ailesinin, hizmeti alırken hoşluk, sempati hissetmesi ve keyif alması gibi durumlara bekârlara göre daha fazla dikkat etmişlerdir. Bu durum göre duygusal deneyim faktörünün değerlendirilmesinde evliler ile bekârlar arasında anlamlı bir farklılık vardır. Son olarakta davranışsal deneyim faktörü evliler ile bekârlar arasında satın alma davranışını, evlileri bekârlara nispeten daha fazla etkilemektedir. Bu durumun sonucunda: Evli çiftlerin bekârlara göre tatil gereksinimleri dışında, kendisine ve çocuğuna yeni deneyimler yaşatan, bireyi harekete geçiren aktiviteleri daha çok önemsedikleri söylenebilir. Yani davranışsal deneyim faktörünün değerlendirilmesinde evliler ile bekârlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo.6: Faktörler Açısından Öğrenim Düzeyleri Arasında Anlamlı Bir Fark Olup Olmadığını Gösteren Varyans Analizi (MANOVA) Sonuçları

Faktörler	Ortalamalar			F	F Anlamlılık Değeri
	İlköğretim	**Lise**	**Lisans**		
Faktör 1 (Duyusal Deneyim)	3,570	3,809	3,919	,910	,403
Faktör 2 (Düşünsel Deneyim)	3,423	3,098	3,248	2,851	**,059**
Faktör 3 (Duygusal Deneyim)	3,600	3,513	3,520	6,210	**,002**
Faktör 4 (Davranışsal Deneyim)	4,009	3,844	3,899	,465	,629
Faktör 5 (İlişkisel Deneyim)	3,145	2,990	3,100	1,244	,290

Hotelling T= 0,066 **p= 0,020**

Faktörler için p değeri 0,02 <0,10 olduğundan dolayı hipotez (H_4) kabul edilmiştir. % 90 güven düzeyinde p değeri 0,10'dan küçük çıktığı için müşterilerin deneyim modülü faktörleri itibariyle algılamaları öğrenim düzeylerine göre farklılık göstermiştir.

Düşünsel deneyim faktörünün (faktör 2) ortalamaları 3 ile 3,4 arasında değişmektedir. En yüksek ortalama ilköğretim mezunlarının olurken ait iken en düşük ortalama lise mezunlarının olmuştur. Çoklu karşılaştırma tablosuna göre (tablo 3.16) düşünsel deneyim faktörü açısından ilköğretim ile lise öğrenim düzeyi arasındaki ortalama farkı,3254 ve anlamlılık düzeyi,046'dır. Bu durum ilköğretim mezunlarının, lise ve lisans mezunlarına göre düşünsel deneyim faktörünü daha fazla dikkate aldıklarını gösterir. Yani öğrenim seviyesi düştükçe birey satın alma davranışı sergilerken; tatil satın almadan önce ve tatil sırasında otele dair herşeyi düşündürerek daha temkinli hareket ettikleri söylenebilir. Duygusal deneyim faktörünün (faktör 3) ortalamaları 3,5 ile 3,6 arasında değişmektedir. En yüksek ortalama ilköğretim düzeyindeki bireylere ait iken en düşük ortalama lise düzeyindeki bireylere aittir. Çoklu karşılaştırma tablosuna göre (tablo 3.16) duyusal deneyim faktörü açısından ilköğretim ile lise öğrenim düzeyi arasındaki ortalama farkı,2387 ve anlamlılık düzeyi,082'dir. İlköğretim ile lisans öğrenim düzeyi arasındaki ortalama farkı,3488 ve anlamlılık düzeyi,001'dir. Bu durum neticesinde ilköğretim mezunlarının, lise ve lisans mezunlarına oranla duyusal deneyim faktörünü daha fazla dikkate aldığını gösterir. Yani ilköğretim mezunlarını, lise ve lisans mezunlarına göre estetik memnuniyeti, coşku, tatmin ve güzellik duygusunu ön planda tutmaktadırlar. Bir başka açıdan ortalamalardan görüldüğü üzere bireyin eğitim düzeyi yükseldikçe duygusal deneyimi pek fazla dikkate almadığı söylenebilir.

Tablo.7: Faktörler Açısından Meslek Grupları Arasında Anlamlı Bir Fark Olup Olmadığını Gösteren Varyans Analizi (MANOVA) Sonuçları

Faktörler	Ortalamalar					F	F Anlamlılık Değeri
	İşç	**Mem**	**Eme**	**Esn**	**EvHa**		
Faktör 1 (Duyusal Deneyim)	3,299	3,024	3,095	3,137	2,998	1,117	,348
Faktör 2 (Düşünsel Deneyim)	3,281	3,333	3,419	3,256	3,004	2,335	**,055**
Faktör 3 (Duygusal Deneyim)	3,789	3,839	3,771	3,609	3,907	1,369	,245
Faktör 4 (Davranışsal Deneyim)	3,632	3,587	3,337	3,612	3,570	2,043	,088
Faktör 5 (İlişkisel Deneyim)	3,926	3,942	3,903	3,938	3,867	,146	,965

Hotelling T= 0,092 **p=0,080**

Faktörler için p değeri 0,080 <0,10 olduğundan dolayı hipotez (H_5) kabul edilmiştir. % 90 güven düzeyinde p değeri 0,10'dan küçük çıktığı için müşterilerin deneyim modülü faktörleri itibariyle algılamaları meslek gruplarına göre farklılık göstermiştir.

Düşünsel deneyim faktörünün (faktör 2) ortalamaları 3 ile 3,4 arasında değişmektedir. En yüksek ortalama emeklilerin olurken ait iken en düşük ortalama ev hanımlarının olmuştur. Çoklu karşılaştırma tablosuna göre (tablo 3.18) düşünsel deneyim faktörü açısından emekli ile ev hanımı arasındaki ortalama farkı,4149 ve anlamlılık düzeyi,040'dır. Bu duruma göre emeklilerin ev hanımlarına göre düşünsel deneyim faktörünü daha fazla dikkate aldıklarını gösterir. Yani emeklilerin ev hanımlarına nispeten otele ait sağlık, aktivite, konsept vs. özellikleri gerek tatillerini satın almadan gerekse tatilleri sırasında düşünerek hareket ettikleri söylenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Turizm sektöründe, pazar bölümleri devamlı gelişmekte ve rekabet artmaktadır. Bu bağlamda, işletme yöneticileri ve pazarlamacılar ise karlılığı artıracak, büyümeyi sağlayacak, farklı alanları bölümleyecek fırsat ve üstünlükleri araştırmaktadırlar. Bu yöneticiler aynı zamanda geçici eğilimler içermeyen, uzun dönemli değeri sürdürecek yolları bulmalı müşteri deneyimini geliştirmenin ve değerini artırmanın önemli olduğunu da dikkate almak durumundadırlar. Bunu başaran şirketler, müşteri ilişkilerine öncelik vermekte, karlılığı artırmaya ve sürekli müşteri sadakati yaratmaya öncülük edecek göze çarpan müşteri deneyimleri oluşturmaya çalışmaktadır.

Deneyim oluşturmanın temelinde; duyusal, duygusal, davranışsal, düşünsel ve ilişkisel deneyim modülleri yer almaktadır. Hemen her sektörde olduğu gibi turizm sektörü içinde deneyimi modülleri, bir işletmenin önemli bileşenlerindendir. Turistik ürün ve turizm hizmeti, kişiye özel olma ve yine kişiye deneyim yaşatma niteliğine sahip olması açısından diğer sektörlerle karşılaştırıldığında avantajlı olmaktadır. Eğer ki turizm işletmeleri deneyim modüllerini tüketici değerlerinden alakasız olarak tasarlar ve sunarsa pazarlama stratejileri başarısız olabilmektedir.

Çalışması kapsamında yapılan analizlerin sonuçları özetlenirse ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir: Çalışmaya katılan katılımcıların yarıdan fazlasını (%58,2) bayan, büyük çoğunluğunu (36-45 yaş grubu %40,6 + %21,2 46-55 yaş grubu=%61,8) 36-55 yaş grubu, yine yarıdan fazlasını (%59,7) evli çiftler oluştururken, yine büyük çoğunluğu (lise %47,0 + %27,3 lisans=%74,3) lise ile üniversite düzeyinde öğrenim görmüş, %27'si kamu çalışanı, %28,8'i aylık ortalama 2001-3000 TL arası gelire sahip, yine katılımcıların çoğunluğu (% 58,8) tatillerini ailesiyle yapmıştır. Katılımcıların yaşadıkları olumlu olumsuz deneyimlerin büyük çoğunluğu (%58,18) tekrar satın alma davranışı sergilemiş ve yine katılımcıların çoğunluğu (%53,33) duyusal deneyim yaşamışlardır.

Çalışma genel olarak değerlendirildiğinde, termal turizm işletmelerinin düşünsel ve duygusal deneyimlere yönelik yaptıkları faaliyetler satın kararını etkilemektedir. Bilardo, tenis, toplantı salonları, palyaço gösterileri, kareoke gibi dikkat çekici değişik aktivitelerin olması, spa merkezi, sauna, jakuzili havuz, masaj gibi aktivitelerin olmasının müşterilerin hoşuna gitmesi, taahhüt edilen ile gerçekte verilen hizmetler tutarlı olması, müşterilerin tatminlerini sağladıktan sonra düşünmeye daha açık olması, hizmetlerin sunulması vaat edilen sürede gerçekleşmesi ve müşteriler için düzenlenen termal kaplıca hakkındaki sohbetler sonucunda, müşterilerin öğrendikleri yeni bilgileri faydalı bulması düşünsel deneyim türüyle alakalıdır.

Katılımcılara sorulan ifadelere faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda katılımcıları satın alma kararlarında etkileyen beş faktör tespit edilmiştir. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre faktörleri değerlendirmelerinde farklılık olup olmadığı araştırılmıştır ve ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir:

Çalışmada cinsiyet ile faktörler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespiti yapılmıştır. Bütün faktörlerin değerlendirilmesinde erkek veya kadın olanlar arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Yine faktörler açısından yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla analiz yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda faktörler açısından yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Medeni durum ile belirlenen faktörler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelendiğinde düşünsel, duygusal ve davranışsal deneyim faktörlerinde farklılıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Düşünsel deneyim faktörü incelendiğinde faktöre evli olan katılımcıların yaklaşımları bekâr olanlara göre daha olumlu olduğundan, evliler tatil satın almadan önce ve tatil sırasında herşeyi düşündürerek (sağlık, aktivite, konsept vb.) hareket

ettiklerini söylemek mümkündür. Yine farklılıkların ortaya çıktığı noktalardan birisi de duygusal deneyim faktörüdür. Düşünsel deneyim faktöründe olduğu gibi duygusal deneyim faktöründe de yine evlilerin bakış açısı bekârlara göre daha olumlu olmuştur. Yani evli katılımcılar kendisi ve ailesi, hizmeti alırken hoşluk, sempati hissetmesi ve keyif alması gibi durumlara bekârlara göre daha fazla dikkat etmişlerdir. Farklılığın ortaya çıktığı noktalardan biriside davranışsal deneyim faktörü olmuştur. Evli çiftlerin bekârlara oranla yeni deneyimler yaşatan, bireyi harekete geçiren aktiviteleri daha çok önemsedikleri söylenebilir. Bu durum da:

- Termal oteller, düşünsel deneyim faaliyetlerini daha çok evlilere hitap edecek şekilde tasarlamalıdır (Örneğin; otel odalarında evli çiftlere özel (balayı, evlilik yıldönümü, sevgililer günü vs.) konseptlere ağırlık verilebilir. Yine aynı şekilde otelin termali dışında çiftlerin daha iyi vakit geçirebilmesi adına canlı müziğe, çiftlerin çocuklarının eğlenmesi için (oyun parkları, palyaço gösterileri vs.) aktivitelere önem verilebilir). Oteller duygusal deneyim faaliyetlerini yaparken de evli çiftleri ön planda tutmalıdır (Örneğin; otel için verilen reklamlarda aile unsuru ön planda tutulabilir ya da ailenin birlikte eğlenebilecekleri aile havuzları yapılabilir). Yine davranışsal deneyimi sağlamak içinde evli ya da evlenecek çiftler ön planda tutulmalıdır (Örneğin; düğün-nişan gibi etkinlikler yapılabilir).

Öğrenim seviyesinin değişmesi ile faktörler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmış ve değerlendirme sonucunda düşünsel ve duygusal deneyim faktörleri arasından öğrenim seviyeleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar düşünsel deneyim faktöründe öğrenim seviyesi ilköğretim olanlarla lise mezunu olanlar arasında, duygusal deneyim faktöründe öğrenim seviyesi ilköğretim olanlarla lise ve lisans mezunu olanlar arasındadır.

- Düşünsel deneyim faktörü incelendiğinde öğrenim durumu yükseldikçe katılımcıların satın alma kararı vermelerinde düşünsel deneyim faktörünün etkisini azalmakta veya tam aksi öğrenim durumu düştükçe düşünsel deneyim faktörünün etkisinin arttığı ifade edilebilir.
- Aynı şekilde öğrenim seviyesi yükseldikçe katılımcıların duygusal deneyimler ile ilgili genel izlenimlerinin olumsuzluğa doğru yöneldiğini göstermektedir.
- Bu sebeple oteller müşterilerin öğrenim seviyelerini dikkate alarak düşünsel ve duygusal deneyim faktörlerini uygulamalıdırlar (Örneğin; öğrenimi lise veya lisans olanlara tatil satın alma hususunda pek fazla çaba gösterilmez iken, ilköğretim düzeyinde olanlara otel ve otelin bulunduğu yöre, otelin sunduğu aktiviteler vs. hakkında bilgilendirici kitapçıklar hazırlanabilir).

Faktörler açısından meslek grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla analiz yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda düşünsel deneyim faktörü ile meslek grupları arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Bu farklılık meslek gruplarından emekli ile ev hanımı arasındadır. Meslek gruplarına göre otellerin uyguladığı düşünsel deneyim faaliyetlerini, emekli

olanların, ev hanımı olanlardan daha fazla göz önünde bulundurarak satın alama kararı verdikleri söylenebilir. Dolayısıyla:

- Termal otellerde emeklilerin yapabileceği aktivitelerin artırılmasına ağırlık verilebilir.

Çalışmada gelir grupları ile faktörler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespiti yapılmıştır. Bütün faktörlerin değerlendirilmesinde gelir grupları arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Son olarak faktörler açısından bireyin tatilini kiminle yaptığı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda bireyin tatilini kiminle yaptığı ile faktörler açısından aralarında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Otellerde duyusal ve ilişkisel deneyim modüllerine önem verilmemektedir. Duyusal deneyimini vurgulamak için otelde ürün ve hizmetlerde beş duyunun kullanılması yani müşterilerin memnun olması için lezzetli yemekler, müşteriye hitap eden otelin yaşam tarzını yansıtan müzikler, lobi ve odalarda güzel kokular, otelin oda ve fiziksel çevresinin tasarım ve dekorasyonunda oteli yansıtan renk, kumaş ve dekorların kullanılması uygun olabilir. İlişkisel deneyimi vurgulamak için ise otellerin iletişim araçlarında turist ve oteli özdeşleştirecek, bağ kuracak mesajlar ve görüntülerin kullanılması yerinde olabilir.

Gelecekte müşteri deneyimi ve deneyimsel pazarlama çalışmalarında, müşterilerin deneyim modüllerinde nelere öncelik verdikleri inceleneceği gibi satın aldıkları turizm hizmetlerinde müşteri sadakati ve memnuniyetini etkileyen deneyimsel modüller de derinlemesine incelenilerek analizi yapılabilir.

Çalışmanın teorik kısmında ise deneyimsel pazarlamanın satın alma karar sürecine etkisi incelenmiştir. Bundan sonraki çalışmalarda da deneyimsel pazarlamanın termal turizm sektörü ve diğer sektörlerdeki satın alma kararına etkisi araştırılarak, önerilerde bulunulabilir.

KAYNAKÇA

ALLAHYARI Sanı, Rana; (2011), Türkiye'deki Konaklama İşletmelerinde Uygulanan Her Şey Dahil Sistemin Müşteri Memnuniyeti Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: İranlı Turistler Örneği, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Eğitim Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ANTONOPOULOU L., Papadas C.T., ve Targoutzidis A.; (2009), "The Impact Of Socio-Demographic Factors And Political Perceptions On Consumer Attitudes Towards Genetically Modified Foods:An Econometric Investigation", **Agricultural Economics Review**, Vol: 10, No:2, pp. 89-103.

ARIKAN, Işıl Saltık; (2011), Turizm Sektöründe Deneyimsel Pazarlama Ve Tüketici Davranışları Üzerine Etkisi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

BAHÇECİOĞLU, Abdullah;82014), Sanal Deneyimsel Pazarlamanın Tüketici Tutumuna Etkisi, ege Üniversitesi Sosyal Bilimler, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

BERRY, Leonard ve Arbone Lewis. ve Haeckel, Stephan; (2002), "Managing The Toplam Customer Experience", **MIT Sloan Management Review**, pp. 85– 89.

BOSTANCI, Tamer; (2007), Deneyimsel Pazarlama ve Deneyim Yönetiminin Pazarlama Uygulamalarındaki Yeri ve Duygusal Markalama, Dokuz Eylül Üniversitesi Pazarlama Programı, Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, İzmir.

ÇELTEK, Evrim; (2010), Deneyimsel Pazarlama Unsurlarının Otellerin Bakış Açısı İle Değerlendirilmesi: Türkiye'deki 4 Ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir.

ERBAŞ, Ayten Pınar; (2010), The Effect Of Experiential Marketing On Customer Satisfaction And Loyalty: A Study On Starbucks, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngilizce İşletme Anabilim Dalı İşletme (İngilizce) Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ERDOĞAN, Hasan Hüseyin;(2013), Marketing in Postmodernity: Experiential Marketing and Imagineering, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngilizce İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama (İngilizce) Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

GENÇ, Burcu; (2009), Deneyimsel Pazarlamanın Tüketici Satın Alma Kararlarına Etkisi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

GENTILE, Chiara, Spiller, Nicola ve Noci, Giuliano; (2007), "How to Sustain the Customer Experience: An Overview of Experience Components that Co-create Value With the Customer", **European Management Journal**, Vol: 5, No: 25, pp. 395 – 410.

GÜNAY, Nazan G.; (2008), "Deneyimsel Pazarlama: Süpermarketler Nasıl Deneyim Yaratabilirler?", Muhan Soysal İşletmecilik Konferansı Bildiri Kitapçığı, 3-6 Eylül 2008, ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü, ss. 181-192.

GÜZEL, Özlem, F. ve Papatya, Nurhan; (2012), " Duygusal Arayışların Pazarlamayla Dansı: Deneyim Pazarlaması Kavramsal Bir Analiz", **İşletme Araştırmaları Dergisi,** Cilt:4,Sayı:4,ss.109-125.

KOTLER, Philip; (2005), **A'dan Z'ye Pazarlama: Pazarlamayla İlgili Herkesin Bilmesi Gereken 80 Kavram**, Çev.: Aslı Kalem Bakkal, MediaCat Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 29s.

LIN, Kuo-Ming; (2006), An Examination Of The Relationship Between Experiential Marketing Strategy And Guests' Leisure Behavior In Taiwan Hot-Spring Hotels, Thesis For The Degree Of Doctor Of Sport Management United States Sports Academy.

ÖZVEREN, Y. Sertaç; (2010), Müşteri Memnuniyeti Ve Hizmet Kalitesi İlişkileri: Mersin İlindeki 4 Ve 5 Yıldızlı Oteller Örneği, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

SANDIKÇI, Mustafa; (2008), Termal Turizm İşletmelerinde Sağlık Beklentileri Ve Müşteri Memnuniyeti, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Afyon.

SCHMITT, Bernd, H. ;(1999), "Experiential Marketing", **Journal of Marketing Management**, Vol:15, pp.53-67.

SHEU, J. J., Su, Y.-H. ve Chu, K. T. ;(2009), " Segmenting Online Game Customers The Perspective of Experiential Marketing, Expert Systems with Applications", Vol:36, No:4, pp.8487-8495.

TEK, Ömer Baybars; (2007), "Müşterilerle Duygusal Bağlantı", **Bizim Market Alışveriş Kültürü ve Yaşam Dergisi**, Sayı: 56 ss. 52 – 56.

TEMİZTÜRK, Birgül;(2006), Satış Yeri İletişim Uygulamalarının Tüketicinin Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

TÜMER Kabadayı, Ebru ve Koçak Alan, Alev; (2014), "Deneyimsel Pazarlama: Pazarlamadaki Artan Önemi", **İşletme Araştırmaları Dergisi**, Cilt:6,Sayı:1,ss.203-217.

YAZICI, Tuğba; (2013), Proposing a Model to Exami The Effect The of Experiential Marketing and Perceived Values On Satisfaction and Behavioral Intentions of Turkish Dragon Fest Participants, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

KURUMSAL YÖNETİM İLKELERİNE UYUM NOTU İLE HİSSE SENEDİ GETİRİSİ İLİŞKİSİ: BIST KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİ (XKURY) ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Melek AKSU[1]

Sinan AYTEKİN[2]

ÖZ

Bu çalışmada Borsa İstanbul (BIST) Kurumsal Yönetim Endeksinde (XKURY) 2009-2014 yılları arasında işlem gören 50 şirketin kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla şirketlerin öncelikle kurumsal yönetim notunun ilan edildiği tarihten (t) 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası (t-10, t+10), daha sonra 5 gün öncesi ve 5 gün sonrası (t-5, t+5) hisse senedi 2. seans kapanış fiyatlarının logaritmik getiri ortalamaları hesaplanmıştır. Elde edilen ortalamalar için Kolmogorov Smirnov testi uygulanmış, normal dağılım gösteren veriler eşleştirilmiş t-testi ile normal dağılım göstermeyen veriler ise Wilcoxon işaret testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerine uyum notlarının açıklanması öncesindeki hisse senedi getirileri ile açıklanması sonrasındaki hisse senedi getirileri arasında 2009 ve 2014 yıllarında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen bu farklılıkların kurumsal yönetim ilkelerine uyum notlarından kaynaklanıp kaynaklanmadığını belirlemek için ise bu yıllar için aynı gün aralıklarında Olay Çalışması (Event Study) yönteminden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim Notu, Kurumsal Yönetim Endeksi, Hisse Senedi Getirisi, Olay Çalışması

RELATIONSHIP BETWEEN CORPORATE GOVERNANCE RATING AND STOCK RETURN: AN APPLICATION ON BIST XKURY INDEX

ABSTRACT

Aim of this study is identifying whether there is a relationship between corporate governance ratings and stock returns of 50 firms listed on BIST Corporate Governance Index (XKURY) throughout 2009 and 2014. For this purpose, initially logarithmic return averages of second seans closing prices of stocks were calculated within 10 days before and after announcement of corporate governance ratings. Then, the same calculation was made within 5 days period (5 days before and after announcement of corporate governance ratings). Kolmogorov Smirnov test was used for the procured averages, normally distributed data were analysed with paired t-test and abnormally distributed data were analyzed with the Wilcoxon Signed rank test. As a result of this analysis, it was found that there are statistically significant differences between firms' stock returns before and after corporate governance ratings announcements in 2009 and 2014. Event Study Method was used within the same period (5 and 10 days before and after) to decide whether these stock returns differences are based on corporate governance ratings.

Keywords: Corporate Governance Rating, Corporate Governance Index, Stock Return, Event Study

DOI: 10.17823/gusb.193

[1] Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi, İİBF-İşletme Bölümü, melekgecer1990@gmail.com

2 Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İİBF-İşletme Bölümü, saytekin@balikesir.edu.tr

GİRİŞ

Günümüz global ekonomisinde ulusal ekonomilerin başarısı, ekonomik değer yaratan kurumlar olmaları nedeniyle işletmelerin faaliyet gösterdikleri alandaki rekabet, şeffaflık, ve yönetim yapılarına bağlıdır (ICAN, 2009: 25). Küreselleşmenin artmasıyla birlikte işletmeler kendilerini yoğun bir rekabet içinde bulmuşlardır. Bu yoğun rekabet yarışında bazı işletmeler, diğerlerinden bir adım önde olabilmek için şeffaflığını yitirerek muhasebe skandallarına neden olmuşlardır. 1990'larda büyük şirketlerin (Enron, Worldcom, Tyco, Parmalat, Satyam vb.) adlarının skandallarla birlikte anılması hesap verebilir bir yönetimin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Kurumsal yönetim, şirket skandalları üzerine kaybolan kamuoyu güvenini tekrar kazanabilmek için firmalar tarafından amaç edinilmiştir.

Kurumsal yönetimin üzerinde anlaşmaya varılmış belirli bir tanımı yoktur. Shleifer ve Vishny (1997)'ye göre kurumsal yönetim, şirketlere fon sağlayan yatırımcıların getiri elde edebilmeleri için şirketlerin uyması gereken kurallar ve yöntemlerdir. Kurumsal yönetim, işletmenin yönetim ve finans alanları arasındaki ayrılıkların ortaya çıkardığı performansı düşüren problemleri çözen bir mekanizmadır (Sloan, 2001: 341-342). Dolayısıyla kurumsal yönetim, işletmelerin ulaşmak istedikleri hedeflerini ve performanslarını kontrol etme açısından temel bir yapıtaşı konumundadır (Ege vd., 2013: 101). Böylelikle kurumsal yönetim, yönetimi kontrol etme ve firmaların karlılığını en üst seviyede gerçekleştirme yöntemi olmaktadır (Baskıcı, 2012: 49). TÜSİAD'ın tanımına göre ise kurumsal yönetim, bir işletmenin ortaklarına ekonomik değer yaratmasına imkan tanıyan her türlü kanun, yönetmelik, kod ve uygulamaları ifade etmektedir (TÜSİAD, 2005: 31).

Kurumsal yönetimin işletmeler için giderek öneminin artması ve muhasebe skandallarını önleyecek önemli bir araç olması kurumsal yönetimin belirli kriterler halinde düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu amaçla, kurumsal yönetim ilkeleri 1999'da OECD, 2003'te Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından yayınlanmıştır. Belirlenen kriterlere göre kurumsal yönetim ilkelerine uyum gösteren şirketlerin fiyat ve getiri performanslarını ölçmek için Türkiye'de 31 Ağustos 2007'de BIST Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) hesaplanmaya başlanmıştır. BIST Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY), Kurumsal Yönetim İlkeleri'ni uygulayan ve kurumsal yönetim notu alan halka açık şirketlerin hisse senetlerinin işlem gördüğü bir endekstir. BIST Kurumsal Yönetim Endeksi'nin amacı, hisse senetleri BIST pazarlarında (Gözaltı Pazarı ve C Listesi hariç) işlem gören ve kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu 10 üzerinden en az 7 ve her bir ana başlık için 6,5 olan şirketlerin fiyat ve getiri performansının ölçülmesidir. Kurumsal Yönetim İlkelerine uyum notu, SPK tarafından belirlenmiş derecelendirme kuruluşları listesinde bulunan derecelendirme kuruluşlarınca, şirketin tüm kurumsal yönetim ilkelerine bir bütün olarak uyumuna ilişkin yapılan değerlendirme sonucunda verilmektedir. Kurumsal Yönetim Endeksi'nde işlem görmek isteyen şirketler SPK tarafından lisanslandırılan derecelendirme kuruluşları tarafından Kurumsal Yönetim Derecelendirmesi alarak BIST'e

bildirilmektedirler. Derecelendirme işlemleri, pay sahipleri (%25 ağırlık), kamuyu aydınlatma ve şeffaflık (%25 ağırlık), menfaat sahipleri (%15 ağırlık) ve yönetim kurulu (%35 ağırlık) olarak 4 ana başlık altında yapılmaktadır (TKYD, 2014).

Kurumsal Yönetim İlkelerine uyum gösteren firmalar daha şeffaf bir yapıya kavuşacak, muhasebe skandallarıyla adının anılması söz konusu olmayacaktır. Böylece kamuoyunda kurumsal yönetime verilen önem sayesinde bir güven ortamı oluşturulmuş olacaktır. Kurumsal yönetim uygulamalarının global standartlarla uyumlaştırılması işletmelerin başarısının önemli bir parçası olmuştur. Bu nedenle iyi kurumsal yönetim uygulamaları işletmelerin global pazarda etkin bir şekilde yönetilebilmelerinin bir ön koşulu haline gelmiştir (Bocean vd., 2007: 125). Kurumsal yönetimin işletmeler açısından kamuoyunda güven ortamı oluşturulmasından daha fazla avantajı vardır. İyi kurumsal yönetim daha iyi piyasa değeri ve daha fazla hisse senedi getirisi ile yakından ilişkili olmakla birlikte aynı zamanda işletmenin performansını da olumlu yönde etkilemektedir (Drobetz vd., 2003: 7). Kurumsal yönetimin şirketler üzerindeki olumlu katkılarına, düşük sermaye maliyeti avantajı, finansman imkanlarının ve likiditenin artması, krizlerin daha kolay atlatılması ve iyi yönetilen şirketlerin sermaye piyasalarından dışlanmamaları tersine sisteme daha çok entegre olmaları örnek olarak gösterilebilir (SPK, 2005: 2).

Yapılan kurumsal yönetim tanımlarından hareketle, kurumsal yönetimin işletmeler için performans artırıcı, ekonomik kazanç ve istikrar sağlayıcı olduğu ön plana çıkmaktadır. Şirketler kurumsal yönetimin kontrol sistemine iyi bir şekilde uyduğu sürece performansları artarak, iyi yönetilen ve paydaşlarına maksimum faydayı sağlayan şirketlere dönüşeceklerdir.

Şirketlerin kurumsal yönetim kaliteleri ekonomik faaliyetlerini olumlu yönde etkilemekte ve bu olumlu gelişmeler etkin piyasa koşullarıyla bir araya geldiğinde hisse senetleri fiyatlarına yansımaktadır (Karamustafa vd., 2009: 102). Kurumsal yönetim uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte işletmeler yüksek performanslı, rekabetçi, iyi yönetilen ve paydaşlarına en fazla değeri yaratan kurumlar haline gelecektir (Karan vd., 2013: 130).

Yatırımcılar fonlarını belirli bir şirkete yatırmadan önce bu şirketin finansal açıdan sağlam ve öngörülebilir bir gelecekte faaliyetine devam edeceğinden emin olmak ister (Mallin, 2004: 1). Yatırımcılar yatırım kararları alırken güven unsurunun etkisiyle kurumsal yönetim uygulamalarını finansal performans kadar dikkate almaktadırlar. Dolayısıyla kurumsal yönetim ilkelerine uyumu başaran şirketlerin risk düzeyleri azalacak ve bu şirketler uluslararası alanda rekabet avantajına sahip olacaklarından yatırımcıların bu şirketlere olan ilgileri artacak ve bunun sonucu olarak şirketlerin hisse senetleri değerlenecektir (Sakarya, 2011: 148).

Çalışmanın alanyazın taraması kısmında incelenen çalışmalardan Dizkırıcı vd. (2014), Kula ve Baykut (2014), Yenice ve Dölen (2013), Bubbico vd. (2012), Sakarya (2011), Al-Haddad, Alzurqan ve Al-Sufy (2011), Bendţiūnienė (2010)'in farklı yöntemler kullanarak yaptıkları analizler sonucunda

firmaların kurumsal yönetim notları ile hisse senedi getirileri arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle bu çalışmada Borsa İstanbul (BIST) Kurumsal Yönetim Endeksinde (XKURY) 2009-2014 yılları arasında işlem gören şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışmada, alanyazın taraması bölümünde özetlenen ulusal ve uluslararası çalışmalardan farklı olarak öncelikle şirketlerin kurumsal yönetim notunun ilan edildiği tarihten (t) 10 gün öncesi ve 10 sonrası (t-10, t+10) ile 5 gün öncesi ve 5 gün sonrası (t-5, t+5) hisse senedi 2. seans kapanış fiyatlarının logaritmik getiri ortalamaları karşılaştırılmıştır. Daha sonra istatistiki olarak anlamlı olan yıllar ve zaman aralıklarına ise olay çalışması (event study) yöntemi uygulanarak farklılığın kurumsal yönetim ilkelerine uyum notundan kaynaklanıp kaynaklanmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen metotlara çalışmanın veri seti ve yöntem kısmında değinilmiştir.

I. ALANYAZIN TARAMASI

Kurumsal Yönetim Endeksinin şirketlerin başarı kriteri olarak kabul edilmeye başlanmasıyla beraber finans alanyazınında şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerine uyum notları ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik birçok çalışma yapılmaya başlanmıştır. Özellikle bu notların şirketlerin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi panel veri analizi, zaman serisi analizlerinden yatay kesit regresyon analizi, olay çalışması, çok kriterli karar verme yöntemleri ve şirketlerin etkinliklerinin ölçülerek birbirlerine göre üstünlüklerinin belirlenebilmesine olanak sağlayan parametrik olmayan yöntemlerden Veri Zarflama Analizi gibi yöntemlerle ölçülmüştür. Çalışmamızın kapsadığı dönem açısından incelenen çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Dizkırıcı vd. (2014) yaptıkları çalışmada 2012-2013 yıllarında Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksinde (XKURY) ve Borsa İstanbul Sınai Endeksinde (XUSIN) işlem gören şirketlerin Veri Zarflama Analizi, Malmquist toplam faktör verimlilik endeksi ile etkinliklerini ölçmüşlerdir. Ölçeğe göre değişken getiri (VRS) ve ölçeğe göre sabit getiri (CRS) varsayımı altında yapılan analizler sonucunda şirketlerin kurumsal yönetim notları ile finansal performansları arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır.

Kula ve Baykut (2014), BIST XKURY'de yer alan 47 şirketin 2013 yılı 3. çeyrek sonu verilerini kullanarak ve kurumsal yönetim derecelendirme notu değişkenine karlılık, özsermaye büyüklüğü ve sektörel ayrım değişkenlerini de dahil ederek yaptıkları çalışmalarında en küçük kareler yöntemine dayalı yatay-kesit regresyon yöntemini kullanmışlardır. Çalışmalarının sonucuna göre, kurumsal yönetim derecelendirme notları ile şirketlerin piyasa değerleri arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Kandır (2013), olay çalışması (Event Study) yöntemini kullandığı çalışmasında BIST XKURY'de yer alan beş banka ve bir katılım bankasına ilişkin 2011 yılı kurumsal yönetim

derecelendirme notu açıklamalarının hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini 5 günlük olay penceresinde (t-5, t+5) araştırmıştır. Sonuç olarak kurumsal yönetim derecelendirme notu açıklamalarının hisse senedi getirileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını tespit etmiştir.

Kula ve Baykut (2013), panel veri analizini kullandıkları çalışmalarında mevduat toplayan bankaların Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer almalarının finansal performanslarına olan etkisini araştırmışlardır. 2012 sonu itibarı ile BIST'te işlem gören ve beşi Kurumsal Yönetim Endeksinde yer alan mevduat toplayan toplam 14 ticari bankanın 2007-2012 verilerinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda endekste yer almak ile piyasa değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Bankaların piyasa değeri ile aktif karlılığı ve özsermaye büyüklüğü arasında pozitif, piyasa değeri ile mevduat büyüklüğü arasında ise negatif ilişki olduğu çalışmanın sonuçları arasındadır.

Acar vd. (2013), BIST XKURY'de yer almanın şirketlere anormal getiri sağlayıp sağlamadığını olay çalışması (Event Study) yöntemiyle 10 günlük olay penceresinde (t-10, t+10) incelemişlerdir. 2008 krizinin etkisini görebilmek için endekste yer alan firmalar 2007-2009 ve 2010-2012 olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Sonuç olarak, kurumsal yönetim endeksinde işlem görmeye başlayan şirketlerin hisse senedi fiyatlarında anormal getiriler gözlemlenmemiştir. Fakat endekse girdikten sonra piyasa değeri/defter değeri ve dönem net karı/toplam aktif oranlarında anlamlı pozitif değişimler olduğu gözlenmiştir.

Ege vd. (2013), TOPSIS yöntemini kullanarak 2009-2011 döneminde BIST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan 18 şirketin kurumsal yönetim notlarının finansal performanslarına etkisinin olup olmadığını değerlendirdikleri çalışmalarının sonucunda kurumsal yönetim notları ile finansal performanslarının pozitif yönde hareket etmediğini ve şirketlerin kurumsal yönetim kalitelerinin finansal performanslarına tam olarak yansımadığını tespit etmişlerdir.

Yenice ve Dölen (2013), çalışmalarında 2007-2011 yılları arasında Kurumsal Yönetim Endeksinde yer alan 37 şirketin, kurumsal yönetim derecelendirme notlarının açıklanma tarihinden 30 gün önce ve 30 gün sonraki borsa değerlerini Wilcoxon İşaretli Sıra Sayıları Testi ve bağımlı örneklem t-testi kullanarak karşılaştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda gözlem sayısının az olduğu 2007 ve 2008 yıllarında kurumsal yönetim ilkelerini uygulayan işletmelerin açıklanan derecelendirme notları ile hisse senetleri fiyatları arasında bir ilişkiye rastlanmazken diğer yıllarda kurumsal yönetim derecelendirme notu ile borsa değerleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

Bubbico vd. (2012), 2010 yılında İtalya Menkul Kıymetler Borsası'na kote finansal kurumların piyasa değerleri üzerinde kurumsal yönetim kalitesinin etkili olup olmadığını inceledikleri çalışmalarında kurumsal yönetim ve performans arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki saptamışlardır.

Memiş ve Çetenak (2012), 2004–2009 yılları arasında BIST'te işlem gören 118 adet sanayi şirketinin kazanç yönetimi uygulamalarının yönetim yapılarının kurumsallık derecelerinden etkilenip etkilenmediğini tespit etmek için Düzeltilmiş Jones Modelini kullandıkları çalışmalarının sonucunda BIST kurumsal yönetim endeksi, ortaklık konsantrasyonu ve CEO'ların yönetim kurulu başkanlarından bağımsız olmaları ile kazanç yönetimi uygulamaları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Üye sayısı çok olan yönetim kurulları ve 4 büyük denetim firması tarafından denetleniyor olmanın işletmelerdeki kazanç yönetimi uygulamalarını azalttığı tespit edilmiştir.

Kılıç (2011), kurumsal yönetim ilkelerini uygulayan şirketlerin getiri performansını araştırdığı çalışmasında İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan 28 şirketin, geçer not alarak bu endekse dahil olacaklarını açıkladıkları tarih ve sonrasındaki beş günlük süreçte sağladıkları anormal getirileri CAPM modelini kullanarak tespit etmiştir. Araştırma sonucunda, Türkiye'de kurumsal yönetim endeksine dahil olan şirketlerin yalnızca %60'ının ilk bir kaç gün için yatırımcısına pozitif getiri sağladığı, %40'lık kısmının ise daha ilk günden itibaren yatırımcısına kaybettirdiği görülmüştür. Yatırımcıların kurumsal yönetim endeksine giren şirketlere esas itibariyle ilgi göstermemesi de çalışmanın sonuçları arasındadır.

Sakarya (2011), çalışmasında hisse senetleri İMKB'de işlem gören ve 2009 yılında ilk kez yeterli kurumsal yönetim derecelendirme notu alarak İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi kapsamına alınan şirketlerin derecelendirme notunun ilanı ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Olay çalışması (Event Study) yöntemini kullanarak yaptığı analizde iyi kurumsal yönetim derecelendirme notunun ilanı ile hisse senedi getirisi arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.

Al-Haddad, Alzurqan ve Al-Sufy (2011), Amman Menkul Kıymetler Borsası'nda yer alan 96 Ürdün sanayi firmasından tesadüfi olarak seçilen 46 şirketi inceledikleri çalışmalarında kurumsal yönetim ile kurumsal performans, likidite ve hisse başına getiri arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Dalğar ve Pekin (2011), işletmelerin kurumsal yönetim ilkelerine uyumu sonucunda finansal tablolarda manipülasyon riskinin ne yönde etkilendiğini araştırmışlardır. İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'nde 2007-2009 yılları arasında yer alan 11 şirkette, finansal tablo manipülasyonu tahmin modellerinden Düzeltilmiş Jones Modeli ile yaptıkları analiz sonucunda işletmelerin kurumsal yönetim yapılarının güçlendirilmesinin finansal tablolarda manipülasyon riskini azalttığını tespit etmişlerdir.

Eyüboğlu (2011), kurumsal yönetim uygulamalarının şirketlerin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında öncelikle halka arz ve endekse giriş tarihi ile endekse giriş tarihi ve 2010 yılı aralık ayı arasındaki dönemlerde İMKB'deki 24 şirketin ortalama getirilerini daha sonra da endeksteki şirketlerin İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi kapsamına girmeden önceki ve

girdikten sonraki TL bazlı hisse senedi aylık ortalama getirilerini hesaplamıştır. Yaptığı eşleştirilmiş iki grup t testi ile dönem getirileri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını tespit etmiştir.

Dağlı vd. (2010), yaptıkları çalışmalarında 2007 Eylül–2009 Kasım dönemi için Türkiye'deki Kurumsal Yönetim Endeksini risk-getiri açısından değerlendirmişlerdir. Günlük verilerle gerçekleştirilen değerlendirme sonucunda; Kurumsal Yönetim Endeksi, Sharpe, Treynor ve Jensen performans endeksleri kapsamında yer alan işletmelerin yatırımcılarına ek bir gelir sağlamadığı gibi yatırımcıların riske girmeyerek (hisse senedine yatırım yapmayarak) risksiz finansal araçlara yatırım yapmaları durumunda daha kazançlı çıkacaklarından dolayı potansiyel kar kaybına neden olacağı sonucuna varmışlardır.

Bendţiūnienė (2010), Baltık Menkul Kıymetler Borsası'nda kurumsal yönetimin finansal performans üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında kurumsal yönetimin aktif karlılığı, özkaynak karlılığı ve hisse başına getiri üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu, borç/öz sermaye oranı üzerinde ise önemli bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir.

Karamustafa vd. (2009), çalışmalarında firmaların kurumsal yönetim endeksine girmeden önceki 5 çeyrek dönem ve kurumsal yönetim endeksine girdikten sonraki 2 çeyrek dönem için sekiz ayrı finansal oran açısından performans gerçekleşmelerini hesaplamışlardır. Hesapladıkları bu performans gerçekleşmeleri arasındaki farklılıklar t-testi ile ortaya konulmuştur. Araştırma sonucunda, aktif devir hızı, aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı performans göstergelerinde endeks kapsamı öncesi ve sonrası için anlamlı farklılıklar ortaya çıktığı belirlenmiştir.

Gupta vd. (2009), yaptıkları çalışmada 2002-2005 yıllarını kapsayan dönem için 158 Kanada firmasının kurumsal yönetim skorları ile ölçülen farklı firma değerleri (ROA, Tobin's Q, piyasa/defter değeri, kurumsal yönetim notunun ilanından 2 gün-11 gün olay penceresindeki piyasa reaksiyonu) arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını saptamışlardır.

Kajola (2008), dört kurumsal yönetim mekanizması (yönetim kurulu yapısı ve büyüklüğü, üst yönetim statüsü ve denetim komitesi) ile iki firma performans ölçüsü (ROE ve kar marjı) arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırmaya Nijerya Menkul Kıymetler Borsası'ndaki 20 firmanın 2000-2006 yılları arasındaki verileri dahil edilmiştir. Panel veri ve tahmin metodu olarak OLS'nin kullanıldığı çalışmada ROE ve kurumsal yönetimde önemli bir paya sahip olan Yönetim Kurulu yapısı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Klein vd. (2005), Tobin's Q ile ölçülen firma değeri ile kurumsal yönetim arasında bir ilişkinin var olup olmadığını 263 Kanada firmasını baz alarak incelemişlerdir. Kurumsal yönetimin bazı bileşenleri ile firma değeri arasında ilişki saptansa da toplam kurumsal yönetim endeksinin firma performansını etkilediğine dair bir sonuca ulaşamamışlardır.

II. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada, BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde işlem gören şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerine uyum notlarının hisse senedi getirilerine etkileri araştırılmıştır. Bu amaçla 2009-2014 dönemine ait 6 yılın herhangi birinde kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu alarak BIST XKURY'de işlem gören şirketlerin öncelikle kurumsal yönetim notunun ilan edildiği tarihten (t) 10 gün öncesi ve 10 sonrası (t-10, t+10), daha sonra ise 5 gün öncesi ve 5 gün sonrası (t-5, t+5) hisse senedi 2. seans kapanış fiyatlarının logaritmik getiri ortalamaları hesaplanmıştır. Daha önce yapılan Acar vd. (2013), Yenice ve Dölen (2013), Sakarya (2011) vb. çalışmalarda genellikle 10 günlük ya da 30 günlük periyotların kullanılması nedeniyle gerek elde edilen sonuçların karşılaştırılabilir olması gerekse de zaman etkisinin ortaya konulabilmesi açısından çalışmamızda 5 ve 10 günlük periyotlarda ayrı logaritmik getiriler hesaplanmıştır. Logaritmik getirinin hesaplanmasında aşağıdaki formül kullanılmıştır (Teker vd., 2008: 90);

$r_L = \ln S_t - \ln S_{t-1}$ veya $r_L = \ln(S_t / S_{t-1})$

Buradaki;

r_L= Getiri Oranı,

S_t = t işlem günü ikinci seans kapanış fiyatı,

S_{t-1} = t-1 günü ikinci seans kapanış fiyatı,

ifade etmektedir.

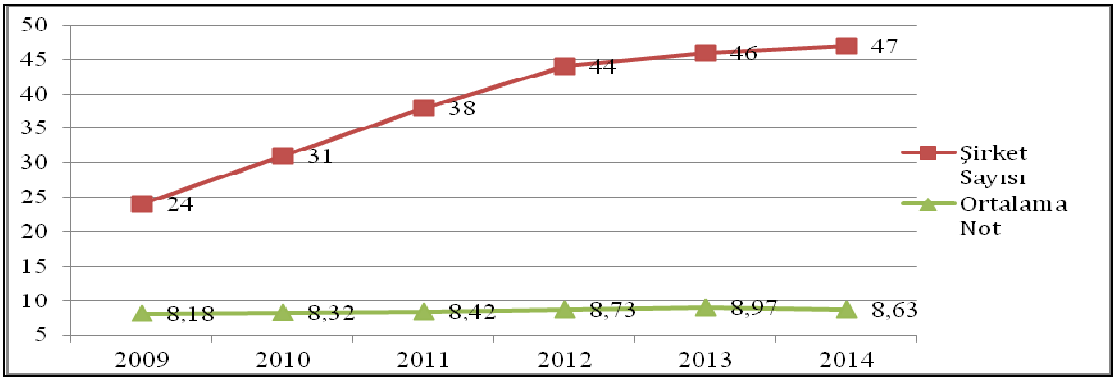

Grafik 1: Çalışmada İncelenen XKURY Şirketlerinin Yıllar İtibariyle Ortalama Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Notları ve Sayıları (2009-2014)

Çalışma kapsamında incelenen şirketlerin araştırılan dönem için işlem gördükleri günlere ilişkin 2. seans kapanış fiyatları Borsa İstanbul Pazarlama ve Satış Bölümü'nden akademik çalışma amaçlı talep edilen verilerden elde edilmiştir. Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere çalışma kapsamında 2009 yılı için 24 şirket, 2010 yılı için 31 şirket, 2011 yılı için 38 şirket, 2012 yılı için 44 şirket, 2013 yılı için 46 şirket, 2014 yılı için ise 47 şirket yeterli puan alarak XKURY'de işlem gördüğünden analize dahil edilmiştir. Şirketlerin yıllar itibariyle ortalama kurumsal yönetim ilkelerine uyum notları 2014 yılı hariç bir önceki yıla göre artış göstermiştir. Çalışmada analize dahil edilen şirketler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çalışmada İncelenen XKURY Şirketlerinin Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Notları ve Açıklanma Tarihleri (2009-2014)

Şirket/Dönem		2009		2010		2011		2012		2013		2014	
Sıra	Kod	Not	Açıklanma Tarihi	Not	Açıklanma Tarihi	Not	Açıklanma Tarihi	Not	Açıklanma Tarihi	Not	Açıklanma Tarihi	Not	Açıklanma Tarihi
1	AEFES	8,27	5/6/2009	8,4	2/6/2010	8,55	1/6/2011	8,94	1/6/2012	9,33	24/5/2013	8,83	3/3/2014
2	AKSA											9,22	5/8/2014
3	ALBRK			8,14	21/10/2010	8,28	21/10/2011	8,22	18/10/2012	8,62	19/7/2013	8,34	4/3/2014
4	ARCLK	8,2	30/7/2009	8,55	30/7/2010	8,59	1/8/2011	9,1	30/7/2012	9,28	29/7/2013	8,79	3/3/2014
5	ASELS							8,77	13/12/2012	9,07	13/12/2013	8,57	3/3/2014
6	ASYAB	7,82	2/7/2009	8,17	1/7/2010	8,26	1/7/2011	8,61	2/7/2012	8,92	28/6/2013	8,42	3/3/2014
7	AYGAZ			8,46	30/6/2010	8,49	30/6/2011	8,96	29/6/2012	9,27	1/7/2013	8,98	3/3/2014
8	BOYNR							8,64	10/12/2012	8,61	10/12/2013	8,2	3/3/2014
9	CCOLA	8,3	1/7/2009	8,43	1/7/2010	8,5	1/7/2011	8,88	2/7/2012	9,2	1/7/2013	8,79	3/3/2014
10	CEMAS											7,62	28/5/2014
11	CRDFA									8,03	24/6/2014	7,79	3/3/2014
12	DENTA	7,82	11/5/2009	8,03	10/8/2010	8,06	11/5/2011	8,69	11/5/2012	8,97	10/5/2013		
13	DOAS					7,7	1/2/2011	8,63	31/12/2012	9	27/12/2013	9,04	4/3/2014
14	DOHOL	8,26	3/11/2009	8,42	3/11/2010	8,59	3/11/2011	9,03	5/11/2012	9,18	5/11/2013	8,65	3/3/2014
15	DYHOL	8,76	30/7/2009	8,78	30/7/2010	8,88	1/8/2011	9	31/7/2012	9,03	30/7/2013		
16	EGCYH					8,2	2/12/2011	8,6	30/11/2012	9,08	29/11/2013	8,58	3/3/2014
17	ENKAI							9,16	26/11/2012	9,2	21/11/2013	8,72	3/3/2014
18	GARFA							8,36	23/8/2012	8,76	21/8/2013	8,7	4/3/2014
19	GLYHO					8,36	28/12/2011	8,8	26/11/2012	8,86	26/11/2013	8,84	4/3/2014
20	GRNYO									9,01	31/12/2013	9,02	4/3/2014
21	HALKB					8,74	19/12/2011	8,77	19/12/2012	9,2	19/12/2013	8,72	3/3/2014
22	HURGZ	8,43	24/9/2009	8,47	23/9/2010	8,55	23/9/2011	9,09	24/9/2012	9,09	24/9/2013	8,87	1/3/2014
23	IHEVA			7,12	28/12/2010	7,39	20/11/2011	7,67	27/9/2012	8,05	1/8/2013	7,8	3/3/2014
24	IHLAS			7,71	28/12/2010	7,91	20/12/2011	8,09	28/9/2012	8,15	2/8/2013	7,87	3/3/2014
25	ISFIN	8,02	28/12/2009	8,38	28/12/2010	8,58	28/12/2011	9,03	28/12/2012	9,11	27/12/2013	8,59	3/3/2014
26	ISGYO							8,53	27/12/2012	8,8	26/12/2013	8,56	3/3/2014
27	ISMEN					8,63	23/12/2011	8,87	11/9/2012	9,06	10/9/2013	8,8	3/3/2014
28	LOGO	8,05	22/12/2009	8,17	20/12/2010	8,26	19/12/2011	8,6	14/12/2012	8,91	13/12/2013	8,06	3/3/2014
29	MEMSA					7,59	28/6/2011	7,75	25/6/2012				
30	OTKAR	8,12	20/3/2009	8,31	19/3/2010	8,47	18/3/2011	8,68	19/3/2012	9,1	19/3/2013	8,64	3/3/2014
31	PETKM	7,71	3/11/2009	8,19	2/9/2010	8,52	24/8/2011	8,72	24/8/2012	8,91	20/8/2013	8,97	4/3/2014
32	PETUN							8,77	7/12/2012	9,16	20/11/2013	8,64	3/3/2014
33	PGSUS									8,13	31/12/2013	8,07	4/3/2014
34	PINSU									9,34	4/12/2013	8,78	3/3/2014
35	PNSUT					8,34	24/11/2011	8,87	23/11/2012	9,15	20/11/2013	8,63	3/3/2014
36	PRKAB	7,76	29/12/2009	8,08	29/12/2010	8,15	22/12/2011	8,44	14/12/2012	8,65	13/12/2013	8,26	3/3/2014
37	PRKME			8,64	9/6/2010	8,67	8/6/2011	8,82	6/6/2012	8,98	6/6/2013	8,45	3/3/2014

Tablo 1: Devamı

Şirket/Dönem		2009		2010		2011		2012		2013		2014	
Sıra	Kod	Not	Açıklanma Tarihi	Not	Açıklanma Tarihi	Not	Açıklanma Tarihi	Not	Açıklanma Tarihi	Not	Açıklanma Tarihi	Not	Açıklanma Tarihi
38	SKBNK	8,14	27/2/2009	8,66	8/2/2010	8,76	7/2/2011	8,82	7/2/2012	9,09	6/2/2013	9,07	1/3/2014
39	TAVHL	8,33	4/9/2009	9,03	31/8/2010	9,09	26/8/2011	9,24	24/8/2012	9,4	23/8/2013	9,18	1/3/2014
40	TOASO	8,24	23/11/2009	8,42	23/11/2010	8,58	23/11/2011	9,02	9/11/2012	9,14	11/11/2013	8,58	3/3/2014
41	TRCAS			7,52	12/3/2010	8,12	8/3/2011	8,4	8/3/2012	8,75	8/3/2013	9,09	4/3/2014
42	TSKB	8,77	20/10/2009	8,91	19/10/2010	9,1	18/10/2011	9,1	18/10/2012	9,4	21/10/2013	9,06	3/3/2014
43	TTKOM	8,01	28/12/2009	8,27	28/12/2010	8,37	28/12/2011	8,8	12/12/2012	8,8	12/12/2013	8,32	3/3/2014
44	TTRAK	8,12	19/9/2009	8,3	19/8/2010	8,5	18/8/2011	8,9	17/8/2012	9,1	16/8/2013	8,72	3/3/2014
45	TUPRS	8,34	6/10/2009	8,56	6/10/2010	8,62	5/10/2011	9,1	5/10/2012	9,34	4/10/2013	8,67	3/3/2014
46	VESTL	8,34	26/2/2009	8,4	26/2/2010	8,59	25/2/2011	8,83	24/2/2012	9,09	22/2/2013	8,94	1/3/2014
47	VKFYO	7,81	28/1/2009	8,23	27/1/2010	8,41	19/1/2011	8,73	18/1/2012			9,31	4/3/2014
48	YAZIC			8,04	8/11/2010	8,3	3/11/2011	8,77	18/10/2012	9,07	11/10/2013	8,5	3/3/2014
49	YGYO	8,15	17/4/2009	8,27	16/4/2010	8,56	18/4/2011	8,66	18/4/2012	9,02	17/4/2013	8,45	3/3/2014
50	YKBNK	8,44	28/12/2009	8,77	28/12/2010	8,8	28/12/2011	8,8	28/12/2012	9,32	27/12/2013	8,81	3/3/2014

Öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği örneklem sayısının 30'dan fazla olması nedeniyle Kolmogorov Smirnov testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda p değeri (sig.) 0,05'den büyük olan verilerin normal dağıldığı tersi durumda ise normal dağılmadığı kabul edilmiştir. Kurumsal yönetim ilkelerine uyum notlarının açıklanması öncesi ve sonrası hisse senetleri ortalama logaritmik getirileri için gerek 10 günlük periyot gerekse de 5 günlük periyotlarda yapılan normallik testi sonuçları Tablo 2'de de gösterilmiştir.

Tablo 2: Çalışmada İncelenen XKURY Şirketlerinin Hisse Senedi Getirilerine İlişkin Normallik Testi Sonuçları (2009-2014)

Değişkenler	Yıl	N	Kolmogorov-Smirvov	Olasılık (p değeri)
Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Notlarının Açıklanması Öncesi ve Sonrası Hisse Senetleri Ortalama Logaritmik Getirileri (10 Gün)	**2009**	24	0,519	0,951
	2010	31	1,268	0,08
	2011	38	1,414	0,037*
	2012	44	0,793	0,556
	2013	46	2,126	0,000*
	2014	47	2,695	0,000*
Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Notlarının Açıklanması Öncesi ve Sonrası Hisse Senetleri Ortalama Logaritmik Getirileri (5 Gün)	**2009**	24	0,771	0,592
	2010	31	1,19	0,118
	2011	38	1,842	0,002*
	2012	44	0,879	0,423
	2013	46	2,803	0,000*
	2014	47	3,158	0,000*

*****:%5 anlamlılık düzeyi

Tabloda da görüldüğü üzere 2011, 2013 ve 2014 yılları getiri ortalamalarının normal dağılım göstermediği ($p<0,05$), diğer taraftan 2009, 2010 ve 2012 yılları getiri ortalamalarının ise normal dağılım gösterdiği ($p>0,05$) belirlenmiştir.

Normal dağılım gösteren değerler arasındaki farklılıklar parametrik testlerden eşleştirilmiş t-testi ile normal dağılım göstermeyen değerler ise parametrik olmayan testlerden Wilcoxon işaret testi ile %95 güven aralığında belirlenmiştir. Daha sonra ortalama getirilerin istatistiki olarak anlamlı olduğu yıllarda bu farkların kurumsal yönetim notundan kaynaklanıp kaynaklanmadığını tespit etmek için olay çalışması (event study) yönteminden faydalanılmıştır. Bunun için aşağıdaki H_0 ve H_1 hipotezleri oluşturulmuştur;

H_0: Şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerine uyum notlarının açıklanması öncesindeki hisse senedi getirileri ile açıklanması sonrası hisse senedi getirileri arasında fark yoktur.

H_1: Şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerine uyum notlarının açıklanması öncesindeki hisse senedi getirileri ile açıklanması sonrası hisse senedi getirileri arasında fark vardır.

Oluşturulan H_o hipotezinin reddedilememesi durumunda elde edilecek sonuç "Kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu, şirketlerin hisse senedi getirilerini etkilememektedir" şeklinde yorumlanırken H_1 hipotezinin kabul edilmesi durumunda ise elde edilen sonuç "Kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu, şirketlerin hisse senedi getirilerini etkilemektedir" şeklinde yorumlanacaktır.

Olay çalışması yöntemi, belirli bir periyotta etkisi araştırılan olayın gerçekleşmesi durumunda piyasanın bu olaya verdiği tepkiyi test eden bir yöntemdir. Dolayısıyla bu çalışmada endeksin yarı güçlü formda etkinliğini test etmek ve istatistiki olarak anlamlı olan farklılıkların ilgili olaydan kaynaklanıp kaynaklanmadığını tespit etmek amacıyla kullanılmıştır. Yöntemde kullanılan formüller şu şekildedir (Sakarya ve Sezgin, 2015: 15);

Anormal Getiri (AR_{it}) = Fiili Getiri Oranı (R_{it}) – Pazar Getiri Oranı (R_{mt})

Ortalama Anormal Getiri (AAR_{it}) $$AAR_{it} = \sum_{i=1}^{n} (\frac{1}{N}) AR_{it}$$

Kümülatif Anormal Getiri (CAR_{it}) $$CAR_{it} = \sum_{t=1}^{n} AAR_{it}$$

Bunun için daha önce açıklandığı şekilde gerek endeksin gerekse de şirketlerin logaritmik getirileri hesaplanmıştır. Şirketlerin fiili getiri oranlarından (R_{it}) endeks getiri oranı (R_{mt}) çıkarılarak anormal getiriler (AR_{it}) elde edilmiştir. Elde edilen anormal getiriler toplamı o yıl endekste işlem gören şirket sayısına bölünerek ortalama anormal getiriler (AAR_{it}) bulunmuştur. Son olarak ise ortalama anormal getiriler sırasıyla birbirleriyle toplanmış ve kümülatif anormal getiriler (CAR_{it}) tespit edilmiştir.

III. BULGULAR

Çalışmada hisse senedi getirilerine ilişkin ortalama farklılık test sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir. Normal dağılım gösteren 2009, 2010 ve 2012 yılları logaritmik getiri ortalamaları %95 güven aralığında eşleştirilmiş t-testi ile analiz edilmiştir. Gerek notların açıklanmasının 10 gün öncesi ve sonrası gerekse de notların açıklanmasının 5 gün öncesi ve sonrası 2009 yılı logaritmik getiri ortalamaları arasındaki farklılık istatistiki olarak anlamlı iken 2010 ve 2012 yılları için bu farklılık istatistiki olarak anlamlı değildir. Normal dağılım göstermeyen 2011, 2013 ve 2014 yılları logaritmik getiri ortalamaları Wilcoxon işaret testi ile analiz edilmiştir. Aynı şekilde gerek notların açıklanmasının 10 gün öncesi ve sonrası gerekse de notların açıklanmasının 5 gün öncesi ve sonrası 2014 yılı logaritmik getiri ortalamaları arasındaki farklılık istatistiki olarak anlamlı iken 2011 ve 2013 yılları için bu farklılık istatistiki olarak anlamlı değildir.

Tablo 3: Çalışmada İncelenen XKURY Şirketlerinin Hisse Senedi Getirilerine İlişkin Ortalama Farklılık Test Sonuçları (2009-2014)

Değişkenler	Yıl	t değeri	Anlamlılık (p değeri)	Wilcoxon İşaret Testi	Olasılık (p değeri)
Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Notlarının Açıklanması Öncesi ve Sonrası Hisse Senetleri Ortalama Logaritmik Getirileri (10 Gün)	**2009**	-2,244	0,035*		
	2010	1,232	0,228		
	2011			-0,138	0,890
	2012	-0,649	0,520		
	2013			-0,355	0,723
	2014			-1,992	0,046*
Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Notlarının Açıklanması Öncesi ve Sonrası Hisse Senetleri Ortalama Logaritmik Getirileri (5 Gün)	**2009**	-2,206	0,038*		
	2010	0,455	0,652		
	2011			-0,143	0,886
	2012	0,966	0,339		
	2013			-0,920	0,358
	2014			-3,545	0,000*

*****: %5 anlamlılık düzeyi

Buradan hareketle 2009 ve 2014 yıllarında şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerine uyum notlarının açıklanması öncesindeki hisse senedi getirileri ile açıklanması sonrası hisse senedi getirileri arasında fark varken 2010, 2011, 2012 ve 2013 yıllarında şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerine uyum notlarının açıklanması öncesindeki hisse senedi getirileri ile açıklanması sonrası hisse senedi getirileri arasında fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4: Çalışmada İncelenen XKURY Şirketlerinin 2009 ve 2014 Yıllarına Ait Günlük Ortalama Anormal Getirileri ve Kümülatif Anormal Getirileri (10 Gün)

Olay Tarihi Gün	2009		2014	
	AAR_{it} %	CAR_{it} %	AAR_{it} %	CAR_{it} %
-10	-0,0083	-0,0083	0,0384	0,0384
-9	0,0001	-0,0082	-0,0595	-0,0211
-8	0,0176	0,0094	0,0066	-0,0145
-7	-0,0096	-0,0002	-0,0399	-0,0543
-6	0,0024	0,0022	0,0567	0,0024
-5	0,0108	0,0130	0,0072	0,0096
-4	-0,0007	0,0123	-0,0139	-0,0043
-3	0,0006	0,0129	-0,0021	-0,0064
-2	-0,0095	0,0035	-0,0065	-0,0129
-1	0,0125	0,0159	-0,0314	-0,0443
0	0,0200	0,0359	0,0299	-0,0144
1	0,0093	0,0452	0,0101	-0,0043
2	0,0061	0,0513	-0,0149	-0,0192
3	0,0428	0,0941	0,0089	-0,0102
4	0,0476	0,1417	-0,0197	-0,0300
5	0,0062	0,1478	-0,0047	-0,0347
6	0,0087	0,1566	-0,0004	-0,0350
7	0,0082	0,1648	-0,0019	-0,0370
8	0,0106	0,1754	0,0009	-0,0361
9	0,0005	0,1759	-0,0094	-0,0455
10	0,0043	0,1802	-0,0003	-0,0457

BIST XKURY şirketlerinin hisse senedi getirilerindeki farklılığın kurumsal yönetim ilkelerine uyum notundan kaynaklanıp kaynaklanmadığını test etmek için ise olay çalışması yönteminden faydalanılmıştır. Tablo 4'te endeksteki şirketlerin 2009 ve 2014 yıllarında olay tarihinden 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası dönem için hesaplanmış ortalama anormal getirileri (AAR_{it}) ile kümülatif anormal getirileri (CAR_{it}) gösterilmektedir. Bu kümülatif anormal getirilerin her iki yılda ilgili olay penceresi için seyri Grafik 2'de gösterilmiştir.

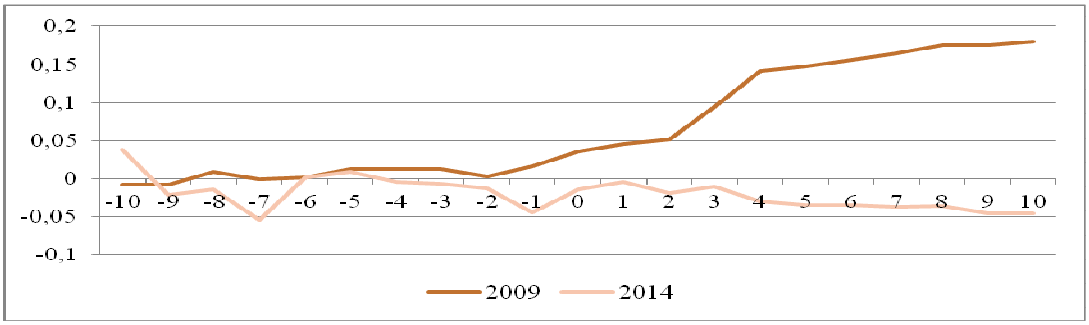

Grafik 2: Çalışmada İncelenen XKURY Şirketlerinin 2009 ve 2014 Yılları Kümülatif Anormal Getirilerinin Olay Tarihine Duyarlılığı (10 Gün)

Grafik 2 incelendiğinde BIST XKURY şirketlerinin 2009 yılında hisse senetlerinin olay tarihinden itibaren anormal getiri sağladığı ve bu kümülatif getiri düzeyinin pozitif yönde çok yüksek

bir seviyede gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla 2009 yılında olay tarihinden 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası dönem için H_0 hipotezi reddedilirken alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu durum "kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu, şirketlerin hisse senedi getirilerini etkilemektedir" şeklinde yorumlanmaktadır. Buradan hareketle 2009 yılında endeksin yarı güçlü formda etkin olmadığını söyleyebiliriz. Buna karşın BIST XKURY şirketlerinin 2014 yılında hisse senetlerinin olay tarihinden itibaren sürekli negatif anormal bir getiri sağladığı görülebilmektedir. Olay tarihinden öncede genel olarak kümülatif anormal getirilerin negatif yönde seyretmesinden dolayı 2014 yılında endeksin etkinliğe yaklaşmış olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla 2014 yılında olay tarihinden 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası dönem için H_0 hipotezi reddedilememiştir. Bu durum "kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu, şirketlerin hisse senedi getirilerini etkilememektedir" şeklinde yorumlanmaktadır.

Tablo 5: Çalışmada İncelenen XKURY Şirketlerinin 2009 ve 2014 Yıllarına Ait Günlük Ortalama Anormal Getirileri ve Kümülatif Anormal Getirileri (5 Gün)

Olay Tarihi Gün	2009		2014	
	AAR_{it} %	CAR_{it} %	AAR_{it} %	CAR_{it} %
-5	0,0108	0,0108	0,0072	0,0072
-4	-0,0007	0,0101	-0,0139	-0,0066
-3	0,0006	0,0108	-0,0021	-0,0088
-2	-0,0095	0,0013	-0,0065	-0,0153
-1	0,0125	0,0137	-0,0314	-0,0467
0	0,0200	0,0338	0,0299	-0,0168
1	0,0093	0,0431	0,0101	-0,0066
2	0,0061	0,0491	-0,0149	-0,0216
3	0,0428	0,0919	0,0089	-0,0126
4	0,0476	0,1395	-0,0197	-0,0323
5	0,0062	0,1456	-0,0047	-0,0370

Tablo 5'te endeksteki şirketlerin 2009 ve 2014 yıllarında olay tarihinden 5 gün öncesi ve 5 gün sonrası dönem için hesaplanmış ortalama anormal getirileri (AAR_{it}) ile kümülatif anormal getirileri (CAR_{it}) gösterilmektedir. Bu kümülatif anormal getirilerin her iki yılda ilgili olay penceresi için seyri Grafik 3'te gösterilmiştir.

Grafik 3 incelendiğinde BIST XKURY şirketlerinin 2009 yılında hisse senetlerinin olay tarihinden itibaren anormal getiri sağladığı ve bu kümülatif getiri düzeyinin pozitif yönde çok yüksek bir seviyede gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla 2009 yılında olay tarihinden 5 gün öncesi ve 5 gün sonrası dönem için H_0 hipotezi reddedilirken alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu durum "kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu, şirketlerin hisse senedi getirilerini etkilemektedir" şeklinde yorumlanmaktadır. Buradan hareketle 2009 yılında endeksin yarı güçlü formda etkin olmadığını söyleyebiliriz.

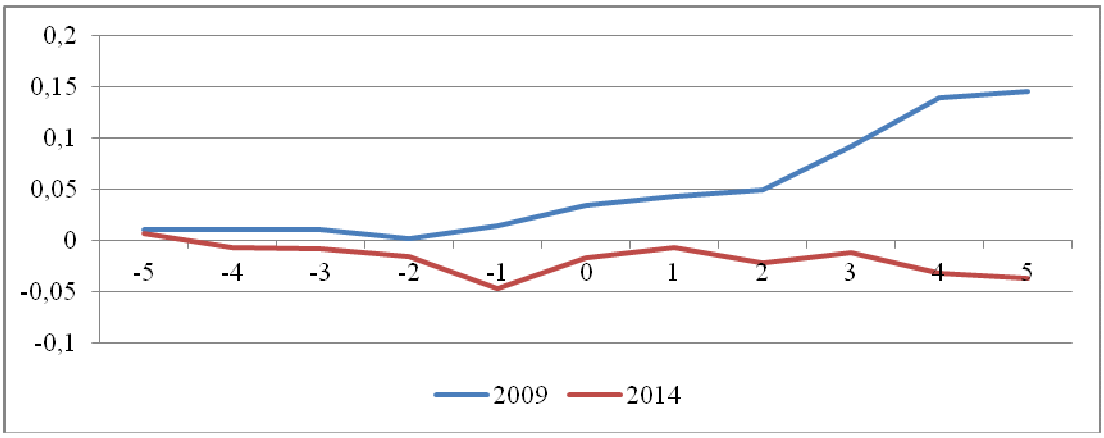

Grafik 3: Çalışmada İncelenen XKURY Şirketlerinin 2009 ve 2014 Yılları Kümülatif Anormal Getirilerinin Olay Tarihine Duyarlılığı (5 Gün)

Diğer taraftan BIST XKURY şirketlerinin 2014 yılında hisse senetlerinin olay tarihinden itibaren sürekli negatif anormal bir getiri sağladığı görülebilmektedir. Olay tarihinden öncede genel olarak kümülatif anormal getirilerin negatif yönde seyretmesinden dolayı 2014 yılında endeksin etkinliğe yaklaşmış olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla 2014 yılında olay tarihinden 5 gün öncesi ve 5 gün sonrası dönem için H_0 hipotezi reddedilememiştir. Bu durum "kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu, şirketlerin hisse senedi getirilerini etkilememektedir" şeklinde yorumlanmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Şirketlere fon sağlayan yatırımcıların, yatırımlarını geri alabilmeleri için şirketlerin uyması gereken kurallar ve yöntemler şeklinde tanımlanan kurumsal yönetim Türkiye'de 2007 yılı Ağustos ayı itibariyle Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) olarak hesaplanmaya başlanmıştır. Esas amacı tanımlanan kriterleri sağlayarak endekse girmeye hak kazanan şirketlerin fiyat ve getiri performansının ölçülmesi olan endeksin yatırımcı açısından yatırım kararlarına yol gösterici olması beklenmektedir. Dolayısıyla endekse giren şirketlerin getiri performanslarının artacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, 2008 yılı finansal krizinden sonra BIST XKURY'de işlem görmeye başlayan şirketlerin 2009-2014 yılları arasında aldıkları kurumsal yönetim ilkelerine uyum notlarının hisse senedi getirilerine etkileri ölçümlenmiştir. Kurumsal yönetim notunun açıklanması öncesi ve sonrası ilgili hisse senedinin getiri performansının net olarak görülebilmesi için hem 10 günlük hem de 5 günlük periyotlarda hesaplamalar yapılmıştır. Kurumsal yönetim ilkelerine uyum notlarının açıklandığı gün olay günü olarak düşünüldüğünde bu tarihten 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası hisse senedi logaritmik getirileri ile olay gününden 5 gün öncesi ve 5 gün sonrası hisse senedi logaritmik getirilerinin ortalamaları karşılaştırılmıştır. Her iki periyot içinde 2009 ve 2014 yılları getiri ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın 2010,

2011, 2012 ve 2013 yılları getiri ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık olduğuna dair bir kanıta ulaşılamamıştır.

Hisse senedi getirileri arasındaki farkların istatistiki olarak anlamlı bulunduğu 2009 ve 2014 yılları için bu farkın kurumsal yönetim ilkelerine uyum notundan kaynaklanıp kaynaklanmadığını tespit etmek amacıyla uygulanan olay çalışması sonrasında 2009 yılında gerek kurumsal yönetim ilkelerine uyum notunun açıklanmasının 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası dönem gerekse de kurumsal yönetim ilkelerine uyum notunun açıklanmasının 5 gün öncesi ve 5 gün sonrası dönem açısından, olay gününden sonraki kümülatif getirilerin pozitif yönde arttığı gözlemlenmiştir. Buna karşın 2014 yılında gerek kurumsal yönetim ilkelerine uyum notunun açıklanmasının 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası dönem gerekse de kurumsal yönetim ilkelerine uyum notunun açıklanmasının 5 gün öncesi ve 5 gün sonrası dönem açısından olay gününden sonraki kümülatif getirilerin olay öncesi dönemin genelinde olduğu gibi negatif yönde seyrettiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla 2014 yılında anormal getiriler elde edilememiştir. Elde edilen sonuçlar Yenice ve Dölen (2013)'in çalışmalarında 2009 yılı için elde ettikleri sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Aynı şekilde Sakarya (2011) da çalışmasında 2009 yılı için olay gününden sonra pozitif anormal getiri tespit etmiştir.

Kurumsal yönetim ilkelerine uyum notunun açıklanması öncesinde ve sonrasında elde edilen getiri ortalamaları arasındaki farkların istatistiki olarak anlamlı olmadığı bulgusuna ulaşılan 2010, 2011, 2012 ve 2013 yılları için olay gününden sonraki getiri ortalamalarının azaldığı ya da negatif getirinin olay öncesi döneme göre arttığı gözlemlenmiştir. Benzer şekilde Acar, Temiz ve Karan (2013) çalışmalarında 2010-2012 dönemi için olay günü sonrasında negatif getiri tespit etmişlerdir. Yenice ve Dölen (2013)'in çalışmalarında 2010 ve 2011 yılları için elde ettikleri sonuçlar çalışmamızda elde edilen bulgularla örtüşmemektedir. İncelenen endeks ve yöntemin benzerlik göstermesine rağmen olay pencerelerinin (t-30, t+30) birbirinden farklı olması sonuçlarında farklı elde edilmesinin sebebi olarak düşünülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde BIST XKURY'de işlem gören şirketlere yatırım yapacak bireylerin kurumsal yönetim ilkelerine uyum notlarını dikkate aldığını, 2009 yılında notların açıklanması sonrasında istatistiki olarak anlamlı farkın anormal getiriler açısından pozitif yönde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Buna karşın 2014 yılında notların açıklanması öncesi ve sonrasında gerçekleşen getiriler arasındaki istatistiki olarak anlamlı farkın kurumsal yönetim ilkelerine uyum notlarından kaynaklanmadığı, bu yılda endekste anormal getiriler elde edilemediği belirlenmiştir. İncelenen diğer yıllarda ise notun açıklanması sonrasında pozitif getirinin artmasına ya da negatif getirinin azalmasına rağmen bu durumun istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu durum 2009 yılında endeksin yarı güçlü formda etkin olmadığını, 2014 yılında ise endeksin etkinliğe yaklaşmış olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Merve; Hüseyin TEMİZ ve Mehmet Baha KARAN (2013), BIST (Borsa İstanbul) Kurumsal Yönetim Endeksinde (XKURY) Yer Alan Şirketlerin Getiri Ve Performans Analizi: Olay Çalışması Örneği, 17. Finans Sempozyumu, 23-26 Ekim 2013, Muğla.

AL-HADDAD, Waseem; Saleh T. ALZURGAN and Fares J. Al-SUFY; (2011), "The Effect Of Corporate Governance on The Performance of Jordanian Industrial Companies: An Empirical Study on Amman Stock Exchange", International Journal Of Humanities And Social Science, 1(4), pp.55-69.

BASKICI, Çiğdem (2012), İç Kontrol Sisteminin Kurumsal Yönetim Anlayışındaki Yeri: İMKB Şirketlerinde Bir Uygulama, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BENDŢIŪNIENĖ, Giedrė (2010), The Research Of Corporate Governance Impact on Performance in The Baltic Stock Exchange Markets, Vytautas Magnus University Faculty of Economics and Management Diploma Paper, Kaunas.

BOCEAN, Claudiu G.; Catalin M. BARBU; (2007), "Corporate Governance and Firm Performance", Management and Marketing Journal 5(1), pp.125-131.

BUBBICO, Rossana; Marco GIORGINO and Barbara MONDA; (2012), "The Impact of Corporate Governance on the Market Value of Financial Institutions: Empirical Evidence From Italy", Banks and Bank Systems, 7(2), pp.11-18.

DAĞLI, Hüseyin; Hasan AYAYDIN ve Kemal EYÜBOĞLU; (2010), "Kurumsal Yönetim Endeksi Performans Değerlendirmesi: Türkiye Örneği", MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi, 48, ss.18-31.

DALĞAR, Hüseyin ve Sait PEKİN; (2011), "Kurumsal Yönetim İle Finansal Tablo Manipülasyonu Arasındaki İlişki: İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'nde Yer Alan Şirketlerde Bir Araştırma", Mali Çözüm Dergisi, 21, ss.19-44.

DİZKIRICI, Ahmet S.; Filiz KONUK ve Bayram TOPAL (2014), Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi'nde Yer Alan İmalat İşletmelerinin Etkinlik Değerleri İle Kurumsal Yönetim Notlarının Karşılaştırılması, 18. Finans Sempozyumu, 15-18 Ekim 2014, Denizli.

DROBETZ Wolfgang, SCHILLHOFER Andreas and ZIMMERMANN Heinz; (2003), Corporate Governance and Firm Performance: Evidence from Germany, http://www. cofar.uni-mainz.de/dgf2003/paper/paper146.pdf, Erişim Tarihi: 24.11.2014.

EGE, İlhan; Emre Esat TOPALOĞLU ve Murat ÖZYAMANOĞLU; (2013), "Finansal Performans İle Kurumsal Yönetim Notları Arasındaki İlişki: BIST Üzerine Bir Uygulama", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 5(9), ss.100-117.

EYÜBOĞLU, Kemal; (2011), "Kurumsal Yönetimin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi: İMKB Kurumsal Yönetim Endeksindeki Şirketler Açısından Bir Değerlendirme", Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1, ss.55-69.

GUPTA, Parveen; Duane KENNEDYand Samuel WEAVER; (2009), "Corporate Governance and Firm Value:Evidence from Canadian Capital Markets", Forthcoming Corporate Ownership and Control Journal, 6(3), pp.1-35.

ICAN (Institute of Chartered Accountants of Nigeria) (2009), Strategic Financial Management Pack,http://profaconline.org/Strategic%20Financial%20Management%20Pack%202009%20Chapters%201-10.pdf, Erişim Tarihi: 10.04.2015.

KAJOLA, Sunday O.; (2008), "Corporate Governance and Firm Performance: The Case of Nigerian Listed Firms", European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences, 14 (2008), pp.16-28.

KANDIR, Serkan Y.; (2013), "Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu Açıklamalarının Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi", Bankacılar Dergisi, 85, ss.21-31.

KARAMUSTAFA, Osman; İdris VARICI ve Bünyamin ER; (2009), "Kurumsal Yönetim ve Firma Performansı: İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Firmalar Üzerinde Bir Uygulama", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(1), ss.100-119.

KILIÇ, Saim; (2011), "İMKB Kurumsal Yönetim Endeksine Dahil Olan Şirketlerin Getiri Performanslarının Ölçülmesi", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 48(552), ss.45-58.

KLEIN, Peter; Daniel SHAPIRO and Jeffrey YOUNG; (2005), "Corporate Governance, Family Ownership and Firm Value: the Canadian Evidence", Corporate Governance: An International Review, 13(6), pp.769-784.

KULA, Veysel ve Ender BAYKUT; (2014), "Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ile Piyasa Değeri Arasındaki İlişki: BIST XKURY Şirketleri Üzerine Bir Araştırma", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(3), ss.1-17.

KULA, Veysel ve Ender BAYKUT; (2013), "Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Almanın Mevduat Bankalarının Performansına Etkisi: BIST Örneği", Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2), ss.121-136.

MALLIN, Christine A.; (2004), Corporate Governance, Oxford University Press, New York, 231p.

MEMİŞ, Mehmet Ü. ve Emin H. ÇETENAK; (2012), "Kurumsal Yönetimin Kazanç Yönetimi Uygulamaları Üzerine Etkisi: İMKB'de İşlem Gören Şirketler Üzerine Uygulama", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(3), ss.205-224.

SAKARYA, Şakir; (2011), "İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Olay Çalışması (Event Study) Yöntemi İle Analizi", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13, ss.147-162.

SAKARYA, Şakir ve Hasan SEZGİN; (2015), "Sendikasyon Kredisi Kullanımının Bankaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Olay Çalışması Yöntemiyle BİST'de Bir Uygulama", Bankacılar Dergisi, 92, ss.5-24.

SERMAYE PİYASASI KURULU (SPK) (2005), Kurumsal Yönetim İlkeleri, http://www.spk.gov.tr/displayfile.aspx?action=displayfile&pageid=66&fn=66.pdf&submenuheader=null, Erişim Tarihi: 14.12.2014.

SHLEIFER, Andrei and Robert W. VISHNY; (1997), "A Survey of Corporate Governance", The Journal of Finance, 52(2), pp.737-783.

SLOAN, Richard G.; (2001), "Financial Accounting and Corporate Governance: A Discussion", Journal of Accounting and Economics, 32(2001), pp.335-347.

TEKER, Suat; Emre KARAKUM ve Osman TAV; (2008), "Yatırım Fonlarının Risk Odaklı Performans Değerlemesi", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 9(1), ss.89-105.

TÜRKİYE KURUMSAL YÖNETİM DERNEĞİ (TKYD), http://www.tkyd.org/tr/content.asp?PID={FB59288A-5A83-4120-96F4-7ED3734A5320}, Erişim Tarihi: 22.11.2014.

TÜRKİYE SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ (TÜSİAD) (2005), Sermaye Piyasaları İçin Örnek Şirket Yapısı, http://www.tusiad.org.tr/__rsc/shared/file/sermaye.pdf, Erişim Tarihi: 29.11.2014.

YENİCE, Sedat ve Tuğba DÖLEN; (2013), "İMKB'de İşlem Gören Firmaların Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyumunun Firma Değeri Üzerindeki Etkisi", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 9(19), ss.199-214.

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

MODERNLİĞİN ROMANTİK ELEŞTİRİSİ: GEORGE LUKÁCS'IN ROMAN KURAMI'NDA ROMANTİK ANTİKAPİTALİZM

Salih AKKANAT[1]

ÖZ

Romantik antikapitalizm modern toplum ve uygarlık düşüncesine karşı ortaya çıkan bir dünya görüşü ya da eleştirel bir tutum olarak tanımlanabilir. Romantik antikapitalizm sadece sol ve özgürlükçü ideolojilerin modernlik eleştirisini ifade etmez; aynı zamanda sağ ideolojilerin protestolarının önemli bileşenlerini de içine alır. Bu durum romantizm sözcüğünün endüstriyel kapitalist modernleşmenin toplumsal, siyasal ya da psikolojik sonuçlarına tepki duyan kesimlerin dayanak noktalarının birçoğunu içermesinden kaynaklanır. Bu bağlamda romantizm, kendiliğindenlik, doğalcılık, dayanışmacılık, kolektivizm ya da cemaatçilik gibi değerleri modernliğin bireycilik, şeyleşme ya da yabancılaşma kültürünün karşısına çıkarır. Modernliğin romantik eleştirisi özellikle Almanya'da "devrimci muhafazakârlık" olarak adlandırılan bir düşünce akımının canlanmasına yol açmış olmasına rağmen bazı Marksist ve Anarşist akımlarla birleşerek demokratik ve özgürlükçü yanları öne çıkan bir sentez de doğurmuştur. George Lukács'ın *Roman Kuramı* Weberci Marksizm olarak adlandırılan bu sentezin ana hatlarını sergilemek bakımından önem taşır ve Batı Marksizmi'nin en güçlü özelliğini oluşturan bir kültür ve uygarlık eleştirisi olarak şekillenmesinde romantizmin etkisini ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Romantizm, romantik antikapitalizm, George Lukács, roman sanatı, modernite.

THE ROMANTIC CRITIQUE OF MODERNITY: ROMANTIC ANTICAPITALISM IN GEORGE LUKACS' THEORY OF THE NOVEL

ABSTRACT

Romantic anticapitalism can be defined as an ethos or critical attitude towards the conception of modern society and civilization. Romantic anticapitalism not only reflects the critiques of modernity in left or emancipatory ideologies but also contains protests of right ideologies against the modernity. This stems from the fact that the concept of romanticism includes the most of anchor points which helps to criticize social, political and psychological results of industrial capitalist modernity. In this context, romanticism puts values like spontaneity, naturalism, solidarity, collectivism or communitarianism against the culture of individualism, reification or alienation. Although romantic criticism of modernity causes a thought of movement called "revolutionary conservatism" in especially Germany it also results in a synthesis including democratic and emancipatory properties by a combination of some Marxist and Anarchist currents. George Lukács' *Theory of Novel* is important to outline such a synthesis called Weberian Marxism and exhibits the impact of romantism on the formation of Western Marxism as a critique of culture and civilization that is to be most powerful side of it.

Keywords: Romanticism, romantic anticapitalism, George Lukács, the art of novel, modernity.

DOI: 10.17823/gusb.191

[1] Yrd. Doç. Dr.; Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, salih.akkanat@gmail.com

GİRİŞ

Yüzyıl sonu kapitalizmi ve burjuva toplumsal düzeni içinde kendini "evinde" hissetmeyen; tinselliğin veya içselliğin hesapçı düşünmenin mantığı tarafından yerinden edildiğini; bireycileşmenin en yüksek değer olarak kabul edildiğini düşünen Avrupalı entelektüel için romantik antikapitalizm, toplumsal-siyasal eleştirinin odaklandığı ruh halini yansıtan genel bir dünya görüşüydü. Felsefede varoluşçuluk, edebiyat ve sanatta ekspresyonizm, Hıristiyan teolojisi'nde Aziz Paul'ün "keşfedilmesi" gibi çeşitli yansımaları olan bu dünya görüşünün, I. Dünya Savaşı sürecinde özellikle Orta Avrupa Yahudi entelektüelleri arasında en güçlü 'siyasal' yansımasını bulduğu söylenebilir.

Romantik sorunsalın odağında kapitalizm öncesi geçmişin "doğal, organik, canlı dünyasına" yönelik referanslar ağırlık oluşturur. Kapitalist modernliğin bugünü, "mekanik, yapay ve inşâ edilmiş" olduğu ölçüde doğallığın ve kendiliğindenliğin kaybını simgeler. Makineleşme, sanayileşme, kentleşme ve doğanın mekanikleşme yoluyla tahakküm altına alınmasıyla yaşanan "ilerlemeler", Lukács'ın *Roman Kuramı*'nda Homerik Yunan'ın "epik" dünyasına özlem duymasında olduğu gibi, insan ve doğa, özne ve nesne, öz ve görünüş arasındaki uyum temelinde eleştirilir.

Romantik antikapitalist dünya görüşü, sahici iletişim ve ilişki biçimlerinin cemaatçi evreninin yerini, birbirine yabancılaşmış insan yığınlarının oluşturduğu modern kitle toplumunun almasından büyük kaygı duyar. Kitle toplumunda insanlar ya sadece iş bölümünün gerektirdiği "resmi" ölçülerde birbirleriyle ilişki kurarak yaşarlar ya da varoluşçu kaygılar temelinde kendi iç dünyalarına kapanıp, bireysel 'monolog' yaşantının kapalı iç düzenine hapsolmak zorundadırlar. Tecrit duygusu veya toplum içinde yalnızlık hissi, özellikle edebiyatta sıkça rastlanan bir temadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, modern toplumda insanlar-arası iletişimdeki başarısızlığın tüm insanlığın paylaştığı evrensel ve trajik bir sorun olduğu bilinci, edebiyatın merkezine yerleşir.

Toplumsal ve siyasal hayat da, modern mekanikleşme deneyimine tabidir. Modern hayat yapay, inorganik ve ruhsuz olduğu ölçüde modern siyasal sistemde bundan payını alır. Makinenin onu kullanan işçiyi kendine tabi kılması gibi modern siyasal örgütlenmenin başat biçimi devlet de, "özgür insanları mekanik bir çarklar sisteminin" içine hapseder. "Bireycilik, özel mülkiyet, sözleşme, rasyonel bürokratik idare üzerinde temellenen modern devlet, bir fabrika kadar mekanik, soğuk ve şahsiyetten yoksun bir kurum olarak" kabul edilir. Özetle romantik antikapitalizmde siyaseti ve siyasal alanı, bir "yönetim" mekanizmasının yönetme ve yönetilme zorunluluğuna tabi olmayan bir biçimde, toplumu oluşturan bireylerin ortak yaşamı ve yararı temelinde, eşit ve özgür bireylerin öz yönetimi olarak değil de mülk sahibi bireyler arasındaki 'kanuni' bir sözleşme olarak algılayan modern burjuva düşüncesine karşı çıkılır. Bununla beraber romantik antikapitalizmin modern devlet biçiminin yerine geçirmek istediği siyasal örgütlenme tarzı referans alınan geçmişin niteliklerine göre çeşitlilik gösterir.

Bu, feodalitenin "monarşik" ve "organik" devletine geri dönüş şeklini alabileceği gibi her türlü devlet ve kurumsallık biçiminin özgür siyasal topluluklar adına anarşistçe reddine değin de uzanabilir.

Bu metin de 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde çok farklı siyasal eğilimlerin ve eleştirel tutumların iç içe geçmesine ya da aralarında bir yakınlaşma kurulmasına aracılık eden bir dünya görüşü olarak romantik antikapitalizm kavramının ana hatları ve düşünsel dayanakları irdelenmektedir. Bu amaçla kavramın anlaşılmasında ya da belirginlik kazanmasında başlıca kaynaklardan biri olan George Lukács'ın *Roman Kuramı*'na odaklanarak, kavramın içerdiği özgürlükçü ve demokratik eleştiri potansiyelinin faşizme eğilimli akımlardan nasıl ayrı tutulabileceğine açıklık kazandırılmaya çalışılmaktadır.

I. ROMANTİK ANTİKAPİTALİZMİ KAVRAMLAŞTIRMAK

Batı Marksizm'inin kurucu düşünürlerinden biri olan Georg Lukács (2003: 33), *Roman Kuramı*'na 1962 yılında yazdığı önsözde, kitabı yazma sürecini ve ona yön veren düşünsel ve toplumsal saikleri anlatırken, "romantik antikapitalizm" kavramını kullanır.[i] Romantik antikapitalizm, Lukács için, I. Dünya Savaşı sürecinde Orta Avrupa entelektüelleri arasında yaygın olarak benimsenen kültürel bir tutuma işaret ediyordu.[ii] Bu tutumu, bir yandan, modern endüstriyel kapitalizmin neden olduğu 'ruhsuz' ve 'kuru' bir dünyaya karşı 'hınç' duygusuyla; diğer yandan da 'el değmemiş' komünal yaşam biçimlerinin geçerli olduğu geçmiş çağlar için duyulan özlem ve 'nostalji' istemiyle tanımlıyordu (Lukács, 2003: 25).

Michael Löwy ve Robert Sayre'ye göre (2007: 23) ise, sosyo-politik bir hareket olarak romantik antikapitalizm ya da on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren özellikle Alman toplumsal ve siyasal yaşamında ortaya çıkan bir dünya görüşü olarak *romantizm*,[iii] "modernitenin, modern kapitalist uygarlığın, geçmişteki (kapitalizm-öncesi, modern-öncesi) değer ve idealler adına eleştirisini temsil eder." Eleştirinin odağındaki kapitalizm ve modernite ise genel olarak 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hegemonik olan sosyo-ekonomik bir sistemin adıdır. Buna göre kapitalizm, "sanayileşme, bilim ile teknolojinin hızlı ve birleşik gelişimi, pazarın hegemonyası, üretim araçlarının özel mülkiyeti, sermayenin genişlemiş yeniden üretimi, özgür emek, yoğunlaşmış işbölümü" gibi çok yönlü, karmaşık bir bütünü simgelerken, modernite, kapitalizmin bu "çok yönlü" niteliklerine bağlı olarak gelişen "uygarlık fenomenlerini" yansıtır: "Rasyonelleşme, bürokratikleşme, toplumsal yaşamda ikincil ilişkilerin baskınlığı, şehirleşme, sekülerleşme, şeyleşme" moderniteyi tanımlayan nitelikler arasındadır (Löwy ve Sayre, 2007: 25)[iv]. Dolayısıyla romantik antikapitalist dünya görüşünün, 'kapitalizm-öncesi ve modern-öncesi' toplumsal değerler adına modern kapitalizme yönelttiği eleştirilerin odağında, mübadele değeri ve niceliksel para ilişkilerinin dayandığı *üretim ilişkileri*, bilimsel-teknolojik gelişmelerle doğanın tahakküm altına alınmasını da içeren *üretim*

araçları ve toplumsal-ekonomik sistemin yönetildiği modern siyasal bir aygıt olarak *devlet* yer alır (Löwy ve Sayre, 2007: 26). Romantik antikapitalizm, modern kapitalizmi temsil eden bu özelliklerin herhangi birine ya da hepsine birden eleştiri yönelten bir dünya görüşüdür (Löwy, 1999: 27).

19. yüzyılın sonunda Almanya'da meydana gelen ekonomik ve toplumsal değişimlerin çeşitli toplum katmanları ile kültür ve dini hayat biçimleri üzerindeki etkisi, romantik antikapitalist söylemin doğuşuna zemin hazırlayan olgular arasındadır.[v] Alman entelektüel tarihi üzerine çalışan bazı araştırmacıların vurguladığı gibi, Almanya'nın 1870 ve 1914 gibi kısa bir zaman aralığında gerçekleştirdiği 'büyük sanayileşme hamlesi', ülkenin yarı-feodal ve geri bir konumdan dünyanın büyük endüstriyel güçleri arasına dahil olmasını sağlamıştı (Rabinbach: 1997; Löwy: 1992). Bu hızlı değişimin en dikkat çekici örneği, Alman sanayinin çelik üretim miktarındaki artıştır. 1860 rakamlarıyla İngiltere ve Fransa'nın gerisindeyken, 1910 yılında Almanya'da çelik üretimi, iki ülkenin toplamından daha ileri bir düzeye ulaşmıştır. Ülkede bu dönemde, çelik sanayinden sonra tekstil, kömür, kimya ve elektrik enerjisi gibi modern kapitalist uygarlığın diğer ana sektörlerinde de dünyayla rekabet eden büyük ticaret birliklerinin kurulduğu görülür. Sanayileşme sürecinin bu "hızı, zalimliği, şiddeti ve karşı konulmaz gücü, Orta Avrupa toplumlarının sınıf yapılarını (burjuvazinin gelişmesi ve proletaryanın gittikçe büyümesi), siyasal sistemlerini ve değerler hiyerarşisini büyük ölçüde değişime" sürüklemiştir (Löwy, 1992: 27-28).

Kapitalizmin yükselişi, endüstriyel üretimin artışı, meta ve piyasa değerleri evreninin toplumsal hayatın her tarafına yayılması, bilimsel ve teknolojik uygarlığın egemenliği, farklı toplumsal çevrelerde ama özellikle de geleneksel *intelligentsia* arasında - umutsuz ve trajik ama henüz uysal -belli bir "kültürel tepkinin" doğmasına neden olmuştur (Löwy, 1992: 28). Bu "kültürel tepki" daha sonra Lukács tarafından "romantik antikapitalizm" olarak tanımlanacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, romantik kapitalizm karşıtlığı, endüstriyel burjuva uygarlığının kapitalizm öncesi toplumsal, kültürel, etik ya da dinsel değerler adına eleştirisini sunan bir dünya görüşüdür. 19. yüzyılın sonunda özellikle Almanya'da antikapitalist kültürel tepki, öncelikle akademik hayatta egemen bir duyarlılık haline gelmiştir. Bu nedenle Alman kültür ve toplum hayatında geleneksel olarak etkili ve ayrıcalıklı bir sosyal kategori olan "üniversite mandarinleri", romantik antikapitalizmin en önemli toplumsal temellerinden birini oluşturmuştur.

Richard Wolin (1994: 14) üniversite mandarinlerinin kapitalizme karşı "romantik isyanının" arkasında bir tür "iktidar kaybı"nın yattığını söyler. Feodal toplumun son kalıntılarının henüz tam anlamıyla ortadan kalkmadığı ancak buna mukabil gelişmekte olan kapitalist endüstrinin de toplumsal hayat üzerinde tam bir kontrol sağlayacak güce erişemediği 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca, bu durum, Almanya'da, kısmi de olsa bir iktidar ve statü boşluğu yaratmıştı. İşte bu "iktidar ve statü boşluğu" üniversite mandarinleri tarafından dolduruluyordu. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren

başlayan hızlı sanayileşme süreci, akademik entelektüel kastın ayrıcalıklı toplumsal konumunu tehdit etmeye başladı. Yeni gelişen endüstriyel-ticari sistemin "başarılı girişimcileri", akademik çevrelerin toplumsal rolünü ve önemini azaltarak onları "marjinal" bir konuma sürükledi. Bu nedenle Almanya'da özellikle akademik çevrelerde, modern toplumun ruhsuz, tek düze, suni ve materyalist bulunup eleştirilmesinin ve romantik antikapitalist bir duyarlılığın yükseltilmesinin arkasında iktidar kaybının yarattığı bu öfke bulunuyordu (Wolin, 1994: 14).

Bu çerçevede örneğin, romantik eleştirinin anahtar temalarından Kültür [Kultur]- Medeniyet [Zivilisation] çatışması, akademik çevrenin kültürel ve siyasal hoşnutsuzluklarının kavramsal ürünlerinden biri sayılabilir. Kültür, etiğin, dinin ya da estetiğin tinsel değerler evrenini temsil ederken; medeniyet, ekonomik ve teknik ilerlemenin materyalist ve bayağı dünyasını ifade ediyordu. Bu modernite karşıtı tematiğin klasik metinlerinden biri, Ferdinant Tönnies'in Gemeinschaft (cemaat) ve Gesellschaft (cemiyet) ayrımıdır (1887). Tönnies geleneksel (komünal) toplumsal örgütlenme biçiminin organik, kişisel ve doğrudan iletişime dayanan Cemaat hayatının karşısına modern kapitalizmin mekanik, gayri şahsi ve hesapçı Cemiyet hayatını çıkarıyordu. Cemaat-Cemiyet ayrımı Dilthey'den Simmel'e, Weber'e ve hatta Benjamin'e kadar Alman toplum kuramının şiarlarından biri haline gelecekti. Bu nedenle çağdaş bir yorumcuya göre, 19. yüzyıl Alman romantik hareketinin 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Alman toplum kuramı üzerindeki yansımalarını yakalamak, "sosyal bilim tarihini (ve ayrıca bilincini) yeniden inşâ etme girişimlerinin" temel görevlerinden biridir (Gouldner, 1973: 323).

Öte yandan siyasal bir dünya görüşü ya da düşünce akımı olarak romantizm üzerine çalışanların işaret ettiği en önemli güçlük, kavramın birbirinden çok farklı siyasi geleneklerle ilişki kurabilmesidir. Romantizm kavramı siyasal düşünce spektrumunun her iki ucunda da bulunma potansiyeli taşır. Hem sağ, muhafazakâr ve milliyetçi akımlar için hem de sol, Marksist, anarşist akımlar için geçerli değerler ve ilkeler içermesi onun doğası üzerinde düşünmeyi zorlaştırır. Etimolojik olarak, "romantizm"in ortaçağın "romans dili edebiyatına" göndermede bulunduğunu vurgulayan Löwy (1999: 17-18), kavramın yine de bu dönemle sınırlandırılmaması gerektiğini söyler. Romantizm terimi daha geniş bir referans çerçevesi içinde tanımlanmalıdır. Ona göre bunun üç nedeni vardır: Birinci neden, siyasal ve ekonomik romantizmin en önemli temsilcilerinin feodalizme bakış açılarıdır. "Romantizmin tartışmasız büyük öncüsü Rousseau'da feodalizme hiçbir sempati" olmadığı gibi, on dokuzuncu yüzyıl ekonomik romantizminin temsilcileri olan Rus popülistleri de feodalizme ilgi göstermemişlerdir. İkincisi, eğer romantizmin kökeni ortaçağ ise, ortaçağ toplumunun birbirinden farklı ve hatta birbiriyle çelişen toplumsal yapı ve değerlerinden hangilerine gönderme yapıldığı belirsizdir. Örneğin hem şövalyelik, dinsel tarikatlar vb. gibi bazı hiyerarşik kurumlar hem de eşitlikçi ve kolektivist kırsal soy cemaatinin bazı kalıntıları aynı tarihsel dönemin farklı toplumsal yapılarını

oluşturuyorlardı. Üçüncüsü, romantizmin kapitalizmle bağlantılı olarak tanımlanmasının gerekliliğidir. Kapitalizm öncesi toplumlar, reddedilemez farklılıklarına rağmen, bunları kapitalist üretim tarzından ayıran ortak özellikler söz konusudur. Romantizmi ortaçağ'a referansla tanımlayanlarda kapitalizme herhangi bir gönderme yok gibidir (Löwy, 1999: 17-18).[vi]

Georg Lukács da romantizm kavramının anlamındaki bu belirsizliğe dikkat çekmiştir. *Roman Kuramı*'nın 1962 tarihli önsözünde, romantik kapitalizm ve modernite karşıtlığının, bir yandan bireysellik, özgürlük, özerklik gibi değerleri diğer yandan da cemaat, topluluk, doğa, köken gibi bütüncü kategorileri ilkeselleştirmesinin ardında yatan çelişkinin üzerinde durur. Ona göre romantik antikapitalist siyasal-felsefi tutum, "kapitalizmin dehşet verici olayları ve vahşet örneklerinin gerçek bir eleştirisini (Carlyle ve Cobbett) sunabileceği ya da "sosyalist eleştiriye bir hazırlık niteliği (Carlyle)" taşıyabileceği kadar, "Almanya'da Hohenzollerin imparatorluğunun politik ve toplumsal geriliğinin mazeretçi bir savunusuna" da dönüşebilirdi (Lukács, 2003: 33). Bu anlamda Lukács'ın işaret ettiği tehlike, romantik topluluk arayışının, organik bir toplum hayatına duyulan özlemin ya da kuru ve mekanik bir uygarlık biçimine karşı yaşayan, canlı bir uygarlık tasavvuruna sahip olmanın "Janus" yüzlülüğüdür. Başka bir deyişle yitim deneyimi, geçmiş özlemi ve kayıp cennet arayışına yönelik romantik eğilim, hem özgürlükçü bir kolektivizme yol açabilir hem de kan, mit ya da ırk topluluğu anlayışıyla sonuçlanabilir. Lukács'ın imâ ettiği tehlike aslında, "düşüncelere saygı gibi belirli bir Aydınlanma normunun olmadığı yerde *romantik isyan*ın, Lukács'ın mı yoksa Heidegger'in mi siyasal güzergâhından ilerleyeceğini kestirmenin belirsiz" oluşudur (Feher, 1977: 134). Çünkü belirli bir Aydınlanma normu olmaksızın romantik isyan, insanlık açısından yıkıcı sonuçlar da doğurabilecektir.

Bu nedenle romantik antikapitalizmin bünyesinde, kapitalizm ya da modernite eleştirisinin özgürlükçü olmayan eğilimlerinin de yeşerdiğini hatırlamak gerekir. Mevcut siyasal, ekonomik ve kültürel gerçekliği, yararcı rasyonalizm, etkinlik, bilimsel ve teknolojik ilerleme gibi modern değerler adına eleştiren modernleştirici antikapitalizm'den söz edilebileceği gibi, moderniteyi kendini aşmaya, kendi evrimini tamamlamaya zorlayan Godwinci rasyonalizm, sosyal-demokrasi, ana-akım Marksizm ve komünizm tarzı düşünce ekollerinden de bahsedilebilir. Son olarak tepkici Alman modernizminde ifadesini bulan ve "geçmişçi bazı yanları sınai ve/veya kapitalist modernitenin [teknoloji ve bilimselciliğin] benimsenmesiyle birleştiren" gerici bir modernizm türü de mevcuttur (Löwy ve Sayre, 2007: 36).

Nitekim Herf (1980), I. Dünya Savaşı sırasında Alman toplumunun savaş deneyimini, iyi toplum idealinin somut gerçekleşmesi ve modernitenin aşındırdığı kültürel ve tinsel değerlerin yeniden canlanmasının bir örneği olarak gören yaklaşımları romantizm geleneğine dâhil ederek "muhafazakâr devrimcilik" veya 'tepkici modernizm' başlığı altında toplar. Alfred Bäumler, Ferdinand Fried, Hans

Freyer, Edgar Jung, Ernst Jünger, Friedrich Georg Jünger, Ernst Niekisch, Carl Schmitt, Hans Zehrer bu eğilimin önde gelen temsilcileridir.

Herf'e göre (1980: 37) savaş deneyiminin Alman toplumsal ve siyasal gerçekliği üzerindeki en önemli etkisi belki de, "Aydınlanma akılcılığına karşı kültürel tepkinin, makine kültüyle eş zamanlı gerçekleşmesi anlamında, irrasyonalizmin modernleşmesine" yaptığı katkıdır. Aydınlanma akılcılığına karşı olan ancak teknoloji ve makine hayranı bu irrasyonalizm sayesinde, Nazi ideoloji ve uygulaması, Almanya'da güçlenip iktidara yerleşmişti. Ernst Jünger gibi bir entelektüel figür, savaş deneyiminin ulusal birlik duygusuyla veya cemaat ruhuyla savaş sonrasının cemiyet yaşantısı arasında ayrım yapıyor; ve teknolojiyi savaş deneyimi üzerinden ulusal cemaatin kurucu unsuru olarak yüceltiyordu. Bu nedenle muhafazakâr romantizmde kayıp topluluğa dair ideal geçmiş, insan-doğa özdeşliğinin pastoral temsilinden çok devlete ve emre itaatin ulusal kurtuluş gereği yüceltildiği modern savaş alanıydı. Muhafazakâr devrimciliğin savaş deneyiminde ve teknolojide sonradan keşfederek yücelttiği şey aslında, "eski nostaljik muhafazakârlığın kadınsı ve gerçeklerden kaçan romantik fantezilerinin aksine, burjuva toplumuna erkeksi ve tam anlamıyla modern bir alternatif" sunuyor olmasıydı (Herf, 1980: 37). Bu bakımdan romantik antikapitalist muhafazakârlıkta vurgu, rasyonel ve ölmüş olandan çok yaşamsal, gösterişsiz, tutkulu, irade sahibi ve organik olan gibi sezgisel ve canlı olan şeylere yöneliktir.

Tam da bu nedenle Lukács'ın düşüncesi modernliğin romantik eleştirisinin özgürlükçü boyutunu kurtarmak açısından önem taşır. Lukács'ın romantik antikapitalizmi, genellikle işaret edildiği gibi, Weber'in modernlik analiziyle kapitalist şeyleşme sürecinin Marksist eleştirisi arasındaki "gönül yakınlığı"nın [veya "seçici yakınlık"] bir ifadesidir. Bu nedenle Merleau-Ponty (1955: aktaran Löwy, 1996: 432) Lukács'ı, Weber'in düşüncelerini ciddiye alan ve *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nde, Weberci Marksist bir düşünce akımının doğmasına öncülük eden ilk Marksist düşünür olarak lanse eder.[vii] Lukács, kapitalizmin daha derin ve daha radikal bir eleştirisini sunabilmek adına, Weberci bazı kavram ve temaları, Marksist diyalektiğe eklemlemeyi amaçlamıştır. Bu açıdan *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nin şeyleşme analizi, büyük ölçüde, "Marks'ın meta fetişizmi ile Weber'in akılcılaşma kuramının güçlü ve orijinal bir sentezi" ni oluşturmaktadır (Löwy, 1996: 433). Löwy'e göre (1996: 433) Lukács, "soyutlama ve nicelikleşmenin oluşturduğu Weberci biçimsel akılcılaşma kategorisini, Marksist soyut emek ve değişim değeri kategorileriyle birleştirerek, Marksist bir kuramsal (ve siyasal) dil içinde, Alman sosyoloğun sorunsalını yeniden formüle eder." Marksist metalaşma süreci ve meta fetişizmi analizine, toplum ve kültür alanlarını da dahil ederken, modern hayatın, kapitalist rasyonalizmin hesapçı ruhuyla biçimlendiğini söyleyen Weber'den esinlenmiştir

II. GEORGE LUKÁCS VE ROMANTİK ANTİKAPİTALİZM

Roman, Lukács'ın ünlü deyişiyle, "çivisi çıkmış bir dünyanın ayna imgesi" ve "aşkın yurtsuzluğun evi"dir (Lukács, 2003: 31-50. Romanın egemen temsil biçimi olduğu "çivisi çıkmış dünyayı" betimlemek için Lukács, Fichte'nin "mutlak günahkârlık çağı nitelemesini kullanır. *Roman Kuramı*, estetik kategoriler ile toplumsal gerçeklik arasında benzeşimde, "metodolojik kılavuzu" olarak Hegel'i benimserken, toplumsal gerçekliğe bakış açısı, Hegelci "tarih diyalektiğinin iyimserliğinden" çok Fichte'nin "ahlaki kötümserliğine" dayanmaktadır (Lukács, 2003: 31-32). Bunun nedeni, Hegel'in "düzyazının dünyası"nı, "tinin hem düşüncede hem de toplum ve devlet praksisinde kendisini bulduğu" bir dünya olarak tanımlamasıdır. Başka bir deyişle, diyalektik gelişme veya ilerlemenin mantığı açısından, toplumsal gerçeklik düzyazının dünyasıyla birlikte "sorunsal" olmaktan çıkıyor ve onun yerine sanat, sorunsal hâle gelmeye başlıyordur (Lukács, 2003: 31). Oysa Lukács, romanı (hayatın düzyazısını), Hegel'in tersine, toplumsal-tarihsel gerçekliğin "sanat için artık elverişli bir alan sunmuyor oluşunun" belirtilerinden biri olarak gösterir. Romanın merkezinde, "varlığın kendiliğinden bütünselliğe sahip olduğu" devirlerin dünyasından kopuşun yarattığı sorunlar yer alır (Lukács, 2003: 31).

Sorunsal sanatın ve sorunsal toplumsal gerçekliğin birbirine uygunluğunu serimleyebilmek açısından Lukács, Batı uygarlığının tarihini dört döneme ayırır[viii]: bunlar sırasıyla, Homerik-epik dönem, epik dönemden Dante'yle özdeşleşen roman anlayışına geçiş dönemi, burjuva romanının doğuşu ve yalnızca Dostoyevski'nin romanlarında öngörülen roman-sonrası dönem'lerdir. Lukács daha sonra romanın ortaya çıktığı dönemi alt kategorilere böler: *Don Kişot*'un temsil ettiği soyut idealizm romanı; *Duygusal Eğitim*, *Bildungsroman* ama özellikle de *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları*'nda en iyi örnekleri görünen düş kırıklığı romanı; ve Tolstoy'un doğanın gerektirdiği şekilde 'toplumsal hayat biçimlerini aşma girişimleri.' *Roman Kuramı*'nın 1962'deki önsözünde Lukács, bu kategorilerin aslında Dilthey'in *Das Erlebnis und die Dichtung* (Yaşanmış Deneyim ve Edebi Yaratı, 1905) gibi yapıtlarında ayrıntılarına inilen özentisiz 'tinsel bilim' yöntemleri tarafından üretildiğini kabul eder:

> Bir okulun veya bir dönemin yalnızca birkaç özelliği temelinde genel sentetik kavramlar oluşturmak ve sonra da bu genellemelerden çıkarım yapıp tekil olguların analizine yönelerek kapsamlı bir genel görüş olduğunu iddia ettiğimiz şeye ulaşmak moda oldu (Lukács, 2003: 27).[ix]

Lukács, sözkonusu yöntemlerin belirli bir doğrultu kazanmasındaki kendi payını da gizlemez. *Roman Kuramı*'nın, 1910 ve 1920'li yıllarda giderek önem kazanan romantik antikapitalist eğilimi besleyen düşünsel kaynakları özgün bir senteze ulaştırmadaki rolünü teslim eder. Söz konusu sentez, Wilhelm Almanya'sının Aydınlanma düşüncesi karşısında ikinci plana ittiği (Lukács'ın sağ

epistemoloji ya da ontoloji olarak tanımladığı) erken Alman romantizmi ve Alman idealist felsefesi geleneğini sol etikle birleştirmekten oluşuyordu (Lukács, 2003: 33-34). "Tinsel bilimler okulu" diye tanımladığı Dilthey, Simmel ve Weber'in felsefi ve sosyolojik analizleri, Lukács'a göre (2003: 26), toplumsal gerçekliğin "sağ epistemoloji" ve "sol etikle" kavranışının örnekleridir. Lukács böylece, romantik eleştirel söylemin, modernite, kapitalizm, liberal bireycilik, teknoloji ve ilerleme karşıtlığını besleyen düşünsel ve yöntemsel kaynakları belirlemiş oluyordu.[x] Ancak gözden kaçırdığı ya da 1962'deki "inançlı-Marksist" tutumu nedeniyle "atladığı" başka bir eksen daha vardı: Yahudi mesiyanizmi.[xi]

Ancak Martin Jay'e göre (1984: 91) Lukács, tinsel bilim okulunun diğer öğrencilerinden farklı olarak, Hegel'in etkisiyle, zaman-dışı estetik değerler ile tarihin akışı arasındaki Kantçı boşluğu doldurduğunu düşünüyordu. *Roman Kuramı*'nın "Bütünlüklü Uygarlıklar" adını taşıyan ilk bölümünün açılış cümlelerinde, Kantçı düşüncenin aksine, saf ve pratik aklın birleştiği normatif değerlerin aslında tarihsel bir gerçeklik olduğunu söylüyordu:

> Ne mutludur, yıldızlarla kaplı gökyüzünün tüm olası yolların haritası olduğu çağlar – yolları yıldızların ışığıyla aydınlanan çağlar. Her şey yeni ama yine de tanıdıktır, her şey serüvenle dolu ama yine de çağa aittir. Uçsuz bucaksızdır dünya, geniştir ama bir yuvayı andırır yine de, çünkü ruhta yanan ateş yıldızlarla aynı özsel doğadandır; dünya ve benlik, ışık ve ateş tümüyle ayrışıktır, yine de hiçbir zaman birbirlerine tümüyle yabancı olmazlar, çünkü ateş bütün ışıkların ruhudur ve her ateş ışığa bürünür. Böylece, ruhun her eylemi bu ikilikte anlam kazanır ve bütünlenir: anlamı –*duyusu*- eksiksizdir ve duyulara eksiksiz bir bütün sunar; tamdır çünkü ruh eyleme geçtiğinde bile kendi içine kapanıyordur; tamdır çünkü eylemiyle kendisini kendinden ayırır ve kendisi olarak kendine ait bir merkez bulur ve kendi çevresinde kapalı bir daire çizer (Lukács, 2003: 39).

Lukács (2003: 39), bu paragrafın devamında Novalis'in bir sözünü hatırlatır: "felsefe gerçekte bir sıla özlemidir. . . nerede olunursa olunsun, sılada olma isteğidir." Novalis'in sözüne atıf yaparak bütünlüklü uygarlıkların felsefeyi bilmediğini söyler; çünkü felsefe, felsefenin geçerli olduğu dönemlerden önceki bütünlüklü dünyanın gerilemesine ya da bozulmasına işaret eder. Felsefe, "iç ile dış arasındaki mesafenin bir belirtisi, benlik ve dünya arasındaki özsel farklılığın, ruh ve edimin uyuşmazlığının işaretidir" (Lukács, 2003: 39). Lukács'ın felsefenin olmadığı "bütünlüklü uygarlık" tanımlaması, Sokrates ve Platon öncesi çağlar için geçerlidir.

Homeros'un örneğini verdiği epik anlatı, "bütünlüklü uygarlıklar"ın egemen anlatı biçimiyken dram, onun modern dönemdeki karşılığıdır. "Büyük epik yazı hayatın geniş bütünselliğine biçim verir, dramsa özün derin bütünselliğine" (Lukács, 2003: 55) Dram, insan ilişkilerinin giderek daha sorunlu

hale geldiği bir dünyayı yansıtmaktadır. Başka bir deyişle dram, "öz" ün kendiliğinden varlık kazanmadığı, öz ve görünüş ayrımının ortaya çıktığı modern dönemin bir ürünüdür.[xii]

Olduğu haliyle gerçeklikle olan bu koparılamaz bağlantı epik ve dram arasındaki can alıcı farkı oluşturur ve epiğin nesnesinin hayat olmasının kaçınılmaz sonucudur. Öz kavramı, sadece öne sürülmekle bile aşkınlığa yol açar ve ardından da aşkın olanda yeni ve daha yüksek bir öz halinde billurlaşır – biçimi aracılığıyla *olması gereken* bir özü dile getiren, biçimden doğduğu için basitçe *varolanın* verili içeriğinden bağımsız bir özdür bu. Buna karşılık hayat kavramının, yakalanıp bir nesne olarak hareketsiz kılınan bu türden bir aşkınlığa ihtiyacı yoktur (Lukács, 2003: 55-56).

Epik anlatı, dramı niteleyen olan ve olması-gereken arasındaki gerilime imkân tanımayan, kendi içinde tamamlanmış ve anlamlı bir anlatı sunar. Öte yandan dram sanatı, kendi biçimsel doğasının el verdiği ölçüde "olması-gerekeni" dışa vurur; "olması-gereken" şeyden inşâ edilen . . . bir kahramanda . . . tarihsel gerçekliğin canlı epik insanının gölgesinden başka bir şey olamaz." "Olması-gereken", "hayatın öldürüldüğü" veya hayatın biçim aracılığıyla yadsınarak aşıldığı bir idealdir (Lukács, 2003: 57). Bu bağlamda, Lukács'ın "bütünlük" kavramı temelinde Homerik dönem idealleştirmesinin, sonraki çağların toplumsal ve tarihsel gerçekliğini değerlendirmek için, "soyut düzenleyici bir ilke" olarak işlev gördüğü söylenebilir (Mészáros, 1972: 61). Lukács'ın *Roman Kuramı*'nda modern-kapitalist toplum biçimlerini değerlendirmek için başvurduğu "bütünlük kavramının" "soyut düzenleyici bir ilke olarak" dışa vurduğu normatif özellikler dört grup altında toplanabilir.

İlk olarak, *Roman Kuramı*'nın Lukács'ına göre (2003: 42) normatif bütünlük ilkesi ontolojik farklılaşmalar içermez; Homerik dünya, "türdeş bir dünyadır; insan ve dünya, ben ve sen arasındaki ayrım bile bu türdeşliği bozamaz."[xiii] Bu homojen dünyada ahlâk ve eğilim, görev ve arzu, biçim ve hayat arasında Kantçı ayrımlar yoktur. İnsanın ne yapması veya ne olması gerektiği "insan için yalnızca bir pedagoji meselesidir" (Lukács, 2003: 43).

Varlığın bütünselliği, her şeyin biçimler tarafından içerilmeden önce zaten türdeş olduğu yerde mümkündür ancak; biçimlerin bir kısıtlama değil de biçim verilmesi gereken şeyin iç derinliklerinde muğlak bir arzu olarak kımıldamadan duran her şeyin yüzeye çıkışı veya bilince ulaşması olduğu yerde; *bilginin erdem ve erdemin de mutluluk olduğu, güzelliğin görünür kılınan dünyanın anlamı olduğu yerde mümkündür yalnızca* [a.b.ç] (Lukács, 2003: 44).

Homerik dünya, aşkınlık ve içkinlik ayrımı olmadığı için homojendir. Epik şairler için "aşkın gerçekliği tek mevcut gerçeklik olarak temsil etmek için ampirik olanı terk etmek" gerekmez (Lukács, 2003: 55).

İkincisi, Homerik dünya tarihsel değişimin olmadığı bir dünyadır; *İlyada* öyküsünün "ne başı ne de sonu" vardır (Lukács, 2003: 63). Epikte "hayatın anlama içkinliği öyle güçlüdür ki zamanı

geçersiz kılar" (Lukács, 2003: 126). Zamanın kurucu bir ilke olarak ortaya çıkışı "aşkın yuvayla bağın" kopmasıyla birlikte gerçekleşir (Lukács, 2003: 125). Bu bakımdan "düş kırıklığı romanı"nda da görüldüğü gibi, zaman yozlaştırıcı bir ilkedir. Zamansallığın roman sanatına girmesi, epiğin hüküm sürdüğü "bütünlüklü uygarlıklar"ın düşüşünün göstergesidir. Bu bakımdan zaman, *Roman Kuramı'*na göre, "fikir ve gerçeklik arasındaki en büyük uyumsuzluğun" ismidir. Fikir veya ideal, gerçeklikten sürüldüğü için tarihsel zaman işlemeye başlar; çünkü ideal, gerçekleşmek için artık sürekli ertelenen belirsiz bir geleceğe ihtiyaç duymaktadır. Etik buyurucu bir ilke olarak "olması-gereken"in anlamı, tamamlanmak ya da gerçekleşmek için şimdinin geleceğe tabi olmasıdır. Oysa epiğin dünyasında ideal, gerçekliğin içindedir; o nedenle gerçekleşmek için zamana ihtiyacı yoktur. Kısacası zaman, çürümenin belirtisidir ve normatif bütünsellik bunun tasfiye edilmesini gerektirir.

Üçüncüsü, Homerik dünya gerçek anlamda bireyselliğin dünyası değildir. Epik kahramanlar bütün insanların yazgısını yansıtan, türetilmiş kahramanlardır. Epiğin dünyasında, "bireysel yapı ve fizyonomi, karşılıklı olarak birbirlerini belirleyen parça ve bütün arasındaki dengenin ürününden öte bir şey değildir . . . asla yitirilmiş ve yalnız kişiliğin kendi içine doğru polemikçi bir tefekküre dalmasının ürünü değildir" (Lukács, 2003: 74). Aynı zamanda, epiğin "Ben"i dramın yarattığı zihinle kavranabilir "Ben"den daha ampiriktir. Bunun anlamı, epik özne dolayımsız ve tamamlanmış bir ortamda yaşar; kendi mevcudiyetini aşan veya onunla gerilim içinde olan bir ilkenin eşdeğeri değildir. Bu yüzden, epikte öznelliğin rolü son derece sınırlıdır. Epik özne, edilgen ve alıcıdır, ilahi lütfûn varisidir. Lukács'a göre, "epikte bütünsellik kendisini ancak nesnenin içeriklerinde sahiden açığa vurabilir: Özne-üstüdür, aşkındır, bir vahiy, bir bağıştır" (Lukács, 2003: 58). Özne bir defa aktif ve egemen hale geldiğinde epik ortadan kalkar: "Öznenin biçimlendirici, yapılandırıcı ve sınırlandırıcı edimi, yaratılan nesne üzerindeki hâkimiyeti, bütünsellikten yoksun epik biçimlerin lirizmidir" (Lukács, 2003: 59).

Son olarak, epik, insan ve doğanın bir ve bütün olduğu bir dünyanın ifşâsıdır. Toplumsal ya da tarihsel dünya ile doğal dünya arasında anlamlı bir bölünme yoktur. Bu nedenle epik bütünlük, organik bir bütünlük olarak anlaşılmalıdır. Bu çerçevede topluluk da, "organik –dolayısıyla kendiliğinden anlamlı- bir somut bütünselliktir" (Lukács, 2003: 75). Aslında doğa ve toplum ya da birinci ve "ikinci doğa" gibi ayrımlar bütünselliğin ortadan kalkmasının belirtileridir. Lukács'a göre (2003: 72), "birinci doğa, saf biliş için bir yasalar kümesi olarak doğa, saf duyguya huzur getiren etken olarak doğa, insanın kendi kurgularına yabancılaşmasının tarihsel-felsefi nesnelleşmesinden başka bir şey değildir."

Lukács, bu son derece keskin Homerik çağ idealini, onu takip eden devirlerin düşüş ve yozlaşma sürecine işaret etmek için kullanır. Bu açıdan modern çağ bir "aşkın yurtsuzluk" dönemidir; insan "Tanrının terk ettiği" bir dünyada yaşamaya mahkûmdur (Lukács, 2003: 94). İkinci doğanın "çoktan ölmüş içselliklerin mahzen mezarı" olarak deneyimlendiği bu modern dünyada, birinci ve

ikinci doğa, geri dönüşü olmayan bir biçimde bölünmüştür. Birinci doğaya yabancılaşma ya da "doğa karşısındaki modern duygusal tutum, insanın kendi eliyle yarattığı çevresinin bir aile yuvası değil de bir hapishane olduğu gerçeğinin dışa-yansıtılmasıdır sadece" (Lukács, 2003: 72).

Bu kasvetli gerçekliği en iyi ifade eden sanat yapıtı ise romandır. Roman, "hayatın kapsamlı bütünselliğinin artık dolaysızca verili olmaktan çıktığı, anlamın hayata içkinliğinin bir sorun haline geldiği ama yine de bütünsellik terimleriyle düşünen bir çağın epiğidir" (Lukács, 2003: 64). Lukâcs'ın tasvir ettiği anlamda roman, epiğin antitezidir. Romanın biçimsel özellikleri dünyanın parçalanmışlığını ve uyumsuzluğunu gösterir. Hem toplumsal deneyimde hem de insan bilincinde meydana gelen köklü bir kopuşun ifadesidir. İnsanlığın, moderniteyle birlikte, Homerik Yunan toplumunun "bütünlüklü" deneyiminden, modern dünyanın "parçalanmış deneyimine" doğru evriminin simgesidir. Kaybolan bütünsellik için nostalji duygusu ya da bir birlik/bütünlük kurma özlemi romana hayat verir; sonuç olarak roman, epiğin kusursuz sakinliğinden yoksundur. "Kurucu ilkeleri arasında gerçek zamana –Bergson'un *durée*'sine- yer veren tek biçimin roman olmasının nedeni budur- roman, fikrin aşkın yurtsuzluğunun edebi biçimidir çünkü" (Lukács, 2003: 124).

Kendi dünyasıyla kavgalı ve mevcudiyetini aşan etik bir buyruğa (olması-gerekene) göre hareket etmeye mecbur durumdaki roman öznesi, içkin anlamı bulma ve açığa çıkarma saikiyle hareket eder; ancak verdiği çaba hüsrana uğramaya mahkumdur. Epiğin dünyasında, bireyin kaderi ile insanlığın yazgısı arasındaki ilişki apaçıktır. Oysa romanın dünyasında, roman öznesinin hayatla ilişkisini tanımlayan tam da bu apaçıklığın kayboluşudur. Her bireyin kaderi, kendi olumsal, öznel tikelliğinin sınırlılığına mahkum durumdadır. Her halükârda bireyin elinden gelen tek şey, kültürel biçimler ve hayat arasındaki, değerler ve olgular arasındaki telafi edilemez antinominin doğasına dair ulaşabileceği bir iç görüdür. Roman sanatı, bütünselliği yakalamaya çalışır fakat bunu başaramaz; ancak tam da bu "başarısızlığının farkına varma", romanın en belirgin özelliği olan "düşünümselliği" meydana getirecektir: "Düşünüm ihtiyacı her büyük ve gerçek romanın en derin melankolisidir." Romanın düşünümselliği, "ebediyen yitirilen, hep aranan ama hiçbir zaman bulunamayan cennete işaret eder." Başka bir deyişle,"bu beyhude arayış ve sonra da arayıştan vazgeçilirken benimsenen tevekkül" roman biçiminin kurucu öğesini oluşturur (Lukács, 2003: 91). Romanın bu düşünümselliği, romancının kendi yetersizliğini "sezişi", gerçeklik karşısında ruha özgürlük kazandırmaktadır. Roman, ironi aracılığıyla, "gerçekliği zafer kazanmış olarak resmetse de, gerçekliğin yenilgiye uğratılmış hasmı karşısında bir hiç olduğunu, gerçekliğin zaferinin asla nihai bir zafer olamayacağını, fikrin yeni ayaklanmalarının gerçekliğe daima tekrar tekrar meydan okuyacağını açığa vurur" (Lukács, 2003: 91). Bu nedenle romanın gerçek kahramanı, bir ironi sanatçısı olarak, anlamın kayıp bütünlüğünü yeniden yaratmaya çalıştığı sürece romancının kendisidir.

Roman yazarının ironisi, "anlam karşısında bir *docta ignorantia* [bilgince bilgisizlik] tutumudur." Romancının ironisinde, "bilmeye-muktedir-olamama sayesinde, nihai, gerçek tözle, orada olan ve var olmayan Tanrı'yla gerçekten karşılaşmış, onu bir anlığına görmüş ve kavramış olduğuna dair derin bir kesinlik vardır" (Lukács, 2003: 96).

> İroni "dünyanın büyüsünün bozulduğu" veya "Tanrının terk ettiği" bir dünyada, Tanrının nerede bulunacağını bilebilir; ironi, fikrin bir ideal haline gelmiş olan o ütopik yuvasını görür, ama aynı zamanda idealin öznel ve psikolojik olarak koşullandığını, çünkü böyle bir öznellik ve psikolojikliğin onun tek mümkün varoluş biçimi olduğunu anlar . . . Gidebileceği kadar uzağa gitmiş bir öznelliğin kendini aşması demek olan ironi, Tanrısız bir dünyada ulaşılabilecek en büyük özgürlüktür. Bütünsellik yaratan, sahici bir nesnelliğin tek mümkün *a priori* koşulu olmakla kalmayıp, bu bütünselliği – romanı- çağımızı temsil eden sanat biçimi haline getirebilmiş olmasının nedeni de budur: çünkü romanın yapısal kategorileri dünyanın bugünkü haliyle kurucu olarak örtüşmektedir (Lukács, 2003: 98).

Epiğin yerini romana bırakmasıyla, romana özgü ironi, hem "çivisi çıkmış bir dünyanın" yani "modern parçalanma deneyiminin" kaydını tutar, hem de epik anlatının kendiliğinden temsil ettiği "bütünlüğü" geri kazanma çabasını yansıtır (Koçak, 2003: 11). 19. yüzyılın büyük Rus romancılarını incelediği, *Roman Kuramı*'nın son bölümü, "Tolstoy ve Toplumsal Hayat Biçimlerinin Ötesine Geçme Girişimleri"nde Lukács, modernitenin yitirdiği "bütünselliği" kazanma umudunun altını özellikle çizer. Bu bölümde Rusya veya Slav kültürü ile mistik düşünce Lukács'a, insanlığı "Batı uygarlığından kurtarabilme" potansiyeli taşıyormuş gibi görünmektedir. "On dokuzuncu yüzyıl Rus edebiyatının belirli organik doğal koşullara daha yakın oluşu" nedeniyle, Homerik epiğin merkezinde bulunan normatif bütünselliği, başka ülkelerin romanlarından daha çok, Rus edebiyatının ifade ettiğini öne sürer Lukács (2003: 146). Örneğin Tolstoy, "Avrupa romantizminin nihai dışavurumu" olmasına rağmen, bazı durumlarda roman biçiminin sınırlarını aşan ve "romanın kategorilerinin asla erişemeyeceği . . . yenilenmiş bir epik . . . dünya" ya işaret etmiştir (Lukács, 2003: 152).

Tolstoy'un roman biçimiyle çok az ilgisi olan büyük ve sahiden epik zihniyeti, doğaya sıkı sıkıya bağlı sıradan insanlar arasında duygu ortaklığına dayanan bir hayata yönelmiştir; doğanın muazzam ritmine son derece uyum sağlamış, doğanın doğum-ölüm döngüsüne göre seyreden ve doğal-olmayan, küçük, çarpıtıcı, çözülmeye ve atıllığa neden olan tüm yapıları dışlayan bir hayattır bu (Lukács, 2003: 146).

Tolstoy, *doğayı* bütünselliğin kurulduğu alan, *kültürü* de çürümenin alanı olarak tasvir etmesine rağmen, "insanlar ve olaylardan oluşan bir bütünlüğün", "ancak kültür temelinde mümkün"

olduğunun altını çizer (Lukács, 2003: 147). Ancak yine de Tolstoy'un yeni bir çağın doğuşuna ve betimine dair öngörüleri, "polemiksel, nostaljik ve soyut" kalmaktadır (Lukács, 2003: 153).

Öte yandan yeni bir normatif bütünselliğe dönük imâlar, Lukács'ın bölümü bitirirken değindiği gibi, Dostoyevski'nin mesiyanik-antinomik dünyasında mevcuttur.[xiv] "Bu yeni dünyanın, fiilen varolana karşı her türlü mücadeleden uzak, sadece görülen bir gerçeklik olarak resmedilişi ilk kez Dostoyevski'nin cümlelerinde gerçekleşir. Dostoyevski'nin ve yaratmış olduğu biçimin, bu kitabın kapsamı dışında kalmasının nedeni budur" (Lukács, 2003: 153). Dostoyevski romanlarının kahramanları Prens Mişkin, Sonya ve Aleksey Karamazov, kutsal amaçları ampirik alanda gerçekleştirebilen, gerçek hayatın içinden çıkmış yaşayan kahramanlardır. Lukács'a göre, Dostoyevski'de mevcut olan bu yeni normatif bütünlük düşünün kahramanları, radikal bir değişimin mümkün olduğunu imâ ederler. Ancak Lukács, işaret edilen bu radikal değişimin nasıl gerçekleşebileceğine değinmez. *Roman Kuramı*'nın sonunda, iyimserlikle kötümserlik arasında salınan bir dil içinde şöyle yazmaktadır:

> Mutlak günahkârlık çağını gerçekten mi geride bırakmak üzereyiz yoksa yeninin umutlarımızdan başka habercisi yok mu?: O umutlar ki, gelecekteki bir dünyanın işaretleridir, ama sadece varolanın kısır gücüyle bile kolaylıkla ezilebilecek kadar da cılızdırlar (Lukács, 2003: 153).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tüm bu açıklamalardan sonra romantik antikapitalist sorunsalın genel bir çerçevesini çizebiliriz: Romantik antikapitalizm, "bütünlüğün parçalandığı ama bütünlük ihtiyacının kaybolmadığı" na işaret eden; bu "parçalanma deneyimini" aşmanın yollarını arayan bir "dünya görüşü"dür.[xv] Roman, modern hayatın tinsel değerlerinde bir "eksikliğe", "boşluğa", ya da "sıradanlığa" işaret ettiği; "büyüsü bozulmuş dünyaya" yeniden anlam kazandırma çabasını yansıttığı oranda öznel/iradi bir çabanın ürünüdür. Romanı, romantizme/romantik antikapitalizme bağlayan halka da bu "eldeki malzemeyi", "somut toplumsal durumu" "biçimlendirme" ya da onu "aşma" arzusundan kaynaklanmaktadır. Lukács'ın (2003: 33-34) 1962 yılında "Önsöz"ünde belirttiği gibi, gençliğinde *Roman Kuramı*'nı yazarken ki dünya görüşü, "insana layık bir doğal hayatın, kapitalizmin çöküşünden ve bu çöküşle bir tutulan, cansız ve hayatı yadsıyan toplumsal ve ekonomik kategorilerin yıkılmasından doğabileceği umuduna" dayanıyordu. O dönemde aradığının sadece "yeni bir edebi biçim değil" aynı zamanda "yeni bir dünya" olduğunun altını özellikle çizer. Ona göre bu dünya görüşü, "epeyce safdil ve tümüyle temelsiz bir ütopyacılık" da olsa "o dönemin gerçekliğinin parçası olan bir düşünsel eğilimi" yansıtmaktadır (Lukács, 2003: 33-34). Dolayısıyla, romana yüklenen "büyüsü bozulmuş dünyayı" yeniden anlamlandırma yönündeki edebi/estetik görevin siyasal bir

karşılığı da vardır. Lukács'ın yaklaşımından hareketle bunu, "romantik antikapitalizm" olarak adlandırmak mümkündür.

Öte yandan Martin Jay'in *Roman Kuramı*'na dair söylediği de doğrudur. Lukács, burjuva kültürünün yozlaşmışlığına dair sorunun çözümünü henüz kültürel alanda aramaktadır (Jay, 1984: 97-98). Lukács için toplum, yabancılaşma ve uyumsuzluk dünyasına işaret eden ve Tönnies'in *gesellschaft* (cemiyet) olarak adlandırdığı durumun eşdeğeridir. *Gemeinschaft* (cemaat) ise toplumsal olmaktan çok kültürel bir fenomendir. Cemaat, Dostoyevski'nin kurgusal dünyasında canlandırılan katışıksız ruhlar arasındaki doğrudan ve dolayımsız karşılaşmaların gerçekleştiği alandır. Dolayısıyla Homerik Yunanın epik idealini gerçekleştirmek, dağılan bütünselliği yeniden kurmak, insanın toplumla ve dünyayla organik ilişkisini onarmak için siyasal yol ve yöntemlere dair Lukács'ın *Roman Kuramı*'nda pek bir iz yok gibidir. Bu bakımdan *Roman Kuramı*, romantik antikapitalizme dair romantik sorunsalın çerçevesini çizen ancak onu aşmanın yolarını eksik bırakan bir metin olarak okunabilir. Modernlikte neyin yitirildiğini gösteren ancak onun yerine neyin, nasıl geçirilebileceğine tam olarak değinmeyen bir yapıttır bu. Bununla beraber, *Roman Kuramı*'ndan sonra Lukács'ın, romantik sorunsalla bağını tam olarak koparmadan, verili gerçekliği aşmanın yollarını bulmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Lukács'ın sonraki çalışmaları, "olan" ve "olması-geren" ikileminin, etik öznenin mantıksal olarak kendiyle uyumlu ahlâki eylemleriyle aşılamayacağının farkına varmasının ürünleridir. Etik öznenin ahlâki eylemleri veya estetik biçimin kaybolan bütünlüğü sağlama girişimleri, zorunluluğun yaslarının hüküm sürdüğü ampirik dünyada herhangi bir değişime yol açmaz.

NOTLAR

[i] Löwy ve Sayre, Lukács'ın "romantik antikapitalizm" kavramını ilk kez, daha erken bir tarihte, Dostoyevski üzerine yazdığı ve onu gericilikle suçladığı 1931 tarihli bir makalede kullandığını söyler. Michael Löwy ve Robert Sayre, *İsyan ve Melankoli: Moderniteye Karşı Romantizm*, Işık Ergüden (çev.) İstanbul: Versus, 2007, s. 139.

[ii] Lukács *Roman Kuramı*'nı, Marksizm'e henüz tam olarak bağlanmadığı bir dönemde yazdığı için, 1962'de kendi gençliğinden küçümsemeyle, sanki başka birinden söz eder gibi, "*Roman Kuramı'nın yazarı"* diye bahseder ve kitabının en fazla dönemin "kültürel ruhu" hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlere ışık tutacağını söyler. Bunun dışında *Roman Kuramı*, onu rehber edinmek isteyenlere, yollarını "daha fazla karıştırmaktan başka" hiçbir şekilde hizmet edemeyecektir.

[iii] Romantizmi, 19. yüzyıl edebiyat ve kültür dünyasını şekillendiren bir düşünce akımı olarak inceleyen önemli bir eser için bknz., Morse Peckham, *Romanticism: The Culture of the Nineteenth Century*, NewYork: G.Braziller, 1965; ayrıca 19. yüzyıl edebi romantizminin 20. yüzyıl liberal ve sosyalist hümanizmine katkısı için bknz., M. H. Abrams, *Natural Supernaturalism*, New York: Norton, 1973; romantik dünya görüşünün, 19. yüzyıl bağlamında, romantik kuram (Hegel, Coleridge, and Heine) ve romantik şiir (Coleridge, Shelley, and Byron) arasındaki etkileşimin bir örneği olarak serimlenişi için bknz. Jerome J. McGann, *Romantic Ideology: A Critical Investigation,* Chicago: University of Chicago Press, 1983.

[iv] Ayrıca bu konuda ayrıntılı bir tartışma için bknz. Michael Löwy ve Robert Sayre, "Romanticism and Capitalism", *A Companion to European Romanticism*, Michael Ferber (drl.) London: Blackwell Publishing, 2005; Romantik ve Marksist kapitalizm eleştirisinin ortak yönleri hakkında bknz., Michael Löwy "The Romantic and Marxist Critique of Modern Civilization", *Theory and Society*, cilt. 16, no. 6, 1986.

[v] Ancak burada "ekonomik alan"ın tek taraflı "belirleyiciliği"nden çok kültürel alanın sosyo-ekonomik gerçekliğe "bağımlılığı"ndan söz etmek daha doğrudur.

[vi] Löwy ve Sayre, romantizmi tanımlama konusunda Fransa'da yaygın olan bir bakış açısına daha değinir. Buna göre romantizm ya "1789 burjuva devriminin tutulmamış vaatleri karşısındaki hayal kırıklığının meyvesidir" ya da "devrim

sonrası toplumun soru cevap bütünüdür". Ancak her iki yaklaşımda onlara göre "sınırlı"dır. Bunun nedeni romantizmin doğuşunu sadece siyasal düzendeki bir dönüşüme bağlamasıdır. Dolayısıyla bu bakış açısı, Fransız Devrimi'nden önceki kapitalizm karşıtı romantizmlerin varlığını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bknz., Löwy ve Sayre, s. 20

[vii] Löwy, Weberci Marksizm'e Eleştirel Kuramı da (Frankfurt Okulu) dahil eder. Ona göre, özellikle *Aydınlanmanın Diyalektiği* ve *Akıl Tutulması*'nda çerçevesi çizilen Batı modernitesinin tarihine dair kötümser görüş, Weber'in perspektifine çok şey borçludur. Weber gibi onlar da, Batı uygarlığının tarihsel evrimini, endüstriyel ve bürokratik bir dünyanın oluşumuyla sonuçlanan, rasyonelleşme ve 'dünyanın büyüsünün bozulması' süreci olarak algıladılar. Bu bağlamda, metalar evreninde, kültür endüstrisinde, sevk ve idare toplumunda zafer kazanan rasyonalite, en saf haliyle biçimsel, araçsal ve eylemin amaç ve sonuçlarına karşı kayıtsızdır. Weber'in Eleştirel Kuram üzerindeki etkileri sadece modern rasyonalitenin biçimsel niteliğiyle de sınırlı değildir. Modernitenin akılcı/özgürleşimci arzularının bürokratik bir sisteme dönüşmesinin analizi ve bunun yeni bir tür kölelikle, insanlığın demirden bir kafese hapsolmasıyla, ya da mekaniksel bir katılaşmayla sonuçlanabileceği yönündeki korkuda da Weberci eleştirinin ayak izlerini görmek mümkündür. Ancak Eleştirel Kuramı Weber'den farklı kılan keskin bir çizgi vardır. Weber'in kaçınılmaz bir kader/yazgı gibi algıladığı akılcılaşma süreci ve ona bağlı olarak gelişen bürokrasi gibi modernite fenomenleri, Eleştirel Kuram tarafından aşılması gereken ve aşılabilir tarihsel biçimler olarak görünürler. Şeyleşme ve tahakkümden özgürleşmiş bir toplum ütopyası, Marksizm kökenlidir. Weber'i Marksizm'in bakış açısından, eleştirel ve devrimci bir perspektif oluşturmak adına yeniden yorumlarken, eylemin amaçları kadar araçlarına da ilişkin somut, özsel ve "nesnel" bir rasyonaliteye ulaşmayı amaçlarlar. Bu bakımdan, Weber'i, pratik irrasyonalizmi, klasik rasyonalist gelenekten umudunu kesmesi ve toplumun amaçlarını tanımlayabilen rasyonel bir bilim veya felsefe fikrinden feragat etmesi nedeniyle eleştirirler. Bu konuda daha ayrıntılı bir tartışma için bknz., Löwy, "Figures of Weberian Marxism", s. 435-36-37

[viii] *Roman Kuramı*'nın edebi türleri tarihselleştirmesi, Walter Benjamin'in *The Origins of German Tragic Drama* isimli çalışması üzerinde belirleyici bir öneme sahiptir.

[ix] Lukács bu özeleştiride *Roman Kuramı*'nın bir yetersizliğinin altını çizmektedir: rasyonelleşme ya da cemaatten cemiyete geçişin ortaya çıkardığı değerler krizine dair romantik sorunsalın sosyolojik açıdan analizinin eksik olması. Burada değerler dünyası ve deneyim dünyası arasındaki ikilem, daha sonra kendisinin de ifade ettiği gibi, ontolojik olarak verili bir şey olarak, Kierkegaardcı varoluşsal bir bakış açısından ele alınmaktadır.

[x] Bu sosyo-kültürel ortamın, Frankfurt Okulu adıyla bilinen 1930'ların güçlü sosyal bilim ekolü Eleştirel Kuram'ın felsefi ve siyasal kavrayışını da şekillendirdiği söylenebilir. Eleştirel Kuramın felsefi kaynakları hakkında önemli bir tartışma için bknz. George Friedman, *The Political Philosophy of Frankfurt School*, Ithaca ve London: Cornell University Press, 1981; Eleştirel Kuramın oluşumunda, Batı modernitesinin krizine yönelik Nietzscheci bir kuşkuculuk kadar Weberci sosyolojinin "akılcılaşma" teşhisinin de büyük payı vardı.

[xi] Modern Yahudi mesiyanizmi geniş bir siyasal ve kültürel spektrumu içine alan ve pek çok Yahudi "ethos"u arasında bulunan "Yahudi-dinini içermeyen bir Yahudilik" biçimidir. Bunun anlamı mesiyanik Yahudiliğin, Yahudi kültürünün yeniden tanımlanmasından veya Yahudi mistisizminin reforme edilmesinden daha farklı bir yapısının olmasıdır. Rabinbach'a göre, ister aktivizme sıkıca bağlı olsun isterse hiçbir şekilde somut siyasal bir "mihenk taşı" bulunmasın, Yahudi mesiyanizmi, "bireyin ve toplumun bütünüyle dönüşmesini" amaçlayan bir siyaset anlayışı veya "tinsel bir radikalizm" örneği olarak belirli bir entelektüellik biçimini yansıtır. Ancak Yahudi mesiyanizminin siyaseti son tahlilde, kuramsal veya somut gerçeklik düzeyinde, "apokaliptik" bir netlik arz eder; bu nedenle sosyal demokrasi, Siyonizm ve liberalizm gibi siyasal evrimcilik biçimlerine mesafeli duruşu karakteristik bir özellik gösterir. Bu konuda bknz. Anson Rabinbach, "Between Enligtenment and Apocalypse: Benjamin, Bloch and Modern Jewish Messianism", *New German Critique*, no. 34, Kış, 1985, s. 78; ayrıca bknz. Michael Löwy, "Jewish Messianism and Libertarian Utopia in Central Europe (1900-1933)", *New German Critique*, no. 20, özel sayı: 2, Bahar, 1980.

[xii] Koçak, romantik sorunsalın yalnızca hayatla öz arasındaki ilişki içinde konumlandırılmasının bile, uyumun bozulma olasılığını içerdiğini, "öz kavramının kendisinin bunu *a priori* olarak yansıttığını düşünür. Orhan Koçak, "Sunuş", *Roman Kuramı*, İstanbul: Metis, 2003, s. 11.

[xiii] Martin Jay, Marks'ın ve romantik muhafazakârların bütünlük kavramını kullanış biçimleri arasındaki önemli bir farka işaret eder. Bütünsellik kavramı her ne kadar burjuva toplumunun neden olduğu parçalanma ve bireycileşme gibi toplumsal fenomenler karşısında duyulan hoşnutsuzluğa yönelik ortak bir tepki biçimini yansıtsa da, Marksizm'in, statükoyu ve verili gerçekliği eleştirmek için başvurduğu bir ilkedir. Oysa "organik doğalcı" yaklaşım, Aristoteles'in kölelik savunusunda da görüldüğü gibi, "organik toplumu", toplumsal farklılaşmayı ve hiyerarşiyi meşrulaştırmak için kullanır. Hiyerarşiyi doğallaştırarak statükoyu korumaya çalışır. Bu bakımdan, Marks'ın kullanımı özünde daha eleştirel, aynı terminolojiyi benimsemesine rağmen daha az "doğalcı"dır. Jay, s. 27-28; Lukács, *Roman Kuramı*'nın sorunsalını belirlerken henüz Marks'dan hareket etmiyor olsa bile, "bütünsellik" ilkesini hem bugünkü hem de geçmişte kalmış toplumları çözümlemek için eleştirel bir ilke olarak kullanır; amacı, statükoyu doğallaştırmak değil onu yıkmak ve yerine, geçmişin 'bütünlüklü uygarlıklar'ıyla benzer özelliklere sahip bir toplum tahayyülünü geçirebilmektir.

[xiv] Fehér, *Roman Kuramı*'nın aslında Lukács'ın Dostoyevski hakkında yazmayı planladığı bir kitabın önsözü olduğunu hatırlatır. Oysa Lukács hayatı boyunca, bu yöndeki iddiaları inatla reddetmiştir. Ancak Lukács'ın ölümünden hemen sonra, yazılı evrakının arasında [Heidelberg bavulu], *Roman Kuramı*'nın elyazmalarıyla birlikte Dostoyevski kitabının da bir taslağı bulunmuştur. Fehér, Dostoyevski kitabına dair Lukács'ın tuttuğu notların ve kitabın genel bir planının ayrıntılarını da aktarıyor. Ancak burada asıl önemlisi, Fehér'in de altını çizdiği gibi, kayıp kitabın varlığının kanıtlanması sayesinde, *Roman Kuramı*'nın sonuç bölümü ve tarihsel-felsefi perspektifiyle ilgili bir dizi sorunun aydınlanmış olmasıdır. Aksi halde, "*Roman*

Kuramı'nın Dostoyevski'ye özgürleşme umudunun cisimleşmesi olarak yaklaşması somut bir iddiadan çok orfik bir açıklama gibi" görünecektir. Ferenc Fehér, "The Last Phase of Romantic Anti-Capitalism: Lukács' Response to the war", *New German Critique*, no. 10, Kış: 1977, ss. 139-154

[xv] Koçak, Lukács'ın "bütünlüklü toplum" anlayışının, tarihte hiçbir karşılığı olmayan ancak tarihe "atfedilen" bir "varsayım" olduğu yönündeki eleştirilerin haklılığına işaret eder. Ancak yine de Lukács'ın yaklaşımının bu eleştirilerden muaf tutulması gerektiğini belirtir; çünkü "bütünlüklü toplum" tarihsel olarak mevcut olmasa bile "bütünlük ihtiyacı, insan bilincinin kurucu öğelerinden biridir." Aynı şekilde Timothy Bewes'de Lukács'ın "bütünlük" kavramına ya da onun muadili durumundaki "şeyleşme" kavramına dönük temel bir eleştiriyi, felsefi yapıbozum ve sömürgecilik sonrası çalışmaların gündeme getirdiğini hatırlatır. Buna göre, "şeyleşme" ya da "bütünlük" kavramları, '"özcü" ve "idealist" içeriklidir. "Şeyleşmiş dünya" "şeyleşmemiş dünya" gibi ayrımlar"taraflı, ataerkil ve tamamen Batılı bir modernlik anlayışını" tekrarlamaktadır. "Bütünselleştirici bir anlatıya, birbirinden ayrı şeyleşmiş (varolan) dünya ile şeyleşmemiş (kayıp ya da henüz gerçekleştirilmemiş) dünya arasında kurulan bir ikiliğe dayanır[lar] . . . içeriksiz olan günümüz dünyasının aksine . . . uzak bir geçmişte ya da gelecekte kurulmuş ya da kurulacak dolayımsız bir düzen, bütünleşmiş bir varoluş tasarı"mına başvururlar. Bu anlayış "kendisinin öteki ile ilişkisini büsbütün karşıt terimlerle (tanıdık, uygar, çökmüş, kötücül, zorba'nın karşıtı olarak bilinmeyen, ilkel, asil, şeyleşmemiş, sömürülmüş) tasarlayarak onu bir mutlak ötekilik durumu içinde tutar. Bu eleştiride, şeyleşmemiş (ilkel) toplumlar ve geleceğin şeyleşmeyi aşmış toplumları, onları bu şekilde tasarlayan topluma kavramsal bir bağla bağlı, dolayısıyla da ondan ayrılamayacak idealist tasarımlar olarak görülürler. Yapı-bozum ve post-sömürgeciliğe göre, şeyleşmenin içine gömülmüşlükten kaçış yoktur." Koçak, s. 11; Timothy Bewes ise bu eleştiriler karşısında "şeyleşme"nin kendisinden çok "şeyleşmeden duyulan endişeye" dikkat çeker ve "dünya ile kurduğumuz ilişkiyi yanlış bir hale getiren epistemolojik kategorilere gittikçe daha fazla battığımızı" söyler. Lukács'ın şeyleşme kavramının asıl değeri de zaten, "şeyleşme"nin kendisinden çok "şeyleşmeden duyulan endişe"ye dair bilinçtir. Bewes'e göre "şeyleşmeye karşı duyulan endişe hissi ileri kapitalist toplumlarda. . . evrensel bir duruma" gelmiştir. Bu durum Lukács'ın kuramının güncelliğine işaret etmektedir. Bu konuda daha ayrıntılı bir tartışma için bknz. Timothy Bewes, *Şeyleşme: Geç Kapitalizmde Endişe*, Deniz Soysal (çev.) İstanbul: Metis, 2008, s. 13 ve 33

KAYNAKÇA

AGBRAMS, M. H.; (1973), **Natural Supernaturalism**, Norton, New York.

BEWES, Timothy; (2008), **Şeyleşme: Geç Kapitalizmde Endişe**, Çev. Deniz Soysal, Metis, İstanbul.

GOULDNER, Alvin; (1973), *"Romanticism and Classicism: Deep Structures in Social Science"*, **For Sociology: Renewal and Critique in Sociology Today**, MiddleSEX, England.

FEHER, Ferenc; (1977), *"The Last Phase of Romantic Anti-Capitalism: Lukács' Response to the War"*, **New German Critique**, no. 10, Kış, pp. 139-154.

FRIEDMAN, George; (1981), **The Political Philosophy of Frankfurt School,** Cornell University Press, Ithaca ve London.

HERF, Jeffrey; (1980), **Reactionary Modernism: Reconciliations of Technics and Unreason in Weimar Germany and the Third Reich**, Doktora Tezi, Brandeis Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 1980.

JAY, Martin; (1984), **Marxism and Totality: The Adventures of a Concept From Lukács to Habermas**, Berkely, University of California Press, Los Angeles.

KOÇAK, Orhan; (2003), *"Sunuş"*, **Roman Kuramı**, İstanbul: Metis.

LÖWY, Michael ve SAYRE, Robert; (2007), **İsyan ve Melankoli: Moderniteye Karşı Romantizm**, Çev. Işık Ergüden, Versus, İstanbul.

LÖWY, Michael; (1980), *"Jewish Messianism and Libertarian Utopia in Central Europe (1900-1933)"*, **New German Critique**, no. 20, özel sayı: 2, Bahar.

LÖWY, Michael; (1986), *"The Romantic and Marxist Critique of Modern Civilization"*, **Theory and Society**, cilt. 16, no. 6.

LÖWY, Michael; (1992), **Redemption and Utopia: Jewish Libertarian Thought in Central Europe,** Çev. Hope Heaney, California: Stanford University Press, Stanford, 1992.

LÖWY, Michael; (1996), *"Figures of Weberian Marxism"*, **Theory and Society**, 25: pp. 431-446.

LÖWY, Michael; (1999), *"Marksizm ve Devrimci Romantizm"*, **Dünyayı Değiştirmek Üzerine: Karl Marks'tan Walter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeleri**, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı, İstanbul.

LÖWY, Michael ve SAYRE, Robert; (2005), *"Romanticism and Capitalism***", A Companion to European Romanticism**, Edt. Michael Ferber, Blackwell Publishing, London.

LUKACS, Georg; (2003), **Roman Kuramı**, Çev. Cem Soydemir, Metis, İstanbul.

MESZAROS, István; (1972), **Lukács' Concept of Dialectic**, Merlin Press, London.

MCGANN, Jerome J.; (1983), **Romantic Ideology: A Critical Investigation**, University of Chicago Press, Chicago.

PECKHAM, Morse; (1965), **Romanticism: The Culture of the Nineteenth Century**, G. Braziller, NewYork.

RABINBACH, Anson; (1997), **In the Shadow of Catastrophe: German Intellectuals Between Apocalypse and Enlightenment,** Stanford University Press, Stanford, California.

RABINBACH, Anson; (1985), *"Between Enligtenment and Apocalypse: Benjamin, Bloch and Modern Jewish Messianism"*, ***New German Critique***, no. 34, Kış.

WOLIN, Richard; (1994), **Walter Benjamin: An Aesthetic of Redemption**, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London.

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

TV REKLAMLARININ KİŞİSEL KULLANIMININ TUTUM VE SATIN ALMA KARARLARI ÜZERİNE ETKİLERİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Salih YILDIZ[1]

İbrahim DURMUŞ[2]

ÖZ

Bu çalışmanın amacı TV reklamlarının kişisel kullanımının (bilgi üretimi, sosyal rol ve haz/zevk) tutum ve satın alma kararları üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda Atatürk üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi ve Bayburt üniversitesinden toplam 688 öğrenciye yüzyüze anket uygulanmıştır. Eksik ve hatalı doldurulan 13 anket elendikten sonra 675 anket değerlendirilmiştir. Verilere uygulanan Yapısal eşitlik modeli analizi sonuçlarına göre bilgi üretimi, sosyal rol ve haz reklama yönelik genel tutumlar üzerinde olumsuz yönde bir etkiye sahiptir. Reklama karşı olumsuz yönde tutuma sahip olan tüketicilerin satın alma kararları da olumsuz etkilenmektedir. Elde edilen bu sonuçların aksine önceki çalışmalar da genellikle bilgi üretimi, sosyal rol ve haz faktörlerinin reklama yönelik tutumlar üzerinde; reklama yönelik tutumların da satın alma kararı üzerinde pozitif bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan çalışmanın literatüre farklı bir bakış açısı kazandıracağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Reklama Yönelik Genel Tutum, Bilgi Üretimi, Sosyal Rol, Haz, Satın Alma Kararı

THE EFFECTS OF PERSONAL USE OF TV COMMERCIALS ON ATTITUDE AND PURCHASING DECISIONS: A CASE STUDY ON UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the affects of knowledge production, social role and pleasure on attitude and buying decision. For this purpose, In the study, the simple sampling random method was applied to 688 face-to-face interviews to students from Atatürk university, Gümüşhane university and Bayburt university in which 13 surveys were deemed invalid and thus eliminated, resulting in a total of 675 surveys being evaluated. According to the results of structural equation modeling analysis knowledge production, social role and pleasure have negative effects on attitudes towards advertisings. Buying decisions of consumers having negative attitudes is also affected negatively. In contrast to this results, in literture generally it is found that knowledge production, social role and pleasure affect positively attitudes towards advertisings. Also attitudes towards advertising affect positively buying decision. From this point, it is thought that the study gives a different perspective to the literature.

Keywords: Attitudes towards Advertisings, Knowledge Production, Social role, Pleasure, Buying Decision

DOI: 10.17823/gusb.216

[1] Yrd.Doç.Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, salihyildiz@gumushane.edu.tr

[2] Öğr.Gör., Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane Meslek Yüksekokulu, ibrahimdurmus@gumushane.edu.tr

GİRİŞ

Gelişen dünya ekonomisi ve şartlar bireylere farklı imkânlar sunmakta ve kişileri farklı değerlere yönlendirmektedir. Dünyanın gelişmesine bağlı olarak tüketicilerin satın alma olanakları da daha kolay hale gelmiştir. Dolayısı ile TV reklamları da tüketicilere bu olanakları sağlayan önemli iletişim kanallarından biri olmuştur (Fulgoni, 2014: 377). İletişimin etkinliğinin değerli olduğu reklamlar değişen ve gelişen; ekonomik, kültürel, sosyal, bireysel, psikolojik faktörler çerçevesinde farklı araçlarla genellikle aynı amaçlar için kullanılmışlardır. Bu açıdan TV reklamları ilk kullanıldığı günden günümüze ve de geleceğe dair bireylerin satın alma kararlarda önemli reklam araçlarının başında yer alacaktır.

Son yıllarda TV izleme oranlarının artmasına bağlı olarak, TV reklamları izleyicilerini tercihleri konusunda yönlendirebilmektedir. Bu açıdan Guo vd., TV izleme oranlarına yönelik tutumların TV izleyicilerinin bir göstergesi olduğunu, 2010 yılının belli bir gününde TV izleme yüzdelerinin Hong Kong'da % 88.4, Pekin'de % 91.5 ve İngiltere'de % 78.4 olduğu sonucuna vurgu yapmışlardır (Guo vd., 2012: 46). O halde TV ve TV programları ile verilen reklamlar geniş kitlelere hitap edebilmekte ve bireylerin değerli zamanlarını aldıkları için onları yönlendirebilmektedir.

I. TEORİ VE HİPOTEZLER

A. Reklama Yönelik Genel Tutumlar

Tutum; bir kişi, bir nesne ya da bir gerçekle ilgili duygusal, rasyonel ve zihinsel yatkınlıktır. Pazarlamada tüketicilere yönelik davranışsal çalışmaların parçası olan tutumlar; markalar, ürünler, hizmetler ve piyasalara yönelik önemli tepkileri tanımlamaktadır (Alina, 2013: 1734-1735). Bu açıdan öğrencilerin reklama yönelik tutumları onların satın alma kararlarına da etkileyebilecektir.

Daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde; Bir vd. Türk üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada medya kullanımı ve reklama yönelik genel tutumları incelemişler ve bulgular izleme aracı olarak sadece televizyonun öğrencilerin reklamlara karşı tutumlarında önemli bir değişim oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır (Bir vd., 2011: 4107). Bush vd., çalışmalarında TV reklamlarının izleme oranı ile reklama yönelik genel tutumlar arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Bush vd., 1999: 17). Mittal ise TV reklamlarına yönelik davranışların (tutumların) basılı reklamlara yönelik olanlara göre daha az pozitif olduğunu çalışmalarında ortaya koymuştur (Mittal, 1994, Akt.; Mehta, 2000: 69).

Shavitt vd. ise çalışmalarında Amerikalıların reklamlara yönelik tutumlarının genellikle olumlu (%44) olduğu sonucuna varmışlardır (Shavitt vd., 1998: 17). Mai ve Schoeller ise çalışmalarında; İngiltere Hava Yolları, Baci, Nescafe ve Nike gibi markaları incelemişler ve izleyicilerin bu markalara karşı olumlu tutumları olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Mai ve Schoeller, 2009: 60). O halde reklamla ilgili olumlu değerlendirmelerin yaygın olduğu durumlarda tüketici

reklama bağlanmaktadır. Bu durumda reklamın hatırlanma oranı ve tüketici tutumları üzerinde olumlu etkileri söz konusu olmaktadır (Lehnert vd., 2014: 276-277). Bu durum tüketici tutumlarını olumlu yönde etkiliyor ise tüketici satın alma kararları üzerinde de olumlu etkisi olacaktır.

B. Reklamın Kişisel Kullanımı

Literatürde çeşitli yöntemlerle konuyla ilgili yapılan araştırmalarda genellikle aynı sonuçlara ulaşılmıştır. Literatürde benzer zorlukların oluşmasına neden olan analiz yöntem ve ölçümlerinin çeşitlerinin olmasına rağmen araştırmalar genel olarak reklamların bilgi değerlerine benzer pozitif reaksiyonları olduğunu ve aldatıcı, kullanışsız, manipüle edilen durumlarda daha fazla negatif cevap verildiği görülmüştür. Ayrıca reklamlar içerisindeki uygunsuz içeriklerin; reklamın itibarını ve pazar verimliliğini düşüreceğini ve tüketiciler üzerinde güvensiz bir ortam oluşturacağını, reklama maruz kalanların satın alma kararlarını etkileyeceğini vurgulamışlardır (Blankson vd., 2012: 170-171, Mehta, 2000: 69, Mau vd., 2014: 157). Reklamın kişisel kullanımında bilgi üretiminin, sosyal rolün ve reklamdan alınan haz duygusunun pozitif etki oluşturduğu ortaya koyulmuştur (Petrovici ve Paliwoda, 2007: 265, Jin ve Lutz, 2013: 353, Guo vd., 2012: 45).

TV reklamları farklı bireysel fonksiyonlara hizmet edebilir. Mesela TV reklamları eğlence kaynağı olarak görülebilir. Bu durum (hazcı fonksiyon) bazı izleyiciler için ödül olarak algılanabilirken diğer bazı bireyler için tahrip edici sonuçlar oluşturabilir. Ayrıca TV reklamları bazı bireylere ürünler ve hizmetler hakkında bilgi (bilgi fonksiyonu) elde edilmesine, başka bireylerden kendi değerlerini öğrenmesine (sosyal öğrenme-iletişim fonksiyonu) yardımcı olabilmektedir (Alwitt ve Prabhaker, 1992: 32). Bu açıdan TV reklamlarından elde edilen izlenimler kişileri farklı kategorilere yönlendirebilmekte, bireylere çeşitli fikirler ve duygular kazandırabilmektedir.

1. Bilgi Üretimi

Bazen tüketicilerin motive olmalarında, ürün ile ilgili bilgiler veya reklamın içeriği hakkında ürünleri satın almak için yaptıkları seçimler ile zihinlerindeki endişeleri yok etmek için almaları gereken şeyler vardır (Bargh, 2002: 282). Bu açıdan TV reklamlarında verilen bilgiler izleyicileri reklama yönelik tutumları çerçevesinde satın alma kararlarına yönlendirebilir veya bunun tam tersi bir davranış sergilemesine sebep olabilir.

Literatür incelendiğinde daha önce yapılan çalışmalarda TV reklamlarında ürünler hakkında verilen bilgilerin, reklama yönelik genel tutumlar üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Petrovici ve Marinov, 2007: 311, Ling vd., 2010: 122). Örneğin Prabakaran çalışmasında tüketici satın alma kararlarında bilginin önemine değinerek, katılımcıların çoğunun (% 27.3) satın alma kararlarında TV reklamlarından daha fazla etkilediklerini ortaya koymuştur (Prabakaran, 2012: 14). Jha vd. ise çalışmalarında reklamın tüketiciler üzerindeki etkilerini araştırmışlar, TV

reklamlarının müşteriler açısından bilgilendiricilik oranının % 57 gibi yüksek bir değere sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Jha vd., 2011: 21).

H1: *TV reklamlarında ürünler hakkında verilen bilgiler ile reklama yönelik genel tutumlar arasında pozitif ilişki vardır.*

2. Sosyal Rol

Formel ve informel yapılar içerisinde bireyler kendilerini temsil ettiklerini düşündükleri bir aitliğe kanalize olma hissiyatı taşımaktadırlar. Bu açıdan bireyler sosyal ilişkiler çerçevesinde kendilerine rol yükledikleri değerlere bir yönelim içerisindedirler. Bu sosyal rolü belirleyen etmenlerden biri de TV reklamlarıdır. Çünkü TV reklamları ile yansıtılan ürünlerin (markaların) ifade ediliş tarzı bireylerin tüketim alışkanlıklarını sergilediği için izleyicilere örnek teşkil edecektir.

Bireyler sosyal roller çerçevesinde kendilerine yeni ihtiyaçlar oluşturabilirler. Alwitt ve Prabhaker'e göre TV reklamları bireylerin sosyal öğrenme veya sosyal iletişim fonksiyonu gereği, bireylerin nasıl hareket edebileceğini, kendi değer fonksiyonunun neler olduğunu öğrenmelerine yardımcı olacak bilgiler sunduğuna vurgu yapmışlardır (Alwitt ve Prabhaker, 1992: 32). Usman vd. ise çalışmalarında TV reklamlarına yönelik sosyal rollerin, reklama yönelik genel tutumlar üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır (Usman vd., 2010: 126).

Chang çalışmasında müşterilerin reklamlardaki bilgi değeri ile satın alma kararları hem bireysel hem grupsal açıdan değerlendirildiğinde farklılıklar arz edebileceği için başkaları adına yapılabilecek satın alma kararlarında sosyal risk oranının yüksek olabileceğine vurgu yapmıştır (Chang, 2012: 487). Bu açıdan bireylerin sosyal rollerinin başkaları adına verilecekleri kararlarda da önemli etkisi olacaktır.

H2: *TV reklamlarında sosyal roller ile reklama yönelik genel tutumlar arasında pozitif ilişki vardır.*

3. Haz / Zevk

Televizyon reklamları bireysel anlamda bireyler için farklı fonksiyonlara hizmet edebilirler. Örneğin TV reklamı bir eğlence kaynağı olarak görülebilir. Bazı izleyiciler için hedonik fonksiyonu ödüllendirici bir durum olarak algılanabileceği gibi bazı bireyler için ise tahrip edici bir durum olarak hissedilebilir (Alwitt ve Prabhaker, 1992: 32). Daha önce yapılan çalışmalarda haz / zevk'in reklama yönelik genel tutumlar üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu çalışma sonuçları ortaya koymaktadır (Usman ve dy., 2010: 126, Ling vd., 2010: 122).

Josephine vd çalışmalarında izleyicilerin TV'nin izlenimi ile ilgili kararlarında ve ticari amaçla kullanımı ile bilgi değerinin ve eğlence değerinin (hazzın) etki değerlerini araştırmışlar; bilgi değeri ile haz miktarı arasında pozitif ilişki bulmuşlardır (Josephine vd., 2003: 447). Ewing çalışmasında sosyal normların önemine vurgu yaparak, Avusturya'da 2005'ten 2010 yılına kadar TV reklamlardaki uygunsuz içeriklerle ilgili şikayetlerin oranını araştırmış ve bu oranın 2005 yılında yüzde 26.5 iken 2010 yılında yüzde 45.2'lere ulaştığına ortaya çıkarmıştır (Ewing, 2013: 84).

H3: *TV reklamlarında haz/zevk ile reklama yönelik genel tutumlar arasında pozitif ilişki vardır.*

C. Tüketici Satın Alma Kararı

Uchenna çalışmasında tüketici satın alma karar davranışını etkileyen çeşitli faktörlerin olduğuna vurgu yapmıştır. Bunları; bireysel-grupsal psikolojik faktörler, önemli sosyo-kültürel faktörler ve durumsal faktörler olarak pazarlama karması içerisinde değerlendirmiştir (Uchenna, 2015: 207). Bu açıdan bireylerin satın alma kararlarında bilinçaltı izlenimleri de önemlidir. Bu izlenimleri oluşturanlardan biri olan TV reklamları; bireysel, toplumsal, kültürel, sosyo-psikolojik açılardan bireyleri etkilemektedir.

Daha önce yapılan çalışmalar, reklamın tüketicilerin satın alma kararları üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Chi vd., 2011: 4-6, Prabakaran, 2012: 12-17). Örneğin Rubinson çalışmasında reklamlardaki dinamikliği dikkate alarak 2004 ile 2008 yılları arasındaki değişimi incelemiş, TV reklamlarındaki marka bilinirliğinin satın alma niyetleri üzerinde pozitif etkisin olduğunu çalışma sonuçlarında ortaya koymuştur (Rubinson, 2009: 225). Tüketicilerin satına alma kararları üzerinde etkili olan reklamların etkilerini araştıran Jamhouri ve Winiarz çalışmalarında Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa'da TV'nin zaman içerisindeki değişimlerinin (2005-2008 yılları arasında) etkilerini incelemişlerdir. Zaman içerisinde TV reklamlarının etkisinin önemli bir seviyeye sahip olduğuna vurgu yapmışlardır (Jamhouri ve Winiarz, 2009: 228-229). Fam vd. ise çalışmalarında Asyalı tüketicilerin (5 şehir; Shanghai, Jakarta, Hong Kong, Mumbai ve Bangkok) TV reklamların karşı tutumlarını analiz ederek onların satın alma niyetlerini incelemişlerdir. Sonuç olarak reklamda yürütülen tekniklerin sevilmemesinin kişilerin satın alma niyetleri üzerinde olumsuz bir etkiye sebep olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Fam vd., 2013: 82).

H4: *TV reklamlarında reklama yönelik genel tutumlar ile tüketici satın alma kararları arasında pozitif ilişki vardır.*

Bireylerin kendilerine ve diğer bireylere karşı rekabet etme hissiyatı onları değerli hissettirecek; maddesel, duygusal ve görsel ürünlere yönlendirmektedir. Reklamlar tüketici satın alma kararlarında onlara bilgi sağlamakta, sosyal rolünü hatırlatmakta ve haz duygusu oluşturmaktadır. Bu yönü ile TV reklamları ile moda, eğlence, bilgi, tarz ve aidiyetlik duygusunun oluşturulmuş olması, bireylerin satın alma kararlarına etki etmekte ve kişilere bir rol modeli oluşturmaktadır.

II. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Nicel yöntemler ve araçlar her zaman reklam uygulamalarının bir parçası olmuştur. Bu yöntem ve araçların kısa bir geçmişi vardır. Reklam ve pazarlama araştırması profesyonel disiplinleri sadece 100 yıl önce ortaya çıkmaya başlamıştır (Stewart vd., 2011: 195).

A. Araştırma Modeli

Araştırma modeli oluşturulurken daha önce yapılan çalışmalar; boyutları genellikle ayrı ayrı incelenerek reklamın kişisel kullanımının reklama yönelik genel tutumlar üzerindeki etkisinin tüketici satın alma kararları üzerinde bir bütün olarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Araştırma modeli Şekil 1' de görüldüğü gibidir.

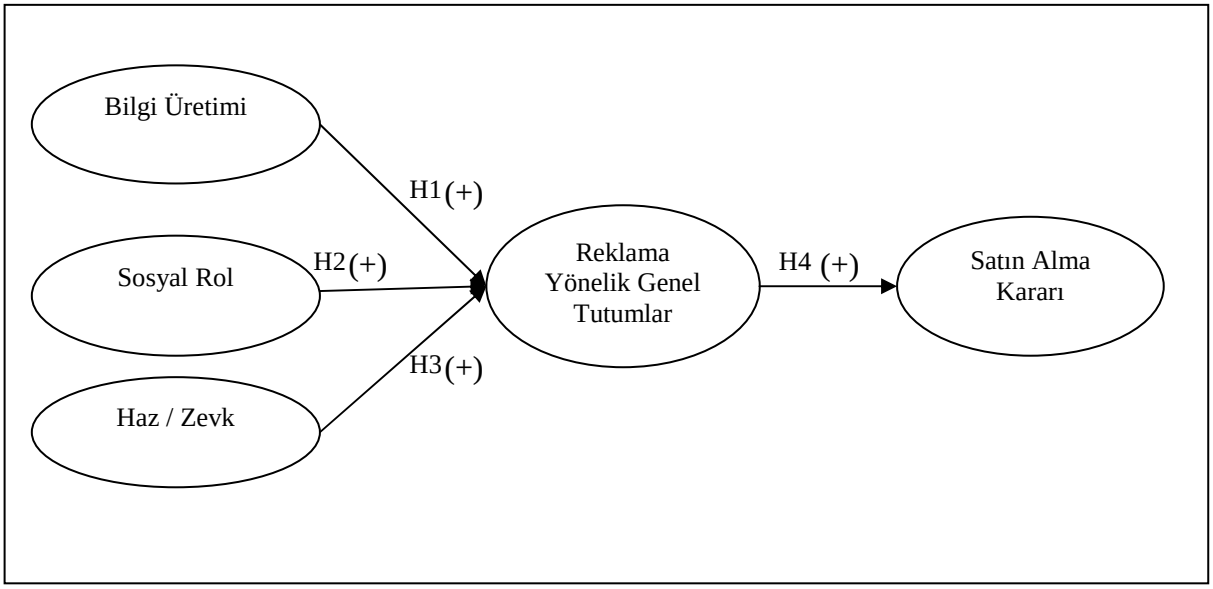

Şekil 1: Araştırma Modeli

Kaynak: Banks ve Pelsmacker, 2014: 203; Sohail ve Al-Gwaiz 2013: 9; Ewing, 2013: 85-87; Petrovici ve Marinov, 2007: 316; Usman ve diğ., 2010: 133; Petrovici ve Paliwoda, 2007: 255; Ling vd., 2010: 121.

B. Analiz ve Bulgular

1. Demografik Özellikler-Bulgular

Tablo 1: Demografik Tablo

Cinsiyet	**Frekans**	**Yüzde**	**Eğitim**	**Frekans**	**Yüzde**
Kadın	395	58,5	Yüksekokul	207	30,7
Erkek	280	41,5	Fakülte	468	69,3
Toplam	675	100,0	Toplam	675	100,0
Gelir	**Frekans**	**Yüzde**	**Yaş**	**Frekans**	**Yüzde**
200-400	351	52,0	17 ve altı	9	1,3
401-600	151	22,4	18-19	162	24,0
601-800	66	9,8	20-21	286	42,4
8001-1000	47	7,0	22-23	149	22,1
1001 ve üzeri	60	8,9	24 ve üzeri	69	10,2
Toplam	675	100,0	Toplam	675	100,0

Çalışmada 688 anket yapılmış olup bunlarda 675 (N) tanesi incelemeye alınmıştır. Tablo 1'deki frekans değerleri ve yüzdeler incelendiğinde ankete katılanların büyük bir kısmı bayan öğrencilerden (395 kişi - 58,5) oluşmakta, 20-21 yaş aralığında (286 kişi - 42,4), lisans eğitim seviyesinde (468 kişi – 69,3) ve aylık geliri 200-400 TL arasında (351 kişi – 52,0) olduğu görülmektedir.

2. Faktör ve Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Çalışma SPSS 20 paket programı yardımı ile analiz yapılarak geçerliliği ve güvenilirliği ortaya konulduktan sonra AMOS 20 paket programı kullanılmış ve ölçek doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Çalışmanın örneklem büyüklüğü 675 kişi olup % 95 güven seviyesinde örneklem hatası % 0.05 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada örneklem uygunluğunu belirleyebilmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmış ve değeri ,876 olarak bulunmuştur.

KMO değerinin açıklanmasında; 0.8 ve üzeri değerler yüksek, 0.7 ve üzeri orta, 0.6 ve üzeri vasat, 0.5 ve üzeri zayıf, 0.5'in altında ise değerler kabul edilmez (Hair vd., 1998, Akt., Altunışık vd., 2005: 216-217). Bu açıdan çalışma verileri yüksek değerleri temsil ettiği için uygulama açısından kabul edilebilir bir kaynaklık teşkil etmektedir. Bu sonuçlar faktör analizi yapılması için yeterli olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma ölçeğinin güvenirlilik derecesi Cronbach-Alpha kullanılarak analiz edilmiş ve % 76.5 olarak bulunmuştur. Oluşturulan modelin 5 faktörünün açıklanan varyansa toplam katkısı 50,88 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca çalışmanın anlamlılık düzeyini ortaya koyan p (sig.) değeri; p = 0,000 olarak hesaplanmıştır.

3. Araştırma Modelinin Yapısal Eşitlik Uygunluğunun Değerlendirilmesi ve Sonuçları

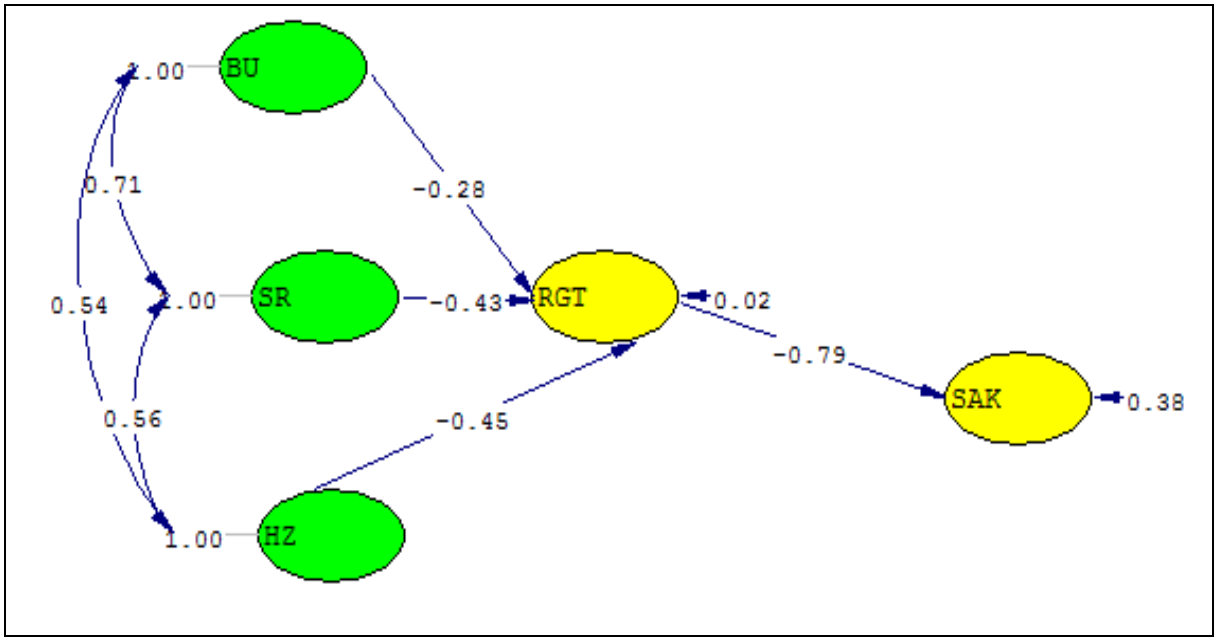

Şekil 2: Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Chi – square = 415.49, df = 180, p-value = 0.00000, RMSEA = 0.044

Modelin uygun olup olmadığının değerlendirilmesinde ki-kare istatistiği RMSE-A (Ortalama hata karakök yaklaşımı) ve GFI (Uyum iyiliği indeksi) kullanılmıştır. RMSEA için 0.05'e eşit ve daha küçük değerlerin mükemmel, 0.08 ve altındaki değerlerin kabul edilebilir, 0.10'dan büyük değerlerin ise kötü uyuma karşılık gelmektedir. GFI ise 0.95 ve üzeri mükemmel uyuma, 0.90 ve 0.94 arası kabul edilebilir uyuma karşılık gelmektedir (Yılmaz vd., 2006: 176). Çalışmada RMSEA değeri, RMSEA = 0.044 ile mükemmel bir uyuma karşılık gelmektedir. Ayrıca çalışmanın en mükemmel RMSEA değeri 0.039 a en yakın ve 0.050 arası kabul edilebilir bir veri modeli olabileceği analiz sonuçları ortaya koymuştur.

Farklı akademik dergilerde Yapısal Eşitlik Modellemesi sonuçları GFI değerinin kabul edilebilirlik uyum endekslerini 0.90'ın üzerinde kabul edilebilir veri olarak değerlendirmişlerdir (Gautam ve Kumar, 2011: 14). Bu açıdan çalışma sonuçlarında GFI değeri, GFI = 0.94 ile kabul edilebilir bir veri uyumu olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada oluşturulan hipotezler dikkate alındığında H1, H2, H3 ve H4 hipotezleri Red edilmiştir. Daha önce yapılan çalışmaların aksi bir sonuç elde edilmiştir. Bu açıdan çalışma literatüre yeni bir bakış açısı kazandıracaktır.

Şekil 2 incelendiğinde; TV reklamlarındaki bilgi üretimi (BU) ile reklama yönelik genel tutumlar (RGT) arasında negatif ve anlamlı (-0.28) bir ilişki söz konusudur. Yani TV reklamlarında ürünler hakkında verilen bilgiler ile reklama yönelik genel tutumlar arasında negatif ve anlamlı bir ilişki söz konusudur. TV reklamlarındaki sosyal rol (SR) ile reklama yönelik genel tutumlar arasında negatif ve anlamlı (-0.43) bir ilişki vardır. TV reklamlarından hissedilen haz (HZ) ile reklama yönelik genel tutumlar arasında negatif ve anlamlı (-0.45) bir ilişki vardır. TV reklamlarına yönelik genel tutum ile satına alma kararları arasında da negatif ve anlamlı (-0.79) ilişki söz konusudur. Bu sonuçlar maddelere ilişkin bütün katsayılarda negatif ve istatistiki olarak anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Çalışma kapsamı içerisinde bu veriler Türkiye'de TV reklamlarının, izleyicilerin (üniversite öğrencileri) tutumları ve satın alma kararları üzerinde olumsuz bir izlenim bıraktığı ortaya koymaktadır. Üniversite öğrencileri, TV reklamlarında sunulan ürünlerin-hizmetlerin-markaların karşısında olumsuz tutumlar sergilemekte dolayısı ile satın alma kararlarına da bu durum olumsuz olarak yansımaktadır.

4. BU, SR, HZ, RGT ve SAK'ın Path Diyagramı ve Analizi Sonuçları

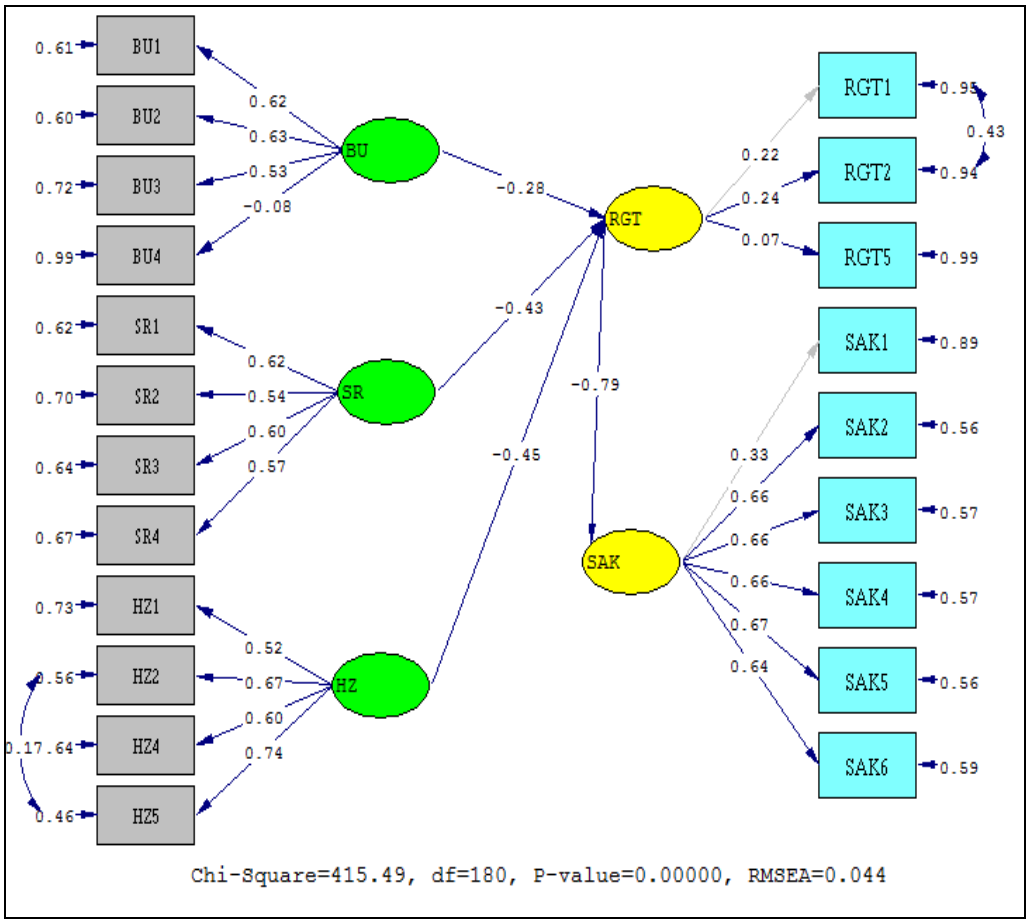

Şekil 3: TV Reklamlarında Reklamın Kişisel Kullanımının Reklama Yönelik Tutumlara ve Satın Alma Kararları Üzerindeki Etkisini Ortaya Koyan Modelin Path Diyagramı

Çalışma modeli AMOS programı ile değerlendirildiğinde oluşturulan anket sorularından 6 tanesi ana kütlede eksikliğe sebep olmadığı düşünülerek çıkarılmıştır (BU5, SR5, HZ3, RGT3-4 ve SAK7). Ayrıca bazı soruların içerikleri dikkate alınarak modification yöntemi uygulanmıştır (HZ2-HZ5, RGT1-RGT2).

Faktör yükleri dikkate alındığında bu maddelerin geneli pozitif katsayılar içermektedir. Reklamın kişisel kullanımını ortaya koyan bilgi üretimini en iyi açıklayan soru BU2 (0.63)'dir. Bu ifade ile TV reklamları ile kaliteli ürünler hakkında bilgiler elde edildiğini ortaya koymaktadır. Bilgi üretimini en az açıklayan hatta aralarında negatif ilişkiyi ortaya koyan BU4 (-0.08)'tür. Bu durum TV reklamlarında gösterilen ürünlere güvenilmediğini ortaya koymaktadır. Bireyin sosyal rolünü temsil eden TV reklamlarını en fazla açıklık getiren SR1 (0.62)'dir. Yani TV reklamları ile insanların ne tür ürünler alması gerektiği konusunda bireylere yardımcı olduğu ifade edilmektedir. Bireyin sosyal rolüne en az açıklık getiren ise SR2 (0.54)'dir. Burada ise TV reklamlarında modanın- sosyalliğin ne

olduğunu ortaya koyduğu için bireylerin satın alma tutumlarını sosyal rolleri açısından en az etkileyen değişkendir. Hazda ise HZ5 (0.74) bu değişkeni açıklayan en güçlü ifadedir. İzleyiciler TV reklamlarındaki programların oldukça keyifli olduğuna vurgu yapmışlardır. Bu değişkeni en az açıklayan ise HZ1 (0.52)'dir. TV reklamları çoğu zaman eğlenceli olduğu seçeneği fazla tercih edilmemiştir.

Reklama yönelik genel tutumları en iyi açıklayan veri RGT2 (0.24)'dir. Yani izleyicilerin TV reklamlarına yönelik genel tutumlarının iyi olduklarını ifade etmişlerdir. Reklama yönelik genel tutumları en az açıklayan ise RGT5 (0.07)'tir. TV reklamlarının fazla sayıda olması izleyicilerin ürüne karşı taleplerini fazla etkilemediği sonucuna ulaşılmaktadır.

TV reklamlarında izleyicilerin satın alma kararlarını ortaya koyan en güçlü veri SAK5 (0.67)'dir. İzleyiciler TV reklamlarında verilen bilgilerin onların satın alma kararlarında oldukça önemli olduğunu vurgulamışlardır. Satın alma kararlarını ortaya koyan en zayıf veri SAK1 (0.33)'dir. TV reklamlarında ürün ya da hizmeti satın alma da bireylerin kendi seçimlerinin tek başına etkili olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2: Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları Tablosu

	Alpha (Yüzde)	**Açıklanan Varyans**	**Faktör Yükleri**	**R^2**
BU 1	,423 (% 42,3)	5.920	0.62	0.39
BU 2			0.63	0.40
BU 3			0.53	0.28
BU 4			-0.08	0.0070
SR 1	,674 (% 67,4)	6.101	0.62	0.38
SR 2			0.54	0.30
SR 3			0.60	0.36
SR 4			0.57	0.33
HZ 1	,698 (% 69,8)	7.957	0.52	0.27
HZ 2			0.67	0.44
HZ 4			0.60	0.36
HZ 5			0.74	0.54
RGT 1	,546 (% 54,6)	5.314	0.22	0.048
RGT 2			0.24	0.059
RGT 5			0.07	0.0055
SAK 1	,766 (% 76,6)	25.596	0.33	0.11
SAK 2			0.66	0.44
SAK 3			0.66	0.43
SAK 4			0.66	0.43
SAK 5			0.67	0.44
SAK 6			0.64	0.41

Regresyon denklemi verilere uyum düzeyini yani denklemin başarısını ölçmede ''belirleme katsayısı (R^2)'' olarak ifade edilen istatistiksel değerler kullanılmaktadır. R^2 regresyon denkleminin başarısını ölçmekle birlikte denklemin ''tahmin gücünü'' de ortaya koymaktadır (Günel, 2003: 135). Regresyon analizi bir ya da birden çok bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni hangi oranda etkilediğini incelemektedir (Yücenur vd., 2011: 165). Çalışmada R^2 değerinin sonuçları aşağıdaki gibi verilmiştir.

RGT	= - 0.23*BU - 0.36*SR - 0.38*HZ, Errorvar.= 0.016, R^2 = 0.98			
	(0.094)	(0.11)	(0.089)	(0.11)
	-2.50	-3.40	-4.27	0.15
SAK	= - 0.95*RGT, Errorvar.= 0.39 , R^2 = 0.62			
	(0.22)	(0.14)		
	-4.41	2.82		

R^2 değerinin sonuçları göstermektedir ki; BU (-0.23), SR (-0.36) ve HZ (-0.38), RGT üzerinde olumsuz ve anlamlı bir etkiye sahiptirler. Ayrıca RGT (-0.95)'nin de SAK üzerinde olumsuz ve anlamlı bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. R^2 değeri RGT denklemini % 98 oranında, SAK denklemini % 62 oranında açıkladığı çalışma sonuçları ile ortaya konulmuştur. Çalışmada -0.23 kayıp için maksimum olasılık tahmini değerini, 0.094 tahminin standart hatasını ve -2.50 ise t değerini vermektedir.

Sonuçlar ile izleyicilerin araştırma modeline en fazla katkısı sırası ile SAK (25.596), HZ (7.957), SR (6.101), BU (5.920) ve RGT (5.314) olarak ifade edilebilir. Bu durum oluşturulan modelde öğrencilerin haz, sosyal rol, bilgi üretimi ve reklama yönelik genel tutumlarının onların satın alma kararları üzerinde oldukça etkin bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. O halde TV reklamları ile tanıtılan ürünler-hizmetler, bilgiler, güncel mesajlar tüketicilerin o ürünlere-hizmetlere, markalara, bilgilere karşı olan davranışlarını ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tüm sosyal bilim araştırmalarında olduğu gibi bu çalışmada da çalışma sonuçlarının uygulanabilirliğinin ve genelleştirilebilmesinin kısıtları, sınırlamaları vardır (Choi vd., 2012: 107). Çalışmada sadece üniversite öğrencilerinin, TV reklamlarının kişisel etkilerinin reklama karşı sergilemiş oldukları tutumları ve reklama yönelik genel tutumlarının satın alma kararları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma Türkiye'de TV reklamları genel olarak değerlendirmeye tabi tutulmuş olup üç üniversite ile sınırlı tutulmuştur.

Çalışma alanının sınırları dikkate alınarak değerlendirildiğinde sonuçlar Türkiye'de üniversite öğrencilerinin TV reklamlarının kişisel kullanımlarının reklama yönelik tutumları üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ve bu etkinin de satın alma kararlarını yine olumsuz yönde etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Öğrenciler TV reklamları ile bilgiler elde etmekte, reklamda verilen mesajla kendi sosyal mekanizmalarının farkına varmakta ve reklamlarla bir haz duygusu hissetmektedirler. Dolayısı ile TV reklamlarında verilen bilgilerin, kişileri adapte ettiği sosyal rolünün ve bireylerin TV reklamlarından duydukları haz duygusunun gerçekte onların reklama yönelik genel tutumları ve satın alma kararları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olması, izleyicilerin tutum ve satın alma davranışları açısından; TV reklamlarına çok da güvenmediklerini ortaya koymaktadır.

Elde edilen sonuçlar dikkate alındığında TV reklamları bireylerin tutumları ve kararları üzerinde oldukça etkilidir. Bu açıdan gelecek araştırmalarda TV reklamlarının izleyiciler üzerindeki psikolojik etkileri araştırılabilir. Örneğin herhangi bir markanın (ürünün) reklamında tüketiciği o ürüne yönlendiren veya o üründen alıkoyan psikolojik sebebin-sebeplerin neler olduğu ortaya konulabilir. Markaların üretim yerleri veya üretim yapan firmalar ile tüketici talepleri arasında nasıl bir ilişki olduğu, bu ilişkilerde TV reklamlarının ne kadar etkili olduğu ortaya konulabilir. İnternet reklamlarının tüketici reklama yönelik tutumları ve satın alma kararları üzerindeki etkileri araştırılabilir.

KAYNAKÇA

ALINA, Ghirvu (2013), ''Factor Responsible for Consumer's Attitude Towards Advertising'', ***Academic Journal,*** 22 (1), pp. 1733-1742.

ALTUNIŞIK, Remzi – Recai ÇOŞKUN – Serkan BAYRAKTAROĞLU – Engin YILDIRIM (2005), ***Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamaları,*** 4. Baskı, Sakarya: Sakarya Kitabevi.

ALWITT, F. Linda - Paul R. PRABHAKER (1992) ''Functional and Belief Dimensions of Attitudes to Television Advertising: Implications for Copytesting'', ***Journal of Advertising Research,*** 32 (5), pp. 30-42.

BANKS , I.B. - P.D. PELSMACKER (2014), ''Involvement, Tolerance for Ambiguity and Type of Service Moderate the Effectiveness of Probability Marker Usage in Service Advertising'', ***Journal of Advertising,*** 43 (2), pp. 196-209.

BARGH, John A. (2002), ''Losing Consciousness: Automatic Influences on Consumer Judgment, Behavior and Motivation'', ***Journal of Consumer Research,*** 29 (2), pp. 280-285.

BİR, A.A. – K. SUHER - G. ŞENER - A. ALGÜR (2011), ''Turkish University Students Media Usage and Their Attitude Toward Advertising-in-General'', ***Journal of Yasar University,*** 24 (6), pp. 4098-4111.

BLANKSON, C. - N. SPEARS - R.E. HINSON (2012) ''West African Immigrants Perceptions of Advertising in General and Impact on Buying Decisions'', ***Journal of International Consumer Marketing,*** 24 (3), pp. 168-185

BUSH , A.J. - R. SMITH – C. MARTIN (1999), ''The Influence of Consumer Socialization Variables on Attitude Toward Advertising: A Comparison of African-Americans and Caucasians'', ***Journal of Advertising,*** 28 (3), pp. 13-24.

CHANG, Chingching (2012), ''Effectiveness of Consensus Information in Advertising: The Moderating Roles of Situational Factors and Individual Differences'', ***Journal of Business and Psychology,*** 27 (4), pp. 483-494.

CHI, H. - R.Y. HUERY – C.T. YI (2011), ''The İnfluences of Perceived Value on Consumer Purchase Intention: The Moderating Effect of Advertising Endorser'', ***Journal of İnternational Management Studies,*** 6 (1), pp. 1-6.

CHOI, H., H.J. YOON – H.J. PAEK – L.N. REID (2012), ''Thinking and Feeling' Products and 'Utilitarian and Value-Expressive' Appeals in Contemporary TV Advertising: A Content Analytic Test of Functional Matching and The FCB Model'', ***Journal of Marketing Communications,*** 18 (2), pp. 91-111.

EWING, Michael T. (2013), ''The Good News About Television: Attitudes aren't Getting Worse: Tracking Public Attitudes toward TV Advertising'', ***Journal of Advertising Research,*** 53 (1), pp. 83-89.

FAM, Kim-Shyan - Reinhard GROHS – David S. WALLER (2013) ''Effectes of Disliked Executional Techniques in Advertising: A Five-Country Comparison'', ***Journal of Consumer Satisfaction, Dissatisfaction & Completing Behavior,*** 24, pp. 69-89.

FULGONI, Gian M. (2014), ''Ommi-Channel' Retail Insights and The Consumer's Path-to-Purchase: How Digital Has Transformed the Way People Make Purchasing Decisions'', ***Journal of Advertising Research,*** 54 (4), pp. 377-380.

GAUTAM, Vikas - Mukund KUMAR (2011), ''An Empirical Investigation of Factors Determining the Consumers' Choice of Mobile Service Providers'', ***İşletme Araştırmaları Dergisi,*** 3 (4), pp. 3-17.

GUO, Guoqing, S.L. Fanny CHEUNG - W.F. LEUNG (2012), ''Cross-Cultural Differences in Attitude towards TV Advertising among Beijing, Hong Kong and Warwick Viwers'', ***International Journal of Integrated Marketing Communications,*** 4 (1), pp. 43-60.

GÜNEL, Alptekin (2003), ''Regresyon Denkleminin Başarısını Ölçmede Kullanılan Belirleme Katsayısı ve Kritiği'', ***Doğuş Üniversitesi Dergisi,*** 4 (2), pp. 133-140.

JAMHOURI, Oscar - Marek L. WINIARZ (2009), ''T he Enduring Influence of TV Advertising and Communications Clout Patterns In The Global Marketplace'', ***Journal of Advertising Research,*** 49 (2), pp. 227-235.

JHA, M. - R. SIROHI – Madan S. IROHI - S. ARORA (2011), ''Impact of Advertisement on Consumer Buying Behviour in Two Wheeler Segment'', ***Journal of Marketing & Communication,*** 7 (1), pp. 18-28.

JIN, H. Suung - R.J. Lutz (2013), ''The Typicality and Accessibility of Consumer Attitudes Toward Television Advertising: Implications for the Measurement of Attitudes Toward Advertising in General'', ***Journal of Advertising,*** 42 (4), pp. 343-357.

JOSEPHINE, L.C.M. – W. ELPERS – M. WEDEL – R.G.M. PIETERS (2003), ''Why do Consumers Stop Viewing Television Commercials? Two Experiments on the Influence of Moment-to-Moment Entertainment and Information Value'', ***Journal of Marketing Research,*** 40 (4), pp. 437-453.

LEHNERT, K. – B.D. TILL – J.M. OSPINA (2014), ''Advertising Creativity: The Role of Divergence Versus Meaningfulness'', ***Journal of Advertising,*** 43 (3), pp. 274-285.

LING, Kwek C. – H.P. TAN – L. T. CHAI (2010), ''The Determinanats of Consumers' Attitude Towards Advertising'', ***Canadian Social Science,*** 6 (4), pp. 144-126.

MAI, Li Wei – Georgia SCHOELLER (2009), ''Emotions, Attitudes and Memorability Associated with TV Commercials'', ***Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing,*** 17 (1), pp. 55-63.

MAU, G., H. SCHRAMM KLEIN – L. REISCH (2014), ''Consumer Socialization, Buying Decisions, and Consumer Behaviour in Children: Introduction to the Special Issue'', ***Journal of Consumer Policy,*** 37 (2), pp. 155-160.

MEHTA, Abhilasha (2000), ''Advertising Attitudes and Advertising Effectiveness'', ***Journal of Advertising Research,*** 40 (3), pp. 67-72.

PETROVİCİ, Dan – Marin MARİNOV (2007), ''Determinants and Antecedents of General Attitudes Towards Advertising: A Study of two EU Accession Countries'', ***European Journal of Marketing,*** 41 (3/4), pp. 307-326.

PETROVICI, Dan - Stanley PALIWODA (2007), ''An Empirical Examination of Public Attitudes Towards Advertising in A Transitional Economi'', ***International Journal of Advertising,*** 26 (2), pp. 247-276.

PRABAKARAN, V. (2012), ''Impact of Advertisement on Consumer Buying Behavior'', ***Journal of Marketing & Communication,*** 8 (2), pp. 12-18.

RUBINSON, Joel (2009), ''Empirical Evidence of TV Advertising Effectiveness'', ***Journal of Advertising Research***, 49 (2), pp. 220-226.

SHAVITT, S. – P. LOWREY – J. HAEFNER (1998), ''Public Attitudes Toward Advertising: More Favorable Than You Might Think'', ***Journal of Advertising Research,*** 38 (4), pp. 7-22.

SOHAIL, M. S. – A.M. AL GWAIZ (2013), ''Determinants of Advertising Attitude: The Influence of Cultural and Environmental Context'', ***International Journal of Academic Research,*** 5 (4), pp. 7-13.

STEWART, D.W. – M. HESS – J. NELDER (2011), ''How Relevancy, Use, and Impact Can Inform Decision Making: The Uses of Quantitative Research'', ***Journal of Advertising Research***, 51 (1), pp. 195-206.

UCHENNA, U. James (2015), ''The Impact of Consumer Behaviour and Factors Affecting on Purchasing Decisions'', ***Global Conference on Business and Finance Proceedings,*** 10 (1), pp. 204-2122.

USMAN, M. – S. ILYAS M.F. HUSSAIN – T.M. QURESHİ (2010), ''General Attitude Towards Advertising: Cultural Influence in Pakistan'', ***International Journal of Marketing Studies,*** 2 (2), pp. 124-133.

YILMAZ, V., H.E. ÇELİK – E.H. EKİZ (2006), ''Investigation of the Factors Affecting Loyalty to Organization through the Structural Equation Modeling: Example from Private and Public Banks'', ***Anadolu University Journal of Social Sciences,*** 6 (2), pp. 171-184.

YÜCENUR, G. N., N.Ç. DEMİREL – C. CEYLAN - T. DEMİREL (2011), ''Measuring The Effects of Service Value on Behavioral Intentions with A Structural Equation Model'', ***Doğuş Üniversitesi Dergisi,*** 12 (1), pp. 156-168.

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

ARAB UPRISINGS AND RUSSIA'S INTERNATIONAL STANDING[1]

Seven ERDOĞAN[2]

ABSTRACT

Arab Uprisings, which affected nearly all the countries in the Middle East, has produced both regional and global implications. By the way, the uprisings forced many regional and global players to reconsider their Middle Eastern policies and to define their own positions in each wave of the uprisings. This article aims to examine the influence of Arab Uprisings on Russia's international standing, especially on Russia's aspirations for restoring her status as a superpower. To that aim, Russian attitude towards the Middle East before and after the Arab Uprisings will be elaborated respectively. Syrian case will be taken as a turning point in the latter part. In the end, the article concludes that despite the negative effects of the Arab Uprisings on Russian gains in the Middle East, uprisings have served Russia's aspirations for reviving its superpower status positively, without causing a serious damage in her relations with the West.

Keywords: Russia, Arab Uprisings, the West, Syrian Crisis, superpower

ARAP AYAKLANMALARI VE RUSYA'NIN ULUSLARARASI KONUMU

ÖZ

Ortadoğu'da yer alan ülkelerin neredeyse hepsini etkileyen Arap Ayaklanmaları hem bölgesel, hem de küresel nitelikte sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu yolla, Arap Ayaklanmaları birçok bölgesel ve küresel aktörü Ortadoğu politikalarını yeniden gözden geçirmeye sevk etmiş ve söz konusu aktörler her ayaklanma dalgasında pozisyonlarını tekrardan tanımlamak durumunda kalmıştır. Makale kapsamında Arap Ayaklanmalarının Rusya'nın uluslararası politikadaki duruşuna, özellikle süper güç statüsünü yeniden elde etmek üzere gösterdiği çabaya, etkisini analiz etmeyi hedeflenmektedir. Bu kapsamda, Rusya'nın Arap Ayaklanmaları öncesi ve sonrası dönemde Ortadoğu'ya ilişkin tutumu sırasıyla ele alınmıştır. İkinci kısımda Suriye örneği dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın sonunda, Arap Ayaklanmalarının Rusya'nın Ortadoğu'daki kazanımları üzerindeki olumsuz etkisine karşın, Batı ile olan ilişkilerinde ciddi bir zarara yol açmadan, Rusya'nın süper güç statüsünü yeniden kazanmasına katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Arap Ayaklanmaları, Batı, Suriye Krizi, süper güç

DOI: 10.17823/gusb.198

[1] This article is based on the oral presentation made in the 2014 World Congress for Middle Eastern Studies held on 18-22 August 2014 in the Middle Eastern Technical University (Ankara, Turkey).

[2] Lecturer, Recep Tayyip Erdogan University, Department of International Relations, seven.erdogan@erdogan.edu.tr.

INTRODUCTION

Middle East has always become a zone of attraction for major powers of world politics thanks to having a central location, bearing crucial waterways, housing divine places of three major religions, owning a great bulk of world oil and natural gas resources. This can be thought as one of the primary reasons behind the never-ending political unrest in the region. The tension in the region increased once again with the emergence of the protests against the existing rulers or governments by 2010. The protests, started in Tunisia and diffused nearly all the countries in the Middle East afterwards, can be seen as the last chain of this never-ending political unrest in the region. The statements such as Arab Spring, Arab Revolutions and Arab Uprisings have been frequently used in the literature to give a general name to such protests. The term of Arab Uprisings was preferred in this article, because it is found as the least biased than the rest. The tendency to study the events under a general statement couldn't be seen as an attempt to ignore varying dynamics of each case. In addition, the West and the USA will be used interchangeable throughout the article.

It is possible to come up with different arguments about the root causes of the Arab Uprisings. However, all of these factors can be grouped under two general headings, namely internal dynamics and external factors. Oppressive and authoritarian regimes, human rights violations, poor economic performances, rising unemployment levels, widespread poverty, rises in food prices, unequal distribution of income, rise in the education levels and use of social media, and widespread unease among the educated from the policies by the government can be put forth as the mostly mentioned examples of the internal dynamics opening the way for Arab Uprisings (Duran & Özdemir, 2013-2014: 51). On the other hand, there are also those who see the protests as an externally-driven process in order to create a new order in the region that will conducive to produce the results that the outside actors are expecting to reach (Aras, 2014: 42). In general, Arab Uprisings started as a reaction to the prevailing political, economic and social conditions in the Middle East. The protests become quite successful in triggering a process of change in the region that hasn't completed yet. The uprisings started with great hopes for achieving democracy and human rights in the Middle East, but the uprisings have brought mostly civil wars, sectarian conflicts, regime changes, military coups and social unrest in the region (Erşen, 2014: 131).

The influences of the Arab Uprisings haven't stayed limited with the Middle East, the protests have also produced implications for the neighbouring regions and international politics. By this way, the events forced both neighbouring countries and major players of the world politics to define their positions by siding with one of the conflicting parties. This aspect of the Arab Uprisings will be the main concern of this article. As it is well-known, Russia couldn't have played a vital role in the design of the new world order after the Cold War, including the Middle East. Currently, it has been paying effort to position itself as one the primary actors of the already-established order (Musaoğlu, 2015:

14). Accordingly, this article aims to examine the influence of Arab Uprisings on Russia's international standing, especially on her aspirations for restoring her lost status of superpower. To reach this aim, Russian attitudes towards the Middle East before and after Arab Uprisings will be dealt with respectively. The latter will be examined under two headings by taking the Syrian case as a turning point for Russia's involvement to the Arab Uprisings.

I. RUSSIA AND THE MIDDLE EAST BEFORE ARAB UPRISINGS

Russia has long lasting ties with the Middle East. As she expanded her power in the 18th century, she saw the Middle East as her natural expansion area due to weakening powers ruling over these territories, namely the Ottoman Empire and Iran (Erenler, 2012: 169). But, this part will concentrate on the involvement of Soviets to the Middle East throughout the Cold War and Russian attitude after the end of Cold War till the eruption of the Arab Uprisings.

As it is well-known, Cold War was a confrontation between two superpowers of world politics, namely the Soviet Union and the USA, without resorting to the use of force directly against each other. One of the strategies used by two superpowers throughout the Cold War was to balance each other's power by creating and maintaining zones of influence in all strategically important regions of the world. In this setting, Middle East was also one of the regions that two superpowers competed with each other in order to create their own zone of influence by forming alliances with the countries in the region. While the primary concern of the Soviets was to prevent the transmission of the oil from Middle East to the West, the USA tried to block Soviet dominance over the oil resources in the area (Sağlam, 2014: 7). At that era, main motivation of the countries in the region for establishing close ties with the Soviets was their eagerness for getting her support in their conflict with Israel. Additionally, Middle Eastern countries started to question their alliances with the Soviet Union after 1970s, as they started to establish closer ties with the Western bloc. As a result, the country lost her influence in the region to a great extent.

After the end of the Cold War, all the parameters of the Middle East were redefined. Russia lost her superpower status, but she remained as one of the most important states in the world and had a say in the world politics thanks to her huge territory, large and well-educated population, her rich natural sources and her formidable military capabilities (Bowker & Ross, 2000: XV). However, in 1990s, Russia suffered from the decreasing authority of central government, civil war, further disintegration of motherland and a severe economic crisis. Under the influence of these heavy domestic problems, Russia turned into an internally-oriented actor and gave priority to rebuild its collapsed political, economic and social system. Therefore, 1990s became a period of internal transition for Russia (Erenler, 2012: 171). In this period, Russia showed less attention to the developments beyond her borders. Since, Russia had neither strength, nor means to sustain her

relations with the Arab world at the former level (Malashenko, 2013: 4-5). Therefore, her ties with the Cold War allies, including the ones in the Middle East, further loosened.

In the same period, the USA as the sole superpower of the international politics and with the self-confidence of being the winner of the Cold War, deeply involved into the Middle Eastern affairs. The primary objective of the USA in this era was to create a new order in the region that would serve her interests more. The USA pursued this policy firmly in the succeeding two decades after the end of Cold War. As a part of this policy, the USA also didn't hesitate from directly involving into the region militarily, despite the negative reactions coming from other members of international community, including Russia (Altunışık, 2013: 77-78).

Middle East wasn't a high priority area for Russia immediately after the Cold War, because Russia as a power with limited sources preferred to concentrate more on her near abroad. As Russia started to restore some of its lost capabilities, she started to involve into the Middle East in order to restore her lost power in the region, especially by means of military and commercial agreements. Furthermore, Russia sees the Middle Eastern countries primarily as trading partners, which are important for strengthening its economy (Dannreuther, 2012: 544). Rising dissatisfaction from the US policies towards the Middle East in 2000s also created a room for Russia to be influential in the region, especially by establishing good relations with the countries in which there was a high level of anti-Americanism or anti-Westernism (Malmvig & Lassen, 2013: 45)

Rapidly rising trade volume with the countries in the region, high-level contacts with the regional leaders, support given to the countries such as Iran and Syria which were mostly isolated by the Western countries, diplomatical relations established with the influential groups in the region such as Hamas and Hezbollah, and observatory membership gained in the Organization of Islamic Cooperation played vital roles in Russia's turning into a significant actor in the Middle East at the turn of 2000s (Erşen, 2014: 116). In this period, Russia hadn't challenged the Western political superiority in the region and she tried to reach some economic gains to make its economy stronger. Therefore, till the Arab Uprisings, Russia implicitly gave consent to the US dominance in the Middle Eastern politics (Erenler, 2012: 171-172). Russian policy towards the region in that period can be understood easily, if it is considered as a part of the general Russian tendency for having an equal participation to the international politics without attempting to change the normative basis of the existing world order (Sakwa, 2013: 221).

II. RUSSIA AND THE MIDDLE EAST AFTER ARAB UPRISINGS

Russia doesn't have a need for energy sources in the Middle East, unlike other big players of the world politics. Even the dominance of chaos in the region enhances Russia's revenues as a petroleum products producing and exporting country by raising the price of energy sources. Therefore,

rather than its concern for the energy sources in the region, Russia's desire to have a more influence both in the Middle East and in the world politics has made inevitable its being a part of the Arab Uprisings (Telatar, 2015: 176-177).

Russia is the second biggest arms seller in the world after the United States, with a share of 27 percent. Russia makes 10 percent of its arms sales with Middle Eastern countries (http://rt.com/business/241005-russia-second-arms-exporter/, 2015). Among the top fifteen clients for Russian arms in terms of the value of the arms bought by 2013, there are four countries from the Middle East. Algeria is the second largest importer of Russian arms after China. While Syria is the fifth best client of Russia, Libya is the twelfth and Iran comes as thirteenth (http://www.businessinsider.com/arms-sales-by-the-us-and-russia-2014-8, 2014). In addition, when the top 20 countries trading with Russia considered in terms of trade volume by taking into account both export and import partners, it is observed that there isn't any country from the Middle East. This shows that the trade relations between Russia and the Middle Eastern countries are developed only in terms of arms sales (https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/rus/, 2015). Moreover, by investing in the energy sectors of the Middle Eastern countries, Russia aims to increase Europe's energy dependency to herself and her ability to determine prices in energy markets (Ertuğral, 2015).

A. Russia and The Middle East Till The Syrian Case

Since the end of the Cold War, Russia has become an integrated part of world politics. This has made Russia vulnerable to the international developments in an interdependent world. Therefore, it was impossible for Russia to stay aloof to the developments in the Middle East. After the emergence of the Arab Uprisings, all the calculations regarding the region lost their validity and this forced all the relevant actors to revise their Middle Eastern policies to either protect their previous advantages or benefit from new opportunities (Nuruzzaman, 2013: 362).

After the eruption of Arab Uprisings like all the other actors of world politics, Russia came to face to face with a difficult dilemma. She might choose to either support the old authoritarian regimes which may fall or side with the revolutionaries who may have chance to come to the power. Changing balance of power between the existing regimes and opposition forces made it very difficult for outside actors to pursue a consistent policy in the face of the events (Erenler, 2012: 171). In this setting, rather than adopting a general attitude, outside powers mostly applied a selective approach and designed their policies by both taking into account their interests in the country of concern and considering the positioning of other big powers. Russia has also opted to involve into the Arab Uprisings with a case-by-case approach by calculating her expected gains and losses. As a result, her stances differed from complete indifference to full support of the regime throughout the uprisings.

Arab Uprisings have never seen as a spring in Russia. The terms such as turmoil, destabilization and extremism have been widely used in Russia to define the developments in the Middle East within the scope of the uprisings. The developments have been widely identified as a dangerous threat for Russia's internal stability by establishing a link between the rise of Islamic fundamentalism in the Middle East and her being a country having a huge Muslim population and secessionist Muslim movements in North Caucasus. It has been believed that if Islamic-oriented groups come to the power in the Middle East as a result of Arab Uprisings, this would lead to an increase in material and moral support for the Muslim populations of Russia (Dannreuther, 2012: 546). In addition, conspiracy theories related to Arab Uprisings were developed from the very beginning, frequently mentioned and believed in Russia. According to which, Arab Uprisings were conceptualized as externally, especially Western, sponsored protests whose real target was Russia, like colour revolutions (Baev, 2011: 11-13).

Despite the existence of these doubts among Russian elites, there wasn't a great difference between Russian and Western positions at the beginning of the Arab Uprisings. However, it can't be interpreted as her full support of the Western policies. Both sides supported to the claims for democracy in the region, despite their differences about the methods for achieving democracy and what the democracy stands for. In this period, Russia had less concern about the governments or regimes in the Middle East and saw the crisis as an opportunity to improve its relations with the West, especially with the USA. On the other hand, this support was also seen as an asset for the improvement of a pro-democracy Russian image.

In Libya case, even a NATO military intervention legitimized by the UN, with the sympathetic abstention of Russia in the UN Security Council, was conducted in the name of protecting the civilians in the country. During and after this operation, Russia felt betrayed by the Western powers; because the operation prioritized a regime change in Libya by arming the rebellions directly, rather than protecting civilians. With this regime change, Russia lost many of her vested interests in this country. By erasing the debts of Libya, inherited from the Soviets, in 2008; Russia obtained many economic gains in this country, primarily for Russian petroleum and arms producing and selling companies (Erşen, 2014: 118). Especially by concentrating on the Libya case, there are also those who are arguing that Arab Uprisings have led to a fall in the power of Russia in the Middle East by causing changes in the power-holders. Since, according to this view, new power-holders either reconsidered or cancelled the previously signed agreements with Russia, if they weren't supported by Russia in their fight for power (Kemaloğlu, 2013: 59). As a result, all of these factors culminated and Libya case became a turning point in order to observe the divergences in the positions of Russia and the West in the context of Arab Uprisings. In general, Russia has a reaction to the any kind of regime changes taking its roots from any external factors or actors (Telatar, 2015: 183). Briefly, since the West and

Russia have different views about the reasons underlying the events and the processes that need to be experienced after the emergence of the events, they have inevitably started to move different directions (Ertuğral, 2015).

B. Russia and The Middle East After The Syrian Case

Russia and the West showed more or less harmonious responses in the face of Arab Uprisings till the entrance of uprisings to Syria in the form of a civil war. That is, the Arab Uprisings didn't lead a big cleavage between Russia and the West at the beginning. Despite the differences in the attitudes of parties in Libya intervention, Syria became the real case in which a clear-cut divergence between Russia and the West has observed.

The regime in Syria had been a client of the Soviet arms and weaponry since 1960s and it continued to the policy of hostility towards the West even after the fall of its patron (Zdanowski, 2014: 95). As a result, Syrian case forced Russia to make a comparison between her chances for developing its relations with the West and losing a long-time loyal ally. Finally, she opted for the latter. There were also other reasons which forced Russia to support the regime in case of Syria. Firstly, the Syrian port city of Tartus has been hosting a Russian naval base since the Soviet-era, which is the only naval base of Russia outside of its borders. The base has undergone renovations since the fall of the Soviet Union in a way to support an expanded and modern Russian fleet. Secondly, Russian energy and infrastructure companies have a significant presence in Syria, especially in natural gas facility and pipeline construction (Burnett, 2013: 41).

Despite the above-mentioned vested Russian interests in Syria and long ally relationship, there are other factors that led to the redefinition of Russian foreign policy in general and its relations with the West in particular in the context of Syrian case. Firstly, one of the primary factors behind the Russian assertiveness was the rise of Putin to the presidency of the country. After completing its internal reform process to a great extent, Russia directed her attention to outside in order to revitalize her position in the international political arena with the presidency of Putin at the beginning of new millennium (Phillips, 2012: 41). Putin has been also determined to follow an ambitious foreign policy in his third presidency. Secondly, by blocking any outside intervention to Syria without a UN mandate, Russia has been showing her unrest about the Western perception of war and humanitarian intervention. Russia vetoed six resolutions in the UN Security Council that can legitimize an intervention to Syria. She has also putting forth her reaction to the any type of Western involvement into the domestic affairs of the countries in order to create new friendly regimes (Katz, 2013: 5). Therefore, Russia behaves by considering that a Libyan-style Western intervention can damage Russia's standing and role in Syria, which is her sole ally in the Arab Mediterranean (Ayoob, 2012: 2). Finally, Russia has been cautious about the emergence of Islamically-oriented regimes in the MENA

region. As a country having problems in her relations with her Muslim population, Russia has been afraid of the spread of revolutionary spirit among the Muslims republics in her territory, especially in North Caucasus (Katz, 2013: 6). The current situation in the Middle East, especially the emergence of Islamic State of Iraq and Levant (ISIL) as a powerful actor in the region by utilizing from the power vacuum in these countries has proven the appropriateness of the Russian claims.

US position has never been as clear as Russia in case of Syria, because the West has been always hesitant about a possible government of Islamist groups in the country by considering the electoral successes of Islamically-oriented political parties in earlier cases such as Egypt, Morocco and Tunisia (Taheri, 2012: 306). Therefore, it is not also possible to argue that the USA has been supporting to the dissolution of the Assad regime by siding with the opposition forces. Despite the differences in position that have been more than the previous cases of Arab Uprisings between Russia and the West in case of Syria, it has been always possible for them to cooperate and to find a consensual point. Moscow seems to be ready to cooperate with the West in case of Syrian Crisis and to look for ways to stop the violence in the country with a political settlement, as long as there is not any insistence by the West for an outside interference for changing the regime of the country (Lipman & etc., 2012: 8).

In short, Russian support for the Assad regime has ranged from arms deliveries on the basis of previously concluded contracts to block the UN Security Council resolutions that will open the way for an external intervention. After Arab Uprisings, especially after Syrian case, bilateral relations between Russia and the Western countries have become worse. Russia has started to be seen as a country that behaves according to different norms than those accepted in Western democracies (Magen, 2014: 108). On the other hand, as a power seeking a non-military solution to the crisis, Russia has enhanced her image and soft power in the Middle East.

CONCLUSION

Arab Uprisings have become one of the critical events that have been shaping the current and future landscape of the Middle East, the events have also affected the power balance among major powers of world politics. Russia, thanks to its rising political profile as a world power in recent years, emerged as one of the major players that need to be taken into account in the design of the new Middle East. In this process, Russia has found an opportunity to rebuild her lost leverage in the Middle East and this has further strengthened her hand as a regional and world power.

By looking at the Russian reactions to each wave of Arab Uprisings, it can be argued that the reaction of Russia to each case depends heavily on the nature of the relations with the existing regime or her already established interests in the country. Russian policy of Arab Uprisings has three main tenets. Firstly, rather than giving rapid reactions, Russia opted to apply a wait-and-see strategy.

Secondly, Russia has tendency to see the uprisings as an internal matter of the countries of the region. As a result, the uprisings should be eliminated with internal mechanisms. Thirdly, any kind of international interventions should be prevented (Kayrak, 2011).

Russia hasn't involved in the uprisings not only for maintaining her interests in the Middle East, but also for defending her own position in the face of Western world (Erşen, 2014: 123). By considering the current situation in the Middle East after the Arab Uprisings, it can be argued that Russia lost some of her old gains in the region, but she has become stronger in her competition with the West. Especially by preventing a Western-championed intervention in case of Syria through successful diplomatic manoeuvres, Russia enhanced her power both in the Middle East and international politics. Briefly, Arab Uprisings have made open once again that there are divergences between Russia and the West in terms of their approach to the right to intervene for humanitarian reasons as well as to the role of the UN and NATO in the international politics (Klem, 2012).

Russian foreign policy in the face of Arab Uprisings has showed mostly a tendency of alignment with the West except the Syrian Crisis. But, even in this case, Russia has paid effort to show a constructive effort and not to harm its relations with the West severely. On the other hand, the future developments in the Middle East, primarily the progress of the crisis in Syria, will be decisive for the future role of Russia both in the region and international politics.

REFERENCES

ALTUNIŞIK, Meliha; (2013), "Ortadoğu'da Bölgesel Düzen ve Arap Baharı", **Ortadoğu Analiz**, 5 (53), pp. 71-78.

ARAS, Bülent, (2014), "Arap Baharı'nın Jeopolitiği", **Ortadoğu Analiz**, 6 (64), pp. 40-42.

AYOOB, Mohammed; (2012) "The Arab Spring: Its Geostrategic Significance", **Institute of Social Policy and Understanding Policy Brief**, 59.

BAEV, Pavel K.; (2011), "Russia's Counter-Revolutionary Stance toward the Arab Spring", **Insight Turkey**, 13 (3), pp. 11-19.

BOWKER, Mike ve Cameron ROSS, (2000), "Preface" iç. Mike Bowker & Cameron Ross (Ed.), **Russia After Cold War**, Pearson Education, New York, pp. xv-xvii.

BURNET, Joshua A., (2013), ***Contemporary Russian International Relations***, University of Tennessee Honors Thesis Projects, http://trace.tennessee.edu/utk_chanhonoproj/1654, (20.06.2015).

Business Insider, (2014), "US/ Russia Arms Sales Race", http://www.businessinsider.com/arms-sales-by-the-us-and-russia-2014-8, (16.06.2015).

DANNREUTHER, Roland; (2012), "Russia and the Middle East: A Cold War Paradigm?", **Europe-Asia Studies**, 64 (3), pp. 543-560.

DURAN, Hasan & Çağatay Özdemir, (2013-2014), "Ortadoğu'nun Sancılarına Arap Baharı Çözüm Olabildi Mi?", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 15 (59), pp. 47-72.

ERENLER, Muharrem; (2012), "Russia's Arab Spring Policy", **Bilge Strateji,** 4(6), pp. 167-191.

ERŞEN, Emre, (2014), "Rusya'nın Arap Baharı Politikası", P. Paksoy ve A. Gözkaman (Ed.), **Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler**, Detay Yayıncılık, pp. 115-135.

ERTUĞRAL, Yusuf, (2015), ***Rusya'nın Arap Baharı Politikası (2010-2014)***, http://akademikperspektif.com/2015/02/18/rusyanin-arap-bahari-politikasi-2010-2014/, (17.06.2015).

KAYRAK, Sedide, (2011), ***Rusya'nın Arap Baharı'na Bakışı***, http://www.bilgesam.org/incele/104/-rusya%E2%80%99nin-arap-bahari%E2%80%99na-bakisi/#.VY1lehvtlHw, (20.06.2015).

KATZ, Mark N., (2013), "The Impact of the Syrian Conflict on Russian Relations with Other Middle Eastern Countries", **Russian Analytical Digest**, 28, pp. 2-4.

KEMALOĞLU, İlyas, (2013), "Ortadoğu Silah Pazarında Rusya'nın Payı", **Ortadoğu Analiz**, 5 (55), pp. 58-70.

KLEM, Margarete, (2012), "Russia and the Arab Spring", SWP Comments.

LIPMAN, Maria & etc., (2012), "Russia on the Move", **Carnegie Policy Outlook.**

MAGEN, Zvi; (2014), "Russia in the Middle East: The Drive to Enhance Influence", **Institute for National Security Studies**, pp. 101-110.

MALASHENKO, Alexay, (2013), "Russia and the Arab Spring", **Carnegie Moscow Centre**.

MALMVIG, Helle & Christina Markus LASSEN, (2013), "The Arab Uprisings: Regional Implications and International Responses", **IEMED Mediterranean Yearbook,** pp. 41-46.

MUSAOĞLU, Neziha, (2015), "Putin İktidari Döneminde Rus Dış Politikasının Normatif Temelleri: Egemen Demokrasi Söylemi", **Karadeniz Araştırmaları,** 45, pp. 13-38.

NURUZZAMAN, Muhammed, (2013), "The Arab Spring?: Inching Towards a Death End", **Global Change, Peace & Security**, 25 (3), pp. 357-362.

Observatory of Economic Complexity, (2015), "Learn More About Trade in Russia", https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/rus/, (17.06.2015).

PHILLIPS, Christopher, (2012) "After the Arab Spring: Power Shift in the Middle East?: Syria's Bloody Arab Spring", **IDEAS Reports of London School of Economics**, pp. 37-42.

Russia Today, (2015), "US and Russia Remain World's Biggest Arms Exporter", http://rt.com/business/241005-russia-second-arms-exporter/, (17.06.2015).

SAĞLAM, Zeliha (2014), "Güç Kavramı ve Ortadoğu'da Değişen Dengeler Üzerinden Güç Okuması", **İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi**.

SAKWA, Richard, (2013), "The Cold Peace: Russo-Western Relations as a Mimetic Cold War", **Cambridge Review of International Affairs**, 26 (1), pp. 203-224.

TAHERI, Amir, (2012), "The Future of the Arab Spring: Best-Case Scenario, Worst-Case Scenario, American Foreign Policy Interests", **The Journal of the National Committee on American Foreign Policy**, 34 (6), pp. 302-308.

TELATAR, Gökhan, (2015), "Rusya ve Arap Baharı: Batı ile Yeni Soğuk Savaş Mı?", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 15 (1), pp. 175-202.

ZDANOWSKI, Jerzy, (2014), "The Arab Uprisings in Historical Perspective", **Hemispheres**, 29 (1), pp. 79-97.

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi

Sayı 13 Haziran 2015

YÜKSEKÖĞRETİMDE VERİLEN MUHASEBE EĞİTİMİNİN MUHASEBE MESLEĞİNE GİRİŞ SINAVLARINA KATKISI: DEVLET ÜNİVERSİTELERİ İŞLETME VE MUHASEBE BÖLÜMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Şuayyip Doğuş DEMİRCİ[1]

Merve KIYMAZ[2]

Ahmet AĞSAKAL[3]

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye'de devlet üniversitelerinde ilgili bölümlerde verilen eğitimin, yasal olarak muhasebe mesleğinin yapılması için gerekli olan staja başlama sınavına katkısı araştırılmıştır. Araştırmaya göre devlet üniversitelerinde verilen zorunlu derslerin, staja başlama sınavı müfredatına uygunluğunu inceleyebilmek adına, derslerin üniversitelerdeki kredileri ile sınav içerisindeki oranları üzerinden ağırlıklı ortalama katkı puanı araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Çalışma kapsamında yabancı dil ile eğitim veren üniversitelerde ilgili sınava uygun eğitim müfredatının bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca bölümlerde verilen derslerin sayısı Mali Müşavirlik sınavı için yeterli olsa da verilecek dersin sayısının yanı sıra kredilerinin öneminin de göz ardı edilmemesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Eğitimi, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik, Ders Müfredatları, Devlet Üniversiteleri.

THE CONTRUBITION OF ACCOUNTING LECTURES IN HIGHER EDUCATION TO THE ENTERANCE EXAM OF CERTIFICED PUBLIC ACCOUNTIING: A RESEARCH ON ACCOUNTING AND BUSINESS DEPARTMENTS AT PUBLIC UNIVERSITIES

ABSTRACT

This paper explains contribution of accounting education in public universities to internship starting exam. In this research, first off all public uiversities are determided which is the most important for CPA internship starting exam. Then weighted avarage exam contribution score is developed by researchers. Finally absence of apropirate cirriculum for this exam is determined at universities which providing education in foreign languages. Also it was concluded that, even if the number of courses offered in the business departmants are enough for intrenship starting exam importance of credits should not be ignored.

Keywords: Accounting Education, Certificaed Public Accounting, Cirriculum, Public Universities

DOI: 10.17823/gusb.195

[1] Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Fak., İşletme Bölümü., sdemirci@sakarya.edu.tr.
[2] Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Fak., mervekiymaz@sakarya.edu.tr.
[3] Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Fak., agsakal@sakarya.edu.tr.

GİRİŞ

Türkiye'de muhasebe eğitimi 1868 yılında kurulmuş olan "Mekteb-i Mülkiyeyi Şahane" okulunda başlamıştır. Daha kapsamlı muhasebe eğitimi ise 1883 yılında kurulan "Hamidiye Yüksek Ticaret Mektebi'nde" verilmiştir (Özdoğan, 1978: 13). Cumhuriyet döneminde öncelikle üniversitelerde muhasebe eğitimi veren kürsüler oluşturulmuş, 1960 yılından itibaren de bu eğitimi veren okulların sayısı hızla artış göstermiştir. (Beyazıtlı, 2000: 39-59)

Türkiye'de muhasebe mesleğinin örgütlenmesi çalışmalarına ise yirminci yüzyılın ilk yarısında başlanmış fakat bu çalışmalar yüzyılın sonlarına doğru neticelenmiştir. Muhasebecilik mesleğiyle ilgili ilk yasalaşma ancak 1989 yılında gerçekleşebilmiştir (Güvemli, 2001:673). Meslek ile alakalı yasa çalışması yapılamamasının yanı sıra düzenleyici tebliğler de yayınlanamamıştır. Konuyla ilgili ilk tebliğ Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik, Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ve Muhasebe Sistemi Uygulama Tebliği adı ile 26 Aralık 1992'de yayınlanmıştır. Hem yasa çalışmalarının sonuçlandırılamaması hem de meslek ile alakalı yasal bir düzenleme olmamasından ötürü muhasebe mesleği uzun süre profesyonel bir meslek haline gelememiştir. Türkiye'de muhasebe mesleğinin bu dağınık yapıdan kurtularak yasal bir yapı içinde faaliyetlerini sürdürmesinin 25 yıllık bir geçmişi vardır.

Bu çalışmada Türkiye'de yükseköğretimde verilen muhasebe eğitiminin, mesleğin yasal olarak yapılmasını sağlayan staja başlama giriş sınavlarına katkısı araştırılmıştır. Türkiye'de muhasebecilik mesleği ile ilgili 1989 yılında 3568 sayılı yasa ile Serbest Muhasebecilik, Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu yasaya göre muhasebe meslek mensupluğu üç unvana ayrılmıştır. Bunlar; Serbest Muhasebeci (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavirdir (YMM). Bu üç meslek grubundan Serbest Muhasebeci unvanı 2008 yılında yapılan 26948 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan değişiklik ile yasadan çıkarılmış ve meslek iki unvanlı duruma getirilmiştir.

SMMM; işletmelerin ekonomik, mali ve hukuki durumları ile vergiye ilişkin işlemlerini muhasebe kurallarına, gerçeklere ve yasalara uygunluğunu inceleyerek görüşünü ilgililere bildiren ve bu işleri bir işyerine bağlı olmaksızın yapan kişidir. SMMM'lerin başlıca görevleri şunlardır:

- Kişi veya kuruluşların yükümlü oldukları vergi beyannamelerini düzenler.
- Şirketlerin ortaklık ve tasfiye işlemlerini yerine getirir.
- Vergi İdare Mahkemeleri ve adli yargıda, sermaye artırımı ve bankalara sunulan bilançoların incelenmesi vb. konularda bilirkişilik yapar.

- Serbest iş yapan kişilerin, resmi ve özel kurumların gelirlerini ve giderlerini, çeşitli adlardaki (işletme defteri, serbest meslek kazanç defteri vb.) defterlere kaydeder.
- Kişi ve kuruluşlar adına vergi daireleri ile uzlaşma işlemlerini gerçekleştirir, özel kurumların Sosyal Sigortalar Kurumu ile ilişkilerini düzenler.
- Kamu kurumları ile teşebbüs ve işletme sahipleri arasında hakemlik yapar.
- Vergi, fon, gecikme faizi ve cezalar hakkındaki uyuşmazlık işlerini çözümler,
- Fizibilite raporları hazırlar,
- Belgelere dayanarak inceleme ve denetim yaparlar.

Meslek mensubu olabilmek için belirlenen Özel Şartlar 3568 sayılı kanunun 5.maddesinde şu şekilde sıralanmıştır.

1-Hukuk, İktisat, Maliye, İşletme, Muhasebe, Bankacılık, Kamu Yönetimi ve Siyasal Bilimler dallarında eğitim veren fakülte ve yüksekokullardan veya denkliği Yükseköğretim Kurumlarından en az lisans seviyesinde mezun olmak veya diğer öğretim kurumlarından lisans seviyesinde mezun olmakla beraber bu fıkrada belirtilen bilim dallarında lisansüstü seviyesinde diploma almış olmak.

2-En az üç yıl staj yapmış olmak.

3-Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik sınavını kazanmış olmak.

4-Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Ruhsatını almış olmak.

Özel şartlar içinde yer alan en az üç yıl staj yapmak şartını gerçekleştirmek için öncelikle ilgili meslek odasına gidip staj dosyası açtırılmak zorundadır. Dosya açtırıldıktan sonra ise staja giriş sınavını kazanmak gerekmektedir. Staj dosyası açtırmak için; ildeki meslek odasına giderek dosya açtırılır ve üç yıl süre içerisinde Temel Eğitim ve Staj Merkezinin (TESMER) yapmış olduğu sınavlarda başarılı olma şartı aranır. Sınavlarda başarılı olunamazsa dosya kapanır ve tekrardan dosya açılır.

Staja başlama giriş sınavının konuları şu şekildedir: Genel Kültür ve Genel Yetenek, Finansal Muhasebe, Maliyet Muhasebesi, Mali Tablolar Analizi, Denetim, Muhasebe Standartları, Ekonomi ve Maliye, Meslek Hukuku, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, Vergi Hukuku, Ticaret Hukuku, Borçlar Hukuku.

Staja başlama sınavında başarılı olan Meslek Mensubu adayının TESMER tarafından verilen eğitim programını başarıyla tamamlaması gerekmektedir. Üç yıllık staj süresini tamamlayan Meslek Mensubu adayları birlik tarafından yapılan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Yeterlilik sınavından da iki yıllık süre içerisinde başarılı olmak zorundadır.

Türkiye sınırları içerisinde Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği 25.11.2014 verilerine göre var olan SMMM sayısı 80,272 kişidir. Bunlardan 389 kişi ilköğretim, 8,046 kişi ticaret lisesi, 2,838 kişi ön lisans, 65,610 kişi lisans, 3,287 kişi yüksek lisans, 102 kişide doktora mezunudur.

I. LİTERATÜR TARAMASI

Korukoğlu (1998) çalışmasında, işletmelerin muhasebe eğitimine verdikleri önemi araştırmıştır. Araştırma bulgularından işletmelerin muhasebe alanında istihdam edeceği kişiyi eğitmek yerine yetişmiş elemanları tercih ettiği görülmektedir. İşletmelerin bu tutumu yerine muhasebe eğitimine önem vermeleri, gerekirse üniversite-sanayii işbirliği kurulması ve böylelikle çift yönlü -hem teorik hem pratik- eğitim verilmesi halinde çalışanların daha da verimli olabileceği tavsiye edilmiştir. Ayboğa (2003) çalışmasında, dünyada yaşanan gelişmelere muhasebe meslek mensuplarının intibak edebilmeleri için meslek eğitimlerinin önemli olduğunu belirtmiştir. Özellikle muhasebe standartlarının tespiti ve uygulanmasındaki çeşitlilik ortak bir dille yorum yapma imkânını zorlaştırmaktadır. Bu durum işletmelere ve meslek mensuplarına ekstra iş yükü getirmektedir. Ayrıca Türkiye Muhasebe Standartlarının uygulanabilmesi için TÜRMOB'a ve meslek mensuplarına önemli görevler düştüğü belirtilmiştir. Civan ve Yıldız (2003) çalışmasında, küreselleşme sürecinde muhasebe meslek eğitiminin önemine değinmişlerdir. Bu bağlamda çalışmalarının birinci kısmında küreselleşme ve küreselleşmenin etkilerine yer verilmekte olup ikinci kısımda muhasebe meslek eğitiminin tanımı, meslek eğitiminin özellikleri gibi konulara yer verilmiştir. Sonuçta ise Gaziantep ilinde faaliyet gösteren muhasebecilerin küreselleşme sürecine hazır olup olmadıkları bir anket çalışması ile değerlendirilmiştir. Zaif ve Ayanoğlu (2007), muhasebe eğitiminin kalitesinin eğitim programları içerisindeki ders sayısına, kredisine ve dersin içeriğine, modern uygulama tekniklerinin kullanımına ve eğitim kurumlarının fiziki imkânlarına bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmanın ilk kısmında Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletler'indeki muhasebe eğitimi alanındaki çalışmalar açıklanmakla birlikte Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartlarının getirdiklerine yer verilmiştir. İkinci kısımda ise ülkemizdeki üniversitelerin İşletme bölümü ders programlarında yer alan muhasebe derslerinin ortalama kredileri ve ders sayıları değerlendirilmiştir. Dinç (2008) çalışmasında, muhasebe ara elemanının yetiştirilmesinde büyük rolü olan Meslek Yüksek Okullarında (MYO) eğitim gören muhasebe programı öğrencilerinin ne kadarının, eğitim gördüğü alanda kariyer yapmayı amaçladıklarını ve bu mesleği seçerken kararlarını hangi faktörlerin etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda yüksek kazanç beklentisi, kariyer beklentisi, mesleki bilgi beceri ve sosyal statü

beklentisinin muhasebe mesleğini seçmede önemli olduğu, aile ve eğitim çevresinin ise önemli olmadığı sonucuna varılmıştır. Çelik ve Ecer (2009) çalışmalarında, veri zarflama yöntemini kullanarak Türkiye'deki kırk beş devlet üniversitesinde verilen muhasebe eğitiminin verimliliğini ortaya çıkarmışlardır. Bu bağlamda öncelikle muhasebe alanında yaşanan gelişmelerin şirketlerin faaliyetlerine ve verilen muhasebe eğitimlerine olan etkisi tartışılmıştır. Türkiye'deki muhasebe eğitiminin kalitesini ölçmeye yönelik kullanılan modele göre en başarılı ve verimli bölümlerin çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri ve kamu maliyesi olduğu görülürken en başarısız bölümün ise işletme yönetimi olduğu tespit edilmiştir. Şengel (2010) çalışmasında, sürekli eğitim kapsamında verilen muhasebe eğitiminin önemine değinmiştir. Eğitimin artık eğitim kurumlarıyla sınırlı olmadığı ve yaşam boyu öğrenme zorunluluğunun insanların kendilerini geliştirme ihtiyacı içerisine girmesine neden olduğu vurgulanmıştır TÜRMOB tarafından yayınlanan mesleki eğitim yönergesine göre; meslek mensuplarının yeteneklerinin geliştirilmesi, verimliliğinin artırılması ve üst unvanlara hazırlanmalarını kolaylaştırmak için yapılan planlı ve programlı eğitimlere "Sürekli Mesleki Eğitim" denilmektedir. Bu konuda Türkiye'de önde gelen eğitim kurumlarından bir tanesi de meslek mensuplarına ve adaylara eğitim hizmetini yerine getiren TESMER'dir. Çelenk vd. (2010), öğrencilerin muhasebe eğitimine bakış açısını ölçmeye yönelik anket çalışması yapmışlardır. Ankette yöneltilen sorular öğrencilerin muhasebeye, muhasebe eğitimine muhasebe eğitiminde hoca faktörüne ve muhasebe ile ilgili mesleklere bakış açılarına yöneliktir. Öğrencilerin muhasebeye yönelmelerinin en önemli nedenleri arasında ise, eğitimi veren hoca faktörü ve iş bulma imkânlarının kolay olması yer almaktadır. Şengel (2011) çalışmasında, iş dünyasının muhasebe alanında istihdam edilecek muhasebe elemanına olan talebi araştırmış ve iş dünyasının muhasebe elemanında olmasını istediği mesleki ve kişisel özellikleri saptamıştır. Çalışmada 1995-2010 yılları arasındaki gazete ilanlarından yararlanılmıştır. Sonuç olarak iş dünyasının genel muhasebe, tek düzen muhasebe sistemi uygulamaları, muhasebe paket programları, maliyet muhasebesi, vergi ve sosyal güvenlik mevzuatı gibi mesleki yetkinliklerin yanı sıra iletişim becerisi, sorumluluk alma ve takım çalışmasına yatkınlık gibi kişisel özelliklere de önem verdiği görülmektedir. Küçük (2011) çalışmasında, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde (İİBF) eğitim gören ve serbest muhasebeci mali müşavir olmak isteyen öğrencileri meslek mensubu olmaya iten nedenleri ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Buna göre; serbest çalışma olanağı sağlaması, resmi bir unvana sahip olma, yüksek gelir elde etme, itibarlı firmalarda çalışma imkânı ve kariyerde yükselme şansı sağladığı için katılımcıların SMMM mesleğine yöneldikleri tespit edilmiştir. Yücel vd. (2012) çalışmalarında, ülkemizdeki muhasebe eğitiminin kapsamına ve muhasebe eğitimi alan öğrencilerin beklentilerine yer vermişlerdir.

Çalışmada öncelikle muhasebe eğitiminin nasıl olması gerektiğine yer verilmiş ve Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde eğitim gören öğrenciler üzerinde yapılan bir anket çalışmasıyla verilen muhasebe eğitimi ve öğrencilerin beklentileri değerlendirilmiştir. Sonuçta ise verilen muhasebe eğitiminin yeterli olmadığı, yeterli ve daha kaliteli olması için neler yapılabileceği değerlendirilmiştir.

II. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik staj başlatma sınavında meslek mensubu adaylarının sorumlu olduğu konuların dağılımı yapılırken, sınavda sorulan toplam soru sayısının konuya oranı alınarak derslerin ağırlıklı ortalaması oluşturulmuştur. Mesleğe giriş için 2014 yılı içinde yapılan son sınavlarda soru dağılımı ve derslerin ortalama ağırlığı Tablo 1 de verilmiştir:

Tablo 1. SMMM Staj Başlatma Sınav Soru Dağılımı ve Derslerin Ortalama Ağırlığı

Ders	Soru Sayısı	Dersin Ağırlığı
Genel Muhasebe, Dönem Sonu İşlemleri ve Şirketler Muhasebesi	18	0,18
Muhasebe Standartları	6	0,06
Maliyet Muhasebesi	10	0,10
Mali Tablolar Analizi	8	0,08
Muhasebe Denetimi	17	0,17
İktisat	5	0,05
Maliye	6	0,06
Meslek Hukuku	6	0,06
İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku	6	0,06
Vergi Hukuku	6	0,06
Ticaret Hukuku	6	0,06
Borçlar Hukuku	6	0,06
TOPLAM	**100**	**1**

Kaynak: TESMER tarafından paylaşılan soru dağılımına göre hazırlanmıştır. http://www.tesmer.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=79

SMMM belgesini alabilmek için İşletme, İktisat, Maliye, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Hukuk gibi lisans bölümlerinden birinden mezun olma şartı aranmaktadır. Ülkemizde muhasebe ile ilgili araştırmalar ve muhasebe anabilim dalı işletme bölümünün içerisinde yer almaktadır. Bu yüzden de muhasebe dersleri ağırlıklı olarak işletme bölümünde verilmektedir. Ayrıca son yıllarda üniversitelerin 4 yıllık eğitim veren yüksekokullarında Muhasebe bölümleri açılmaya başlamıştır. Bu bölümlerin amacı muhasebe eğitimi vermek olduğu için araştırmada İşletme bölümlerinin yanı sıra yüksekokullarda bulunan Muhasebe bölümlerini de içermektedir.

Devlet üniversitelerinin incelenmeye alındığı bu araştırmada, 105 devlet üniversitesinin İşletme, İktisat ve Siyasal Bilgiler Fakültelerinde bulunan toplam 121 İşletme bölümü ve 4 yıllık eğitim veren yüksekokullardan on tane Muhasebe bölümünün verileri, bölümlerin internet sayfalarında paylaştıkları müfredatlar üzerinden incelenmiştir. 105 devlet üniversitesinden 12 tanesinde İşletme bölümü bulunmamaktadır. Ayrıca üç üniversitede bölüm olmasına rağmen ders programına ulaşılamamıştır. Bu yüzden 120 işletme bölümünden 105 tanesi (%87,50) üzerinden araştırma yapılmıştır. Bazı üniversitelerin farklı fakültelerinde birden fazla işletme bölümü bulunmaktadır. Bu durumun söz konusu olduğu üniversitelerde üniversitenin yanına hangi fakülte olduğu eklenerek belirtilmiştir. Örneğin Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde hem İİBF de hem de İşletme Fakültesinde İşletme bölümü bulunmaktadır. Bu yüzden uygulama yapılırken Van Yüzüncü Yıl İşletme Fakültesi ve Van Yüzüncü Yıl İİBF olarak bu bölümler ifade edilmiştir. Yüksekokullardaki on tane muhasebe bölümünün de dört tanesinde bölümler yeni açılmış olup, müfredatları eksiktir. Bu yüzden çalışmaya altı tane muhasebe bölümü (%60) dâhil edilmiştir.

Araştırma sadece bölümlerin öğrencilerine zorunlu olarak verdiğini belirttiği dersler üzerinden gerçekleştirilmiştir. İşletme ve Muhasebe bölümlerinde seçmeli olarak verilen dersler aşağıda belirtilen sebeplerden ötürü araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Seçmeli dersleri;

- ✓ Dersin açılıp açılmadığının bilinememesi
- ✓ Açılmış olmasına rağmen öğrenciler tarafından tercih edilmemiş olma ihtimali
- ✓ Bilgi sisteminde yer almasına rağmen dersin uzun süredir gerçekleştirilmiyor olması ihtimalinden ötürü çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Dersler incelenirken derslerin kredisi, ders saati üzerinden oluşturulan geleneksel kredi sistemi veya Bologna süreci adı verilen Avrupa'ya uyum ve diplomaların yurtdışında geçerliği için ülke genelinde uygulanmaya başlanılan Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS) olarak ayrı ayrı sunulmaktadır. Araştırma yapılırken aynı derslerin AKTS kredileri üniversiteler arasında farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu yüzden geleneksel kredi saatleri üzerinden araştırma gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1 de SMMM Staj başlatma sınavında adayların sorumlu tutulduğu 14 ders gösterilmektedir (Sınavda 12 tane ders gösterilmektedir Çünkü Genel Muhasebe, Dönem Sonu İşlemleri ve Şirketler Muhasebesi dersleri üniversitelerde ayrı ayrı verilirken sınavda adaylar bu üç dersten bir arada sorumlu tutulmaktadır). Sınavdaki soru dağılımına bakıldığında her dersten aynı seviyede sorumlu tutulmadıkları görülmektedir. Örneğin yüz sorudan on yedisi muhasebe denetimi,

beş tanesi iktisat alanından sorulmaktadır. Muhasebe Denetimi ve İktisat derslerinin öğrencilere SMMM Staj başlatma sınavı açısından aynı katkıyı sağlayamayacağı görülmektedir. Böylelikle araştırma yapılırken iki dersin de mevcudiyetinin araştırılmasının yeterli olmayacağı kanaatine varılmıştır. Derslerin kredisi ve ilgili dersten sınavda sorulan soru sayısı üzerinden ağırlıklı bir puanlama sistemi araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Bu puanlamanın amacı hangi devlet üniversitelerinin ders müfredatlarının SMMM mesleğine giriş sınavlarına daha uygun olduğunu ortaya koymaktır.

Tablo 2. İlgili Müfredatın Fakülte ve Yüksekokullarda Mevcudiyeti

Dersin Adı	FAKÜLTELER			YÜKSEKOKULLAR		
	Müfredatta Mevcut	Müfredatta Mevcut Değil	Yüzdesel Oran	Müfredatta Mevcut	Müfredatta Mevcut Değil	Yüzdesel Oran
Genel Muhasebe	104	1	%99,05	6	0	%100
Dönem sonu işlemleri	61	44	%58,10	5	1	%83,33
Şirketler Muhasebesi	41	64	%39,05	4	2	%66,67
Muhasebe Standartları	5	100	%4,76	3	3	%50
Maliyet Muhasebesi	97	8	%92,38	5	1	%83,33
Mali Tablolar Analizi	59	46	%56,19	5	1	%83,33
Muhasebe Denetimi	46	59	%43,81	5	1	%83,33
İktisat	102	3	%97,14	6	0	%100
Maliye	48	59	%43,81	4	2	%66,67
Meslek Hukuku	0	105	%0	0	6	%0
İş Ve Sosyal Güvenlik Hukuku	40	65	%38,10	1	5	%16,67
Vergi Hukuku	34	71	%32,38	2	4	%33,33
Ticaret Hukuku	88	17	%83,81	6	0	%100
Borçlar Hukuku	74	31	%70,48	6	0	%100

Kaynak: Tablo devlet üniversitelerinin internet sitelerinde paylaşmış oldukları bölüm müfredatları temel alınarak oluşturulmuştur.

Araştırmaya dâhil edilen 105 İşletme Bölümü ve 6 Muhasebe Bölümünde sınav müfredatında bulunan 14 dersin mevcudiyeti ile ilgili bilgiler Tablo 2 de verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde genel muhasebe, muhasebeye giriş veya finansal muhasebe adı altında muhasebe dersinin bir üniversite dışında (İstanbul Medeniyet Üniversitesi) tüm fakülte ve yüksekokullarda okutulduğu görülmektedir. Bu bölümlerde ayrıca İktisat ve Maliyet Muhasebesi dersleri ülke genelindeki devlet üniversitelerinin çoğunda okutulmaktadır. Fakültelere bakıldığı zaman Genel Muhasebe, İktisat ve Maliyet Muhasebesi derslerinden sonra en çok okutulan dersler sırasıyla Ticaret Hukuku, Borçlar Hukuku, Dönem Sonu İşlemleri ve Mali Tablo Analizi dersi olmaktadır. Türkiye'deki devlet üniversitelerinin yarısından

fazlasında bu yedi ders zorunlu olarak öğrencilere verilmektedir. Yüksekokullarda ise mevcut altı muhasebe bölümünün tamamında Genel Muhasebe, İktisat, Ticaret Hukuku ve Borçlar Hukuku dersi okutulmaktadır. Bu dört dersin ardından Muhasebe Denetimi, Dönem Sonu İşlemleri, Maliyet Muhasebesi, Mali Tablolar Analizi, Şirketler Muhasebesi, Maliye ve Muhasebe Standartları dersleri de yüksekokullarda bulunan muhasebe bölümlerinin yarısında okutulmaktadır.

SMMM sınav müfredatında olmasına rağmen fakültelerin ilgili bölümlerde en az okutulan ders ise son yıllarda tüm dünyada kullanımı yaygınlaşan, ülkemize de Türkiye Muhasebe Standartları/Türkiye Finansal Raporlama Standartları olarak giren Uluslararası Muhasebe Standartlarıyla ilgili Muhasebe Standartları dersi olmuştur. İlgili ders 105 bölümden sadece beş tanesinin zorunlu müfredatında bulunmaktadır. Yüksekokullarda ise altı bölümden sadece birinde okutulan İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku en az okutulan ders durumundadır. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik mesleği ile ilgili kanunları, düzenlemeleri, yönetmelikleri kapsayan meslek hukuku dersi ise fakülte ve yüksekokulların hiç birinde zorunlu ders olarak okutulmamaktadır.Müfredatındaki zorunlu dersler ile SMMM staj başlatma sınavı müfredatına en uygun müfredata sahip ilk on üniversite Tablo 3 de gösterilmiştir.

Tablo 3. Mevcut Ders Sayısına Göre İlk On Üniversite ve Müfredatlarında Olmayan Dersler

Üniversite Adı	Mevcut Ders Sayısı	Mevcut Olmayan Ders Sayısı	Olmayan Derslerin İsimleri
Tunceli Üniversitesi	13	1	Meslek Hukuku,
İnönü Üniversitesi	12	2	Meslek Hukuku, Muhasebe Standartları
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	12	2	Meslek Hukuku, Muhasebe Standartları
Selçuk Üniversitesi Beyşehir İşletme Fakültesi	12	2	Meslek Hukuku, Muhasebe Standartları
Bartın Üniversitesi	11	3	Meslek Hukuku, Muhasebe Standartları, Vergi Hukuku
Harran Üniversitesi	11	3	Meslek Hukuku, Muhasebe Standartları, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku
Ordu Üniversitesi	11	3	Meslek Hukuku, Muhasebe Standartları, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku
Selçuk Üniversitesi	11	3	Meslek Hukuku, Muhasebe Standartları, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku
Selçuk Üniversitesi Akşehir İİBF	11	3	Meslek Hukuku, Muhasebe Standartları, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku
Yüzüncü Yıl Üniversitesi İşletme Fakültesi	11	3	Meslek Hukuku, Muhasebe Standartları, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku

Kaynak: Tablo devlet üniversitelerinin internet sitelerinde paylaşmış oldukları bölüm müfredatları temel alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 3 de, İşletme eğitimi veren devlet üniversitelerinden zorunlu müfredatı staja başlama sınavına en uygun olan ilk on üniversite belirtilmiştir. Meslek Hukuku dersi hiçbir üniversitenin

zorunlu müfredatında yer almamaktadır. Bu dersin ardından Muhasebe Standartları dersi gelmektedir. Muhasebe Standartları dersi devlet üniversiteleri genelinde sadece Tunceli Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü, Kırklareli Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme bölümünde verilmektedir. Muhasebe Standartları dersi dışında İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dersi de bu üniversitelerin zorunlu dersleri arasında yer almamaktadır. Yüksekokullarda bulunan Muhasebe Bölümleri arasında ise altı üniversitede durum Tablo 4 de gösterildiği gibidir.

Tablo 4. Yüksekokullarda Mevcut Ders Sayısına Göre Altı Üniversite ve Müfredatlarında Olmayan Dersler

Üniversite Adı	Mevcut Ders Sayısı	Mevcut Olmayan Ders Sayısı	Olmayan Derslerin İsimleri
Mehmet Akif Ersoy	12	2	Muhasebe Standartları, Meslek Hukuku
Süleyman Demirel Üniversitesi	11	3	Meslek Hukuku, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, Vergi Hukuku
Afyon Kocatepe	11	3	Muhasebe Standartları, Meslek Hukuku, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku
Dumlupınar	10	4	Meslek Hukuku, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, Vergi Hukuku, Maliye
Giresun	9	5	Meslek Hukuku, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, Vergi Hukuku
Çanakkale On Sekiz Mart	5	9	Meslek Hukuku, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, Vergi Hukuku, Maliye, Muhasebe Denetimi, Mali Tablo Analizi, Maliyet Muhasebesi, Muhasebe Standartları, Şirketler muhasebesi

Kaynak: Tablo devlet üniversitelerinin internet sitelerinde paylaşmış oldukları bölüm müfredatları temel alınarak oluşturulmuştur.

Yüksekokullarda da Meslek Hukuku ve Muhasebe Standartları derslerinin okutulmadığı Tablo 4 de anlaşılmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi sınava dâhil olan derslerin müfredatta mevcudiyetinin irdelenmesi tek başına sağlıklı bir sonuç çıkarmayacağı için verilen dersler ile bu derslerin kredi sayısı üzerinden ağırlıklı ortalamaları esas alan bir sınav puanı geliştirilmiştir. Bu puanı geliştirmekteki amaç derslerin mevcut müfredatta olmasının tek başına bir anlam ifade etmeyeceğidir. Aynı ders iki farklı üniversitelerde okutuluyorken birinde ders dört kredi, diğerinde sekiz kredi olması durumunda dersin öğrenciye katkısının değişecek olmasıdır. Bu yüzden hem derslerin müfredatta olmasını hem de dönemlik kredi katkısını içine alan ayrıca da derslerin SMMM staj başlatma sınavına olan yüzdesel ağırlığını içeren bir puanlama sistemi araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.

Ağırlıklı *Ortalama Katkı Puanı :* (Finansal Muhasebe, Dönem Sonu İşlemleri ve Şirketler Muhasebesi Dersleri Kredi Sayısı x 0,18) + (Muhasebe Standartları Dersi Kredi Sayısı x 0,06)+… =AOKP Şeklinde formül edilerek hazırlanmıştır. Puanlama sayesinde ilgili bölümlerin hangilerinde

SMMM sınavına daha yatkın müfredatın olduğunun bulunması amaçlanmıştır. Yapılan bu puanlamaya göre üniversitelerdeki işletme bölümlerinin sıralaması Tablo 5 de gösterilmiştir.

Tablo 5. Üniversitelere Göre Ağırlıklı Ortalama Katkı Puanı Sıralaması

S.N.	Üniversite Adı	Puan	D.S.	S.N.	Üniversite Adı	Puan	D.S.
1	Tunceli	5,61	13	**2**	Balıkesir	4,83	10
3	İnönü	4,71	12	**3**	Selçuk Beyşehir İşletme Fak.	4,71	12
5	Selçuk Akşehir İİBF	4,59	11	**6**	Ankara	4,58	10
7	Selçuk İİBF	4,53	11	**8**	Karadeniz Teknik	4,42	10
9	Bingöl.	4,38	9	**10**	Marmara	4,34	7
11	Yüzüncü Yıl İşletme Fak.	4,32	11	**12**	Ardahan	4,23	9
13	Mehmet Akif Ersoy	4,20	12	**14**	Yüzüncü Yıl İİBF	4,11	9
15	Bartın	4,08	11	**16**	Atatürk	3,99	10
17	Cumhuriyet	3,97	10	**18**	Ordu	3,96	11
18	Bülent Ecevit	3,96	10	**20**	Kilis 7 Aralık	3,93	10
21	Gaziantep	3,84	9	**22**	İzmir Kâtip Çelebi	3,69	10
22	Sinop	3,69	10	**22**	Karabük. İşletme Fak.	3,69	8
25	Dumlupınar	3,63	10	**26**	Harran	3,62	11
27	Dicle	3,54	10	**28**	Süleyman Demirel	3,45	8
29	Mustafa Kemal	3,42	9	**30**	Karabük	3,39	9
31	Adıyaman	3,36	9	**32**	Kırıkkale	3,33	9
32	Artvin Çoruh	3,33	8	**32**	Balıkesir Bandırma İİBF	3,33	8
32	Kırklareli	3,33	8	**36**	Çankırı Karatekin	3,30	9
36	Erzincan	3,30	8	**38**	Karamanoğ. Mehmet	3,28	10
39	Düzce	3,27	8	**39**	Trakya	3,27	7
39	Bayburt	3,27	7	**39**	Gazi	3,27	6
43	Abant İzzet Baysal	3,24	8	**44**	Giresun	3,21	8
45	Dokuz Eylül	3,18	9	**46**	Gaziosmanpaşa	3,15	8
47	Şırnak	3,09	7	**47**	Akdeniz İşletme Fak.	3,09	8
47	Kafkas	3,09	6	**50**	Çanakkale 18 Mart	3,07	8
51	Erciyes	3,06	7	**52**	Celal Bayar İİBF	3,00	9
52	Necmettin Erbakan	3,00	7	**54**	Aksaray	2,97	8
54	Ahi Evran	2,97	7	**54**	Muğla Sıtkı Koçman İİBF	2,97	7
54	Muğla Sıtkı Koçman İşletme Fak.	2,97	7	**58**	Hitit	2,94	6
58	Niğde	2,94	6	**60**	Eskişehir Osmangazi	2,91	8

Tablo 5 (Devamı)

S.N.	Üniversite Adı	Puan	D.S.	S.N.	Üniversite Adı	Puan	D.S.
61	Kahramanmaraş Sütçü İmam	2,88	6	**61**	İstanbul İktisat Fak	2,83	8
63	Ege	2,82	7	**63**	Mersin	2,82	7
65	Afyon Kocatepe	2,79	8	**65**	Siirt	2,79	7
65	Uludağ İşletme Fak.	2,79	7	**68**	Sakarya	2,76	7
68	Uşak	2,76	7	**68**	Yalova (ing.)	2,76	6
68	On dokuz Mayıs	2,76	5	**72**	Türk-Alman	2,68	9
73	Uludağ (İİBF)	2,67	9	**73**	Kastamonu	2,67	7
75	Yıldız Teknik	2,64	8	**75**	İstanbul SBF	2,64	8
75	Gümüşhane	2,64	7	**75**	Recep Tayyip Erdoğan	2,64	7
79	Gebze Teknik	2,52	6	**80**	Kocaeli	2,41	9
81	Bozok	2,40	5	**82**	Akdeniz İİBF	2,37	5
83	Pamukkale	2,34	4	**84**	Bilecik Şeyh Edebali	2,31	8
85	Osmaniye Korkut Ata	2,3	5	**86**	Namık Kemal	2,28	5
87	Batman	2,25	5	**88**	Nevşehir Hacı Bektaşi Veli	2,19	5
89	Çukurova.	2,13	6	**90**	Pamukkale (ing.)	2,10	5
91	Galatasaray (fr.)	2,07	6	**92**	İstanbul . İşl. Fak. (ing.)	2,04	6
92	Afyon Kocatepe. (ing.)	2,04	5	**94**	Erzurum Teknik	1,98	3
94	Marmara (ing.)	1,98	5	**96**	İstanbul İşletme Fak.	1,95	7
97	Adnan Menderes	1,89	5	**97**	Anadolu	1,89	6
99	Fırat	1,56	3	**100**	Hacettepe (ing.)	1,56	3
101	Dokuz Eylül İşletme Fak. (İng.)	1,20	4	**102**	İstanbul Medeniyet (ing.)	1,14	5
103	Yıldırım Beyazıt (ing.)	1,02	3	**104**	Boğaziçi (ing.)	0,87	3
105	Orta Doğu Teknik (ing.)	0,69	2				

Üniversiteler geneli ağırlıklı ortalama sınav etkinliği puanı: 3,03 olarak hesaplanmıştır.
S.N: Sıra Numarası, D.S: Ders Sayısı
Aynı puana sahip bölümlere aynı sıra numarası verilmiştir.

Kaynak: Tablo devlet üniversitelerinin internet sitelerinde paylaşmış oldukları bölüm müfredatları üzerinden hazırlanan ağırlıklı ortalama sınav etkinliği puanıyla oluşturulmuştur.

Ağırlıklı ortalama sınava katkı puanına göre İşletme bölümlerinin sıralaması Tablo 5 de sunulmuştur. Puanlamaya göre İşletme bölümlerinin zorunlu müfredatı gerek ders sayısı gerekse verilen derslerin kredisi açısından incelendiğinde Serbest Muhasebeci Mali Müşavir staja başlama sınavına en uygun müfredat Tunceli Üniversitesi İşletme Bölümü olduğu tespit edilmiştir. Bu bölümde

Meslek Hukuku dışında tüm dersler zorunlu olarak öğrencilere verilmekte olup, derslerin kredisi de diğer üniversitedeki aynı bölümlere göre daha fazladır. İlk on işletme bölümünün içinde aynı üniversitenin farklı fakültelerindeki üç bölüm bulunmaktadır. Selçuk Üniversitesine ait fakültelerdeki ders müfredatları gerek ders sayısı açısından gerekse ağırlıklı kredi açısından mali müşavirlik sınavı müfredatı için yeterli durumdadır. Sıralama incelendiği zaman bazı bölümlerin daha az ders vermesine rağmen sıralamada diğerlerine göre daha yukarıda olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Marmara Üniversitesi İşletme Bölümünde on dört dersten sadece yedisi verilmekteyken bu bölüm sıralamada 10. Sırada yer almıştır ve diğer üniversitelerde daha fazla ders veren bölümlerin önüne geçmiştir. Bunun başlıca sebebi ağırlıklı ortalaması daha fazla olan dersleri diğer bölümler daha az kredi ile verirken bu ve buna benzer bölümlerin daha yüksek kredi ile vermesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye geneli ağırlıklı ortalama katkı puanına göre devlet üniversiteleri genelinde yapılan bu çalışmada ortalama katkı puanı 3,03 olarak hesaplanmıştır. Bu puanın üstünde olan bölümler için ortalamanın üstünde ve yeterli seviyede eğitim verdikleri anlamı çıkartılabilir. Örneğin birinci sırada bulunan Tunceli Üniversitesinin puanı 5,61 olarak hesaplanmıştır. Tunceli Üniversitesi araştırmada tavan puana sahip üniversite konumundadır. Ayrıca tavan puan olan 5,61 ile Türkiye geneli ağırlık katkı puanı olan 3,03 arasında 51 tane üniversite bulunmaktadır. Verilen derslerin gösterildiği tablo ile ağırlıklı ortalamalı tablo karşılaştırıldığı zamanda ders olarak diğer üniversitelere göre daha fazla ders veren üniversitelerin bazılarının yerlerinde değişiklikler olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Ders Sayısı ve Puanlamaya Göre İlk On Üniversitenin Durumu

Üniversite Adı	Derse Göre Sırası	Puanlamaya Göre Sırası	AOKP
Tunceli	1	1	5,61
İnönü	2	3	4,71
Mehmet Akif Ersoy	2	13	4,20
Selçuk Beyşehir İşletme Fak.	2	3	4,59
Bartın	5	15	4,08
Harran	5	26	3,62
Ordu	5	18	3,96
Selçuk İİBF	5	7	4,53
Selçuk Akşehir İİBF	5	5	4,59
Yüzüncü Yıl İşletme Fak.	5	11	4,32

Kaynak: Tablo 3 ve Tablo 5 de bulunan verilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 6 incelendiğinde her ne kadar ders sayıları Mali Müşavirlik sınavı için yeterli olsa da verilecek dersin sayısının yanı sıra kredilerinin önemi de göz ardı edilmemelidir. Örnek olarak yine

Tablo 6 ya bakıldığında derslerin mevcudiyeti açısından beşinci sırada olan Harran Üniversitesi'nin ders kredileri göz önüne alındığında 26. sıraya düştüğü görülmektedir. Ayrıca dersler uygun kredilerde bulunsa bile bu tek başına yeterli olmayıp, öğretim üyesinin dersi etkin yürütmesi de önem arz etmektedir.

Ağırlıklı ortalama katkı puanına göre göze çarpan en önemli konu, yabancı dil ile eğitim veren üniversitelerin genel olarak sıralamanın sonunda yer almalarıdır. İşletme bölümünün yegâne amacı Mali Müşavir yetiştirmek değildir. Çünkü işletme bölümü farklı alanlarda farklı uzmanlıkları da içerisinde barındırmaktadır. Bu yüzden yabancı dille eğitim veren üniversitelerin puanlamada son sıralarda yer almaları normaldir. Bunun sebebi, bu üniversitelerde bulunan bölümlerin daha çok uluslararası şirketlere yönelik eğitim vermesi olarak düşünülebilir.

Tablo 7. Yüksekokullarda Bulunan Muhasebe Bölümlerinde Puanlar ve Ders Sayıları

S.N.	Üniversite Adı	Puan	D.S.	S.N.	Üniversite Adı	Puan	D.S.
1	Mehmet Akif Ersoy	4,95	12	**2**	Süleyman Demirel	4,47	11
4	Afyon Kocatepe	2,92	10	**5**	Giresun	2,82	9

Kaynak: Tablo devlet üniversitelerinin internet sitelerinde paylaşmış oldukları bölüm müfredatları temel alınarak oluşturulmuştur.

Kuruluş amacı muhasebe alanında eleman yetiştirmek olan Muhasebe bölümlerinin durumu ise Tablo 7 de gösterilmiştir. Lisans düzeyinde İşletme bölümlerinin genel ağırlıklı ortalama katkı puanı 3,03 iken yüksekokullar bazında ise bu ortalama 3,51'dir. İşletme bölümü olarak 105 bölüm içerisinde sadece 51 bölüm ortalamanın üstündeyken altı muhasebe bölümü içerisinde üç tanesi ortalamanın üstündedir. Fakat her ne kadar ortalama olarak lisans düzeyinde İşletme puanının üzerinde görünse de İşletme bölümünde en yüksek puan olan 5,61 muhasebe bölümleri tarafından sağlanamamaktadır. Ayrıca 27 devlet üniversitesindeki İşletme bölümlerinin AOKP 3,51'in üzerindedir. Yüksekokullarda bulunan bu bölümler genel itibariyle muhasebe meslek mensupluğuna giriş sınavları için yeterli düzeyde ders vermektedirler. Sayıları şu ana kadar fazla olmayan bu bölümler bu alanda uzmanlaşma sağlanması açısından önemlidir ve ülke genelinde sayılarının arttırılması gerekmektir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Muhasebe derslerinin çoğu İşletme bölümlerinin zorunlu müfredatlarında ağırlıklı olarak okutulmaktadır. Ancak işletme bölümünün içerisinde farklı uzmanlık alanları da bulunmaktadır. Bu yüzden işletme bölümünde en uygun eğitimin verilebilmesi için bölümün müfredatında diğer uzmanlıklarla ilgili dersler de yer almaktadır. Bu çalışmada ülke genelinde devlet üniversitelerinde verilen işletme eğitiminin mezuniyet sonrasında muhasebe mesleğine yönelmek isteyen öğrencilere katkısı incelenmiştir. Araştırmada çeşitli sebeplerle, ilgili bölümlerde okutulan derslerden sadece zorunlu olanları çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu zorunlu dersleri alarak mezun olan bir öğrencinin muhasebe mesleğine yönelmesi halinde sınavda karşısına çıkan soru müfredatının ne kadarını üniversitedeki eğitimi esnasında almış olduğu araştırmacılar tarafından incelenmiştir.

Çalışma farklı üniversitelerde verilen eğitimi, nitelik açısından değil nicelik açısından sıralamıştır. Üniversitelerde müfredata uygun verilen dersler ve bu derslerin kredileri ile oluşturulan ağırlıklı puan dikkate alınarak üniversiteler sıralamaya konulmuştur. Listede ilk sıralardaki üniversitelerin en başarılı üniversiteler olduğu ya da sonlarda bulunan üniversitelerin eğitim seviyesinin düşük olduğu kanaati bu veriler ışığında anlamsız olacaktır. Bu çalışmada üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi ile müfredatın staj başlatma sınavında bulunan dersler ile uyumu incelenmiştir. Verilen eğitimin niteliği bu araştırmaya konu olmamıştır. Ayrıca araştırmacılar tarafından TÜRMOB ile yasal yollardan iletişime geçilerek üniversitelere ait sayısal bilgiler talep edilmiş fakat olumsuz cevap alınmıştır. Bu bağlamda, daha net sonuçlara ulaşabilmek için üniversite bazında meslek mensubu başarısına ait sayısal veriler çalışmaya eklenmelidir. Daha sonra yapılacak olan çalışmalarda, bu verilere ulaşılarak araştırmaya eklenmesi halinde daha kesin sonuçlara ulaşılabilecektir.

Araştırmada ayrıca aşağıdaki sonuçlara da ulaşılabilir. Bunlar;

- ✓ Zorunlu ders müfredatları ve kredilere göre hesaplanan puan baz alınarak belirlenen üniversite sıralamaları, üniversitelerin genel bir başarı sırası değil sadece SMMM staja başlama sınavının müfredatına uygunluğunun sıralamasıdır.
- ✓ Ülke genelinde yabancı dilde eğitim veren üniversitelerin çoğu sıralamada sonlardadır. Bunun sebebi, bu üniversitelerde bulunan bölümlerin daha çok uluslararası şirketlere yönelik eğitim vermesi olarak düşünülebilir.
- ✓ Verilen ders sayısı ile ağırlıklı kredi karşılaştırıldığı zaman bazı üniversitelerin müfredata uygun ders sayılarının fazla olmasına rağmen ağırlıklı puanlarının düşük olduğu

gözlemlenmiştir. Bunun sebebi sınav müfredatındaki derslerin kredilerinin diğerlerine göre daha az olmasıdır.

- ✓ Son yıllarda sayıları artmaya başlayan muhasebe bölümlerinin yarısının müfredatının SMMM staja başlama sınavına uygun olmadığı görülmektedir. Bu bölümlerin nihai amacı muhasebe mesleğini icra edecek profesyoneller yetiştirmek olduğu için müfredatı uygun olmayan bölümlerin müfredatlarını sınava uygun hale getirmeleri uygun olacaktır. Ülkemizde muhasebe bölümlerinin sayısının artırılması ve ders programındaki derslerin sadece nicelik açısından değil nitelik açısından da etkili bir şekilde verilmesi mesleğin geleceği açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

AYBOĞA, Hanifi.; (2003), "Küreselleşme Sürecinde Ülkemizde Muhasebe Mesleği ve Meslek Mensuplarının Eğitimi", ***Marmara Üniversite İİBF Dergisi***, 18 (1), ss.327–359.

BEYAZITLI, Ercan.; (2000), "Türkiye'de Muhasebe Eğitimi", ***Uluslararası Muhasebe Eğitimi Konferansı, Gelecek Yüzyılda Muhasebe Eğitimi***, Ankara. TÜRMOB Yayınları, Yayın No.139.

CİVAN, Mehmet ve YILDIZ, Ferah; (2003), "Globalleşme Sürecinden Muhasebe Meslek Eğitiminin Etkilenmesi." ***6. Muhasebe Denetimi Sempozyumu***. 16-19 Nisan 2003.

ÇELENK, Hakan; ATMACA, Metin ve HORASAN, Emre; (2010), "Marmara Üniversitesi'nde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Alanına Bakış Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma", ***Marmara Üniversitesi SBE e-Dergi,*** 9(33),ss.159–171.

ÇELİK, Orhan ve ECER, Alaattin.; (2009). "Efficiency in Accounting Education: Evidence From Turkish Universities", ***Critical Perspectives On Accounting***, 20(5), ss.614–634. doi:10.1016/j.cpa.2008.01.007

DİNÇ, Engin; (2008), **"**Meslek Seçiminde Etkili Faktörlerin İncelenmesi: Meslek Yüksek Okulu-Muhasebe Programı Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal *Bilimler Enstitüsü Dergisi***,16(2),ss.90-106.

GÜVEMLİ, Oktay;(2001), ***Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl***, Avcıol Basım Yayın, 4. Cilt, s.s.832.

KORUKOĞLU, Ayşen; (1998), "İşletmelerde Muhasebe Eğitimi ve Üniversitelerle İşbirliği". ***Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi***, 13(11), ss.13–24.

KÜÇÜK, Ergün;(2011), "Planlanmış Davranış Teorisi Çerçevesinde Mali Müşavir (SMMM) Olma Niyetinin Altında Yatan Faktörlerin Analizi". ***Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,*** 7(14), ss.145–162.

ÖZDOĞAN, Seher Turanlı; (1978). ***Muhasebe Öğretimi Metotları El Kitabı,*** Ankara: Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu Yayınları.

ŞENGEL, Salim; (2010). "Sürekli Muhasebe Meslek Eğitiminin Önemi ve Bir Değerlendirme". ***Muhasebe ve Finansman Dergisi,*** 47,ss. 81–94.

ŞENGEL, Salim; (2011), "Türkiye'de Muhasebe Meslek Elemanı Talebi Üzerine Bir Araştırma". ***Muhasebe ve Finansman Dergisi***, 50, ss.167–180.

YÜCEL, Elif; SARAÇ, Mehlika ve ÇABUK, Adem; (2012), "Accounting Education in Turkey and Professional Accountant Candidates Expectations from Accounting Education: Uludag University Application", ***Business and Economics Research Journal*** , 3(1),ss.91-108.

ZAİF, Figen ve AYANOĞLU, Yıldız; (2007), "Muhasebe Eğitiminde Kalitenin Arttırılmasında Ders Programlarının Önemi: Türkiye'de Bir İnceleme". ***Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi***, 9(1), ss. 115–136.

YÖK (2014), Üniversite Listesi; http://www.yok.gov.tr/web/guest/universitelerimiz, (08.11.2014).

TESMER (2014), ***Staja Giriş Sınavı Konuları ve Yüzdelik Dağılımları***; (2014), http://www.tesmer.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=79, (08.11.2014).

WIKIPEDIA (2014), Türkiye'deki Üniversiteler Listesi; http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye'deki_%C3%BCniversiteler_listesi. (08.11.2014).

13.06.1989 Tarih ve 20194 Sayılı Resmi Gazete;(1989), 3568 sayılı yasa ile Serbest Muhasebecilik, Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu.

26.12.1992 Tarih ve 21447 Sayılı Resmi Gazete(1992), Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik, Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ve Muhasebe Sistemi Uygulama Tebliği.

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi yılda en az iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanması arzu edilen çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kurallarına ve diğer koşullara uygun bir şekilde hazırlanarak dergimiz sayfasında yer alan "Makale Gönder" kısmından sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Yayınlanmak üzere dergimize gönderilen çalışmaların tüm sorumlulukları yazarlara aittir.

1. Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Dergimizde Türkçe ve İngilizce dillerinden herhangi biri ile yazılmış yazılar yayınlanır.

3. Yazının ilk sayfası kapak sayfası olmalıdır. Kapak sayfasında yazar (lar)ın Adı-Soyadı, Kurum Adresi, Telefon, E-posta bilgileri yer almalıdır. (Yayınlanmaya hak kazanan yazılarda bu bilgiler ana başlık altında sağa yaslı olarak verilen isimlere dipnot eklenmek suretiyle verilmelidir)

4. İkinci Sayfadan itibaren yazılarda metnin başında Türkçe özet ile altında İngilizce başlık ve Abstract verilmelidir. Türkçe özet 9 punto ile yazılmış ve 150 kelimeyi aşmayacak şekilde olmalıdır. **"ÖZ"** başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. İngilizce Abstract Türkçe özetin tam karşılığı olmalı **"ABSTRACT"** başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır Metin dili yabancı dilde olan çalışmalarda yabancı dildeki özetin altında Türkçe özet yer almalıdır. Özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek en az üç en fazla beş adet "anahtar kelime" (keywords) bulunmalıdır. Özette denklem, atıf, standart dışı kısaltmalar, vb. yer almamalıdır.

5. Keywords'ün altında Ekonomi literatürü ile ilgili makaleler için mutlaka en az 3 adet **JEL (Journal of Economic Literature) Kod Sınıflandırması** kodları bulunmalıdır.

6. Yazılar, MS Word 97 veya üzeri sürümlerde A4 kağıdı boyutunda, "Times New Roman" yazı stili, 1.5 satır aralığı ve (11) punto ile yazılmalıdır. Paragraflarda ilk satır girintisi 1.25 cm olmalıdır. Paragraf geçişlerinde satır atlanmamalıdır.

7. Çalışmanın Türkçe ve İngilizce ana başlıkları ortada olacak şekilde, büyük harflerle **bold** ve (11) punto ile yazılmalıdır. İlk sayfada ayrıca, dipnot olarak çalışmayı destekleyen kuruluşlar, hangi tezden türetildiği, hangi sempozyumda daha önce sunulduğu ya da hangi proje kapsamında desteklendiği gibi bilgiler de mutlaka belirtilmelidir.

8. Yazı, çizim veya grafiklerin yazım alanı içinde olmalarına dikkat edilmelidir. Yazılarda sayfa kenar boşlukları şu şekilde olmalıdır:

9. Sayfa kenar boşlukları şu şekilde ayarlanmalıdır.

Üst ve Sol	: 3 cm	Üstbilgi	: 1 cm
Alt ve Sağ	: 2 cm	Altbilgi	: 1 cm

10. Çalışma, şekil, ekler ve tablolar dahil 25 sayfayı geçmemelidir.

11. Yazılardaki resim ve şekiller "Şekil" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler bilgisayar ortamında çizilmelidir. Tablo, şekil ve grafiklere sıra numarası verilmeli, başlıklar tabloların **üzerine**, şekillerin ve grafiklerin ise **altına** her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde ve ortalanarak **bold** karakterler ile yazılmalıdır. İhtiyaç halinde tablo için karakter büyüklüğü minimum 9 puntoya kadar düşürülebilir. Ayrıca tablo ve şekillere ait kaynaklar, alt tarafta 9 punto ile verilmelidir.

12. Sayfaların altına (sağa yaslı olarak) sayfa numarası konmalıdır.

13. Yazılar, Giriş bölümü ile ikinci sayfadan başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. **GİRİŞ**, **SONUÇ VE DEĞERLENDİRME** ve **KAYNAKÇA** başlıklarına numara verilmemelidir. Yazıda yer alan birinci derece alt başlıklar I,II, III, ... gibi Romen rakamlarıyla sınıflandırılmalı, tamamen büyük koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. İkinci derece alt başlıklar A,B,C, ... gibi büyük harflerle sınıflandırılmalıdır. Bu başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. Üçüncü derece alt başlıklar 1, 2, 3, …gibi rakamlarla sınıflandırılmalıdır. Bu tür başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar ise a, b, c, … gibi küçük harflerle sınıflandırılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar küçük harflerle, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Birinci ve İkinci derece başlıklardan önce 1 (Bir) satır boşluk bırakılmalı, Üçüncü ve Dördüncü derece başlıklardan önce boşluk bırakılmamalıdır.

14. Kaynaklara yapılan atıflar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı: sayfa numarası yer almalıdır. (Aaker, 1991: 101). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "vd" kısaltması kullanılmalıdır. Eğer, yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, yıllar harfler ile farklılaştırılmalıdır. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atıfın yazarı belli değil ise, parantez içerisindeki ifadeler şu şekilde sıralanmalıdır

15. Yabancı dilde yazılan makalelerdeki atıflarda kullanılan bağlaçlar, metin dili ile uyumlu olmalıdır. Kaynağa yapılan atıf dışında, yapılacak açıklamalar, “Notlar” başlığı altında yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.

16. Metin içerisinde atıfta bulunulan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra ayrı bir sayfada “**KAYNAKÇA**” başlığı altında alfabetik sıraya göre verilmelidir. Kaynakçada yer alan eserler kitap, makale vb. şekilde sınıflandırılmamalıdır. Kaynakça başlığı paragraf başı yapılmadan tamamen büyük harflerle **bold** yazılmalıdır. Yazar soyadlarının gösteriminde tamamen büyük harf kullanılmalı ve yazar isimleri açık bir şekilde belirtilmelidir. Her kaynağın **ikinci ve diğer satırları** 1,25 cm içerden başlamalıdır.

METİN İÇİ ATIF & KAYNAKÇADA GÖSTERİM

KİTAPLARDA	
Tek yazarlı	
Metin	… (Aaker, 1991: 12).
Kaynakça	AAKER, David A. (1991), ***Managing Brand Equity***, New York: The Free Press.
2 yazarlı	
Metin	… (Nunnally ve Bernstein, 1994: 24).
Kaynakça	NUNNALLY, Jum C. - Ira H. BERNSTEIN (1994), ***Psychometric Theory***, Third Edition, New York: McGraw-Hill.
3 ve daha fazla yazarlı	
Metin	… (Friedman vd., 2004: 196).
Kaynakça	FRIEDMAN, Daniel - Dan DRİEDMAN - Alessandra CASSAR (2004), ***Economics Lab: An Introduction to Experimental Economics***, United Kingdom: Routledge.
MAKALELERDE	
Tek yazarlı	
Metin	… (Marion, 1999: 476).
Kaynakça	MARION, Nancy P. (1999), "Some Parallels Between Currency and Banking Crises", ***International Tax and Public Finance,*** 6 (4), pp.473-490.
2 yazarlı	
Metin	… (Craig ve Douglas, 2000: 354).
Kaynakça	CRAIG, C. Samuel - Susan P. DOUGLAS (2000), "Building Global Brands in The 21st Century", ***Japan and The World Economy***, 12(3), pp.351-359.
3 ve daha fazla yazarlı	
Metin	… (Cengiz vd., 2005: 132).
Kaynakça	CENGİZ, Ekrem - Hasan AYYILDIZ - Fazıl KIRKBİR (2005), "Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili Olan Faktörler", ***Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,*** 24, ss.128-147.
ÇEVİRİ KİTAPLARDA	
Metin	… (Perry ve Wisnom, 2004: 26).
Kaynakça	PERRY, Alycia - David WISNOM (2004), ***Markanın DNA'sı***, Çev: Zeynep Yılmaz, Birinci Baskı, İstanbul: MediaCat Kitapları, 167.
DERLEMELERDE	

Metin	… (Methibay, 2003: 145).
Kaynakça	METHİBAY, Yaşar (2003), "Avrupa Birliğinde İhale Sistemi ve GATT İhale Kodu", iç. Binnur ÇELİK ve Fatih SARAÇOĞLU (Ed.), ***Maliye Seçme Yazıları,*** Ankara**:** Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini Geliştirme Vakfı Yayını, ss. 125-142.
BİLDİRİLERDE	
Metin	… (Pınar, 2005: 258).
Kaynakça	PINAR, Abuzer (2005), "Türkiye'de Net Mali Yansıma: DİE Hanehalkı Verileri İle Bir Tahmin Denemesi", ***20. Türkiye Maliye Sempozyumu***, 23-27 Mayıs, Denizli, ss. 245-283.
TEZ VE RAPORLARDA	
Metin	… (Yıldız, 2007: 61). … (Ramalho, 2013: 43).
Kaynakça	YILDIZ, Salih (2007), ***Tüketici Tercihlerinde Marka Değerini Belirlemeye Yönelik Bir Model Önerisi: Trabzon Örneği***, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon. RAMALHO, Palma (2013), ***Portuguese Labour Law and Industrial Relations During the Crisis***, International Labou Office Working Paper No. 54, November, Geneva.
İNTERNET KAYNAKLARINDA	
Metin	……(Acemoglu ve Johnson, 2006: 16) ……(*www.rekabet.gov.tr*, 2007). ……(Hazine Müsteşarlığı, 2006).
Kaynakça	ACEMOGLU, Daron - Simon JOHNSON; (2006), ***Disease and Development: The Effect of Life Expectancy on Economic Growth,*** http://www.nber.org/papers/w12269, (06.06.2006). REKABET KURUMU, "Giriş Regülasyonları", http://www.rekabet.gov.tr, (12.02.2005). HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI (2006), ***Kamu Borç Yönetimi Raporu***, http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin KBYR.Mayis06.pdf, (06.06.2006).
Yukarıdaki formatta olmayan çalışmalar içerik açısından <u>KESİNLİKLE</u> değerlendirilmeye alınmayacak ve editör tarafından yazara iade edilecektir.	

Cilt/Volume: 6 Sayı/Number: 13 Yıl/Year: 2015

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ
GÜMÜŞHANE UNIVERSITY ELECTRONIC JOURNAL OF INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1.) Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması
Durmuş Ümmet
Mustafa Otrar 1-14

2.) Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin 'Kıbrıs' Boyutu
Ferhat Durmaz 15-39

3.) Hakkari ve Çevresinin Eskiçağ'daki Konumu
Harun Oy 40-50

4.) Politik Belirsizlikler ve Finansal Performans: BIST Örneği
Hasan Ayaydın
İbrahim Karaarslan 51-63

5.) Finansal İstikar İle Cds Primleri Arasındaki İlişkinin Bulanık Regresyon Analizi İle Tespiti: Türkiye Örneği
İbrahim Bozkurt 64-80

6.) Dünyada ve Türkiye'de Uygulanan Kamusal Sosyal İçerikli Harcamalar ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme
İhsan Günaydın
Barış Yıldız 81-116

7.) Bölgesel Kalkınmanın Yeni Aktörleri Olarak Kalkınma Ajansları: Eleştiriler ve Beklentiler
İsmail Sevinç 117-135

8.) Türk Sinemasında Kullanılan Klasik Müziklerin Duygudurum Değiştirmesi Açısından İncelenmesi
İzzet Yücetoker 136-144

9.) Pakistan Ombudsmanı: Yapısal-Kurumsal ve İşlevsel Yönleri
Kadir Caner Doğan 145-157

10.) Finansmanı İdare Bütçesinden Yapılan Kamu Alımlarında Yasak Fiil ve Davranışlara Karşı Mali Yaptırımın Önemi Ve Etkinliği Üzerine Bir Öneri
Mehmet Aksoy 158-176

11.) Deneyimsel Pazarlama ve Satın Alma Karar Sürecine Etkisi: Termal Turizm Sektöründe Bir Uygulama
Mehmet Kara
Behiye Çiçek 177-200

12.) Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Notu İle Hisse Senedi Getirisi İlişkisi: BIST Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) Üzerine Bir Uygulama
Melek Aksu
Sinan Aytekin 201-219

13.) Modernliğin Romantik Eleştirisi: George Lukács'ın Roman Kuramı'nda Romantik Antikapitalizm
Salih Akkanat 220-237

14.) TV Reklamlarının Kişisel Kullanımının Tutum ve Satın Alma Kararları Üzerine Etkileri: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama
Salih Yıldız
İbrahim Durmuş 238-252

15.) Rusya'nın Geri Dönüşü: Arap Ayaklanmaları Örneği
Seven Erdoğan 253-263

16.) Yükseköğretimde Verilen Muhasebe Eğitiminin Muhasebe Mesleğine Giriş Sınavlarına Katkısı: Devlet Üniversiteleri Üzerine Bir Araştırma
Şuayyip Doğuş Demirci
Merve Kıymaz
Ahmet Ağsakal 264-281